

követségi követi; de misiune diplomatică; gesandtschaftlich. 1671: Az mi az követségi dolgot illeti, tegnap mulék két hete, hogy az császárnál audientiánk volt s az adót bé adtuk, holott igen nagy solennitással láttanak s acceptáltak, úgy hogy még az lengyelországi veszedelem után követet úgy nem, mint most minket [TML V, 659 Nemes János Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

követségjártatás követség-küldetés; trimitere de soli; Gesandtschaftsendung. 1614: Ott létemben az portán akkor az fejedelemnek és az szegény hazának volt igen nagy gondja, hogy Husztot, Kővárat, Bányát — az melyeket az Báthori Gábor fejedelemségének változása idején német császár számára adipiscáltak vala — török császár követség jártatása által mint adják vissza Erdélyhez [ToldE 224].

követségmondás diplomáciai üzenet elmondása; transmiterea mesajului diplomatic; Erstaten der diplomatischen Nachricht. 1657: midőn az követségmondás-kor Rákóczi^a nevét említették, mint egy vadkan, úgy neki fűtta s böfentette magát az kegyetlen császár^b [KemÖn. 185. — ^aII. Rákóczi György. ^bMurád török szultán].

követségviselés solje; Bekleidung der Gesandtenwürde/des Gesandtenamtes. 1668: Elhallgatom azután következett, nagy szenvedéssel, sanyarúsággal, éhezéssel, szomjuhózással, sok félelemmel annyi pogányság tabarában viselt kapikihaságotam . . . értékem felett való s nem engemet illető követség viselésemet [TML IV, 342 Baló László Teleki Mihályhoz].

követsereg kb. követségi személyzet; solie, delegație; gesandtschaftliches Personal. 1619: Mondá azt is, hogy az egész német követsereg nála volt Liptói urammal [BTN² 314].

követtárs camarad la solie; diplomatischer Gesandtengeosse/partner. 1662: Ali csauz is több követtársával oda lévén tartóztatva, az vezér s utána valók ottan minden harcra való nép a temesvári basa szerdársága alá bizattatván . . . maga is vezér Gyulában maradván, elbocsátá vala őket a szerencsének elpróbálására [SKr 173].

követtet 1. megkövettet; a cere iertare de la cineva; jn Abbitte tun lassen. 1573: Zekel Andras Azt vallia kwlte volt eotet teobekel agostonhoz kato keowetetny. Mond agoston Ne(m) akarom teorwenelkw hadny [Kv; TJK III/3. 87]. 1663: követtetem ő kegyelmét, hogy küln nem írhattam, mert nem volt módon benne [TML II, 462-3 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. 1705: Ma reggel az adjutántját hozzám küldé Graven, követtetvén, amit tegnap vétett, aminthogy nem jut eszébe mit cselekedett, oly bolond részeg volt, hanem csak másoktól hallotta [WIN I, 512].

Szk: szóval ~. 1664: Követem is Kegyelmedet, hogy elébbeni levelére Kegyelmednek választ nem teheték Nagy István étekgfogó által, mert igen-igen alkalmatlan helyen valánk, hogy expedialá ő nagysága, szóval követtetem Kegyelmedet általa [TML III, 315 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

2. ekléziát ~ (nyilvános templomi) bűnvallással vezekeltet vkit; a obliga pe cineva la căință/pocăință prin mărturisirea păcatelor în fața enoriașilor săi în biserică; Kirchenbuße tun lassen. 1662: utoljára mind írásában a fejedelem, s mind a követek által a vármegyének: hogy vele Váradon ecclésiát követtessenek szemekre hányta vala [SKr 459].

3. elkövetet; a ordona/dispune să fie făcut ceva; verüben/anstellen lassen. 1704: azt is displicenter értette öfelsége, hogy . . . az országban^a széillyel olyan égetéseket és öldökléseket követtettet volna a generál, amelyeket semmiképpen öfelsége akaratjából a generál nem cselekedett és nem is cselekedhetett volna [WIN I, 197. — ^aErdélyben].

4. kéret, kérelmeztet; a dispune să fie solicitat; bitten/ersuchen lassen. 1676: Tolvay István keovettette a mesterremeket Boncidai Ghergely es Brassai Daniel Ur(am)ek által [Kv; ÖLjk]. 1678: Az Beczwilletes Cehnek frequens congregatiojab(an) nemzetes Huszár Peter Ur(am) fia, Huszár Mihály keovettette az Mesterremeket, Beczwilletes Brassai Daniel a Monostori János Ur(am)ek által [Kv; i.h.].

5. megköveteltet; a pretinde, a dispune să fie pretins; verlangen/erfordern lassen. 1681: az kiknek fizetést rendeltünk mikor dolgoznak, s megérdemlik, meg fizesse, az szolgálatot mindezekkel s mind az többivel szorgalmatosan követtesse [Szu; CsVh 106-7].

követtetik utánóztatik; a fi imitat; nachgeahmt werden. 1662: a gróf fejedelem neve, fejedelem titulusa, kézírása, pecsétí alatt egy levelet íratott volt Fejérvárrul a fejedelem keze írása annyira követtettet vala, hogy majd semmi különbség benne nem látszanék [SKr 168].

kövezés 1. megkövezés; ucidere cu pietre, lapidare; Steinigung. 1746: Balla Márton . . . erkölcstelen életért, több illetlen szavaiért, pálcázás és Szent Mihály napig detentio imponáltatot teremtetésiértis (!) de stricto jure Kövezést érdemlet volna [Ks 101 Haller János aláírásával].

2. útkövezés; pietruire, pavare cu piatră; Pflasterung. 1846: a' város szolgálatjára mindig készen állék, — éjjel czirkálásval, — nappal mikor kívántatott kövezéssel [Dés; DLt 1242].

3. határvövezés, határvövel való kijelölés; marcure cu piatră de hotar; Bezeichnung/Abmarkung durch Grenzstein. 1766: kére minket Mélgos Suki Klára Aszszony, hogy mennénk el Nyárádtőre^a, hogy benn itt(en) a' Faluban s kereken mellette, mind azoknak Törvény szerint való kijáratatás által régi igaz határat kijáratnok és figálatnok is, és az hol ugy kívántatnek egyszer s mind gödrözésekkel és kövözésekkel a' másokétol distingváltatnok [SLt XLVIII. 16. — ^aMT].

kövező-csákány ? kötőő csákány; tirnăcop de spart piatră; Steinbrechpicke, Billenhammer. 1813: Kövőző Csákán 2 [Veresegyháza AF; Told. 18].

köveztet kiköveztet; a dispune să fie pavat; pflastern lassen. 1750: Hogy a Sz. Király Uztabeli, és a Sz. György utzabeli Kapitány 4 Fertájoszival együt az Uztákat köveztették adtam egész napra fejr Czipot . . . 8 [Mv; AAll.].

kövi kövihal; *Cyprinus gobic*; molan; Schmerle. Szk: *hajatlan* ~. 1597: B V eo kegme hagasabol kwiltem Sennei vramnak Vachiorara, haiatlan keouit f — d 25 [Kv; Szám. 7/XII. 113 Filstich Lörinc sp kezével] * *héjas* ~. 1584: Heas keowynnek merteketh Lib. p. d. II [Kv; KvLt Vegyes III/7-8].

kövihal *Cyprinus gobic*; molan; Schmerle. 1570: ezenis kerem kmedet hogy kmed tettetnie zerett walamy kowy halaknak meritt mi sohwl szerett ne(m) tehetivk [Balázsfa BN; BesztLt 104 Gasparus Chereni comes com. Tordensis Zcheoch (!) gaspar beszt-i bíróhoz]. 1595: Keowi halat Sarog Janostol weöttem f — d 80 [Kv; Szám. 6/XVI. 18]. 1621: feozettem semlinget es keouj halat soban főue es rantua f — /28 [Kv; i.h. 15b/IX.201]. 1632: Halas vize, melib(en) Piztrang, Semleng, keouw hal es kophal terem [Herszin F; UC 14/38.28]. 1637: Vagyon szept folyo patakoczykaya kibben rak keő hal terem [Lupsa F; UC 14/42. 191]. 1640: Patak meliben pisztrang semling es koi hal vagion [Kisbervoj F; UF I, 739]. 1662: Az kövi halakat Sebestén az Szamoson túl hagyván Danka kezénél ... még eddig el nem hozák [TML II, 258 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. — L. még UF I, 727, 743.

Szk: hajatlan ~. 1681: Eleven pisztrangot mostis küldöttem kglmes Aszonyom masfel szazat. haiatlan Kövi halat három szazot [Fog.; Uti].

kövihalas kövihalban gazdag; care este bogat în molani; schmerlenreich. 1637: Pisztangos, kövi halas, semlinges es Rakos Pataka io vagio(n) [Herszény F; UC 14/42. 87]. 1640: Vagion a falunak io pisztrangos koj halas vize [Dezsán F; UC 14/48. 85] | Pisztangos keoi halas es rakos vize io vagion [Holbák F; UF I, 722]. 1680: Vagyon ő magok(na)k ezen határon Pisztragos (!), Semlyinges Kövi es Kop halos Rakos, Hauassok küzzöl le folyo patakja, mellj tilalmasb(an) tartatik sub pena fl 12 [A.porumbák F; ÁLt Urb. 51]. — L. még UF I, 732, 746, 761, 810, II, 293, 299, 627.

kövitel köfuvarozás/szállítás; transportarea pietrei; Steintransport/beförderung. 1831: Mi Somkutpataki Lakosok ... Mlgos Gróff Teleki Imre Ur eo Nsagtol meg alkudtunk a' Jederi Dumbrávába ezen esztendő beli nyári Pascuumot és pitonkázást illy formán: ... Hogy minden négy ökör után a' melly ott fog járni a' legeltetés végett adjunk egy ekét egy kaszást és egy szekér kövitelt a' Nagy Somkúti Fogadó helyére [TKhf].

kővonó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *vascsiga* scripete de fier pentru tras pietre; eiserne Steinaufzugswinde. 1752: Edj Kő vono Vas Tsiga [Szászvevsszód NK; JHb XXIII/27].

köví 1. vmilyen malomköví; cu un anumit fel de piatră de moară; mit irgendeinem Mühlstein. 1755: Vagyon Az említett Apa Vorestyii nevű vizén egy Czír(citer) négy arasznyi köví, Prestillával fedett, egy kerekű gyenge Malmok [Ludesd H; BK sub nr 1020 Naláci conscr.]. 1772: a Lisztellő Malmok hány kövűek ? [Szászenes K; BethKt Mikes conscr.].

Szk: egy bokor ~ malom. 1697: Alsó város vizen^a lévően egy bokor köví malom [JHbK LI. 6. — ^aH] * *három*

lisztelő ~ malom. 1757: Építetett a három Lisztelő köví alol csapo Kerekű Malom a Repás kert nevezetű helynek nap nyugut felől valo Szellyiben [Nagyernye MT; EHA] * *két bokor ~ malom.* 1706: az Vár alatt vagyon egy két bokor köví malom viz szerszama kövei ujjak, vasai jok [Görgény MT; Born. G. VII. 4].

2. drága/ékköves; cu piatră prețioasă/scumpă; mit Edel/Schmuckstein (verziert). 1574: Egy veres köv Arany giwrw vagion [Gyf; JHbK XXI/12]. 1651: Egy eőregieb köví Gienabtos Giürüh, mas egy hegies giemantos Giürüh [Szamosfa K; i.h. XVIII/27]. 1661: Egi zöld köví kis giürő, meczet giemant az közepiben az zöld kövön felül [T; Ks 90 Kornis Gáspár lelt.]. 1789: Egy Fekete köví másli ezüstbe foglalva [LLt 8].

Szk: metszetlen ~. 1645: Aranj Gyűrűket is láttam ... az többi között egy Meczeten kek Safeljos köví uala [Szárhegy Cs; LLt] * *vhogyan metszett* ~. 1657: az fejeledelemasszony ... engem igen szép gyémántos, szűfórman metszett köví arany gyűrűvel megajándékozván elmenék [KemÖn. 61].

köz I. fn 1. térköz (két dolgot egymástól elválasztó földterület); spațiu (care este intercalată undeva); Zwischenraum (zwei Sachen voneinander trennendes Gebiet). 1572: az keth with kozyth azth az nagy keminy peter fogta volth el s azolta az Ew maradeky eltek byrtak [Gyerőmonostor K; KP. Kayon agoston jb vall.]. 1618: jutottunk^a az Novák-havas közibe egy faluba, kit hinak Szalakőnek [BTN² 84. — ^aA Balkánon át Konstantinápoly felé utazva]. 1753: a' két Vendég fogado köziben Gróff Mikes István Atyáncfjának egy Szántó Földének keskenyen be rugó particulája vagion [DobLev. I/299.2a gub.].

Hn. 1519: cuiusdam prati arokkewzy vocati intra metas dicte possessionis Kyllén^a existentis [SzO III, 200. — ^aKilyén Hsz]. 1590: feold ... melliet ket wt keozenek hiwunk hagostul [A.boldogfa U]. 1604: Keoues domb aliaban alias Arok keozinek is hiak meliet hargas feoldnek is hinak [Bikafa U]. 1629: Az Hiu keőzeon (sz) [Uzon Hsz]. 1638: otlvⁱ felső mezőben a Sár közben (sz) [Szentimre Cs. — ^aÉrtsd: otlvⁱ 'az Olton túl lévő']. 1646: Som keozi Neuzetű heliben [Küsmöd U]. 1687: A' Tóvis Köz előtt a Keresztül jároban egy hold föld [Nagyernye MT; MMatr. 278]. 1694/1764: a Két Hegy közü nevű helyben [Abafája MT]. 1696: Eger köze labjan földek labjai mennek rea (k) [Szemerja Hsz]. 1718: az Köz [Szilágycseh]. 1722: A' Bokor közib(en) (sz) [Kovácsna Hsz]. 1729: Az két árok közibenn (sz) [Dányán KK]. 1744: Ket Bük Közi farkán (sz) [Rava U]. 1746: Gümölsők közü nevű heliben (sz) [tarcsafa U]. 1748: vagion a Külső Soron Csiki Fiak Közökben Toss hely kaszálni szokták [Karácsonfa MT]. 1750: a' Berek közü Nevű észkos erdőn [Koronka MT]. 1754: A' Kőzepső Sántz közü (sz) [Gernyeszeg MT] | A Vatzkor fa közin (sz) [Sárpatak MT]. 1757: Méhes kert közü nevű helyben (k) [Abafája MT]. 1758: az Árok közü megyen veggel (sz) [Kiskapus K]. 1760: Gjumolcsek közü nevű helyben [Firtosmartonos U]. 1768: vulgo az Apro om-lás közü nevezetű helységben (sz) [Ákosfa MT]. 1771/1817: Almák köze nevű helységben (sz) [Bözöd U]. 1775: Az Somos Köz nevezetű helyben (sz) [Búzásbese-nyő KK] | A Két Nyirközi nevű helyben (sz) [Homoród-sztpéter U]. 1780/1784: A Kisnyáras és a Barázdák közü

[Galambod MT]. 1786: két árok közü nevű helyben verőfényben [Nagysolymos U]. 1796: Rakottya közin (sz). Felső rakottya közin (sz) [Kozmás Cs]. 1797: a' Sánt köz (sz) [Ajton K]. 1799: a Sár közben (sz) [Almás Hsz]. 1801: Völgy fején, melyet Nyir közinek is hívják (k) [Szárzajta Hsz]. 1817: Som közü nevezetű helyen az hátulso lábban (sz) [Küsmöd U]. 1825: A két Hegy közü nevű helyen (sz) [Papóc Hsz] | A két Arok közü nevű helyen vagyon egy sovány kaszalo suhar [Moha NK; Szentkzs]. 1833: a Bardoczi árok közü nevű határon [Bardoc U]. 1835: Szöllők közü [Mv; MvHn]. 1838: A nyilokbeli Láb közü és mellýéke [Csekelaka AF]. 1841: Borozda Köz nevű helyen (k) [Kisillye MT]. 1852: Cse-reköz felé fordulo Határba [nagyajta Hsz]. 1853: széles köz nevű helyen (k) [Csekelaka AF]. 1856: Dánközbe [M. köblös SzD]. 1864: Pástos ut közü [Csomafva Cs]. 1865: Tilalmas köz [Körösfő K]. 1878: Eger és árok közü Síllo porongyába [Bölon Hsz].

2. folyó/vízköz (álló v. folyóvizeket egymástól elválasztó földterület); regiune/teren care se găsește între două ape/riuri; Fluß/Wasser-Zwischenraum (Gewässer voneinander trennendes Gebiet). 1662: Illy siralmason hagyván helybe a fővezér az ország állapotját, a chám-nak, hogy az országból kisietne, s Körös, Maros közin, Lippa, Lugas, Karánsebes, a Duna mellett alá Havasal-földére székebe megtérne, megizente vala [SKr 455] | Szolyomi^a uramat azért fogták meg, az mint értem, hogy az két Szamos közit és egészen az Szilágyságot az töröknek igrte volt az fejedelemségért [TML II, 376 Ébeni István Teleki Mihályhoz. — ^aZólyomi Miklós].

Hn. 1584: az fewz az Espotaly Molnatol fogwa Az ket vyz keozben mindenewh az Nagy gatigian tilalmas legien [Kv; TanJk V/3. 286b]. 1591: Sos viz keozbe az erdó sorkolatban (sz) [Szk]. 1617: hiiak eggiket ... repas kertnek, az masikot hunioros To keozinek [Marossztgyörgy MT]. 1636: Patak keoziben (sz) [Szentmiklós U]. 1641: also Arok keoze neuo heliben az Nyarad uize folyasa keozot egy eoreg hold parlag szanto feolde [Jobbágyfa MT]. 1663: Az hidon felyül mas ret kit Viz közinek hinak [Gyalu K]. 1678: Az To közben Czegezi Janosnenak <egy> Berke [Kocsárd TA; DobLev. I/26]. 1679: a' Viz közü [Szováta MT]. 1693: Bucsár Patak közü nevű hely(en) (sz) [Csehétfa U] | Tóközib(en) (k) [Jánosfva U]. 1722: A Viz közib(en) (sz) [Körös Hsz] | az Csértoron alol lévő viz közüért [Mv]. 1754: A Csikós Tó közü (k). A' Kender Tó közü [Sáromberke MT]. 1762: a Tó közü nevezetű helyben (k) [Káposztássztmiklós MT]. 1768: a Kapus közü (sz) [Gyalu K]. 1773: a' Viz közben [uo.]. 1783: hajagos patak keoze nevű helyben [Kibéd MT]. 1785: Hidak közü a Patak mellett valo Labban (sz) [Szamosújvárnémeti SzD]. 1798/1821: Vagyon a Majorok közü, vagy két Viz közü Fertályba ... egy Tsürös Kert vagy Major [Kv; Pk 5]. 1805: A' Két viz köz n.h.-tól a' malom árkanak Küküllőbe valo szakadásáig nyulo Füzes Berkek [Fiátfva U]. 1864: Két réh közü [Ménás Cs; Pesty, MgHnt XII. 269b].

3. két dolog közötti távolság; distantă/spațiu între două lucruri; Abstand. 1596: Hogi az Scolaban a' Cloacanak nagi gonoz zagat hogi az kamarak kezibe ne zelednekn preuenialny akartak volna, az chatorna es a' fal keozet valo keozit dezakawal es sendele be werettettük [Kv; Szám. 7/II.21]. 1606: mentink vala mi(n)d az altal halaznj ... Az ket malom keozit Arpas kert melljeket

wztwk vala megh, mikor fel oztok az halat ... harmadat attuk Tibald Antalnak [Uszt 20/144 Fr. Miklos] de Kadiczfalua pp vall.]. 1637: Az var fala duplas, kinek keozü teolteott. Az teoltesen vagyon fen harom fontos taraczk nr. 1 [Fog.; UF I, 396]. 1807: három hompal külembezetik meg a két földnek vége a Falu Csorda délelő helyjétől, egy kis szegelet is lévén itt is hompal meg jegyezett, a hol két homp közü keresztül mérve a Szegelettel edgyütt őt s 416 öl [Szentenedek MT; Told. 37]. 1837: az egész bé fogot Szöllő közül a hegytetőig ki tizenynyolt számu Hompozásokkal ... a falu uttyát meg különböztetik — s a Hompok közü fel mérettetvén találatott alol a Sántznál lévő Hompnál kezdve a második hompig — 18 öl [Kelementelke MT; Told. 31].

4. szűk utcácska, sikátor; stradelă, ulicioară; schmal-ler Gehweg, Gäßchen. 1629: az zajra futek enis ki ... s lata(m) hogy Czizmaczia Simon megh fogta az Inassat, uiszi vala fel az keozéon | az meniemtol hallotta(m) hogy cözuetalakoztak volt az keozben Szantajne keoszont neki emezis fogatta [Mv; MvLt 290.160b, 162a]. 1731: a szekerek is azon közön vagy Csorda Uttyán jártanak az hajora [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1764/1766: A Bodor és Tsiki Jóságok között ki járo szorosnak vagy köznek vegiben vagyon egy ktsin motsaros vagy vizes helyetske [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1786: a' koznek külső vége felette Motsáros es seppedékes | a' felső forduló mikor tilalmasban volt, olyankor a' közt bé tsinálva tartatták | a' Falubol ki járo közt ... Gellyén Samuel Vramnak adták el [uo.; i.h.]. 1800: az Exponens Úr vete-ményező kertéből valaha kertel ki rekesztet különös köz, vagy Sikátor lett volna, vagy soha se lett volna? [Berz. 5. 45. S. 85 vk]. 1832: Telkemet az Eszenyei János és köztem lévő köz mellett egyenes kertel lévén szándékom bé keríteni [Dés; DLT 541].

Hn. 1503 ? : az Ala menő koznel Roman Janos mellet [Szentlélek Hsz; MNy LX, 105]. 1570: Megen Zabo Balinthne az Zator közbe [Kv; Tjk III/2. 65]. 1630: az veres keozbe [Mv; MvLt 290.201b]. 1638: Az pap kozinek kit hinak az temető mellet | az Nagy malomra menő Kús Köz [Mv; MvHn]. 1676: Temetore jaro Köz [Gyalu K]. 1737: a Marosra jaro köz [Felfalu MT]. 1754: a' Barom Vására ki jaro köz [Mv; MvHn]. 1780: a' Borju mezőre ki jaro közben [Mv; MvHn]. 1815: a Templomra fel jaro Sikotor (!) közbe vagyis uttyában [Mezőmadaras MT]. 1826: a' Nemes Ref. Templomra fel jaro Köz [Nagyernye MT]. 1836: ugy nevezett palaközön [Mv; MvHn]. 1840: a' Gáthoz jaro Kis Közbe (telek) [Krasznahorvát Sz]. 1862: Szabo köz [Mv; MvHn].

5. rég közkert (két ingatlant elválasztó kerítés); gard despărțitor (între proprietăți); Zwischenzaun (zwei Immobilien, Liegenschaften voneinander trennender Zaun/Hag). 1568: Kys Janos ... fassus est ... Ahúl Regen a köz vala, belyeb czynalta Annal balas koachy [Kv; Tjk III/1. 169]. 1570: Zas Janos es Borbelj lazlo veszekednek volt az keoz dolga felew, Es Zas Janos Jgh zolt Ez wallonak hogi Jo Sogorne azzonyom zoly teis Borbelj lazlonak Engedy nekem az harom labnye feoldet, Jm en azt fogatta(m) neky hogy eltigh ely Thartom keozel [Kv; Tjk III/2. 162]. 1587: Miert hogi varas vegeszte hogi az keozeoket meg czinaltasswk ... Leorinchj deak feleol valo keoznek meg keszwlese teolt eosveseggel f 1/25 [Kv; szám. 3/XXX. 32 Seres István sp kezézel]. 1588: Az tanach haz vdwar(n) Nap Niugat

feleol Igiarto Mihaly vram az keozt, keobeol Epiteite megh, Amy ez keoltsegebol az Varosra nezet arrol az Zamweweo Vraim Mihaly vramat megh elegitettek eppen, es ez Vdwary keo fal az varosé zinte vgy, mint Mihaly Vrame. Ha penig Jeowendeobe oda hatra meg eppitik ezen keozt, hat keozeonsege(n) epichek [Kv; i.h. 4/II. 22]. 1655: Adot volt ... az keözheo ... harminczeot horgiolt deszkatt | Ueotteonk az Keözhez 10 Eóregh szaru szeget [Kv; SzCLev.]. 1763: Egy Vaszij nvü Katona másod magával a' Kőzt meg-hagván, Késő Estve bément hozzá [Kv; TJK XVII/2. 106]. 1799: eszakrol egy részről mi vagyunk szomszédja a Vicinált füves Jozságnak felőlünk vgyan most esztendeje meg ujtá a közit Czirjek Uram de Dán István felől az osszel ujtá meg addig pedig mind örökké rosz volt, a Sertés s marha bátron mehetett bé a maga tulajdon résin [Albis Hsz; BLev.].

Szk: ~ *csinálni*. 1570: Alcz Lenart ezt vallyá, hogy Eotet hytta volt Balasy lazlo keoz chinalny, Es Mwtat neky egy Talp fath hogy arrah chinalia az keozt [Kv; TJK III/2. 61] * *deszkás* ~. 1601: Czinaltattam egy dez- kas keozt az plebanos haznal, az kert aytaiá mellet, veot- tem ahoz egy talpfát es lab fákat f l d 16 [Kv; Szám. 9/XV 16]. 1621: Az schola dezkas keozet foldozta Egyik Aczj d. 8 [Kv; i.h. 15b/IV. 23].

Sz. 1591: Zabo Andras al(ia)s Paisos vallia, Ez el mult farsangba . . . Estwe kesen Zabo Balint ez Zeoch Istuan- ne hazba Jeowe, S monda Tudde (!) myert Jeowek, Jo keoz Jo zomzed, En ithon mindenkor ne(m) lehetek, Monda Zeoch Istuane, Gyermekimet ky Maratok Innet, talam engemet is ky Akartok Innet Marny [Kv; TJK V/1. 157].

6. *kapu(ja)* ~ *e* kapualj; intrarea porții; Torgang. 1570: Janos deak Kismester vchay . . . vallyá Jelen volt mykor Zabo Symon Magat az hazba . . . Be Iktata Az wrberger haza kapwya keozy feolel Teortek ky egy aythot es azon Mentek Be [Kv; TJK III/2. 117]. 1577: Eo kegmek azert az heazatot es chyatorna tartast meg Igerik ha eo kegme Tellyesseggel az varasnak Engedy . . . az egez Capu keozyt [Kv; TanJk V/3. 147a]. 1642: Veleo Borbara az haaznak nap nyugat feleol ualo reszit, melien keet szoba vagion . . . vduaraul kapuia keoziuol, az Terminusigh el foglalhassa . . . es mint saiatiat pacifice birhassa [Kv; RDL I. 128]. 1647: Az Kapu közí uyolagh padlot [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1652: az kapu közí pogo(n) bot hajtásra van csinálva, ugyanez(e)n kapu közt van egy kú lában álló Tüzelőhely Drabantok(na)k valo [Görgény MT; Törzs]. 1757: Viz és nagy Sár mián Udvarban alig járhatni . . . mely viz és mocsoja az épületet alá szivárogván mind kapu közit, ugy Serföző háznak Pintzéit rövid idő alatt haszontalan- ná teszi [Déva; Ks 92. I. 23]. 1813: Az uttzárol a kapu közire be menő hely egy ölnyi hosszúságúra hid formá- lag három Cserefa talpok közé rakott Cserfa Deszkák- kal jo moddal meg hidlásolva még jó állapotban lévő [Koronka MT; Told. 18]. — L. még UF II, 94, 697.

7. *határ*; hotar, semn de hotar; Grenze. 1617/1687 k.: János Pap a Kölpényi azt vallyá . . . mikor meg val- latta volna a falubélieket, meg vallották volt hogy a Praedikátor örökségében el foglalt volt Foris Ferencz, le akarta Szilvási a kerti vágatni, es ugy alkuttanak hogy a Foris Ferencz csüri örökös köz legye(n) a pappal [Kő- vesd MT; MMatr. 398. — ^aSzilvási János 1586-1602 kö-

zött volt esp.]. 1784: midőn mar egyczer azt az helyett az Exponens Gálok Bányászai más Bányától köz rakassal el rekesztettek volt Igaze hogy Iffiab Tobis Ferencz azt a közt ki hánya által rontatta es a mit ott tanált va- gott követ azt kiis hordatta masokkal edgyütt . . . ? [To- rockó; Bosla vk] | Tudam azt bizonyosan a Gálakéra jártamb(an) közt rokott a Gálak Bányája a Lázáraké- val, mint hogy a Lázárok Bányájával vagott most ossze s az Lázáróké volt ez az Controversias helye de most oculatoria ki mentünk nem leltünk közt . . . a fen forgo közt pedig hogy ki hánta ki arrol nem tudak [uo.; i.h. Gr. Tsupor (40) jé vall.].

Szk: ~ *t* rak határt hány. 1784: közt rokott a Gálak Bányája a Lázárakéval [uo.; i.h. — A teljesebb szöve. I. fennebb] * ~ *t* tesz kb. határt jelöl/képez. 1813: Ugyan tsak é mellett^a oldaloslag a' Nádosi Ut teszen közt [Sár- vásár K; KHn 133. — ^aAz előbbi szántóföld mellett].

8. kb. rekesz, rekeszték; despárjturá; Verschlag, Fach. 1585: wettünk . . . a Scolaban a kapú keozet walo keoznek bikfa dezkat 67 egiket mas fel pinze(n) Az arra tezen f l. d 3 1/2 wettünk hat zal teolgy fat labfanak es Tamaznak az keoznek, tezen azoknak az arra . . . d 48 [Kv; Szám. 3/XIX. 33]. 1772: Hat Ablakai vadnak ezen két részre külömbzetett Istállonak, ugy az Lovak helyeis közekre fenyőfa Deszkákkel el vagyon rekeszve [Kozmás Cs; BethKt Mikes conscr.].

9. közepe vminek; mijloc(ul unui lucru); Mitte (einer Sache). 1584: Az wasar Vamrol ualo ieczse . . . Aky ga- bonat hoz es Elegiedetnek talaltatik kinek az feli Zep, az Alliah penigh es keozy elegies Awagy hituanos, Aztis el wehesse az Wasarbiro az Alnok chielekedetert [Kv; KvLt Vegyes III/10]. 1826: Mű Sepsi Szent Iványi B Henter József, Sárdi Simény György, ugy a' Kelementel- ki több bébirósok, birtokosok és Szabad Székely közön- ség, magunk és embereink nevekben és képekben a' Gyalakuta és Kelementelle határan Csulokáj nevű hely közén le folyo viz árok egyenes vitele ellen gyalakuti Grof Lázár István Urnak az Oculatoria Commissiohoz adott protestatiojára ezt reflectaljuk és ez ellen reprotas- talunk [Msz; Gyl.].

Szk: *hó* ~ *ön* hónap közepén. 1670: kérem Kegyelme- det, ő nagyságát tudósítsa, kellessék-é az hadakat oda küldeni, avagy nem, mert ezeknek állapotja is hó közén lévén, túl penig német hadaknak is hire meg lévén, én nem jovalhattam az mű kegyelmes urunk ő nagyságá- nak, hogy hadaknak fennléte nélkül hagyja lenni az országot vigyázatlanul [TML V, 263 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

10. vmilyen közönséges kelmefajta; un anumit fel de stofă/material; irgendeine gemeine/gewöhnliche Stoff- art. 1560: Rwha Nemw Marha. Egy granath dolmany bagazya allatta keoz [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1595: Czjnalattak ő km(ek) egez Tanaczuí egy Louagh. és 2 gyalog zázlot Gilgyen Imre Wramis adott Táffo- tat az .2. gyalog zázlohoz .70. sing veres közt 3 1/2 sing feieret f 24 d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 134 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

11. barna v. félbarna liszt; faină integrală; braunes od. halbbraunes Mehl | ilyen lisztből süttőt cipő v. ke- nyér; püine integrală; aus braunem/halbbraunem Mehl gebackenes Brötchen od. Brot. 1693: Maga(m) majorsa- gombeli buzat merettem fel meg rostaltatva(n) ez(en) fel szort buzat apadott el metr. 5 . . . öröltette(m)

fejer(ne)k es köz(ne)k ... metr. 10 [PatN 78b]. 1746: Buzát köznek öröltének Metr 47 1/2 ... Rosot köznek öröltének Metr. 21 [Koronka MT; Told. 37/26]. 1757: Köznek valo öreg dagasztó Teknyők kettő [Jobbágyfa MT; BáLlt 71]. 1765: én azon az napon tsak addig voltam az Malomb(an) az mig az mi Udvarunk számára két vékányi köznek valo buzánkat fel önttettem [Záh TA; Mk V. VII/19 Boka Nyisztor (46) jb vall.]. 1782: Fejérnek valo sütő abrosz Nro 10 Köznek valo sütő abrosz Nro 10 [A. balásfva BN; LLt]. 1802: Gabonát attam volt három Köblöt, egy köblöt tiszta Buzát, ... két köblöt köznek valót, eszt adtam volt egy egy Mforintba [Maroskeresztúr MT; DLev. 3. XIX.A.13].

12. *combja/lába ~e* partea corpului dintre pulpe/picioare; Stelle zwischen den Beinen/Schenkeln. 1584: Anna Pays Gyarto Ianosne ... vallia hogi eo semmit Nem latot annal egiebet hanem hogy chiklangia vala az derekat s az honalliat Azt nem latta hogy az laba keozibe Niult volna [Kv; Tjk IV/1.241]. 1625: Lattam hogy Incze Istvanne megh fogdosta oklandj Mihálnak az czio-mia között vgy Jacziodozott velle | az A Azzony az I Azzon(n)ak Vrau(a) Oklandj Mihallial tisztessigh kwl Lappangot hol hazba Rekezkednek, hol czjomja kózt fogdosta, hol Jtal kozbe czziokolgatta [Bözöd U; UszT 89]. 1793: az elmult vasárnapt viradolag a' Brányistában lévő Metzetlen Esztendő Tsikonak az első Lába között Karóé vagy egyéb Más fa meg sértette [Drág K; JF 36 LevK 261 Tollas György lev.].

13. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit possesiver Personalendung: vkinek vmilyen dolga/kapcsolata (van/nincs vkivel/vmivel); a avea/a nu avea de a face cu cineva/ceva; irgendeine Sache/Verbindung js (mit jm/einer Sache). 1591: Thudom hogi Eordeoogh Farkas kwlner Sache). 1591: Thudom hogi Eordeoogh Farkas kwlner deote vala az birohoz Varga Gergelt hogy teorwent kerne az birotul vgy Jzene megh egy porgartul hogy allasso(n) teorwent, a kiuel mi keozy vagio(n) [Szk: UszT Fazekas Andras fej-i jb vall.]. 1632: monda Varga Matias ... mi keözeöd tenekid ide meniel mert ha fogom eme villatt bizony ki igazitlak innét ugymond [Mv; MvLt 290.85a]. 1641: Vizaknai Ersebet az Ecclától ertekezik allapattia feleöl hogi ha ferjenek mi keözi lezen velle ötöt megh talallia [SzJk 56]. 1676: mi közi ő nagyságának a rebellisekhez? [TML VII, 174 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz és Székely Lászlóhoz].

Szk: minden ~ét kiveszi tőlük minden érdeklődését/kapcsolatát megvonja tőlük, közömbössé válik dolgaik iránt. 1620: Valamit ketten akarnak az hocsával az vezér, mind az leszen. De ám lássák, immár én ugyan kivőtem minden közömet tőlök, akármint csináljanak [BTN⁴ 403] * *semmi ~e (nincsen) hozzá/vele/vkihez/vmihez*. 1568: Mykor az harmadyk Zanto feoldre vjttek volna beneonket hogy zemewnkkel megh lassuk Jtt Jmre deak protestala Azt monda Ennekem semmy keozoem Nynchyen hozza meghys keres etrehe [Gáldtő AF/Gyf; JHb XXIX/28]. 1570: Nerges Vitallius Azt vallya, hogy ... Am egy Brassay thymar Nagy sok Beort hozot Jde az vargaknak ... neky Senmj keozy nem volt hozza [Kv; Tjk III/2. 152]. 1635: monda Borbely Janosne ... Janos Deakne Azzonyo(m) igirt enneke(m) egy hordo bort ... ninczy enneke(m) semmi közöm uelek, hane(m) eo kiglmeul alküzom megh [Mv; MvLt 291.53b]. 1642: Veleo Jstu<an> fatealia, hog<i> az az gyuru kezehez iutott Veleo Jstuannak ...

houa teotte eo tugia ... az leanianak nincz ahoz semmy keozu [Kv; RDL I. 128]. 1681: Moga Todor azon marhat az kire rea talaltak az karosok mastol vette nekj szovatioassa mas, nem oltján Janos, eo nekj semmi közu nincz oltján Ianoshoz [Héderfája KK; RLt rtlen]. 1699: Kgtek lassa magok között mit tsinál, ha kglmedet mind az Attiafíság, mind a kereszténység rá viszi, nekém nints semmi közöm hozzája [Bözöd U; BáLlt I] * *semmi ~ét ne avassa vkihez* semmi dolga/kapcsolata ne legyen vele. 1710 k.: A mü püspökünket, professzorainkat megintem, Nagyszegihez semmi közöket ne avassák [BÖn. 877] * *semmi ~ét nem mondja vmihez*. 1654: Seres Istuan Ura(m) kerese teorueoniel az Relicta keppeb(en) Csepregi Mihalyne az perleodeóshez semi kezit ne(m) monduan [Kv; RDL I. 142] * *semmi ~ét nem tartja hozzá*. 1603: Barabas olahot ket felöl kar tön fogta vala deak Jstuan, mas felöl az Imreh kowaczy fia ... monda deak Istuan hogy Jhon kezedebe adom En semj közemet se gondomat hoza nem tartom [UszT 17/41 Demeter mihal] Bezedi zabad zekel vall.].

14. rendsz birt. szr-os alakban; de obicei cu sufix posesiv; gewöhnlich mit possessiver Personalendung: szerelmi kapcsolat/viszony; relatie de dragoste; Liebesverbindung/verhältnis / közösülés; relatie sexuală; Geschlechtsverkehr. 1574: Varga Imre es Veres Krestel Azt vallyak hogy ... Emlekezet Istwan kowach Nagy Istwannak az Margit feleol ... Ig zolt Istwan my keozem Enneke(m) vele ... Kerdettek eok ha volt valamj keozy vele, Nagy hyttre Eskwt hogy semmy Nem volt, Aztis Monta hogi ha meg ne(m) zwnyk teolle, Es ha az Teorwenbe elegednek egmással az felszo Inget Niakaba vonatya es ky veretty az kapwn [Kv; Tjk III/3. 380]. 1632: Lattam azt, hogy Rosnyai Szabó Miklós csokola meg s játszott vele, de én egyebet dolgában az asszonnak nem tudok. Mással sem láttam én Berkeszinének senkivel semmi közit [Mv; MvLt 291. 79b-82b átírásban].

Szk: ~e *vagyon/nincsen vele*. 1570: Dabo Thamas ... vallya ... Eo neky szoksor (!) volt keozy vele Teobeknekis, Mert eo otth Tartot zallast Zas Janos hazanal, hwl Rengeo Anna Lakoth [Kv; Tjk III/2. 107]. 1597: Chizar Petert ... hallottam hogi megh wallotta hogi az Azzonnyal keozu wolt [Kv; Tjk VI/1. 74]. 1631: Engem mikor innasuk voltam mind eo maga az Aszony hajtott mindenre, de azért akkor mikor inassuk volta(m) nem volt keözeom vele hanem az uta(n) [Mv; MvLt 290.55a]. 1761: hógy közü lett volna Molnár Jánosnéval Ferentz Lörintznek nem hallattam [Szászsztván KK; BK. J. Ferentz (50) jb vall.] * *~t csinál magának* szerelmi viszonyt folytat. 1797: jöttek ugyan legények; de ... az Exponens Aszszony sem edgyikkel, sem másikkal közt nem tsinált magának [Nagyiklód SzD; LLt Vall.].

15. vmely tulajdonhoz való jogigény/juss; dreptul de a pretinde o proprietate/avere; Rechtstitel/spruch; Erbteil. 1630: Monda arra Gal Mihaly hogi mi keözi vagion Bozedinak Ferencznek (igy!) ide [Mv; MvLt 290. 211b]. 1632: mi közü uuolna(!) Vidradszeghez, hogj el foglalta [KvAkKt 343]. 1634: mondek Georgy Ispannenak, ha mi közöd vagio(n) azzonyom most vagio(n) ideje, migh az aldasomat megh izzak, kire monda en nem menyek hizen megh talalo(m) az utanis, ambar igiak aldomasat [Mv; MvLt 291.27a]. 1700/1716: az Kükülö vízen lévő malomb(an) több b. makfalvi emberekkel edgyütt Lökös Pal(na)k is része lévén, azt is életéig szabadoson bírhasa

de holta után abbéli közi és jussa is szálljon azon emlitett makfalvi Ref. sz. Eccliara [Kibéd MT; MMatr. 192].

Szk: *~ét adhatja vmihez.* 1596: az gazdazzony, az mely feoldeket paraszt emberektwl veott, itt Mihalyfalv^a hataron ... kmed azhoz keozitt ne(m) athattya [Vessződ NK; JHb XXIII/3. — ^aNK] * *~ét (ki) viszi vmiből/vmitől.* 1645: tiltok ... Flistók Lorinczné Azszonyomot, az mi kgmes Urunk tilto poroncziolattya szerint, hogy harmadnap alat ismét Erczéből az faluból kivigye közet s ki költözze, mind szanto földtol, kazalo réttől, in summa mind(en) nével nevezendő jokit valamint Erczeb(en) birt azoktol elt, vigye közét, mért ha harmad nap alat kiném költözök (!) mas kepenis ki koltozik [Nagyercse MT; Told. 27] * *~ét mondja hozzá/vkihez/vmihez.* 1568: Valamy kozet mondanaya az erokseghez [Rigmány MT; LLt 87/1]. 1604: Beozeódi Jakab Andrasne giermeki Mihaly es Anna kepekben vallia Tutorul Gérgio Mihalt mjert az eleotti Tutor Nagilaky Tamashoz az nemet Capitan Kopa Janos mo(n)dgia keozit [UstT 16/53]. 1701: Az mely házheljen lakik Ráczt Jstván fiam, hallom hogy egj testvér Néném(ne)k fiay közőket mondanák hozzá, de ahoz semmi közők nem lehet [Polyán TA; JHb XVI/7] * *~(é)t tart(ja) hozzá/vkihez/vmihez.* 1615: Ammonealok hogy ha keozit tartia aznak az Jozagoknak valosagahoz ... uigiazon rea az Maros szekj zekre [Msz; BálLt 51]. 1667: en soha nem tartom közőmöt hozzá [Abod MT; DLev. 2. XVI B. 5]. 1697: közőköt hozzá nem tartyk [kadács U; Pf]. 1716: Hoka nevű Czigány ős örökös Jobbágyavólt N. T: Nemzetes Galgai Ráczt Péter Uramnak, ide Lonára Szolgált egesz eltében, Senki közét hozzá nem tartotta [Lóna TA; Borb. II Nan Petru (70) jb vall.]. 1760: a Praetensioba forgo helyhez közt nem tartok, perlekedni s nagodal izetlenkedni én nem kívánok [BfN Remetei cs.]. * *~e vagyon hozzá/vmihez.* 1585: Komjathy Mihall' mynden Attiafiaynak es gyermekynek az fellywl meg irt malomhoz keozik legen [M.köblös SzD; SLt 29.Y.2]. 1590: az J rea ment azokra az feoldekre az meljben mi szantotunk eo is szantot hatalmasul benne Annak okaert keuanluk az hatalmat rajta annak utanna ha valami keozj vagio(n) az feoldekhez keresse teorwenniel [UstT]. 1618/1695: Soha nem tudom hogy részek és közők let volna ez az Józszághoz [Kide K; Mk III. XXXVIII. 1012]. 1731: örömestebb adnok ollyan Atyafinak kinek külömbenis közi vagyon hozzá [Gerend TA; Told. 21] * *minden ~ét elveszi róla/vmiről.* 1671: Melly ezer forint summat azon Colosvári Beczüll(etes) Unitaria Ecclesia teotte le eppen paratis eo Kgek(ne)k s levalvian azt eo Kgekteol defacto remittaltak azon megh nevezett zalagos Falut Korodot^a, mind(en) közőketis el vévén eo Kgek rolla [Kv; KvLt I/180. — ^aK]. 1677: Az meli Negy Fundushaz Bojer Sigmond Ura(m) Vecsinseget Praetendalt .. ezen Negj Fundustis Remitala Sarosi Janas Ur(am)nak minden edig azak-haz birt földkel ... Bojer Sigmond Ura(m) minden közit ezekről el véve [F; Szád.]. * *(minden) ~ét kiveszi belőle/vmiből.* 1621: ez megh irt Teghla Kata az megh declaraltatot es el adot feoldheoz es kerthez Jussat es versegett p(rae)tendalthatta volna, de megh gondolua(n) az eo mostani fogiatkőzo(t) allapatiai ... matol foguan abbol minde(n) Jussat es keozit beleölle ki veuen ada es Transferala ... Colosi varga janosnak es maradekinak

[Kv; RDL I. 115]. 1651: külseő es belseő haszon veueő helyeiből keőzeőkeőt ki veuen [Mv; Berz. 5. 41. S. 3]. 1711: én az arany mivből ki vettem közőmet, azert már énnékem ahoz semmi szom nincsen [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.] * *minden ~ét leveszi róla.* 1666: Bizonyosson informáltatánk hogj Kglmed szegenj Ebeni Ur(am) defectussan Szent Martonhoz hozzá njult volna, s immár beleis szállott ... parantsolljuk Kd(ne)k serio . rajta ne kapdosson, rolla kezét es minden közit vegje le az Joszagbol ki mennjen mindgiart [WassLt fej.] * *semmi ~e (nincsen/sincs) hozzá/vkihez/vmihez* semmi (örökösödési) jogigénye nem áll fenn. 1557: Pesthessy Gewrgh ezth walya Swky Janos eskwek Nagy Jsthenre, hogy az Coloswary haz ewrewkseghe ewyek, de egy mondotta nekewnk Semmy kewzewnk nynczen hozzaya [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. 1566: Az Jtuala ewreksegkehez semmi kewzek ne legyen [Kv; i.h. 6]. 1579: Te neked peng semmit ne(m) Attak Kisfaludj^a hatarba(n) es ne(m) Birhatz te semmit az Kisfalwdj hatarba(n), mert ne(m) vagy donatarus benne, semmy keozod sinchj hozzá [BálLt 79. — ^aMT]. 1641: Toroczka Borbely Istvan edgyk udvari Borbelyunk ada értesünkre alazatoson, hogy noha hűsegték(ne)k Eő hozzá, sem pedig Attyahoz, semmi közői sem volt volna, mind azon altal, az mostani el mult feiervarj generalis giülesen (: nekie kegiel(me)sen conferalt Armalis Leuelünket :) publicaltatni akarua(n), azonb(an) hűsegték contradicalt volna az Publicationak [Thor. XV/6 feji-i rend. a Toroczka családhoz]. 1725: az Olt ágának a' folyamattyan alól mind Olt hányás az holottis István Deák Vramék(na)k nints Semmi közők [Hévíz NK; JHbT] * *semmi ~ét nem avatja hozzá* nem tart igényt vmire. 1573: en Twdomant tezek Keg(t)ek Eleot hogi en ez may Naptwl fogwa ... semmy keozemet hozzá^a nem awatom [Kv; TJK III/3. 122. — ^aA földhöz] * *semmi ~ét nem mondatja hozzá* semmi jogigényt nem támaszthat. 1586: soha senki ő küvüllök semmi közit hozzá^a ne mondhasa [A.csernátón Hsz; SzO V, 140. — ^aA birtokhoz]. 1690: En Nemes Belső Szolnak Varmegye(b)en) Szelecsen lakó Vasas Laszlo adom mindenek(ne)k tudtara hogy ... Leven egy közős Hoszu Istvan nevű Jobbagy mellyről mind az szegeny Aszonyom Anyamat az szeginy Sarkadi Ferencz Uram tisztessegesen meg elegitette Ugy hogy sem ő kegyelme sem mi Gyermeke közit ne mond-hassak hozaja mellyről en is adom ez Testimonialis Levelemet [Borb.I] * *semmi ~ét nem mondja hozzá/vkihez/vmihez.* 1590: az melj erdött ennek előtte az Szőlő Berczin Birtanak .. Ahoz ennek vtanna semmj közőket, Igassagokatt es Birodalmokat ne mong'ak, neis Biriak [Jobbágyfva MT; BálLt 89]. 1600: az Wargiasiak az vtnak az al felit hagyak, az fel feldhez eők sem mo(n)tak semmi keőzeket [Almás U]. 1670: egy Szekely Istva(n) nevű Zilahi ember adta volt ennekem iobagiul magat, melyet mosta(n) iobagsagbul fel szabaditotta(m), semmi közőmet hoza nem mondo(m) [Zilah; Ks 65.43.10] * *semmi ~ét nem tartja hozzá/vmihez.* 1757: (Az) örökségnek . nagjobb részit a viz mosta el, s a mi a vitzől meg maradat edgy darabackát latván a Mgős Groff Bethlen Dávid Vr eő Nga Bohoroj Juon nevű jobbágya hogj senki semmi közit hozzá nem tartya, a maga örökségihez applicalta [F.borgó BN; BK. Orbanás Juon (60) jb vall.]. 1799: az Exponens az Réthez ennek utánna

semmi közit nem tartya, tessék az Asszonynak továbbra is bekezesesen birni [Ne; DobLev. IV/811].

16. közösen használt/birtokolt jószág/tulajdon; proprietate folosită în comun cu cineva, coproprietate; gemeinsam genutztes/besessenes Gut/Eigentum. 1580: teghag leg előzer Amit talal Az adossagot ky az iozagon Marha(n) vagion Az közbel ky kel deputalny minde(n) ozlas elót [Kv; TanJk V/3. 227b]. 1583: egy Nyl fwnél teób Iusson vayda Andrasnak az keozbeól [Légen/Szava K; JHbK XVII/17]. 1586: Vegesztwk aztis hogy az mygh Dobray ferencz az eő hazatt az közből megh epithetj Addig az Attya hazaban lakhassék [Lesnek H; IB VI. 225/16]. 1598: Azon kyel ha kinek Ados volnek addegh senkinek semmit ne Aggianak hane(m) az keozbeol megh fizesse(ne)k [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végrj.]. 1604: az Galfy Peter resze kette ozsol, fele az lianie, fele Benedekfy Janosne Aszonio(m)e De valamjwel az Aszonj Galfy Mihalne es Galfy Peter adosok voltak az keozbeól Előzer allassek ky [UszT 20/127]. 1614: Fazakas Mihali Bizonios adossagokat mutogata, hogi eő tartoznek masnak, Az melj adossagokat Elsoben az keozbeól kj deputaltuk, es meg fizettunk [Kv; RDL I. 95]. 1664: Mindenfele adossagokis a közből ante divisionem fizettesse(ne)k mégh [Mv; MbK]. 1735/1760: Találatván benn a Faluban osztatlan köz helylen meg telepedett Őt jövevény emberek, kik eddig egygyik Possessornak sem p(rae)stáltak semminémű szolgálatot, azokis mostan házakkal es az közből fogatt Sessiokkal egyetemben subdividáltattak [Elekes AF; DobLev. I/164.6]. 1780: A hajadon testvéreknek a közből jó helyen a két fordulóban 6 véka féréje földet szakasszanak [Tlapoca Cs; RSzF 230].

Sz: vmi ~ ketten vmi kettejük közös tulajdona. 1588: Egy Eoregh rakot lada zaros lutot Az ket Arwakknak Melybe Marhaiokat kyleon kileon kel rakni ez Lada keöz ketten [Kv; KvLt Vegyes I/2. 26].

17. közös használat/birtoklás; folosintă comună, coproprietate; gemeinsame Nutzung/Besitzung. 1586: wagyion ket Malom az falw patakan azt hagyok keozbe lenny keozeotteok hogy ha My Epwles zewksege lezen Reya az keoz Jozagbol Epycheyk Meg Es ha Mellyk Jobbagya Azt Nem Akarna hogy Reya Mennyen Az Epytse Re As Masyknak Byraya Mynden Teorwynnelkewl három foryntot vehessen Rayta [Gyerőmonostor K; KP].

Szk: ~be bocsiáthat. 1594: az mely iozagot mostan keozeotteok fel oztak ez utan valo meg irt keotel alat es az az keotelis meg liuen Bozzasi Janos azert az megh irt iozagot ugian ki foglalhassa kezewl es keozbe bocziat-hassa ha Bozzasi Georgi Wram ki nem akarna erezteti kezewl [Szászkerked K; LLt] * ~be ereszt. 1594: az mely rez iozagot mostan keozeotteok ket fele oztnak az-zalis az eo hugait keozbe erezteti meg kinalta uolt az teoruinne processusa szerint [uo.; LLt]. 1598: Reódi Marton ... vallia Istwan deak kewannia vala hogi az kutat engedgie megh hogi keöz legien de az felesége zilagi Istwannak nem engede mikor ezt Istwa(n) deak megh ertette monda esse lelek kurwa kj bele ne(m) zarik ennen magam annak vtanna zolgamatis bele zaratom es minden rutsagot bele hordatok hogi keözbe ne(m) ereszt az kutat [Kv; TJK V/1. 221] * ~be marad. 1579-1581: Kiralj Balinhit es az Kiralj Georgi haza keozbe marad, es abba maragio(n) [Kajántó K; GyU 4]. 1597: Veghezettre az Anyay rezbeol

Lomperton ... Felte Janos fia, vgian Janos, marada keozbe oztattlan [Galac BN; WLt] * ~be maradás. 1770/1771: Minthogy az határnak fel osztása a' Lugosiánusok, és Somlyaiánusok között két részre osztatik, és következhető nagy Contraversia nélkül a két részt afféle diribalások, közbe maradások miá illő módon ki tsinálni impracticbile volna [Fejér m.; DobLev. II/428.5b] * ~be megy. 1600: Theolcheres leorinczne Ersebet azzony vall feyer ruhaknak oztoszaban Jelen volt igen zepenys veghez menth vala az oztosz, de Janos vram azon Indult megh hogy Amith eo felesegenek chinaltatott azt Nem engedý hogy keozben mennyen ezen zendeolenek megh [Kv; TJK VI/1.514] * ~re ad. 1598: hozta(m) uala egy sum(m)jaba . Eötue(n) három forintoth es huz penzt, melyeket en akkor keozre atta(m) melynek az Arra tellyiesen ozlasra menth volt [UszT 12/99] * ~re bir. 1766: az edgjséget követvén mint régi elejek, s' magokis eddig tsendesen eltek edgyik az más részének hasznát vévén az udvart közre birták, továbbrais az szerent magokat alkalmaztatni tartsak keresztényi köteleességek(ne)k [Torda; TJKT V. 341]. 1806: Magyar Sárosan meg ozsolva Balástelkén pedig közre az Attya fiakkal bizonyos resz Jozzagokat birt [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII] * ~re bírás. 1766: későre Serkent fel a' Tiszteletes A. eo Kegjelme, mert ezen Vdvar(na)k közre bírására az előtt 60. avagy 70. Esztendőkkelis ezen hely(ne)k Possessorai mutuo Consentiáltak [Torda; TJKT V. 326] * ~re biratik/birattatik. 1766: az én Praedecessorom és a Tiszteletes A. ő kegyelme Praedecessora, Consequenter müis tacite contractizáltak és mutuo meg edgyeztünk abban, hogy köztünk Meta ne erigaltassék, hanem továbbrais azon Vdvar birattassék közre | Sok tiz Esztendő mult el mivelta az az Vdvar közre biratik [Torda; i.h. 304, 327]. 1777: Nyoltzadik tábla ... a' közés határig ... a' Szurdokiakkal közre biratik [Magura TA; Ks 89] * ~re birat/birattatott/birt. 1766: az eddig közre birattatott Vdvar a' Fundusnak hátulso részihez mérsekelvén kell ketté hasítani éppen a' közepin | ha az l fávort kap-hatna magának, még nagyobb részibennis el foglalná az eddig közre birt Vdvar [Torda; TJKT V. 308, 321]. 1814: imit amott a' határon vagyon egy egy Foltotska közre birato Cseples erdős helyek, de ugy el-vadnak pusztulva hogy tókelletesen haszon vehetetleneké lettenek [Benedekfva Sz; BetLt 3] * ~re bocsiát/ereszt. 1606: Az melj keues rezecziket Kecziety Gaspar Erezthet wolt Kezemben azt kez wagiok ozlasra keözre bocziattanj [UszT 20/47]. 1717: Ngs Sarosi Istvanne Sarosi Christina Aszszony eo kglme ... mind maga Udvar hazat, s mind penigh ahoz biratot jozagotskaiat közre -s ozszoira botsatta [Kük.; DobLev. I/108]. 1761: Imre Ur praefectussa egy rokas buzat in granis nem eresztet közre [Branyicska H; JHb XXXV/45.19] * ~re bocsiát. 1766: van szabadságában kinek kinek maga jozagát kertel körül venni másétol distingvalni, nem lehetvén erőszaklatni más kedvéért maga jozágának pusztajáb(an) hagyására, vagy annak élését haszonvételi akarattyá ellen eshető közre botsátására [Torda; TJKT V. 241] * ~re eresztet. 1648: vagion Geoczy Istuannak vasas szeker az melliet 12 forintra bwczwilettek io lelky ismerettel Eztis keozre ereztetti Geoczy Istua(n) az Batiaual Andrassal [DLev. 3. XXXI.A] * ~re felmarad. 1773: a nevezett osztájkor közre fel maradt egy darab

hely [Mezőkerked K; LLt] * *~re hagyatik*. 1741: A Ger-
gélyfai egész portio ... közre hagyatik [Veresegyháza
AF; DobLev. I/193]. 1750/1753: A' Pál Berkinék felső
szélye az ott tsapponolag eljáró utig mind közre hagyat-
ának [Koronka MT; Told. 78] * *~re használtatik*.
1804: (A) más fél Sessiok ... addigis mig .. az erre
meg hivando és ki rendelendő Birák által a helynek szin-
nin kinek kinek része ki nevezetik közre használtassan-
nak [Marossztime AF; DobLev. IV/874.9b] * *~re*
hord. 1801: A Cziheres Rész Erdőkbe pedig a ki hol Elei-
től s régtől fogva Orotványának fel fogta éli s használja,
a Fáját közre horgya, a helljeit kaszállja, Juhait s egyéb-
szarvas marhátis legelteti bizonyos szállásain [Nagy-
nyulas K; DLév. 5] * *~re hoz*. 1604: Az adosságokban
es Zalagosakban a' mit megh tudhattam igi uagion, Gal-
fy Mihálne aszonio(m)nak Zentegieden^u ualo iozagat,
Galfy Mihalj uram élteben ualtotta megh zalagbul har-
om záz forinttal: Az Nagi Galambfaluit Eótién forin-
tal, Azt az negiedfel záz forintot hozza keözre azzoniom
... ozton ozoliek ittis minde(n) megh [UszT 20/127. —
SzD] * *~re ígér*. 1719: Az el mult két oktoberben
adott szénának bonificatioját sollicitalni kell ... mely
ha bonificáltak, nemes Marosszék a magáét közre
igvirte [Cszs; SzO VII, 261] * *~re íté*. 1598: azt az reszt
az teórúny az felperessel konuenialtunk Valt [UszT
12/99] * *~re kíván*. 1650: Azt(is) közre keuano(m)
minden hozza tartozando pertinentiakal [i.h. 8/64.74a]
* *~re marad*. 1587: az Eotwen haz Jobagnak fel oztá-
sara En Jrtam az Cedulakath, vesseleni ferencz eo maga
es Jakczy Susanna Newere ... keözre maradoth vala
ket haz Jobagy azokath az Azzony kiwansagara Bor-
namiza Janos az Arwa zamara Engede [Hadađ Sz; WH.
Th. Hadadi jur. not. kezével]. 1699: kevés ros z Sásos fü
vagyon és pusztá toh hely közre maradot [Nagykend
KK]. 1783: A Csiki Jozságbán találató Hovasak és a
két darab Cziheres hely is közre maragyanak [Mv; Ks
23. XXIIb]. 1804: A Czegei ugy nevezett Hódos Tó
használása, ugy szintén a' Szent Egyedi Csikászat bene-
ficiuma is, valamint eddig, ugy ennek utánais a Mlgs
osztozo vérek között közre marad [Mv; WassLt] * *~re*
maradott. 1747: Mind két reszről valo Jobbágjoknak
Sellérek(ne)k ... a nevezett négy darab és közre ma-
radot Erdőkből magok számokra tűzi fával élni szabados
légjen [Nagyida K; Told. 27] * *~re meghagy*. 1747: A
Diosra rugo urak Lábán feljül lévő otsmány meredek
ódalban fekvő erdőtskét ... hagyák meg közre [Nagy-
ida K] * *~re megy*. 1617: igi konuenialtunk ez cörökse-
gek dolgabol, hogi ez is kozre menien ozlaskeppen [Ab-
rudbánya; Törzs] * *~re mivel*. 1806: a' Szőlőket is a'
Tktis Professor Urék számára miveltem különösen; a'
Balástelkit pedig mostis ugy miveltek közre mint ennek-
előtte [M.sáros KK; DLév. 4. XXXVIII] * *~re oszló-
dik*. 1804: ollyatén kaszálló, mely közre oszlodott
[Mezősámsond MT; Berz. 9.74] * *~re száll*. 1607: en
ne(m) tudom hogi ha az vta(n) zallote keözre az Antal-
fy Janosne rezzi [UszT 20/54]. 1650: az Fwlop Thamas
resze keözre szállott, mert Fülöp Thamas megh holt [i.h.
8/64.74a] * *~ül bír*. 1596: Az ot ualo erdeot pedig közil
birtak Tarchafalua s Chehertfalua [i.h. 11/66 Gr. Miklos
de Kobatfalua (63) pp vall.]. 1600: Hogy walami határ
hasitas wagy wetes leott volna az kett falu^u keözöt, azt
ne(m) tudom, De hogi azt az Kis Kapun belől Atthia fe-
löl walo felit az kett falu keözöl birta, azt tudo(m) [i.h.

15/270 Kadar Janos Ethedi Zabad Zekely (53) vall. —
A' Atya és ienlaka U | En Jenlakan het eztendeigh lak-
ta(m), a Kis Kapuigh, Kadach mezeoig elemte(m) er-
deolni, engemeth senki nem haborgatoth, Hatar wetest
sem ertettem sem hallotta(m), hanem keöz wolt, kezwl
birtak [i.h. 15/271 Nagy Andras Waralliy Lofeo (35)
vall.]. 1623: (A szénafüvet) tartozzanak Benkeő Gieörgi
es Benkeő Gaspar az felliwł megh irt mod szerent
keözre bochatany es keözwl birni az vitezleő Retthy
Istunnal [Markosfva Hsz; Borb. I] * *~ül marad*. 1658
k.: ezelot az Juh Giuttement hogi el osztottuk, harom
veder orda maradot keozul [HSzj juhgyüjtemény al.].
1715: Az mely Jozságon Bakcsi István Ur(am) lakik
Bakcsi Boldisár árvaí vicinumjában e marada közeleb-
bik említett Bakcsi István Uramnak ... ezen a jászagon
kül valo hegyoldal, közül marada [Borb. II] * *~zé bo-
csát*. 1648: mivel Simon György Ur(am) ... feleségiel
jmar öreghseghre jutának Gal Laslo Uramot felesé-
givel egiüt oda melleje hiva Kökösbé hogi egy marhara
és kenyérré alljon vele illien Conditioival hogi az mi ja-
ro marhaj ugy mint ökrej lovaj és egieb rideg barnaj
vadnak mindeneket közzé boczat Gál Laslo Uramal Si-
mon György Ura(m) [Dálnok Hsz; Kp I. 63].

18. közösségi/köztulajdon; proprietate/posesiune
comună; Gemeinbesitz/eigentum. Szk: *~re bocsátatik*
köztulajdonba eresztetik. 1780/1784: Ha valaki ez előtt
harmintz két esztendőkel valamely helyet fel fogván az
olta birja, a mint örököse maradjon kezénél s el ne vété-
tödjén tölle, a mit pedig harmintz két esztendőn innen
fogott az el vétetödvén Közre bocsátassék és oszlora
mennyen [Galambod MT; Told. 29] * *~re hagy*. 1640:
Vagion hatarak de Egy darab Erdejek vagion melyet
Kamuthi Farkas idejeben az Urok keozre hagiott volt,
de most az Fenesiek elik azt az Erdeot, ha penig az Mo-
nostoriak az fenessi Erdeore mennek meg nem engedik
[Km; GyU 48]. 1727: Borso helyben egy darab haszon-
talan csere melyet a Gat tartasara közre hattunk [Bi-
barcfa U] * *~ül él* köztulajdonban használ (erdőt/hat-
tárt). 1577: az Zeleo hegiesse feleol hasitot hatart
ne(m) tud az ket falu keozoet, hane(m) keozwl eltek
[Mv; BálLt 79]. 1604: Az tho helyen az hűl az tyz volt
most egyszer ott az Abast faluj jnasokkal egy Peter Mi-
halj neuy embernek leouetajnek hordo fal faiat el haso-
gattuk vala, ott talala, kerdette(m) kje az hatar ott, s azt
mondotta hogi ezen Aloll Kaboutfaluj, de azt keözil
elljwk [UszT 18/107 Mich. Kouachj de Zent Marto(n)
(60) vall.]. 1775: azon Erdős helyet régi eleinkis mindé-
tig közül élték, miis Fajat a szerént usuallyuk [Bodok
Hsz; Mk II. 2/71] * *~ül erdő* erdő köztulajdonban
használ. 1625: akkor Makk leót uala Tamás bwkiben az
Matis faluiak az Musnaiakkal egeőt itetek megh, az fa-
yates en ugi tudom hogi keoszwł erdeolték [Nagyga-
lambfva U; UszT 155b].

19. *~ül* közakarattal, közmegegyezéssel, közösen; în
comun, de comun acord; einstimmig/hellig. Szk: *~ül*
csinál közakarattal/közösen végez el vmilyen munkát.
1554: Az Malomról illyen keppen wegeztwk, hogh
Illyessy Christoph az Malomban harmados, ilj okkal az
chynalasat keozwl csinalljak az assonnyal, es az malom-
nak minden gongyat welyese [Bölon Hsz; SzO II, 115].
1580/XVII. sz. köz.: Ha Kálnoky Balint akar Malmot
rea csinálni Kálnoky Thamassal kezül csinállyák [Kő-
rőspatak Hsz; HszjP] * *~ül eligált* bírő/ember/perszo-

na közmegegyezéssel felkért/választott bíró. 1632: Mw Markos Janos Zent Iuani Leofw ember Andok Janos Laborfalui veres draba(n)t ez dologban keozul eligalt emberek [Hsz; Kp I. 33]. 1641: Mű Mihaczi Demeter Illie flalui mostan Sepsi Szeknek Vice kiraly biraja, es Istuan Deak Szent Iuani Nobiles ... ez dologban keozul eligalt birak [Hsz; i.h. 53]. 1645: Mw Ferteodi Janos Angialosi es Istuan Deak Szenthiuani Nobiles ez dologban keozul eligalt personak [Hsz; BLt 7] * ~ül fogott (köz)bíró közmegegyezéssel felkért/választott bíró. 1628: Mw Domokos Istuan Alsoczeratonai Nemes személy, Bak Janos Ikafalui, Teőreők Balas Alsotoriai lofeiek mindenik Kezdi szekben lakok, ez ide ala megh irt dolgokba(n) mind az ket felnek keozul fogot biray [IB]. 1631: Mw Kelemen Jmreh cziczaiy Mikola Ferencz Borsouaj es Leorincz Ferencz szentmartoni czik szekben lako nemes szemeliek; ez ide ala megh irt dolgokban mind az ket felnek keozul fogot biray. Adgiuk tuttora mindeneknek az kiknek illik [IB. — ^aKöv. a részl.]. 1671: az ide aláb megh irt dologhba(n) keozul fogot keoz birák [Désfva KK; LLt Fasc. 72]. 1679: Mi kik ez ide aláb megh irt dologba(n) keozul fogot Birák vagyunk [BLt 3. — ^aKöv. a nevek fels. és a részl.].

◇ Szk: ~re szolgálható levél közös érdekeket szolgálható okirat; document/act de interes comun/obstese; Urkunde, die zum gemeinsamen Interessen dienen kann. 1772: Dobollyi Jőseph Uram minden eddig szerzett Káptalanbol s Conventból, innen s amonnan gyűjtött közre szolgálható Leveleit, köz haszonra szenteli [Nagylak AF; DobLev. II/436.2] * falu ~re való szedés-vevés kb. a falu közszolgáltatásainak felhajtása; perceperae taxelor comunale; Einhebung der öffentlichen Dorfleistungen/des Kommunaldienstes. 1700: Lőkös Pál többire világatlan, az Felesége gutta ütött Az Ecclesia is se<mi> tereh viselést ne supportáltasson vele egyéb tereh viseléstől, akár mi nével neveztesék, úgy az falu közre való szedéstől, vevéstől immunitállyal tellyes életében [Kibéd MT; MMatr. 191] * két ~ben/~ön kb. kézen-közön; pe dincoace și pe dinclo; auf irgendeine Weise. 1572: kere(m) k: hogy k: az költzeghnek vgi vizelie gongiat hogj ket közbe k: kart ne valio(n) [Dés; BesztLt 3721 Lóri(n)cjz deak Chyakor Jsztuanhöz]. 1666: az Kun és Daczó familia is belé száll az jószágban, s két közben el foglaltathatná az fiscus az-za a praetensioval, mert két közben el pusztulni nem engedi, igazitsák egymásközött dolgokat [TML III, 617-8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1671: Édes Bátyám uram Az mi az élés dolgából Husztot illeti, az két közben nem csuda, de keres az maga-magának, ha Isten egeszséget ad [TML V, 523 Bornemisza Anna ua-hoz]. 1678: ha úgy volna módomb benne, a mint nincs, Kgdhez mennék, onnét Urukhoz, onnét Béli Uramhoz, mindaddig, míg egyezsége hoznám a dolgot, hogy a magáiban élné csendesen, mindenek megbántódása nélkül, talán a két közben esnék valami az én horgomra is [TML VIII, 68 Wesselényi Pál ua-hoz].

II. mn 1. közös, közösen használt/birtokolt; care este folosit/posedat în comun cu cineva; gemeinsam benützt/besessen. 1560: Egy Emberre valo ewsth sarkantyw zyw mely kewz Nagy Andrassal | Egy kys labas Ewzst serleg pohar keoz Nagy Andrassal | Wagyon három Menes lo melyek keozéok Andrassal [JHb QQ Temeswary Janos reg.]. 1570: Kaytar peter ... valya, hogy Byro

Matthe vgian chyak eo maga attha az kert foldeyert az lowat Eo neky, De eo azt Nem thwgya ha chyak eomagey volt, vagy keoz volt az Theob attyafiaival [KV; TJK III/2. 44]. 1606: Valentinus Keoreosi de sükeo ... fasus est ... Zenat is buzat is ker uala az zena feleol azt monda hogi az keoz masal de ha el ozthato(m) abbol is megj ado(m) rezzit, az buza feleol azt monda hogi az zent kirali andras ferencziel keoz de ha el ozthato(m) abbolis megj ado(m) rezzit [UszT 20/141]. 1632: Vagion egi Bikk Makkos Erdejek, Korbi new faluual, es Alsó Ucziaual keöz [F.u.ucs F; UC 14/38]. 1641: Ha valami adossagh melj megh Pap Janos Idejbe keoz volt, az megh bizoniultattua(n) Kuspál Balint vram es felesége ... a Creditornak fizesse meg [Uzon Hsz; Kp I. 53]. 1728: Vagion egi darab erdő ... ez is köz Gidofalvaival [Martonos Hsz; SVJk]. 1769: Bartok András ... le kötő ... egy széna Rétit ... Mely széna Rét léven köz a' Debitornak testvérivel, tsak a maga obtingensit kötötte le [Torockó; Bosla]. 1776: eő Nsága bir itt egy Malmot, és egy halas Toot, de a' Halas Too három faluval köz [Mezőbánd MT; WassLt Andr. Czerjék (55) ns vall.]. 1812: Cs. György Falváb(an) vagy annak Határáb(an) ... az ugy nevezett Csicsón ... más közelebbi Helységekkel köz kö Szalasz Hegybe vágják Erdélybe a' leg nevezetesebb Malom köveket [Csicsőgyörgyfa SzD; Ks 76 Conscr. 94].

Hn. 1228/1378: progreditur in montem, qui vocatur Cuzberch [Gyeke K; BfO I, 6]. 1349: kuzberch [Zsombor U; SzO I, 55]. 1366: Abhinc ad alium locum venis- sent declinando infra Kuzberch vocatum [UC II, 262 Torda és Ajton közötti határjárás]. 1614: Az keoz bercz oldalon [Egrestő KK]. 1650: Az keoz bercz oldalon (e) [Burjánosóbuda K; BHn 40]. 1664: a' köz bercz Meget (k) [M.décse SzD]. 1668: Az keoz moczarban (sz). Az al- so köz möcsarban (sz) [Imecsfa Hsz]. 1681/1748: a' Köz berczen [Tür AF]. 1687 e.: Köz bercz farkánál (k) [Gyalakuta MT]. 1687: Köz berek Sorkan [Menaság Cs]. 1691: az köz Birczen az Kertek mellet (sz) [Fütelke KK]. 1699: A Köz Bérczin (sz) [Backamadaras MT]. 1720: Köz bercz Sorkan (sz) [Menaság Cs]. 1737: a' Köz bercze ki járo ősvenjre rug veggel [Mezőbánd MT] | A Csinko Erdő közöt a köz Nyirb(en) [Nyárszó K; KHn 122]. 1758: A Köz Ligetben (sz) [Inaktelke K]. 1761/1818: a' Falu köz berke [Kisfalud MT]. 1762/1779: A Köz Füben (sz) [Szilágycseh]. 1773: Köz réz [Szárhegy Cs]. 1793: a' Köz Lüget nevű helyben (sz) [Inaktelke K]. XVIII. sz. v.: a' Közpatakon alól nevezetű helyen (sz) [Zabola Hsz]. 1806: A' Köz Bértzen (sz) [Kusaly Sz]. 1815/1856: A Közbercz nevű erdőnek a' közepén (sz) [Hidvég Hsz]. 1825: A Falu köz Sikátora közt [Árpástó SzD]. 1864: Közrez havas tető közsirtos erdős hely [Ditró Cs].

Szk: ~ élő hely. 1816: Felele ... a Battya Székely Sigmond ur iljen képpen: Azan két viz között lévő hely is Contractus mellett velünk köz elő hely léven valamint az Intető Közönség abból maga hasznára hirünk nélkül az előtt job részit fel törte mivelte használta úgy azan a Nyomon műis a más részit szabadosan fel törhettük és azért potentialariusok nem vagunk [Várfva K; Borb. II]. * ~ erdőltő út. 1842: a két renden lévő Birák el mentek az irt Erdős helyen jelen lévő Gidofalvi Domokos urhoz kinek is tudára adták hogy a Bartha-famillia Erdőbéli károsodását akarja meg láttatni általunk melyre azt felelé hogy ezen prétensio alatt lévő helyre Semmi módon bé nem bocsássuk sőt még ezen köz Falu

Erdőöl uttyán is oly véggel ki nem bortsassuk hogy még azon le vágot Erdőbe bé is nézzenek [Albis Hsz; BLv.] * ~ *lőház*. 1585: Hodor Domokosnak vagion egy lo haza az Kelemen Deak rezereol, de az ugy vagion hogi valamikor Kelemen Deaknak lo haz kellett tahat zinte egy olyan lo hazat epyczen Kelemen Deak az hatulso rezzen Hodor Domokosnak, mivel hogg (!) az koz lo haz el ne bontassék [HSzj *lőház* al.] * ~ *örökség*. 1606: mind az felperessel az peressel (igy!) koz oroksegwnk Goro Andrasneul köz Kata azonnial [UszT 20/43] * ~ *tilalmas erdő*. 1590: az mellj köz tilalmas erdeők vadnak ... mas nemes vdur haz helyemhez kit Acquiraltam [Szentdemeter U; Törzs] * *vminek ~ volta*. 1598: Rettégj Mihali vallia ... Jstwan deak ... Az Anniais es huga Azonkeppen kertek hogi engedelmes legien az kutnak kez voltabol [Kv; TJK V/1. 222].

2. közösségi/köztulajdonban levő; care este in proprietate obștească/comună; in gemeinsamen Besitz befindlich. 1583/1584: Enis otth az falwban portionat(us) Vagiok Mykoron Zolgain az en megh hagasom zert halaznanak ... ez fellieol megh Newezet zemelyek ... Inuadaltak eoket, vertek, haygaltak keowekkel Taglottak, vereket ontottak ... Myert hogi peniglen az zabad es kez halazo wyzen ezt chyelekettek ... feyekhez zolok Mindenikhez [Ujfalú K; Ks 42.B.9]. 1592: ez Ieouendeo Zenth marton Napig halazza es vegie ki beleolle az mit talal benne Almadi gaspar es maradeka Annak vttana ... kez legien az tho es az hala is [Légen K; Ks].

Szk: ~ *máleföld* földközösségben élt/használt kukoricaföld. 1736: A Boldudzi Praedium és Fejér nevű széna fű között lévő köz malé földek [Mezőcsán TA; DobLev. I/160.21] * ~ *marhalegetető hely*. 1766: a Maros Sz. Királyi Határ és Köz Marha legeltető berkes hely [Náznánfa MT].

3. mindkét félre/mindenkire vonatkozó; care se referă la ambele părți; sich auf beide Parteien/jedermann beziehend. 1586: En banyay Ianos vallom, Az Mire meg Eskwthem az elek Janos zamara, Jgartho georg ellen, hogy az mely Ados Lewel kez volt, vg mint szaz tiz forinthul azt en az Ados lewelet Deputaltam elek Janosnak [Kv; TJK IV/1. 584c]. 1619: az had oly, hogy mikor két erős had harcolni öszveáll, nemcsak egyik fél szokott veszni, hanem mind az két félnek köz az [BTN 260]. 1667: ez ilyen változó keserves állapot mindennel köz és ha ma én rajtam, holnap más igaz hazafián, leányán történhetik [TML IV, 138 Árva Bethlen Drusiánna Teleki Mihályhoz]. 1772: Látsziké ... hogy ... Groff Csáki Kata Aszszony ... Ádamosi Malmának mostani fogyatkozását nem egyéb hanem Le Sülyedés és rossz gondviselés okozza, úgy hogy kevés igazítással köz és különös kár nélkül is Lehetne jobbítani ...? [Kük.: JHb LXVII/2. 356 vk]. 1847: a köz urbarialis perőkre teendő közöltségeket némely renitensek hordozni nem akarják [VKp 173].

Szk: ~ *módon*. 1766: A mult visitation meg iültetett volt hogy a Pokai nemesség vagy Patronusi módon fizessen a Papn(ak) vagy köz módon, ne pedig úgy amint enekelőtte ususban ment volt az ott valo némely nemesek fizetése amelly anyit nem tézen mint egy jobbágy ember fizetése [GörgJk 207].

Sz. 1625: az halál köz mindenikel de valamelliek Elsőben meg halna az Eleő fellre maragio(n) mindene [Szentimre Cs; UszT 17a]. 1755: a halál az Iffiakkalis köz de az

örögök mindenkor közelebb vadnak hozzá ... s azért kevés javatskaimbol most eleteben akarok kglmetek előtt dispositiot tenni [Asz; Borb. II Rakoson lakó Néhái Ns Székely György Vram relictaja Ns Cspikés Borbára Aszszony nyil. Szaniszló Sigmund kezével].

4. közösséges, egyszerű; obşnuit, comun; gemein, einfach. 1560: Eóth Aranas kalan Nyolch Ezwst feyeren keöz | Egy teörök Buzgany az Nyele Ezwstos keöz [JHb QQ Temeswary Janos reg.]. 1627: Feier apro szeoniegh Nro 7. Scallat seoniegh kettei veres, eggik kek Nro 3. Keosz veres szeoniegh Nro 3. Egi eoregh veres diuan szeoniegh [BLt I Béli Kelemen inv.]. 1634: 2 Keöz Arannyal Varrot ingh Váll [Kv; JHbK XVII/5]. 1687 k.: Egy joféle sok Boglárú fék agytul f -/09 Egy köz negy Boglárú fék agytul f -/04 1/2 [Mv; MvRKLev. Vect. 13]. 1692: Köz és Bécsi Lencse vetés egy kevés [Mezőbodon TA; BK Inv. 28]. 1701: Az fono Aszszonyok(na)k fizetése edgy font Gyapjuert akár köz, akár jo féle, akár legjobbik féle fizetése legyen d. 18 [Kv; PosztCART. 28].

Szk: ~ *apró futa*. 1630: Bolgar Janosne szolgálai hozot teőreők Országból ... 10. végh koczkás futat ... d. 24 ... 52 végh veres futa Eőuet ... d 48 ... 200 vég kez apro futat ... d 48 [Kv; Szám. 18b/IV. 64 Hj] * ~ *janicsár patyolat*. 1630: Huszár Peterne. viszen Nagy Baniára 1. végh kez Jantsár pattiolatot tt f - d 12. 1. végh Eőregh Jantsár pattiolatot tt f - d 25 [Kv; i.h. 82 Hj] * ~ *morvai fedél* fejrevaló/fejkendő faja. 1620: Fedelekreül es Ruhakrul. Zaz eőregh Moruay fedelteül f 2./ Zaz kez Moruay fedelteül f 1./ Zaz paraszt fedelteül f - 50 [Kv; KvLt II/69 VectTr 15]. 1688: Egy Eőreg Murvai fedeltől f 3 //00. Egy köz Murvaj fedeltől f 1/75 [Bfr Vect.].

5. átlagos, közepes; mediu, obşnuit; durchschnittlich, mittelmäßig. 1761: köz Mak termés Idején meg híz 150, Sertés [Furksora H; JHb LXX/8. 260].

6. ~ *mester* közösséges céhbeli mester; breslaş de rind/simplu; einfacher Zunftmeister. 1561: Az ky ualaminemw ewst miet wag arany mwiet megy akarna bchwltetni eg'eb köz mester meg' ne bochwilhesse hanem Chak az ket eskwt ceh mester. mert ha valamely köz mester ebbe atdya magát ket lot ewzston marad [Kv; ÓCART.].

7. ~ *főrend ember* egyszerű főrangú ember; aristocrat de rang obşnuit; gewöhnlicher hochadliger Mensch. 1736: Kétféle eresztős hintaja az köz és alábbvaló fő rend embernek ritka volt, mert azt tartották, hogy az olyan hintó csak az urakot és nagy fő rend embereket illeti; sőt ha az apróbb rend fő embereknak csak kétféle eresztős hintaja lett volna, megnevezték volna véle, mint az kit nem illetne [MetTr 373].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

közigazgatás közügyintézés; rezolvarea treburlor obşteşti; Erledigung der Angelegenheiten von öffentlichem Interesse. 1821: az Ó Felsége által kegyelmesen ki bortsátott Királyi Biztosoknak adott utasítás világos értelmé azt foglalja magában, hogy az olyan közösséges Tiszt kitsapongásai, aki a köz administratio folyásában alkalmatlan akadályul szolgál vagyis akinek további a szolgáltatban valo maradása a Föld népe meg károsításával lenne egyben köttetve, abban a Hivatalától leendő fel függesztéssel is megzaboláztassék [Szászregén; TLt Praes. ir. 65/1827-hez gr. Bethlen Imre főispán aláírásával].

közdó impozit general; allgemeine/öffentliche Steuer. 1875: Vevő Tamás Ferencz köteles úgy az ezen vásárolt esett kincstári illetéket, és békebelezési költséget sajátjából fizetni valamint, a máj naptól járó köz adót községi, s egyéb terheket hordozni [Madéfv Cs; Mt].

közdósság közös tartozás; datorie comună; gemeinsame Schuld. 1694: Ersoknak egy iobbik Veres angliáj mentejét el attam köz adossagba(n) [Kilyén Hsz; BLt 4].

közdózó adófizető; contribuabil; Steuer zahlend. 1843: Seps Szent Györgyi közdózo Dragits Jánosné Balog Rebeka (33) ... vall [Sszgy; HSzP] | közdózo Báts Kurta István (51) felel [Szacsva Hsz; i.h.]. 1847: A bucsumi bíró ezen rendelkezésem megvívó négy pandúr által odavaló bucsumi közdózókat, úgymint ... béküldeni ide Zalánára köteleességének tartsa ... Tövisi Gergely m.k. szolgabíró [VKp 210-1. — ^aKöv. négy név fels.].

közajtó átjáró ajtó; ușă de trecere; Durchgangstür. 1657: Az oláhoknak legyen külön lakások, mind mestereknek succescenseknek, és külön való auditoriumok, udvarok; de az melyből köz ajton ösze járhasanak: kik szép egyesegben is tartoznak egy massal élni ... Immunitások azon legyen, mely a' magyar scholának [UF II, 186].

közakar közmegegyezés; acord comun; allgemeine Vereinbarung. 1568: Petrus Czyolay (!) fassus est, Mikor az Kalmar lazlo hazayrol az pechyetet köz akarral le wonak, akor Kakas Andras az hazban akar vala maradny [Kv; TJK III/1. 240c]. 1578: wegeztek keoz akaratbol es Tanachybul, hogy senky zabados ez contributiobol vgy mint ostarodobol ne legie(n) egieb biro vrammal Tanachyawal egietembe [Kv; TanJk V/3. 167b]. 1587: Kalnai Bornamiza Janos ... Es vesseleni ferencz ... Sarmassagi Miklossal es feleségével Rewai Annával sokat tractálnak ... keozteok akkor keoz akaratbol bizonyos vegezesekek leon [Hadad Sz; WLi]. 1697: a' Becsületes Unitaria Ecclesiának ... izenetet tegyenek hogy köz akaratbol a' dezmai sok abusosok iránt ő kikel edgyüt orvoslást tegyenek [Kv; SRE 54]. 1714: Néhaj Mltgs Ur Josika Gábor Ur(am) Successori ... eddig fenn forgo Controversiakat amicabiliter kíványák ... revidualtatni Mely arbitrativára is ... denominalak közakarattal . Attyánk fiait^a [Nsz; JHb XLV gub. — ^aElőtte a nevek fels.]. 1732: erdőt köz akaratul hordott az egesz Falu [Türe K; Told. 21]. 1777: a Falunak és az Ecclesiának köz akaratyából esett ottan Lakot Molduván Szávuynak a Telekre való ki rakottatása [Mezőpagocsa MT; BK. Moresan Lepadát (60) zs vall.]. 1814: Közösleges osztatlan Tialmas erdő is vagyon In Fitzgigov, melyet most nem régiben a' Possessor Urak köz akaratul fel-tiltottak [Benedekfva Sz; BetLt 3].

közállapot közrendű állapot/helyzet; situația oamenilor de rînd, clasa de rînd; gemeiner/niedriger Stand. 1657: Popazogli Mehemet pasa, részeges török, de igen híres vitéz ember, az fejedelemnek nagy jóakarója, mert közállapotból előbb-előbb az ő commendatioja által promoveáltatott [KemÖn. 76].

közanya azon egy anya; mamă comună; gemeinsame/die gleiche Mutter. 1842: Terühnek ... csakis azon 14 Váto Rhforint állítatik meg, melyet a' Köz atya néhai Lengyel Ádám, és a' Közanya néhai Bálint Er'sebeth vettenek vala fel [Szászregén; DE 2].

közárpa közönséges árpa; orz comun; gemeine Gerste. 1683: Szemen szedet buza van Cub 15 // — Mosot buza Cub 70 // — Közönséges buza Cub 80 — ... Szemen szedet Arpa Cub 2 // — Köz Arpa Cub 30 // Arpa Kasa Cub 3 // [Fog; UtI]. 1684: Szemen szedet buza Cub 25 // — ... Mosot buza Sax Cub 22 // — ... Közönséges buza Cub 266 // — ... Utoly buza Cub 10 // ... Szemen szedet Arpa Cub 6 // Arpa Kasa Cub 2 // — Köz Arpa Cub 10 // [uo. UtI].

közárulatás nyilvános árusítás; vînzare/desfacere publică; öffentlicher Verkauf. 1824: Most esett értisere a Déési Ns Közönségnek, hogy az Ur^a idegen helyről valami Sert hozottatván bé Déés Várossában a maga által Grof Haller János Urtol ki arendált Fogadoban köz árulatásra ki tétette, 's talán Czégért is tétetett annak [Dés; DLt 206. — ^aNovák Márton árendátor].

közárverés nyilvános árverés; licitație publică; öffentliche Versteigerung. 1846: minthogy pedig még számos gerendák meg fognak a hid munkája be végzésével maradni azok köz árverés uttyán adodjanak el, a majorság Pénztár javára [Dés; DLt 858/1847].

közasszony közrendű asszony; femeie de rînd; Frau von gemeinem Stand. 1736 u.: A militia, mikor látja mely cifra a közasszony, leány, nem hiheti el, hogy a portiózó ember olyan elnyomorodott szegénységgel legyen [MetTrCs 468].

közasztag közös gabonaasztag; stog comun; gemeinsame Getreidefelleime. 1634: Rwczórl^a iutot az keoz Asztagbol kegđ számara Cub 70 azt elcereltem Tausaz buzán [Utl. — ^aMezőrűcsről (MT)].

közasztal közönséges (festetlen) asztal; masă (nevopisită) obișnuită; gewöhnlicher (unbemalter) Tisch. 1648: Be menven ... az eöregbik Udvarlo házban ... Vagion benne 2 fejer köz aztal lábastol; négy köteött bélétt padszék a falok mellett [Komána F; UF I, 829].

közatlasz közönséges atlaszszelyem; atlas obișnuit; gemeiner Atlas. 1599: Nemet János Hozot Bechj Marhat ... 2 Fel Veg keoz atlachott 1 // — ... Fel Veg Viragas. Aranas atlachott 2 // [Kv; Szám. 8/XIV. 36-7 Hjj]. 1620: Egy sing Aranyas Atlacztul f — /20^a Egy vegh karmasin Atlacztul f 4/ . Egy sing keoz Atlacztul f-5. Egy vegh fel Atlacztul f — /50 [BfR VectTr. — ^aItt és alább: a fizetett harmincad]. 1688: Egy sing Aranyas Atlacztul f — //30 ... Egy singh Karmasin Atlacztul f — //15 Egy sing Köz Atlacztul f — //07 1/2 Egy vegh fél Atlacztul f — //75 [i.h.].

közaty azon egy apa; tată comun; gemeinsamer/der gleiche Vater. 1825: két gyermekeit Erszényes Istvánt, és Erszényes Máriát a' köz Atya Erszényes 'Sámuel az irt gyermekei személyes megedgyezésekkel a' Káptalani,

és Nagylaki belső és külső Javaiban e' következendő modon osztottatta meg^a [Nagylak AF; DobLev. V/1099. — ^aKöv. az osztózás részl.]. 1842: Terühnek csakis azon 14 Válo Rhforint állittatik meg, mellyet a' Köz atya néhai Lengyel ádám, és a' Közanya néhai Bálint Er'sebet vettenek vala fel [Szászrégen; DE 2].

közbaj közügy; treburi obşteşti/publice; öffentliche Angelegenheit. 1819: Müller János pedig a' mi olta esmerem mind jo, betsületes, és jámbor embernek tapasztaltam; a' maga szolgálattán kívül valo dolgokba, vagy Falusi köz bajokba magát soha sem elegyítette [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

közbámulat általános csodálkozás; mirare/uimire generală; allgemeine Verwunderung. 1815: több idei szenvedéseiből közbámulatra, ucsidni kezdve, örvendezni engede képzelődésem [Újfé 15].

közbarázda határbarázda; hat, rázor; Grenzfurche, Gewende. 1700: itt a kis patakot az közbarázdára vitesek eo Nágok [Kelemenelke MT; EHA]. 1736: a Máhulluy (!) résre excindált Nyil szénafüven aloi a köz barázdáig 11 Nyil szénafü [Mezőcsán TA; DobLev. I/160.17]. 1769: a' kérdésben nevezett két rétek közt vagon egy köz Barázda, és a barázdának ut felől valo végig egy kö, de az Határ köé ...? nem tudom [Apahida K; JHbK XLII/24].

közbárszony közönséges bársony; catifea obişnuită; gewöhnlicher Samt. 1599: Simon Deak Hozot. Karolibol Egy Ball Barazlaytt 3 //— ... Fel veg keoz Barsontt 1/— [Kv; Szám. 8/XIV. 7 Hj]. 1620: Egy sing Aranas barsontul f — 25^a Egy Vegh Dupla Barsontul f 4/ Egy Vegh keoz Barsontul f 2/ Egy sing Karmasin Barsontul f — /15. Egy sing Tarka Barsontul f — /15 [Kv; KvLt II/69 Vectr 7-8. — A fizetett harmincad]. 1688: Egy sing Aranyas Barsontul f — //37 1/2 ... Egy vegh Duffa Barsontul f — //30. Egy vegh Köz Barsontul f 3 //00. Egy sing Karmasin Barsontul f — //22 1/2 Tarka Barsontul f — //22 1/2 [BfR Vect.].

közbátorság közbiztonság; siguranță publică; allgemeine Sicherheit. 1807: meg intettettem Agh Josef ö kegyelmét, hogy az erőszakakodástól ... szűnnék meg de ezt úgy látom foganat nélkül, mivel magánas Jusainak képzelődéseinel fogva Elöl jároinak a' köz bátorságra intézett rendeléseit meg vetéssel fogadgya [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII]. 1840: a Tkts Nemes Tanács ... méltoztat a köz jora bátorságra fel ügyelői köröböl (!) ki folyolag a dolgot investigaltatni, addig is ki kervén a gyilkolni töröt Urátol, s el záratni [Dés; DLt 848a]. 1856: Bocskor Klárát azon Déési el tserélt Házakbol ... erőszakosan ki hányván ... ezen Zenebonás erőszak által ... a köz bátorság fel háborított [HG Gr. Kornis lev.].

közbeáll vkik közé áll, közjük lép; a se interpune, a interveni; zwischen sie treten. 1584: Coloswary Ianos vallia ... eozev zeor dewlenek Negszeris leottek tamattak az eleót a' legenekre semmy intesemet Nem fogadok hogy bekewl el mennenek maga keozbe Alwa(n),

Altal toltam az hidonis hazaiok fele eoketth [Kv; TJK IV/1. 349].

közbecs 1. hivatalos becslés; evaluare/estimare oficială; amtliche Schätzung. 1662: Melly executióra, igazságtételre ... rendelendő személyekkel, tiszteknek minden jószágoknak elvesztése és a fő- s vicegenerálisok által ottan a végházakhoz való foglaltatásának és nem különben, hanem közböccsel való visszaváltathatásoknak büntetése alatt köteleztettek vala [SKr 279-80]. 1816: ha történnék, hogy a jószág kiváltásokor, a mostani állapotyanal jobban találtatnék a melioratio által, azt a kiváltó fél ... közbecs szerint tartozzék refundalni [Nagylak AF; DobLev. V/998]. 1830: A Telket a melly állapotban által vészi ... ki költözésekor abban az állapotban remittallya, hami kárt azokba maga, vagy cselédjei okoznának, azt köz betsek mellett refundalni köteles lézen [Kv; Somb. II].

2. a dolgok értékének kirendelt v. választott hites személy általi meghatározása; valoare determinată prin estimare de o persoană delegată sau aleasă; die Bestimmung des Wertes der Sachen durch eine bestellte od. gewählte beeidete Person. 1677: A' Székelységeen tollaltat a' köz böccsel valo élés, hanem capitalis summaival élylenek, pro communi decreto végeztetett [AC 204]. — L. Dósa, EJt II, 237.

közbecsítés hivatalos becselő; persoană autorizată care participă la o evaluare/estimare, estimator oficial; amtlicher Schätzer. 1816: azon Telken lévő minden neven nevezendő Építmények, valamint Szintén a kertben lévő Industriák köz Betszők által ... igazságosan meg betsültetvén, azon betsűnek menysége ... a Ns Uradalom Cassájába bé szolgáltatassék [H; Ks 91.C.8].

közbefog közrefog, bekerít; a încercui/impresura; ein/umkreisen. 1705: Azt beszélé Cusani generál ... hogy ő bizonyosan tudja, hogy az jövő companiára Badensis egynehány regimenteket küld be, akik Pálffival vannak. Azokkal megegyezvén, egy ilyen armada lézen belőle, és azután közbefogják a kurucokat, és felel felőle, hogy a jövő nyáron csak egy erősség is nem lesz a kurucoké Magyarorszában [WIN I, 620-1].

közbefont közefont; care este împletit între două lucruri; dazwischengeflochten. 1783: A Béres ökrök pajtája ezen Ló Istallotol közbe font sóvény kertel Separaltatik [Mocs K; JHbK XXXI/1.6].

közbejő 1. beleavatkozik, közbelép; a interveni, a se interpune; dazwischentreten. 1816: szokot közben jönni gyakorta köztők mint oconomus Tiszt ... az Hajdukokotis arra inti hogy ne hajtsanak benűnköt, mint a barom [Déva; Ks Misc. 86/4]. 1824: el foglaltunk ... Lá Pojáne in gyál, egy darab erdőt, de a midőn fel akarok fogni, közbe jöve Tktes Székely András Ur, s azt kíváná hogy ezen darab erdőnek fele a maga számára tiltassék fel [RLt 0.1].

2. akadályok jönnek közbe akadályok lépnek/merülnek fel; se ivesc dificultăți; Hindernisse treten auf. 1794/1795: némelly Ecclak el foglaltatott örökségek iránt nem a' maga idejébe, hanem nemellykor egy néhány Esztendőök után lettenek a' Panaszok midőn azok

nak vissza perlesekbe akadályok jöttek közbe [M.bikal K; RAK 13].

3. vmi közbeiktatódik; a fi intercalat ceva; etw. dazwischengeschaltet werden. 1823–1830: Jött azonban egy más történet is közbe [FogE 81].

közbejöhethető 1. időközben adódható; care pot surveni (între timp); sich inzwischen ergeben könnend. 1843: Királyi Arenda 's más közbe jöhető Rovatal terhe ... a Haszonbérlet ideje alatt a' Haszonbérlet feneklik [Nagyak AF; DobLev. V/1248].

2. bekövetkező, felléphető; care pot apărea (pe parcurs); auftreten/erfolgen könnend. 1848: Fáj és vérzik szívem ezen rend kívül való méltatlanságnak terhe alatt, és az oraként közbe jöhető gutta útától csak az Isteni kegyelem tarthat meg továbbra [Koppánd AF; i.h. V/127].

közbejött 1. időközben bekövetkezett; care au survenit între timp; inzwischen erfolgt. 1804: Gyeresi Grisel-disnek, Benkő Ferentzenek, mint a' kire Mohai Kristina Szöts Jánosné közbe jött halálával ezen per törvényesen leszállított, mint Fel peresnek, es ingerensnek perében Itélet [Mv; DobLev. IV/872 tábl.]. 1837: ezután a' Megye Birák a' Tiszt. Paptól, Pátronusoktól, és Presbyteriumtól Candidáltassanak, kik közül a' Megyei gyűlésbe Szózatok többségénél fogva meg választott személyt a' Tiszt. Pap eskessék Illy módon töltesék be az akár mi okon közbe jött Hitesi (: Presbyteri :) üresség is [Szentbenedek MT; HbEk].

2. időközben felmerült; care a apărut între timp; inzwischen aufgetaucht. 1803: sok közbe jött akadályoknak el hárítások után menének és lépének a' két felek ... egyezésre [Kv; HSzP].

3. időközben megejtett; care s-a produs între timp; inzwischen gefüllt. 1831: Dregán Vonutz ... közben jött Confrontáltatásával, mind csak azt erossiti, hogy ő azon ejtzaka mind a Guja mellett volt [Dés; DLT 332.10].

közbejött 1. (vkinek időközben való) megérkezése/érkezése; în momentul sosirii cuiva; js Dazwischenkommen. 1849: csak is a' tiszt közbe jöttekor valék a Kelemen Béni Szállásán [Kv; Végr. Vall. 50-1 Krizsán Mária vall.].

2. ~vel vki közreműködésével; cu concursul cuiva; unter js Mitwirkung. 1846: minden Jovakat a' tisztelt uj Curator Urnak, az Árvai Szék akkori Biráinak közben jöttékkel számban adtam [Ne; DobLev. V/1258 Nagy 'Sigmondné aláírásával]. 1853: méltotasson ... a' dollog állásáról egy saját kebeléből ki nevezendő, 's az én, vagy e' végre megbizando személyesen' közbejöttével a' hely színén szemlét tartando Bizottmány által meggyőződve, — annak végrehajtásához hozzájárulni [Kv; Pk 3]. 1865: az asztalos ifiúság ... a bejáro mester urak közbe jöttével elhatározták ... hogy a társaság ládáját itt tegyék Lászlófi Antal urhoz [Kv; ACProt 43].

közbejövés 1. közbejövétel; intervenție; Dazwischenkommen. 1824: az Tisztelt Aszszany .. kaszállomat zálogul használhassa és birhassa minden törvényes lépés közbe jövése nélkül mind addig valámig azon pénznek meg adásával kiváltam [Ne; DobLev. V/1093].

2. közreműködés, részvétel; conlucrare, concurs, participare; Mitwirkung, Teilnahme. 1807: azakat a jokat a mellyeket néhai Székely Mihály Uram maga kezén hagyatt mindetig Székely Mártan Curalta mivelte ... a maga okreivel Szantatta oeconomizálta a Leanyak(na)k minden közbe(j) jövesek nélkül [Sinfva TA; Borb. II Pető Ferentz (67) szabad személy vall.].

közbejövétel 1. közreműködés; concurs, sprijin; Mitwirkung. 1809: (Az olyan jö-ok) kiknek a fenyos Porta Jobbágyoihoz praetensiojok vagyon ezen praetensiojokat a Constantinápolyban lévő Austriai Császári és királyi Internuntiatúra közben jövetelével kíványák fel vétetni [UszLt ComGub. 1208 a gub. Kv-ről]. 1823: Hogy ezen Inventáriumba az én közbejövetelemmel leirt Vagyonokat kezemhez és számadásom alá vettem legyen — azt ezennel meg esmértem [Ns; DobLev. V/1080.7a]. 1827: a mai napon azon minor potências perre nézve, melyet Néhai Ladnotzi Horvath Sámuel Ur Néhai Testvérem Dobolyi Josef Ur ellen egy Koppándi Hajos Malomért ... folytatott ... a' Tks Törvényes Generalis Szék által ki rendelt Békeltető Birák Urak közbe jövetellekkel a' békesség meg esett [Ne; i.h. V/1124].

2. beavatkozás; intervenție; Eingriff. 1811: Czáp Alexa ... vette észre hamarabb a' Tüzett ... De ... Falusi Biroi közben jövetel által a Tüz meg oltására ki nem szállítottunk [Cold K; JHb 5.3/3 Idősb Stéfán Szimion (60) col. vall.] | azon meg neveztem Helyek ... ez előtt mint egy Tizen hat Esztendőkel a' Czoldi Határtól Tiszti közben jövetel által el vétettek és az Vár Erdejéhez apicáltattak [uo; i.h.].

3. hozzájárulás; contribuție; Beitrag/steuer. 1836: Idősb Dobolyi Sándor ... A Patzalai közös Perek Fojtatására Esztendőnként ígért 30 VForintakat ... egyedül fizette a Tekintetes Aszszonynak leg kisebb közbe jövele nélkül [Szentbenedek AF; DobLev. V/1214].

közbejövő közbeszó; care se intercalează; dazwischenlegend. 1827: Szeptember Holdnapja 24-k napján (: a' közben jövő 23-ik napja Vasárnap lévén :) meg jelentem [Fejér m.; DobLev. V/1126.8].

közbe-közbe 1. itt-ott, helyenként; (pe) ici, (pe) colo, pe-alocuri; da und dort, stellenweise. 1671: azokat a negyvenkilencz falukat is oly formán iratták fel az regestumban, hogy közben-közben sok falukat ... ki hadtak a regestumból [TML V, 157 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1697: Egy hármás karikás, és közben közben holyagos arany láncz eo; melyben vagyon ötven három darab láncz szem és öt zöld Zománczos holyag [KGy]. 1732: Ezen földet közben közben meg szaggatnak, holmi Szakadásos bokros heljek [Kóród KK; Ks 12. I]. 1733: Tiz Arany Gombokból álló közbe kozbe jo fele fejer Gyöngyökkel elegittve nyakra valo [Borb. I Kelt: in Conventu Csikiensi]. 1736: van az Veteményes Gyümölcsös kert ... van benne egy darabotska veteményező hely, és közbe, közbe Mesgyéin Egres, és Tengeri szőlő fák [Sárpatak MT; CU XIII/1.71] | Az urfiak olyan apró mint a bab csigákkal rakatták meg szizszerszámokat, melyet gyöngycsigának hittak, közben közben sok féle színű öreg, mint egy kis alma, tengeri csigák lévén rá csinálva [MetTr 348]. 1775: A' Jo Peter Cserejének harmada ...

tsak valami tisz fen álló ág nélkült való Csutak Fái levén, közbe közbe kaszállják [Szentpál U; EHA]. 1781: a Nyáros nevű Erdőben Cseplesz Erdő. Közbe közbe vagynak nagy Cserefák [Rigmány MT; LLt].

2. egyszer-egyszer, időnként; din cind in cind; dann und wann, zeitweise. 1740: a' Sertések szép husban vannak mitől fogván a' Csoljan^a éli jött mind adtan(a)k közben kozben nekiék [Noszolyi SzD; ApLt 2 Bak András Apor Péternéhez. — ^aÉrtsd: csalán]. 1831: Magistralualis Rab Dregán Vonutz közbe közbe confrontaltattvan, az arról készült Operatum ehez mellekesítettik [Dés; DLt 332.18]. 1850: szegény Anyám fe-küttis közbe közbe most hála Istennek jobban van [Kv; Pk 7].

közbeszó 1. közbülső

közben I. szz 1. két dolog között, közöttte; între . . ., în locul dintre . . .; zwischen (Dat.). 1730 k./1770 k.: Tekintetes Hegyesi Mihályné Aszsz(ony)om Cserényi Kriska Aszszony Istenes indulatjából conferral és adott a' Sárvári Eklának az Urnak asztalára való abroszt, mely két szély közben a' székelyek(ne)k egybe foglalója tsipke [Sajósárvár SzD; SzConscr.]. 1753: vagyon földben fel ássott Tölgy fa szaru és koszoru fákra ugy tölgy fa folyo és Mester Gerendákra sövényes tapaszos jo padlásu épült két hazok közben levő pitvarokkal edjütt [Veresegyháza AF; Told. 18]. 1792: (A föld) az Excellentiad földétől közben huzatott barazdával meg különböztetett volt [Kük.; JHb XIX/36]. 1823–1830: Eszem hát a sarkalat kenyeret nézem, hát közbe vajjal meg van kenve [FogE 203].

2. közibe, vmi közé; între; zwischen (Akk.). 1592: Kuti Janos vallia Mikor en az keo falt el inditottam volna Zegedi Gaspar zamara eppiteni az zeget Berekszazi feleol az falnak az oldalaba wtteottem: es ahöz keottem az sinort; de Berekszazi Lukachis mikor megh latta A Sinort en vele(m) le vetete, Es keozbe a' horgiolasba vonata, hog vigie(m) fel a' falt vgimint Zegedi Casparnak saját feolden [Kv; TJK V/1. 273].

3. közbe-közbe, helyenként; pe alocuri, pe ici pe colo; zwischendurch, stellenweise. 1737: A Kis búkkes mellynek Verőfényes fele tölgyfás az északassa búkkes fiatalos, közb(en) meg élemedett Bikkfák is vadnak [Nagyida K; Told. 11/73]. 1772/1802: (A) Nyikita Pojanaja nevezetű kaszálo Irotvány . . . egészen a közben lehető irtatlan bokros helyekkel együt . . . Nagy Kristolcz-haz tartazo kaszálo Irotványnak iteltetik lenni [BSz; JHb LCVII/8. 135]. 1864: Emberfő erdős veszes legelő közben kaszálok is vannak [Remete Cs; GyHn 50].

4. aközben, azalatt; între timp; inzwischen, indes(sen). 1570: Mongya volt Trombitas Demeter hogy ha ki zabadwlhat Megh allya Bozwyat rayta . . . hogy ok nelkw meg fogatta, es keozbe zyttais Zabo Janost | Hwnyady esthwan ezt vallya . . . kerdi volt Theole Mint Jart Zabo Balintat, Bezely volt neky Kalara es Keozbe zdyais volt Balintot [Kv; TJK III/2. 31, 55]. 1625: közben egy nagy cserge sátozt vonata fel az vezér [ToldE 237]. 1846: népdalokat olvastam közben szunyokálva [KZsN]. 1852: a' hegyre fel mentem volna — közbe nagy tolvaj kiáltást hallék [Dés; DLt 747].

5. viszont (mostan); în schimb/însă (acum); da/hingegen. 1629: Az szombatfalvi majorban Vagyon két szo-

ba egy fedél alatt, egyikben ludakat tojtat az tyukászné másikkban maga lakik, harmadik füst ház, közbe borjukat tartanak benne [Szu; SzO VI, 102-3 Székelytámadt vár lelt.].

II. nu 1. vmi között; între; zwischen (Dat.). 1607: Tudok 5 hold feoldet az Zent Simoni es Zent Imrehi hatar kozbe melliet Becz Imreh uram penzen ucot uala megh [Szentsimon Cs; BLt 3 Hollo Antal (53) pp vall.]. 1646: jtt az Jeney hátár közb(en) az Ket vjz kőzót az szelleő szügeteb(en) [Jenő SzD; THn:30]. 1748: A Berek közben vagyon ismét egy darab északos oldal, ebben is valamire kellő jo^a nincsen [Koronka EHA. — ^aTollban maradt: fa].

2. vmely időköz/vminek az ideje alatt; în timpul/intervalul a ceva; während irgendeiner Zeitspanne/der Zeit einer Sache. 1555: Atyafi atyafia ellen idegennek semmijét el nem adhassa, sem el nem vallhatja; ha elvallotta volna is, ha 32 esztendő közben tilalom lett volna benne, a vér gyökér vissza veheti [Szu; SzO II, 121]. 1575: Mindenképpen Akaryak es Iovalliak, kerykis Azon eo kegket hogi keoweszek az egyeszeget es Bekesegget Minden Ideoben . . . Az Bekeseg keozben penig az waros ely tewedet penze Mindenestwl ely ne veszen [Kv; TanJk V/3. 119a]. 1644: Mikor az vezedeleo(m) keozbe(n) Segesuarra kellettót futunk vala Janos deak az megh holt feleségeuel oth vala [Mv; MvLt 291. 436b]. 1668: Molnar al(ias) Porfiras Ianos . . . ez mostanj Harbusagos wdób(en) az Budjdosas közben valami Tehen Niuzasba(n) talaltatot többekl edjöt [M.köblös SzD; RLt 1].

Szk: ez idő ~ ezalatt. 1579: ez wdq közben ismegh izen Zsylvaszy (!) Balas [Dés; DLt 205].

3. vmely cselekvés/történet alatt; în timp ce făcea/se întâmpla ceva; während. 1591: Zygiarto Daniel . . . vallia . . . az vetelkedes keozbe . . . azt monda az Sos Nemzetsegh Kouacz ferencznek^a [Kv; TJK V/1.110. — ^aKöv. a nyil.]. 1592: Zabo Marton vallia . . . Mihál ez feleséles keozbe azzal menti magát, hogi eo neki ketelen kellett akkor az hazbol ki menni [Kv; i.h. 287]. 1599: Hoszu Marton . . . vallja . . . Az Tanch keozben minth eset Konch Pal es Darabos Janos keozet az haborusagh azt en nem lattam [Kv; TJK VI/1. 326]. 1613: Osvat Anna három pislent nioma meg tusakodas közben [Szentimre MT; KJ]. 1686: az mulatás közben hozodék elé az Istva(n) Ur(am) hol mi alkalmatössága . . . hogy eo kglme . . . Bethlen falvan . . . a' szőlős kertb(en) ezer Tallért Talált [Dánfva Cs; Bk]. 1749: Komán Marján Oltján Toma, es Szakács Josziv Tompi Gyurkával veszekedes közb(en) ellenkedten(e)k Botokkal [Marossztkirály AF; Told. 25]. 1796: gyere Nyikoláj tsinálly hányást ide a' füzfa irányába mert itt a' határ még azt mondotta, a' hányás tsináltatása köz(be) most majd el válik a' szar a' májtot tsak tsinálly ide egy hányást [Panit Sz; TSb 2]. 1844: Ada Josef Ur pedig egy páltzával döfődött bé az Udvari Jobbágyokra, a mikoris edgyik az ellentállás közben Ada Josef Urnak . . . a karját meg találván tasztani nagy tüzzel kérdeztek, hogy ki légyen az az ember nevezzük meg [Szárzapatak Hsz; Berz. 17].

Szk: álom ~ hall. 1602: Nyreo Danielne . . . vallia . . . Amikor ez az loppas eset akkoron etczaka elseo Alomban alom keozbe hallek valam yzeorgest ennekem vgy tettzet mintha Aytot zeorgettek volna [Kv; TJK VI/1. 618] * beszéd/szó/szóbeszéd ~ beszélgetés köz-

ben. 1570: Martha Patkay Nagy Lazlone Azt vallyia, hogy ... Theob zo Bezed keozbe Ezt Monta Markos Antal^a [Kv; TJK III/2. 138a. — ^aKöv. a nyil.]. 1606: Az zo keozbe hallam monda Tibald Péter hogy Tud eö olljan igazat mo(n)danj mi(n)t eö [UszT 20/146 Georgius Kouacz de Kadiczfalua j b vall.]. 1631: effle szobeszéd keozbe monda Nagy Ferencz hogy meni el te utalatos oczmanj fogas, menj az szeölöre s kapalj az fogaddal [Mv; MvLt 290. 260a.]. 1780: Hallottam Cserei-től magától kérkedve beszélni, hogy nékie elég pénze legyen, s fel tziírázhattya a Feleségít ezt is mondván beszéd közben: de különben kurvannya az ilyen atták-nak, mi gondja réa akár kinek s mi baja vélle, a magamé-bol tsinaltatom [Bethlen SzD; BK. Juliana Ersekujvári conj. St. Butzi (24) vall.]. * (bor)ital ~ italozás közben. 1570: Kis Gabor ... vallia ... volt eoneky korchomaya, Es oda Mentek volt az Eo hazahoz Janos kenez es Balinh Thywadar, hallotta az Bor ital keozbe hogy feddeotek Egymással [Kv; TJK III/2.9-10]. 1628: Annak felette Bor ital keozben az földhöz vert es zidot hogy mas emberhez ia(rok) en [SzJk 21 válóperes asszony panaszból]. 1751: az katonák ital közben mulatvan Vándor Juon is oda jöve és két vagi három ejtel bort megh ivék [Balázstelke KK; IB. Georg. Remper (40) j b vall.]. * mulatás ~. 1733: mikor a' Társaság edgyüt legyen, akár mulatás közben, akár másképpen, Senki a' másikat pirongató Szóval ne illesse [Dés; DLT] * szüret ~. 1687: Anno 1687 mense Septembris. Szüret közben jött reánk az római császár öfelsége armadája [Kv; KvE 219 BP] * törvény ~. 1590: azok az megh newezet feoldek mi reánk szállott feoldek voltanak benneis voltunk szantasunkba(n) eo penigh soha Nem birta ez eleott hane(m) az teorwenj keozbe(n) rea ment hatalmosul [UszT]. 1600: Wegezetre hogy teorwenj keozbe rea me(n)tek marhaiokkal Juhokkal, azert az nagy hatalomnak terhen negy giran agraualtatnak [i.h. 15/71]. 1606: Azertt miertt igj hatalmaskodott rajtam teoruin közben az felperes az zitokert nieluen uagion az foldre ejtesnek terhen 24 ghiran [i.h. 20/275].

4. két időpont közötti időszakaszban; in intervalul ...; zwischen (zwei Zeitabschnitten). 1600: Ket Karaczo(n) keozbe holtak az Jspotalyból harman megh [Kv; Szám. 9/XIII. 14 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1657: Lött az megmátkásodásom anno 1631., midőn járnék 24 esztendő koromban aratás és szüret közben [KemÖn. 151].

5. város ~ a város közbe/közé, a város számára; pentru oraş; für die Stadt. 1584: Az vendig vago pedig ket Rendbeli eggik cöreöksiges varas beli ezek adotis atak az varos keozben azokat eg Teorwinnel iltetik az poztos sowagokkal [Torda; DLT 212].

közbenjárás a interveni, a intra în acţiune; vermitteln, intervenieren. 1896: Te, majd (amint megérik a tervem) a K. Zs. T^a érdekében meggyötrünk téged. Nem hogy írj, de közbejárj egy nagy terv megvalósítására [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhez. — ^aKemény Zsigmond Társaság].

közbenjárás intervenție (în favoarea cuiva); Verwendung, Intervention. 1663: Ehhez járulván pedig Kegyelmed személyére nézve fejedelemasszony szerelmes atyánkfia közbenjárása, könnyen arra hajlánk, hogy

Kegyelmedet mostani tisztiben meghagyjuk [TML II, 479 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1759: Néhai Nemzetes Solymosi János es Desi Uraimék maradékjok ós házát ki örökösítette meg, ki közbe járása által, minémü praetextusokkal, es elmes talalmányokkal [Mv; Told. 23]. 1772: Kerekes Mihalyné és Fia György beszéllették hogy Fazakas Madaras János mi képpen verte meg az apját idvezült Madarasi Ferentzet, melyet Egri Gergel Uram közben járása által csilapították el [Dés; DLT 321.78a Andreas Ispány (48) ns vall.]. 1776: Eszre vévén a M Groffné, hogy a M Praepost Ur elmulthatatlanul meg akarja esketteni, M. B. Henterrel Annikó Kis Asszony ó Ngát, M. B. Révai Lajos Urat Kérte á Közben járásra, hogy á M Praepost Vinné véghez meg ne eskettené M. B. Henterrel a' Leanyat Anniko Kis Asszony ó Ngát [Kóród KK; GyL. Lad. Lenger (20) famulus vall.].

közbenjárhat működhet; a putea acţiona; sich betätigen können. 1663: Uram, ha az te színed előtt kedvet talállok és tenéked tetszik az én tovább való életem, segélj meg engemet ... és hordozz kézen fogva engemet, hogy minden akaratod szerént való hivatalimban az te tetszésed szerént járassak közbe az te népeid előtt [Kv; KvE 187-8 LJ].

közbenjáró I. *mn* vall care mijloceşte; fűrbittend. 1710 k.: Ez csinálta eleitől fogva az Istennek és az egy közbenjáró Úr Jézus Krisztusnak és az éretünk törekedő Szentléleknek társává az angyalokat, a Boldog Szűzet és minden szenteket és bálványokat, kiket semminek mond az apostol [BÖn. 440].

II. *fn* 1. *vall* mijlocitor; Fürsprecher/bitter. 1663: Dűcsőség legyen, Uram, tenéked ... dűcsőítéssel az Úr Jézus Krisztussal együtt, az mi közbenjárónkkal; örökké dűcsőítéssék, Uram, az te szent neved, énrajtam megmutatott sok rendbéli kegyelmességédért [Kv; KvE 187 LJ].

2. közvetítő személy; intermediar, mediator; Vermittler. 1568: Catherina Rlta Ladislai Kalmar . fassa e(st) woltam közbe Jaro köztők hogy bekezegeth akartam köztők szerzeny [Kv; TJK III/1. 172]. 1585: Kis Ianos pellio vallia, En valek keozbe Iaro hogy szerezzem Az Baniabwky embernek varga Ianosnak az Takach Andrasne harom barmat, ot leok Az Arubais [Kv; TJK IV. 1. 513]. 1629: tudom hogy az zeölöött atjam Vramnak arultak paisos Jstua(n) uolt az keozb(e)iaro [Kv; TJK VII/3. 69]. 1705: Haller Gábor, az urak hajadon leányát, Márist igen szeretvén, arra magyaráztuk, hogy Bethlen Elek a közbenjáró és ez Márist szerzi Gábrisnak. Haller Gábris pedig a hűgát, Haller Boriskát szerzi Eleknek [WIN I, 556].

közbenjáróság közbenjárás; intervenție (în favoarea altuia); Fürbitte. 1663: Hiszem, édes Asszonyom, elég az emberi nemzetségnek is az Christus közben járósága; bizony nekem is elég az fejedelemasszony ó nagyságáé [TML II, 442 Teleki Mihály Bornemisza Susánnához]. | Én azért, édes kegyelmes Asszonyom, magamat mindebben Nagyságod jó közbenjáróságára bízam [i.h. 474 ua. Bornemisza Annához].

közbeszéd I. mendemonda, szóbeszéd; vorbărie, zvon; Gerede, Gerücht. 1762: Hogy tanatskoztanak valo (!) az Plebanus ur meg ölese iránt, tsak köz beszéd,

ex auditu certo senki nem inferaliya [Torda; TJKT V. 120].

2. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ben/~böl/~del hall vmit vmi közszájon forgó dolgot hall; a auzi/afla un zvon; etw. hören, was in aller Munde ist. 1638: Hallottam keözbessziddel akkor taiba(n), hagi azt mondotnak, hagi Istua(n) Ura(m) adossagot ker vala ... attol az Garczo Gergeljtol [Mv; MvLt 291. 130b]. 1742: en a Malomban lakom ott hallok közbeszedben a mit hallok [Bányabükk TA; JHb XIII/16 Nyág Von (60) jb vall.]. 1761: Hallottam köz beszédde, hogy hol mi apróság lopásokban elegyedtenek volna az Utrizalt Sze-mélyek [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1789: hallot-tam közbeszedből, hogy el lopták Balog Uramék Sebes-tyénnek kétt Ludját [Dés; DLT] * ~be költenek vmit közszája vesznek/közszájon forgatnak vmit; a se vorbi peste tot/preututindenii de ceva; etw. unter die Leute kommen. 1662: közbeszedbe költötték vala az emberek: melly gonosz kocsis lett volna Rákóczi György, hogy o-s-tora hegyi gróf Drugeth Homonnai Jánost is annyira megérdeklette és meg is san-yarította volna! mert kocsis Györgynek híjja vala [SKr 242-3] * ~be vesznek vmit 'ua.; idem'. 1775/1781: a Bányászok köz beszédben vet-tek volt akkor, a mint az atyám nekem beszéllete sok-szor, hogy példa beszédben azt tartják: Máj bune o Czare bune, ka o Baje bune [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 424].

3. közmondás, szólás; zicătoare, zicală, proverb; Sprichwort, Redewendung. 1584: Irtunk capitan uram-nakis, hogy ewis az mennyre lehet meg oya magat affele galibatol, egy falwerth kettgert nagyob(b)at ne indichion, hogy az keözbesszed zarent, nywlat kergetwen Medwet ne keölcheonk, ne irritalywk eöket [Báthory-ErdLev. 205]. 1662: De úgy járánk mi, mint ama közbe-szed tartja: Gyakorta megcsal a reménység [SKr 104].

4. beszélt köznyelv; limbă comună, vorbire curentă; Gemeinsprache. 1735: az magjari közbeszedben meg va-gion, hogy valaki valakit edes Fianak s Leányának szo-kott mondani nem következik hogj edes Fia vagj Léánya lenne [Dés; Jk].

közbeszól a interveni (în vorba cuiva); dazwischenren-den. 1811: Tegnep az Asztalnál egy Sajtot kezdettünk

Nem gyözte Péter Schatz eléggé ditsérni ... A' Gróf ... El nevette magát, és hozzá így szólla: No! Dissertat-ion irjon Péter rólla! Jó leszsz, közbe szóllék, én-is egyet-írok, Tehetségem szerint, a' milyennel bírok [ÁRÉ 75].

közbeszéd belesző; a întrețese; hineinweben. 1728: Megj szin selyem keszkenő sarga virag van közbe szöve [Étfva-Zoltán Hsz; SVJK].

közbevehet közrevehet; a putea lua la mijloc; in die Mitte nehmen können. 1704: egy idevaló lovaslegény lé-vén oda a generállal, aki a harcon is ott volt, így referál-ja, hogy amint a kurucok voltanak, magokat úgy rendel-ték volt, hogy a német körülvévén, közbevehessék [WIN I, 257].

közbevesz közrevesz; a lua la mijloc; in die Mitte neh-men. 1657: félelmem lévén ... hogy az az szándék: há-tam megé szálljon Vesselényi az várbéliekkel, elől az né-metség, mihelt egyezhet az lengyel segítséggel, reám for-

dulván közben vegyenek [KemÖn. 232]. 1744: (A le-gényt) Posta Mester Urammal közbe(n) veszik, hogy le tapottassák a' lóvál [Szentandrás H; Ks 101]. 1802: azt monda^a hogy kabaláztassunk, és mi az Emberekkel ka-baláztatván közbe vettük mind az Ekéket, mind az ökre-ke-t és a' Falu felé hoztuk | a' Falus Biro szavára köz-ben vettük az Ekéket ökréstől [Felőr SzD; Torma. — ^aA bíró].

közbevet 1. közbeékelődik; a se intercala; sich dazwi-schenklemmen. 1662: a hegyek között Füzér várára, Gönc-re tartván által, negyedik háláson Kassa várasa alá szállott vala, maga udvara népével Bárcza nevű faluban, s a hadak is környüs-körül az Hernád mellékére és nap-pugot felől az oldalokra, az a hegy lévén közbevetve a váras és a tábor között, a mellynek nyakán ugyan Bárcza felől az akasztóhely vagon [SKr 211-2].

2. ~i magát közbeavatkozik/lép; a interveni, a se amesteca; dazwischenreten. 1662: Mikó Ferenc olly móddal bocsáttatott vala az vezér elejébe, hogy a fejedelem is interponálná, közbevetné magát a vezér, a porta és lengyelek között, és ... hogy jó békességre menne köztök a dolog, egyrészt a fejedelem munkál-kodása és törekedése által lett meg [SKr 157]. 1803: va-lami Remetei tutajások egj Vukány Mnyihaila nevezetű Embernek két báranját a tutajokra fel ragadták volt, 's nagy bajjal ugj kaphatták viszsza hogj Nagj Ferentz Ur vetette közbe magát [Toplica MT; Born. XVC. 1/80 Bu-kur Todor (45) col. vall.]. 1812: sokáig hajházza a Gro-fot Grantzki, tsak ugyan végre megis taszigálta többre nem mehetett mert az uram magát közbe vetette [Héderfája KK; IB. nemes Jánosi Ersebeth Takács Jo-seffné gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje (28) vall.]. 1843: Szabo János Vram Pekárikot öklelte ... de én azt latva nem engedtem, hogy üsse; — de Virág László közbe veté magát mondván nekem: — ne elegyedjék oda, — iga-zítsák ök edgyütt [Dés; DLT 586.6].

közbevetés 1. közbeeső területsáv; fișie de teren inter-calată; (da)zwischengelegener Gebietsstrich. 1783: a' mi lako örökségünk úgy Circumvicinaltatik hogy kő-rös környül a' Falu uttzája kerüli meg, most pedig az Ex-po-nens lako Ház öröksége minden közben vetés nélkül lévén a' mi örökségünkhez ragadva, nyilván a mienkből kellett annakis ki szakadni [Várfva TA; Barla lev.].

2. közbeavatkozás; intervenție; Dazwischenkunft, Einschreien. 1839: amidőn ösvze akartak volna vészni, fenn irt Erős Márton — mint oltalom — közbevetése ál-tol nem történt semmi veszekedés [Jenőfva Cs; RSzF 276].

3. közbenjárás; intervenție (în favoare altuia); Ver-mit(e)lung/wendung. 1664: az ott kinn valóknak mosta-ni állapotokra nézve gondolván, azt állíthatja, úgy tet-szik, akarki is, soha oly megszorított, utolsó veszedel-mekhez közelebb nem forgottak; melyhez képest talám ellenséges oppositiojokkal az ő nagysága s szegény ha-zánk fiai, úgymint Kegyelmetek közbenvetések által nem kezdenek szántszándékkal az utolsó veszedelmet nyakokra vonni [TML III, 186 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. 1777: Férjem ... meg ismervén viselő álla-potomat ... el akart hagyni, de egy s más Falusiak kéré-sére és Filep Antal Uram közben vetésére meg hajol-ván el nem hagyott mind holtáig [Szentbenedek SzD; Ks

30. 28]. 1820: Instálljuk azért alázatosan a' Tekintetes Nemes Girás Széket, Méltoztasson hathatos közbe vetésivel, ezen Vectura beli uj organizatiot meg akadályoztatni [Usz; UszL VIII. 6/68].

Szk: *maga ~e által/~ével* saját közbenjárásával/lépésével. 1662: (Kemény János) olly véggel jött vala el, hogy Rákóczi fejedelmet obviálván, maga jó törekedése, interpositiója, közbevetése által igyekezne minden istenes utakon-módokon csendesíteni, s a szegény megromlott haza lobogó tüzet oltani [SKr 498]. 1790: bátorkodott azt kérni, hogy a' ... Statusok magok hathatos Közben vetésekkel Felsőes Uralkodo Fejedelmünk előtt ki eszközölni méltoztatnának, hogy ... Két Havassai az Familiának régi birodalmában adatatnék vizsgálja [DE 3].

4. kb. ellentét; divergenzá; Gegensatz. 1599: Balint deak Azt monda Megh Nagy közbe vetes vagio(n) köztwnk Noha vgy vagio(n) hogy volt valami Zobezed köztwnk de bizonyos keppe(n) Az Arrw ne(m) ment wegbe, Mert enneke(m) oth sok wetesse(m) vagio(n) Mellyet megh kel bechylwtetni [Kv; TJk VI/1. 274a]. 1606: Eggik felől az vitezleo Sukeósd Miklos vram ... Masik feleol . Sebestien Janos es Sebest: Balint köpeczi-ek Jeleöntuen es kerue(n), hogj eo keglmek egjmas közöt az mynemw közbe vetesök volna, annak Jsten zerent valo eggieswlesebe lenne(n)k ieleón, es azt az my hwtwnk szerent megh iratnok [Köpec Hsz; Ks 90]. 1655: interim közb(en) vetesim liven velle, alkalomra ment velem, mellyet mivel megh nem fizethet, Csepreghi Uram, per compositionem mint egy kez es contentált [Kv; CartTr II.897 Thomas Ozdi vall.]. 1796: azon innét pedig semmi egyéb közben vetes a faluban nints mely Szemmel tapasztalható volna [Szovát K; SLt XLII. 2].

közbevetetik körülvételik; a fi incercuit; umzingelt; faßt werden. 1662: Mindazáltal, hogy hát megöl is a lesből kijöttek rajtok volnának és közbevetetnének, a mieinknek boldogtalanul esék vakmerő bátorságok, mert mind maga a viceispán és a vele való nemességnek színe és virága az napon inkábbára mind elhullott vala [SKr 316-7].

közbevetetik közbeékelődik, a se intercala; dazwischengekeilt/geklemt werden. 1662: amely felől jönének^a, nagy sok cserés gazok, bokrok közbevetetve volnának, rajtok termésüket a mieink csak eszkebe sem vehették vala, ha a szakmányosok ... jöveletek hírért be nem viszik vala [SKr 338. — ^aAz ellenséges hadsereg].

közbíró választott bíró; arbitru ales; Gemeinrichter. 1550: My zekel myklos. Es Kaytot Ferencz, Es dolcy (!) miclos manykroly^a, agyw Emlkezetwly myndeneknek twttara hoga my elewnkbeh hywa kyneh tartho wrwn poroncholattyawaly Iztrydy myhaly, pokay lazloth Es sombory lazloth, wgy mynth kez byrakath, Es my ewketh eressen megy esketwen, tewnek ilyen wallasth [BfR 192/23. — L. MNy LVIII. 491 — ^aMányik SzD. Köv. a vall.]. 1559: Hara(n)glabi myklosnak kj reze wolt Somosteleke(n)^a okkegelmenel: hattwa(n) forjntba(n) zalago(n): kybe(n) én köz biro woltam [Désfva KK; BfR VI. 279/3. — ^aKK]. 1564: My ^awgy mynth keoz byrak Aggywk Emlkezetre myndeneknek kyknek

Jlyk ez my lewelewnknek rendybe^b [A.szopor Sz; RGYL Gy. 3. — ^bKöv. két név. Köv. a részl.]. 1569: My wgy Mynt kewz Byrakat nemü nemü kezessigne megh el kewztek Mynd ket föl akarattyabol ... Így Bekele- nek Meg Egymassal [Diós K; JHbK XLIV/13]. 1614: Hiva minket Hatvani Sigmund Vra(m) Teteorbe ... ugy mint keoz Birakat nemü nemü kezessigne megh iratasara es beuitelire [Tötör SzD; Ks 42.E] 1620: Ada mi elődtwnk Jobagiul magat . Szakacz Marton, kezit mi nekeónk keöz biroknak be aduan ... fiurol fiura, maradikrul maradikra [Melegföldvár SzD; SLt EF. 4]. 1682: My Feyeruarmegiebe(n) Fogaras Uarossaba(n) Lako Rakosi Peter nemes Szemeli, es ugian azon Uarosba(n) Lako Ifiu Asztalos Geörgi, Uarossi rend, kik az ide alab megh irt dologba(n) keöz Birak uagiunk, aggiuk tuttara es emlekezetire mindeneknek az kik(ne)k illik^a [Fog.; Borb. II. — ^aKöv. az ügy előadása]. 1727: Kiket tud a Tanú hogy ezen Parlag meg Zalogositása alkalma- tosságával, mintegj Köz Birákul hogy jelen lette(ne)k volna ...? [Kr; Borb. II vk]. 1807 k.: A Székely Ferenztől vett rész Jokat tudam hogy az Eskettetőnek Testalta Székely Mihály Uram mint Fiának ... Ifj(ja)b Fodor István és Fülep Menyhart voltak koz Bi- rákok [A.sinfva TA; Borb. II Székely Péter (39) ns vall.].

Szk: *~nak fog* közbírónak választ. 1598: ez dologban mynket koz byraknak fogwan | mind az kett fel Egieleő akaratbol minkett keoz byroknak fogua(n), es kezekett be aduan Indultatnak my Eleóttwnk bekesegre es egy- mas keözeott valo Igyenessegre [A.jára TA; Berz. 7. LXV/7-8]. 1669: Mj Belénjesi István és Szathmári Gáspár az mi mlgis Ur(u)nk eő Nga meltosagos Táblájának hűtes Jró Deáki ... Midőn volnánk Szász Medgjesen mind két részről kéz beadás alatt minket ez ide aláb megirt dologb(an) Köz Birak(na)k fogván tőnek illjen adást és vevést^a [Borb. I Szathmári Gáspár kezével. — ^aKöv. a részl.] * *~nak hi 'ua'*. 1714: engemetis penig Haller Judit Aszony nemis hijutt Köz Biro(na)k hanem az falu hijutt [Somosd MT; Bállt 86] * *~nak lenni agnoszkál* választott közbírónak ismer el. 1750: münket ... agnoscalanak ezen Atyafisagos meg egyezésben Közbírákoknak lenni [Aranyosrákos TA; Borb.] * *~t fog*. 1671: vegeze Barrabaás Peter Vram és Barrabás György Vram hogy ültessenek emberséges embereket le, s fogjanak közbírák [Kvh; HSzJP Circumspectus Blasius Matko (90) vall.] * *~ul fog*. 1539: My Syroky Ferenc es esthwan deak zwthoryak^a attwk emlekezetire ez le- welnek zeryben, hogy az wytezlo Sombori benedek es Sombory myhal foganak Mynketh kewz byroywl, es My elottewnk thewnk Illyen zerzysth^b [M.zsombor K; MNy XL, 136. — ^aZutorról (K) való. Köv. a részl.] * *~vá kér*. 1595: adgiük emlekezetekre minden rendbeli embereknek ... hoga ... kerenek minket keöz birakka illien szemelliek [K; RLt O.5] * *~fogott ~*. 1594: Bathori Gaspar ez Crazna warmegye zekyre idezettwten Zilagy Barbara Azzont, Therwennyel kereste volna, De my eleónkben wgy mynt fogot keöz birak eleyben adwa(n) mind az ket fel ez dologt, Theörweny zerent keözeót- teók ekkeppen egyenesseteók el^a [Wlt. — ^aKöv. a részl.]. 1607: Mw Miklos Marto(n), Mihaly Kouaczy, Magh Istuan es Ferencz Tamas mindenik Zemmarto- niak vgy mint ez dologba(n) fogott keozbirak Ez compositiot ... hwtwnk zerint irtuk ez alat valo peczye-

tnkel meg ereossituen [UszT 20/151]. 1721: Mi Enyedi G: Péter, Nemes Nagy Enyed Várossa hites Notáriussa, és Szappanos Samuel azon Város edgik hites Szolga biraja ... ez ide alább meg irt dologban fogatt Közbirák [DE 2] * *hivatalos* ~. 1711: Mi ... Kolosvárat lakó nemes személyek és ez ide alább megh irt dologban hivatalos Köz Birák. Adgyuk emlékezetül mindeneknek a' kiknek illik [DE 2]. 1756: Mi ... Bedei Kövesdi Josef nemes Mar(os)szek(ne)k hites Assessora, és Havadtói Huszár Samuël, és ... Al Dobolyi Gódrri Benedek, mind hárman ne(me)s Emberek az alább meg irando dologb(an) hivatalos köz Birák, Adgyuk emlékezetre minden(ne)k a kik(ne)k illik [Kp II. 136] * *jobb kéz fogott* ~. 1827: Alább neveinket fel irt Személyek az ide alább meg irt dologban Jobb kéz fogatt köz birák és Tanubizanságak vagyunk adgyuk tudtára és emlékeztetre mindeneknek az kiknek illik^a [Asz; Borb. I. — ^aKöv. a részl.] * *kézbeadás alatt való/kézbeadott* ~. 1615: Mi kik ez ide alab megh irt dologb(an) kez be adott köz Birak vagyunk [Kál MT; Berz. 3. 39/48]. 1755: Kez be adas alatt való Köz birákok vagyunk [Kissolyos U; Márkos lev.] * *kézbeadás által/kézbeadással fogott/megbíralt/választott* ~. 1680: My Sárosi György és Gálfalvi Gergely a mi kegyelmes urunk eő nagysága méltóságos törvényes táblájának hites íródeáki és notáriussi ez ide alább megh irt dologban kéz be adással fogott közbirák, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik [Gyf; CsVh 67]. 1701: Mű^a ... kik ez ide aláb meg irt dologban közül fogot és kéz bé adással választot köz birak vagiunk [BLt 1. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1761: Mikházán^a lakó Sellyei Kovács Imre, és Mikházi Sylvester Mihály minnyájon Nemes Emberek kik vagyunk az ide aláb meg irando dologban kéz bé adás által meg bíralt fogot közbirák, Adgyuk tudtára mindeneknek az kiknek illik^a [DobLev. II/327.1a. — ^aMT. ^bKöv. az ügy előadása] * *kéz/kézen fogott* ~. 1691: Mu Uy falvi Solyom Thamás Gyergio Széknek hütös Notariussa, Szent Miklosi Kemenes Jmreh, azon széknék hütös Assesora ... kik ez ide aláb meg irt dolgokba(n) kéz fogot köz birak vagyunk [BLt 4]. 1794: Mű ... az ide alább meg irt dologban kez fogatt köz birákak [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1831: Mű ... Böződi Sebestyén Dániel és Nagy Joseff az kik az ide alább meg irando dologban kézen fogott köz Birákok vagyunk [Böződ U; i.h. II] * *közül fogott* ~. 1671: az ide aláb megh irt dologhba(n) keozul fogot keoz birák [Désfva KK; LLt Fasc. 72]. 1701: Mű, Makai Joseph Fejérvár megyei nagy Enyedi Nbls mostan a' Sepsi Széki Uzoni Orthodoxa Eccl(esiana)k Schola Mestere, es Györgybiro Joseph Sepsi Széki <U>zoni Nbls, kik ez ide aláb megirt dologban közül fogot és kéz bé adással választot köz birak vagiunk. Adgyuk tuttokra mindenek(ne)k az kik(ne)k illik^a [BLt 1. — ^aKöv. az ügy részl.] * *testamentumos* ~. 1653: Ez fellyül való irasokát es dolghokát, mi elődtünk ez szerent viuo voce fateala atok alatt való mégh tartasra, melyreöl mys adtuk ugy mint testamentumos közbirák ez testimonialisunkat [Gyf; EMLt].

közbiróság választott bíróság/bírói tisztség; primariat; Amt/Würde des Gemeinrichters. 1777: Kemény Farkas ... és ... Teleki Károly Urak . Köz Biróság alatt [Kük.; JHb B T. 23. — Tomai László kijegyzése]. 1808: Ezen osztozo Atyfiak ... helyben hagyták

azon interimaliter esett osztályt, mely ment végben in Anno 1804 ... ő Kegyelmelek között a Rákoson resideáló Varfalvi Ifjabb Fodor István Nemes Szekünk Assesora és Rákosi Gombási Péter és Fodor Sigmond nemes személyek Köz Biróságok alatt [Asz; Borb. II]. 1843: 1836nak Novem(ber) 22-én T. Sala Mihály és Szigethi N. János Urak Közbiróságok Székely István, Soos András s Balás István Bizonyság tételek alatt az osztály ... végbe vitetett [Mv; Tolvaly lev. Haraji Fejér György hites assz. kezével].

Szk: ~ *ra megbíral* közbiróságra választ. 1776: kezeknek mi nekünk lett bé adásokkal minket köz Biróságra meg bírálának illy következő dologban [Kiskend KK; BLt II. 11].

közbirthokos coposesor; Mitbesitzer. 1839: Nemes Buttyán János 60 Esztendő É. Kávási^a köz Birthokos, Görög eggyesült vallasu [Borb. II Veress Lajos megyei esküdt kezével. — ^aSz].

közbizalom általános/egyöntetű bizalom; incredere generală; allgemeines Vertrauen. 1879: Kozma János gondnok hivatala tovább folytatására az ekklesiái gyűlés által egyhangulag fel szolittatván, a közbizalomnak engedett, s a gondnokságot 3 évre ismét felvállalta [M.bikal K; RAK 344].

közbizony hivatalos tanú; mator oficial; amtliche(r) Zeuge. 1605: Baiko Pal uargiasj zabad szekel keoz bizonia az ket fel peresnek [UszT 20/335].

közbokor ? köz/közös gyepű/határsővény; gard de hotar din nuiele; gemeiner (Grenz)Hag. 1761: (A szőlő) szomszédjai, egy köz Bokor, más felől a' kerti szőlők [Ne; DobLev. II/317.10a].

közbotrány scandal public; öffentlicher Skandal. 1847: Virág László a' kérdésbeni kézteres verekedéssel elkövetett köz botrányért 14. Napi bészásra ítéltett [Kv; DLt 530a gub.].

közbúza kb kenyérlisztnak való búza; grüu de calitate obişnuită; Brotweizen. 1605: Az ket malombirakis amy kez búzayok vagion Adgyak el, es terempczenek penzt beleolle [Kv; TanJk I/1. 521]. 1669: Szemen szedet buza cub. 233 Köz buza is cub. 1969 [Fog.; UF II, 447]. 1677: Szemen szedet buza vagyon Cub. 30/– Köz buza vagyon cub 500 [Porumbák F; UtI]. 1682: Szemen szedet buza Cub. Sax. no 8. Szedni való buza Cub. Sax no 17. Köz buza Cub. Sax no 350. Utoly buza Cub. Sax no 30 [Ebesfva; UtI]. 1688: A mi cziplet buza, zab uagyon azt ozzak kettí. Az köz csiplet buzából adgyanak Czutak Janosnak egy köblot [Ksz; BCs].

A fej- és földesúri sütés-főzésre szánt fehérlisztnak való búzát mosással, szemeletéssel tisztították, a kenyérlisztnak való búzát csak szeletteléssel tisztították meg az ocsútól; az így kezelt búzát illethették a címszöbeli névvel.

köz-búzaliszt kb. kenyérliszt; faină integrală; Brot-(back)mehl. 1673: Köz buza liszt eőt köből cub. 5 [UF II, 576]. 1684: Komannai udvarhaznál mostan jelen lévő mindenféle Bonumokrol valo rövid Extr(actus) Buza szalmájában jelen 25 Buza szemib(en) vagion Cub 200/– Szemen szedett buza Cub 9/– Buza utóljára

Cir Cub 10//– Köz buza Liszt Cir. Cub. 45 [A.komána F; Ut].

közből 1. közepén, középpütt; la mijloc; in der Mitte. 1671: közből az Verőfin felől Juta Harinai Ferencz Ur(am)nak [Erdőszengyel MT; EHA]. 1675: az haznak közből vagy(n) egy pitvara ennek ki jaro ajtaja nap nyugotra vagy(n) [Dés; Borb. II]. 1705: rác 3000 lévén vélek, elől is azok mentenek, hátul is, és mikor kurucok jöttek, azok ellenkeztenek vélek, ők pedig csak jöttek és a szekereket közből hozták mindenkor [WIN I, 622]. 1804: (A vallató pecsét) vala a' tisztelt Hadnagy Urnak tulajdon Petsétyével közből a' szokott helyen fejér ostyaval meg petsételve, és meg erősítve [Dés; DLT 198/1807-hez].

2. ~ eső középre eső; din mijloc; in der Mitte befindlich. 1833: Sukon^a edgy a' Szamos Vízére Ujjonnan építendő Jármos Hidhoz ... meg kívántatnak 35 Darab Hidlabok ... 5 Darab egyben foglaló járom gerendak 18 Darab, a' három közből esső hid jármoknak egyben foglalásokra ... megkívántato fák [SLt Vegyes perir. Enyedi Sándor In'sener kezével. — ^aF.zsuk K].

3. ~ vesz közrefog/vesz; a lua la mijloc; umgeben/stellen. 1739: Közből vevének engem az Nimetek [Szentlélek Hsz; HSzJP Matheus Diák (60) vall.].

közbőlös 1. középső, közből levő; din mijloc; der/die/das mittlere. 1656: eoregh vas sarkos panthos forgo ayto, az közbeölseő eoregh vas pánth vege, retezfőben jorolagh vagon [UF II, 94]. 1692: Az két közbőlös Ló-Iszlók(na)k padlási Lészások [Mezőbodon TA; BK]. 1717: A' Nagy Szamos(na)k a város felől valo ágán vagon egy Hid. mely(ne)k a két végén valo lábai jók, az közbőlös lábának vagy ládájának hátulso vagi also része ujjitást kíván [Dés; DLT 504]. 1739: az közbőlös kopaszos élen [Mezőcsán TA; Szalánczi lev.]. 1740: Ezen közbőlös Akolban vagon edgy kis pereljékre csinált borjuk(na)k való rossz pajta [BfN Gyalui cs.]. 1744: Ezen Köz belső házból Nyilik egj Füstös Záros ajto [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1846: fa hidhoz ... 6 darab ráma gerenda, a' két hidfő, és két közbőlös lábhoz [Dés; DLT 858/1847].

Hn. 1800: a Közbőlös Lokon (k) [Petek NK; EHA]. 1814: A' Közbőlös Fagygyasba (sz) [Pusztakamarás K; EHA]. 1828: A Közbőlös Gődörbe [Pujon SzD; WassLt]. 1835: A Közbőlös molomnál (sz) [Gyf; EHA]. 1838: A közbőlös Tanorok [Csekelaka AF; EHA]. 1840: a' Közbőlös uttzáb(an) (telek) [Mocs K; EHA]. 1842: A Falu közbőlös Uttzábába (telek) [Vajdasztiván MT; EHA].

2. belső, belül levő; interior; der/die/das innere. 1756: Ezen két Házaknak közbőlös kő falai a mint a kő falra tett Gerendáknak Potzkolási mutatták magosab rakást kívánnak [Branyicska H; JHn LXX/2. 18].

3. (három testvér közül) korban a középső; (dintre fraji) mijlociu; (unter den drei Geschwistern) der (altersmäßig) Mittlere. 1767: Tudadé! ... Mező Bándon midőn le ment volna Mező Bándi Idősbik Kovács Peter Uram Kovács Ferencz nevezetű Közbőlös Fia Sebestyén György Uram Házához, az maga beteg szolgáljának látogatására ... honorifice be köszönt volna azan ebéd felet személyek szerent hányan voltak, és név szerent kik ...? [Msz; MbK IX. 29 vk].

közcél közösségi cél; interes public; öffentlicher Zweck. 1843: Kakasdon^a lévő Allodialis két darab Erdeinek fa gypját ... betsülték 200 ~ az az kéz Száz Rforintokban — mely betsült mennyiségű fa gypját a' nagyon tisztelt Gróf Ur elő Nagyságának a' Nemes Szék Köz Segedelmi munka tétele — s köz tzelra fordítottat [LLt. — ^aMT]. 1851: dii mentesek azon ok iratok, melyek köz czélokra nézve, vagy az Egy ház figyelemre (!) vonatkozó tárgyak felől adnak ki [M.bikal K; RAK 45]. — L. még VKp 177.

közcipó (fél)barna cipő; piine integrală; (halb)brauner Brotlaib/Wecken. 1621: attam(m) ... Azzoniunk Ven Azzonianak és Leany Azzoniok(na)k Feier czipot Nro: 6 ... Vachiorara Azzoniunk Iffiaynak Etek Fogok(na)k Jnasok(na)k bé Jarok(na)k 12 szemelire attam(m) Keöz Czipot Nro: 8 [Kv; Szám. 15b/XI. 133]. 1650: Percipáltam Czipo Süttető Vraimektol Gazdalkodásra Valo Feier Czipot Nro 1200 ... keoz Czipotis, Ezer negy szaz Nyolczua(n) kilenczett [Kv; i.h. 26/VI. 343]. 1657: Erogalvan a' Kulcsar altal Prebenda Czipo sütsre Lisztet, Cub. N(o) 85 Percipaltam eo altala, minden keoból közc Czipot, N(o) 240 [Borberek AF; WassLt Perc. 6]. 1668: Ket Asztal czipaja napjaban maganak ... Szolgajanak negy köz czipo [Beszt.; DLev. 3. XXXII. 1 fej.]. 1676: Az eörőgeknek jár per diem köz czipojak nr. 4/4 [Fog.; UF II, 697]. 1691: Napjáb(an) két Asztali s negy köz Czipaja nro 6// — [Ut]. 1700: Az Csikaszoknak mi kor az csikaszason vadnak napjaban köz czipojak negy negy [Radnót KK; Ut]. 1702: Hirdető Biroknak Napjáb(an) köz Czipoja no 4 [Almakerék NK; Ut]. 1746: köz tzipónak búzát öröltenek Metr. 13 ... Buzát köznek öröltenek Metr 47 1/2 [Koronka MT; Told. 37/26]. 1756: Téglából Bolthajtásoson rakot két Sütő kementze ... az edgyik ... melyben köz Czipot szoktak volt sütni meg omladozott [Branyicska H; JHb LXX/2.25]. — L. még BÖn. 732; MGtSz VI, 179; TML II, 65, IV, 559; UF II, 447, 479, 594, 715.

Szk: ~ sütni. 1817: Adtam ki fejer és köz Czipo sütni ... 1/2 véka [Told. 58] * ~ dagasztóiekenő. 1778: Köz Czipó dagasztó nagy Tekenyü [Csapó KK; Berz. 4.8.C.18] * fejeeres ~. 1737: Erogatio Tritici Az Meltosagos urfi elő nganak ketzeri vadaszatyara Erogalodot Fejeres köz cziponak praefontnak mett. 112 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51].

közcipó-sütő közcipó sütő pék; brutar care face piine integrală; Weckenbäcker. 1681: Fejer czipo Sütő Köz czipó sütő [Ut].

közcsemelet közönséges teveszörposztó; postav obişnuit din pár de cămilă; gewöhnliches/(all)gemeines Kamelhaartuch. 1620: Egy Vegh Velenczei Czeemelettül f 1/. Egy Vegh keöz Czeemeletteől f-/50^a [Kv; KvLt II/69 Vectr 8. — ^aA fizetett harmincad]. 1687 k.: Egy vegh köz Csemeletül f-/75 Egy vegh Velenczei Csemeletül f/50 [MvRKLev. Vect. 3]. 1688: Egy vegh Köz Csemeletül f-/75 [BfR Vect.].

közcsendesség 1. közrend, általános nyugalom; ordine publică; öffentliche Ordnung/Ruhe. 1842: méltán lehet tartani attól, hogy ennek a veszedelmes tanácsadónak^a befolyása majd a közcsendesség megzavarására is alkalmatosságot fog szolgáltatni [VKp 65. — ^aVarga

Katalinnak]. 1843: a bucsumi hat kerületek lakosai nagyon el vagynak szórva a bucsumi határon, annyira, hogy a közigazgatásnak igen nehéz azt a jó rendet és közcsendességet fenntartani [VKp 124].

2. ~ *meghaborítás/profanálás* csendhaborítás; tulburarea liniștei publice; Ruhestörung. 1846: A Nyomozás rendin a' Tanuk vallamásaikból tisztán ki világlik, hogy bé panaszlott Virág László Darvas Jánost — a Nemes Város piattzán . . a' köz csendesség s innep napi tisztelet meg haborittásaival — két izbe . . . kegyetlenül meg verte vérbe küpülte | Verengző Virág László, a' Város piattzán . . . Isten Krisztus és szentek borzaszto káromlások között, a köz csendesség és Innep napi tisztelet profanálásával s meg haborittásával halálra vert [Dés; DLt 530/1847. 26, 30].

közcsináltatás ' 1582: Keowetkezik az feredeo haznal walo keoz chynaltatas [Kv; Szám. 3/V. 28 Lederer Mihály sp kezével. — ^aKöv. a részl.].

közdeszka 1. közönséges/rendes deszka; scindură obișnuită; gewöhnliches/normales Brett. 1593: Veottem viz fogsanak 14 karo fatt p(ro) d 14 . . . Lapotzkanak veottem köz dezkat 29 p(ro) d 48 [Kv; Szám. 5/XX. 151]. 1601: az Malomhoz . . . veottem valamj keoz dezkat lapotzkanak valot [Kv; i.h. 9/XV. 36 Jer. Neke sp kezével].

2. 1570: Lakatos Myklos . . valya hogy hon Nem volt Sala Jmre mykor Balasy Lazlo ky Bontotta volt az keozt mely keoz Sala Jmrehnek Twlaydona . . . Latta aztis hogi az Sala Jmre gebelye Mind az keoz dezka fely volt Teorwe [Kv; TJK III/2. 60a]. 1625: Az scola(n) valo kapura, szegeztettem Janos mesterrel ket dezkat . . . es ugián azon kapu baluanj (!) az keoz dezkat ki bomlottak vala, es azt be chinaltatta(m) [Kv; Szám. 16/XXX. 22].

közdolog 1. ? közügy; treburi publice; öffentliche Angelegenheit. 1679: Istenért kérem Kegyelmedet, tegyen félre minden respectusokat, kövesse az jó útát, ne legyen Kegyelmed akadály az jól megindult közdolgoknak jó alkalmatosságiban [TML VIII, 478 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz]. 1842: A' Meg nevezett Bizonyosságoknak vallomásaik szerint, a' bé panaszoltatott . . . vérengzése verekedése s törvénytelen tettei, engedtlensége, a' Köz dolgokban foglalatoskodott Tisztviselőnek . . . le motskoltatása tűnven elő [Dés; DLt 1452].

2. közös szolgáltatás; prestație comună; gemeinsame Leistung. 1677: A' Székelységen lévő Egyházi rendek, kik magok személyekre nézendő külső jóságokat és örökségeket birnak, azokról, a' faluval értsenek edgyet, a' közönséges szedés, véves, és egyéb szükséges köz dolgokból, de egyébiránt valamig Papi hivatalban vadnak, ha szintén megyéjek nincsen-is egyéb tereh viseléssel ne bántassanak [AC 10-1].

közé 1. két v. több dolog/folyóvíz által határolt terület/térbe; între două sau mai multe lucruri/ape; in ein durch/von zwei od. mehreren Sachen/Gewässern umgebenes/begrenztes Gebiet. 1592/1593: (A marhát) amaz porondra az viz keozze hajchatok, ott ehetik barmotok [Szentmargita SzD; Ks]. 1678: meg Indulva(n) első(en) az Gerend fele valo szanto foldek közti ott . . . mu-

tatanak egy Nagy darab szanto földet [Kocsárd TA; DobLev. I/26]. 1720: Felső mezőb(en) . . . az ut mellett a hol viz közti be szoktak járni [Szentmárton Cs; EHA]. 1749: az I. Enyedre érkezvén . . . vitte ki a lovat . . . holmi czigányok satori közti két ut közze kópár helyre [Torda; TJKt III. 263]. 1760: Henter nevezetű Széna Fű . . . alsó vége bėjő a Tó közze [Novaly K; BLt]. 1776: (A föld) ottan vagion az holott az . . . itt két felé válik és ezen két utt közze szorul [Kiskend KK; BLt 11] | azon meg nyuzot bornyut a' patakon által akarván vonni a két patok közze . . . másnap reggel pedig a' ket viz közze huzattatvan ottan S. V. a kuvaszok meg ették [Kiskaján SzD; BK. Molnár István molnár vall.]. 1837: (A földnek) a sáncz közze fogandó része bé ültethető burgonyával [Csekelaka AF; KCsl 3].

Hn. 1737: a Majorok közze járó uttza [Dés; EHA]. 1798: Vetettem a Halmak közze [Bogát TA; MkG]. 1824: Két To közze (sz) [Bh; KHn 24]. 1826: A Szugalyban a' Viz közze [Somkerék SzD; EHA. — ^aVetettek borsót]. 1834: A Falu napkeleti végén lévő sánczok közze fogandó Elöláb (sz) [Csekelaka AF; EHA].

2. két v. több dolog által közrefogott térbe; intercalat între două sau mai multe lucruri; (da)zwischen. 1656: szer szín . . . melinek also resze . . . keöböl rakott, azon fellüül teölgi fa sasfak keözi temerdek deszkával leven felrova, az felseő resze jo fenjeo fa gerendas köteses szarufás, padlasnelküül valo, felseő hajazattia uy sendeljel leuen, jo [UF II, 142]. 1677: Vagion . . . eő nagyságoknak egy sas hámore, melynek körös környül valo circuitassa fenyő fábol valo sasok közze vagyon fel rakva [Madaras Cs; CsVh 48]. 1694: vagyon egy Sas fak keozze boronával fel rott, alkalmas . . . Hinto tarto szeker szin [Kövár Szt; JHb Inv.]. 1699: Az Istálló . . . boronából rőt, három Sas fa közti [Boroskrakkó AF; BFN]. 1767: tsak parasztossan épült két tserefa alaton oszlopok közze sövényből font kapu [Csapó KK; Berz. 3.7.C.6]. 1775: Az Udvarház Agosok közti Sövényből font Kö fundamentum [Buza SzD; LLt Csáky-per 107.L.17]. 1797: Az külső pinze ajtaja vagyon tsínálva . . . tserefa talpba eresztett tserefa Szömdölköök közti [Kórispatak U; P]. 1849: vagynak egy nyihány rámák közze foglalt — nagy üveg táblákis [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: kert ~ vesz bekertel. 1814: az Porgolátjáróban . . . egy roppant darabat kert közze vett [Körtvélyfája MT; LLt].

3. kapu(ja) ~ a kapualjba; sub portă; in den Torang. 1593: Jeowek az kapw keozze ott hatt jmmar ky eggiett s ky mast szol feoleollem [Uszt]. 1600: Molnar Janosne Kis Sophi azzony valya az Zeoreos fogoly ember el vete az chiuprot be futamek az kapw keozze [Kv; TJK VI/1. 455]. 1639: Istua(n) Deak Uram ereösse leön le vonita az szeöcz Giorgi kapuia közze huztak vontak egy mast [Mv; MvLt 291. 172a]. 1676: Vagion itt ismét az belső vár kapuján kívül bal felől fenyő fákból fel rott sindelyes fedel alatt valo alkotmány melyet obse-diokor földel töltöttenek megh, es ugi helyhesztetnenk az kapu közze [Fog; UF II, 710]. 1802: Forro Lajos . . . hogy a kapu közze ki kaphatott el szaladott haza [Mv; Born. Jos. Bako de Siklod^a (30) táblai scriba kezével. — ^aU]. 1819: Azon szobának . . . két ajtaja lévén az edgyik nyilatt a kapu közze a' hátulso ház felől [Kv; Pk].

4. szorosan két v. több dolog/tárgy közötti résbe; strîns lipit în spărtură/breșă existentă între lucruri; in die

eng zwischen zwei od. mehreren Sachen befindliche Lücke/Spalte. 1573: Feoseo Iarto Balint Azt vallia hogy ... az Paisos Istwan Tykay az azon kertebe Iarnak volt Es hogi kergette eeket valamint egyk az fa keozse zorult volt es meg holt [Kv; TJK III/3.106a]. 1710: Bolondság volna a törben akadát madárnak körme közé akasztani valakinek ujját [CsH 107]. 1753: (Koszte Juonnak) meg vala vagdalva az álla, és edgyik ujjá, Űgi hogi csak a bőr tartatta az ujját, még magom kötetem bé Fa közti már most látom hogi bogason egybe Forrat [Erdőalja KK; Ks 38. X. 9]. 1776: a' Kancza meg jeedet, lába kerek közti is akadván a' szekér által annyiba eszve rontatott, hogy gyavulásához reménység nincsen [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1841: a lába ... miképpen volt bé szorulva a kövek közti [Dés; DLt 1541].

Sz. 1661: Mi is azon búsultunk, kő közé szorultunk [TML II, 146 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

5. (rak/tesz vmit) vmibe/vmik közibe; (a pune/așeza ceva) în/între ceva; (legen/tun etw.) in eine Sache/einige Sachen zwischenhinein. 1667: Irjon az szakmári comendansnak, csinálja maga levelei közé, mert ha afféle német levelek közé nem leszen csinálva, bizony felnyitják az postákon, kiváltképpen ha megsajdítják, hogy erdélyi levelek [TML IV, 243 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1777: bé téve ... Párna hajb(an) valami Vászonzatskóban Pappiros közti tizenkét körmötzi Arany [Nagyak AF; DobLev. III/503.2]. 1781: (Az órát) egy kerek skatulyában gyapott közé jól bé csinálva Pecsét alatt küldöm [Sáromberke MT; TSb 13 gr. Teleki Sámuelné Bethlen Szusána lev.]. 1785: Meg érvén a Muskotaly körtvély ezen ferslagb(an) szároz széna közti rakván fel küldettem [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1822: Levelét a' kosár körtvéjél vettem ... elegen küldenek még meszib mind Perecsen ... mert Levél közé rakják s olyan mind ha akor raknák [Mv; IB gr. Korda Anna lev. — Sz.]. 1824: három szép hartsákot egy ferslagba jég közze jól bé tsinálván, s meg sozván küldjük [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.]. 1849: az ajanlo levelet Kelemen Béni Krizsan Máriának gunyai közé dugta [Kv; Végr. Vall. 75].

6. páros testrészekre von. szk-okban; in constructii referitoare la acele părți ale corpului care formează perechi; in Wortkonstruktionen in bezug auf die paarigen Körperteile: az isten keze ~ ad vkit az isten megengedi vki kézre kerítését; a da Dumnezeul să pună mâna pe cineva; Gott erlaubt s. Aufbringung/Erfassung. 1769: tsak adná az Isten kezem közbe az mezon valahol el oltanám a lumináját soha nem ennék többet [T; Told. 3a] * lába ~ fekszik a se culca între picioarele cuiva; sich zwischen s. Beine legen. 1568: Sth(eph)anus Kowacz fass(us) est, panazolokodik vala ennekem szóc fabian, es ezt mongia vala, hogy az ep felesége Mast szeret, es az Darabontokál kőszlőtte a dolgoth, Ezth monda hogy mikor az varban lakunk vala Egy leant kyt tartok vala, azt mongia vala az, hogy oda ment volt szabo Mihál az en feleségemhöz es az leant ky wsztek az hazból az lean peng az ayto hasadekiarol nezte, hogy szabo Mihál fel wette az Agyra az feleségemet es az laba közze fekwet, es ebol gyanakodom hoza [Kv; TJK III/1. 225] * lába ~ fog/szorít/vesz a stränge pe cineva între picioare; zwischen die Beine nehmen/drücken. 1631: Szalontaj ... az Czürben ... megh foga az Aszont s az laba közze foga, s megh ölele s megh Czokola [Mv; MvLt 290.238b]. 1632:

latta hogi az laba közze szorította volt Giörgj Deak az azzont es ugi Cziokoltak egi mast [Mv; i.h. 95b]. 1723: az én vr(am) Timofi Máriával ilyen formában jáczodozik szemém láttára, hogy Máriát, még ragadgya, s az lába közze vészi, ugy jaczodozik velle [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. 1755: Hollo Andrasnét Tetsi Joseph az lába közti fogta vala és az Szálikajával bé takarta [Udvarfva MT; Berz. 11. 35/5] * pénz a keze ~ jó pénz kerül kezéhez; a pune mâna pe bani; Geld in die Hände js kommen. 1725: ugy történhetik, hogy ha az alatt felesébebecskén jüne penz kezem közti, egészlen is meg maradhatna [ApLt 2 gr. Haller János apósához, Apor Péterhez Darlacról (KK)] * szemé ~ csap vmit arcába/szemébe dob/vág vmit; a-i arunca cuiva ceva în obraz; etw. jm ins Gesicht schlagen/hauen. 1842: midőn az ebéd el készítés körül forgolodnám az Aszszony nagy mérgesen egy kalán forro kását ugy csapot a' szemem közé, hogy tenyeremmel nemüleg szememet nem védem a' szemem is ki égett volna [Dés; DLt 1452a.3] * szemé ~ üt szembeüt vkit; a lovi pe cineva în obraz; jm in die Augen schlagen. 1813: utollyára ő szeme közé ütött s megis kartzolta a szemé körül [Dés; DLt 56/1814]. 1847: Varga Katalin a népek azt hirdette Offenbányára szolgálatra ne menjenek, s ha valaki erőltetné, annak bottal üssenek a szemé közé [VKp 247].

7. emberek, állatok, dolgok csoportjába/tömegébe; în mulțimea unor oameni/animale/lucruri; in die Gruppe/Menge der Menschen/Tiere/Sachen. 1566: mys az gonosz erkölchű emberek közti ne számlaltassunk [SzO II, 188]. 1570: Es latta hogy az Molnar az azzony allatot Beh vontha egy zegetelbe az Zakok keozse [Kv; TJK III/2. 83]. 1589: Matias deak ... vigre le zalloth lowarul, Herczegh Palneis azonba ki vete magat az kalongiai keozse es oth eolelgetek egi mast [Dés; DLt 226]. 1599: Zabo Janos al(ia)s Luch ... vallja Zabo Georgy ragada az Ablakrol egy ostablat es az sokasagh keozse vgj hagyta [Kv; TJK VI/1. 287]. 1657: Nemis emberseges emberek kozze valo vagy diszno roz aszszony [Szfk 82]. 1664: Valamely resz mobilissi az arvak(na)k Balogh Ferencz Vr(am) jovai közze elegyedtek ki adassanak [Mv; MbK]. 1752: a marháját ... az eo Exa Marhája közti Csapattam [O.csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.]. 1768: ott az esztenánál láték edgy szürke kantza Lovat edgy barna Lóval őszve nyögözve vagy békozva, és mondek a' Pajtásom(na)k az edgy átallyában lopott Ló hogy a' többi közti nem eresztik ... be menvén meg kérdők a' Batsot, hogy miért nem bocsátták a' többi közé [Kovácsna Hsz; Szentkgy Lad. Szőke (55) lib. vall.]. 1778: mondám a' Bironak ... vidd el a' magad Házodhoz, ne hogy viszsá vidd a' részeg Emberek közze, hogy ismét meg verjék [Egerbegy TA; JF. Juditha Antal Francisci quondam Fülel rel. vid. (56) vall.].

Szk: a bakancsosok ~ áll a gyalogosokhoz áll be. 1759: Onodi Péter Fia ugyan Péter tudgyuk hogy ez előtt cir: 20 esztendőkel a Bakancsosok közze állott volt [Borzsova Cs; BLt 9] * a bulgárus barátok ~ magát felvéteti a bulgarita Szent Ferenc rendi szerzetesnek áll. 1821: Fejérvári Simony Sándor ... katona kötelességének szénszándékos el titkolásával tsalardal (!) a' Szent Ferentz szérszetbéli Bulgarus Barátok közze magát fel vétette volna [DLt 467 nyomt. kl] * a darabontok ~ beáll a gyalogoskatonákhoz beáll. 1664: (Szabó András) Az Darabontok közis be alla egyszer az Bo-

dolaj várba [BLt] * *a katonák ~ áll katonának felcsap.* 1736: az katonák közti állott [CU]. 1744: Csiki Gyirko tavaj a katonák közti állott [Vécke U; LLt Fasc. 67] * *a katonák ~ aplikálja magát 'ua'.* 1747: (Az alperes) magát a' katonák között applicalta [Torda; TJKt III. 188] * *a kurucok/kurucság ~ (ki)megy/szökik.* 1704: Akik a kurucok közé kimentek, azoknak feleségeket ki akarván üzeni a commendáns, az a parancsolata, hogy ma 4 órákorig a várból mind kitisztuljanak [Kv; KvE 291 SzF]. 1706: A kurucság között mentek^a [Hsz; Törzs. Rákóczi inv. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1710: Csikban Sándor János, ki vicekapitány vala, Tamás Deákkal a kurucok közti szökők [CsH 338] * *a papisták ~ csapja magát/megy.* 1703: sok kára s hátramaradása lett közöttök való kitsiny Reformata Eccla(na)k, melly miatt még Sz: egyháziakat sem találának, mert ha, Megye törvénye szerint meg büntették, mindgyárt a' Papisták között tsapta magát [Selye MT; MMatr. 217]. 1706: Tót Kis-anna . . . Paráznságban(an) találattván a Papisták között ment volt [Kv; SRE 95].

Sz. 1710 k.: Azt mondjátok róla, ha kinek valami rossz emberek társaságában valami nyavalyája esik: aki korpa közé teszi magát, megeszik a disznók [BÖn. 444].

8. vkihez (megy/küld/meneszt vkit/vmit); (a merge/trimite pe cineva/ceva) la cineva; zu irgendjemandem (gehen, schicken, jn/etw. gehen lassen). 1559: masz vton Jeo wolt Eg zeg'en ola, az vton chichio tartomaniaba Rokonsagy keozze [Retteg SzD; BesztLt 24]. 1612: Az vitezleo Zalay Farkast megh hytt vdwarj jambor szolgankat . . . bocziatottuk oda Kték keozze [PLPr 1612-1615 1/3 fej.]. 1619: azon panaszoikodik Karakás az uradra, hogy az urad leveleket küldött Tömösvár vidékére az szegénység közé [BTN² 234]. 1653: Akarván Móses^a már által menni a Maroson, elsőbben szép levelet bocsjátja mindenüvé a székelyek közé, kérvén őket: „hogy mindjárt felkeljenek és melléje jöjjenek . . .” [ETA I, 79 NSz. — ^a1603-ban a három hónapig fejedelmi süveget viselő Székely Mózes]. 1684: Tekintetes és Nemzetes megh hitt Becsületés Tanács ur hüvünket is akkorra Mikes Kelemen Vr(ama)t expedialtuk Kgltek között [UszLt IX.76.18 fej.]. 1794: Szolga Biro Korponai Samuel Vram azért ment a' Czigányok között hogy Musikásokat keressen [Ne; DobLev. IV/728.2a].

Szk: *a hadak ~ expedialt vkit a hadakhoz küld vkit.* 1676: Pelei Ferencz hívünket expedialtuk oda ki az hadak közé az végbelieknek való hópénzzel [TML VII, 217 a fej. Teleki Mihályhoz] * *a hadak ~ megy/siet.* 1671: Én is ebéd után meg indulok és . . . sietek az hadak között [TML V, 566 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1678: Isten kegyelme által naponként újabb erőt vévén, nem késem ismét az hadak között menni [TML VIII, 266 ua. a váradi pasához] * *a török(ök) ~ elszökik/(ki)fut* török földre menekül. 1678: Bethlen Gábert számkivetésre ítélték az ország gyűlésében, mivel elszökött vala az törökök közé [Kv; KvE 146 SB]. 1614: Székely Mojses . . . ugon meg is viutt vala Básta Györggyel Fejérvárnál . . . és Básta meg verte vala Székely Mojses. Székely Mojses kifutott vala az országból az török közé^a, mert ő soha németnek meg nem holdola [BTN² 53. — ^a1603-ban]. 1653: Báthori Gábor . . . azoktól a kisk a török közé futottak megválva, mindennek megkegyelmeze [ETA I, 109 NSz]. 1657: ártalmas practicáit megértvén a feje-

delemnek, el kellett volt szaladni és törökök közé futni Bethlen Gábornak [KemÖn. 14].

9. átv is vhová; in . . . , între . . . ; unter (Akk.). 1586: (Az egy forintot) biro Vram hagia . . . hagi fel iriam az keoltseg keoze [Kv; Szám. 3/XXIV. 40]. 1619: Onnat menék Görcsi Mehmet pasához . . . Ezfélék felől egymással sokáig disputáltunk: mi következik ez mostanj Mátyás császár halálából az keresztyenség közé [BTN² 250]. 1710: De már a dolgok súlyosodván és két fegyver közé tétetvén Erdély . . . a státusok negyven személyből álló Deputátiót rendelének a fejedelem és tanácsurak mellé [CsH 201. — 1686-ra von. feljegyzés]. 1756: a' melly Feleki Taxát a' Város . . . az Ekleiank(na)k által adott volt . . . azt az előtt Felek a' Város Adaja között fizette [Kv; EFiscLt 1774/4 Szathmári P. 'Sigmond lev.]. 1782: Branyicskai Josika Joseff Ur meg emlékeztvén ez boldog, és boldogtalan örökkevalóság között helhez tetett, kitsiny Punktumotkának az az ennek az Életnek bizonytalan voltáról . . . Testamentumot tett [Kv; JHb V/9]. 1801: (Aki) az Ecclesia gyűléseit el mulattya az a személyly egy mforintig büntetessék meg, és aszt az Domesticus Curator Exequatassa, és az Ecclesia szuk-segei között incassallya [M.köblös SzD; RLt]. 1848: A Falunk Tartsafalva a Telkek meg állításához kezdett; — de az utasítás igen Szoros Határ közti van szorítva [Tarcsafva U; Pf]. — L. még AC 235; RettE 140; RSzF 139.

Szk: *a falu ~ ad a falu közpénzébe ad.* 1606: Azt tudom azért hogy mikor az Moldáj had ki Jeott vala úgy emlékezem hogy az Akkorj penz zedesbe d(en) 6 adott vala mert enis azt attam vala falú keozze [UszT 20/10] * *a falu ~ bemegy.* 1719: három asszony ember bé ment a falu között az uton [Abosfva KK; Ks 94] * *a falu ~ jó.* 1688: midön . . . eczakanak ide(je)n az falut eősze kialtak minden ember fegyveresen jött az falu közé [M.köblös SzD; RLt 1]. 1801: ő Kegyelme a' Falu közti ne jöjjen [Marossztkirály MT; Berz. 6.52.S.94] * *a falu ~ szolgál.* 1602: Tudom hagi haborgatta az falw fodor martont hagi se falw keozj se az warra nem zolgal wala [UszT 17/37 nagi lazar Zent Abranj szabad zekel (32) vall.]. 1707: Az mely ember Biro bottya alatt vagyon es falu közti nem szolgal minden esztendőben tiz polturával tartozik az falunak [Szotyor Hsz; HSzjP]. 1774: Fazakas Kosztán . . . a falu közti semmit sem szolgál se postalkadik [Omlásalja/Bethlen SzD; Ks 68.49.41] * *a város ~ beesküszik* a város polgárainak sorába beesküszik. 1655/1754 k.: Az idegen pedig mig meg nem házasodik és a Város közé bé nem esküszik, a' Czéh nem akceptállya [Kv; ACJk 18]. 1672: Valamelly Kovacz Mester legeny a Becsületés Czehben be akar allani leg elsőben a' becsületés Varos közé be esküdgyek ha az Varos között be nem esküszik, es a Varos könyveb(en) es Prothocolumab(an) nevet be nem irattya, a' becsületés Czehben be nem vetetődik [Kv; KovCLev.]. 1702: Valter János bé állása dilatalodott az következő Vársánapra mivel még az Város között bé nem eskütt [Kv; ACJk 50] * *a város ~ feljő* a városi tanácsúléson megjelenik. 1602: valasztottanak eo kmgem az Magyar Nemzetbeol az plebanossagnak tiztíre es gondwiselesere Geochoy Pal Vramat az mostani Schola mestert. Eo kmgem egez varoswl mingyarast az Jdes Vram keozzeol hatot . . . hozza kewldeknek salutalnj . . . es vellek egyetemben fel Jeowen az Varos keozze itt . . . az magyar nation valo Vram keozzeol varos kepeben Radnothy

Jstwan egyik egyház fiw salutalta [Kv; TanJk I/1. 404] * a város ~ szolgáltat vkít a város pénztárába adóztat. 1590 k.: tu fel Pereoseok eskuttek uoltatok ez uaros-(n)ak mind zege(n)nek bodognak hogy egy arant zolgalattiatok az eő erdemek szerent kiki mit bir de ... nem szolgáltatott az Varos keozi [Szu; UszT] * vkik ~ birságot vet. 1596: Bardochfalui Janossi Geörgj es Janosi Mihalj Peter keozi az Zek huzon negj ghjra birságot vét, Ahogy ne fenyegetsek haborgassak egymast es zolgaiait, hane(m) teörue(n)hez tartsak magokat [i.h.] * vki nyaka ~ szó. 1881: Az Árva Lottit ő is^a elfogadta közlésre, de azért tegnap érkezett levelében úgy végigverte, ahogy csak tud. Ezenkívül nagy gyönyörűsége telik benne, ha a nyakam közé szóhat egypár gorombaságot, hogy aztán a következő sorban mondjon valami jót is [Plev. 87 Petelei István Jakab Ödönhoz. — ^aGyulai Pál].

10. *átv* is vkik között; între anumite persoane; unter bestimmten Personen. 1633: My^a Colosuarat hwtes Diuisorok ... Mindeneket az három Atiafiak köze fel Diuidaltunk mindennemw neüzendo Jokat [Kv; RDL I. 22. — ^aUtána négy név fels.]. 1747: nagyobb gyűléség s perlekedés szármozék ő kglmek közé [Akosfva MT; Told. 8]. 1785: Blágárné ... mikor ezen Lármás hir volt akkor járt oda a Mokányok közé [M.nagyszombor K; KLev. G. Ugrán (50) vall.].

Szk: a két fél ~ köteleit vet a két fél között pénzbeli kötelezettséget állít. 1590: melj dolgoknak es vezeszeknek meg allasara, mi ez dolog(an) közbirak, ez kett fel közzé szaz forint köteleit vetettwnk, nagjha valamellyk fel az eo uigezisekett, megh haboritana auagj megh nem allana az meg allo fel ellen ... az szaz forint köteleit meg vehesse [Jobbágyfva MT; BállT 89] * vkik ~ interponálja magát (vitás) ügyben vkik között békítőként közbelep. 1686: kesz vagyok s leszek kgték közzé magamat interponalno(m) s meg edgyzetnem Így a mi veszedelmes nekül meg lehet, miért kellene izetlenkedni [Ks 101 Teleki Mihály lev.] * vkik ~ szól 'ua.' 1666: A minemv Controuersia Eő kglmek között orialtatott volt ... Eő kglmek közzé Szoluan, hozók Eő kglmeket Illyen Eggyseghre, Es bekeseghre^a [Altörja Hsz; Borb. I. — ^aKöv. az egyezség szövé.].

11. vki(k) részére; pentru anumite persoane; für bestimmten Personen. 1600: Tarchafalwa p(ro)testal, hogy wadnak kwlseő emberek kiknek az eő faluiokba nylok wago(n), es azt wk masuwa akarnák birni, Wadnak eő keöztek oliiak kik be irattak magokat es az feidelemnek zolgalni akarnak, nylok penigle(n) kirol zolgalhatnanak ninch, Zabadtattiak magokat, hogy affele kwlseő emberek nilat ozthassak azok keöze [UszT 15/204]. 1672: az mely fizetése peng az várad passának szokott jární Biharvármegyéből ... azokat osszák az vitéző rend közé [TML VI, 182 Szilvári Bálint Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. 1692: Az eő kglmek közti engedhetet Joszagok ha oda maradnanakis, de egjeb rend semmi se adozzek közikbe(n) [Szőkefva KK; Törzs. Sarosj Janos kezével]. 1831: Jakabfi János meg háborodott elmével volt, ugy, hogy a Czigányok közti több izbe vitt szalonnát, 's egyébütis ámbolygott [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Kádár Péter (51) vall.].

közébe l. közibe

közegyezés közmegegyezés; consimjämint general; allgemeine Vereinbarung. 1829: ezek(nc)k^a végben vitele ugy határozattván köz egyezesből hogy a közelítő 9ber közepéig meg essék [Nagylak AF; DobLev. V/1150. — ^aA földék megművelésének].

közegyzség közmegegyezés; acord comun; allgemeiner Vereinbarung. 1841: Falugyűlése tartatván ... ahol is közegyzséből meghatározott, hogy idevaló gyalog katona öregebb Anda József, közlakos Farkas Thorod, úgy Andra Mihály ... pásztorságra itten fel ne vétessenek [Tapolca Cs; RSZF 201]. — L. még i.h. 293.

közéje szr-os alakokban; cu dezinență personală; in Formen mit Personalendung: 1. emberek csoportjába; între (anumiți) oameni; in die Gruppe der Menschen, unter sie. 1593: Sophia Seres Janosne, Orsolia Keőmwes Thamasne ... valliak eőtweos palnak felesége ide beis ieőt keözzen Coloswara Zakmar el vezesekor [Kv; Tjk V/1. 343]. 1600: a Chikiak wgy esketenek keözik [UszT 15/24]. 1631: az mint eözue czoportoztanak vala ot az emberek ... keözikken futamodek ezis ... keozzejek vaga mezitelen szabliaual [Mv; MvLt 290.244b]. 1638: oys kozyk wle, es ott yut uellek es az szerelem ennek ualoban monta [Mv; i.h. 291.142a]. 1662: Váradrul hire érkezék, hogy a Tiszántúl és Nyiren nagy sok tolvajkodó pór had támadott volna ... valamely felé fordulának, mindenütt eskütnék közéjek a parasztságot [SKr 145-6].

2. közéjük szól (békítő szándékkal) közbelép; a interveni (cu intenție împăciuitoare); (mit versöhnender Absicht) dazwischentreten. 1593: ezt meg Ertuen keözöthünk walo Jgienetlensegeth keözink zolanak hogy latnak ha meg alkothatnanak teörueninelkw [Szu; UszT 9/47]. 1603: Ezeknek wtanna megis Zolnj kezdenk közik hogj hadnak el az Egienetlenseget [i.h. 17/64]. 1610: ott vala Kedey Martonis, zolanak keözzejek, s Kedey Marton Kedey Jánossal egygyt Osuat Janos kezebe adok az eoreksiget [i.h. 12b].

3. vmely emberi közösségbe/szervezetbe; într-o anumită comunitate/organizație; in irgendeine menschliche Gemeinschaft/Organisation. 1590: Immar hatod ezten-deje vagio(n) hogy Demeter Janos Kajdichfallua(n) lakik, Azoltatol fogwa keözzenk Adott adot [i.h.] 1896: Az elhunyt érdeklődést azzal ébresztgettük, hogy a régi becsült tagokat kérjük fel: — álljon ismét közénk [Plev. 189 Petelei István Réthy Lajoshoz].

4. vkikhez; la/entre anumite persoane; zu bestimmten Personen. 1659: kérje Kegyelmed az fejedelmet, hogy ismét újonnan parancsoljon, hogy legyenek vesztegsében, mert az török most is azt írta, hogy két nemes ember menjen oda közéjek, mert bizony mind elrabolja azt az vidéket [TML I, 468 Pekri Sofia férjéhez, Teleki Mihályhoz].

5. köteleit vet közéjük pénzbeli kötelezettséget állít vkik között; a impune obligaiji financiare anumitor persoane; finanzielle/materielle Verpflichtung etlichen Personen auferlegen. 1586: Ezeknek megh Tartassara veténk közzeyek, kett szaz forint köteleit, hogy az mely főfél megh nem tartana Ez my Vegezeswnkett ... Tehatt az megh Tarto főfél az megh szegeő felen ... az kett szaz forintot meg vehesse [Lesnek H; IB VI. 225/16]. 1592:

(A) feoldet ennekem osztas zerent attak wala az oszto birok ... aznak az megh allassara hwzeon eot forinht keotellett wetek wala keozink ... w pedygh Nem gondolwan az Jgassagott az keoszink walo keotel wetest attyafiwsagott ment Rea es kj foglalta keze(m)beol twlaydon hattalmawal [UszT].

közel I. szz 1. aproape; nahe. 1570: Zelestyay Dreyka polyak Myklos Jobagya ezt valla, hogy ew wl volt veres peter hazahoz keozel egy Teoken [Kv; TJK III/2.52]. 1579: V neky vagio(n) chak keozel eordeongeosheoz eg faluckaia Bozed [Néma MT; Told. 31/1]. 1592: Peter moziara is keozel vagio(n) Nywladhoz [Fancsal U; EHA]. 1638: az lakodalmas haz közel uolt hozzank [Mv; MvLt 291.138a]. 1677: Vagyon az udvar kerítésen, az három eörző házhoz közeöl, fa sarkon járó egy félszer deszkás kapu [CsVh 53]. 1689: ez az Csere az Faluhoz közel va(gyo)n [Kulcsulata F; Ks 67.46.21]. 1728: Szabo György ... ugy hallottuk Váradhoz közel laknék [Balavásár KK; Ks 13.XV]. 1747: a' Harasztkereki Réten közel egy másához két darab rét [Ákosfva MT; EHA]. 1750: Eleitől fogván közel járván a Maros az udvarhazhoz sokat igyekeztek azon az Nehai Mlgos Aszszonyok, hogy a Marost meg gátolhassák [Folt H; BK nro 144]. 1761: Ezen tul tsak közel ... földben ázott ... pintze [Spring AF; JHbK LVIII/1.489]. 1781: Gutí Kristina Aszszony épülettye . közel lévén a' szőlőkhöz, az ottan lakó Pakulárnak kutyaitól, ketskétől a' szőlőket meg őltalmazni, nem lehetett volna [Perecsen Sz; JB. J. Csordas (52) zs vall.]. 1803: közzél laktam mindenikhez [Aranyosrákos TA; Borb.].

Hn. 1718/XVIII. sz.: ā patakhoz közel (sz) [Dabjonú-falu Sz; EHA]. 1722: Az Cokmőgy (!) völgyeb(en) a réthez közel (sz) [Mezőbánd MT; EHA]. 1732: a Titz hegy nevű Szőlő alatt közzél a Deberkéhez (sz) [Dés; EHA]. 1758: A Baratsháton a Kuthoz közel (sz) [Bh; EHA]. 1764: Pe Lunkutze nevű helyben a Szászok Erdejéhez közel (sz) [Pókafva AF; EHA]. 1765: közel a Tekenőz vapához (sz) [Nyárádsztlászló MT; EHA]. 1770: a Csovához közel (szö) [Küküllővár KK; EHA]. 1779: a Szén étető száján alol a patakhoz közel (k) [Rettg SzD; EHA]. 1824: a Soos kuthoz közel [Pata K; EHA].

Szk: ~ esik vmihez. 1755: (Az árnyék szék) ajtaja ... az házban lévő ágyhoz közel esvén; alkalmatlanotska [Ludess H; BK sub nr 1020]. 1773: az Ngod irt földé nékem kezem ügyib(en) vicinitásomb(an) közel esik [Pál-fva Cs; Ks 65.44.18]. 1815: a Havashoz igen közel esik ez a Hellység és Hideg a clima [Somkerék SzD; Ks 77.19 Conscr. 219].

2. a közelben; in apropiere; in der Nähe. 1603: keres-swk wala, oly helien wala penig fen a mente hogi zárúfa ot közel nem wala chiak alig haghatek oda [UszT 17/22 dienes görj Etedy Zabad Zekel vall.]. 1625: cziak ot ko-zel vagion az halom ahol az Eokor niomat meg czoual-tak vala [Derzs U; i.h. 157b]. 1690: hoza egy nagy darab szal fat ala ... s egy Kerek főnek valot el vaga az na-gyobbik, veghiből, s Csak ot közel valami ganeb(a) ta-kara [Aranyasrákos TA; Borb. I. Szőcz Janos (29) vall.]. 1743: itt közel ... job haszon vevő Malom nem volt az Méltgos Groff Asszsonj Malmánál [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9]. 1754: embert sem látván soholt ott közel [Toldalag MT; Told. 36]. 1761: ott közel dolgoz-

ván [Majos MT; i.h. 35]. 1767: Valaholott a' Váras régi Törvénye szerint tiltott bányák, vagy tiltott helyek szoktanak lenni, ottan közel mások(na)kis Nyárban bányázkodni semmi szin alatt meg nem engedtetik [Torockó; TLev. 7/1]. 1776: Most 8. Esztendeje ... 380. véka gabonát bé attam egy esztendő alatt Molnár részen kívül, Mivel akkor jobb járattya volt 'a Malomnak, más malmok közel nem lévén, mint most [Székelyszállás U; LLT Vall. 166].

Szk: ~ oda nem/sem volt vki/vmi. 1584: Magyar And-ras vallia, Mikor meg vere Seres Balint az Tamast, keozel oda sem volt ez Zengeo B(ene)dek ... Azert illien Artatlansagat tudom [Kv; TJK IV/1. 377]. 1843: közel oda semmi takarmány nem volt, hanem mintegy 30. Lé-pésnyire volt valami Szalma gaz [Bágyon TA; KLev. Bottyán Gabris (28) vall.].

3. közelre; aproape de ...; in die Nähe. 1573: Nemes zemely ... Lwkach Sayo wdwarhelyrwl ... ezt walla Mykor Jmmar keozel kezdenk az falwhoz Juttny ... keseo wdeo, Alkonadottkor wala [RLt 0.5. — 'SzD]. 1582: az Ellensegh is ige(n) közöl zallot [Kv; TanJk V/3. 250a]. 1589: Myerthhogi vrunk eo Nga keozel Ieó ez varoshoz Tordara hirdette a' gywlest [Kv; TanJk I/1. 106]. 1599: <egin>j Vram keozel irkezt volt Immar az Alparethiak fele hol zegenynek vtat meg allottak [Dés; Eszt-Mk]. 1638: az legenyis monta nekiak hogi ne jüjön kegd közel hozza(m) [Mv; MvLt 291.150a]. 1742: (A kést) belénk veri ha közel mégyünk [Bernád KK; Sár.]. 1766: látom hogy Damokos Ferentz szalad haza fele és utanna rugaszodom ki meg fordul-ván monda nékem S.V. ... közel ne jöjj Disznó terem-tette mert tüzet adok [Szilágycséh; BfR 104.2 St. Betsi (25) zs vall.]. 1776: közel ne jöjjen Kigyelmek [Nyárád-szbenedek MT; Told. 28].

4. a közelbe, közelébe; in apropiere(a); in die Nähe. 1620 k.: az Nyilus vize azhol bészakad és száll Egiptus-ba, oly rettenetes nagy szörnyű hegyekről és oly szörnyű szűgással jő alá, hogy egynehány mélyföldnére is oda közel sem mehetne az Nyilus vizének az szörnyű szűgá-sától [BTN⁴ 411]. 1755: veszedelemb(en) még eddig nin-csen Kls Vra(m) eo Exallya, mivel az Doctorokatis Lel-kekre kénszergettem, de annyira ell gyengéedet (!), hogy nagy Dajkálkodás kell eo Exallyának; s mü tsak nem férkezhettünk oly közel, mint kellenék eo Excellyához, mindenre tsak az Aszony eo Excellyát kell terhelni [Ks 96 Baló Antal Lev. Nsz-ből]. 1778: Szörnyű erősnek mondják a lovas népit a prussnak. Olyan lovai vannak s olyan árkokat ugordnak által s meg által, hogy a mi lo-vaink közel sem mernek hozzájuk menni [RettE 390]. 1819: Dobolyi Sigmund Ur Mező Csáni portioját ide közel kívánván Cserélni lépének ily meg masolhat-tatlan Cserére⁴ [Nagylak AF; DobLev. V/1025. — ⁴Köv. a részl.].

Sz. 1812: Grantzki ... kardot rántván azt mondá: a ki az életét szereti közel ne menne [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.].

5. ~ re nem messire; la o mică distanță; in die Nähe, nicht weit. 1662: Gaudi András az expertus, próbált, hasznos, hadi okos ember ... mint kellene aránza-ni, löni, mind messzire, mind közelre, helybe igazítja, megmutogatja | ha a várban ... csak oly tudós pattan-tyús leszen vala, ki tüzes szerszámokat, gránátokat, lap-tákat tudna ... közelre s távolabban táborokra és a sú-

rúséges sátorok közé nyakokba kihányani az ellen-ségnek valóban sok veszedelme igen lehetett volna [SKR 448-9, 598].

6. ~ről a. közeli helyről; de aproape, din apropiere; aus/von der Nähe. 1667: ha lelkem idvességének vagy életemben járó dolgomnak kárával nem lőtt volna ... el nem mulattam volna, oly közelről be nem tértem volna Kegyelmedhez [TML IV, 112 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. — b. közelebből, nem régen; deunăzi, nu de mult; des Näheren, nicht lange her. 1798: Ezen Fogadó (!) ... külső Udvarán közölről építettett egy Süttö házátska [Brád H; Ks 76. IX. 27].

7. időben nem messze; aproape (la un interval mic de timp): nah (zeitlich nicht weit). 1619: Ebben csak ilyen dolgot látok ... hogy immár szinte hamar dolog áll közel az mi kegyelmes urunk előtt. Egyik: hogy vagy Jenőt megadja, vagy ... az császárnak resistál [BTN² 228]. 1666: megh ismírvén (!) ... Maghaban hogy iletin(e)k utolsó oraja közel volna [Radnótfája MT; BLt]. 1667: az Innen közel van, es illienkor az Executiora valo dolgok mindenül Cessalnak [Asz; Borb. I] | Az mi az kime-netel dolgát illeti, énnekem nem tetszik most, mivel az innen is közel van, az gyűlés is nem messze [TML IV, 236 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1763: meggyó-gyultam ... de semmihez kedvem nincsen. Talán utolsó végem is közel vagyok [RettE 158].

8. nemsokára; (in) curind; bald. 1614/1616: közel le-szen három Esztendeie, hogy ott az Akna(n) Coloson az tiszben forgottam [Kv; RDL I. 100 Petrus Filstich aurofaber nyil.]. 1691: immár az én Anyam halalanak közel tiz esztendeje leszen [Dés; Jk 122a].

9. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: (igen) ~ *vagyon a halálhozjutolsó órájához* halálához közeledik; a fi gata să moară; seinem/ihrem Tode näher kommen/rücken. 1613: mikor Kouaczoczy Janosne Azonyom moga Judith megh hala Annak elötte egy keues eödeöuel monda en nekem ... en Imar teöb keth orath ne(m) Erekk ennel, merth halalomhoz keözel uag-jok [Nagysajó BN; JHbK XXIII/31]. 1642: ugy itilem magamba(n) hogy utolsó oramohoz igen közel vagiok [Fog.; Told. I] * ~ *vagyon a végső pusztuláshoz* pusztu-lóféiben van; a fi aproape distrus; dem Untergang nahe sein. 1795: az erdő, mely mostis közel van a végső pusztuláshoz, egészen ell pusztulna [Gergelyfája AF; DobLev. IV/7b].

10. csaknem/majdnem; aproape; fast, beinahe. 1568: wronk w felsege tablayan ... En is szemele(m) zarent ot wolta(m) koszely eg Holnapig az terminoson [Erked K; BesztL 38 Petrus Bozassy de Erked Gr. Thymer beszt-i bíróhoz]. 1584: Zappanos Gergely vallia, Az feleségem Jeöt vala a' piacra fa venny, Eo mikor Immar az fara keozel meg arult volna oda Jut Zabo Cato, es el veszy volt teolle [Kv; TJK IV/1. 222]. 1591 k.: Adorján Gergel-net Attjank holtaiha tartotta vensegeighle(n) keözel 32 eztendeighlen [UszT]. 1606: Tibald Peter ... az hidnak keözel az mas vegeig me(n)t vala [i.h. 20/146 Catherina Relicta quondam Petri Molnar In Fenjed libera vall.]. 1645: mely el foglalt határnak helien helien ... teszen keözel három hold szanto feöld hozzasagot [Szászsztyja-kab Szd; Told. 27]. 1684: az Szekiekkal közös To-felet valo föld ... lehet közel száz uekas föld [Gyulatelke K; SLt AM. 24]. 1788: piros pej paripa Lo, madárhusu, van közöl 14 markas [Kv; DLt]. 1794: Ezen Kies erdőben

közel hatodfél száz Fák vagynak [Nagyercse MT; Pf]. 1875 k.: A' kántori ház hijujában van a' közel 100 kis véka férőjü, magtár hambára [Szucság K; RAK 107].

11. a vkihez való kapcsolat/vizony jelölésére; pentru indicarea relajiei față de cineva; als Bezeichnung des Verhältnisses/der Beziehung zu jm. Szk: ~ről levő/való *atyafia* közeli rokona; rudă apropiată; nahe/nahe Verwandte. 1666: Chernel Pál uram közelről való atyámfia [TML III, 609 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1736 u.: egy nyomorult fő emberecske nemhogy más ember jobbágyasszonyát, de magát is jó nemesem-bert vagy annak gyermekeit szégyenlené atyafiának mondani, nemhogy valamivel succurálna olyan megszű-kült még közelről lévő atyafiának is [MetTrCs 481]. 1740: eö Kegyelmenek közzelről, vagy távullyrol valo Atyafiainais ezen dologért haragot nem tart [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 347] * ~ről való *szomszédság* vecinătate apropiată; nahe Nachbarschaft. 1670: az Prut mellett nagy istállókát csinálnak, hire az, császár^a lovai számára, kinek ily közelről való szomszédságátul öjon az jó Isten [TML V, 355 Béli Pál Teleki Mihályhoz]. — ^aA török szultán].

12. ~ *is/sem* megközelítőleg sem; nici pe departe, deloc; auch annähernd nicht. 1573: Borbolia Aztatlos lanosne vallia ... egy kewes Mwlwa hat az Tel-manne esmet feyen hozza vyzza az Lisztet kyt ely vyt volt de Nem volt keozelis annye Mint azkor hogy ely vite volt eo [Kv; TJK III/3. 213]. 1736: Az régi magyarok az keresztelőt is nagy pompával, vendégséggel vitték véghez noha az közel sem ment olyan pompával vég-hez, mint a lakadalom [MetTr 393]. 1777: közel se volt olyan beteg Sandru mert nem Szaladhatat volna előttem [H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1813: közel Sem olyan tiszta Buzát vettettek mind a millyennel által adodott volt [Kilyén Hsz; MvRKLev].

II. mn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare adjectivală; in attributivartigem Gebrauch: 1. közeli, közel fekvő; apro-piat, situat in apropiere; nahe(liegend). 1614/1616: az Buzanak és egyeb Gabonanak be hordasatol, közel helyről d(en) egyget attanak kalangyaiaitol, tauol hely-lől pedig justa conventione(m) fizetnenek [Torda; RDL I. 100 Michael Literatus Nyilas ns vall.]. 1661: az közel falukon ugyan csak kereshetnének^a [TML II, 137 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithhoz]. — ^aSzénát a lovak-nak]. 1662: És hogy a tatárság csak közel szomszédsá-gokban volna táborostul ... meghirdettette: akár tör-rök, akár tatár lenne, de ha közöttök ragadozni kezde-ne, csak mindjárt ölnék meg [SKR 624-5]. 1669: Az mely hitván sánta lovam ott vagyon, ha teljességgel el nem benuit, hadd jártassák minden héten közel helyre [TML IV, 624 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1751: az Generalis Girás Szék itten curralt az közel helysegbeli nemesség utcunq(ue) concurrált vala, de meszeb valók nem tettek tojongást [Abosfva KK; Ks 83].

2. *átv* közeli rokonsági viszonyban levő; apropiat, de aproape; nah(es) (Verwandtschaftsverhältnis). 1573: Twgia hogi attiafiások voltak Zas Antal, De Nem twgia Menye keozel [Kv; TJK III/3. 236].

III. fn-i jell-ű haszn-ban hr-os és szr-os formában; cu valoare substantivală, cu sufix adverbial și posesiv; in substantivartigem Gebrauch mit Adverbial- und Perso-nalendung. 1. vmihez közel eső rész/hely; loc situat în apropiere a ceva; einer Sache nahe liegender Teil/

liegende Stelle. 1847: Brezoi Nikulájnak ... Sebje van a' jobb lábán, a' szárhus közelében [DLt 806 nyomt. kl]. 1849: látva Kelemen Béni által lett terübe lett ejtésemet, azonnal számomra égy az udvarházhoz (!) közelébe ugyan ahoz tartozó alkalmatosságokba behelyeztetett ahol is a' fiut meg szülve mint égy fél évig dajkáltam [Kv; Végr. Vall. 95].

Hn. 1767: a Rétek mellett, a Töviss közelibe [Nagyerne MT; EHA].

2. közeli időpont; termen aproiat; naher Zeitpunkt. 1657: én csak semmiképpen hozzá nem készültem ... s abban bizony elébb nem leszen mód Sz. Márton napnál s még akkor is igen közelnek tetszik [TML I, 55 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

közeldeden közelebbesckén; mai aproape; etwas näher. 1662: szegények a százezer tallért is megigérték vala, úgy, hogy magoknak is valahol mi pénzék, ezüst marhájok volna, összehordván akiket főképpen olly értékes urakat, főembereket a szomszédságban közeldeden tudhatnának, illy utolsó nagy szükségében, a véghelynek^a megmarasztatására ... kölcsönpénz-kérés dolgában éjjel-nappal megtaláltatnák, supplicálnák [SKr 575. — "Várad váranak].

közelebb, közélb I. hsz I. vkitől/vmitől v. vkihez/vmihez kisebb távolságban/távolságra; mai aproape de cineva/ceva; näher (liegend). 1573: Vacey Iános azt vallia hogy myglén Valkay georgy Monostory tyztarto volt Eo Nala tartota egy ladaiat, Es egykor leo hozza es Mond hogy Eo neky az vyzaknay Kamara Ispansagra kely Menny Es az Ladat ely vzyz hogy keozelb legen hozza [Kv; TJK III/3. 92]. 1593: Nagi Benedek, Vincze deak valliak mikor Bwdeos patakra^a mentwnk volna ... mikor kerdeznwk miért ne(m) akarnak zolgálni Adam Deakot, nekwnk ezt mondak, hogy ... ha Desre vagi valahoua keozelb zolgaltatna ... Adam deakot zolgálnak iobagiul [Kv; TJK V/1. 396. — "SzD]. 1626: hallek zitkozodast ... igen mongia hogy ieoy keozelb gilkos esse kurua [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Gjtweo Pal (60) pix vall.]. 1642: az Ura hazahoz közöllyeb leven lakasok inditatek ... Trauzner Kata, az örögbik Battayahoz Confugialni [Hadrév TA; DobLev. II/12]. 1651: Ngd meltosagos Udvarahoz keozelljeb lako es azon faluhoz hasonlo ver es osztozo attjafiak [Körtvélyfája MT; BálLt I]. 1671: ez után a' Tisztek magok mellé elégséges gyalogot vegyenek fel az ollyan falukból, mellyek az executiohoz közelebb vadnak végeztük [CC 61]. 1770: Olosz Ferencz ur ősz tájat Benczenczen betegedett volt meg elsőben, s onnan ugy hazotta azon beteg által magát ide Győgyra; hogy a' Savanyu vízhez közelebb lehessen [Algyógy H; BK sub nro 1017 gr. Kun Sanna lev.]. 1772: a Fekete Joseff Uram Malmának helye sokkal közöllyeb vagyon a kérdésben fel tett Ádamosi Malomház, mint az eő Nagyságáé [Csüdöttele KK; JHb LXVII/2.361].

Szk: ~ esik. 1715/1770 k.: Tetzett ... Hogy a' Temploimhoz közelebb esnék a' Parochialis Ház [Apanagyfalu SzD; SzConscr. 76]. 1811: A' Papi 's Mesteri Telkek elvitettek innen, 's más helyre, szép dombra helyeztettek; El-tseréltetett a' Popa Házának is Telke, és helye a' Beszerikának is, Melyek nem tsak szeb 's jobb helyre vitetnek, 's Az Oláhokhoz is közelebb estenek [ÁrÉ 25] * ~ fér vkihez közelebb férközik vkihez. 1755: Táblán va-

ló baja iránt Ng(na)k én eleget bugyogok az ittan valo Uraknál, kikhez közelebb fírek [Ks 96 Baló Antal lev. Bécsből] * ~ hoz. 1796: a' távulyabb jutott résztit igyekezett tsere és más egyéb uton közelebb hozni hogy jobb moddal használhassa [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4] * ~ levő közelebb/kevésbé messze eső/fekvő. 1619: Deeshez közelb leueó faluk közzül egikben az mely Kóuarhoz ualo Jozagh mingiarast rendellje(n) Tiz haz Jobbagiot Mihaly Deak(na)k [JHbK XVIII/32 feji rend.]. 1777: a' közelebb lévő Falukból egyben hivutt Commetaneusoknak jelen létekbén^a ... ki mentünk az említett Falunak^b also végén la Parou Szurdokuluj nevezetű helyre [Ks 89. — "Köv. a tanúk fels. Magura TA] * ~ való a. közelebb eső/fekvő. 1592: Thudom hogy Kis Kwn mezeo keozelb valo vicinussa es az Kapolna mezeye Nywladnak [UszT]. 1637: az Templom eleött az templumhoz közelebb ualo Uiz [Alfalu Cs; GyHn 15]. 1835: A hajdoni haborus időkbé ... a Falu Also Sinfalva elpusztittatván ... meg maradtott kevés Számu Also Sinfalvi Lakosak kintelenítették a közelebb valo Hellységekbe lakásokat által változtatni [Asz; Borb II]. — b. a közelben fellelhető/található. 1698: minden Falus Birák, minden héten mind az Faluját ki ki czirkállyák meg, mind az Hatarokat járják meg, es valahol mit sejt(e)k mindgyárt az közelebb valo szolgabírák(na)k vagi Tisztek(ne)k ... tegyenek hírt [UszLt IX. 76.46 gub.]. 1710: akár Németh, akár Rátz Kattonák Passus nélkül járnai s valamely helyre be menni ... s ... praedálni, vagi fosztogatni deprehendáltak, mindgyárt arrestáltassék, és az közelebb való Com(m)endanhoz vitessék [KvLt I/198 a gub. Nsz-ből]. — c. a közelben lévő helyen. 1561/1579: My el menenk Kozarwarra es meg kenalok Ewkeoth, hogy ha akaryak a kozarwary kastelt kezekhez valtany az eo maga rezet es Jozagat meg chereiny mas Iozagon az ew lako helyehez Keowesdhez keozeleb valon awagy nem [Kozárvár SzD; SLt AB.4]. — d. a közelben lakó (személy). 1822: mi akik közelebb valok voltunk tsak meszsözünnet néztük, hogy másokkal igazittya a Dolgot a Commissarius Ur [DE 2]. Sz: ~ az ing a dolmánynd. XVIII. sz. e. f.: ki hánylak belölle^a mert közelebb az ing, az dolmányndál nekem virsigem van hozza [ABN. — "A telekből] * aki ~ ül a tűzhöz, az fűtőzik jobban. XVIII. sz. v.: Köz mondás Szerént, a' Ki Közelebb áll a' Tűzhöz a Fűtőzik jobban [Küküllővár KK; Ks 110 Donáth János lev.].

2. közelebb-közelebb egyre közelebbre; tot mai aproape; immer näher. 1705: ezek a kurucok ... semmit nem tágulnak, sőt, mind közelebb-közelebb jűnek [WIN I, 516]. 1745: az mint mentem haza felé az falun kívül láttam távelyrol hogy feketéslik valami az utban, közelebb közelebb menven ... láttam hogy két ember [Bálványosváralja SzD; Ks]. 1800: Ngod Sütője ... Szép Szokal hivni és tsalogatni kezdette az Exp(o)ne(n)st közelebb közelebb magához [Mv; Born. XXXIX. 53 instr.].

3. közelebbbről, nemrégen; deunázi, nu de mult; des Näheren. 1670: Az mi Ispán Ferencz uram dolgát illeti ... sok ember nehezeltte közeljebb az urakban, hogy nem tudják, mivel jött [TML V. 120 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1696/1781: közelebb Tököli Imre Ur ez hazában béjövetele alkalmatosságával Isten itléteiből sok betsületes rendek és haza fiai hazajokon külbujdotak vólt [Branyicska H; JHb LXXI/3.456]. 1752:

Most közöllyőb expedialok Szovatrais^a Musnaj Uramhoz Tisztarto Uramot [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev. — ^aK]. 1764: Közelebb a' mult Hétfűn [Udvarfva MT; Told. 44/30]. 1771: ezen közlebb el osztatott Táblából közből jutott a' Lugosianusoknak egy darabb 165 öl [Fejér m.; DobLev. II/428.25] | a midőn közöllebb az hó el ment . . Varga Jancsi . . az ökrökkel jön vala [Mezőmadaras MT; BK]. 1829: Gyümöls Fát . . most közöllebb két Szálot vitetett a Biro [Kölpény MT; TSB Major Lika (50) vall.].

Szk: ~ *elenyészett* nemrégén elmúlt. 1794: a' közelebb el enyészett télen [Marossztkirály MT; Berz. 6. 51. S. 7]. 1801: Argva Eva a közelebb el enyészett 1800dik Esztendőben Szt: György nap tájat szálván bē a Tisztelt Groff Urffí egy uj Paraszt házába, ez vette magához . . Sándor Jantsit [Erdősztygyörgy MT; WH]. 1829: a' közöllebb el enyészett 1828ban Karátsan körül | a közöllebb elenyészett Pestises Hir alkalmatosságával [Kölpény MT; TSB Korso János (43) vall.]. 1840: a közelebb el enyészett 1839ik Esztendő magyarok Karácsonya hetébe [Dés; DLt 1073] * ~ *elfolyt*. 1752: Most a' közelebb elfolyt Vásárnap bē mēven az Udvár(b) Gligor Vasziis . . hozá elé Tisztarto Vramnak, hogy miért lőtte meg a' Batyát? | a' most közelebb elfolyt őszszel a kert hitványoska volt [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29] * ~ *elmúlt*. 1690: a' közelebb el mult Esztendőben [Mv; Bállt 44]. 1698: az közöllyőb el mult esztendőben [Mv; Bállt 44]. 1730: most közlebb el mult Vasár nap hallottam hogy Tatar Kiso három Máriason vótt volna egy keresztet [Torda; MvRKLev.]. 1752: a közöllyeb el mult farsángba [Altörja Hsz; HSzjP Catarina Sándor (19) pp vall.]. 1754: Tudgya ē a Tanu . . hogy ezen helyetske . . Nemde nem az közöllebb el mult 1749dik esztendeig emlitett Temesestiektől^a békességgel biratott ē . . ? [KSz; WLt vk. — ^aA Temes jē-nemzettségbeliektől]. 1785: most a közzelebb el mult Nyáron Málé kapálláskor találkoztam valami edényeket vivő Mokányokkal [M.nagyzsombor K; KLev. Anna Soproni cons. Georgii Ugrán (32) vall.] * ~ *eltelt*. 1793: a' közelebb el tölt két Esztendő alatt nevezetes károk és fogyatkozások tapasztaltattak a Dézma tsünnél [Kv; SRE 291]. 1834: A közelebb el tölt Fejérhétbe^a mult el egy esztendeje [Fűzessztpéter SzD; KLev. — ^aAz Alba Paschalis (a húsvét utáni hét) magyar megfelelője] * ~ *mult*. 1759: a' közelebb mult Holnapba . . Providus Hatházi Czilika hozta volt a' Mérő Rudat, hogy ezen földet is felmérje [Árpástó SzD; BK. St. Albert (45) jē vall.]. 1761: Mos Bukur senior, a közlebb mult Tavaszszal itten el adván a Lakhelljet el ment Nemes Sepsi Székbe Kiljenbe s ottan Batszkodot [Bácsfalu Br; BrÁlt Consr. Dom. Törtsvár 198. — Binder Pál kijegyzése]. 1805: A közöllebb mult 1804-ik Esztendőben [Szászrege; Born. G. XVIII.2 Partialis Törvény Szék jk] * ~ *való*. 1705: Sokféle hazugságokat beszél vala pedig nékem Sebesi . . hogy most a közelebb való harcon is miket beszélt Rákóczi uram [WIN I, 654]. 1772: Láttáē . . a Tanu hogy a Malom házis azon Czövekek Le sülyyedése miatt ereszkedett volna bē a silip felé . . mig tsak most a közöllebb való napakon viszsa nem vontatták . . | Közelebb való napokban, az emlitett malmakrol kik eskettenek . . ? [Kük.; JHb LXVII/2. 370-2 vk]. 1843: én a köze-

lebb valo vosárnap jöttem a falu között fel [Moson MT; TSb 49] * ~ *volt*. 1811: A közelebb volt Hetfőn mult egj Hete kezdette mű velünk Sellerekült szedettni veretni a Szilvát [Aranyosrákos TA; Pk 7].

4. közelesen, nemsokára; in curind; bald. 1662: Kiket azonnal közelebb diétára, közönséges országgyűlésre evocáltatván . . amazok vívén eszekben, hogy dolgoknak nem jó kimenetele lenne . . az moldovai Lupul vajdához . . általmentek és szaladtak vala [SKr 160]. 1737: Most pedig közelebb, a mely Literalék készenn vaginak . . Deputatus Atyánkfiak által, küldje által [Dés; Jk 471]. 1748: Certificalam meg . . Olajos Judith Asszonyt az Exponens ő kglme nevével Nms Maros szek(ne)k Mvásárhelyen közöllebb Cerebralandó G(ene)ralis Sedriájára . . Törvényre mint Evictrixet [Mv; SLt 16.MV.20]. 1755: akar holot és közöllebb Celebralandó Törvényes Gralis (: vulgo derék :) Szék [Mv; Berz. 2. 24/18]. 1850: (A) Püspöki szék azt határozta vala, hogy Fő tiszteletű Püspök aa, Esperes Csizsár Sámuel meg szólítván, hogy ha ismételt hibájának semmi okát nem adandja, Esperessi hivatalából függeszse fel, a közelebb tartandó köz-zsinatig [Nagykapus K; Rak 3].

Szk: ~ *esendő*. 1668: mind az megh nevezet három személyeket certifiçalam azert az megh irt hatalmassagokert, Colosvar(me)gie(ne)k ez ezteendő(en) közöllyeb esendő teörvényes partialis szekire [K; Ks 65.43.10]. 1693: Kglđ szolga Biro Ur(am) menneyn el Czegéb(e) . . . üdösbik Vass György Ur(am)hoz es Certifiçallya közöllyeb esendő Orszagh Gyűlisire panaszra [Szépkényerűsztmárton SzD; WassLt]. 1764: Most közlőb esendő Szomosujvari sokadalom utan az pénzti Nemes Paval Uramtol bē küldem [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Betze lajos tt lev.]. * ~ *jövő*. 1646: Szilagyi Miklos . . talalua(n) megh egy seregely szeorú lovat Baxai Palnal . . Az teorueny . . az keozelb jeoveo szombatot p(rae)figalua nekik [Kv; TJK VIII/4. 97]. 1777: Vévén ezen levelemet . . a' közelebb jövő héten szeredán, vagy inkább kedden virratkor tüstént Szt Ivánba nálam legyen [Szentiván Hsz; BLev.]. 1850: ugy egyezék vele^a, hogy ha a' követ mig az ut alkalmasab nem lesz el nem hozhatyuk is . . a közlebb jövő Udvarhelyi sokadalom bē állásával az árát udvarhelyre bē viszem [Kadács U; Pf Pálfi Dávid lev. — ^aA malomkő-faragóval] * ~ *következendő/következő*. 1671: az Országnak Fő rendeből lévő Thesaurarius rendeltessék ő Nagától és az Országtól . . Ha penig annak vacantiaja történnék mentül hamarab a' Tanácsok edgyező értelmeből mást alkalmatost substituállyon ő Naga és a' közelebb következő Gyűlésen, az Ország-is approbállya [CC 10]. 1746: a mult Csótortóken Kereszturat Szekünk nem lévén halada^a az közlebb következő Szék napjára [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev. — ^aA per tárgyalása]. 1794: Mű . . Szent Ersebeti^a . . . primipilex Szemelyek . . hirt tévken hogy egy ő kgyelmek meg jelenjenek a közelebb következő pönteken a Nemes Kereszt Ur fi Szekben Kereszturat hogy valami Déli barátomat (!) meg halgosszonok [Borb. II. — ^aU] * ~ *leendő*. 1692: admoniallya ked az Meltosagos Urat Colos var(me)gy(én)ek közlebb leendő Gyeneralis avagy Partialis szekire [Told. 21]. 1737: (A rét) osztattassék fél az közelebb leendő kaszállás után, Szent Mihály nap előtt egj; vagj két héttel [Dés; Jk 481b] * ~ *megesendő*. 1733: Gombási Szöcs Samuel ur(am) s Felesége . . tar-

tozzanak most az közelebb meg esendő karacson napjára az pénz felét ... le tenni [Mv; MbK VI. 2]. 1764: kén-teleníteték ... tizenháran (!) Magyar forintokat ... fel venni ... közelebb meg esendő Virág napjáig [Mv; Told. 30].

5. fennebb/az előbbieken (említett/irt); (amintit/scriis) mai inainte; weiter oben (erwähnt/angeführt). 1657: Az fenn közelb említett Péternek maradékin ágazott el az Vitéz név [KemÖn. 12]. 1698: (Medgyesi Borka) a kglđ közeleb meg specificalt hazanal terhesede megh, melyet á fen declaralando haznal ē vilagrais hozot [Dés; DLt 476]. 1745: Kis János ment-ki a' most közelebb említett Vármegijében Berettyo Vjifaluba^a, ott bornyupásztoroskodott [Szér Sz; WLt. —^aB]. 1767: Ez mái napon Láttuk mi mind az közöléb le irt őt Fátensek szemekink [Betlensztmiklós KK; BK] | ez a közlebb describalt erdőhoz ... hasanlo [Dányán KK; LLt Fasc. 129]. 1788: a közölöb meg nevezett Erdő alol irtottak ki ... edgj Láb földet [Koronka MT; Told. 38/13]. 1789: Végezven az közelebb le irt Szobában operationkat, bé mentünk az Uttza felől valo Nagy Patika Házba [Mv; ConscrAp. 42]. 1849: Ami a gazdasági dolgait illeti a közelebb irt modon nem lehet boldogulni [Nagylak AF; DobLev. V/1277 Koréh György Dobolyi Bálinthoz].

6. a vkhez való (rokon) kapcsolat/viszony jelölésére; pentru indicarea raportului față de cineva; als Bezeichnung des Verwandtschaftsverhältnisses zu jm. Szk: ~ levő/való atyafi közelebbi rokon; rudá apropiatā; näherer/nähere(r) Verwandte(r). 1592: Kalacz sweto ferenczne vallia: Nagi Balasne Ioue egikor az en boltomba euel az Azzonial, Magdolna Azzonniat. Es monda nekem. Ihon ez az en Attiamfia ... ennel keozelb valo Attiamfia ennekem ninchen [Kv; Tjk V/1.284]. 1617: eő nallak ugj uagyon tudua hogy keozeljbe ualo attja fiays uadnak Boljaj Gasparnenak Paczolaj Jstuannal kiknek dossat hagyhatta volna [Szentbenedek AF; JHb XXI/14]. 1651: Fileky Borbely Istva(n) ... magara valolva(n) fiaynak, gyermekinek, annak felette közelb es tavolb levő Attyafianak ... terheket ... ada Nagy Tamas Urunk(na)k szőlőjét [Déva H; JHb 53]. 1719: közeleb levő Attyamfia az mostani Szük es Sokakott ehel halaira jutato Szük időben ... mellettem nem voltanak [F.csernátón Hsz; HSzjP]. 1766/1800: ezen Atyámfiat Osvát Ferentzet Fiammá fogadtam ... mint-hogy ezenn a' világon eő Kegyelmenél nékem közölöb valo Atyámfia nintsen [Harasztkerék MT; Told. 30] * ~ való szomszéd közeli szomszéd; vecin apropiat; naher Nachbar. 1677: Ha mely Ecclesiastica personának Őstől maradt, vagy maga acquiralt javai volnának, és in semine deficiálna ... az ollyannak ingatlan javai a' Székelységben a' közeleb valo szomszédoké legyenek [AC 13]. 1718/1786: (Egy) Portiotis ... Eordög István Uram Zilahi Matotsi György Uramnak közölöb valo vérek és Szomszédok meg kinaltatása nélkül ... eladott és zálogosított volt [Doboka; BetLt 5]. 1805: az Dálnoki Felső mezőbeli földünköt el adová tevők Ezen földünkkel meg kinalok Dálnoki Gal Peter uramat mint közeleb valo szomszédot meg is vasárlá [Albis Hsz; BLev.] * ~ való vér közelebbi vörrokon; rudá de singe apropiatā; näherer/nähere Blutsverwandte. 1602: mentem vala Antal Gyeorgjni, ott vala az Actor ... monda egikor az Actor, Antal Georginek, Koma Vegietek megh az olah Andras hazat, monda, Koma vra(m), nem

kegnek walo eőrekség az keőzeleb valo veris vagion ahoz nallunknal Monda Tamas Balint, Peter deaknak No lassatok, mert ty vattok keozelb walo werék hosza, ha fel ne(m) tartiatok, en fel tartom [UszT 16/72 Georgius Mihajl de Bikafalua iudex juratus vall.]. 1713: nehaj Tekénts Nzts Sebessi Bénéjámín Uramhoz ki lött légjen közelyeb valo vér s Attyafi és kire devenialt volna minden nével nevezendő Bonumja [Ribice H; JHb XXXVII/4]. 1815: Halottam a' Szüleimtől hogy Balog Mártonnak a' Szülő Anna Balintfi léány lett volna ... azon rét ... Balintfi Réta, ennél fogva lehet vérsége hozzá és Jussa, 's a' Szülő Anna Balintfi jussán közelebb valo vért nem tudom hogy volna ahoz mint Balog Marton Uram [Szentimre MT; BalLev.] * ~ való vératyafi 'ua.; idem'. 1607: Imar az perek Erőkseghöz nem tudok keőzeleb ualo uer attia fiakat mint Borso gergelje Kouach mihaline [UszT 20/351 Pitar Sime Kerezur falui zabad zekeli (50) vall.]. 1713: Az mely házhelyhez ... eő kglme David Ferencz vram lévén közelebb valo Vér Atyafi [Germeszeg MT; TSb 21]. 1833: itten Nemes Aranyos Székben Sinfalván lako Nemes Pétki János Uram ... arra kére, hogy mennék el ... Nemes Pétki Sámuel Uramhaz ... Nemes Szabo György Uramhaz ... mind közölöb valo Vér Atyafiakhoz^a [Asz; Borb. I Fogarasi Huszti István falu hites Jegyzője kezével. —^aKöv. az ügy részl.].

7. pontosabban; mai precis/exact; genauer. 1662: Váradnak elveszéséből az egész Magyarországra s kereszttyénségre következendő nagy kár, és közelebbb a Tiszáig való szép darab földnek is megmaradása azt kívánák, hogy igenis meg kellene segíteniek s Váradot oltalmazniok kellene^a [SKr 627. —^aA töröktől]. 1773: Régen nagy csudálkozással voltunk, midőn hallottuk, hogy a felső országon s közelebb Bécsben egy tyúkot tíz poltrán adnak s vesznek [RettE 296]. 1786: (Az ifjú) jelentette, hogy sokkal érzékenyebb (vagy amint közelebb ezen szavát magyarázta), sokkal gyengébb szívű, hogys mint a publica deprecatiot véghezvihesse, úgy, mint aki jól érzi magában, hogy olyan alkalmatossággal közönséges helyen talán egy szót se tudna szólni [FogE 340].
◇ Sz. 1822: De hiszem — már mind ketten közelebb vagyunk a Koporsohoz, mint szű ette Bölcsoinkhez [Kv; IB].

II. mn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare adjectivală; in attributivartigem Gebrauch: 1. közelebbi, közelebb való (hely); (loc) mai apropiat; nähre (Stelle). 1662: A szerdár a Bányához közelebb helyről táborát indítván, die 6 Augusti Várallyához, onnan épen a Tiszáig elment vala [SKr 658]. 1812: a kotsárdiak lopogattak egy egy kis fát belőle^a titkon, de nem azon a Jussan, mint^b Jussok volna hozzá, hanem a közelebb s jobb kezek ügyibe esett Jussan [Nagylak AF; DobLev. IV/943.29 Puskás Vaszilie (50) jb vall. —^aAz erdőből. ^bTollban maradhattott: ha].

2. közelmúlt; precedent, trecut; jungstvergangen. 1773: ezenn ... Lábban volt egy Szántó Földe tsak a' közelebb Tavaszon törték ki gyeptől Lennék s Lennyek vagyon benne [Mezőkók TA; Born. XI. 14+ Pakulár Thoma (63) zs vall.].

3. közeli (közelen esedékes); care va avea loc în curînd; bevorstehend, baldig. 1645: a jeoweo közelb szék napiat p(rae)figallya az teorueny hogy teob testisitit az melyekre fog eleo allassa [Kv; Tjk VIII/4.38].

4. (öröklésre jogosult) közelebbi/közelebb való (rokon); (rudă) apropiată (cu drept de moștenire); (erbbe-rechtigt) näherer/nähere (Verwandte). 1573: Antal Zeybert Azt vallia hogi ... Az feoldet eo meg veotte volt Zas Antalnetwl, De Albert Ely vetette rola Attiafywsag, Mert noha eois attiafia volt Zas Antalnak, De Albert valamenyewel keozelb | Erzen Iarto Myhal azt vallia, hogi Mynekvanna ely temettek volna az Zanta orsoliat . kerdy hogi nem volna teob Attiafy valahwl, Mond az kdarne vay volna egi Bestercen Egi erzen Iartoneh Az volna my Nallwnknal keozelb [Kv; Tjk III/3.236, 241]. 1597: Gellyen Jmreh vram ... exhibuit fassionem suam . attiafiat nem tudok Attiarol keozelbet Pegreczy Balint felesége [Kv; Tjk VI/1. 58]. 1602: Zigyarto Balinth vallia, Amikor az ifiu Vargha legeny Veinerer Martonnenak engede az eo röz zoelejet Traüsner Lukach vram zola keozikben es eo monda hogy oda engedhety mert az nagioz rez az Azzonnal vagion es az kissebbik rezt vthanna vonza hizem ha el Ado lezen leouendeoben tehat vgyan te lez keozelb hozza [Kv; i.h. 590]. 1606: Ahoz pedig az eorekseghez az en feleségem volna ver, keozelb, mert Vas Peternenek az fia Demjen Peter és az en felesége(m)nek attia Demje(n) Caspar egykek valanak [UszT 20/124 G.Balogh de Zolokma lib. vall.]. 1641: Andras Deakneis azon izen ualo Atyafia uolt Pataj Sophianak mint Georgj Deakne nem közelebb egy Izel(is) [Kv; RDL I. 125 Fwzesen^a lako Kerekes Balasne Teörpeni Ilona (65) jé vall. — ^aÖrdögösfüzesen (SzD)].

Szk: ~ *atyafi*. 1574: Zeoch Georgy Azt vallia hogy Mykor az Zas peter germeky keozet oztozas leot volna latta hogi az myn meg Nem Alkhatanak Azt Kovach Janosne Az Rokona az lean Reszere penzel valtotta Meg az teobytwl ... Mond kovach Janosne ... En vagiok keozelb attiafy hozza [Kv; Tjk III/3. 364]. 1597: D. Georgius Bonciday Senior fassús est Ezt halwa(n) Pegreczy Balint ellenzi uala mert az ew felesége volna keozelb atiafi s eotet illeink az Tutorsag [Kv; Tjk VI/1. 65-6]. 1760: a völégény ... amely őregebb és becsületesebb volt atyafiai vagy jóakarói közül, násznagynak tette, az ifjak közül ismét, aki közelebb atyafi volt a völégényhez, vőfélynak [RettE 98] * ~ *vér* közelebbi vérokon. 1589: az Oles marton fiahoz Jstokhoz keozelb vör Schmelcer Lorincz [Kv; KvLt Vegyes I/2. 29]. 1657: Bereczkiné aszszom<nak i>rtam eddig is, mert őt kegyelme ahoz közelebb vér [TML I, 73 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1659: az ki közelebb vér leend hozza ... ki akarnak váltani^a, tartozzek Fülöp Janos Uram remittalni [Vadad MT; BálLt 49. — ^aA zálogos szántóföldet].

közelebben, közelben 1. rövidesen; in curind; in Bälde, über ein kleines. 1581: Az keo Banya felöl penig vegeszték hogy Biro vra(m) az kómyweseket hyvassa, es twdakozzek tolleek es a mint lehet közölbe(n) zegassek a' kowet [Kv; TanJk V/3. 238].

2. közelebről, nemrégen; nu de mult, deunăzi; unlängst, neulich. 1662: (A lengyelek) az erdélyi fejedelmekkel is mindenkor jó szomszédságot viseltek ... sőt Erdély ... közelebben csak a minapi moldvai hadakozásában is a respublicának nyilvánvaló segítségét tapasztalta volna [SKR 359]. 1803: Deváról közelebben lett bé jövetelem alkalmatosságával Baitza fele jöttem [Körösbánya H; Ks 108 Vegyes ir.].

Szk: ~ *elmúlt*. 1670: az Nemes ország közelben elmult Fejervári gyűleseben a Fiscalis jóságokbeli diffcultasok(na)k el igazítása felől, bizonyos delegata persónakat rendelvén s kegedetis egy reszteöl denominalván, azon dolgok(na)k peragalasara [WassLt a fej. Vas Jánoshoz].

közelebbi 1. közelebb eső/fekvő; apropiat, situat în apropiere; näher liegend. 1812: Cs. György Falváb(an) vagy annak Határába(n) ... más közelebbi Hellységekkel köz kö Szálasz hegybe vágják Erdélybe a' leg nevezetesebb Malom köveket [Csicsógyörgyfa SzD; Ks 76 Conscr. 94]. 1835: ami osztatlan földek voltak azokból a Felső Sinfalviak edgyütt részesedhessenek az Also Sinfalvi Birtokasakkal addig mig az elpusztított Also Sinfalva Hellységének meg maradtott s közelebbi Falukba el Széledett tulajdonosai annyára Szaporodnának hogy az Also Sinfalvi egész Határnak gondviselésére, mívelésére elégségesek lennének [Asz; Borb. II]. 1843: a Nemes Város Szamoson álló közelebbi két hidjainak reparatiojához meg kívántato fa mennyiségbe a planum-készítő mérnök akarta a maga fáit két árron bé taszítani a Városnak [Dés; DLt 1480].

2. legutóbbi, (el)múlt; precedent, trecut; nächstvergangen, jüngst. 1691: kurucz salag várdá (!)^a volt a közelebbi esztendőben Gidofalván [Gidofva Hsz; HSzjP. — ^aÉrtsd: Salva gvardia]. 1781: azon darab földet ... most a' közelebbi Tavasszal vólt esztendeje, hogy Gut Kristina Aszszony Juh Kosár tsinálással leg elébb fel kezdette fogni [Perecsen Sz; IB. Andreas Botzidai (57) jé vall.]. 1823: A' közelebbi Tsötörtökön sietve irt levelem ... itt hagyodvan, — már most ezen ujjal edgyütt ... küldöm [Ne; DobLev. V/1066]. 1829: az el-litált Fák árrátis a' közölbbi Pestises hir alkalmatosságával vig mulatságok között ... el-költették [Kölpény MT; TSb Korso János (43) vall.]. 1833: A' nem Reformatusok(na)k Szt Vallásunkra által vehetését a' Mlgs fő Consistoriumnak közelebbi nagy gyűlése nem hogy meg tiltaná, sőt ujból meghatározta [Vaja MT; HbEk].

3. következő; următor, care urmează; folgend. 1803: a' Magyar Országí Sos Hajoknak közelebbi meg érkezések [Torda; TLt 536. — Kiss András kijegyzése]. 1823: Sz. Csanádiakkal ... így egyezénk hogy a' közelebbi őszön esendő Szűretkor a' limitatio szerént a' Dézma széken tartoznak mustot adni [Veresegyháza AF; Told. 7]. 1863: A közelebbi Részletes Zsinatunkra helyül Gyalut tüztém ki [Szentlászló TA; RAK 136 esp. kl.].

4. fennebbi, fennebb írt; de mai sus; weiter oben/angeführt. 1805: a közelebbi feleletben a' Transmissio helyett sub A citált Transumtum nem is a Certificatus Dobolyi Sigmondné Szántó Rosalia Aszszony nevére, hanem Sárdi Jánosnéra költ [Mv; DobLev. IV/893.3b tábl.].

5. közvetlenebb; mai direct/stríns; unmittelbar. 1843: Közelebbi értekezése Varga Katalinnak tudtam szerént Kriznyik Todorról volt [VKp 81].

6. ~ *vér* közelebb álló/való vérokon; rudă de sînge mai apropiată; näherer/nähere Blutsverwandte. 1799: azon ... vicinált Jóság s appertinentiái Kegyelmetek által biratnak és használtattnak az Exponensek mint közelebbi vérek tetemes károkra [Szentimre MT; BalLev.].

közelebbik, közelik 1. a közelben lévő/található; care se găsește în apropiere; in der Nähe befindlich. 1668: Az hódoltságon ha török jár tartozzék a falus bíró falus feleivel a közelebbik végbéli tiszteknek minden késedelem nélkül hírré adni [EOE XIV, 320 törvényszövegben]. 1675: olyan írás lön, hogy az hír sőt levél nélkül járó magyar hadak körborlót (!) somlyai kapitány vagy más közelik véghelybeli tisztei ő nagyságoknak megfoghas-sák és az várakban vitessenek be [TML VII, 61 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

2. a (leg)utóbbi, múlt; precedent, trecut; nächstvergangen. 1592/1593: hoza Mynekewn, Deesy Bornemizza Mihaly ... Vrünc eo Naga vallato paranchiolatiatt, Zent Antal nap vtan valo keozelbik vasarnap ... hogy azminemeo vallokatt, mi eleonkbe hoznanak mi azokat megh vallatnok [BSz; Ks]. 1633: Az el mult keozelbik vasarnap halla(m) eöstue fele hogi Sylagi Andras uetekedik uala Szantaj janos Vra(mn)ál [Mv; MvLt 290.135b]. 1651: ez mostani közelik Szent Antal nap uta(n) Harmad vagi negjed nap ... halla(m) hogi Beczki Sigmo(n)d szidgja vala az Jobb(a)gjt [Gyula K; RLt 1]. 1671: az elmúlt közelebbik esztendőben mennyegzői lakodalomban voltam [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1709: az közelebbik el mult Szeredán [Uzon Hsz; BLt].

3. (leg)közelebbi; proxím; der/die/das nächste. 1601: Az Kamara Jspansagnak gondwileoeio valasztasat halaztiak ok kmeek az leowendoe keozelbik be gyeolesnek napiaigh [Kv; TanJk I/1. 377]. 1607: Es Jwueo Aldoza Vta(n) valo keozelbik Czeotertekre Igazat fogada [Mv; MvLt 290.13b]. 1623: az nemes graynkott kik vyolentiaot chelekedtek egj vice kiraly biro es egy Esküt Assessor altal citaltassa az tizenkét számuakat mindennik Natio-bol az Ország választván ő Nagyságával edgyütt ő Naga confirmállyá, kik közül ha decedálnának, első közelik Gyülésen a' meg-irt mód szerént helyben állasanak [CC 16]. 1699: reportállyák az egész dolgot ... a nemes vármegyének jövőndő közelik Generalis székire [Dob.; SLt AX. 44].

4. előbbi, fennebbi; mai sus menționat; obig, oben angeführt. 1585: Tott Simon Bachy A' Zeolbely legeny feleől vgy val mint a' keth felseo keozelbik vallo [Kv; TJk IV/1. 479]. 1677: ha affile illegitima occupatiok és impetratiok találatnának akár kinek kezénél, a' fellyeb meg-irt közelik Articulusban a' potentiosa occupatiokrol specificalt mod szerint restitultassanak [AC 81].

közelebből 1. a közelben; în apropiere; in der Nähe. 1820: Itt a vásáros Hely közelebből Udvarhely [MvAlt 352.3 usz-i összeírások. — Kiss András kijegyzése].

2. közelebbi helyről; dintr-un loc mai apropiat; von der näheren Stelle. 1662: Az üzésben, midőn a törökök közül sokan hullának Gaudi András a népet az üzésből megfordította s tartóztatta vala; ki hogy addig is, míg a gyalogság érkeznek, hogy őket a bokrok között közelebből megoldaltathatná, a vele levő dragonyok közül vagy tizenhatot gyalog szállított vala [SKr 412].

3. közelebb, nemrég; deunăzi, nu de mult; unlängst, neulich. 1765: Hunyadi János Uraimek igérték

az Inquisitionnak meg írását de most közelebből, a' midőn ujobban sollicitaltam volna, azt felelé ... hogy el-nem készíthetik [Torda; Borb. II Also Lajos lev.]. 1771: most közölőbről az nyáron el tölt hoszsos Száros-ság idején Semmi szökése nincsen^a, hanem a Viz a Silipet éri [Kük.; JHb XX/26.2 vk. — ^aA víznek]. 1804: Ezen Moses Sárának Fia volt a közelebből meg halálozot Szakács György [Szenterzsébet U; Borb. II]. 1812: A' Szilagyba Czigányiban jártam most közelebből [M.egregy Sz; JF. V. Baczó László lev.]. 1816: a Meltoságos ur ha Nagyságod azt a nagy párt^a, melyet közölőbről ezen Egeresi perben a' Felperes nekünk adott ... Uj párba vétel végett ki adangya, nem fogna ingeralni [Mv; Ks Id. V. Filep József lev. — ^aMásodlatot]. 1846: a mely örökséget vásárolt volt közelebből ... arra semmi nemű terüt vagy Épületet ne tégyen [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: ~ elenyészett. 1806: az említett Tordai emberek az Közelebből el enyészett Juniusi hónapnak az Középen, azon Szalonnákért^a ... el-is jöttek volt [Szu; USzLt ComGub. 1753u. — ^aA vásárolt szalonnákért]. 1829: En a kérdezett, és közölőbről el enyészett időben it-hon nem lévén, kik hány fát s mi áron vettek nem tudom [Kölpény MT; Tsb 48].

4. közelesen, nemskóra, rövidesen; în curînd; bald, in kurzer Zeit. 1809: En Királyi fő Kormányzo ... minden Armalistákat, Egyházi Nemes Embereket, Primipilusokat, és Pidariusokat, arrol bizonyossá tésem, hogy mihelyst ők a közelebből tartando Gyirás Szekeknek alkalmatosságával lustraltatnak ... azonnal az adoza Tabellákból ... lejendő kitöröltetések aránt a Rendelések meg fognak tétetni [Kv; Somb. II]. 1843: Közelebből meg foglak látogatni tsak a dolgokból gázol-jak [Görgény MT; SLt évr. Matskási Ferenc lev.]. 1860: közelebből is nem soká léendő oda menetelemmel használni az alkalmat el nem mulatandom [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

Szk: ~ esendő. 1820: maradtam adossá 86 ... Rftal ... mely ... Summának hová hamarabb leg fellyebb az ide valo Enyedi közelebből esendő Áldozoi Sokadalom Napjáig lejendő meg fizetésére ... kötelezem magamot [Ne; DobLev. V/1038 Bartók Ádám kezével] * ~ jövő. 1791: méltoztatik Ngod, a' maga dolgait ugy kormányozni, ugy igazgatni, hogy a' közelebből jövő Hetnek elejin minden haladék nélkül az Atyafiságos osztályhoz hozzá foghassa(na)k [Kv; JHb XLIV/4]. 1807: Kötölőzé magát arrais T. Borberek Josef Ur hogy a masik 'Sellér Boár Juon házais gyorlo lévén aztis a közelebből jövő Nyáron fel allítja [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906].

5. fennebb, az előzőkben; mai sus/înainte; weiter oben, vor(her)ig. 1789: Ezen közelebből le irt Hellyen a' két leg also Loculusokba találtattanak ezek [Mv; ConscrAp. 33].

6. a vkihez való kapcsolat/viszony jelölésére; pentru indicarea relațiilor față de cineva; zur Bezeichnung der Verbindung/des Verhältnisses zu jm. Szk: ~ való szolga vkihez közelálló szolga; slujitor mai apropiat; zu jm nahestehender Diener. 1776: Elég az, hogy mind Török, mind Bölöni, Márgai, kik közelebből való szolgái voltak Bánfi Dénesnek, jól állottak [RettE 371] * ~ való vér közelebbi vérrokon; rudă de singe mai apropiată; näherer/nähere Blutsverwandte. 1742/1792: Barthos

Martonné Etzke(n) Ilona Nénénk mind közelebből való vér elő állá ... és mind meg békellének [Albis Hsz; BLev. Transs. 35].

7. pontosabban; mai precis; genauer. 1818: Mű közelebből Mohai ágból és fél Fosztó linéából származtatnak még eddig semmit se kaptunk [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014]. 1843: Megmagyaráztatott, hogy az erdőmívelést s az erdőfenntartási szabályokat a fiscus földösúr nem ok nélkül és vaktába, hanem a bányászat fenntartására s közelebből éppen a három nyugtalanító faluközönségek érdekében századokra kiszámított előrelátással gyakorolja [VKp 108].

közeledett közeljutott; ajuns in preajma ...; herangekommen, an etw. herangenah. 1751: á fellyeb meg irt helyben és földben éréséhez közöledet Láb törökbuzájának az felső resz nyilyát Kelemen Uram invadálván kaszáltotta le [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 10].

közeledik 1. közelít vkihez/vmihez; a se apropia de cineva/ceva; sich jm/einer Sache (an)nähern. 1745: Csimplonjer David azt monda nékem, hogy hozzá ne közölödgym [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1827: Közeledem ahoz az üdöhez ... a' mikor elég üdöm lesz sok és hoszu Leveleket írni [KV; Pk 7]. 1843: Midőn a kérdés alatti helyhez közeledném, igen sok embereket láték ott lenni [VKp 79].

2. közeleg, közelget; a se apropia; (heran)nahen. 1798: közeledik a Tordai osztatlan határ(na)k osztálya [Torda; Borb. I]. 1863: Látván életem utolsó perczeit közeledni akarom vég hagyományomat meg tenni [KV; Végr.].

közeleg 1. közelít, közeledik vhová; a se apropia de ceva; näher kommen, sich nähern. 1660: (Városunk elleneségei) az vezérnek^a árulkodván, hogy mikor ez városához közelgett volna, sokan az városból ellene csatára kimentenek volna és hostilitást mutattak volna ellene [KV; KvE 182-3 LJ. — ^aA török vezérnek]. 1705: A segítség is már közelgett [WIN I, 500].

2. közelget; a se apropia; sich nahen. 1675: nekem holnap meg kelletik Huszt felé indulnom ... Ott is nem késhtvén, hazánkknak közönséges gyűlése közelegvén, oda kell sietnem [TML VII, 70 Teleki Mihály Hartyáni Andrásához].

közélsz szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~re hagy a közös használatra meghagy; a rezerva pentru folosință în comun; zu gemeinen/gemeinsamen Benutzung (be)lassen. 1777: azon egész homlokot a' Jára vize felett ... a' Falusiaknak köz élésre hagytuk [Magura TA; Ks 89].

közeleső közeli; közeli; situat în apropiere; nah(e) legend. 1831: ily igen közel eső helyre, gyalogis igen harsággal által mehetett [Dés; DLt 332.6]. 1845: a' Tisztség ... ezennel meg határozza, hogy a' kérelmes Groff Ur, a' részére eső kalála nap számokat Czikudhoz közel eső Kooki rész Jóságába, és nem távolabb használhatja fel [Torda; TLt 1039].

közelgés közeledés, közelítés; apropiere; Annäherung. 1575: Az zaz vram^a Meg Ertettek biro vramtlw az

feiedelemnek Ide walo keozelgeset, Es az varosban Be leowesetis [KV; TanJk V/3. 124a. — ^aA száz férfiak (centumvirek)]. 1664: az székellyhidi dolog, vagy akarják magok, vagy nem, csak az ország hadai közelgésének ugyan nem haladhat^a [TML III, 309 Teleki Mihály a fej-hez. — ^aÍgy! de vmi kimaradhatott a nyil-ból; talán: közelgésének idejéig].

közelget 1. vki közelít vkihez/vmihez/vhová; a se apropia de cineva/ceva; sich jm/einer Sache/irgendwohin (an)nähern. 1573: iso Ambruzne Azt vallia hogi ... Latta az fwsteot az darochy Maioraba(n) hogi oda fele keozelget addeg fely lobban, eo azt latwan tolwayt kezd kialtany [KV; TJK III/3. 190]. 1593: Kadas Jstwan ... vallia, Estwe kesen ez napokban Jaydulast hallek, oda a' fele keozelgetek, hat ez Baniay azzony a' seotetbe chak egyedwl [KV; TJK V/1. 430]. 1599: zegeny Vram ... latta hogy Nagy sokasagh sereget megh chák ot az Alparethy hatar ziliben ... Es zegeny Vram keozelgetne feleky [Dés; Eszt-Mk]. 1639: Mikoro(n) ... közölgettünk volna Salfalva felé ... ennyhany Lovasok az Falu Hataran alva(n) minket^a Inhibialanak hogi onnet tova ne mennyünk [H; JHbK XLV/32. — ^aA birtokfoglalásra igyekvöket]. 1687: Komsa Markis volt egy karot közelgetven Many Hertsoghahoz, levete a' karot ölben foga Manyt [Huréz F; Szád. Raduly Mark (70) jb vall.]. 1707: meghalljuk Rabutint közelgetni Erdélyhez [KV; KvE 250 VBGy]. 1755: a' midőn közelgettünk volna az Ribitzet^a határ szélye felé, utól ére bennünket Szténcs Juón [Ks 112 Vegyes ir. — ^aH]. 1789: fel kelvén hozzám felé közölgett [K; KLev.].

Szk: (halála) utolsó órájához ~. 1705: En Kézdí Széki Alsó Torjay Mihálcz Mihály senior halálomnak utolsó Órájához közelgetven ... tések ... ilyen Testamentomot [Altörja Hsz; Borb. II Nicolaus Márton Scholae Magister pp kezével]. 1785: az Aszszony utolsó Óráihöz Közelgetett [Mv; DLev. 4. XXXVI] * haza ~. 1653: Vigyéték vissza élésteket, már mi is haza közelgettünk [ETA I, 132 NSz].

2. vmi közelebb jut/terjed vmihez; a se apropia de ceva; etw. nähert sich einer Sache an. 1794: az Irotva-jomnál nagy Avar gyujtottam én magam, hogy égen el a hely, ne hogy a mások által gyujtogatott avar takarmanyomhaz közelgessen [Nagykristolc SzD; JHb]. 1844: Ezen Monostori határban az ugy nevezett Felső Berek ... Szamos felőlő mostani felső bütüje ugy csinálodott, hogy a Szamos vize a Szász fenesi határban lévő Sodo réthez lassan közelgetett ... itten pedig az helyet elhagyta aprádonként [Szászfenes K; KmUlev. 1 Nagy Josef (65) col. vall.].

3. közeleg, közeledik; a se apropia; sich (an)nähern, näher rücken. 1642: immar az oda menő nap is instal es közelget [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. 1679: Aligha az francziakkal való békeség is nem közelget [TML VIII, 421 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1694: negy hetig volta(m) fogva, hogy Karacson Közelgetet ... ki eresztet ... a tömlőczből [Törzs. jb-folyamodvány a fej-hez]. 1755: midőn az nehái Groff Teleki Sandor Ur eő Excellenciája Temettesenek ideje közelgetett volna ... holl lehetett segélygetünk [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. 1782: A Feleségem le betegülésének ideje közelgetven Instálok alázatosan Nagyságodnak méltotassék a Mikes háznál lévő három

hátulso házakat ide engedni [Ks 37. IV. 36 Kornis Zsigmond lev.]. 1791: a kőművesek a belső pintzét már meg boltózták, és már az idén talám nemis merünk többet rajta dolgoztatni ... mert már napról napra közelget a Tél [Bencenc H; BK. Bara Ferenc dec. 9-én kelt lev.]. 1793: a' Szüretelésnek Terminussais közelgetvén ... a kún lévő edények igazítására bondár ember Kivántatván Méltóztassék Ngod ezek aránt parantsolni [Girolt Sz; JF 36 LevK 338 Pap Sándor lev.].

Szk: *utolsó órája* ~. 1640: En Maros szekben Vaiai Daczo Istvan Ismerem utolsó oramat hozzam közelgetni keves Jozsagom es iovaim felől teszkek illyen Testamentomat [Törzs].

◇ **Szk:** *ruinához* ~ kb. omlófélben van; e gata sá se dárime; im Begriffe sein einzustürzen, baufällig sein. 1692: Csűr Ennek Del felől való oldalát megh támogattak ugyan; de útjast kíván: mert különben egészen ruinához közelget [Mezőbodon TA; BK Inv. 16].

közelgetendő közeledő; care se apropié; herannahend. 1623/1624: Mideon ... Aitoni Pal Deak Istennek keminy fogsagaba az halalhoz közelgetendeo ideieben Meduessen kekwnnek és minket hozza huiatot uolna ielente hogy azon ágiából ualo fel giogiulasa feleol, ugian ketseges uolna [Medvés AF; KCs IV/103].

közelgetik közeledik, közeleg; a se apropiá; sich (an)-nahan. 1797: a Marcalis Szék közölgetik [Gógánváralja KK; Ks 94 Vegyes ir.].

közelgető közeledő, közelítő; care se apropié; herannahend. 1659/XVII. sz.: mind ezekre nézve nem mulathattuk el, ez protestationkkal az egész magyar nemzetet ártatlan szenvedésünknek megismerésére és egész nemzetünkre közelgető veszedelmének megelőzésére fel nem serkentetünk [EOE XII, 217 az erdélyi rendek tiltakozó nyil.]. 1662: mi szegény megromlott, utolsó veszedelmünkönköz közelgető, condorlott magyarok addig vonának a nagy tűró Istennel újjat ... hogy im, valóban szájunkba kezdse szegni nyakasságunknak ize [SKr 696-7]. 1817: az közölgető dolgozo napok is jönnek [Póka MT; TLT 542].

közelgő 1. vki felé közelítő/tartó; care se apropié de cineva; an jn herannahend/kommend. 1855: Forró hévvel ölelém meg a felém közelgő parasztot, az első magyar embert, kire itt történetesen bökkentem [ÚjFE 186].

2. közeledő; care se apropié; herannahend. 1847: a közelgő innapi napokat egességgel s meg elégedessell kívánom el tölteni [Ne; DobLev. V/1262 Szántó Gergely Dobolyi Bálinthoz]. 1857: minnyájakat tiszteljük, tsokoljuk A közelgő Inepeket minnyájokra nézve szerencsételtetjük [Kv; DE 2].

közeli 1. vmihez közellevő; care se află în apropiere; nahe gelegen. 1849: (Krizsán Máriskót) Kelemen Béni Zsibón ... egy az udvarházhoz közeli házhoz beszállásoltatta lebetegülhetés végett [Kv; Végr. Vall. 24].

2. ~ vér közelálló vérrokon; rudă de singe apropiată; nahe/nahe Blutsverwandte. 1845: hogy ha vagon kedve Nagylaki Ioszágunek meg vásárlására, mi el adjuk ... már akadott két egyenis ki meg akarja venni mind közelli vért, magát azért kínálom — vigyázzon nehogy el

késsék azzalis — s a végén meg bánja [Csapó KK; DobLev. V/1255 Wily Lajos Dobolyi Bálinthoz].

közelít 1. közeledik (vki/vmi közelebb megy/halad vkihez/vmihez); a se apropiá; sich nähern, herannahen. 1629: Filstich Leorincz nem tudatik quo spiritu ductus oda keozelituen rutul megh szidogatta volna [Kv; TJK VII/3. 193]. 1657: Midőn azért közelitenék Munkács-hoz, érkezék hozzám Horvát Ferenc nevű ember [Kemőn. 122]. 1745: Csímponjer David ... közölítvén az Felesége, az fejsze njelivel hozzá tsopot | semmiképpen Puskájára nézve, nem lehetett hozzája közölíteni [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1753: Az Drimoszka nevű Berek ... ell Pusztulasa miatt latatik a Tatrang vize erőssen Bodola fele artalmason közelíteni [Bodola Hsz; EHA]. 1768: magam oda közelíteni nem mertem [Katona K; Born. XL. 81 Kertész Gabrilla (24) zs vall.]. 1807: közölítet a Hadnagy a Tutajhoz s ráam üsmert [Magyaró MT; Born. G. XVI/2 Lovász András (38) vall.]. 1817: közölítetni sem lehetett hozzája [Torda; KvAkKt Mss 363]. 1826 k.: a nagy mély árkon lehetetlen volna itatás véget a Küküllőhöz még csak közelíteni is Marháinknak, csordáinknak [Gyalakuta MT; GyL].

2. közel jár/kerül vmihez; a ajunge aproape de ceva; einer Sache nahe kommen. 1819: a gyakor pálinka ivás Sietteté halálát, mivel Bora nem volt gyakrabban itta a pálinkát, 's e miatt közelített a Feneséghez [Kv; Pk 2].

Szk: *utolsó órájához* ~. 1682: gyakorta valo beteges, nyavalyás voltomhoz képest keozelitven utolso orámhoz, á mint hogy néha testemben ahoz sietteteo nyavalyákat, s fáidalmakat érezdegelnys kezdettem [Kv; RDL I. 160]. 1781: utolsó órájához közelítvén Nehai Tovissi Istvánné testált egy földet ... az Ekklesiának [HbEK] * *utolsó pusztuláshoz* ~. 1807 e.: egész Jozsagom az utolsó pusztuláshoz közelít, a mint látja minden, a' ki tsak mellettek el megyenis [Ks 73/55 gr. Kornis Gáspár lev.]. * *utolsó romláshoz* ~. 1669: vallásom periclitál, nemzetségem utolsó romláshoz közelít [TML IV, 537 a fej. Teleki Mihályhoz].

3. közelítvén ~ sietve közeledik vkihez; a se apropiá repede de cineva; sich eilends jn (an)nähern. 1662: Im-már pedig a nyavalyás hajdú atyafiak a vezérhez^a való küldést is elmúltatták ... és már a vezér hozzájuk csak közelítvén-közelít vala [SKr 538. — ^aA törökhöz].

4. közeleg (nemsokára bekövetkezik/eljön vmi); a se apropiá; sich nahen (etw. bald erfolgen). 1670: az gyűlés napja közelítvén írtam azon levelemben egy néhány szóval arról is ó nagyságoknak [TML V, 88 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. 1736: Mikor közelített az tíz óra, az pohárnok az asztalt megerítette | Mikor az temetés közelített, azelőtt egynehány nappal az fő- és vice-gazdák eljötteenek az temetéshez kezdettenek készülni [MetTr 323, 405]. 1769/1778: minket hajtottanak Tasnádra bondározni, a' Szüret közelítvén [Kárársztelek Sz; BfN Vegyes DDD/4]. 1784: közelítvén az Uj Militariz esztendő, az oh Birák meg találták azon Mltgos Földös Urat, kinek részéről kellett az Uj Bironak válosztatni [Torockó; TLev. 2/5. 246].

Szk: *halála* ~. 1827: Nehai Dobolyi István ur ... többször volt részeg fővel mint jozonon ... és tsak halálát meg előző hosszas betegségeben látván halálát közölíteni kezdett jozonobb lenni [Koppánd AF; DobLev. V/1109 Ilye Iuon hel batrin (70) vall.] * *utolsó órája* ~.

1682: abban bizonyosok vagyunk, hogy megh kell halnunk, de abban bizonytalanok, hogy hol, mikor, mely napon és mely órában . . . s kinek kinek keozzúllunk mit hozzon utolsó órájáig az ideo azonban keozelit utolsó óránk [Kv; RDL I. 160].

5. közeláll/hasonlít vmihez; a se asemana cu ceva; nahekommen/stehen, einer Sache ähnlich sein. 1670: Micsoda ajándékot küldött Kegyelmednek az szebeni királybíró, látom; az mit nekem is adott, majd közelit ahöz [TML V, 78 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

6. *ts átv* megközelít; a se apropia; sich einer Sache nähern, nahekommen. 1668: ha az kereszténység közt unitót csinálhat az francia, az mint hogy igen kezelíti is azon dolgot, minden bizonnal universale bellum leszen az török ellen [TML IV, 302 Pelei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1678: Asszonyunknak írott Sárosi uramnak levelét láttam, alkalmasint tapogatja az dolgot, közelítette is azon conceptus az Keczer uramék követsége is, úgy gondolnám [TML VIII, 273 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz].

Szk: ~ik egymást (gondolkodásban/vélekedésben) megközelítik egymást/közelednek egymáshoz. 1666: Beldi uram . . . csak tegnap menvén ki innen, sok ízben azalatt szemben voltam ő kegyelmével s mind két részről annyira közelítettük egymást, hogy az elébbeni atyafiság láttatik helyben állittatni s részemről bizony realitas leszen [TML III, 62-3 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *világi szerencséjének végét* ~i. 1774: Auerperg . . . az erdélyi gubernátorságot is elveszté s Bruckenthal lön az erdélyi totum fac. Azaz most közelíti végét világi szerencséjének [RettE 334].

7. *Isten ~ vmely veszedelmet* Isten közel hoz vmely veszedelmet; Dumezeul face să se apropie un pericol; Gott bringt eine Gefahr nahe. 1710: Isten a mi bűneinkért már közelíti vala azt a veszedelmet, melyben ma nyegünk, s ezért engedi meg, hogy az igaz hazafiai . . . elessenek a szegény haza mellől, a Teleki Mihály factiója pedig lábra kapjon [CsH 126. — 1676-ra von. feljegyzés].

közelítendő közelgő; care se apropie; (heran)nahend. 1662: Allia kisasszony Zolyomi Miklósnak ígértett vala házasságra, és hazaadása ad diem 7. Octombris rendeltetett volna, amelly közelítendő vala | Gyulai Ferenc vévén eszébe . . . hogy az ő kapitányságának is ideje elteltendő és közelítendő volna nagy betegségbe esett [SKr 289, 480].

közelítés *átv is* közeledés; apropiere; Annäherung. 1657: Megérezvén halálának is közelítését, ^aCatherinától és minden rendektől végső búcsút vőtt [KemÖn. 101-2, 130. — ^aBethlen Gábor 1629-ben. ^bFeleségétől, Brandenburgi Katalintól]. 1662: Az ellenség közelítése hírért a várbán ottan hármát löttek vala [SKr 496]. 1677: Tudgyuk azert kiglték(ne)kis meg bantodasok nagyok, mellyek(ne)k el halgatasával, ne(m)hogy szegény hazánk meg maradasara jo remenysegünk(ne)k uttya; sótt naponként sze(m)pillantasonként valo közelítése veszedelem(ne)k lattassek [Maksa Hsz; PatN 67b Hsz reideinek nyil]. 1710: Kemény János szintén ez idő tájban ebédhez ült vala^a . . . nem gondolkozván senki arról, még aznap harcolni kellene. De midőn a strásák bejövén, hírt hoztanak volna a török hadak közelítési-

ről; félben rugván az ebédet, trombitát fútat [CsH 53. — ^aAz 1662 jan. 22-i, az ő elestével végződő vesztes nagyszöllősi csata napján]. 1738: remélvén Gykei^a Mlgs Hazához valo közelítetet Excelladnak . . . mostan Levelem által alazatosan installok [Kudu SzD; Ks 99 Pongrácz György lev. — ^aK].

közelített 1. közeledett, közel jutott; care a ajuns aproape de; herangekommen/gelangt/geraten. 1679: meg tekintvén . . . Boér Sigmond Vr(amna)k, az mosta(n)i szegény hazánk(na)k majd szintén utolsó veszedelméhez közelített és már Is(ten)n kegyelméből meg csendesedett dolgaiban meg mutatott forgolódását és hűségét . . . ennekokaért . . . Fogaras földén Parró nevő faluba(n) lakó^a . . . jobbágyokat nyoczszá nyolczva(n) magjari forintokba(n), adtuk, co(n)feraltuk és impignoráltuk [Inc. VI. 29 fej. — ^aKöv. 13 jb és egy fugitivus nevének fels.]. 1731: vagyon a declarált Curianak kötött Tölgyfából allo faragott kapu lábja, romladozáshoz közelített kapuja pedig régi fűrészes deszkákból valo [Impérfa Cs; BCs].

2. *szüléshez ~ szüléshez* közeledő; care este pe punctul de a naște; der Geburt nahend. 1662: szüzeket, tisztességes asszonyi állatokat megmontani, viselő és szüléshez közelített asszonyi állatokkal buja kívánságokat töltvén, némelyeknek életüket is elfogyatni nem irtoztanak [SKr 678-9].

közelíthet 1. közeledhet vkihez/vhová; a se putea apropia de cineva/ceva; jm/irgendwohin sich (an)nähern können. 1745: igjekesztemis . . . hogy ha valami szín alatt meg foghatok né puskáját el vehetnök, de Semmi képpen hozzá nem közelíthettünk [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1771: Senki más az Batrinai Erdőhez nem közelíthetett, hanem tsak magak az Batrinai Lakosak [Roskány H; JHb 93 XIX. 6]. 1801: a hajos . . . a kezében lévő rud(ál) . . . azon igyekezett hogy a hajo ne közelíthessen a parthoz [Ne; DobLev. IV/841.1b].

2. *ts megközelíthet* vmit; a merge mai aproape de ceva; an etw. herankommen/nahekommen können. 1657: (Az ellenség) derekasabban lövőszerszámmal s gyalogival oltalmazza vala magát, hogy ne közelíthetnök, noha kevesen valánk [KemÖn. 236].

3. (minőségben) közeledhet vmihez; a se putea compara cu ceva; (an Qualität) einer Sache nahe kommen können. 1823–1830: Itt^a láttuk a sófőző házat Mindegy 150 . . . Scheffel sőt főznek . . . Igen gyenge erejű só, nem is közelíthet a kősohoz [FogE 191-2. — ^aHálában (Hallében) 1796-ban].

4. fölfoghat, megérthet; a putea pricepe/ințelege ceva; auffassen/verstehen können. 1710 k.: hogy mégis jobban közelíthessünk az aeternitas vagy örökkévalósághoz, az üdőről való tudományt először végezzük el, és osztán úgy emeljük feljebb az elménket az aeternitasra [BÖn. 450].

közelítő 1. *átv is* közeledő, közelgő; care se apropie; herannahend. 1636: engemet-is az Vr Isten az ő nevének ditséretire állatott és hivott az utolsó fogytékara jutott nemzetünk végehez közelítő idejében [ÖGr Aj. 3 I. Rákóczi György aláírásával]. 1668: Akarván . . . az Nemes Ország Generális gyűlésit ki szolgáltatnunk, mely(ne)k celebrálás(á)na)k . . . napját . . . az nem so-

kára közelítő 1669 esztendőben Januarius(na)k 25 napján lenni rendeltük [UszLt VIII. 70 fej.]. 1677: Istennek hala . . . edes hazánkra közelítő veszedelmet nem tudunk [i.h. IX.76.7 fej.]. 1760: Ditsőseggessen országlo Felsőes Aszszonyunk . . . első szülőtte . . . Josephus Benedictus Ertz Hertzeg közelítő Lakadalmi Solemnitássának vigasztalását Tömlőzeire és deliquenseire is . . . terjeszteni kívánva az actu detentioban lévő Rabok el bortsattása iránt . . . kegyelmessen méltóztatott parantsolni [DLt 151. 321 a gub. Nsz-ből]. 1769: a' Muszka biradalomból való Tallérok meg tiltatnak ugj hogj az közelítő 1770. Esztendőben . . . folyások azoknak abrogaltatik [UszLt XIII.97]. 1818: a' VBrádi Uradalmi Kortsoma Ház pusztán maradt . . . Vallyon a' Nemes Uradalom a' közelítő ujj Esztendőben tétet é Italt ide, vagy nem? [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

Szk: szüléshez ~ szüléshez közeledő. 1664: (A havasalföldi vajdáné) szüléshez közelítő állapotban lévő, az ura szaladásának útítarsa nem lehetett, hanem Erdélyben jött be [TML III, 313 a fej. Teleki Mihályhoz] * **utolsó veszedelméhez** ~. 1661: Így lévén azért az nyomorult hazának állapotja, ökegyelme igen alázatosan esedezék császárnak öfelségének: szánja meg öfelsége utolsó veszedelméhez közelítő Erdélyt, és . . . igyekezzék kegyelmesen segítséget nyújtani [KemIr. 344].

2. átv vmihez közel járó; care se apropié de ceva; einer Sache nahe kommend. 1710 k.: kézpénzt többet vontak sokkal kétszáz ezer Rhénes forintnál. Egyszóval, millióhoz közelítő, és elmét, hitelt feljülhaladó tereh volt ez [BÖn. 755]. 1722 k.: A Pülpituson edgy kender vason igen regi, száz esztendő fele közelítő kendő [Beresztelke MT; GörgJk 80].

3. vmihez hasonló, olyanféle; care se aseamănă cu ceva; einer Sache gleich, derartig. 1675: Valóban fél apám uram, hogy ha fenyegetődző szót talál ott mondani; mert noha világosan itt ugyan olyant nem mondott, de ahhoz közelítőt ejtett, mely nem esnék jól [TML VII, 80 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

közelítettett átv kb. vmire juttató/vezető; care duce la ceva; zu einer Sache führend. 1662: mind az országnak káros, de főképpen az szegény nemességnek utolsó romlásához közelítettett dolognak látszanék, hogy a vármegye tisztei és sok jobbágyfaluknak urai is Várad városában laknának, s mind adózásra, szolgálatra onnan belől kényszerítettének [SKr 515-6].

közeljár hasonlít; a se aseamăna; gleichen. 1662: Közeljár ez a Szentlélek ellen való bűnhöz, tudjuk is az evangéliumból [SKr 702-3].

közeljövétel közelítés; apropiere; Annäherung. 1662: vezér Sejdji passa a török hadaknak elejével érkezett vala és az várhoz való közeljövételtől nagy sűrű álgylűvősekkal ellenkeztetik vala [SKr 589].

közellét közellétel; apropiere; Nähe. 1662: az asztal felszedetvén, s a fejedelem becsülettel való búcsút vévén tőlök, s azoktól is méltóságosan kikésértetvén a kastélyból, hogy illy állapotban ellenség közellétében táborokon kívül szakadozva lenni bátorságos nem volna, ők is ugyanakkor lovokra ülven, vissza Beren alá, a fejedelem is pedig maga táborára visszajött vala [SKr 269-70].

közellétel közellét; apropiere; Nähe. 1657: Ibrányi Mihály is érkezék az hajdú hadakkal néhányszor hivattam, sőt a fejedelem is néhányszor parancsolá, de az ellenségnek közel lételeét érezvén, az Tiszát és Önod táját nem akarja vala messze hadni [KemÖn. 257].

közellévő 1. közel eső, apropiat, situat în apropiere; naheliegend. 1657: Kisica nevű igen sebes folyóvizen sok helyeken kellett általkelnem, kinek áradása lévő

Végre szinte az utolsó réven el is csapa, forgatván lovastól . . . ottan közel lévő faluban szárazkodám [KemÖn. 60]. 1662: Kun gergely uram Algiogon és ott közel leuő két három falukban lévő husz ház jobbágyoskámot Ngodtol . . . megh kérte uolna [KJ]. 1758: a határát tartotta valami borzafa bokor mellett fejlő igen közel lévő Szilvafa [BfN Kettesdi cs.]. 1772: ollyon állapotban volt . . . eő Excellenciaja Malma, hogj mellette közel lévő Fogadoval edgjütt ötven forint Taxáért kénalkodtanak véle [JHb LXVII. 234]. 1792: Migos B. Orbán ur . . . ugyan tüzesen dolgozik a malmon még egy közel lévő kaszáloja is meg éri Nsgodnak, mert egy szekér szénára valot egészen meg nyuzattatott szokása szerént gyepezni [Bencenc H; BK. Bara ferenc lev.]. 1824: igen hasznosnak és szükségesnek látván azt, hogy Kolosvárra kelleitvén lakásmat figálni, ehé közel lévő Joszágot szerezzek magamnak [Kv; Ks 68. 48.37].

2. a közelben lakó; care locuiește în apropiere; in der Nähe wohnend/wohnhaft. 1779: azt találják fel, hogj ott közel lévő gyermektelen gazdag vendégfogadósnak tegyék az ablakára [RettE 407. — *Nemes János leányának a szebeni zárdában született csecsemőjét]. 1822: Nagy Kend felül a' Stelmes nevű Erdő . . . Cziheres. 's bajosan is veheti elő magát, mint hogj a közellévő szomszédfalusiak marhájjakkal pusztittyák [Cikmántor KK; EHA].

3. ~ atyafi közeli rokon; rudă apropiată; nahe/nahe Verwandte. 1659/1752: távul és közel lévő Attyafiai [Szárhegy Cs; LLt]. 1764: több közzel lévő attyafiai [Cserefa MT; Told. 30].

közellévő rövidlító; miop; kurzichtig. 1823–1830: Károly úrfi közellévő lévén, a táblára írt figurákat sem láthatta, hacsak az orrát oda nem dugta [FogE 134].

közellőség közellét; apropiere; Nähe. 1860: Ezen erdő megkimélendő, és szoros tilalom alatt tartandó közellősége és könnyen szállíthatása tekintetéből [Székelyszállás U; EHA].

közellős közelebb való, közel eső; situat în apropiere; nahe liegend. Hn. 1678: Az Külső veresbe(n) (sz.) a Közellős veresb(en) (sz) [Tövis AF; EHA].

közell szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ is közel sem, megközelítőleg sem; nici pe departe; bei weitem nicht. 1719: idegen országban közell is az utazás oly nagy summában nem telik [Csikszereza; SzO VII. 264]. 1776: közelltis nintsen annyi üdös [Tarcasfa U; PF].

közellvaló I. mn 1. közel eső; care se află în apropiere; nahe liegend. 1604: Zeoch Caspár királybiro Vram mayora . . . felette karosnak lattzik az mostany wdeo alla-

patjához kepest annak az kapuhoz keozel valo lethe [Kv; TanJk I/1. 489]. 1656/XVIII. sz. eleje: a' Széplaki Ecclesiára való gondviseléséből látván a' Parochiális házatt, illeten és a' Sz: Egjházotl távol való helyen lenni ... ugyan a' sz: Egjházhoz közel való helyen adtam más házatt érette ... örök Prédikátorság után járo háznak [Széplak Sz; SzVJK 200]. 1657: Voltam szálláson magam az magyar secretarius Ferenczi házánál, szolgálaim és lovaím közel való vendégfogadóban [KemÖn. 116]. 1671: Csik Szeredai Csismadiák mivekkel azon tartományt elégségesképpen el nem tarthatták, azért másunn-is azon féle mives emberek szabadossan bé-mehessenek, és miveket exerceálhassák, mind ott, 's mind más közel valo falukban [CC 89]. 1705: az örömlövés után gyűjtogatni kezdék a kurucok a közelvaló falukat [WIN I, 563].

2. a közelben lakó; care locuiește în apropiere; in der Nähe wohnend. 1662: A sónak pedig szállításában hogy maga is szorgalmatos volna, aligha a közel való szegény százságnak is terhekre nem tanált néha esni, hol négy, hol ezer söt kívánván ... a portusra szállíttatni [SKr 144]. 1671: Radics uraméknak ... az kívánságuk, csüörtökre Radnótra gyűljenek és hogy akkorra, ha csak az közel való tanácsokban is oda hívasson urunk [TML V, 604 Teleki Mihály Naláci Istvánhoz].

3. közelebből/közelesen bekövetkező; iminent; in kurzer Zeit/bald erfolgend. 1640: immár jó falka ideje, hogy meg jelentette esztendejenek közel való vehet [KJ]. 1657: igen közelvaló az veszedelem, szükségesképpen kívántatik, hogy ... az Chámot ... adománnyal megengesztelje [KemIr. 324]. 1667: semmi közel való veszedelem nincsen ... benne [TML IV, 61 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ napon. 1577: Ez fellywl megh newezett Joszagoknak el osztasara penyglenn my választok^a hogy ezek ez fellywl megh newezett Joszagokath el osszak eo keozteok egg' keozel valo napon [Uzon Hsz; BLt 7. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1648: Geoczy Andras ... minel hamarab lehet keozel valo napon megh elegicze Geoczy Istuant [Fintaháza MT; DLev. 3. XXXIA.3].

4. (időben) közeli; (cu sens temporal) apropiat; (zeitlich) nah(e). 1619: Közel való példa, tavaly mennyé reteneget had^a Perzsiára volt mégis elég vala itthon is [BTN^a 214. — ^aA töröké].

5. vkihez közelálló, közeli (rokon); (rudá) apropiatá de cineva; jm nahe stehend, nah(e) verwandt. 1635: ez az Kutos Janos Atyafia uala Molnar Imrehnek igen közel ualo [Mv; MvLt 291. 54a]. 1657: (Gerendi) Istvánnak is felesége Veres familiából való atyámfia volt, közel való [KemÖn.]

Szk: ~ atyafi(a). 1573: Thorozkay Gergelne Orsolia Azt vallia hogi Meg kerdy hogi My keppen valo Rokona volt neky az Erzen Iartone, Mond hogy Annysara Keozel valo atthiamfia hogi az en Anyam es az Eo Annysa egek voltak [Kv; TJk III/3.241]. 1632: Ezen megh mondot Eöreöksegek hasonfelet hagia ... Kazon Imperfiaalui Cziutak Gyeörgynek es fiainak miuel eö kegmek mint keöz ualo Atiafiak tartiak es taplalliak [Impérfa Cs; BCs]. 1831: közel való atyafiak még pedig unokák, mivel a Ferencz nagy attya Imreh Ferencz és a Bakcsi Borbara nagy annyja Imreh Klára, testvérek voltak [Angyalos Hsz; HSzJP Angyalosi Gyalog katonáné Tető Péterné Csulak Borbara (46) vall.] * ~ sógorság.

1662: a lengyel marschalk is, Georgius Lubomirski, hogy a fejedelemnek közelvaló sógorsága is volna, igen szép lengyel segítséget küldött vala^a [SKr 325. — ^a1653-ban]. 1823-1830: Vagyon Székelykeresztúron egy Rátz Salamon nevű immunis nemesember, aki igen közel való sógorság a néhai udvarhelyi professzor és generalis notarius, tiszteletes Kis Gergely uramhoz [FogE 59] * ~ szomszédasszony. 1798: Mindenikünk(ne)k igen közel való szomszed Aszszanya [Adámos KK; JHb XIX/58] * ~ vér közeli vérrokon. 1727: én vagyok közel Való vér, Olajos Csizmadia jános, az Joszággöz [Mv; Told. 15/9] * ~ vérség közeli vérrokonság. 1727: Olajos Csizmadia jános Uram Közél Való Vérség azon örökséghez [Mv; i.h].

II. fn 1. a közelben levő/közél eső (terület); tinuturile/regiunile apropiate; in der Nähe liegendes Gebiet. 1671: Dész mező város lévén ... Végeztetett hogy jó erős palánkal környül vétessék és a' közel valók sub poena violationis Articuli, ugy mint Belső Szolnak egészsen, Doboka-is ekképpen, Colosvármegyének-is közelebb való része, 's Besztercezi Atyámfiai-is kötelesek legyenek illen közönséges haza javára nézendő dologban illendő segítséggel lenni [CC 82].

2. közeli atyafi/rokon; rude apropiate; naher/nahe Verwandte. 1825: Talám annak az Embernek lesznek olyan Közélvaloi, akik a Pernek le folyását sürgették [Kv; Somb. II].

közember 1. közlakos (semilyen tisztséget nem viselő személy); om de rînd/simplu; gemeiner Einwohner. 1579: Értettek eo kegmek hogy nagy sok giöpet zantottak volna fel, kyn ez elot zantas Nem leot volna ... wegeztek Azert eo kegmek hogy valakyk giopot teortek fel ... es wak merő batorsagall igy zantottak ha tanachybely ember ... Biro vram 20 frt arra zalogyat hozassa ha penig keoz ember zantatta fel tyz forinth zalagot wegien rayta [Kv; TanJk V/3. 188a]. 1585: Myerthogy penig ez varosban lako embernek Holt dia Hatwan hat forint, es ha illen keoz ember volna Dia zarent valo bewntest (!) vetnenek eo kgmek az ollian Zemelyre, De Herczegh Caspar vra(m) Az Warosnak feo Biraia eset ez vetekben, Azert az vetkesnek meltosagahoz kepest itiltek eo kgmek hogy Caspar vram ez illien vetket, ket Annyi fizetessel Zasz harmincz ket forintall Emendalhassa megh [Kv; i.h. I/1. 7-8]. 1590: Miuel hogy Lajos Andras az J. az vegezest megh nem Allotta miert az vaghas faluiak az giepwt megh hantak es zenat Az giepwn altal hantak Azert ket forint terhen marad, mert az ket falu Vaghas es Sikó falua keozt uolt olljan wegezes hogy valamellyik fel megh zeghne az Biro ket forinton maradgio(n), keoz ember 1 forinton, az J. pedig Lajos Andras Biro uolt, Azert marad kett forinton [Uzst]. 1629: Ha valaki az berbéczeket itt az mi hataunkon meghizlalja, hir nélkül (: se méssáros, se közember :) innét ki ne hajtsa sub poena flor 12 [MGtSz VI, 227 Mm-i árszabás Szalay de Szigeth kezével].

2. nemtelen ember (nem nemes); oameni din rîndul nenobiliar; Unadelige(r). 1583: mynd nemes embereketh es mynd keoz ember barmat az mellyet az eo tylalmasokba talaltak behaytottak [HSzj tilalmas al.]. 1657: akkori időben én nem szégyenlettem, mint mostani né-mely csak közember gyermekéből álló inasok is, mikor helyben voltunk, házseprés, tűzrakás ... veszekedtem

egy Pap András nevű inastársomra^a (szegény legény gyermeke volt, csak hogy atyja az fejedelmet uraságában szolgálta, s meghalván, árva fiát azért tartotta) [KemÖn. 41. — ^aFinnyáságáért]. 1735/1826: midőn akár Possessornak, akár köz-embernek valami derekas épületre való szüksége történt, a' betsületes Szász Praedicatorok, és Egyháziak engedelméből szoktanak obtineálni belőle^a [SzentkZs Lodormányi dözma 57. — ^aAz erdőből]. 1809: sem puska port, sem golyobist, vagy selétet ... akár uraságnak, akár nemesnek még annál kevésbé köz embernek vagy Parasztnak .. Confiscatióbéli büntetés terhe alatt adni ne merészellen^a [UszLt ComGub. 1697 gub. — ^aA kinevezett puskapor-áruló]. 1842: Mi a' Tekintetes ki rendelt osztoztato Biztosság előtt innepélyesen jelentjük ... mi készek vagyunk fel vejendő Falusi akár nemes, akár köz elfogulatlan emberek előtt, a' Felperesnek lehető osztályos nyilat, nyilatokat készítvén — ki adni [Felfalu MT; DE 2].

3. kb. közönséges halandó (ilyen-olyan ember); om obisnuít; gewöhnlicher Sterbliche(r) (derart Mensch). 1657: mely dologhoz vadnak társok felesen, nem is köz-emberek, és az fejedelmet tovább uralni nem akarják | nevettem azt ... hogy nem tartatom én ez emberek előtt olyan közembernek, mint talán magam alítottam magam felől [KemÖn. 169-70].

4. választott közbíró, ek fogott bíró; arbitru ales; gewählter Gemeinrichter. 1573: Zeker es lacab azt vallia hogi Be leo puskarne oda azkor mykor chatorna feleol keoz Embereket hittak volt oda Mond hogi Myt harbort keged hyzem ha my En ~~sea~~(m) haromlik benne Meg fizetem keg(ne)k [Kv; TJK III/3.238]. 1576/1577: az Torozkayak ferenczy, Matthias, es Janos transigalant volt Thorozkay Casparral, kyben Ez vallo Attyays vgy mint keoz Ember Jelen volt az Transactionak az Leweletis Ez valloall Jratra megy Az atthya [Torda/Kv; Thor. VI/4]. 1583: My Myko Jannos, Es Jmrech deak ... Aggywk thwtara myndeneknek hogy az Nemes Azzony allath thwnya Illyk Gallacz Annazon my ellotwnk vgy mynth keoz Emberek, es zemelek elloth theon Illen vallast^a [Oroszfája K; WLT. — ^aKöv. a részl.]. 1592: Mi^a vgy mint ez dologban keoz emberek, Adgiuk tuttara mindeneknek ... az mi leuelunknek rendiben [Dés; DLT 234. — ^aKöv. négy név fels.]. 1621: My Tatar Peter, es Kati Mihaly Kwlseo Magyar vczay Capitanok Ez ide ala megh irtt dologban ugy mint Keoz birak Ennek bizonsagara erössegere my feliul megh irtt keoz emberek es szemeliek adgiuk ez my leuelunket peczietunkkel megh erösituen [Kv; RDL I. 166]. 1652: Varffalua(n) lako Palphi Andras Nemes szemeli (32) fatetur sic ... keosz birakok leuen Czipkes Jstua(n) Vagias Janos Fodor Antal, az leuel tsinalásból mert eő is abban az dologban) keosz ember uolt^a [Asz; Borb. I. — ^aKöv. a vall.]. 1653: ez szabad akarattal valo alkuvast ha valamelik fél fel haboritana, tehát az ide felljeb megh jrt haro(m) köz embereth^a külön külön diakon maradgia(n)ak [Bh; Told. Ia. — ^aBizonytalan olvasat, nyilván embernek h.].

Szk: fogott ~. 1563/1577: Mw^a ... Aggyuk emlekezetre mindeneknek mynt fogoth keoz Emberek, hittak wala Mynket az my attyankfiay Egh feleol Torozkay Mathias, es Janos Mas feleol Toldalagy Andras, es Mykola Esthwan Coloswarat hogy, My eo keozteok indultatott perben Egyenessegeot zerzenenk [Kv; Thor. VIII/2. — ^aKöv. hét név fels.].

5. kb. hivatalos személy; persoană oficială; amtliche Person. 1610: conneon maga ki haniatot tizet az Juhokba az Zent Annaj Peter kertibe mondek hogi ne(m) igi vala az vegezes ferencz Vram hogi te magad haniasd ki az Juhokat mert ihon vagio(n) az keoz Ember, az kit hozza rendelte az fogot Emberek had hanyta volna ez ki [UszT 4/6a].

6. 1712: Posgai Gergely Város Birája, és Almási Marton, Sako Mihály Város Polgári, Brotár János Biro Polgára, töb Eskütt Polgár társaikkal egygyütt, jelen lévén Városbéli betsületes köz emberekis egy néhányan, adgiuk emlékezetire mindenek(ne)k^a [Torockó; TLev. 13/1. — ^aKöv. az ügy részl.]. 1758: Deliberatum. Mind a Birakok, mind peniglen az tizen nyolcz köz Emberek(ne)k Deliberatumait, nem külömb(en) az Oculatorok-na)kis Fassioit conscientiosé ventilálván, tettzet: Hogy az 18 Emberek által itilt két Bánya részt tartozzanok a virágos Bányabeli Czimborák ... a Pántlikásbéliek(ne)k ki adni [uo.; i.h. 8/6]. 1761: Mely meg nevezett Punctumokan midőn az egész Köz Emberekből álló Gyűlés minden ellen mondas nélkül meg állott volna Jrtuk meg miis . Jrasunkat ... Városuk usualis Petsettyével Corroborálván (!) [uo.; i.h. 2/2]. 1800: a' parantsolat szerént a' Biroság házhöz bé tartoztatunk tizen nyoltz köz Embereket beis eskettyuk a' Birák mellé segittségnek [uo.; i.h. 5].

Torockó bányavárosban a Thoroczukai család jobbágysorban bányász-kodó lakosainak az itt közölt kijegyzésekben kiteszően úgy látszik, 18 választott közlakosból álló bírói széke, amolyan esküdtisékszerű intézménye döntött a település lakói között felmerült vitás ügyekben.

Szk: ~ek széke. 1780/1804: A Torotzkai Birák Forumárul hová lehet a Causát apelálni. Valamint eddig is a' Bánya, Koho Verő dolgában a' Torotzkai Forumról másuvá apellalni nem volt szabad, hanem a' Birák elől 18 köz ember székre, innen a' Mgos Familia eleibe, tehát ezutánis az ilyen Causákat nem lesz szabad Var-(me)gyere apellalni [uo.; i.h. 39-40] * birált ~. 1733: Mü ... Thoroczko Varosaban lako szemeljek, ugimint tizennjolcz emberekből álló köz birált emberek vagyunk Biro kepi Vernes Ferencz, Város Polgara kepei Ekárt Gergelj, es Vernes Jakab Biro Polgára kepi Tobis Janos, több mellettünk meg birált köz emberek, adgiuk tuttara mindeneknek^a | Teczett az Istenes törvenjnek, mü tizennjolcz emberekből allo birált köz emberek ug tudgiuk, hogi az ki külső, avagy belső örökseget akar valakitől kereszni ... vagi jo levellal, vagi jo bizonsággal, es jo fegyverrel álljan ele [uo.; Bosla. — ^aKöv. az ügy részl.].

7. közkatona/vitéz; soldat simplu; gemeiner Soldat. 1657: az fejedelem ... mikor megindulék, sok szép szókkal inte, hogy csak igazgatnám és indítanám az gyolcságot az ostromra, de magam ne közelitenék, mert, úgymond, az ostromra menés nem nevezetes emberséges embert, hanem közembereket illetne csak [KemÖn. 270]. 1763: Jáko Sámuelné exponállyá: hogi egy Drago-nos káplár más köz emberrel ... meg verte, hurczolta, kergette, rugoldozta [Lisznyó Hsz; HSzJP]. 1766: Siskovics generális is inspiál a limitanea militiára, kik közül nem régiben egy hadnagy, egy strázsamester, egy kápral, 30 közember általment Oláhországra [RettE 198]. 1815: az Hohenzollern Regiment Reserva Escadronjánál való ispotálybéli szolgálatra még alkalmazos-

nak találtatott patentalis Invalidus Köz ember Krizbay Márton, a' reserva Escadronhoz valo be rukkolástól, elő hozott okainál fogva mentté tételessék [TVLrt rten]. — L. még Rette 257, 266, 351.

közép I. fn 1. vminek a középső része; mijloc; Mitte. A. föld- v. vízterületre von.; referitor la terenuri/apc; in bezug auf Boden/Wasserfläche. 1587: Ith penigh zakazba zenayat . . . senky ne rakia De ha zinte ot raknaia Zenaiatis tehát Ahol Nyla lut eztendeonkent Annak a' keozepebe rakia [Kv; TanJk I/1. 53]. 1588: Hatarban Egy hold, kinek az felseo reze, Kemenj Istuannee, az Keozepj Kemenj Lazlo rezyre walo [Gyerőmonostor K; KP] | az Farkas Janos fiay . . . az nagy keowet onath ky veottek az en Jrtasomnak zinte a keozepire vontattak eokeorrel [Zsákfa Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. 1590: Giorttjanos erdeien az Kolos Pal tanoroka közepitől fogva fel az wuoltó Bircz vtaig az mosonj hatarigh [Jobbagyfa MT]. 1600: en vgy fogam megh esmet Jakocz Andrast, az vdwar keozepigh el' toliam [Uoszt 15/65 Georgi Andras Zentegihazas olahfalwj zabad zekely vall.]. 1630: en is akarom vala oltalmazni eokett, de engemet ugj uestnek az haz keozepére ugja(n) megh terület [Mv; MvLt 290.199a]. 1733: a két Fa közöt a Rét közö-péb(en) egj fel assott követis láttam [Héviz NK; JHbT]. 1736: a Falu közepin vegig folyó Patak [vasláb Cs; LLt Fasc. 161]. 1746: meg Szette azon földön termet török buzáját a közöpin, a két végét ot hadta [Szentegyed SzD; WassLt Kötöles Ille (62) sz vall.]. 1777: vagyon az Udvar közöpin egy Csigány (!) Járo kutt Sendely fedél alatt [Medgyesfva MT; LLt 28/531]. 1784: a To közepin lévő kö Météak valaszszák el az Aranyi Határt, a Bánpatiki hátártól [F.nádasd H; JHb XXXI. 57. 7].

Hn. 1642 ?/1722 k.: a Szálas közöpin le menő ut [Besztercelke MT; GörgJk 81]. 1701: az Nagh Szighetnek az Közepben (sz) [Nagyfalu Sz]. 1718/1801: A Rét közöpin lévő Rét [Pócsfva KK]. 1728: (A föld) lábjan a közöpre fel menőn (sz) [Ilyefva Hsz]. 1729: az falu közepben [Aranyosrákos TA]. 1731: A pad nevű Forduloban: A Pad közepiben (sz) [Gelence Hsz]. 1738: A' Széna fűnek közepiben (k) [Toldalag MT]. 1744: A lók közepin (sz) [Bordos U]. 1750: Nagy rét közöpinben [Csapó KK; Berz. 1.21/19]. 1754: a Rét közepin (k) [Kisesküllő K; BHn 73] | a' Halvány közepé [Dés]. 1758: A Gerepsén a Széna fű közepében (k) [Egrespatak Sz] | Nagy rét közöpinben [Csapó KK]. 1767: Csonka Közepin (e) [Póka MT]. 1776: Az anyag megett a közepiben (sz) [Csávás KK]. 1781: A Mező közöpibe [Mákó K; KHn 235] | Parlagban a közöppben (sz) [Nagykese U]. 1794: Az Alsó Forduloban: a Tér közöpibe (sz) [Szászújfalú AF]. 1798/1812: A Rét közepiben (k) [Buzaháza MT]. 1818: A To közöpibe (k) [Veresegyháza SzD]. 1835: A Lab Föld Közöpe [Koronka MT; Told. 34]. 1845: Pojány közepén (k) [Rette SzD; MK].

Szk: vminek a közepé aránt/iránt/irányában. 1662: (A) kasamátá^a belső szegletitől fogva kezdtek vala egy nagy sáncot a bástya délről való közepé irányában felvitetni, azt lövészszámmakkal akarván erősíteni [SKr 613. — ^aA váradi váré]. 1674: Ennek közöpi irant vagion egj fel jaro ajto [A.porumbák F; UF II, 606]. 1680: Az nag nyugat felől való oldala felől ezen rétnék mint egy az közöpe (!) aránt, Bunya Szereknék luon Szerák(na)k és Berbát Komsának három szánto fűdek [A.porumbák

F; ÁLt Urb. 50] * vminek a közepé tájáig. 1805: azan Erge mellett lévő kaszálo az innetső végén az Ergének közepé tájáig a' meddig az Viz miatt lehetett kalszáltatt (!) [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt] * vminek a közepé táján/tájatt/tájékán/tájt. 1749: ezen Kis Rados nevű helybe a' közepé táján [Héviz NK; JHbT]. 1757: meg mérvén ezen Nemes Lako Jozságot A Középe tájékán altal . . . vagyon negyven-két öl egy Sing és egy arasz [Szentmihály Cs; Sándor conscr.]. 1761: Az Falu közepé tájatt vagyon egy más mellett két populosa Sessio [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1845: Ezenn föld a közepé táján vizegenyes, szántatlan Rét [Mezőpogácsa TA; TSb 37]. 1847: Nagy Szamos közepé tajt [Dés; DLt 299].

Sz. 1573: Zemlie siteo Istwan, Azt vallia hogy hallotta paisos Istwan Mongia volt az eo hazanal, Ez az fattias mynd az Egez varos Twgia ha az zamos keozepbe allana sem Mosna ely az rola, Mert Eleotte Iar fattia [Kv; TJk III/3. 106].

B. dologra, építményre, tárgyra von.; referitor la lucruri/construcții/obiecte; in bezug auf eine Sache/einen Bau/einen Gegenstand. 1596: Egy paplan veres aranyas atlacz az keozepin, zeold tafota keorewl bagazia az allya . . . f 10 [Kv; RDL I. 65]. 1611: Ehj új beörteős palastra ualo kapocz kinek az alja es az tetej gyeoncs türkeses . . . az keozeopin Amatizt, nio(m) . . . p 29 . . . f 16 [Kv; i.h. 88]. 1627: Egy Jgen szep fwggeo, melinek az keozepiben, Egy Rosa Gyemant vagio(n) [Kv; i.h. 132]. 1645: (A határt) az kapunak az közepiteől jgienesen itezuen az fen megh irt Szeker szín mellet ualo oslopra [Bács K; BLt 4]. 1679: Úr Haza. Ajtaja . . . vas sarkas hevederes partázatos az közöpi rakott [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 17]. 1714: Magjar Bodzogan, a' gombn(a)k felseő, Markolattjan(a)k penig alsó része meg aranjozott ezüst Bagjoggal s a közöpi hasonló ezüst karikkal környül vett, és alabb valo Türkész kövekkel ki rakott fl. Hung. 30 Alab valo meg aranjozott ezüstbül Torök Bodzogan az alsó és felseo része meg aranjozott ezüst bagjokkal s a közöpe penig barsonnjál környül vett fl. Hung. 8 [AH 6]. 1728: Egy fejeres csillagos varrot abrosz, szeles rettze a közepin [Lisznyó Hsz; SVJk]. 1793: egy kis szilva fa rakott asztal, juharfával bandirozott, közöpe török magyarofa [TL Conscr.]. 1801: Sárának jutott . . . Edgy Arany Médáj a' közöpiében Zöld smaragd [M.köblös SzD; RLt 0.2]. 1805: Egy viseltes Zöld bársony régi Magyar nyereg takaró, ezüstel varva, a' közöpe ki-vágva [Mv; TGsz 52]. 1806: a köfalón tanóltan^a hat 6. Üveg Lusztereket s Stakatura közöpin egy be függő bagaziaval bé huzat nagy üveg Lusztert [Bodola Hsz; BLt. — ^aIgy! tanáltam h.]. 1832: A Közöpin^a . . . meg vala Felséges urunk, borított papirosra nyomva Erdelyországi Törvényes Petsetjevel erősítve [DLev. 2. XIIA. 2. — ^aAz iratnak].

2. szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: dereka közepéig dereka közepé tájáig; pinä pe la mijlocul briului/taliei; bis zur Mitte der Kreuzgegend. 1823-1830: A paraszt cseheknek s morváknak öltöztetjék^a tér-dik erő bőrnadrág s bőrkaput. A fejérnépeknek kurtasoknyájok szárközépig ér. Reklíjek, melynek az uja sok ránczal s kemény bérléssel egészen visszafordulva felfelé áll, a derekak közepéig, mintha muntli sákot hordanának a farakon feljül [FogE 175. — ^a1796 tájt] * háta közepé mijlocul spatelui; Mitte des Rückens. 1736:

Az uraknak, első főrendeknek az pompára való mentéjek hosszú volt, annak nagy hosszú széles galléra, hogy majd az háta közepit érte | Az keservek mentől durvább fekete posztóba öltöztenek Az asszonyok kendervászonnál burkot csinálnak az fejekre, azt megfektették ... azt az hátokon leeresztették, hogy az földön vonszolódott az farka, azt pedig az háta közepin még egy helytt az közepin felakasztották [MetTr 350, 405]. 1765: Az én Atyámat az Gyekei Udvarhoz tartozando Csürkapu le esvén úgy ütötte volt hogy a bőr a fejről a hata közepéig le nyuzodott volt [Gyeke K; Ks 5.XI.10 Péter Horváth (81) j.b. vall.] * *a sár közepén* a sár kellős közepében; exact in mijlocul noroiului; gerade in der Mitte/mitten im Kot/Schlamm. 1658: Az ló felől Kegyelmed írjon, ha ugyan megvegyük, az vagy ne, mivel azt mondják, hogy az minap ... az utcán a sár közepin feküdt le Somodi urammal [TML I, 237 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * *szára közepé* lábszár közepé; mijlocul gambei; Mitte des Unterbeins. 1789: (A kanca) a' szára közepin a nyűg okozott kis götsősségről esméretes [Dés; DLT] * *a talp/vki talpának (a szíve) közepé* mijlocul talpii; Mitte der Sohle. 1710 k.: Anno 1673. az én jobb lábamnak vagy talpamnak a szíve közepi fájt majd esztendeig, jártam ugyan eleget rajta, de néha nehezcskén [BÖN. 528]. 1778: Jo az igen bádogyatt és álmoságba, hagymázba merült betegnek a' két szárok ikrajára ... Kovással és meg tört mustár maggal s' kevés etzettel tsinált keményetske tszástát kötni egy tallérnyi nagyságra, hogy verességet, vagy hojjagot szívjon, annyiival inkább, ha afféle tszátával, a' két talp közepétis bé kötik, hat oraig vagy tovább [MvÁlt Mátys, ConsSan. gub. — L. Szini Karola kijegyzése] * *a tűz közepében* a tűz kellős közepében; exact in mijlocul focului; mitten/im Feuer. 1584: Catalin Nilas Simonne vallia, hywa hozza ez Lakatosne, Es hat Az kertiben egy Anny Darab helien mint eg keozepszerew malomkerék twzet teot vala, Es az twz keozepiben fazek vala [Kv; TJK IV/1.263] * *az utca közepében/közepén* a. az utca kellős közepén, a nyílt utcán; chiar in mijlocul străzii; mitten auf der Straße, auf offener Straße. 1568: Vaczy Peter Jo uuolt chak maganak ala az vcza kozepin talawan az gyermekre az ky syr uala [Kv; TJK III/1.143]. 1631: Megh reggel vala az dologh hogy zerdülest hallek, fel ugra(m) az agibol, s latam hoga egj rudal kemenien megh uere Baczki Kata Koczis Mihalynt ereössen az Ucza közepin [Mv; MvLt 290.231b]. 1692: Dobai Mihaly ... Feleséget a' házbol ki üzte s az utca közöpibe hálatta [SzJk 263]. 1737: (Az alperes) az uttza közepin egy szegény idegen embert minden igaz és méltó ok kivül meg támadván a földre le vert, a sarban tapodatt [Torda; TJKt I. 140]. — b. az utca derekán/közepén; pe la mijlocul străzii; in der Mitte der Straße. 1819: Az Uttza közepibe lako Czigányok iránt, kiket Arkosi a' Templomba járo közönséges Uttzába telepitett volt, Admonéaltattam Arkosit, hogy onnan Czigányait vigye a' maga Jozságára [M.régen MT; Pf] * *az utca közepé táján* 'ua.; idem'. 1730: két Thordai Asszony ember az el veszett Grabaricsné Asz(szonyo)m gyémántos keresztét a papista Templom előtt az uttza közepé táján meg találta [Torda; MvRKLev.].

3. vmely időszakas közepé; mijlocul unei perioade; Mitte einer Zeitperiode. 1662: az Űristen ... úgy mértéklen az időt, hogy mint szintén egy nyár közepében

nem nagy sanyarúsággal szenvedhetné a vitézlő nép [SKr 188]. 1707: Ezen esztendőben october közepitől fogva mind esett az eső, semmi tél nem volt, jeget nem rakhattak [Kv; KvE 251 VBgy]. 1769: Gróff Tótdalagi Pál Űr ő nsga Ménesse Tél közepétől fogva mind rühös volt [Told. 19/44]. 1787: Ez után a' Quantum administralasa(na)k minden Honapban két Terminus fog observaltatni, ugymint a' Honapnak közepin és végin [Torokó; TLev. 3/2.5a]. 1794: Juliusnak közepitől fogva az Udvarában bé járós nem vagyok [Udvarfva MT; Told. 42/13]. 1860: a bérlet iránti egyezésünk ... egy egész évre ötszáz vnforint volt minden le vonás nélkül felire az év elein felire közepin fizetendőleg [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

Szk: *esztendő közepé tájékán*. 1819: Ezen Sűrűnn való iddogalását a Nehai Urnak az ez előtti Esztendőekben ... nem tapasztaltam inkább a Tavallyi Esztendő közepé tájékán kezdette magát jobban jobban az itálnak adni [Kv; Pk 2].

4. vmely cselekmény/esemény lefolyásának közepé; mijlocul acțiunii/evenimentelor; Mitte des Verlaufs irgendeiner Handlung/irgendeines Ereignisses. 1606: ne(m) latta(m) hoga wteott uolna Pal myhalj hozzaik s az esestis nem latta(m) kezdettitt sem lata(m) sem uegezettitt, hanem chjak az keozepitt [UszT 20/189 Nagy Ferench Vagasi Veres Drabantt vall.]. 1679: azon leszek, végit sem várjam az gyűlésnek, hanem a közepé felé kiinduljak Kgltek köziben [TML VIII, 435 Teleki Mihály Ispán Ferenchez].

5. (nézőtérén) középhely; parte centrală; Mittelplatz (des Zuschauerraumes). 1778: A muzsikásokat is megpróbálták benne, miképpen esik a hang, s kihirdették a városon, hogy im aznap estve akiknek tetszik 20 krajcárért a főhelyre, tizért a közepre, hatért pedig a legfelsőre, amely alábbvaló szokott lenni, elmehetnek [RettE 384].

6. ~ *szerint való közepes* (nagyságú); (de mármé) mijlocie, mijlociu; mittelgroß. 1584: Az brassayak mikor Soos halat hoznak Egy hálnal teobet ne wéhessen se az nagobikat, se az kiszebiket, hanem az keozep zerenat walot vegien [Kv; PolgK 10. — "A vásárbíró vámként].

◇ Sz. 1668: Lamberg ... mondá, hogy ő csak nézi e világot, most mint futnak, fáradnak, s ő azoknak a dolgoknak a közepiben ül ... csak neveti ezeket a dolgokat [TML IV, 369 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

II. *mn* 1. középső; din mijloc; mittel-. 1761: Egy Rubintos Nyakra való, minden Boglárban egy s a' közép Fityegőiben öt Rubint [Nsz; Ks 73/55]. XIX. sz. e. f.: Közép fenyő mestergerenda [Bogát TA/Kv; GyK kv-épitőmester malomszám.].

Hn. 1349: Kuzerberch [Árapatak Hsz; SzO I, 56]. 1453: kezep wcza [Kv; TT 1882. 744]. 1556: az közep mezőbe az kws vth melletth [Maksa Hsz]. 1558: Kewzep Wczay ferthal [Kv; Szám. 1/III]. 1564: kezep wzaba [Kv; i.h. 1/X.53]. 1572: Keozeperdeo (e) [Káposztássz. miklós MT]. 1573: Keozep Kapu [Kv; TanJk V/3. 82a]. 1589 k.: Kezep Erdeo [Szu; UszT]. 1590: az Keozsep tizes [Farcád U]. 1592: Keozep rezben. Keozep rezbw [Fancsal U]. 1594: az keozep bircz [Esztyén SzD; RLt O. 5]. 1605: az keozep rew [Várfa TA]. 1605/1687: Közép ájban (sz) [Bergénye MT; MMatr. 337]. 1606: Keozep tizes [Homoródsz. mártón U]. 1607: wj zekely hatarban Közep laban [Újszékely U]. 1642: Az keozep mezeő [Szentkatolna Hsz]. 1644: Az Keozep labban (sz) [Ara-

nyosrákos TA; Borb.]. 1649: az Kuzep labban (sz) [Nagyölyves MT]. 1655: Kezep agyban (sz) [Tarcsafva U]. 1671: Közép hatarban [Bikfva Hsz]. 1676: Közép kert (szö) [Borberek AF]. 1677: Közép Tizes [Vargyas U]. 1678: Az közep Porond orra(n) feliül egy Berek [Kocsárd TA; DobLev. I/26]. 1681: Az Közép oldalon (sz) [Vajdasztván MT]. 1693: Az közep völgy tetőn (e) [Dombó KK] | az Közép málb(an) (szö) [Torda] | Közép vapáb(an) (sz) [Vécke U]. 1695: Az Közép Út mellett (sz) [Pálos NK]. *XVIII. sz. eleje*: Közép völgy nevű helyben (sz) [Bánkfv Cs]. 1703: közep bercz oldalában (r) [Nagyfalu Sz]. 1722: Közép Eger farkáb(an). A' Közép ösvénnyél (sz) [Zágon Hsz]. 1727: közép Domb [Vajdasztván MT]. 1738: A' Közép Vagásba (k) [Toldalag MT]. 1740: Az közép mály alat (sz) [Csekelaka AF]. 1745: á Közöp vögyben (sz) [Vécke U]. 1749: á közep Málban [Torda; DobLev. I/236]. 1752: a közép láb-b(an) [Esztény SzD; Told. 25]. 1754: A Közép Czitz hegyén (szö) [Dés]. 1772: a Falunak a Derekaban a Közép szerbe [Tusnád Cs]. 1775: a közép Mál nevezetű hegyben (szö) [Csekelaka AF] | Közép Mál nevezetű Szőlő hegy(en) (szö) [Bágyon TA]. 1810: Középnnyilban (sz). a közep Szerbe (sessio) [Bibarcfva U]. — L. még BHn 45, 115; KHn 9, 71; RSzF 138, 143.

2. közepes/középszerű (nagyságú v. minőségű); mijlociu, (de mărire/calitate) mijlocie; mittel/mittelmäßig (Größe; Qualität). 1595: Ket eoreg fejer zeoniegh, egyik keozep [Zsombor K; SL Sombori László reg.]. 1629: a talak(nak) penigh harma eöreg volt, az teöbbi keozep es apro volt [Mv; MvLt 290.157a].

Szk: ~ *arany*. 1634: Pater Generalis Vr(na)k eo Atyasaganak, maganak hagiog egy eoreg Araniat, három keozep araniat, es három darab gostyánt [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.]. * ~ *asztal*. 1632: Also es beleső táár ház Uagion kétt hozzu asztal benne [Fog.; UF I, 147]. * ~ *cseber*. 1651: Egi keozep czjeber d 6 [Kv; RDL I. 28]. * ~ *emberarasz*. 1580: (A földet) Negy rezre osztottuk ... közep embor arazzual egy singot [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. * ~ *étású* középkorú. 1755: mind ketten jó szál közép aetasu emberek [Bun H; BK ad nr. 1126]. * ~ *fatál*. 1611: egi keozep fa tal, haro(m) fa taljner [Kv; RDL I. 90]. * ~ *fazék*. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium. Az Konihan Vagion ... Keozep es appro vas fazek vagion No. 12 | vagion Eoregh Mazos fazek No. 1. vagion keozep mazos fazek No 10 [Somlyó Sz; UC 78.7/22. 30, 33-4]. * ~ *fürő*. 1693: Jankonak ... Egy öreg es kisseb jo ontalak. Egy közep furu [Ne; DobLev. I/38.9]. * ~ *gyöngy*. 1651: Negiedik Partan vagion Tizenket Arani boglar Struczi Tol modgiara ciznalt kiben Egi Egi Rubint vagion az boglarokban, közep giöngjiből ciznalt [WassLt 72/2 Vaas Judit kel.]. 1686: Egy tiszta giöngjel fűzött gallér öreg apro közep giöngjokkal rakva [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. * ~ *gyöngyszem*. 1595: Keozep Geongy Zemek Nro 140 [Zsombor K; SL Sombori László reg.]. * ~ *hosszú*. 1698: edgy közep hoszszu asztalka [Köröd KK; LLt Fasc. 72]. * ~ *istrang*. 1688: Egy loter Apro Jstrangtol, kib(en) No 1000 szál f -/50 Száz Eöreg Jstragtol g -/37 1/2 Száz Közép Jstranol f -/15 [Bfr Vect.]. * ~ *jancsárpaptyolat*. 1634: Bolgár Janos. Hozot Teöreok Orszagbol ... 4 végh keozep Jantsár pattiolatot [Kv; Szám. 18b/IV. 33-4]. * ~ *láda*. 1628: Egy közep szaros

ladaban ... valami leuelek es poszto szely [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.2-3]. * ~ *ló* középtermetű ló. 1619: ez az herélt ló csodálatos szép morha, közép ló s igen jó magavisele s jó járó ló [BTN 253]. 1657: paripáját is esmértem az fejedelemmél, egy gesztenyeszőrű fakó, közép lónál kisebb valamivel, nem is apró ... szép testű vala [KemÖn. 34]. * ~ *marokvas*. 1599: Hoztam Razman Istuannetol 110 keozep Marok Vassat ... f 6 d 15 Vrbeoger Balinttol hoztam el. Apro Marok Vassat f 3 d 15 Vrbeoger Balinttol hoztam el. Apro marok Vassat f 3 d 64 [Kv; Szám. 8/XI. 16]. * ~ *öntál*. 1608: Oon szerszambol Peternek iwtotak. Niolec Eoregh Oon talak ... Harom keozep Oon talak

Hat Appro talak [Kv; RDL I. 83]. 1611: Egi eoreog on tal. Egi keozep on tal roz, es regi kis on tal roz [Kv; i.h. 90]. * ~ *oszlop*. 1846: fa hidhoz ... 11 hid padlok az oszlopok irányába, melyekre a karfa közép és kisebb oszlopai tevődnek [Dés; DLt 858/1847]. * ~ *paplan*. 1591: Aranas keozep paplan 1. [Kv; AggmLt A. 53]. * ~ *pohár*. 1560: Az ket ... Leannak ... az annyok hagyoth Egy serlegh Keozep poharth [JHb QQ Temesvary Janos reg.]. * ~ *rubint*. 1692: Egy jo féle gyöngy toll, öreg és közép rend gyöngyökből való, egy szép közép rubintall [Bilak BN; JHbK L. 36]. * ~ *sárgarézmencede*. 1658: Rez szerzem. Egy Eöreg sarga rez mosdo medencze teort szelű Mas keozep Sarga rez medencze [Kv; KJ]. * ~ *serlegpohár*. 1560: Harmadyk labas serleg pohar Syma keoz. Negyedy Keozep serleg pohar Syma keoz [JHb QQ Temesvary Janos reg.]. * ~ *szőnyeg*. 1628: Aztalra ualo feier közep szőniegh Nro 4. Egy örög aztalra ualo eorogh Ueres szőniegh [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2-3]. * ~ *tál*. 1551: Dienessy Katha azzon rezere ... az on myben Jwtozt ozlas zeren eg ewreg on tal, eg kozep tal, eg kis thal [Mezőszengyel TA; Bfr 304/108. — L. MNy LVIII, 492]. 1588: Harom egy araniu visselt Oregh talak. Ket Keozep tal visselték. Hat Apro talak hitwanok [Kv; KvLt Vegyes I/2. 24]. 1611: Egi sima regi io Eöreght tal. Mas kwsswb keozep tal regi roz [Kv; RDL I. 98]. 1622: Egi eörög Angliaj io tal Ket közep tal iok [Kv; i.h. 119]. * ~ *talacska*. 1629: Egy Kis Keozep talaczika [Kv; i.h. 146]. * ~ *tekenő*. 1651: Harom keozep tekenők f — d 30 [Kv; i.h. 28]. * ~ *(torockai) vas*. 1589: Chinaltattam az Kapura 2 Sarkat pantostol, veottem 3 keozep vassat p(ro) f - 4. 42 ... Hozattam 16 Apro vassat az haazhoz [Kv; Szám. 4/XII. 15-6]. 1595: Vöttem ... 1 sing közep Toroszkai vassat ... d. 24. 1 sing Czetnekj vassat az Beko rúdnak ... d. 8 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 117 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

3. átlagos, közepes; mediu, mijlociu; durchschnittlich, mittler. Szk: ~ *elkelés*. 1797: El szokott ezenen ... kortsomán kelni kerek eszt(end)őn által Bor, Közép el kelésit véve, Három, harmintz, harmintz vedres Hordoal, el adodhatik kupája 10. xrokon [Szentgotárd SzD; WassLt Conscr. 366]. * ~ *idő* átlagos/közepes időjárás. 1797: a' Pálinkának közep árrát, és annak közep időben közep el kelésit fel-veve ... léssen a' nyereség 5 Hfr. 76 Dr. [Visszilvas SzD; i.h. 79]. * ~ *kalkulus* átlagos/közepes számítás. 1797: Pálinkais elkél kerek esztendőn által mintegy 6. veder, ezt is a' közép Cálculuson értve [uo.; i.h.]. 1815: Elég jó fekvésű Szőlő. Meg Terem, hat Esztendői közép cálculo szerent 12 ~ tizenkét veder Bort [Bálványosváralja SzD; Ks 77/19 Conscr. 1095]. * ~ *makktermés*. 1761: Alodialis Erdők

vagynake Tüzi vagy Mak termő fák teremnek, s közép maktermés idején hány Sertés hizhatnék meg azon Erdőkben? [JHb LXVIII/2.9 vk] * ~ *szénatermő közepes/átlag-szénatermő*. 1797: egy szekér szénának esztendő középben, Közép széna termő időben mi az ár? [Dob.; WassLt Conscr. 13] * (*a folyó*) ~ *árjában vagyon* a folyónak közepes a vizállása. 1770: a Küküllő sem igen nagy sem igen Kitsin nem volt, hanem közép árjában volt | az Oculatio alkalmatosságával a víz közép árjában volt [Ádamos KK; JHb LXVII. 119, 130].

4. közép-termetű; de staturā mijlocie; mittelgroß, von mittlerer Größe. 1823-1830: Ez az esperes . . . feleségestül együtt ügyes termetű, nemigen magos, közép, de hasos emberek voltak [FogE 273].

5. szn előtt nemzedékviszonyító jelzőként; înaintea numelor, ca atribut pentru exprimare raporturilor între diferite generații; vor Personennamen als relatives Attribut: közép-nemzedékbeli; din generația mijlocie; von/aus der Mittelgeneration. 1653: 1645 esztendőben volt városunk^a bírāja Nagy alias közepibb Szabó Péter [ETA I, 150 Nsz. — "Mv]. 1806: Közép Pál Miklos [F. rákos U; Falujk 10 Sebe János pap-not. kezével]. — Vö. a *középső* I. 6. jel-sel.

◇ Szk: ~ *grádus középső* (rang)fokozat; grad mijlociu/mediu; mittlere (Rang)Stufe. 1826: Ha a' kalandos-apaságot viselnek vagy viselőnek becsületes jó hírű nevű fia a Kalandos társaságban bevétetni kérédzik, őtet a társaság maga közé bevenni, és az ifjak között a' közép grádusba helyhezteni köteleztetik [Kv; EM XI, 377 A külközéputcai Kalandos-társaság-art. XXXI] * ~ *ember* átlagember; om mediu/de rind; Durchschnittsmensch. 1676: közönségesen beszéltek, hogy ha hadi insurrectio leszen, aligha az statusok meg nem kérdezik, miért kell hadakozni? ki miatt nem lehet békeség? etc. etc. De ezt is én nem in privato, nem is nagy emberektől, hanem közép emberektől imitt-amott hallottam [TML VII, 209 Bethlen Miklos Teleki Mihályhoz].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

középar átlagár; preț mediu; Durchschnittspreis. 1797: az ilyen Bornak meg-lehet vásárolni . . . közép áron vedrit 84 Kitsin pénzékvel [Cege SzD; WassLt Conscr. 561] | a' Pálinkának közép árrát . . . fel-véve léssen a' nyereség 5 Hfr. 76 Dr. [Vizszilvás SzD; i.h. 366].

közép-áradás közepes vizállás; nivel mediu a apelor; mittlerer Wasserstand. 1714: az . . . Maros Vásárhelyi Ujj Malomnak Gáttya . . . közép áradásnak idején is a maros vizét ki nyomja, az Vamos had körül valo közönséges hires neves Ország uttyát . . . hizzel meg tölti [Mv; Berz. 13. II/33]. 1743: miolta a' Sövenjfalvi Malom épült az Ádamosi Malom többire mind veszteg hever, mivel annak gáttya a' vizet fel nyomván mikor kitsid a' viz akkor sem foroghat . . . ennek előtte a' viz közép áradása létében is mind a' három kerék ugj forgat a' mint kellett és jo haszon vevő Malom volt [Ádamos KK; JHbK XXVIII/9].

Szk: ~ *ában vagyon*. 1743: nem hogj mikor közép áradásában volt a' Küküllő sőt majd tele lévén is mindenkor jól forgot és jo haszon vevő Malom volt [Dombó KK; JHbK XXVIII/9]. 1770: az Oculatiokor közép áradásában vala a Küküllő [Királyfa KK; JHb LXVII. 107].

középaránt, középíránt 1. középben; în mijloc; in der Mitte. 1576: Wagon egy Rwhanak walo fattyol Aranyos feyres kezep Aranth megh zakath [Szamosfva K; JHbK XVIII/7.6]. 1662: középaránt a két kőfalok közt jó sűrűen által lévén gerendázva, az időnek folyási szerint . . . ki szokott vala nyitattni^a | a szív ott benn vagyon szintén közép aránt a testben [SKr 260, 688. — "A morvaországi Lichtenstein kastélybeli virágház fedele]. 1697: az Also Temető Málb(an) levő szőlő széle, és temető kert között közép íránt Vagion egy Verem mely con. Buza Cub 40 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 12]. 1710 k.: minthogy a lélek a nincsen vagy semmi és az érzékenység alá jövő testek között mintegy középaránt gondoltatik lenni és vagyon is, de nem láttathatik, tapasztaltathatik: hajlandóbb a testi ember arra, hogy vagy nincsennek, vagy igen vékony testcskének, párának, lángnak, vagy minek higgye lenni [BÖn. 439]. 1726: A' Közép Lombi Szőlő karoja és fája tsak közép aránt va(gyo)n azomban a' miveléseis sőt csutkosis a' töve [Kv; KvRLt VII.20a].

2. ~ *való a.* közepes magasságú; de staturā mijlocie; von mittlerer Größe. 1710 k.: Termetem sem hosszú, sem kurtá, hanem tisztességes középaránt való volt [BÖn. 491]. — b. közepesen felkészült; cu pregătire medie; mittelmäßig vorbereitet. 1710 k.: Írás, olvasás és az egy antichristiana latina linguának tanulásában telik el tíz, tizenkét esztendő, mégis van-e egész Erdélyben is nemes ember jó, csak középaránt való latinus is? [BÖn. 537].

középben középben, középütt; în mijloc; in der Mitte. 1631: mo(n)dotta Beörueine, hogy az eő kertekben egy akazto fat kellene czinalni, es egy felöll az Apjatt, mas felöll az Anniat, es keözebben (!) az eőczet kellene akasztani [Mv; MvLt 290. 46b]. 1637: Onnat ismet az specifi-calt nagy pinczebe kj jeöuen, vagyon bal kez feleölis egy nagy hozzu azok, s keözepbenis uagyon egy keötéses hozzu duplas aszok [UF I, 401]. 1657: minthogy egy árok, vizes, sáros, vala köztünk, hagyék az árkon innen néhány seregeket dandárnak, általbocsáték pedig bal szárnyából valahány hajdú seregeket, jobb szárnyán török es moldvai seregeket . . . középben székely és fizetett hadbélielken [KemÖn. 203]. 1684: Az Reked oldalan az Szekiekkal közös To felet ualo föld közepben ket Sinor harmincz kettöd fel öl, fen az berczen harom sinor, s 23 öl [Gyulatelke K; SLt AM. 24]. 1823-1830: az ember mindenkor jobb felöl megyen, hogy a jövőkkel szembe ne találkozzék, mert teménytelen nép folyja az hidat és ezen gyalogösvények kétfelöl szétőlő vagynak, a szekéruak középbe ugyan két szakaszban, egyiken mennek, másikon jönnek a szekerek [FogE 186].

középeletű középkorú; de vîrstă mijlocie, între două vîrste; mittlalt(e)rīg, mittleren Alters. 1745: egy kicsiny termetű közép életű Sztánka nevű oláhné [Széplak KK; SLt 35.AA.28].

középertékű közepesen tehetős; cu stare materială mijlocie, mittelmäßig vermögend/wohlhabend. 1654: plajassokot ha mikor alatnai, avagy valami méltó okból változtatni kelletik, capitanyunk eő kglme se nem valogatva az marhassab jobágyokból, nemis tellyesség-ol oly residentiatlan, és értéketlenekbeol . . . állasson,

hanem közep értékűekbeol praefectusunkal, avagy udvarbirankalis communicálván [UF II, 92 Loránfi Sanna ut.].

közepes I. mn 1. mijlociu, (de statură/vîrstă) mijlocie; mittel(groß). 1843: Varga Katalin Személyire, termetire és korára nézve közepes, barnaszeg, himlőhelyes [VKp 104].

Szk: ~ állatú közepes alkatú. 1801: egy közepes állatú világos pej Lo [DLt nyomt. kl] * ~ rendű közepességű. 1756: Élőstartó Bóltban ... Tanáltatik actu feles közepes rendű főző fazék, porgoló, és fedők [Déva; Ks 92.1.32] * ~ sorsú? közepesen tehető. 1845: Török János ... Közepes sorsu [Nagykapus K; Rák 50] * ~ termetű középtermetű. 1811: Maga Bakos András, Jo közepes termetű nem kövér, inkább suhantz, nyalka kázéros lépésű [DLt 339 nyomt. kl].

2. középszerű/közepes minőségű; de calitate mijlocie; von mittelmäßiger Qualität. 1717: buza volt 76 kalongyacseplő reszen kívül rostálatlan lőt az Urnak belőle 120 veka. Közepes 11 veka meg rostálvan az eleit lőt 110 veka. rosta alj lőt 6 veka ... a közepés 11 vekából rostálva lőt 10 veka. rosta alja 5 kupa | Adtam ... A fő beresnek Magda joannak 4 vekát közepés buzát [Búzabocsárd AF; IB. Sigmond Janos kezével]. 1819: a Török Buzakis csak közepesek — Szena sem lészen elegendő [Ádamos KK; Pk 3]. 1844: a' Szöllő szépen mutat érdegel, de mégis nem nagyon biztat, jo Szürettel bor közepes lenne [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

3. középszerű állapotban levő; in stare potrivită; in mittelmäßigem Zustand befindlich. 1846: A felső lisztelő tengelye tiszta uj viz kerekével együtt ... Mi a tengely végén levő karikákat illeti a belső végén dufla, a külső végén gyenge, de élhető, a csapokra nézve hengergerője^a közepes mind küjél, mind belől [HSzj lisztelő al. — "A malomkeréknek].

4. átlagos; mediu; durchschnittlich. 1810: béjő közepes Esztendőben Gabonából 40 Kalongya Dézma ... ebből közepes Eresztés idejénn lészen 70 veka [Doboka; Ks 76 Consr. 193].

5. 1809: Ezen terhes Itéletet az Nemes Udvarhely Széki Tekintetes Derék Szék Appellatio Uttyan annyiban meg könnyebbitette ugyan, a mennyiben a Szorosabb fogházak helyett, az közepes fogházat rendelte és a 10 esztendőt három esztendőre le hozta [UszLt Com-Gub. 1668-9].

II. fn 1. a főemberek ~e a főurak közepesen tehetőse; moşieri cu stare mijlocie; mittelmäßig Wohlhabender der Großen/Hochadligen. 1736: Kivált az közepesse az fő embereknek mikor utra mentenek télben, az lovak pokróczát ... lekötő szíjával a ló hátára kötötték, s úgy fogták be az lovakat s úgy mentenek [MetTr 367].

2. a búza ~e kb. a búza közepesen tisztítottja; grü curátjat acceptabil; das mittelmäßig Gereinigte der Weizenkörner. 1663: Harjnnaj Ferencz Ur(am)nak juta ... ket kis szekerre valo buza tiszta hat veka, utoljós vagj keozepesse mas fel veka [Erdőcsinád MT; Told. 1a].

3. a sertésnek ~e kb. a disznó közepesen hizottja, a disznó középkövére/kövérese; porc potrivit ingrásat; das Mittlere des Mastschweines. 1775: Zalánfalva fogadván meg a makkra sertéspásztoroknak providus

Bormezei Pált Felelvén a pásztorok arról, hogy a sertések közepesse két ujj^a szalonnát hoz le a makkról [Zalán Hsz; RSzF 188. — "Értsd: két ujjnyi].

közepett I. nu vminek a közepén; la mijloc, în mijlocul unui lucru; mitten. 1573: Fazakas Georgy Azt vallia hogy ... Latta hogi Nyreo Andras hazafele az vcha közepet zinte a foliamba Megen volt [Kv; Tjk III/3.79]. 1598: Az Tamas Janos kertitol fogua az roka mezőnel ment ala az nagy nyr kezepet az kert, az uolt az lo kert, es az Lazar Imree [Pálfa Cs; BálLt 81]. 1604: nagi Zöretet hallek, odafwtamodam, hat sipos Janost Töke mi haly az földre wtötte, az orzag wtan az wt közepöt [UszT 18/129]. 1629: hogy haza mentünk az haz keozepet talaltuk el terület^a [Kv; Tjk VII/3. 118. — "A szolgálot]. 1635: latam azt hogy Jaraine az ház kozepe al [Mv; MvLt 291. 51a]. 1639: be ment az hazban Szőcz Daniel, s monda hogy az fevalio ki az haz keozepett s ki masut heuert [Mv; MvLt 291.183b]. 1643/1687 k.: Vagyon ... egy széna rét, a rét közepett [Sóvárád MT; MMatr. 207].

II. hsz közepén; (pe) la mijloc; in der Mitte, mitten. 1635: az en buzamat mind egez uegigh az bórőzdaja(n) el arattuk hol killyeb hol belljeb helyell, helyell közepetis keue kotelet uettenek [Mv; MvLt 291.46b]. 1799: az mutato ujja közepett el van vágva [DLt nyomt. kl].

◇ **Szk:** vminek a ~ tája vminek a közepé tája; mijlocul unui lucru; die mittlere Gegend einer Sache. 1746/1831: a' Lüget Erdejének a' közepett tájára ... hányatánk egy kis Halmot [Szentdemeter U; Told. 38].

közepette I. hsz 1. közepén, középütt; (pe) la mijloc, în mijloc; in der Mitte. 1756: A Palotának közepé táján vagion egy Vak ablak, mellyet közepette rekeszt el egy darab fenyő Deszkából álló Pocozk | Az 3dik Ablak ennek mellette vagion egy kis vak Ablak Deszkával közepette keresztül rekesztve | (A szoba) Felső része jo Bolt hajtás alatt lévén közepette vagion egy Párkanyozott Circulus, melyben vagion kettős sziv formálág csinált virág [Branyicska H; JHb LXX/2. 16, 20-1]. 1757: Rakatattott az Istáló Rakofából, Szegletes Gerezekben rotatván, Közepette Sasok között [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. 1767: Vagyon ... Büdös Tő nevezetű ... alol felyül Nádas és Hináros közepette tiszta még halászható Tő [Mezőbodon TA; Torma]. 1786: vagion egy cseled ház, közepette egy sütő, abban lévő Kemenczével [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/18].

2. vkik között; in mijlocul unor oameni; zwischen/unter einigen Personen. 1663: Ím, kegyelmes Asszonyom hitlevelet küldöttünk; én az enyémét includáltam ezen Nagyságodnak, írott méltatlan levelemben, kényszerítvén Nagyságodat az Istenre, lelkére, szőljon urunknak ő nagyságának, ne mutassa olyaknak, ki veszedelmet ne hozzanak reánk, kiváltképpen énnekem vesznem kell, közüpette lakván [TML II, 473 Teleki Mihály Bornemisza Anna fejedelemasszonyhoz].

II. nu 1. vminek a közepén; in mijlocul unui lucru; mitten. 1578: (Az) út be megyen az árnéknak közepette a Harokally pataka mellé [Dálnok Hsz; EHA]. 1692: Ezen udvarházak ... az megh-irt udvarnak közepette vannak [Mezőbodon TA; BK Inv. 7]. 1736: Áll a Palota ... az egész épületnek mint egy közepette [Branyicska H; JHb LXX/2.16] | Ezen kertnek közepette vagion

más ugró kút [Ks 92. I. 32 dévai kúrialeír.]. 1757: Ezen Kamarának közepette az Ajtaján belől ighenessen vagjon . . . jo Buza verem [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. 1777/1780: A Csűrös kertnek közepette vagyon egy . . . Csűr Sendely fedél alatt [Alparét SzD; JHbK LII/3.91]. — L. még UF II, 744.

Szk: *vmi(nek) ~ táján/tájékán*. 1756: (A szoba) Nap Nyugut felől valo oldalának közepette táján Nyilik más ajto [Branyicska H; JHb LXX/2.22]. 1761: avatag és rosZ Sövény kertek közöt vagyon egy majorkodtató Csűrös hely . . . mellynek is közepette táján szalma fedél alatt ágasokon áll egy . . . mezősegi formájú Csűr [F.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 396]. 1777: láttunk itt Észag (!) felől valo oldalában ezen hegynek az akkori nagy Erdőnek közepőtte tájékán valami munkátskát, mellyet mondtak hogy az Exponens nagy Apja vit volna véghöz [Dupapiátra H; GyK. Kretson Szimion (56) jb vall.]. 1834: a Falu közepete táján a Verőfényes részen [Kovácsi K; BHn 133].

2. *vminek közötté; între . . . , in mijlocul lor; in der Mitte einer Sache*. 1756: Nyilik egy Ajto a Pincze Torkában melyis jo Bojthajtás alatt lévén alsó része menedékesen szolgál a Pinczében; melynek közepette két faragott Cserefa Gerendákban bé rova, vagjon a Pinczének Ajtajáig 14 Léptső, vagjis Grádits [Branyicska H; JHb LXX/2.14].

3. *vmely esemény/történés idején; in timpul evenimentelor; in der Zeit irgendeines Ereignisses/Geschehens*. 1761: Te pedig oh szent Mindenható és a Te búsládnak közepette is ırgalmassággal megemlékező Úr Isten . . . ne törölj ki minket a mi bűneinkért [NyIr 200 Bánffy Farkas álma]. 1798/1799: (A) Recognitiót, nem simplex, és extrajudicialis Recognitionának, hanem . . . a' kérdésnek leg derekasabb dolgában lett Recognitionak kel mondani, és éppen olyannak a' midőn az egyik Peres Fél, a Pernek közepette, a' más Peres Félnek az Ő keresetét meg-isméri, mely a' Törvények szerént is állandó, és soha nem-is revocabilis [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 323].

középfalvi a Középfalva (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Középfalva/Chiuza; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Középfalva. I. *mn* Középfalvához tartozó; care aparține de Középfalva; zu Középfalva gehöřig. 1762: a Nagy Szamos . . . ezen helyet a midőn el szakasztotta követsel porondal és minden ágokkal megrakta . . . sőt Azon darab szakasztáshoz Esztendőnként ugyan az Középfalvi határból apprankint Lotsogatván az meg irt kovetsessége iszapossága és gaz miatt nem colalhatván az Középfalviak, ugy kezdték fel fogni az Magosmartiak [BSZ; SLt XXIV.6 vk].

II. *jn* Középfalva lakosa; locuitor din Középfalva; Einwohner von Középfalva. 1762: ezen szegelet . . . afle követes és berkes hely volt tsak imitt amott kezdeték volt tisztogatni de arra már most jol nem emlékezem hogy ha az középfalviak kezdtették volt é irtogatni vagy a Magosmartiak [Virágosberek SzD; i.h.].

középféle középszerű, közepes minőségű; de calitate mijlocie; mittelmäßig. 1620: Egy vegh paraszt fele Ianczar patiolattal f -/12 . . . Egy uegh eőregh fele fú Ianc-

czar Aranas patiolattal f -/25. Egi vegh középg fele patiolattal giapottal f -/16. Egy uegh negies patiolattal f -/3 [Kv; KvLt II/69 VectTr 10].

középfosztán kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff von mittelmäßiger Qualität. 1620: Egy Vegh köz Czeemetlől f -/50 Egy vegh Dupla Foztantul f -/25. Egy vegh közep Fosztantul f -/15 [Kv; KvLt II/69 VectTr 8].

középg-gerendázat ? mestergerenda; grindă principală; meştergrindă; Hauptbalken. 1662: (A cajtház) sendellyel való héjjazata . . . mindvégig mind a két torony között leverettetett volna . . . míg az öreg közep-gerendázatok az bástyákon való épületek szükségére leszedetni nem kezdetnének [SKr 601].

középhegy vminek középső része/dereka; partea din mijloc; Mittelstelle. 1662: a fejedelem az urakkal, udvarával s az udvari sereggel . . . a középhegyt tartván, s a jobbszárnyában a székelység a dandár mellett s azok előtt a fizetett hadaknak egy része, a balszárnyában . . . a vármegyék nagy szépen mendegélnek vala [SKr 267].

középhossz átlaghosszúság; lungime medie; Durchschnittslänge. 1814: az Exp(0)n(en)seket illőtő egész belső Fel méretvén alkatlan állásáért két Figurákra szakasztott: az Iső Fig. Déli vég 9 □ól Eszaki vége 14 4/6 Közép Hossza 29 [Benedekfva Sz; BetLt 3].

középidéjű 1. középkorú (ember); (om) de vîrstă mijlocie, între două vîrste; mittelalt(e)rig (Mensch). 1802: Aranka nevű Felesége közép idejű fejjéreg [DLt nyomt. kl]. 1843: Varga Katalint esmértem . . . Személyére nézve középidéjű és -termetű, barna-piros ábrázatú [VKp 73-4].

2. közepes korú (állat); (animal) de vîrstă mijlocie; (Tier) mittleren Alters. 1843: A Rudba lévő Miska és Szőke nevű közép idejű jo husba jo erőbe levő ép ökrök [Dés; DLt 622].

középiránt 1. középaránt

középjóságú 1. közepes/középszerű minőségű; de calitate mijlocie, mediocr; mittelmäßig. 1757: egy Közép réndű josagu Zább föld . . . mellyen most Erdő vagyon [Csobotfva Cs; EHA]. 1768: Ezen föld közép jóságú akkor a' mikor a' Viz fel nem vészi [Ikland MT; Berz. 2.40/62].

2. közepes/középszerű állapotban levő; de stare potrivită/acceptabilă; in mittelmäßigem Zustand befindlich. 1781: (A) curiának alájáró kapuja . . . galambúgra építettett . . . gyalogajtójával, zsendelyfedél alatt középjóságú kapu [Szucság K; ETF 108.13 néhai Endes Péter-né Kornis Klára összeírása]. 1836: Vagyon egy galambucos kapu három középjóságú kapufeleivel és deszkakapujával [Bőrsa K; i.h.].

középkorú de vîrstă mijlocie; mittelalt(e)rig. 1843: Varga Katalint esmértem . . . középkorú és -termetű, barna-piros s egy kevésse himlőhelyes ábrázatú fejérnép [VKp 72]. — L. még VKp 83.

középmester középkorú/rendű céhbeli mester; breslas de virstā mijlocie; Zunftmeister mittleren Alters. 1655/1754 k.: Eöreg Mester emberek observáltassanak rend szerint haton, Ifju fen-szolgáló Mesterek négyen, ezeken kívül akármennyin légyenek mind le ülyenek és Közép Mestereknek hivattassanak. Mikor pedig az öreg Mesterek között Vácántia esik, ezekből a le-ült közép Mesterekből suppléaltassék a vacantia az a' Közép Mester pedig mikor az öregek közé bé lépik, tartozzék az öreg Mestereknek borral, egy tál étellel, és egy darab pesenyével [Kv; ACJk 17-8].

középnagyobbacska közepes méretű; de mărime mijlocie; von mittlerem Maße. 1729: Egy közép nagyobbska jukas üst [Tarcsafva U; Pf].

középnagycska közepes; de statură mijlocie; mittelgroß. 1829: Schütz Márton közép nagyotska termetű [DLt 977 nyomt. kl].

középnagyságú közepes nagyságú; de mărime mijlocie; mittelgroß, von mittlerer Größe. 1813: Kúnn az Udvaron egy Cserefa Blánakkal ki rakott kút . . . é mellett egy közép nagyságú, jó állapotban lévő itató vállu [Korunka MT; Told. 18].

középrend I. mn 1. közepes/középszerű nagyságú; de mărime mijlocie; mittelgroß. 1615: On tatat közep rendet eotott. On tatat apró rendet nro. harmat [HSzj ón-tál al.]. 1628: Egi zeold közep rend ladaba(n) uadnak feő kóteok [Bodola Hsz; BLt]. 1637: három Eöreg Vas konder, Harom ismet keözep rend konder [Teremi KK; Ks 69.50.44]. 1686: Négy rend kláris öv közép rend, és öreg klárisbol allo [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. 1692: Egy arany medály tizen kilencz öreg közep rend és apro gyémántokkal meg rakva | Egy főre valo gyöngy csipke gazdag öreg közép és apro rend szakbas Szavas (!) Tekenő [Vsz; Pf]. 1736: volt egy közep rend gyöngyökkel fűze, hat apro arany boglárval együtt [Bilak BN; JHbK L. 36]. 1729: Harom közep rend szarvas Tekenő | Egi Uj nagj szarvas és más közep rend faház^a, ott az rhetoricát es poesist tanították [MetTr 431. — ^aA kv-i jezsuita szemináriumban]. 1761: Közép rend két fülű réz törőjü Mosár Nro 1 . . . Nagyobb rend Portzellán Tál Nro 3 [Vessződ NK; JHb XXIII/31.26]. 1790: Tiz közép rend vánkoss haj Tiz kisebb rend vánkoss haj [A.jára TA; BLt 12].

2. közepes minőségű; de calitate mijlocie; von mittlerer Qualität. 1797: egy köblön vetett zabbol közép-rend földbe közep termékeny Esztendőben 4 ~ Négy kalongya terem [Pujon SzD; WassLt Conscr. 535].

Szk: ~en való. 1777: Mi is azért elsőbenn is a Szőlo tövek mineműségét ritka vagy sűrűségét vévén számban az allyán mintegy két vagy három kis Paszmányira közep renden valo tő szőlőkkel találtunk hatvan tő szőlőket [Ne; DobLev. I/491] * ~en van. 1714: Sztanisa^a nevű falu . . . Határa a termésre közep renden van [H; JHb XXXVII. 7. — ^aH].

3. építmény középszintjén levő; construcție care se află la nivelul din mijloc; auf dem mittleren Niveau des Baus befindlich. 1656: Közeprend hazak | Jnnett fel menven az Tarka Bastia közep rendhazra, 6 lepcsős fa gradicon nilik be job kezre vas sarkon panton forgo . . .

ayto | Az kerengő gradiczrol közep rend hazak eleöt valo bolt pitvararrol jeöven az első hazra, nilik be balkezre az elseo hazra . . . reghi kívül belől partazatos ayto [Fog.; UF II, 119-20].

4. középszerű; potrivit, mediocru; mittelmäßig. 1758: Termete nevezett idvezült feleségemnek alacsony, szépsége középrend, magaviselese másoknak is példa a jóra [RettE 71].

5. ~en átlagosan; in medie; durchschnittlich. 1779/1785: Vagyon itten . . . egy jo Kerekü Malom . . . Közép renden mintegy 8 . 9 köbölnyi Gabonát bé hajt Esztendőt által [Forró AF; DobLev. III/596.102 Onye Opris (70) zs vall.].

6. középmagas; de statură/fináltime medie; mittelhoch. 1764: Személye ennek a Kemény Gergelynének; természetére nézve középrend, gyönyörűséges szép testeál-lása s ábrázatja [RettE 168]. 1807: Karátson Istok Üveg Csüri, ^a közép rend zömök teli Ember, éles horgas Orru [DLt 101/1808 nyomt. kl. — ^aMT]. 1810: Nika Csulei . . . közép rendnél valamivel magasabb [DLt 136 ua].

Szk: ~ staturájú középmagas termetű. 1764: A' Leany közep rend Staturaju [Torda; SzűvLt].

II. fn közrendű ember; om de rînd; der Gemeine. 1662: Valljon az ország fő rendei nem virágoznak vala-e feles számú . . . szép csemétékkel? A nemesség, vitéző nép, városi, polgári és minden alsó- s középrendekek sűrű tenyészessel? | a szegény haza alsó-, közép- és szolgáló rendekkel nagyon megépült vala [SKr 73, 321]. 1769: Mellyet kegyelmetek Fő, közép, és aláb valo rend(e)k-(ne)k Jól értésére adgyanak . . . ne hogy valaki kárt vallyon [UszLt XIII.97]. 1785 k.: Ezen Circularissunk mind(en) helységekb(en) Fő, közép, és alább való Rendeknél meg hordoztassék [i.h. X. 80]. — L. még BÖn. 498].

Szk: papi ~. 1662: ha az olly megátalkodó^a papi vagy világi középrend leszén, ottan amelly vármegyék lakosok lesznek, annak fő- és viceispáni, az egész vármegyét is magok mellé felvivén, az ollyanokat, valamint akarják, úgy büntethessék és minden javaiba jóságaiába praedát és zsákmányt hányathassanak [SKr 280. — ^aAz országos törvényeket semmibe vevő] * világi ~ → papi ~.

középrendbeli közeprangú; de rang mijlociu/obişnuit; von mittlerem Rang. 1788: E Nemes Vármegye Fő Közép és Also rendbeli minden Characterű Tiszt Urainak és Tisztviselőinek illendő betsületeket tartozo kötelességem szerint kész engedelmisséggel mindenekben meg adom [BLev.].

középrendű 1. közepes nagyságú; de mărime mijlocie; von mittlerer Größe. 1658: Panuczanakis hagyok . . . egy Ontalat es egy On kannat keözep rendőeket [Mv; Nagy Szabó Ferenc vegr.]. 1659: ket közep rendu nyas [Szu; Pf]. 1686: Mas függő egy Safir benne egy közep rendű gyöngy [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. 1692: Két rend jőféle közep rendű nyakra valo gyöngyök [Bilak BN; JHbK L. 36]. 1719: Egy réz bór hűtő közep rendű [TSb 26]. 1722: Az Gyermekek Iskolaban menven adtam . . . Két két Fiamnak . . . Két haj kötmi valo pantlika. Ket bonto fűsüt Egy közep rendű fűsütt [ApLt 2]. 1747: Lapos paraszt Üveg közep rendű Nro 1 [Szpring AF; JHb XXV/88.5].

2. közepes minőségű; de calitate mijlocie; von mittle-re Qualität. 1621: az Jo Buzanak kalongajától teóbbet senkj ne adio(n) d 2. Az Keözep rendu Buzanak kalongajától d 2 1/2 Az igen szegenjteől d 3 [Kv; TanJk II/1. 236]. 1757: egy Közép rendű josagu Zább föld . . . mellyen most Erdő vagon [Csobotfva Cs; EHA]. 1841: tiszta Csere középrendű fiatal szálos Erdő [Nyárádsztanna MT; EHA].

3. közepes/középszerű állapotban levő; de stare pozitivă/acceptabilă; in mittelmäßigem Zustand befindlich. XIX. sz. köz.: A Közép rendű Székér A rosszabb Székér [Mocs K; Told. 36].

4. közepmagas; de statură/inălțime mijlocie; mittelhoch. 1747: Pap Mihály . . . falumbéli ismértem . . . termében közép rendű [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII].

középső I. mn 1. közbülső; din mijloc; Zwischen-, Mittel-. 1582: Az Keozepseo Aytotol hogy Lakatos Jstwan fellyeb veotte, es wy Retez feyet chynalt fizettem d. 20 [Kv; Szám. 3/V. 27 Lederer Mihály sp kezével]. 1625: fizetenen Kouaczj Janos Deaknak hogy az Keozep úczaba(n) leueo keozepseo kutat meg epitette f 17 d 50 [Kv; i.h. 16/XXXV. 155]. 1687: maradat ezen Fogarasi Közöpső Boltban Hatszáz nyolczvan negy Korsovai Kenyeső [Fog.; Utli]. 1694: az üdösbik Vas György Ur(am) középső láb földének also barazdájának határ dombjától a Verofenyről fel borozdolvá, az hegy farrá [Mezőmehes TA; WassLi]. 1697: Az középső pinczeben .

Az rudon vagon hehellett kender gell. 22/12 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4]. 1756: a Tűzhely Teglalor rakót oszlopokra, vágjis Lábakra rakatott a középső Oszlopa egészen keresztül Szakadot [Branyicska H; LXX/2.19]. 1848: Középső Bátya . . . Három ablakai Tisza fa rámaikkal, Téli ablak és salukáter 45 Rft [Görgényszimre MT; Born. G. XXIVd].

Hn. 1607: meli darab feőld uagion abban az Keözeseő Bwkbén [Sükő U]. 1615: Közepseo határbán Bas orran (sz) [Aldoboly Hsz]. 1619/XIX. sz.: az Középső mezőben Demeter halmában (sz) [Szentimre Cs]. 1621: Az keozepseo kapu [Kv; Szám. 15b/IX. 240]. 1626: ada egy szőlőt az czereközöt való malban az középső malban [Kercsed TA]. 1649: vagon egy szőlő mellett középső szőlőnek hinak [Retteg SzD]. 1651: falu eleot keözeseő mezeőb(en) (sz) [Szentimre Cs]. 1652: az kenjeres Ayba(n) az középső labban (sz) [M. derzse SzD; DHn 39]. 1675/1687 k.: Középső too mellett egy darab réth [Tófva MT; MMatr. 293]. 1676: második az por törő alol mellyett hinak Közöpső tonak [Fog.; UF II, 1751] | doborlo fele valo határbán az kwzepső Molnon alol (sz) [Bikfva Hsz]. 1681: Az középső tón túl (sz) [Szovát K]. 1681/1748: Középső patak(an) (sz) [M. péterfva KK]. 1692: Középső horgas (sz) [Torja Hsz]. 1718/1801: A Közöpső Szil völgyben (sz) [Pócsfva KK]. 1726: Középső Szőlő heg [Mezőbánd MT]. 1736: A középső Garoczban. A Révhez járó középső nyil [Bonchida K]. 1738: A középső Borzásban (sz) [Vaja MT]. 1744: Középső vápába (sz) [Vécke U]. 1749: a' középső Málban (szö) [Torda; DobLev. I/236]. 1750: A Közöpső határba a Kerek Tonál (sz) [Kovácsna Hsz] | A Középső határba a Tanorok kapunál (sz) [Papalc Hsz] | A Közöpső mezőbe [Szentlélek Hsz] | A Közöpső határba [Zágon Hsz]. 1751: Sajgó nevű helyben a' Középső révnél (k) [Dálnok Hsz]. 1753: a középső nyilban [Záh

AF; Told. 18]. 1757: A Középső Hoszsuzban (sz). A Középső Kerületnél (sz) [Nagyernye MT]. 1767: a Középső Szil völgyben Sovány oldalas helyen (sz) [Pócsfva KK]. 1781: A' Középső Nyíresben (k) [Inaktelke K] | A Középső oldalan (sz) [Mákó K] | Középső Lokban (sz) [Bencéd U] | A Középső hegiben (szö) [Újszékely U]. 1782/1798: A' Középső vajasdon a' verőfényb(en) (sz) [Szentbenedek AF]. 1791: középső tizedben [Szenterszéb U; Borb. II]. 1794: a' Felső forduloban: a középső Hoszu (sz) [Balázsfva AF] | a Középső völgybe (sz) [Fütelke KK]. 1795: Közöpső szőlőbéli [Koronka MT]. 1796: Középső Szálos (e) [Póka MT]. 1805: A Fűzes kutnál a' Középső Cserébe (sz) [A. boldogfva U]. 1807: Középső Forduloban [Szásznáz KK]. 1815/1817: A Középső Lábba (k) [Miklósfva U]. 1825: a Középső Hátbann [Nagyomoha NK]. 1826: A Középső Fagygyasba (sz) [Pusztakamarás K]. 1828: Középső Czitz Hegyben (szö) [Dés]. 1860: Középső vagy Butuk berek régen Csegely [Meggyesfva MT].

Szk: ~ alkő középső lisztelő/fekvő-malomkö. 1785: Az középső alkő sem tehet szolgálatot ugy megvasott [Szu; Ks 73/55]. 1824: A' felső, és also all kövek avatagok, a Közöpső all kö uj [Szentbenedek MT; Told. 37] * ~ ház közbülső nagy szoba. 1594: Az Varbéli hazakban ualo Inuentarium . . . Az Keözepseo hazban Aztal uagion No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22-4]. 1647: megh terüen az folyosora Nyilik abbol az keozepseo hazra egy Uy festekes Aito [Drassó AF; BK 48/16]. 1744: Az Aszszony házából nyilik az ajto az Középső házba [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1827: Közöpső nagy Ház vagy Szoba . . . Padlása uj, Tapasztás és sikárlás nélkül [Dés; DLt 78/1846] * ~ kapu. 1665: Ez Varban mennek be, nap kelet felől harom eörög kapun . . . Az kozepso auuagi hidon valo kapun, mellet kötelekkel szoktak fel vonni, vagon ket eörög lakat kolcsastol [Fog.; UF II, 309] * ~ klasszis közbülső rend/sor. 1685/1792: Tempombeli álló helyek . . . Aszszony Allat álló helyis vagon, egy Ember álló helye alol, az középső Classisban vicinussa Veres Demeter [BLEv. Trans. 14] * ~ lisztelő kövő-fekvő-malomkö. 1785: A Felső és középső Lisztelő kövek Szinten uj Csitsai jo kövek [Szu; Ks 73/55].

2. építmény középszintje; nivelul mijlociu al unei construcții; das mittlere Niveau des Bauwerkes. Szk: ~ kontignáció. 1681: Fejér Bátya Ezen középső Contigna(tí)obol a' forgo garadiczra nyilo ajto (: melj forgo garadiczon ala s fel járhattak mind a' bastya felső részeig :) felszer, vas Sark(as) heved(eres) [Vh; VhU 548] * ~ rend. 1676: megien fel az középső rend házok folyosójára faragot kövekből álló egy keő gradicz az melynek felső része erős boltásos [Fog.; UF II, 718] * ~ rendbéli. 1656: Jnnett az . . . gradiczon fel menven, ugyan az közepseo rendbéli hazakra nilik bal kez fele egy felszer vas sarkon panthon forgo ajto [UF II, 129] * ~ rész. 1667: Az Orás toronynak also résziben vagon egy 2 fontos taraczk . . . Ezen toronynak középső résziben vagon ket egy egy fontos taraczk [Fog.; UF II, 337].

3. középnyagúságú; de mármie mijlocie; mittelgroß. 1849: Egy nagyobb és egy kisebb, s más középső platinta sütő vas serpenyők [Somkerék SzD; Ks 73/55].

4. három testvér közül közben a középső; al doilea dintre trei frați, mijlociu; unter drei Geschwistern der/die Mittlere im Alter. 1657: midón az Gyulafi Sámuel és Bethlen István középső leánya lakodalma volna Fe-

jérvárat ki sem akart júni^a [KemÖn. 131. — ^a1630 táján Brandenburgi Katalin, az özvegy fejedelemsasszony]. 1705/XVIII. sz. eleje: adgyuk az Aliza (?) Peter középső fiát ... Bégányi Ersebeth Aszonj(na)k életéig, hogy béreskedgyék, és ... szabadosan életeig birja [Ne; DobLev. I/59]. 1760: Magyar Mihály a Biro középső Leányával [Feltorja Hsz; LLt]. 1777: a kisebb legény Ferencz is oly boldogtalan hogy sohas más tartása nélkül el nem élhet, azért az középső fiu Mihály fel vállala az Atyának és Anyának és azon boldogtalan öcsinek ... holtig való tartásokat [Malomfva MT; Ben.]. 1791: Mlgs Horváth Samuel Vr középső Boriska nevű Léányát véski Gróff Nemes Károly Vrfi [Sztrézakercsora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

5. háromszor házasodott férfi három felesége közül a második; a doua soție al unui bărbat care s-a căsătorit de trei ori; die zweite von den drei Frauen des dreimal verheirateten Mannes. 1644: ket feleséget megh ölte Monar György az második Felesegenekis tudom hogj mind megh süteogette czombiat mint he vassal; Lattam hogj az hata girinczeis ki czuczat vala ugia(n) ez középső felesegenek; s mondotta szegeny hogj az fejsze fokával ütötte az Ura [Mv; MvLt 291.414b]. 1702: Nemeti Mihaljnak az középső Feleségének Megyes Ilok(na)k [Szentimre MT; BalLev.]. 1775: Egyik feleségivel sem élt jól a szegény Mósa. A középső ugyan számba sem vette, de az első és ezt az utolsót csak imígy-amígy becsülte [RettE 360].

6. nemzedék-viszonyító jelzőként szn előtt v. után; ca atribut pentru exprimarea raporturilor între diferite generații, înaintea sau după numele persoanei respective; als relatives Attribut in Bezeichnung der Generation vor od. hinter dem Personennamen: a közpennemzedékhez tartozó; care aparține de generația mijlocie; zur mittleren Generation gehörig. 1573: Közepső Thosa^a Janos [O.bikal K; KCs. — ^aA Thesa olvasatnál is számolhatni]. 1650: Felperes Matefi Istvan keozepső nemes ember. Matefi Györgytől nagibiktól [UszT 8/64.74d]. 1653: Közepső Szabó Péter vala bíró abban az esztendőben [ETA I, 143 NSz]. 1654: Geöndöly Mihály keozepseo (32) [Torockó; Thor. X/11]. 1677: Simo Boldisar nagyob, Matefi Istvan középső, es Koncz Pal nagyob [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1685: Damokos János közepső (36) pp [Bölön Hsz; HSzJP]. 1715: Polyani alias Közepső Harko János [Vaja MT; VH]. 1748: idősb Szekelly Péter, Közepső Szekelly Péter, Szekelly György [Marossztkirály AF; Told. 53]. 1749: Közepső Palffi István uram Potentiose reám jöven őszve tepelődénk [Tarcasfva U; Pf]. 1755: Haraszkereti^a Közöpső Nagy Ferencz [VH. — ^aMT]. 1759: Közöpső Mathefi Balas [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1762: Idősb Thót Mihály Közepső Thót Mihály [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 3a]. 1773: Közepső Gyárfás Mihály [Ádamos KK; Ks 73/55]. 1784: Agilis Közepső Szejes István (43) [Béta U; IB]. 1785: idősb Balint István jb. Közepső Bálint István jb. iffiab Bálint István jb [M.valkó K; Born.]. 1792: az ott vicinált jóságban ... ismertem három rendbéli Mojzes Fijakat, Leg nagibb, középső, és harmadik, Mojzes János Uraiméket [Borb. II Maria Tordai Conjunx Agillis Michaelis Szél ex M. Sákod^a (60) vall. — ^aU]. 1798: középső Palffi Miklos [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1804: Közepső Pál Péter (40) szabad székely. Nagyob Pál Péter (46) szabad székely [Firtosvárálja U;

Pf]. 1809: Ravaji Közepső Istók Péter [Rava U; UszLt ComGub. 1602]. 1851: Wárfalvi^a középső Pálfi András [Borb. — ^aTA]. 1866: Közepső Mihály János [M.léta TA; RAK 13]. 1875: Czakó (: Gazsi :) István középső [uo.; RAK 29]. 1886: Kasza Márton középső [uo.; RAK 46].

A címszó nemzedék-viszonyító szerepére távolabbi összefüggésében l. MNy LXIII, 51–64; AE 284–304. — Megjegyzendő: a fennebb felsorolt adalékok némelyike vonatkozhatik valamely település helyrajzi viszonylatában a település két szélén lakó hasonló nevű két személy között a település középső részére települt hasonló nevű személyre is; ez esetben tehát nem nemzedék-viszonyító jelzőről, ill. utójelzőről van szó.

7. ~ *rend* közrendhez tartozó személy; persoană care face parte din nobilimea mijlocie; kleinadelige Person. 1667: ha szekérrel hozná is a donatiokat, de csak hiában, mert nincsen egy jó akarója is se felső, se középső, se alsó rendekben [TML IV, 144 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

8. ~ *mester* kb. középső osztály tanítója; învățătorul clasei mijlocie; Lehrer der mittleren Klasse. 1736: Akkor pedig nem hitták az mestereket úgy hogy: rhétorok mestere; syntaxisták mestere, principisták mestere, hanem nagy mester, középső mester, kis mester [MetTr 427].

9. ~ *ujj* középuji; deget mijlociu; Mittelfinger. 1705: Tegnep, amikor hat órákor a kisfiunkat megfeszítették, semmi gondja nem volt, kilenc órákor pedig ... a bal kezén az középső ujja és a hivelykje egy veres hajszáll ... őszve volt kötvé [WIN I, 548]. 1758: Őn gyermek lévén megijedtem s az házból kiszaladtam, úgy utánam csapta az ajtót, hogy a balkezemnek középső ujját oda kapván az ajtó, az bőri körmöstől ott maradt [RettE 60]. 1829: a' jobb kezén lévő középső ujja meg van merevedve [Dés; DLt 836].

10. ~ *vas* ablak-keresztvas; bară transversală la fereastră; Fenster-Kreuzisen. 1600: veottwnk ket keozepsw vasat az Trombitas haza ablakara hogi be ne buhassanak d 32 [Kv; Szám. 9/IX. 27].

II. *fn* középben levő hely; loc situat la mijloc; in der Mitte liegende Stelle. Hn. 1720: Erdő alatt középső nevű helyben az Aszó mellett sz) [Szent Simon Cs]. 1771: a' Csik Csatoszegi Erdő alatt Közepső nevezetű helyben (k) [Csatoszeg Cs]. 1781: A Közepsőbe (sz) [Mákó K]. 1832: A' Közöpső [Sárd KK; WassLt].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

középszám hr-os alakban; cu sufix adverbial; mit Adverbialendung: ~ *ban* átlagosan; în medie; durchschnittlich. 1810: a' feladott italok közép számban elkelendő mennyiséghez képest a Fogadosnak ebéi haszna egy esztendőben megyen 16 Mfr. es 28 Dr [Doboka; Ks 76 Conscr. 99].

középszarvazatú ? 1761: Vagyon itt, ezen Szirbi Patakon, a Falu közepé táján, egy két kerekű, felyül Csapo ... Töly (!) fa Deszkaju közép szarvazatu avadag, de ép Tölygyfa Sendelyel fedett Tölygy fa Sasakban, Tölygy fakból négy szegre rakott, közép Szerű nagyságu Malma [Szirb H; JHb LXX/3.182].

Valamelyes valószínűséggel a közepesen magas fedélszerkezetű jel-szel számolhatni.

középszarvú középszerű/közepes szarvú; cu coarne de mărime mijlocie; mit mittelgroßen Hörnern. 1755: Há-

rom eszt(endős) Űnő Nro 7 Mellyek közzül ... az 3dik, Barna, kised testü, közep szarvu [Batiz H; BK sub nro 1020 Nalaczi coner.].

középszelelenség átlagszelelenség; lătime medie; Durchschnittsbreite. 1816: A legg Also Nagy Berek a Felső végin Fetske Farku hegyességgel rugvan ... Kaszálójára ... Két Figurába méretett meg ... Keresztül mérve a Triangulumnak básiisa lett 30 őll az honnon közep Széjesség 15^a [Radnótfája MT; Born. G. IV 17. — ^aŰl].

középszer 1. közepes (nagyságú); de măime mijlocie; mittelgroß. 1683: Két őreg őn tál ... ötven Közép szer őn tál ... mostan ki adott Közép őn tál no 17 [Űtl]. 1687: Egy közep szer, aranyas, nyito tablás Tükört f 1/20 [Űtl]. 1713: Három sor vagy rend közepszer orientális győngy [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.].

2. ~ *termés* közepes/átlagtermés; recoltă medie; mittelmäße Ernte. 1791: Vagynak-é Allodialis ép vagy Pusztá Szőlő helyek? hány Ember kapállok, és közepszer terméskor hány Vedret teremhetők? [BSz; Ks 74/56 vk].

3. közepmagas; de statură/înălțime mijlocie; mittelhoch. 1813: Csontos Vonu közepszer fejéhez lapulo fűlű [DLT 785 nyomt. kl].

Szk: ~ *termetű* közepetermetű. 1773: láttam alladozni egy közepszer termetű, Viseltes hamu szín köpenyegben ... egy embert [Dés; Ks 32. XXXII].

4. ~ *formájú* közepesen ovális; puřin alungită, oval; mitteloval. 1804: (A szőkevény arca) sem kerek, sem hoszszu, hanem közepszer Formájú [DLT nyomt. kl].

középszerű 1. mn 1. közepes; mijlociu; mittelmäße. 1723: En, mint Halász azt a Berket igen járom, s látom hogi miolta a Palló véginél az árok meg szélesedék, az közepszerű árvizet igen el nyeli s nem engedi hogi a Berkekben el terjedgye(n) [Királyfva KK; MbK 162]. 1752: a' termes penig néha közepszerű volt, neha penig jobatska, mint az idő is forgot [Backamadaras MT; Told. 37/44]. 1761: ezen ... Erdőkben közep szerű mak termes Idejen, meg hizhatik 50, 60 Sertes [Gyalu mare H; JHb LXX/3. 28b] | Vagyon egy jo Nagy Tanorok, mellyet Annuatim kétszer szoktanak kaszálni és sarjúján kívül közepszerű üdöb(en) meg terem füvet tizen hat Szekér szénára valot [Bolya NK; JHbK LXVIII/1.304]. 1774: közep szerű sokadalmakból 138. Mf a midőn legjobb akkoron 182, még 190. forintis bé jön [Mocs K; KS Conscr. 102-4]. 1775/1781: egy véka buza közep szerű árrán hat 's hét sustákon el kél [Algyógy H; JHb LXXI/3.355]. 1789: annyi nem terem közep szerű termésben, hogi megérhessék vele, hanem Nap számossággal és egyéb affile dőlgokkal keresik élelmeket [Ábrahámfva U; UszLt XIII. 97]. 1810: a' Fogadobéli esztendei közepszerű Tiszta Jővedelem Száz ötvenkét Magyar Forint és két Pénz [Doboka, Ks 76 Conscr. 100].

Szk: ~ *állapotban*. 1789: A szőlő közepszerű állapotba, ki abrontsolva, és ki kapálva [Branyicska H; JHb XXV/65]. 1830: Vagyon edgy 20. vékán vetett Lább Török Buza Közepszerű állapotban — de még fedetlen [Nagyikland TA; TLt Köz. ir. 1748] * ~ *módon a.* közepes mértékben. 1772: a hátulso két kerekék is fo-

rognak, de sebessen, vagy éppen a mint kellenék forogniak sohasem, tsak közep szerű modon [Kük.; JHb LXVII/2.389]. 1796: mihelyest a Küküllő Vize tsak közepszerű modon is meg árad ki ömlik ezen Határok béli széna Rétekre, és egyéb Terrenumokra [Ádamos KK; JHb XIX/56]. — b. közepesen, közepszerűen. 1805: Bőjbe A Zabjak ... meg lehetőség, a közep szerű modan ereszt(ne)k kalangyai [Torda; TLt Köz. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével].

2. közepes nagyságú; de măime mijlocie; mittelgroß. 1560: Egy Bokor Eoregh Ezusth aranyas kewes^a kapch keoz tyzenketh bokor kapch Keozep zerw es kysseb Aranyasok [JHb QQ Temeswary János reg. — ^aÉrtsd: köves]. 1572: Az kewezperw Thoth ... meg hi-hatatlantul nekewnk attá [Szászszombor SzD; Ks]. 1576: Wagon kezep zereo gyeongy Aproys en Azth hyszem hogi egy dyo heba mynd A ket fele Ne(m) fyne [Szamosfva K; JHbK XVIII/7.14]. 1584: Ha mikor penigh Soos halat hoznak zekereken, Az wasarbiro, Egy-ne teobtet ne vehessen^a, se penigh a' nagioikath se az kisebbket, hanem keozepzerewth wegien eggiet eggiet zekerteol [Kv; PolgK 7. — ^aVámként]. 1585: Talak kichid(d)ed es keozepzerewwewk vadnak Niolcz, tizen-harmadfel font, tt f. 2/7 [Kv; KvLt Vegyes 1/2.3]. 1622: Egi keozep zereo furu tt f. — d. 32 Egi kwssob furu tt f. — d. 20 [Kv; RDL I. 119 néhai Tótházi Eötues Mihály ötvösműszereinek lelt.]. 1637: Eőregi Giolióbis Taraz-hoz (!) ualo n 23 Keozep szeorw Tarazk Gioliobis n 200. Annalis aprob Jelen Tarazk Gioliobis n 328 [Ebesfva; Űtl]. 1652: Őreg s közepszerű vas pörölly Banyászok-na)k valo No. 13 [Görgény MT; Törzs]. 1681: Közop szerű kád [Vh; VhU 561]. 1684: a düllőnek a másik része pedig közsirtos közepszerű fenyőfakkal bé vagyon növe [Tekerőpatak Cs; EHA]. 1699: Itt vagion edgy sövény diszno olban, két fél hizottýáb(an) valo közep szerű ártány [Miháczfva AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1717: Peres Mál nevű hegyben vagyon két közep szerű tábla szőlő [Nagyrapolt H; JHb XXXI. 5]. 1722: Paripáknak a közep szerűek leg alkatmatossabbak, Szekérben pedig mennél nagjubb, annál erősebb [GyK. Wesselényi Ist-ván instr.]. 1844: azon egész erdő beli kárt betsülték az alábbi modon találtak 8 nagy szál fíjatalokot ... közepszerűeket 70 Szálát kisebb fíjatalokot, Szálát 6 xra [Selye MT; DE 4].

Szk: ~ *nagyságú*. 1761: Vagyon itt, ezen Szirbi Patakon, a Falu közepé táján, egy két kerekű, felyűl Csapo ... közep Szerű nagyságú Malma [Szirb H; JHb LXX/3.182]. 1818: vagyon egy közep szerű nagyságú erdőske [Jedd MT; LLt] * ~ *testű*. 1812: Az egyik Őkör szürke közepszerű testű [DLT 318 nyomt. kl].

3. közepes minőségű; de calitate mijlocie; von mittle-erer Qualität. 1610: Haro(m) io Derekalj egy vankos keozepzerű [Kv; RDL I. 6]. 1729: Meszáros Czehbéli Atyánkfiai az őreg marha husnak a szépit harmad fel penzen az közep szerűnek s alább valonak fontýát két, két pénzen mérjék [Dés; Jk 389b]. 1759: Ezen lefolyt 1759-ik esztendő ... terménységére nézve közepszerű volt [RettE 97]. 1764: az őkrök sem nem a' legiobbak közzül valók, sem pedig nem az allyosabbak, hanem közep szerűek voltanak [Udvarfva MT; Told. 44/26]. 1808: Ezen föld ... közep szerű egy része gérás [Kv; AggmLt]. 1839/1840: 2 Béres. Szabo luon ... Esztendeg valo Bére 14 váltó forint és egy pár új Csizma, edgy

Szürke Szokmán két pár Harisnya ... édgý közép szerű bõr mejre valo [M.kõblõs SzD; RLt].

Szk: ~ *jóságú*. 1849: 39 láb közép szerű joságu deszka palánt [Szamosfva K; Ks 73/55] * ~ *minéműségű*. 1820: A' Fõldek közép szerű minéműségűek mivel egy véka vetés után megterem 4 kalongya [MvÁlt usz-i úrbéri összeírások 2] * ~ *természetű*. 1864: Eszenyõ domb alya közép szerű természetű szántó föld [Remete Cs; EHA].

4. középkorú; de vírstá mijlocie; mittelalt(e)rig. 1591: Barrabas Peter, Nadasi vallia ... Egi fejer Daroczós ember vala ott Az zekeren egi veres zokniaiu azoniz vala, keozep zerw, fekete abrazattiu keopczeos azoniz ember [Kv; TJk V/1.108]. 1811: Egy közép szerű ember, sugár száraz piros ábrázatu [DLt 1748 nyomt. kl].

Szk: ~ *idejű*. 1761: És ime, hátunk megett, jó távol sok emberek, kik az erdélyi szászokhoz öltözetekben hasonlók valának, előttem személyében mintegy esmeretesnek tetsző tisztos, középszerű idejű embernek vezérlése alatt lóháton [Nyír 200 Bánfi Farkas álma] * *korára* ~. 1843: Varga Katalin esmerem, láttam háramszor, s jól emlékezem, hogy termetere s korára középszerű, barneszeg ... asszony [VKp 93].

5. középmagasságú (ember); (om) de staturá/ináltime mijlocie; mittelhoch (Mensch). 1758: Staturám azért középszerűnél valamivel nagyobb, id est három singnyi [RettE 78]. 1775: Daniel Polixéna ... ifjúkorában igen szép mind ábrázatjára nézve, mind staturájára, mely középszerű volt [i.h. 347]. 1776: Az Nagy attyokot Csoma Istvánt jól ismertem fekete szeg középszerű ember volt [Zágon Hsz; HSzP Andreas Vajda (83) pp vall.]. 1812: Krisán Mária ... 22. Esztendő, közép szerű, vékony suhantzár testi alkotású [DLt 225]. 1846: Berka Petru középszerű nyulánk testalkatu [DLt 1200 kv-i nyomt. kl]. — L. még VKp 93.

Szk: ~ *termetű*. 1769: Sztán Czigány ... 35. Esztendő, középszerű termetű, sárga, ösztövr ábrázatu [Uslt XIII. 97]. 1806: Zsombori Joseff kitsin inkább mintsem középszerű termetű [DLt 514 nyomt. kl] * *termetében* ~. 1798: (A szõkevény) termetében közöpszerű köptzõs [DLt ua.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht: 1. ~ *ben van* közepes vízállásban van; cota apelor este potrivită; in mittelohem Wasserstand befindlich. 1770: az Ocultatio alkalmatosságával a Viz közép szerűben volt [Ádamos KK; JHb LXVII. 130].

2. ~ *je* vminek a közepes minőségű része; partea a ceva care este de calitate mijlocie; Teil von mittlerer Qualität einer Sache. 1746: determinatattott Hogy uyabb dispo(sitio)jágá a Ns Tanás(na)k a bárány czimer(ne)k Kõpo(querit) d. 12. közép szerűit d. 09 alább valóját per consequentes árullyák a Mészárosok [Torda; TJkT III. 53].

középszerűképpen meglehetősen (jól); destul de bine; ziemlich gut. 1794: Muntyán Gligor szomszédjaival középszerűképpen élt, egyel is mással is kotzodott, mellyért gyakran Törvényre keredkedtenek [Déva; Ks].

középszerűleg 1. közepesen; potrivit, nici bine, nici prea rău; mittelmäßig. 1797: 10 's több esztendők alatt is alig terem egyszer tsak középszerűleg [Ajton K;

EHA]. 1814: Vaszilie Gintzin középszerűleg hoszu előre görbedett orru [DLt 1069 nyomt. kl].

2. átlagosan; in medie; durchschnittlich. 1797: Eget bor kél-el esztendõt által közép szerűleg fel-veve 10 veder [Ajton K; CU IX/2.47b] | Égett-boris pedig el-kél, középszerűleg véve, 5. Veder kerek esztendõn [Szentgotthárd SzD; WassLt Conscr. 366]. 1810: egy véka Buza középszerűleg meg ér 4 Huszast [Doboka; Ks 76. Conscr. 194]. 1839: (A föld) meg termett volna leg kevesebbé 4 kalangya buzát, minden kalangyára pedig középszerűleg lehet vékát számitani [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223.5 nemtelen Hirtságe Stéfán (67) vall.].

középszerűség közepes vízállás; cota obișnuită/potrivită a apelor; Wasserstand von mittlerer Höhe. 1770: Tuddyaé a Tanu hogy midõn az Ocultatio volt, akkor nemis közép szerűsegen volt a Kis Küküllõ hanem Közép szerűnél nagyobb uj viz volt, tsak nem fél árjában? [Kük.; JHb LXVIII. 91 vk].

középszita középsűrű szita; sită nu prea deasă; Sieb von mittlerer Dichte. 1697: Antal napi sokadalomkor vöttem két sűrű szitakat 2/4 Item mas ket közep szitakat is vöttem 1/36 [Kv; KvRLt I. C. 8. 6].

középtájban vminek a közepe táján; pe la mijlocul a ceva/unui lucru; um die Mitte einer Sache. 1694: Arx Keóvár ... Ket felõl az fel vono Kapun vono vas Lanczoscák függenek es az mellet ket felõl ket Vastag Vas Retez, mellyek(ne)kis Retez fejei az Kapu felben allanak, mellyekenis fellyül közep tajba(n) negi negi szembol allo Lanczoscakkal függõ Szegezõ Vasak allanak [Kóvár Szt; JHb Inv.].

középtanoda középiskola; școală medie; Mittelschule. 1868: Az erdélyi fő- és középtanodák tanári értekezlete f. év és hó 25ik s következõ napjain lesz Kolozsvárt [M.bikal K; RAK 167].

középtermékeny közepes/átlagtermékenységű; de productivitate mijlocie; von mittlerem Fruchtbarkeitsgrad. 1797: egy kõblõn vetett zabbol közép-rend földbe közép termékeny Esztendõben 4 ~ Négy kalangya terem | minden kalangya tiszta-buza közép termékeny Esztendõben ereszt 1 1/2 ~ egy s fel vékát egy Embekapállatnyi szõllõnn közép termékeny Esztendõben 3 ~ három veder meg-terem [Pujon SzD; WassLt Conscr. 535].

középtermékenységű közepes/átlagtermékenységű; de productivitate mijlocie; von mittlerem/durchschnittlichem Fruchtbarkeitsgrad. 1797: egy kõblõn vetett Buzából Rõsbol, Zabbol, Árpából, Tõnkõllybõl, vagy egyéb Gabonából Közép termékenységű esztendõben hanny Kalangya szokott termeni? [Dob. WassLt Conscr. 13].

középtermés közepes/átlagtermés; recoltă medie; Durchschnittsernte. 1768: közép termése szerént egy kõbõlnyi maggal bé hintett és vetett földõn terem nyolcz kalangya szalmájában lévõ buzát [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. 1774: azon szõllõkben 16. esztendõktõl fogva Vincelléreskedvén, tavaly termett szõllõt közép termés-

nek mondhatom [Szentdemeter U; LLt Vall. 216]. 1783: midőn az egész Szőlő hogy termésre jő közép termés-sel meg teremhet Urnar(um) 6000 [Branyicska H; JHb XXXI. 28]. 1797: Az ezenn Falu Határ Földe igen sovány, vad, és terméketlen lévén, egy köblön vetett Buza után közép termésibe a' jo földbe 6. kalangya, kö-zépszerűbe 4. a' leg rosszabb és leg soványabb földbe 2. szokott többnyire teremni [F.gyékenyes SzD; WassLt Conscr. 66]. 1807: (A szőlő) közép termésben terem Urn. 10 [Mikesásza KK; DobLev. IV/902. 15]. 1826: Csős Törökbuza közép teremesb(en) meg terem 30 Sze-kérrel. Szénais meg terem közép termesben . . 35 s meg tobb Szekerekkelis [Koppánd AF; i.h. V/1115. 2a Boros István (62) ub vall.].

Szk: ~ idején. 1761: egy Kalongya megnyit eszert . . közép termés idején? [JHb LXVIII/2.12 vk]. 1774: Jó rendire teremhetett minden esztendőben közép termés idején az egész Szt Demeteri Jóságban széna sarjuval edgyüt 300. szekér [Szentdemeter U; LLt Vall. 63]. 1816: Colonialis Szőlője . . egy kapaalya, közép ter-mésben ad belőlle 1. veder Dézmát [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24/20]. 1827: A tiszta buza ereszt közép termés üdején 1 1/2 vekát az elegy buza két vekát [Balásháza Sz; WassLt Conscr. 376].

középtermetű közepes termelékenyséű; de producti-vitate mijlocie; von mittlerer Fruchtbarkeit. 1756: So-vány követes lévén az Határa, tsak közép termesűnek lehet állítani [Branyicska H; JHb LXX/2.55].

közép-természetű közepes minőségű; de calitate mijlocie; von mitterer Qualität. 1760: vagyon . . egy darab Láb Föld közép természetű föld [Novaly K; BLt]. 1864: Sorok alya alatt valóságához képest közép termé-szetű kaszáló [Remete Cs; GyHn 49].

középtermetű közepmagas; de staturā mijlocie; mit-telhoc. 1769: Pintye Gornyik . . valami 60 Esztendő közép termetű, Testes . . ősz Ember [Uzslt XIII. 97]. 1784: Sárpatakrol^a a' G Teleki Mihály Ur Udvarából el szőköt Jobbágy Sütőnek le írása Közép termetű . barna szeg [TKI. — ^aMT]. 1787: Sajnárr András . . közép termetű kövér szép Ember [K; KLev.]. 1817: Sze-mélyes Leirása . . Also Járából^a . . . el szőköt Hesdet-zán Farkas Pétrének Közép termetű, zómók, köptzds [TLt 1779 Lázár Antal szb kezével. — ^aTA]. 1831: az ember közép termetű, sáppadt Himlőhejjes, kék szemű sarga bajjusszu [DLt 332a nyomt. kl].

közép-termő közepes/átlagtermékenyséű; de recoltā medie; von mittlerer/durchschnittlicher Fruchtbarkeit. 1815: Dézmája Esztendőnként . . Közép termő Esztendőt véve monden procratiojából 10 tizből egyet [Vi-rágosberek SzD; Ks 77. 19. 439].

középuji deget mijlociu; Mittelfinger. 1799: Pap Ist-ván . . a kis nevedék, és közép ujját is ki nem egyenesít-heti [Dés; DLt].

középut középső út; cale/drum de mijloc; der mittlere Weg. 1771: midőn a Rosa Hegyre feljaro közép utra ki hajtottam volna a Tehenemet ott engem le agyolt Pap Andrásné, meg vert [Dés; DLt 321. 38b].

középű vmilyen középrészes; cu un anumit fel de mijloc; mit irgendeinem mittleren Teil. **Szk:** *bagazia* ~. 1658: Egy rosas papla(n) Est f. 3 Egy Veres bagazia keő-zepű papla(n) Est f. 1 [Kv; KJ] * *bársony* ~. 1657: Egy zeöld kamokauaal peremezett, veres arancias viragos bar-sony keőzepű papplan [Mihályfva NK; JHb XXII/42] * *ezöstös(-aranyos)* ~. 1733: Edgi kökőrcsin szín ezüstös, aranjos közepű Seljem paplany az körületi Pub-likány Szin Atlacz [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1768: Egy olaj szín Ezüstös közepű Paplan viragos Trokét ké-rülettel [Nsz; TGsz 51] * *kapornyaszin* ~. 1816: Ka-pornya szín közepű, széles kék 's violaszin atlasz pánli-kás szélű Selyem keszkenő [UnVJK 221] * *kávészín* ~. 1788: Egy veres körületű kávé szín közepű karton Pap-lan [Mv; TSB 47] * *recés* ~. 1728: Abrosz rettesz köze-pű kamuka himre szőtt [Uzon Hsz; SVJK] * *selyem* ~. 1835: Egy Sellyem közepű viseltes paplan [Mv; MvLev.]. 1838: Sötett Karton Lilla szín selyem közepű Paplany [Sáromberke MT; TGsz 54]. 1850: egy darab sejm közepű paplan 15 vft [Algyógy H; Born. F. II] * *táfota* ~. 1797: Király szín tafata közepű Karton szélű Paplan [M.köblös SzD; RLt] * *tercenella* ~. 1745: Edgi Terczenella közepű, lang szín atlaltz kerületű pap-lan [Marossztkirály AF; Told. 19] * *trókét* ~. 1805: Egy Szederjes Trakét közepű paplány [M.macsás K; RDL Majtényi Istvánné Rettégi Sára kel.].

középület clădire publică, edificiu public; öffentliches Gebäude. 1867: Az egyház középületei közül a temp-lomnak csak falai állanak, fedélzete régóta nincs [Füz-kút K; ETF 107. 11]. 1874: Középületei gyengék a temp-lom kivételével, mely 1873-ban fából újonnan épült [Ud-varhely Sz; i.h. 27]. 1883: A középületek jó állapotban vannak a tornyot kivéve [A.szentmihályfva TA; i.h. 32].

középvás kb. közepes méretű rúdvas; bară de fier de mărime mijlocie; Stang/Stabeisen von mittlerem Maße. 1581: Az waralat valo Malomba meg Teorot volt az Korong wottem egy Keozep wasat a hoz [Kv; Szám. 3/III4. Chyanady Thamas mb kezével]. 1589: veottem Keozep kapura ket keozep wasat d. 16 Attam az kouacz-nak, hagi az ket vasbol egi karikat, es egi retezt czinalt d. 12 [Kv; i.h. 4/X. 14]. 1594: weottem egi Apro wasat horog chinalnj f 0 d 8 . . ket keozep wasat horog chinalnj f 0 d 32 [Kv; i.h. 6/XV. 25]. 1599: hogy az also oranak az zelfogoya el teoreot volt, es az az Vereo lancz el zakad-wan, vettünk egi kezep wasot d 20 [Kv; i.h. 8/XVI. 36]. 1620: Zaz eőregh Sin vastul f —/24. Zaz keozep vastul f —/12. Zaz apro uastul f —/9 [Kv; KvLt II/69 VectTr 17]. 1630: Kertsi Tamás hozot magyar országból 400. keozep wasat p(ro) f/8 [Kv; Szám. 18b/IV. 41]. 1637: Egy sing keozep uas [Kv; RDL I. 24].

középvastagságú közepes átmérőű; de diametru mijlociu; mit/von mittlerem Durchmesser. 1825: Közép vastagságú fenyő fák fel dolgozásáért ölit 15 xr [Dés; DLt 3].

közérdekű közös érdekű; de interes comun; von ge-meinsamem Interesse. 1847: Mondja meg valló, hogy azon idő alatt, még Bucsumban volt, a bucsumiak s az evvel közérdekű közönségek ügyében hányszor és mi-csoda helyekre utazott . . . ? [VKp 167--8 vk] | Én^a a le-

folyt hat évek alatt míg a bucsumiak s az avval közérdekű községek ügyét vezettetem, valami hat ízben ... voltam Bécsben, három ízben Kolozsvárt a kormányzó ő excellenciájánál [i.h. — ^aVarga Katalin].

közérdő 1. közösen birtokolt erdő; pădure în posesiune comună; gemeinsam besessener Wald. 1546: Banffy Magdolna azony ... Egy feleel, masfeleel Bogathy Chaspar my athalwnk ... thenek ilyen zerzeesth ... hogy az ke(sz)^a erdeebel, Bogathy Chaspaar az Ew nemesi hazaath meg Eppyche ... Mostan magokath meg gondolwan, esz Ew Erdeyekhnek puztasagat meg-nezwen azonyom ew kegyelme ... keez penzyl aad Bogathy Chasparnak keeth forynthot, hogy Bogathy Chaspaar ymmar az kez erdeebel (!) az Ew haza Eppylesere esz chenalthathassara semi faath ne wagasson [Panot^b; Daniel O 5. — ^aÉrtsd; köz. ^bPanád KK]. 1577: Vitalius Balas ... keoz erdeonek ualla az giortian ezakossath [Mv; Bállt]. 1596: en nekem uagio(n) egy darab zena rethem eosteol maratt, Tarchafalua es Csehterfalua keoz erdejekbe [Csehértfa U; EHA] | az megh lrt keoz erdeoben egy reszeczket az en reszem zereneth epetette(m) maior hazamis volt raita ... kyledte arra Zalasi ura(m) eo kme louait ... hatalmasut [UszT 11/24]. 1756: Olyan nagy, és jó erdő az, hogy azon kívül a mely köz erdők vadnak, azoknál tiszter is bötsűsőbb azon erdő ... ? [Kük.; Ks 15. LXXVII. 17 vk]. 1767: az egész Hátáron találtatott köz Erdőket mindenütt fel mérdekelnén ... azakból figáttunk Öt Táblákat [Vaja MT; Told. 42]. 1778: Tölgyes és Venyikés köz Tilalmas Erdők [Szásznyires SzD; EHA]. 1795/1807: egy darab Köz Erdőt le vágattatván, és ki irattatván ... azt szőlővel bé ültette [Kispetri K; EHA]. 1844: Vad almason levő köz erdők [Szentgerice MT; EHA].

Némelyik adalék a 2. jel-hez is tartozhatik.

2. *rég, táj* élőerdő (vmely település lakosai által közösen használt/élt erdő); pădure în folosință comună; von den Einwohnern einer Siedlung gemeinsam genutzter Wald. 1560: aztys tudg'a keg: hog' az nemes iozag, ez orzagban myndenét ig' elnek ezuel, hogy ualahol az kéz erdő uag'on eg' arant tyzedelnék zemeli ualogatas nekyi, uag' sok uag' keues, enys vg'an azont kyuanom, mert tudg'a keg: azt hog' az erdő köz es ozatlan mynden háat zál fanak egg'ik (!) enym Azonkepen az haznays enym es vg' kyuanom uag' sok uag' keues keg : ys az kéz erdően hyzot dyznokat közél bochassa mynd az keg:tek iozaga belyt aký oth hyzot [Apanagy-falu SzD; BesztL 41 Myko Balas lev.]. 1603 k.: Tilalmas erdejekre en ne(m) emlékezem ... de az keoz erdőt éltek azokis [UszT 16/65 Paulus Keömywes de Vdwarhely (50) lib. vall.]. 1750: Falu közönséges szükségereire excindált köz Erdő Tetejin el menő út [Koronka MT; EHA]. 1760: Ezen Falunak határán olyan Erdő mely Udvár számára usualtatnék nincsen, hanem vagyon az Falunak egy darab Kerek Erdők nevezetű köz Erdej [Novoly K; BLt]. 1774: a Falusiak Silipestye nevű köz Erdejek [A.füged TA; EHA]. 1780: köz erdő ... vagyon a' Götsi út mellett [Harasztkerék MT; Told. 86 Conscri. 14]. 1813: Jól tudom hogy itt a F Berekszoj Határban ... még ez előtt 14. esztendőkkal, szép fiatalos köz osztatlan szabad erdő lévén, fogattatta fel maga számára az

Exp(onen)s Groffné Aszszony^a | ezen körül szomszédolt, és határbeli jegyekkel mostis ki jegyzett s ki mutatott egész hely ... szabad köz erdő lévén, lehet hogy Pintye Von ... igyekezett volna fel fogva (!) valamely részét, de én se fogni se irtani, v(agy) használni itten ötlet nem lattam [F.Berekszó Sz; BfR III. 12/9 Gávris Ursz (38) col. vall. — ^aÖzv. gr. Tholdalagi Lászlóné gr. Kor-da Anna]. 1830: A körül szomszédoltam Erdő kívül ma a Falunak Köz Erdejé több egy szál sintsen [Körtvélyfája MT; LLt].

E jel-re és az erdő jellegére I. EM L, 262–3, LI, 81–2. — A székelységi közös erdőlétre/használatra I. RSzF 111 kk.

közérdölés közös erdőkitermelés, rég erdőelés; folosință comună a unei păduri; gemeinsame Ausforstung. 1814: az köz Erdölésre nézve ki néztünk egy darabb Erdőt [Dés; EHA].

közérő 1. közös erő/munka; clacă, muncă obștească; gemeinsame Kraft/Arbeit. XIX. sz. eleje: (A) kaszálló helyek közösek kaszállaskor ... köz erővel rollak le kaszállák az termést [Vád SzD; Told. 19. 70/10]. 1817: Az egyesült város fő Birájának és az egész Magistratusnak egyik fő gondja légyen, hogy egy új és minden Comoditással telles Tanács házat köz erővel építtessen [Szu; UszL VIII. 68].

2. karhatalom; forță publică; Brachial/gewalt. 1831 u.: kérésem végre a köz erő ki rendelése iránt a Flges K. Guberniumnak ajáltatott, és ... a Flges K. Gubernium a Brachiumot ki rendelni méltotzatott [K; Somb. II].

közértelem közmegegyezés; consimțămînt general; allgemeine Vereinbarung. 1677: magok az egyházi rendek-is concludalhatnak, és constitutiokat csinálhatnak, de azokat-is közönséges Generalis gyűlésekben. Az halgatokkal és külső rendekkel köz, avagy azokra-is nézendő dolgokban pedig, nem különben, hanem azokkal-is köz értelemből [AC 2].

köz-estamet kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff (von gemeiner Qualität). 1627: Negy Singh karasia f 4 ... Eöt singh Zeold keoz Estamet tt f. 6 d. 25 [Kv; RDL I. 132]. 1629: Negy sing veres paya tt f. 4 d — Eöt singh Slesiaj Keoz Zeold Estamet f. 6 d. 25 [Kv; i.h.].

közfa 1. hasfa, strájf; lemn despărțitor/folosit pentru despărțire; Streuholz. 1810: Vagyon a gabonás végibe egy állással tiz lora készült derék istálo ... Vagyon benne 11 oszlop formára kereken csinoson kifaragott állás fa alol talpba, felyül a' mester gerendába belé vésvé, melyekről a' más végeikkel a' Vállukhoz kötött, lántzon álló 4 közfák fügnek végeikenn lévő két két vas [Doboka; Ks 76 Conscri. 30–1].

2. vmilyen malomgerendafajta; un anumit fel de grindă la moară; irgendeine Art Balken in der Mühle. XIX. sz. e. f.: a vas pallót tartó közfa^a [GyK kv-i építőmester malomszám. — ^aMarosbogáton (TA)].

közfajlandis régi kelmefajta; un fel de stofă; gemeine lündische/lundische Tuchart. Szk: sziléziai ~. 1629: Egy Darab Slesiaj kék keoz fay londis (!) aestim: tt f. 18 d. 75. Egy wegh sarga fodor igler tt f 18 [Kv; RDL I. 132].

közfal 1. két ház közös fala; calcan, zid/perete despärjitor; Scheidewand zwischen zwei Häusern. 1568: Anna Consors Marci kowach ... fassa e(st). Ezt en zemmel lattam hogy az keosz fal Az kowach balase meg Gywlt vala, Razmane felöl es Ige(n) erossen Egy (!) vala [Kv; TJK III/1.221]. 1592: Heltai Gaspar ... vallia lattam hogy weres lakab Nagi Janossal egy arant faradott az falnak chinalasaban, eggikis az masikkal nem ellenkezet, hanem vgi mint keoz falt, egy arant eppitettek, kibeol hizem hogy az fal keoz volt keozeotteok [Kv; TJK V/1.195]. 1626: Vrunck eo felge . paranchyoluan kegelsen hogy az Eotues Andras fel haza Samuel Deakéual egyben szakasztassék; miuel egy keoz falt le kellett rontani es fen az helyben gerendákat kellett vonatni [Kv; Szám. 16/XXVII. 24]. 1633: Csiszmaszia Istuanis megh engede hogy eo felcolleys az fa keozfalt ki hannia es keobeol az keoz falra epithessen seot megh hogy az Csiszmaszia Istua(n) gerendaitis az keofalba rakiak [Mv; MvLt 290.129b].

2. (belső) válaszfal, perete despärjitor/interior; (inne-re) Scheidewand. 1623: Az Egez Jstallokott zekerzent vgy Czinaltassa hogy . . . Egy földel alatt legyen mind, Cziak beleoll keltetik az Jstallokott keöz falokkall vgy által zagatny [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1652: Ezen Udvaron ... három részbe ... Tyuknak, Ludnak, Réczének, s hizlalo disznoknak valo oll ... mindenik olnak közfalais boronakból felrakott [Görgény MT; Törzs]. 1772: Az Sütő Ház mellett ugyan azon fedél alatt találtott egy Konnyha Ház, mely Konnyha Háznak az Sütő Házzal egy köz fala vagyon [Szászfehes K; BethKt Mikos conscr.]. 1842: van ezen részbe az istálónak . . . a köz fal mellett egy jászoly deszkából [Oprakercisóra F; TSb 51]. 1852: egy Köz fal . . . a pitart a hátulso háztol el szakasztja [Dés; DLT 1343]. — L. még BGU 125.

3. várfal; zid de cetate; Burgmauer. 1662: Az mieink pedig, mihelyt látnák a kasamátáknak s közfalnak is annyiravaló megrontatásokat s az árok vizének is elmenését az népet az három bástyákról minden éjszakára az töréseken való vigyázásra lehozni kénszerítettnek vala [SKR 605].

köz-faluterhe vmely település köztelherviselése; sarchinā publicā al unei aşezări; Tragen der öffentlichen Lasten in irgendeiner Siedlung. 1805: A Kenosi Sándor Nemzettség be adgya a Mlgos Kir. Táblának . . . Deliberatumat, melyből ki tétzik igaz eleitol fogva valo Nemessége . . . ezen nemzettség a köz falu terhe alá nem vonatathatik [Szu; Borb. II].

közfék közönséges fék; căpastru/frîu obișnuit; gemeiner Zaum. 1861: hat Setét Szürke Gjermek lovak melyek(nek) uj pokrocok, hevederek, peczkes köz Fekes s Kötő fekek adattak [Görgény MT; UtI].

közfelperes közbíró; acuzator public; Staatsanwalt. 1841/1847: A Széld vallomás át adatik minden hozzá tartozoinak Magistratualis Közfelperes Fő Hadnagy aanak: hogy az ezennel hamis levél készítettéért közkezeset alá vettett Darvas János ellen, a szükséges törvényes lépéseket téttesse meg [Dés; DLT 530d].

? **közfogás** ? 1576: wagon három gyeoreo Arany, mindenek keoz fogas [Szamosfva K; JHbK XVIII/7].

közfolyam szk-ban; in constructii; in Wortkonstruction: a történet ~ a történelem folyamata/menete; cur-sul istoriei; Lauf der Geschichte. 1854: Gyakran szomorúan gondoltam: mennyi minden megy feledésbe melyek a történet közfolyamára hatással voltak és lesznek [Újfe 4].

közfosztán régi kelmefajta; un fel de stofă de altădată; alte Textil/Stoffart. 1688: Egy vég Dufla fosztántól f —//37 1/2 Egy vegh Koz fosztántól f —//22 1/2 [BfR Vect].

Vö. a foszlán és a fosztán címszóval, ill. az utóbbi helyen a jegyzetben levő utalással.

közföld 1. földközösségbeli föld; parcellă din proprietate obștească; Boden/Feldstück der Feldgemeinschaft | vmely település köztulajdonban levő földterülete; teren agricol apartinând unei aşezări, in proprietate obștească; gemeineigenes Feldstück einer Siedlung. 1560: kezwnk-be bochyaták, Az minemw per patuár thamadotth volt, Ez el múlt Napokban, az király eo felsege tablaian, valaminemw Magyar Regeni határba keöz feöldeon, az maros vizenn, vyonnan valo Malom chynálás felől [Mv; JHbK XII. 7]. 1582: az Jrotwanj koz foldo(n) vala senkj megj nem ellenzette rwlla [Szűkerék SzD; JHbK XXXVIII/127]. 1584: Az Tunyadon . . . keoz feold uolt az kirul az almady Gaspar kertit le uo(n)tak [Szava K; i.h. XVIII/22]. 1592/1593: azon az porondon etettew barmunkat, Meegh vgian azt mondta az Rethi Malombeli Molnaris, hogy amaz porondra az viz keozze hajchiatok, ott ehetik barmotok, mert az keöz feold [Szentmargita SzD; Ks. — Dés városa és a Szentbenedeken birtokos Keresztury Kristóf határperében vallatás]. 1767: Vagynake még actu is az Udvarfalvi Határon ollyatén osztatlan Köz Földek, Erdők, felesen? [Udvarfa MT; Told. 44/45 vk]. 1774: az Falu köz földet nem házalatok szerint osztotta, hanem elsőben is magának az Javából annyit foglalt amennyi éppen elég volt [uo.; i.h. 44/47]. 1795: (Az) osztatlan köz föld az Antiqua Sessio szama szerint fell osztassék ítéltetett [Gergelyfaja AF; DobLev. IV/743.6a]. 1801: Mi alább subscribáltak, mindnyájjan M. N. Sombori birtokosok . . . Confluálvan . . . a' M. N. Sombori köz földeknek fel-osztására meg-kivántato szükséges Consensusnak és rendelesek(nek) meg tétetések véget . . . ez következő s meg másolhatatlan édgyezésre léptünk [M.nagyszombor K; Somb. I]. 1802: a' nevezett F.őri határban Pojána tetesü nevű helyben a' Falusi lakosok által házalat szerént, nyilazni szokott köz földből egy darab részt fel szántván, ottan . . . Balog János Vram el fogattatott [Felőr SzD; BetLt 6]. 1821: A' Modrán alol a' Szamosnak régi árka, a' mint a' Béla hegy felé járt vala, annak televénnye közföld lenne [Dés; DLT]. — L. még KHN 296.

2. határsáv; fíşie de pământ între proprietăţi; Grenzstreifen. 1650: mikor az keöz feöldet az Arankutiak meg borozdoltak uala, az felseő Szauatiakkal Nagy Sukj Pal Vram mind be forgattatta uala a borozdakat [F.szovát K; SLt Q. 7]. 1770: Salamás és Barna hágó között nincsen is olyan közföld, hogy az marha könnyen oda el ne mehette [M.hermány U; RSZF 211].

3. kb. térköz; interspaţiu; Raumabstand, Zwischenraum. 1653: Legelőll a ket csauz szinte oda álla a hun a császár^a szekérének el kellett menni — mintegy tíz lépés-

nyire állanak. Utánna meg annyi lépésnyire esmét Tol-dalagi uram s Krájník László és én s Tamás deák, az hogy négyen állottunk hátrább. Esmét egy darab köz-földel mintegy hat vagy nyolczan állottak | végre a dere-ka is elérkezék a tatárnak, és táborba szállnak jó közföld hozzájok [ETA I, 133, 164 NSz. — ^aA török szultán].

közföldecske vmely település köztulajdonú földecske-je; parcella de proprietate obștească; gemeineigenes Feldstückchen irgendeiner Siedlung. 1768: Az also Szi-get s Köz Földetske a Csorda Pásztorok(na)k hagyatik [Ákosfva MT; EHA].

közfü köztulajdonú kaszáló: fineață de proprietate obștească; gemeineigene Heuwiese. Hn. 1718: Közfü-ben (sz) [Szilágycseh; EHA].

közfűrész közös fűrészmalom; joagăr de proprietate obștească; gemeinsame Sägemühle. 1608: Kovaznan Orbay Zekben Egh keoz fwrezunk vagyon [HSzj fűrész al.].

köz-fűzeshely köztulajdonban levő fűzes; teren cu salii de proprietate obștească; in Gemeinbesitz befindlicher Weidenhain. 1846: a' . . . Városi köz fűzes hely . . . meg vizsgálására a' fel adott helynek Színére ki Szál-ván [Dés; DLT].

közgabonátianság általános gabonahiány; lipsă de cereale generală; allgemeiner Getreidemangel. 1817: ezen mostani el nyomorodott és Nagy Inségben^a nyogdögelő egész országunkat köz Gabonátianságonnak ki potlása véget én is bátorkodom Instálni [Vaja MT; Told. 42. — ^aEz év táján a rossz termés miatt irtózatossá volt Erdélyben].

közgazdasági economic; volkswirtschaftlich. 1889: Erdélyről adok közleményeket. Múltjáról, jelenéről, kö-telességeiről, közgazdasági, kulturális, nemzeti-ségi te-kintetben [PLEv. 149 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

közgránát közönséges gránátkelme; grenadină obiș-nuită; gemeiner Granatstoff. 1599: Thot hazy Jstwan. Hozott. Lengiel orzagbol . . . Egy Veg keoz granathott 3 //— | Nemet János Hozot Bechj Marhatt . . . 1 Veg keoz Granathott 3//— [Kv; Szám. 8/XIV. 7, 36–7 Hj].

közgyalu közönséges gyalu; rindea obișnuită; gemei-ner Hobel. 1738: 3 Köz Gyalu 4dik Párkanyozo az ötö-dik heveder mecző [M.bikal K; MLev.].

közgyep köztulajdonban lévő gyep; pajiște de pro-prietate obștească; gemeineigener Rasen. Hn. XVIII. sz. v.: a' Közgyep mellett (sz) [Csomakörös Hsz; EHA].

közgyepű 1. határgyepű; gard viu (între proprietăți) ca semn de hotar; Grenzhag. 1781: A Köz Gyepűk, Hal-mit (!), és Bük nevezetű helységekben lévő szám szerint hosszúsára 1518 öll, melyekből . . . 400 öll az közönséges falunak excindaltatik [Nyárádmogyorós MT; EHA]. 1816: Lögösd nevű erdő, mely-is egy felől^a az Andrásfal-vi, és Berei határok köz gyepűjével [Nyárádandrásfva MT; EHA. — ^aÉrtsd: (közvetlen) szomszédos].

2. (két szomszéd közötti) közös gyepű; gard viu co-mun (între proprietăți); Zwischen/Grenzhag (zwischen zwei Nachbarn). 1629: Keoz gyeput ha czjnalnj akarnak azt ket fele merjek es mindenjk az eo reze gjeput tartoz-zek megh czjnalnj [Jobbágyfva MT; Bállt 48].

közgyűlés 1. falugyűlés; ședință comunală, adunare generală al comunei; Gemein-desitzung. 1834: a mult holdnap September 14-dikén . . . tartatott Köz Gyűl-ésünkön concludálának . . . makbéli Isten áldásának el használásáról [Nagybacon Hsz; HSzjP].

2. székgyűlés; adunare generală al scaunului; Stuhl-sitzung. 1844: all Király Biro atyánkfia elő terjesz-ti; mi szerént Fő Király Biro atyánkfia ezen köz-gyűlésen, tartós betegségi állapotjának jobbra nem for-dulta miatt nem elnökösödhetvén az . . . elnökség foly-tatását . . . nékie át irta [UszLt XI. 85/1.1]. 1845: az Ár-vai Szék eddigi tollivője László Ferentz atyánkfia . . . hi-vatalos működésit tsakis ezen Köz Gyűlésig vállalván . . . ajánltatván Széki Elnök Király Biro atyánkfiának, hogy . . . végyen fel erre alkalmas egyént [i.h. 85/6.23].

3. céhgyűlés; adunare generală al breslașilor; Zunft-sitzung. 1837: az a hir is szárnyallik, hogy lenne vala-mely titkos protocollumok melyben az olyatén jövede-meket inferálják^a, s az köz gyűléseik alkalmatossággal (!) evésre, és ivásra-is fordítják [Kv; ACSzám. 115. — ^aA céhmesterek].

4. egyházközségi gyűlés; adunarea enoriașilor; Kir-ch(en)gemein-desitzung. 1873: Közgyűlésünk . . . te-kintve hogy az egyházfiség valóban tereh, nem kénysze-riti tagjait hogy azt 3 évig hordozzák [M.bikal K; RAK 300].

Szk: eklézsiái ~. 1872: Apr 8n reggel ekklesiai köz-gyűlés tartatott a czinteremben [uo.; RAK 292].

közgyűlésileg székgyűlés által; stabilit la adunarea ge-nerală al scaunului; durch die/von der Stuhlsitzung. 1845: ezen ns székebe tanyázo lovas katonaság számára fel állitando kaszárnya tárgyában közgyűlésileg kiren-delve volt Bizottmány . . . három helyeket talált légyen Udvarhely városa kerületében alkalmasokat arra, hova kaszárnya építtetődhessek [Usz; UszLt XI. 86/6. 223].

közhallomás szk-ban; în construcție; in Wortkon-struktion: ~ból/~sal hall/hallogat vkiről vmit szóbe-szédből hall vkiről vmit; a auzi ceva despre cineva din vorbe/zvonuri; über in im Gerede etw. hören. 1749: Azt hallattuk köz hallamással [Koronka MT; Told. 29/42]. 1770: Köz hallamásokból sokat hallottam egyszer is másszor, hol együtt hol másutt | osztán másoktol hal-lottam köz hallamással köz hallamással azt hallot-tam, hogy minden pénzit Petelébe vitték [Nagyercse MT; i.h. 3a] | mind csorbát mind Ádámot mind Iankot tsak gyengén ismértem, hanem Köz hallomásból minyá-jon ezeket gonosztévő személyeknek lenni hallottam [Mezőpádogcsa TA; Szentkgy Petrus Also de Nagy Pestyén (45) ns vall.]. 1777: En köz hallomásból hallottam híret a' Kérdőben forgo Etzken Andrásnak [Albis Hsz; BLev. Vall. 2]. 1782: ezen Togyerről hallagottam köz hallamásokkal, hogy az édes Anyya fattyuban kapta lé-gyen Magyar Országott | Bocska Gligorrol . . . minden-kor köz hallamással hallottam hogy az Mlgos Urak-(na)k Szókött állapottyából . . . ide Fodorházára redu-

kált Jobbágy volt [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. 1798: tsak köz hallamásból hallottuk [Backamadaras MT; CsS].

közhaló közönséges halászháló; plasă de pescuit obișnuită; gemeines Fisch(er)netz. 1681: Tiz Eölös vas kari-kás köz háló nro 2 [Utl]. 1731: az Gyekei Tokon köz haloval nem fogunk halat | az Posarok nem vinak ha vinakis itt az mi tonkban köz haloval nem foghatni mert nadas az To szélei [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.]. 1753: Kereszt halo No 4 Köz halo Nro 2 Vakarász halo Nro 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1786: Rajta voltam a' Halásztatásonis, mig a' viz kitsin volt, annak tisztasága miatt nem lehetett se a' nagy, se a' köz Halóval fogni, noha elég próbát tettünk [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

közham közönséges hám; hamuri obișnuite; gemeines Pferdegesschirr. 1688: Szy Szerszanokrol (!) Egy Rendbéli köz hamtol f l [BfR Vect.].

közharicska közönséges haricska; hrișcă obișnuită/cultivată; gemeiner Buchweizen. 1684: Szemen Szedet Haricska Cub 3 ... Köz Haricska Cub 26 [Fog.; Utl]. 1685: Szemen szedet haricska Cub 2 // Köz haricska Cub 12 [uo.; Utl].

közhasznú de folos obșteșc; gemeinnützlich. 1818: Apahidánál a Szamoson keresztül fel építendő köz hasznu Hidnak Tölgy fa lábai bé verésekre vas Berbéts kívántatván meg minthogy nemes Déés Várossának ollyatén vas Berbétse vagyon a kívánt végre azon vas Berbétset által engedni ne terheltséssé [Kv; DLt 433].

közhaszon 1. közösségi haszon; folos obșteșc; Gemeinnutzen. 1815: a' marháknak ezen Hazából Magyar Országra léendő kihajtatása a' köz haszonra szolgáló kereskedésnek nagy előmenetelére vagyon [DLt 361 gub-i nyomt. rend. Kv-ról]. 1821: A' köz haszonnal és az adozó köz nép javával keveset gondoló előre nem látó Földös Urnak lehet azt tartani, a' ki a maga Embereit a' ki (!) után ő is él 's a' kiknek romlásával az Eő Fel-sge aeráriuma szenved gengiteni, és nem erős(it)eni kívánja [M.zsombor K; Somb. II Sombori Farkas kezével].

2. közös haszonvétel; folosință publică; gemeinsame Nutznießung. 1821: Említettnek az osztály-Listákban sok Haloványok, és Ergék, melyek köz haszonra fel hagyattaknak iratnak [Dés; DLt]. 1833: alázatos Jelentések a ben(n) irt Biztosonak a Köz haszonra ki nézett ki Cserélt és el intézett Téglá vető helyről [Dés; DLt 904/1831 mell.].

Szk: ~ra bír. 1801: Pápai Sándor Ur, az Aszszony ő Ngával köz haszonra bírták azon gátot s egyenlő akaratall köttették igazították, minekutánna az Árvis tsonkaságot tett benne [A.jára TA; BLt 12 Váradi János (52) fogadós vall.].

3. ~ra szentel (örökösök) közös hasznára/javára felajánl; a oferi spre folosință comună (pentru moștenitori); zum gemeinsamen Nutzen/Wohl (der Erben) an/darbiehen. 1772: Dobollyi Józseph Uram minden eddig szerzett Káptalanból s Conventből, innen s amonnan

gyűjtött közre szolgálható Levelet, köz haszonra szenteli [Nagylak AF; DobLev. II/436.2].

közhatár 1. két v. több település közösen birtokolt határbeli területe; hotar comun pentru două sau mai multe așezări; gemeinsam besessenes Flurgebiet zweier od. mehrerer Siedlungen. 1600: Tudom azt hogy az honnat az Atthiaiak be haitottak az Ienlaki diznoth, az Ienlakawal ne(m) köz hane(m) vgian Atthiai hatar, Chokas berszit halotta(m) hogy köz hatarok, de ez wgya(n) Atthiay [UszT 15/270 Ambrus Isthua(n) Korondi Lofeő (60) vall.]. 1602: Abastfalua zabaditattia az Arniek oldalt, mely köz hatarok Almasfaluaual Almasfalua tilalma ellen [Abásfva U; EHA]. 1606: ez az hely az Palfaljakal farkas lakiakal köz hatarok farczadjaknak birodalmokoth nem tudom [UszT 20/171 Nagy Albert Kwsmeődj (50) lib. vall.]. 1617: az Marosnak egyk folio agan kett közre valo molnott chyenaltattam volna, mely Malomnak az dagasza mikoron annyra fel ment volna, hogy az Maros vasarhely hatart ... az en molnomnak az dagasza ell erte volna kelleit volt ezre az megh neuzet köz hataron valo Maros agara gatatt keottel-nem hogy derekasban az Maros viszt, az a gatt en felem vesse Joban [Meggyesfva MT; BálLt 57]. 1674: anno 1603 az mely contractus az ... Aranykut es felső Szovát nevű faluk közt ... azon Szovati határszélyben levő darab föld felet, ki most köz határnak hivattatik azon felső Szovátiaktól, akkor penig Villango darab föld(ne)k hivatottat, celebratott volt Contractus, mivel azon Contractust az felső Szovátiak violáltak, executioban akarjuk vetettetni [K; SLt Q. 14].

2. határ (vmely település erdő- és mezőgazdálkodási területe); hotar; Flur, Feldmark. 1815: A Köz Határba, a Méhes kert felől valo Tábla (sz) [M. bece AF; EHA]. 1845: egész falu gyűlésében Szekeres Mihály atyánkfia azon sérelmét jelentette, hogy az közhatárunk szélyén, az gyergyókilyénfalvi határban egy kevéssé bé tanált menni száraz fenyőfáért; és az fenn irt Kilyén falviak megfogván, bevitték, és fizetett 20 ... Rézens forintokat [Jenőfva Cs; RSzF 106]. — L. még RSzF 120.

3. vmely település határának földközösségben használt/élt része; parte de hotar aflată în folosință comună; in Feldgemeinschaft genutzter Teil der Flur irdeneiner Siedlung. 1603 k.: Barmokis oda jart az falu hatarara tudom az köz hatarra [UszT 16/65 Laurentius Theriek de Vdvarhely (60) vall.]. 1620/1754: promiscue egyaránt fogták birni, és élni köz határokat [Fejér m.; Told. 22]. 1677: A' Mely Faluk részekre szakadozva, és oszolva vadnak néhány Possessorok között, a' mint hogy némelyekben Fiscusnak, és egyéb Patronusoknak a' bizonyos rész portioja, és házhelyei vadnak, sőt némelyek egy s' két ház helyeknek birásának alkalmatosságával feles embereket-is telepínek a' Faluba, és mind arra nézve, s' azon kívül-is egyiránt akarják élni a Faluknak köz határit, a' nagyob részt biro Patronusokkal ... végeztet, hogy az ollyan helyeken széna rétek, erdők, szántó földek, és egyéb haszon vételre valo pertinentiak, a' köz, és nyomásban lenni szokot határokon kívül, juxta quantitatem et numerum sessionum antiquarum osztassanak és birattassanak a' határok; és ki ki maga rata portiojával légyen contentus [AC 103-4]. 1780/1784: Jobb kezeknek nekünk valo bé adásalkal (!) minket az irt Galambadi Köz határaknak fel osztásakra meg bíraltanak

és ábrítaltanak [Galambod MT; Told 29]. 1816: Ezen falunak osztatlan köz határai állának Orótvány szántó földekből, Kaszálókbold és Erdőkből [Tótfva MT; BálLt 67].

4. két birtoktest közötti határvonal; hat, rázor, miezuină (intre ogoare); Grenzlinie zwischen zwei Grundstücken. 1746: a' Küküllőből ki szakadott ér viz a' kétt Méltóságos urak ... széna füveinek egibe folyo köz határan foly le, szakasztott peng az Gróff Aszszony eő Nagysága földéből azon ér viz a' felső partya felől az Groff ur eő Nagysága széna fűvéből az az alsó partya felől, in eodem alveo mellyeket mostis mos [Dombó KK; JHb XIX/6]. 1775/1802: az megirt Furka Peraalor nevezetű arkos helytől, vagy árok főtől vitessék a meta és a köz határ a Burgyej szakaturája Irotvanyanak ajián lévő meg keresztezett fákhoz [BSz; JHb LXVII/3. 145]. 1845: tanálatnak ugyan küjebb kövek és több fűzfák is a' két Birtok közti határon [Bodola Hsz; HSzJP Sztáncsuj Nika (70) vall.].

5. országhatár; granič, frontieră; Landesgrenze. 1755: (A Lázár) Famillia Emberei a Molduwaitaktól soha se haboritattak edig nem is praetendáltata mind hogy a Koszoru kő pataka tartatott a két ország között köz határnak [Gysz; EHA].

köz-határbarázda két birtoktest közötti határmezsgye; hat, rázor, miezuină (intre ogoare); Grenzrain zwischen zwei Grundstücken. 1769: (A) Mikola részt biro ... Possessoratus Urak ezen réttye, és a Kabos Farkas Ur 'e mellett lévő réttye között menyen le egy köz határ barázda [Apahida K; JHbK XLII/24].

közhatárjegy közös határjelzés; semn de hotar comun; gemeinsame Grenzmarkung. 1803: Tudjae a' Tanu ... hogy ... Nemes Gyergyo szék Határaiaval conterminálendo Toplitza vagy Topolotza nevű Falunak, Gyergyói (!) Remete és Gyittró nevezetű Faluk Határaiaval mitsoda nevezetű helyeken rug össze, mi nemű árkok vagy patakok, vagy akár minemű nevel nevezett köz Határ Jegyek observattana(na)k etelől fogva ... [Born. XV. vk].

közhatár-osztály amely település földközösségben használt/élt határrészenek felosztása: împărțirea unei devălmășii; Aufteilung des in Feldgemeinschaft genutzten Flurteils einer Siedlung. 1804: szabadság(an) lévén mindenik Atyafinak és Compossessorának az osztatlan köz földekből tettése szerint foglalni, és azt csak a közösséges köz Határ osztály által lehetvén regulázni, hogy ki mennyiben részesedjék [Marosszimre AF; DobLev. IV/878.3b].

közház testvérek közösen örökölt háza; casă moștenită de mai mulți frați; gemeinsam geerbttes Haus der Geschwister. 1724: Hivának minket ... Felső Sz: Mihály falván lako Nmzt(es) Csegezi Tar Tamás Ur(am) ... Csegezben^a lako testver atyafiaival edgyütt ... Csegezben ... Nehai edes Attyokrol ... maradot még ... osztoztalan köz házokhoz az végre: Hogy az eo klgmekre devenialt bonumokat ... osztanok fel, es kinek kinek illendo rata Portiojat Sequestralvan assignalnok [Asz; Borb. I. — TA].

közhely 1. amely településnek földközösségben használt/élt határrésze; parte din hotarul satului aflată în folosință comună; in Feldgemeinschaft genutzter Flurteil irgendeiner Siedlung. 1590: Miuel ... vadnok Az falu hataran keöz erdeők es egieb keöz helyek ... teóruenj Zerint chak az eo portioiok szerint lehet reszek, miképpen az Actornakis, minden hazokhoz [Usz; Eszt.]. 1694: Hogy pedig az határ(na)k osztasához: közönsegesen nyultunk ... egy darabot köz hely(ne)k hadtak [Mezőméses TA; WassLt]. 1735/1760: az declaralando köz helyek osztattak és kinek kinek nyil vonással jutattak im ez szerint [Elekes AF; DobLev. I/164.1]. 1744: A Ciko nevű hely pedig Falu köz helye lévén az egész Falu adta a' Pópának [Nagymás H; BK sub nro 181]. 1771: végeztetett hogy ... mind a Falu mellett, mind másutt az határon, sőt a' Falubanis ha mi találatnék olyan darab köz hely, mely most mérték alá nem ment volna, azokat se a possessorok, se a Lakosok, ad privatum usum fel ne fogják [Fejér m.; DobLev. II/128. 29a]. 1795: a Dombi köz helyek osztályára a Tktes Vármege kebeléből érdemes Commissarius Urak vagynak ki rendelve [Ádamos KK; JHb XX/18]. 1802: Frater Antall és Vas Antall Urakis ... az határon lévő köz helyeknek ... leendő fel osztását nem ellenzik [Felőr SzD; BetLt 6]. 1826: Ezen Köz hely ökor tilalmasnak használtatik [Jákótelke K; EHA]. 1843: a' Bözödi közönség szándekoizván a' köz helyeket erdeket fel osztani s a ben valo Jóságokat felmérvén ... Bartha Miháj ... 30 □ ölet által ada Vass János ö kegyelmének [Bözöd U; Borb. II].

Szlk: marhalegelő/marhalegeltető ~. 1735/1760: A Falu körül minden felől lévő Pásintas helyek is ökor tilalmas, és egyéb marha legeltető köz hely végett, mind az Possessorok, az kösség szükségire indivise hagyattasának [Elekes AF; DobLev. I/164.8]. 1774: a' Falusiak ... köz és osztatlan Marhalegeltető helye [A.füged TA; EHA]. 1830: 1795-dik Esztendőben ... a Szöllös Völgy nevű helyben bizonyos Marha legelő köz helyet Szöllőnek fel fogtuk vala [Vécke U; EHA] * városi ~. 1844: Városi köz helyből ki szakasztott út [Dés DLt 379]. 1846: az úgy nevezett Kósáné Gödrében a' Szamos partján lévő Városi köz füzes hely meg vizsgálására ki rendeltetésünk következtésében ... a' fel adott helynek Szinére ki Szálván ... az említett Gödrében lakozók ... a város köz helyéből fel fogott foglalásának mekkorását, és határát igazán járják, és jeleljék ki [Dés; EHA].

2. belsőség köztulajdonban lévő része; parte de intravilan aflată în folosință comună; in Gemeinbesitz befindlicher Teil eines Gewanns. 1793/1794: vagyn(a)k még benn a' Faluban köz helyre épült egy néhány házskák, vagy is Hurubátskák, mellyek hagyatnak a' Falu pásztorainak [M.bagó AF; DobLev. IV/739.22b].

3. két v. több birtokos/örökös osztatlan hagyott határrésze; parte de hotar nedivizat, aflată în posesiunea a doi sau mai mulți proprietari/moștenitori; ungeteilt gelassener Flurteil zweier od. mehrerer Erben. 1753: a' Szebeni Ország Uttól fogva a' Maros Ujvár felé menő ut hosszába a Patakig köz hely legyen, mind a' két fél egyaránsu Jussal birhassa, se kerteléssel, se árklással semminemű praetextus alatt abból fel ne fogjon hanem mindenkor köz és szabad helynek tartassék

[DobLev. I/299.1b gub.]. 1829: Ami ezen Nyilaknak egyenlőssítését illeti az érdeklött léjendő osztályából a Köz helyvek(ne)k egyenlőkeppen részesedjének viszont három felé osztva [Nagylak AF; i.h. V/1150].

4. hivatalos hely; loc oficial; Amts/Dienststelle. 1565: ennekem vigezesem volth tyweleték, hogy ha valamely dolog törtinnek kiral Jobagia közeth és vram jobagia közeth ... hath Egy mas akaratyabol köz helth valaztanak, es oth baratink altal meg latasúk [Sajó SzD; BesztLt 24 Horwath Lúkach Sayoy tyz tarto a Bezertzey Byraknak es tanachnak]. 1568: Egi Jobbayat (!) foktanak meg ... azert myelye ezt the K erettwnk hog bachassa Kmed Ide keoz herre walahoa Tóruynre az dologt my kezesegúnkre oda alaltúk a zaúatost [Galac BN; i.h. 51]. 1569: ez w felsege jobagyanak Lazar Lwkacznak loptak wolph keth wkreth el, melyeth Kis demeteryben^a talalth meg, es ebbenis Terwentis zolgalathoth, deh ez w felsege jobagyanak az Terwen semmi keppen Nem theczeth hane(m) kewz helyre, Regenben witté Azert kdét kerem kmed Bochassa kewz helyre Mert az ember felette karos [Görgény MT; i.h. 71 G. Aknay Görgény vára prov. a beszt-i főbíróhoz. — ^aBN]. 1573: Monda feyerwary Ambrus ez Nemes haz Nem Akarom hogy Jtt Legyen az wallatas, Jer ki keoz helyre Bezelywnk Bathor ha kedwed wagon az Bezedhez ... Mynket el hywa az Ghereb hazahoz de sem Almady Andras el nem Jeowe, sem az wayda Embery oda az keoz helyre az Ghereb hazahoz [Sófva (BN) körny.; RLt O.5]. 1588: (Kopaczy Ferencz) Irt Sombori Lazlonak, Sombori vram keoz helyen vr mezeon^a hagyoth helt az terwennak hogy fogot nepek lássanak teorwent benne [Zsákfa Sz; WLt Luc. Barlas jv vall. — ^aÖrmezón (Sz)]. 1617: Azert az ki eben az haromfalu^a kerti felől ualo uegeszben(en) pert jnditt, tehát köz hellien ugi mint Balintfaluan köz bironal jndicza [Msz; Törzs. — ^aBálintfva, Madaras, Szentlászó, mindhárom MT-ban]. 1669: Im az szakmári generál írásából, kivált a postscriptából is megláthatja, az velem talám szemben akarana lenni. Kegyelmedet azért kérem, tudja meg urunktól, hogy ha egy közhelyen szemben lehetek-e vele, ha ugyan kívánja? [TML IV, 568 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz].

5. mely település közhasználatú szabad helye/térsege; locuri libere de folos obştesc într-o aşezare; gemeinsam genutzte freie Stelle/Fläche irgendeiner Siedlung. 1734: az Strasálat Nemes Városunkb(an) fel kellett álltatnunk ugy-hogy minden nap egy étczakával ... őti helyen ugymint a Piaczon, a Hidon, A Szamosujvár fele be jövő Kapunál, A Borsos Utczaj Kapunál és Akna felől s Kodor felől bé jövő köz helynél tartoznak 10/10 Embert; egy helyre két két embert állítani [Dés; EHA]. 1776/1793: Az Aszszu Cserefátis nemtsak fekvőt hanem fenn állotit hordják ki egy köz helyre ... és a Falu ahová meg edgyezik betsi szerint adja oda [A.cserenáton Hsz; SzékFt 29]. 1819: a' ... kért köz Helynek meg vizsgálására a' Nemes Eskütség ki menvén Határozottatott. Hogy a' milien szélességű helyet a' Piaz szabad Helyéből kívánnak bé fogni, ugyan annyi szélességű Helyet, az Udvarokból a' Vartzagás Uttza felől szabadnak künn hagyván, a kértan azon kért punctumbol egyenesen vinni köteleztetnek [Ne; DobLev. V/1026]. 1825 k.. minthogy uttza sorba a város díszére építtek az építőknek jussa van Materialéjit a Köz helyen tartani ezek

el hányása ellen protestáltak [Torda; TLt Közj. 252/1825 mell.].

6. nyilvános hely; loc public; öffentliche Stelle. 1700: az a. Cengeri Miklos ura(m) ... comprobalta hogy jo remenysegű leanyat Nemes Csengeri Boriczat az J. Nemz. Inczedi Istvan ura(m) Hazastarsa Inczedi Christina Asz(szony) edgyúts masutis, köz helyeken, piaczoz(n), uttza(n), Szamoso(n), hazaknal illeten es paraznasagott realis circumstantiakkal importalo böcstelensegekkel diffamalta [Dés; Jk 316b].

7. 1677: az Adó Szedők penig a' mennyiben lehet, köz és bátorságos helyen lako zálagos emberek legyenek [AC 71].

8. (az illetékes személyek számára) hozzáférhető hely; loc accesibil (pentru persoanele în cauză); zugängliche Stelle (für zuständige Personen). 1677: A' Protocolumok a' Cáptalanokban bé-adattassanak. Pecsételni soha csak egy Cáptalan-is más Collegájának hire és praesentiája nélkül ne mérészen; a' pecsét-is köz helyen, nem csak edgyiknél conservaltassék [AC 208].

9. kb. középtűt hagyott térség; loc/spatiu liber la mijloc; in der Mitte gelassener Raum. 1657: midőn az generál Nigron^a mellette lévő sok nagy emberekkel, officérekkel az szembenlétele az sáncból kijűtt volna, az fejedelem^a is sok színnéppel az hagyott közhelyre közelítettek volna [KemÖn. 46. — ^aCarafa. Bethlen Gábor a Morva menti Hodolin vára ostromakor 1623-ban].

közvár 1. köz/szóbeszéd; vorbărie, zvon; Gerede. 1562: 1490 esztendőben Mátyás király meghal Bécsben beteg lett volna, az urak toltak volna egy hegyes tört által a derekába fel, de ez csak közvár [ETA I, 10 BS]. 1573: Hegedws Georgy, Kalara Hegedws Matene, Agota hegedus gérne (!) ... egy arant vallyak hogy sennyt (!) Nem lattak se(m) hallottak keresztury peter vagdalasa feleol Azoktwl kyk Mywelteak volna, hanem egieb keoz hirt hallotak [Kv; TJK III/3.64]. 1583: Barbara Vas Georgne vallia az kéoz hirt ... Ezt Addallia, Ez Minap Valek feyerwarra, Es ot ket Deaktol hallam hogy hia volt egzer eoket ez Gergel kowachne hozzaia vachorara [Kv; TJK IV/1.152]. 1676: Annyi a sok közvár itt, hogy el nem tudunk igazodni köztök [TML VII, 202 Daczo János Teleki Mihályhoz Fogból]. 1844: Én senkit bizonyon nem tudok, Köz hírből, nevezetesen a miolta a' Nyomozások meg indultak eleget hallattam, de azok mind csak hallamások [Bágyon TA; KLev. Vásárhelyi Sámuel (25) vall.]. — L. még VKp 85.

Szk: ~ben forog szóbeszéd tárgyát képezi. 1855: köz híriben forgott, hogy Szászfalvi Miklos Anna, a Tekintetes Kispál Károly urfi főző szolgálója Uzoni Kitsi Mihály ifju legénytől ... terűbe esett volna [Uzon Hsz; Kp V Toth András (22) vall.] * ~ben hall (beszélni/zúgani vmit). 1767: beszélteni közhíriben hallottam, hogy ... Pap Miklos nevű Tisztartáját az Allföldre Atym Avráham, és Luka Onutz kalauzolták volna le [Dupapiatra H; TKhf Lupás Adám (12) jv vall.]. 1769: hallattam köz híriben, hogy az Utrzált személyek parázna, és káramkado életűek volnának [Bukuresd H; Ks]. 1777: Halottam közhírbé zugatni hogy itt a Szamos mellett egy kutnál ér őszve az Utrzált két Falu határa [Hosszúrév SzD; JHbK LVIII/28]. 1783: Köz híriben hallom beszélteni hogy Nanya Makavéj által Károsodtak volna el a

mult ősszel ... Blága Györgynek Blaga Thodornak, és Pastyinának Lovai [Faragó K; GyL. Oprika Lup (60) j b vall.] * ~ből beszél. 1804: a' régiéktől értettem, és mais köz hírből beszélük [Makfva MT; DLev. 5] * ~ből hall. 1760: Azt pedig köz hírből hallottam hogy ... manumittálna eő Nga [Nyárádtó MT; TSb 26. — A szóban forgó j b-ot]. 1772: Köz hírből is igen, de tulajdon magától Kindgie Todortolis hallottam, hogy néki pénzt ígirt, s két Márást adottis ... eő Nsga [Adámos KK; JHb LXVII/2.342]. 1810: Tsak köz hírből hallottam, hogy Blós Mihaila részegen, a háza Népe ellen valo haragjában, a' maga Házát üszeggel meg akarta volna gyujtani [Görgénysztimre MT; Born. G. XIV. 1 Pap Danyila (43) vall.] * ~ből tud vmit. 1843: Közhiből tudom, miszerént Varga Katalinnak olyan egyezése lenne a három faluk közönségeivel, hogy ha állított kiváltásuk helyreállítását megnyerheti, akkor kapjon minden háztól egy-egy pengő forintot [VKp 86] * ~ből vall. 1820: Köz hírből vallani semmit sem szeretem, bizonyost pedig nem tudok [Várfa TA; JHb 48 id. Pálfi Tamás (57) ns armalista vall.] * ~rel hall. 1574: Imre deakne keoz hirrel hallotta hogy vicey Ianos Zilagine es Balasy Ianos valaki Ladaiat Meg Nitotak volna [Kv; TJK III/3.394]. 1585: Rosa Zacharias Schemlingne keoz hirrel ezt hallotta, hogy ment a' legeny chakanial Az Azzonra, es vgy teorte le az kariath [Kv; TJK IV/1.470]. 1638: En egyebet soha nem hallotta(m) Kallai Gjorkahoz, hanem hallotta(m) Czak keoz hirrel hogy lopással elne [Mv; MvLt 291.127b] * ~rel jö vki fülébe. 1677: Nekem arról sem irt, sem izent senki, hanem köz-hirrel jü fülemben, hogy ... igazításban vétetődnék a hirrel állapotja [TML VII, 342 Bethlen János Teleki Mihályhoz] * ~rel mond. 1655: a rüt támadásnak én semmi bizonyos nagy fundamentumát nem hallom egyebet, hanem mondják köz hirrel hogy német practica lett volna [ETA I, 159 NSz] * ~ül beszél. 1662: Közhiről tudszék az emberek, kiváltképpen Huszton sűrűn hirdetik az bekésséget [TML II, 330 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. 1742: Köz hírül beszélük, hogy az ország Gyűlése el oszlanék [APL 4 Zalányi Apór János Apór Péterhez] * ~ül hall. 1767: Vonya Szimion . Fiával Demeterrel ā mint köz hirrül halottuk Brassó felé szöktek [F.gezés NK; Berz. 3. 7. C. 6].

2. ~ré tett nyilvánosságra hozott; adus la cunoştinţa publicului; an/in die Öffentlichkeit gebracht. 1837: azt állítja az árendátor Kasza István: valamедdig az eskütséggel ki nem vizsgálja a közhirre tett hibákat, mindaddig nem fizetné be az árendát commonitásunk kasszájában [Jenőfva Cs; RSZF 132].

közhirű kb. közhitelű; autentic; glaubwürdig, verbürgt. 1597: pereltte(m) egi hagimasy Jobagiert, Chyaki Jstwan Tiztartoyawal, witem keoz herw byzonsagokatt, es Zolga Birakat keoltette(m) azokra p(er) f — d 92 [Kv; Szám. 7/VIII. 24 Altzner Georgy reg. Steffen Lűsten kezével].

közhitelesség hitelesség; autenticitate; Aussagewert. 1845: R. Tab. Cancellista Heves Mihály e' városbani birtokosságárolí köz hitelű bizonyítványt kiadni leg kevésbe sem kételkedünk (így!) — a' mint hogy ezenel szokott köz hitelesség alatt kiis adjuk [Ne; DobLev. V/1253 Horváth István városi aljegyző kezével].

közhitelű hiteles; autentic; beglaubigt, authentisch. 1845: Brassoban Normalis rajz mester Szakáts Josef mentséges Nemessi származásáról köz hitelű bizonyítványt kérven adattatni ... adassék ki a' kért bizonyítvány [Usz; UszLt XI. 85/6. 31].

közhivatali állami hivatali; public, de stat; von öffentlichem Amt. 1843: Biztosságunk bé panaszoltatott Szabo Jánost ... a közhivatali szolga meg kintzásáért, 's élete el oltására törekedéseért közkereset ala vetendőnek véli [Dés; DLt 586.27].

közi szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: két víz ~ két folyóvíz között levő; situat între două ape; zwischen zwei Flußwassern befindlich. 1768: Kolozsvári Két Víz közi Majar-béli házakban tsinált két kementczék és két kürtök tsinálásáért fizettem Hf 5 Dr 96 [DobLev. II/190.21b].

közibe, közben I. hsz tbsz-ú szr-os alakokban is; si cu sufixe personale la plural; auch in Formen mit Personalendungen im Plural: I. közben-közben, között; printre ele; dazwischen. 1761: Egy Szép Gyöngyel, Pésma Klárrissal, Boglárokkal bőven köziben gazdagon Gyöngyel öszve fűzett öv, kiis vékony Embert három rendel bé ér [Ns; Ks 73/55].

E címszó adalékai közül csak e kijegyzésben van hol? kérdésre felelő határozószó, a többiben az ide tartozó határozószó kérdőszava: hová? A TESz köz. al. adatolásában különválasztja a kétféle határozószót, magunk — az adatolásbeli egyenlőtlenség láttán — annál is inkább nem láttuk értelmét a különválasztásnak, mert adalékainkban szeszélyesen keveredik a gyakoribb köziben forma a ritkább közibe alakkal annak ellenére hogy az itt említett egyetlen egyen kívül — a határozószó mindig hová? kérdésre felel. — Megjegyzendő, hogy a gyűjtő annak idején a levéltári szövegekben a ragvégi rövidítésjellel jelentkező határozószó végződését -b(en) alakban oldotta fel, mert a rag végén a rövidítésjel a régiségben -an, -en, -on, -ön betűsoportot helyettesít.

2. közéje, közötté levő helyre; între ele; zwischenhin-ein. 1591: valamy faragot kewet wiznek Deesre hozattam zalmat hogy kezykbe Rokyak [Kv; Szám. 5/I. 29]. 1668: kérem, csinálja egy fasciculuban az leveleket és az enyemet is közikben [TML IV, 394 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1787: kaszalo kis keskenyen közib(en) rugo Rétecskéje [Désakna; Hr 1/22].

Szk: ~ veszi magát. 1796: keresztül valo mély baráz-dákat ásattam, sőt nagy Gödrőkök is tsináltattam, mellyeket alól kövel, hogy a víz közibe vegye magát, fen-nebb ló trágyával (s.v.) rakattattam meg [Kv; KvLt Prot. oec.-pol. III/3. 359 Sikó István kérelme].

3. belé(je), vmihez hozzá; in/la aceasta; hinein, dazu. 1569 k.: Ha akarod Az Cristalt vag Achelt lagytany, vgy az rothat fannak az hammat es oltaltan Mezet, Egik anne legien, Mint az Masik, es tölch vizet kwziben es had keet orayg forrany, es zwrd le az vizet egy fazek-ban ruha altal, Ted bele az Achelt az vizben, Az kit Meg akarz lagytany [Ns; MKsz 1896.357]. 1736 u.: égett-bort töltvén tálban, azt megmézezték, egy vagy két fűgét vagy egynehány szem malozsaszőllőt tettek köziben. meggyújtották az égettort, s úgy keverték tálban ka-lánnal, azután megoltván az tüzet, azt itták s az fűgét utána ették [MetTrCs 449]. 1834: az olyan Buza is, mely-ben 2 harmad rész Buza, két háromszori vetés után na-gyon el rososodik, úgy hogy ha Buzát nem elegyít közibe utob tsak imit amat marad benne Buza [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg Benő Jozsef számadó lev.].

4. emberek/állatok csoportjába/tömegébe, közük; in grupul oamenilor/animalelor, între ei/ele; in die Gruppe/Masse der Menschen/Tiere. 1567: cheryny istvan ... azt Jrta Nekeonk hogy Ne siesseonk Addeg az dologban ... Myg Eo maga Kezynkbe Nem Jeoheth [Besenyő BN; BesztLt 16 Nic. Thomory a beszti-bíróhoz és az esküdtekhez]. 1579: Megh értettek eo kegmek Az Zeochy Imrehne Jelentesset az haz felől kit Akarna Nemes Ember kezebe eorók Arrw keppe(n) eyteny ... lattaky eo kegmek My nemő gonoz zokas Leo közwnkbe effele hazaknak el keotessebol [Kv; TanJk V/3.199b]. 1631: az mint eözue czoportoztanak vala ot az emberek közükben futamodek | enis ki menek közükbe(n) az nagy zajra, hogj nezem my dologh [Mv; MvLt 290. 244b, 245a]. 1677: O Thordai embert közükben bé-ne fogadgyanak [AC 141. — ^aAz újtor daiak]. 1696: annak utan-(n)a egy üdő el telve ... visza iöve ide Gyergyoba közinkbe [Tekerőpatak Cs; LLT Fasc. 68]. 1717: tudosicon a marhák mi állapotb(a) vannak, és ha nem eset é közib(e) a dög [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1784: az spion a' kit a' Mlgs Groff Torótzkai Sigmond Ur provisor a közijekben^a a' végre bortsátott volt, hogy a' dolgot meg circálván annak valóságáról bizonyos választ hozzon, előttünk olly relatiót tettek^b [Torockó; TLev. 4/12. — ^aA felkelők közé. ^bKöv a részl.]. 1791: vasárnap szerentsétlenül járt egj Dám vad egj kutya bé szókvn közükbe olly sebessen szaladot hogj ... ugj meg ütközött egjik hogj mingiárt el terült [Királyhalma NK; Ks Jenei Dániel lev.].

Szk: ~ áll. 1705: mentették magukat, hogy nem akaratjok szerint löttenek kurucokká, hanem elfogták őket és osztán kinteléségből kellett közükbe állniok [WIN I, 506] * ~ beiratja magát. 1653: Vala városunkban egy Kovács János nevű katona ember, a kinek Báthori Gábor adott hadnagyságot, s arról levelet: hogy hadat gyűjtsön ... És így vöm magamat, s három lóra jó számmal felkészülék és beíratám magamat közükbe [ETA I, 106 NSz.] * ~ elegyedik. 1823–1830: Én pedig az öcsémet tartoztatam, s küzdöttem vele, hogy ne elegyedik közükbe^a [FogE 264. — ^aA verekedők tömegébe] * ~ elegyíti magát. 1742: a Fatens, kevés Juhoskaja Léven közükben) sem egyelítette magát [Kovácskapolnok Szt; TKhf Dancs Adám (30) vall.] * ~ menetel. 1657: kívánák közükben menetelemet [KemÖn. 177] * ~ száll közük (le)telepedik/telepszik. 1578: mostanis kerik eo kegmt biro vramat hogy ... obstalna, hogy Nemes ember keozwnkbe ne zalna [Kv; TanJk V/3.169a]. 1612: Varosunknak szabadsagi azt nem szenüedhetik. Mert Fged kerített kolczos Varosanak nagy romlással valna. Hogy oly Nemes Ember közükben lakoúl szallana, ki az Varossi emberrel valo egyenlo terhe visselestől, szabados legyen [Kv; PLPr 23] * ~ származik 'ua'. 1793: a Nhai Sorbán Márton Gentsről származott vala ide közükbe Fiaval Sorbán Péterrel [Kémer Sz; TKhf 13/34 St. Dombi (60) zs vall.] * ~ vesz maguk közé befogad: 1602: Zakal Janos vallia ... Tarsul voltanak Balogh Mihály Tothazy Istwannal, megh Berzethe mihaltis keozykbe veottek vala [Kv; TJk VI/1.614]. 1629: Keopczai Daniel ... Nyireo Ferenczel tarsalkodot eozue, en mondek neky vegyetek engemis keozitkbe(e), mosolyga, aual el valank [Kv; TJk VII/3. 107]. 1744: Köpeczi Balás Istvánnal én voltam Követtségre az Adozo Rend akarattyából négy renden. Há-

romszékí Emberekis voltak ott az Adozok részéről ... á Háromszékíek bennünket azon únszoltanak, hogj közünkben vegyük, s edgyütt munkálkodgyunk [Köpecz Hsz; INyR 46–7 Bocz Bálint (60) vall.].

Sz. 1666: Keczei Gergely ma érkezék meg Patakról; beszéli, hogy az ördögök közükben konkolt hintettek [TML III, 560 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

5. egymással ellentétben álló felek közé; între părțile opozante; zwischen/unter die miteinander im Gegensatz stehenden Parteien. Szk: ~ áll közbeavatkozik/lép. 1568: hamis hitonek monda eotues gergel, es ezen közbe az Ceh közükbe alla és meg bekeltete oket egmast meg követek [Kv; TJk III/1.179]. 1644: Hogj Janos deakal Zeocz Mathe vezekedik vala az Adossagh feleol, Keobleos Martha Ala közükben, s kezés lén Ianos deaknak [Mv; MvLt 291.428a]. 1765: mikor Paszaroly Lapadátot Grék Kosztántin verte ... választottam őket s közükben állattam [Marosbogát VA; Mk V. V/97] * ~ megy. 1573: Orsolia Kerekes Lwkachne Azt vallia, hogy ... Az Anyam az keozbe wthy volt Eoklewl, Eo azt Latwan keozykbe Ment es ely valasztotta egimestul eoket [Kv; TJk III/3.149]. 1744: közükben) menek, es pi-rongatván miert tepelodnek el valasztám őket [Besenyő AF; Told. 3] * ~ szól. 1573: Eoket Benedek Kowach kerte volt hogi az Mynemw haborwsaga esset volt Chirka Matiassal Bekesegre zerzenek keoztek, Eok ely Indwltattak benne es addig zoltak keozykbe hogi Bekesegre Inditottak eoket [Kv; TJk III/3.227]. 1580: keet fel dolgot meg ertven közükbe zolank es lliien keppen alkotok meg oket [Dálnok Hsz; HSzjP]. 1626: Akkoron egynehanyan közézőkben zoluan megh alkotak eőkeőit illyen okon [A.csernátan Hsz; LLT]. 1638: My Felwl megh irt nemes emberek közükben szolank igj alkotok megh abbol az fogadasbol [Tekerőpatak Cs; LLT Fasc. 158]. 1804: én nem szollok közitekbe mivel én nem birok véllé [M.fráta K; Klev.] * kötelet/vinkulomot vet ~. 1568: Joannes kenez fass(us) est, hogy az mely dolgok volt az haborusag es vereseg felol az (!) vegbe vittwk vala, es valaky Inditana (igy!) 20 forint kotelet vetettwnk közükbe | Valen(tinus) Takacs Joann(em) Nag' ... fassi sunt hogy eok vetettek kotelet közükbe ket vial, de melik törtte meg ne(m) tугyak [Kv; TJk III/1. 181, 225]. 1631: Ennek^a penigh nagioh ereossegere es megh maradasara uetenk keozykbe f(loren)j 50 uinculomat [Szentgyörgy Cs; IB. — ^aAz egységnek]. 1680: keozykbe vetettünk Százarány forint keotelet [Vágás U; Pf].

6. vki részére, neki; pentru cineva; für jn. 1609: El vezeguen az kazalast es giwtest ... Cipot 100 oztotta(m) keozikbe [Kv; Szám. 12b/IV. 416]. 1614: Hust penig ügy vasarolyon hogy egy hettre mindenkor kett kett pfont essek egy egy szegenyre ... És úgy ossza közükben^a [Kv; AggmLt A. 83. — ^aAz ispótyábeli szegényeknek]. 1632: Korcziomara elein kett hordo bott attak közükben, az harmadik(na)k az arrat szaraz korcziomaiul exigaltak raitok [Grid F; UC 14/38.4–5]. 1653: Gyapjakatis az régi mod szerint oszanak közükben [Cege SzD; WassLt] | A székelyeknek Báthori a császár puskait ... mind oda közükbe osztá, és igen szép hadat építte belőllek [ETA I, 44 NSz].

Szk: ~ bocsát. 1591: Az Eositeol marat Eoreokseget ne(m) tartozik keozikbe(n) bochiatany [UszT] * ~ száll részibe/nekj jut. 1606: Bizonica azt ... hogy

chiak az negied rezbúl elegitette ki ... De az mely resz az Antalí Janosne reszi keozekbe zalott Abbul ne(m) elegitettek, mely keozekbe zalott [i.h. 20/54] * ~ *oszol*. 1507: hagyom az En feleségem<nek> az Bozy tot mynd az malomal egyetembe ... holta után az három gyermeket zaz foryntal Elegycek meg es ozolyon kozykben [Nyírk VI, 186 Cheh Istvan végr.].

II. nu 1. vmi között; între ...; zwischen etw. 1764: kérdem hogy mi az oka, Molam Mesturam hogy a Sák kom most nem olyan tele mint mikor ide hoztam; arra felelemondván a kéreg közib(en) maradt [Kóród KK; Ks 19/I. 6].

2. vmely helyre/térségbe; între ...; in spațiul respectiv; auf/in irgendeinen Platz/irgendeine Stelle/Fläche. 1578: meg epytsek vellek ... az vtokat miért hogy az zoleo keozybe Imar zekerral sem mehetnek hane(m) Nagy kerwlessel [Kv; TanJk V/3.169a]. 1580: Az my az vassarbyraknak Instructioiat nezy zereda napp es chioterteken idege(n) embert ... az Buza keozybe^a ne hagon be menny hane(m) ki kwlgie onnet | az wyznek mind a' ket partyat a' hun zwksegh leze(n) chynaltassak megh vagy bastiakkal vagy gatokkal vagy bakokkal a mint lobba(n) lehet hogy az Maiorok keozybe valo vt mind ket felől megh epwllie(n) [Kv; i.h. 222, 231a. — ^aA búzasorba/piacra]. 1596: Hogi az Scolaban a' Cloacanak nagi gonoz zagat hogi az kamarak kezibe ne zeledeznék preuenialny akartak volna [Kv; Szám. 7/II. 21].

3. vmik közötti térbe; in spațiul dintre ...; im Zwischenraum. 1676: Ezen megh irt jstallolob fogva az vete menyes kert altal vagion rekesztve az udvaartul sasak köziben bornabol fel rokott jo sendelyis palankkal [Sárkány F; UF II, 755]. 1732: a Majorság oll Cserefa talpakb(an) veset Sas fak köziben veszszövel font [Nagyida K; Told. 11/70] | Mely kapura véggel nyulik az már meg hanyatlott ágasok közib(en) sövényből valo agyagal tapasztott oldalú ház [Nagyiklód SzD; i.h. 11/67] | A föld pintze, az egész ház alatt hoszsan és keresztül, Csere talpakban vésett, sassok köziben, Csere deszkából ki rakott [Szászsztyakab SzD; TSb 51]. 1774: deszkából ki rakott [Szászsztyakab SzD; TSb 51]. 1774: deszkából ki rakott faragatt ablak közziben vágatott ablakai vadnak [T; CU].

4. vmibe bele; (in)ăuntru în ceva; in etw. hinein. 1587: Az Kemence feneket hogy vyanal megh wertek Veottem egy Keo Sooth az Agyagh keoziben d 3 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 7]. 1662: a nagy sok tüzes szer szám, por, salétrom, kénkö, tüzes materiák között, melyet ott benn meggyújtván, annak szikrája talált egy hordó befedetlen por közibe esni [SKr 602].

5. vkik/vmik csoportjába/tömegébe, vkik/vmik közé; între ...; unter die Gruppe/Masse irgendwelcher Personen/Sachen. 1570: egy falka Menes 10 Menth oda, es az Myhal Iowa ely zakasztota Magat az kacholak keozybe ment [Kv; Tjk III/2.190]. 1573: Vadalma gergel Azt vallia ... latta hogy ez Mihalfy peter ... Azon Merteket Esmet meg teoltetet (!) Borral Es ket aztal Nepe keozibe Eöntette [Kv; Tjk III/3.202]. 1574: (A tehén) az Bwzara zokot volt hogi eginehanzor kellet által gazolny az Zamoson vgi haytotta az chorda keozibe [Kv; i.h. 394d]. 1592: Felek Nem Zamlaltatik az teób ado fizeteo Orzagybel faluk köziben | Felek fundalast az Wt eozietiert, paranczolta Lajos kiraly a' Coloswariaknak hogy soha ... Orzagh Adaiaban rezses ne legien ... az Orszagh falwj keozibe Ne zamlal-

tathassek [Kv; DiósyInd. 28, 56]. 1632: En Vram ... bechiuletes feő emberek keziben szamlaltam kdet mindenkor [Kv; Ks 41. D. 21 Ladislaus Bornemisza lev.]. 1635: eő kegielmek köziben szemelyunk szerent valo jövetelünkeőt nem szantuk [Kvh; BLt]. 1681: Vizi Malom

Ebben lévő mostani molnárt, méltán a Lopo Juhaszok és diszno Pasztorok köziben számlálhatni [Hátszeg; VhU 603].

Szk: katonák ~ megy katonának áll. 1730: azt is mondotta, hogi mihelt le rakja az adosságot Kocis Mihály, mindgyárt az katonák közibe a Pivoda sergibe megyen [LLt Gabriel Kozma de Gyergyó Sz. Miklos (26) j.b. vall.] * ország ~ *hivatik* országgyűlés elé megidézettik. 1659: Talán még Kegyelmed itt létében tudhatja, mint jára Diószegi. Az ország közebe hivatván, minden leveleket elvettek tőle és az fejedelemnek szólókat felküldvén, a többi az tanácsurakat is aláhivatván, az ország előtt elolvasták és valakiknek irtanak ... igen nagy suspicio vagyon reájok [TML I, 40 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] * ország ~ *megy* országgyűlésre megy. 1590: ne(m) illendeo Coloswary Bironak hywatla(n) orzagh keozibe Mennj [Kv; TanJk I/1. 141] * ország ~ *ró* országos adófizetők közé sorol. 1578: wegezte eo kegmek eztsi hogy Miert az Espotal iozagat orzagh keozybe rotak, az kiralne Azzon^a penigh minden fele rowastul adoasztul eximalta es szabadossa teotte, hogy Byro vram eo kegmek az levelet vinne ala, es eo Nagawal Confirimaltatna meg [Kv; i.h. V/3.170b. — ^aIzabella, Szapolyai János felesége] * a város ~ *esküdtetik* a város polgárai közé eskettetik. 1588: Giulay Janos illie(n) valaszt teót, hogy sem ez varosban, sem masut az Coloswary ember ellen az eo Nemessegewel Nem el es varossy ember kyweol valok keozt Akaria Nemesseget ereoben tartany, Es ekeppen eskwttetet az varos keozibe, az Zaz embersegre [Kv; i.h. I/1. 92] * a város ~ *megesküdik* a város polgárai közé felesküszik. 1595: Biro vram publicalia eo kgme, hogy minden Ceh Ceh lewele rendtartasa veztese alatt vgy vegie(n) be az keozteok valo Iffiusagban, kik megh hazasottak hogy elseoben Az varos keozibe meg eskeggiek es magat be Irassa [Kv; i.h. 251. — ^aA város Polgárkönyvébe] * vkik ~ *lát* felügyel vkikre, ellenőriz vkiket. 1590: Nyreo Marton, es Stamp Janos, zabad akarattiok zarent io kedwekbeol fel Weottek a' munkat, hogy Az Aratok keozibe latnak, ot forognak vigiaznak [Kv; i.h. 145].

6. vkik ~ *szól* békítőleg beleavatkozik vkik közötti vitába; a interveni împăciuitor în discuție; sich in den Streit etlicher Personen vermitteln/Frieden stiftend (hin)einmischen/dreinkommen. 1620: De hogy nagiob dissensio perpatvarkodas eo kgeek keoziben ne Jeoion, Egy massal beszéluen szolank eo kgeek keoziben hogi ne perlekedenek hanem bekellenenek megh Eő kgeek [Berz. 15. XXXIX/6]. 1657: Igi azert eo kglmek közib(en) szoluan igi alkotok megh eőköt [Madaras Cs; LLt Fasc. 157]. 1750: Látván az ő kegielmek között Valo lidigatiot (!), ő kglmek közikben Szolvan, meg akarván egjeztetni [Etéd U; Nkf].

◇ Szk: falu ~ *bocsár* a falu köztulajdonába enged; a ceda satului; in Gemeinbesitz des Dorfes (über)lassen. 1591: Az mikeppen az falu Bwr fia Janostul kiüanniak volt mind az Eosteol marat Nyilat s mind penig az eo maga Nilat kit az ado rendeles vta(n) attak neky. Az Eositeol marat Eoreokeget ne(m) tartozik keozikbe(n) bo-

chiatany hane(m) Az kit eo maganak adot az falw az nilat Azt az falunak keozibe(n) bochiassa az adois az falu keozibe(n) szal ha az nilat keozibe(n) bochiatia [UszT] * város ~ bocsát a város köztulajdonába enged; a ceda orasului; in Gemeinbesitz der Stadt (über)lassen. 1589: Tudom aztis hogy Zabo Istvan az cziczzerben valo feoldett varas keoziben bocziata | Zabo Thamas az Botosban egy darabott ortott vala, de az varos keoziben boczata [Szu; UszT] * város ~ szolgál városi közszolgáltatást teljesít; a avea serviciu public la oraș; städtischen öffentlichen Dienst leisten. 1594: Erreolis megh fenycek valoba Zent palit, hogy Jo Gondviseleo embert tarchion a' haznal hogy vigiazzon zolgallion az varos keozibe, mert ha mj teortienik vezedelem, eo lezen oka, eo zenwedj a' karatis [Kv; TanJk I/1.231].

III. ik-szerűen; ca prefix verbal; als Verb(al)präfix: ~ elegyít közvegyít; a amesteca cu ceva; hinein/dareinmischen. 1643: Pasztor Istvan, es Fejervari Istvanné Bonczidan^a Barmot vöttek es haza haytvan, Csinadi Gyurkais 3 barmát köziben elegyítette [Kv; MészCLEv. — ^aK] * ~ elegyíthet közvegyíthet; a putea amesteca cu ceva; hinein/dareinmischen können. 1823-1830: (Albisi Bod Sámuel) papnak tették ... sok prédikációt tudott, mert az apja is pap volt, s attól kapott. Idővel osztán ő is elegyíthetett közibe anekdotákat, meséket [FogE 153] * ~ rak közéhelyez; a pune/așeza între ele; dazwischensetzen/legen. 1620: Boer Peter pedig odah fat hordatuan ... a mi iot ualazhattak az faiban közibe raktak [Récse F; Szád. Reczey Stan Goczul colonus principis (95) vall.] * ~ tesz közvegyít; a amesteca cu ceva; hineinmischen. 1715: Fokadék ellen. Lencsét és meg három zott almát erősen össze kel főzni és szítan által verni Fa olajat közib(e) tenni, hogy mint valami hig ir olyan legyen azzal kell kenegetni [Szuszia H; Kf].

közidő 1. vmely közbeeső időszak; perioadă intermediară; Zwischenzeit. 1585: Az Jskola Mesternek tölt vala ky az fel Eztendő az mesterségbe(n) Zent Andras napyan addyg meg fizette(m) ... Az vtan Zolgalt az mesterségbe(n) 1585 Eztendőbenys Martiusnak 5 Napyayg ez az köz Jdó tezen Zent Andras naptól fogua 12 hetet erre kellene fizetyn 25 foryntot [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. 1740: Mikor Nms Városunk tagjai kozzül valaki Lova után küld, azon Lovakat meg-fogni 's fogatni tartozik minden nap ordinarie kettzer reggel és Dellyest; extraordinarie pedig, kivált Nms Városunk közönséges dolgára menendő atyánkfia Lovait, köz idob(en) is meg fogni 's fogatni tartozik [Dés; Jk 534b-5a]. 1847: Tisztán meghatározni nem tudom, azonban úgy emlékszem, hogy a köz időt Bécsbe és többnyire Pesten töltöttem el [VKp 167].

2. ~ ben időközben; între timp, în răstimp; inzwischen. 1811: kívánom 's óhajtom . . . Hogy mikor Testemtől Lelkem butsut véssen, Ama köz időbe, Itélet napjáig . . . Lelkemnek e' légyen a' rendes munkája: Lebegien előtte Nagyságod^a formája; Nagyságoddal való létibe vigadjék, És Arokáljával foglalatoskodjék [ÁrÉ 183. — ^aGr. Bethlen János]. 1834: az Alperesek által erővel elfoglalt Helly . . . a köz Időbe elvett haszonnak megfordításával a' Felperesi résznek vissza iteltetik [Asz; Borb. I] | Az Uj papnak bé állításával . . . az Esperes v(agy) képe írjon bé a' matriculában minden actusokat — melyek a köz-időben vitettek végben [Nagykapus K; RAK 7].

3. ~ korban kb. békés időben; în timp de pace; in Friedenszeit. 1629: szükségnek, szorulásnak idején egy főember tisztességesen elfér benne^a és egyéb közidő korban is eltarthatja javait benne [BTN² 421. — ^aA mv-i belső városi házban].

közigazgatás 1. administrație publică; Verwaltung. 1847: Vádoltatik valló, hogy a közigazgatásba befolyást gyakorlólag azt rendelte, hogy a királyi adóbeli accrescentionalis pénz ne az illető falubíráknak, hanem egy Bogya György nevűnek adassék [VKp 175-6]. 1852: ha a' mező gazdaság a' közigazgatás által még anyira sem támogatatik hogy pénzünk után munkás kezeket kapjunk, nem csak egyéni, de országos kár és elszegényedés következik belőle [Nagyak AF; DobLEV. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.]. — L. még VKp 124.

Szk: polgári ~. 1848: A 4. kérdőpont^a intézve volt Varga Katának a polgári közigazgatás ellen s a falusbírótól kezdve fel a legfelsőbb hivatalnokig tett kitérései, bujtogatásai becsmerlései kivilágosztatására [VKp 295. — ^aÉrtsd: a vk 4. pontja].

2. ~ rendin hivatalos (közigazgatási) úton; pe cale oficială/administrativă; auf amtlichem (administrativem) Weg(e). 1816: az Exponens Rész, a Tktetes Tisztségre be adott Instantiája által a köz Igazgatás rendin kívánta a Tkts Urak(na)k és Kigjelmetek(ne)k Törvéntelen tselekedeteket meg Zabolázatni [Asz; Borb. II Rákosi Borbély János, a szék assz. kezével.].

közigazgatási adminisztratív; administrativ, verwaltungsmäßig. 1843: Varga Katalinának, ki egy esmérleten kóborló asszony, törvénygyakorlati esmérettel nem bír s a közigazgatási dolgok folytatásával esmeretes nem lehet, szállást adni senki ne merészellen [VKp 120].

Szk: ~ hatóság. 1843: Felvilágosítottat a közönség az iránt is, hogy ha valami megterhelhetése vagy igazságos követelése van, járuljon mind a kamarai, mind a közigazgatási hatóságokhoz illedelemmel és bizodalommal [VKp 119] * ~ tiszt közigazgatási tisztviselő. 1843: Azon állításokra nézve a kérelmeknek, miszerént azt követelik, hogy az örökségeikből elvétellett volna, azt ajánlották a kamarai tisztek, hogy akitől valami elvétellett volna, az jelentse magát akár a közigazgatási, akár a kamarai tiszteknél, és akkor meg fog nézettetni a conscriptio, és ha állítása igaz lesz, vagy visszakapja, vagy más fog adatatni helyette [VKp 137].

közigazság általános igazság; adevär general recunoscut; allgemeine Wahrheit. 1657: Mi azért ez rendelkezést és törvényeket, mint a melyek sem a közigazsággal, sem az ország törvényével semmiben nem ellenkeznek

mind egészen s mind penig minden tikkelyében, rekesztékiben, helyen hadgyuk javaljuk és meg erősítjük [UF II, 189]. 1676: kérem bizodalmason, Uram, Kegyelmedet, ha Isten Kegyelmeteket tanácsi rendül egyben gyűjtí, cselekedje azt Kegyelmetek az mű kegyelmes Urunk ó nagysága méltóságos személye előtt, melyet Isten és ez haza vehessen kedvesen, mint az köz igazságnak és az haza szabadságának oltalmát [TML VII, 249 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1772: Nem religiositáért, hanem köz igazságért méltán fel indulhat 'a' jo szívu Biro, hogy inkább a' Novizáns A. eő Excellentiája Malma emeltessék feljebb kár nélkül mint sem az én kised Malmocskám tollátas-

sék, régi öss Malombeli jussom praejudiciumaval, s nevezetes kárammal [Kük.; JHb LXVII/241].

közigler közönséges/egyszerű iglói kelmefajta; un fel de stofă obişnuită (fabricată la Igló); gemeiner/einfacher Iglerstoff. 1588: Az varas kwchia fedelehez veottem Egy singh keoz Jglert d. 33 [Kv; Szám. 4/I. 28]. 1592: Egi keöz igler nadragban Egy fodor igler Dolmanjban [Kv; i.h. 5/XIV. 180]. 1627: Het singh fekete keöz igler teszen tt f 2 d 80 ... het singh Sarga keoz igler tt f. 2. d. 80 ... Eöt singh Zeold keoz Estamet tt f 6 d 25. Niolez sing slesiaj keoz londis tt f. 12 [Kv; RDL I. 132]. 1628: Egy eoreogh tarka Ladaban ... Egy kis darab keöz Iller (!) veres ... ket darab fekete fodor Iller [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.10]. 1629: Het sing keoz igler tt f. 2 d. 80. Jtem, het sing Sarga keoz igler tt f. 2 d. 80 ... Eot sing keöz Estamet tt f. 6 d. 25 ... Egy wegh Zeold fodor igler tt f 18 [Kv; RDL I. 132].

Vö. az *igler* és *fodor-igler* címszóval.

közigler-firis közönséges/egyszerű iglói posztóból készült kabát; jachetă din stofă obişnuită; Jacke aus einfachem/gemeinem Iglertuch. 1592: Az zolgalo Azonyembernek ... fodor igler firist tezen f 1 d 50. Az zolgalonak Margitnak attam ... Egi keoz igler firist p(ro) f 1 d 10 [Kv; Szám. 6/XV. 41].

közigler-nadrág közönséges/egyszerű iglói posztóból készült nadrág; pantalon din stofă obişnuită; Hose aus einfachem/gemeinem Iglertuch. 1592: 9. January az Zakkach Jnassal Jstokkal zegeöttunk meg az Tanach hazban ... eztendeigh f. 5. Egi keöz igler nadragban. Egi fodor igler Dolmanjban. Egy fodor igler Menteben belten [Kv; Szám. 5/XIV 180].

közigler-posztó közönséges/egyszerű iglói posztófajta; postav obişnuit (fabricat la Igló); gemeines/einfaches Iglertuch. 1600: Mako Gyeörgy ... aniamnak huzon het singh weres keöz Igler postoiath, hat singh giolchot ... hatalmas witt el [UszLt II/2. F. 201 Marta cons. Georgy Zeöleös lib. de Szombatfalva vall.]. 1646: 2 sing Kek Közigler poztot f. 1 d. 35 [Kv; ACJk 64b].

közigler-szoknya közönséges/egyszerű iglói posztóból készült szoknya; fustă din postav obişnuit; Rock aus gemeinem/einfachem Iglertuch. 1633: az mikor Vagasi Istua(n) megh szegődek azzal az Czauasi leannikauval, eztendeig szegődek meg uelle, es keöz igler szokniat igirt uala neki | keöz igler szokniat igirtek uala az leankanak [Kv; MvLt 290.132a].

közital közös italozás; chef în comun; gemeinsame Zecherei, gemeinsames Gesaue. 1853/1854: aldamásakra és több Köz italakra* [Mezőbergenye MT; MvRLt. — Tomai László kijegyzése. — "Költségjegyzékből hiányosan].

közitélet közmegítélés (a világ ítélete); apreciere generală; öffentliches/allgemeines Urteil. 1853: csak azon tekintetből ... hogy gyermekeim csonka el diribolt jószágot ne birjanak, és se én se ök köz ítélet alá ne essenek ... elhatározottan és visszahívhatatlanul rendelem és hagyom* [Kv; Végr. Balog Antal végr. — "Köv. a hagyakozás].

közjó 1. közös családi vagyon; averea familie; gemeinsames Familienerbe. 1592: Kannagiarto Antal vallaia, Tudom hogi Eottues Peter lakek az Attia hazaba, meniegzeoitis ott chinala, az ket eoche akkor az varosba nem voltak. Nem tudom ha az meniegzeo az keoz jobol leotte, vagi mint leot [Kv; TJK V/1.254].

2. ~ra visszamarad közös haszonvételre marad; a rămîne în folosință publică; in gemeinsamer Nutznießung bleiben. 1767: nálunk és a Mlgs Groff Urak ö Nsgok Embereinek számokra köz jora maradjon vissza azon hely [Udvarfva MT; Told. 44/36].

3. az ország/közösség java/haszna; binele țării/comunității; Gemein/Allgemeinwohl. 1657: Consultáltam hiteles jóakaróimat, kik azt tanácslá, ne vonjam el magam szolgálatjokból, mind az közjóra nézve, mind pedig, hogy gonoszakaróimnak sugallásokat ne erősísem [KemOn. 306]. 1677: ha mely érdemes Haza fiainak vagy jámbor szolgálatyokért, vagy a szükségese állapotokban a' köz joért valo pénzeknek ki-adásáért, bátor örökösképpen conferaltattanak légyen-is valami Fiscale bonumok, usque annum 1615 ... de azoktól avagy maradvéjoktól el ne vétetessenek [AC 42]. 1678: az privatumot úgy nyerhetik meg, ha elsőben az haza dolga és a közjó jó karban állittatik [TML VIII, 226 a fej]. Teleki Mihályhoz. 1718: Pestis alkalmatosságával Tessék az Magistratusnak delegálni bizonyos betsülletes Embereket Tanácsból, és betsülletes Városnak expertus, és köz jora intentus Eöreges közzül hármat vagi négyet; kik is particulariter visielyenek gondot, á meg irt dolgokra* [KvLt I/225 a gub. Kv-ról. — "A pestises óvintézkedésekre]. 1790: Jollehet 1787-be ... 11003 szám alatt, mind a' Marha Döginek, mind pediglen a' Szarvas Marhák gyakor el orazások távoztatására nézve hasznas Rendelések tétettek volt arról, hogy ezenn egész nagy Fejedelemségbe készitetlen Börből Botskor se ne árultassék, se ne viseltessék, de ezenn hasznos Rendelésnek meg tártattatása a' Köz Jonak tetemes kárával sok Hellyeken ... tellyességgel bé nem vétettettek [DobLev. III/676a gub.]. 1809: Instálunk alázatosan a Tktetes Tisztisnének, ezen alázatos mentességünk a' Fel-séges Udvarhoz olly hathatos közben vetése által ajánlani meltoztassék hogy ezen köz Jora hozott rendelését Confirmálja, s' abba minket manutenealjon [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. — L. még AC 146; SKr 331; TML III, 283, IV, 419, 605, V, 10, 42, 600, VI, 265–6, 439, VII, 12–3, 26–7, 116, 179, 325, 529, VIII, 149–50, 162, 192, 217, 219, 268, 417, 468, 498; UF II, 189.

közjóság 1. közös jóság (közösen birtokolt jóság); bun public/obstesc; Gemeingut. 1586: wagon ket Malom az falw patakan azt hagyok keozbe lenny keozeotteok hogy ha My Epwles zewkseg lezen Reya az keoz Jozagbol Epychye Meg [Gyerőmonostor K; KP]. 1636: az felmeno feoldnek vicinussa ab una Killyeni Thamase az Killyeni Mathe fiaual keoz ioszagik [Kilyen Hsz; BLt].

2. átv közös tulajdon; proprietate comună; Gemeinbesitz. 1710 k.: Micsoda pedig a házasok egymáshoz való szereteti, kötelezése ... a léleknek a testtel való szoros egyesüléséhez képest? Mivelhogy pedig a bűn mindenkor valami álorcának színe alatt, valami jó alatt jó elé, azt akár a lélek, akár a test kapja elébb, de osztán mint köz jószágot, úgy tartja mindenik, úgy is veszi bé, s

él, fruál, gyönyörködik benne, mint magáéban [BÖn. 473–4].

közjövedelem a közösség jövedelme; *venituri publice*; öffentliche Einkunft. 1701: a Soos Ur(am)^a fizetésének öregbítése, szűkítette a köz jövedelmet [Kv; SRE 74. — ^aA kv-i harmadik papnak]. 1853: Harinak Belső Jövedelme az Kortsomárlási Jog miből szép Jövedelem Forrás merül, határán . . . az mult 2. évben Juhok legeltek miből hasonloul szép Jövedelme került bé az Falunak, mi ezen Jövedelmekből nem részesültünk, bizonyoson részünkre 4. annyi mennyiség^a is esnek a köz Jövedelemből [Nagylak AF; DobLev. V/1365. — ^aMint a kirott határ-felmérési járulék].

közkamuka közönséges kamuka/damaszt; *damasc obisnuit*; gemeiner/einfacher Damast. 1599: Nemet János Hozót Bechj Marhatt . . . 1 Veg keoz Granathott 3/— . . . 2 Weg keoz Saiaitt 2/— . . . 3 Veg keoz kamukatt 1/20 2 Fel Veg karmasin kamukat 2/— . . . 2 Fel Veg keoz attlachott 1/— [Kv; Szám. 8/XIV. 36–7 Hj]. 1620: Selyem marharul. Egy sing Aranas barsontul f —/25. Egy sing Aranas szööld barsontul f —/20. Egy Vegh Dupla Barsontul f 4/ Egy Vegh keöz Barsonitul f 2 . . . Egy sing Karmasin Kamukatul f —/10. Egy Vegh Racz Kamukatul f —/45. Egy Vegh keöz Kamukatul f —/40 [Kv; KvLt II/69 VectTr 7–8]. 1688: Egy sing Aranyas Kamukatol f —/30 Egy sing Karmasin Kamukatol f —/15 Egy vegh Racz Kamukatol f —/6 Egy vegh kösz Kamukatol f —/60 [BfR Vect.].

közkapca közönséges kapca; obialá obisnuitá; *gemeiner/einfacher Fußlappen*. 1599: Nireo. Michlos Vizen. Zilagiban . . . 50. Bokor keoz kapzatt —/25 [Kv; Szám. 8/XIV. 23 Hj].

közkaraszia közönséges karaszia; stofá obisnuitá; *gemeiner/einfacher Karasie-Stoff*. 1636: Indumenta ex genere brassai aut keöz karasia vulgo vocato no. 1 [Kóvár Szt; RákGlr. 425].

közkása vmilyen darafajta; un anumit fel de gris; irgendeine Grieß/Graupenart. 1595: Miert hogy nyilván vala Biro W(ram)nal az Ris kasanak és köz kassanak draga volta: paranczola ő kme hogy Arpa kassat, Daarat szeresszek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 201 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Valamelyes valószínűséggel a régiségben közkeletű köleskására is gondolhatni.

közkassza 1. (országos) közpénztár; *casierie publică*, tezaur public; Landeskasse. 1823–1830: Szendrei Dávid^a Kevés idő múlva felment Göttingába a gróf Bethlen Pál költségén, a Főconsistorium is 500 forinttal segített a közkasszából [FogE 288. — ^aEnyedi diák, több évig a gróf unokáinak tanítója].

2. falusi közpénztár; *casierie comunală*; (Dorf)gemeindekasse. 1826: Elvégeztetett, hogy valaki communitásunk erdején vagy mezején farkast vagy medvét lő . . . behozván a faluba, a communitás közcassájából a farkaslövésért 3 Rft, a medvelövésért pedig 6 Rft kapjon [Árkos Hsz; RSzF 222]. 1845: (Szekeress Mihálynak) ezen sérelmes kérését megtekintvén, a közönség azon

húsz Rénens forintot a közcassából megfizette legyen [Jenőfva Cs; i.h. 106].

közkaton közlegény; *ostaş*, *soldat simplu*; Gemeine. 1754: jelen volt egy Lajtnánt egy néhány köz katonával [Ivánfva Nk; RLt Samuel Mohai alias Szabo (60) ns vall.]. 1765: az imputalando naturalekkel, s Forspon-tokkal edgyütt ötven forint Restancia lévén M.Szent Imrén fizetetlen, hat köz katonakot, egy kaplárval, és egy Commissariussal küldött reánk [Marossztime AF; Eszt-Mk Vall. 207]. 1774: az ő^a inventiója az hogy a magyar regimentekben a közkatonák is hátra tekerve czapba . . . viseljék a hajukat, akik eddig nyírt kurta haját viseltek [RettE 323–4. — ^aLasci Ferenc Mór gr. osztrák tábornagy, az osztrák hadsereg újjászervezője]. 1791: a Császár Regementye 3dik Batalionyából el-szőkött köz Katonak [Kv; TanJk IV/8. 23]. — L. még RettE 305.

Szk: *obsitos* ~. 1830: Copulátatott Abschitos köz Katona László Josef . . . uj paraszt, vagy Czigány Gyalui özvegy Czigánynéval Dioszegi Josinéval [Gyalu K; Rak 22].

közkedvesség közkedveltség; *popularitate*; *allgemeine Beliebtheit*. 1873: ujj egyházi tüzetett ki, melynek erejénél fogva volt egyházi, Nagy Sándor ifj: ki köz kedvességben volt általános kikiáltással megválasztott [Búrjánosbuda K; Rak 18].

közkenyér (fél)barna kenyér; *pîine integrală*; (halb)braunes Brot. 1586: Magunknak Negi feier kenieret veotek f. 1. három keöz kenieret veotek —/61 | Hogi Cosma Balint es Katonaj Mihajl Eniedre az Giwlesre menenek . . . Feier kenieret vettem —/75 az kochisnak es legenieknek keöz kenieret —/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 18–9]. 1665: Az szüreten négy napok alatt eotennek megh keoz kenyeret Nro 6 [Kv; SzClev.]. 1680: 12 pénzen vettem egy köz kenyeret s azzal inepeltem [Étfva Hsz; KaLt Apor István ir.]. 1778: Mindenek felett szükséges a forro nyavallyában Levöknak az bőv ital

Lehet főtt vizzel készíteni, egy szelet hajas közkenyeret, vagy két kalánnyi Zabot, árpát . . . egy ejtel vizbe meg főzni két három szem asszu szilvával [MvAlt Mátyus, ConsSan. gub.]. 1823: a Tolvaj elhordott . . . Buzát Közkenyernek 8 vékát vékája ért Rflor 1 xr 18 [Firtosvárálja U; Borb. II lelkési feljegyzés]. 1843: fejer kenyeret köz kenyeret a torra 2 véka buzából 4 véka rosól [HSzj *fehér-kenyér* al.]. — L. még FogE 276.

közkenyér-árló félbarna kenyér árus; *vînzător de pîine integrală*; Halbbraunbrot-Händler. 1826–1829: Nemes Torda Várossa Piaczán Azaknak az Árusaknak s Kereskedőtskének Nevei, a kik . . . tartoznak fizetni . . . Fejer s köz kenyér árlók^a [Torda; TVLt szltan. — ^aKöv. a nevek és a taxaösszeg fels.].

közkenyér-sütő szita gyér szita; *sită rară*; *grobes Sieb*. 1675: ket szita fejer kenir suto köz kenier sütő szita [Mezőmadaras MT; Borb. II].

közkereset 1. kb. közös kalmárkodás; *comerţ în comun*; *gemeinsames Handeln*. 1638: volt lova Cziszar Istuannak penztis látta(m) Nala, de keözössegeket en nem tudom mint volt, csak hogi ezt hallotta(m) hogi mondott-

tak hogy Marhaja ez az 10 ugj mond: hallottam ezts hogy köz keresetek vagio(n), de nem tudom, ha csak az Nagy lo volte az kezdős, vagj egjeb marhaiais kezdős volt [Mv; MvLt 291.127b].

2. közvadás büntetőkereset, hivatalból indított büntetőper; actiune publică; amtlich eingeleiteter Strafprozeß. 1807: azon kérésel járulok a' Felsőes Királyi Gu berniumhoz, hogy az én ellenem porontsolt Köz kereset el halasztodgyék [Ks 73/55 gr. Kornis Gáspár foly.]. 1843: úgy vélekedik a biztosság, hogy Varga Katalinon kívül a két nemes emberek is, úgymint Mákavé Moyszi és Mákavé Nyikuláj — kiknek az uradalom helyén semmi keresetek és ott megjelenni semmi jogok nem volt, és így az uradalom földjén hatalmaskodást követtek el, s a tudatlan közlakosok közt ingerültséget s ellenszegülesi szellemet terjesztettek —, közkeresetet érdemelnének [VKp 122]. 1850: A meg nem jelenésre fel hozott mentési eseres aafjának annyiba tekintetbe vétetődnek, hogy ez uttal ellene az köz-kereset ki nem rendeltetik [Nagykapus K; RAK 3].

Szk: ~ *alá vetendő* közvád/közvadás büntetőkereset alá helyezendő. 1843: Biztosságunk bé panaszoltatt Szabó Jánost a közhivatali szolga megkínzásáért, 's élete el oltására törekedéseért 's ditsekedéseiert közkereset alá vetendőnek véli [Dés; DLt 586.27] * ~ *alá vette* közvád alá helyezettetés. 1847: nevezett Varga Katalin a bucsumi, abrudfalvi és kerpenyesi fiscalis colonusokat engedetlenségre, sőt a fennálló szabályoknak fegyveresen is ellenszegülni kistette és vezette, következésképp magát a közkereset alá vettetésre már addig is eléggé érdemesítette [VKp 181] * ~ *alá vettetett* közvád alá helyezett. 1841/1847: A Szelid vallomás át adatik minden hozzá tartozóival Magistratualis Közfelperes Fő Hadnagy aanak: hogy az ezennel hamis levél készítéséért közkereset alá vettetett Darvas János ellen, a szükséges törvényes lépéseket tétesse meg [Dés; DLt 530d/1847] * ~ *alá vettetik* közvád/közvadás büntetőkereset alá helyeztetik. 1833: azon két nyelvű Tanuk kik az Allperes Esketésében a 19k 20k és 45k Számok alatt meg nevezetnek a lehető leg nagyobb serenységgel folytatando és hová hamarebb elláttatando Köz kereset alá vettessenek [AszLt 910 gub.]. 1845: Ezen gyanusításaival azon 48 váltó Rhfr tartozás alól Szeretne ki buvni Balog István melyekről Szollos Contractust Megyei Hütös Sofalvi Jomsef Ur kezéből ki ragadva szét tépte és a' tűzbe vetette — mely tényéért Balog István méltó hogy közkereset alá vettessék [Dés; DLt 591] * *büntető ~ indíttatik vki ellen* közvád/közvadás büntetőkereset emeltetik vki ellen. 1847: méltóztatott öfelsége kegyesen parancsalni, hogy az esmeretes bujtogató asszony, Varga Katalin ellen csábitásiért a királyi közügyek igazgatója által büntető közkereset indíttassék [VKp 205].

közkerítés két szomszédos telek közti kerítés; gard despárjtor; Zwischenzaun. 1850: A' Veteményes kertbe bé járo ajtotol el kezdve kerülőleg a Betegh Udvarig vagy köz kerítés, rossz sövény kertből . A Betegh felől lévő közkert áll 12 tábla deszka kertből [Gyéressztkirály TA; DE 5].

közkert 1. közkerítés; gard despárjtor; Zwischenzaun. 1591: ottogio(n) az^a által kele az ferencz pal

eoreoksegere annal egjeb keoz kertet en nem tudok ottogion [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev. — ^aA kerítés]. 1603: Aztis tudom hogj mikor En oda Zallottam wala mi(n)d köz kert wolt, mind az Erökseg kwlön wala [UszT 17/21 Gedő balas Etedy lo fw Ember vall.]. 1626: Tudom azt hogy az Czypeő Peter mostani Istallaya megett köz kert Jar vala kj [A.csernátón Hsz; LLt]. 1629: Varga Mihaly jart ot altal az kezdkersten s az kapunis kis, be [Mv; MvLt 290.176a]. 1732: A Gyümölsős kert felől valo köz kert mellett vagy on edj földbe ásott . . szalmával fedett Jég verem [Szászsztyakab SzD; TSB 51]. 1733: Nagy Király utcáb(an) Nztes Iffju meszaros Borbely Istvánné Tiszt Baczoni Mihályné Aszszonyomnak és a Bonis Janos uram telekek közötti levő köz kert helyének s határának oculálásra, s ki határozasara Exmittaltattanak^a [Dés; Jk. — ^aA megnevezett személyek]. 1766: Mihelyen Susanna az A édes Anyja apprehendálta az Actionalt Fundust . attolfogva jussa volt Susannának azon Fundust a' közepin hosszszára edgyik végétől fogva a masikig két felé hasíttani, és köz kertel Distingválni, ugy Testvéretis Sárát fele köz kertnek fel alíttására adigálni [Torda; TjKt V. 306]. 1811: a köz kert . . . a Lészázatlanság máj Semivé lett [Aranyosrákos TA; Pk 7].

Szk: ~ *et állít/csinál/tesz*. 1684: Az Enyedi Asz<ta>-los Simonne Szász Megyesi Fodor Anna aszszony . meg jöven az futasbol el pusztult örökseget nem kerthette hanem Szempeteri Szöcs Janos csinált egész közkertet [Ne; DobLev. I/20]. 1711/1792: az kutnak az fele legyen Etzken András Uramé együtt procurályák, a kis kapun a' mint által járnak Etzken András Uram procurályá, az köz kertetis belől Etzken András Uram tegye . . egy borza fatskáig, azok (!) kívül Etzken Mőses Uram a kis kapu tartásért [Dálnok Hsz; BLev. Transm. 28]. 1795: azon Fogadó ház helyet . circum circa a kegyelmek Tanorogjaig be kerítették, és tsak az a resze van bé kerítetlen, melyet a kegyelmek Tanorogjanak óda rúgó bütüin kegyelmek tartoznak köz kertet állítani, addig pedig mig kegyelmekis magok rész köz kerteket fel nem állíttják azon Fogados, aki aszt exarendalata semmi hasznát nem veheti [Ádámos KK; JHb XIX/45].

2. falukerítés, rég porgolát; gardul járinii; Dorf/Gemeindezaun. 1671: Az Viz parton, ket felől leueő reueken, ki ki czenialtassa jól be, az kezd kertet [Imecsfva Hsz; LLt]. 1691: A' Köz kerteken ő kglmek édgjik ā masik meg édgyezett akarattya kívül s ellene kaput vagy ajtot ne nyisson [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXIX/21]. 1758: Én Lakán^a köz kertekre Gyepjűkre és küpűkre utakra a josszág utan Gondot viseljen [NkF. — ^aU].

Szk: ~ *állíttatik*. 1766: a' Méta Stabiliáltassék, az hol illik Rectificáltassék, s' köz kert állíttassék [Torda; TjKt V. 323].

3. (falu) határkerítés, rég határkert; gardul járintii; (Dorf)Flurzaun. 1779: A köz kert környülette a régiség miá el sorvadot, még jo porgolát kertnek sem lehet mondani [Galambod MT; Told. 29].

Szk: ~ *et tesz*. 1790: a' Kristori Communitás, ha nem szenvedheti megh nyomasában be szaladott Marháját a Bukuresdiek(ne)k, tehát a' proportione Territorii tegyenek köz kertet [Körösbánya H; Ks 74. VII. 149].

közkeretbeli közkerítésbeli; din gardul despărțitor; von/aus dem Zwischenzaun. 1823: Ajánltassék Vajda Lajos Urnak hogy a' köz keretbeli maga részit rövid időn tegeye fel — egyébbaránt egy lépés azon Telekből a' kert fel tételiért a panaszlonak fog adattatni [Déva; Ks 91. C. 12].

közkés közönséges kés; cujit obișnuit; gemeines/einfaches Messer. 1620: Zaz Sarlotul f —/25. Zaz Kazatul f —/50. Zaz köz közűl f —/4 [Kv; KvLt II/69 VectTr 17].

közkéz 1. közhasználat; folosință comună; Gemeingebrauch. 1746: az Magyar Keresztesen az Inak Sorte divisionis jutott Török buza földét harmad esztendővel ennekelőtte az I akarattja nélkül el változtatta és colálta tavalyi esztendőben pedig éjtzakának idején azon el változtatott földben termett Török búzát meg szedte és el vitte, melyért akkori Hadnagy Titt. Zalányi László Vr(am) előtt a controversia meg fordulván Köz kézhöz való tételése a Török búzának parantsoltatt, de annak nem engedelmessévé az J a Török búzát el költötte [Torda; TJKt III. 2].

Szk: ~nél hagy közhasználatban/tulajdonban hagy. 1710: Az Nemes Tanács Parancsolattyaibul az Gombkötő Samuel Inventált Javaibul ezeket vittük el es köz kéznél hatúik. Műszer^a [Kv; TJK XIV/2. 371a. — ^aKöv. a fels.].

2. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~be/~re ad a. hivatalos szervek kezébe ad vkit; a preda pe cineva organelor oficiale; jn den amtlichen Organen ausliefern. 1543: wayda ... azthys mongya, hogy az boyereketh agygyok kez kezben awagy Brassoban awagy Zobonben^a [Fog.; LevT I, 23. — ^aOlv.: Szöbönben]. — b. hivatalos szerveknek átad vmit; a preda ceva organelor oficiale; etw. den amtlichen Organen übergeben. 1586: Pal zasz Cristoph fia, Zekeressel Jeowe Istua(n) papne a' borert, zalagot Ad vala az Azzony közöz keze leorincz deaknak, Orban eo kezehez az keru vala Az zalagot, Az Azzony Ne(m) Ada [Kv; TJK IV/1.501] * ~hez kiad 'ua.; idem'. 1682: Erdelyine Asz(szonyo)m Adgya ki köz kezhez az Levelekett [Felőr Szd; Ks 21. XVII. 12] * ~re tesz 'ua.; idem'. 1838: azon Meg talált jegyes Szarvát^a ... Pálfi Bénéjmin Hadnagyhoz köz kéze tettük [Asz; Bosla. — ^aKecske-szarvat].

közkoronácska kb. (drágakövek nélküli) diadém; diademă (fără pietre scumpe); Diadem (ohne Edelsteine). 1628/1635: Az Zegeny Azzonj^a colteozeti Koronák: Egj gjongjos korona, tizen niolcz, boglar rajta. Mas egj kys aranj boglaros korona uege rubint es egj Smaragd benne. Kett gjongj nelkul valo köz koronaczka [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen lelt. — ^aNéhai Uzoni Béli Kelemenné Bánfi Mária].

közkő kb. bányásztsársak közös ércközet-mennyisége; cantitate de minereu aflată în posesiunea comună a minerilor; gemeinsame Erzquantität der Kumpegenossen. 1638: Hallottam hogy montak az emberek hogy az Ura(m) Szabadossa egy Darabocza követ vit volna el az köz köből [Torockó; Thor. XVI/1 Joh. Bartha (35) jb vall.].

Szk: materiás ~. 1638: Tudom lattam s hallottam, hogy Kereki Péter hainalban rea ment az ezüst banaiara es fel rakta s el hozta az materias köz követ az Uranak Toroczky Istvan Uram(na)k [uo.; i.h. Val Szöcz jb judex prim vall.].

közkőfal várfal; zid al cetății; Burgmauer. 1652: Az Várba fel jövő ut felől az horgas házak végétől fogva az Harcsa fark bastyáig valo köz kü falon vagyon lövő lyuk N 20 [Görgény MT; Törzs]. 1662: Az jancsárság az bastyáknak felhanyattatásokat készen várván, azon bastyák törésein és azon a félen a közkőfal törésén is harmadik helyen rettenetes sivalkodással ... ostromnak rohanának [SKr 606]. 1681: Ezen Klastrom Templomában(an), mellette levő hazakb(an) noha szép faragott ajtó s ablak kövek voltak de nemely város beliek ighen el horodták; még mostis hordgiák, mivel senki rolla nem tilalmazza; Köz keő falaitis ighen rontják s horgiak [Vh; VhU 574]. — L. még SKr 296–7, 430, 597, 601, 604, 607.

közkőfal-kerítés kb. várfal; zid al cetății; Burgmauer. 1662: a várnak szép erőssége volna kívül is, négy reguláris, ugyan jókora, merőn földdel töltött téglafal-bástyái, közkőfal-kerítési, körös-környűl jó nagy szélesen a Berettyó lévén alatta kiöntődve [SKr 647].

közköltség közös költség; cheltuială comună; Gemeinkosten. 1585: Palfalvi Istvan Birtalan Keoreosi Istva(n) Jobb(agia) ezt feleli mikor Keoreosi Istwa(n) az tablara menneis ... huz huz penzt szedenek az lofeiek az keoz keolthseghre [UszT]. 1710 k.: más országból mesterembert hozatni az atyám nem akart, pedig közköltséggel tartoztak volna a szentmiklósi házat megcsináltatni, de erdélyi módra mindent csak jobbágy, tudatlan parasztemberrel, pénz nélkül akart szegény vegbevitetni [BÖn. 502–3]. 1784: Adgyák elé magokat olyan köz költségek mellyek in emolumentum Boni publici vergálnak: Mellyeketis hogy az Birák az Repartiált, és az Tktes Tábla consensussával fel szedett köz költségekbeől meg tehessenek, nem tilalmaztatik [Torockó; TLev. 2/6. 3a]. 1805: hogy köz költségre véghez viendő executioval, de minden menedékek ki rekesztésével ezen ítélet törvényes tellyesedésben vétessék végeztetik [Ne; DobLev. IV/890. 5a]. 1817: méltostassék azon 14 darab Leveleket Simpliciter viszzá küldeni, ne kénytelenitessünk azokért is perelni ... a köz-költséget szaparrantani, és magunkat ki czégérezni [Szentbenedek AF; i.h. V/1005].

közköpenyeg közönséges köpenyeg; mantă obișnuită; gemeiner Übermantel. 1620: Egy io fele keöpeönyegtül f —/20. Egy köz közökönyegtül f —/20 [Kv; KvLt II/69 VectTr 15].

közköpi 1. át v kerítő; codoș, proxenet; Kuppler. 1631: Jaraj al(ia)s zarazaitaj Gergely deak fassus Egebet Istuan Deakhoz nem tudok hanem az en feleségemet hités matkam volt, s ez az Istua(n) Deak el uitate s masnak akarta commendalni s el is uitate szekerem. Annakutanna teöruenieli ismet meg nierte(m) s mind eo volt keöz köpi, hogy az en hités tarsamat el vegie teölem, ugj hallotta(m) hogy en keöbeöl buzat adtak volt Istua(n) Deak(na)k hogy el uegie teölem az feleségemet s masnak adgia [Mv; MvLt 290.48a].

A jel-re l. Horgernek a MTsz idetartozó adalékaival kapcsolatos fejtegetéseit [MNY VII, 406 kk].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: bajkeverő; uneltitor, intrigant; unheilstiftend, arg. 1677: úgy is értettem azután Rédei uram leveléből, hogy egybe boronáltatok azt az írást. Az Isten is boronáljon, gyaluljon öszve benneteket, mert ha mind így megyen a világ, az mint most, bizony elveszünk miatlatok nagy rendek miatt és az sok közköpü hazug ember miatt, a kik magok alkalmatosságáért diffidentiát spargálnak naponkint az emberek között [TML VII, 505 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

közkút közösen használt kút; cișmea publică; Gemeinbrunnen. 1617: eo azt az keoz kutat, mint hogy elveszet vyolagh megh czinalta [Mv; MvLt 290.23b].

közlakos közrendű lakos; un simplu locuitor; Einwohner von gemeinem Stand. 1802: Nova Sessio mellyen Mostanában lakik közlakos Morosán Petre [Topasztkirály K; JHb LXXI/2.31]. 1803: a' közelebb mult 1802dik Esztendőttől fogva mitsoda nevezetű Faluk mitsoda nevezetű helylen harapoztanak bé foglalás véget a' Toplitzai^a határba? és azon helyeken mi nélmű hasznoktól rekesztették el a' Toplitzai köz lakosokat...? [Gysz; Born. XVc vk. — ^aToplica MT határszéli települése Gysz felé]. 1817: Határok nem is igen termi az ősz Gabonát a Birák és köz Lakosok fel adása Szerint [Görgényoroszfalu MT; TLt 1470 Hegyesi István szb aláírásával] | fel vevénn maga mellé Commetaneusok(na)k^a szurduki^b köz lakosokat el ment Sztánts Todor nevezetű Colonus Telke kapuja eleibe [Torda; DobLev. IV/913. 2-3. — ^aKöv. a nevek fels. TA]. 1818: Ezen punktumakra Bizanságak lehetnek az egész Falusi köz lakosak [M.fráta K; KLev.]. 1836: G.Várolyia^a nevezetű helységben bizonyos Köz Lakosok kezén tanáltattak 2 ezen orgazdák által is lopottaknak nyilatkoztatott fekete szőrű paripa Lovak [Dicsősztmárton; TLt Közig. ir 912 megyei hiv. ir. — ^aGógvánváralja KK]. 1839: Hatadik Tanu Kőmives Joseff — Szt Benedeki köz lakos [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223.7]. 1840: idevalo közlakos Csorba Antal és Székely János [Taploca Cs; RSzF 200]. — L. még RSzF 201; VKp 88, 104-6, 112, 122, 165, 173.

Szk: falusi ~. 1811: Czoldi Falusi köz Lakos és egytzer 's mind Udvari Vajda Ungur Toma 32. Esztendő sz Milgs Groff Vass Sámuel Vr elő Nga Colonussa [Cold K; JHb 5. 3/3]. 1818: Ezen punktumakra Bizanságak lehetnek az egész Falusi köz lakosak [M.fráta K; KLev.].

közlánc közönséges lánc; lanț obișnuit; einfache/gemeine Kette. 1681: egy jo szekér tizen hat karika rajta; Két köz láncz egy kötő láncz [RLt I]. 1694: 1 felhercz, 1 Nyuto, 1 egy tesla sikotyustol, egy köz láncz [Torda; Told. 11/34].

közlendis közönséges (angol) posztófajta; un fel de postav (englez) obișnuit; einfache/gemeine (englische) Tuchart. 1599: Garay Andras. Hozot Crakay^a Marhatt ... 2 1/2 Veg. Keoz Londist ... 3/75 [Kv; Szám. 8/XIV. 20 H]. — ^aOlv. Krakai]. 1655: Meg találván minkeőt Szauaba(n)^a lako Vajda Istvánné Aszszonyom ... kivana mi teöllünk Szavaban predikator, igervén a

Predikatornak mind buzabol ... mind penig tavasz gabonabol tizenhetedik kalangyát, Affelet Vajda Istvánné Aszszonyom minden esztendőre egy egy dolmant vagy mentét vagy felső ruhát iő koz landisbol vagy io karasiaból valot [SzJk 175. — ^aK]. 1663: Köz Londis 8 sing [Utl]. 1670: Az Aszszonyunk ü Nagycsa(ga) szoknyaja ala adtam harom sing köz landist s eg fertalt [Utl]. 1685 k.: Vettem ... Miklos Demetertől egy vég Hajszin Köz Landist [Utl].

Szk: sléziai ~. 1627: Niolez sing slesiaj keoz londis tt f. 12 [Kv; RDL I. 132]. 1629: Niolez sing Slesiai keoz londis tt f. 12 [Kv; i.h.].

közlendis-posztó közönséges (angol) posztófajta; un fel de postav (englez) obișnuit; gemeine, einfache (englische) Tuchart. 1676: Vettünk Katonak ket szoknya ala valo köz landis fel singh posztot de. 60 [Beszt.; Törzs]. 1681: Közlondis poszto hat singh [Vh; VhU 639 a hátszegi castellanus provisiójában]. 1682: Közlondis poszto ull. 7. Septuk poszto ull. 8 Karasia poszto ull. 8 [Vh; VhU 699].

közlátó kb. hivatalos határlátó/járó; inspector de hotar; amtlicher Flurbeseher/geher. 1590: Ezen az teörwent kere(m) hogi nem túdtam hatarat az nekem tizedebe adott feöldnek melihez el szantottam, hyttamis rah az felperest Jamborok előtt hogi megh lassuk ha el talaltam szantanj, vigye el búzamat (: ha eöwenek mondgiak az keöz latok :) rolla [UszT].

köz-látóhely kb. jól látható nyilvános hely; loc public vizibil; gut sichtbare öffentliche Stelle. 1589: Az Aratas holot Immar Ielen vagion, Biro vra(m) keottessen egy Io Ko kęwet, es ky tetesse keöz lato helyre meg kialtassa hogi minde(n) ollya(n) kewet keósseón [Kv; TanJk I/1.115].

közleány közrendű leány; fată de rind; Mädchen von gemeinem Stand(e). 1736 u.: A militia, mikor látja mely cifra a közasszony, leány, nem hiheti el hogy a portiózó ember olyan elnyomorodott szegénységgel legyen [MetTrCs 468].

közlegelő faluközösség közösen használt legelője; pășună publică/comună, izlaz; Gemeinweide der Dorfgemeinschaft. 1843: azon erdőmaggal nagyobb részbe már bévetett hely Doszu Seszi nevű fenyves szálas erdőben vagyon, és annak éjszaki széle kirug a közlegelőre [VKp I 14]. 1845: az ökeme marhája a' Martonosi közlegelőn éppen ugy meg nezetetett mint akár mellyik [Fotos Hsz; HSzjP Gidofalván lakó székely Gyalog katona Bőjtke Miklos (41) vall.]. 1864: Ereszvény erdőrészt egykor közlegelő volt, de ma földesúri erdő [Krasznahorvát Sz; Pesty, MgHnt XXVI. 65b] | Mál közlegelő [Csekefva U; i.h. LVII. 99b].

Hn. 1825: a Kálnokine Dombja vagy a Köz Legelő [Nagyomha NK; EHA].

közlegény 1. közkatona; ostaș, soldat simplu; Gemeine(r). 1588: Philep Janos vitt harom drabantot egygy Tizedes, az másik keoz legin [Kv; Szám. 4/I. 7]. 1598: Elseo hora eott tizedesnek, egy zazlo tartonak, es egy Dobosnak kinek kinek f 4 fizetwen, ez mellet minden

keoz legennek f 3 [Kv; i.h. 8/IV. 9]. 1602: Nagy Andras az hadnagy az Kapun valo legeniek keozzeol egyget hadnagisagra harmit esmet tizedesekre illendeoket valazzon ... es zerezzenek ... negywen legenieket, keoz legenieknek negy forintot tizedeseknek eot forintot Adwan [Kv; TanJk I/1.421]. 1657: elfogók azon tábornak előttök lévő, graf Slik nevű, ki generál artelleriae vot, főstrázsamester ... officéeket, közlegényeket levágván felelet [KemÖn. 76]. 1662: Varbeli darabantoknak Az tizedeseknek horul hora ... f 4 Az keöz legihnyeknek ... f 3 [Fog.; UF II, 221]. 1677: Hadat én örömet fogadtatnék Tudósitson Kegyelmed, mi lesz fizetések az hadnagyoknak s mind az közlegényeknek [TML VII, 393 Nemes János Teleki Mihályhoz]. 1704: dél tájban nagy ... seregek jövének újól Szamosfalva felől ... a közlegények jól eszékbe vették a dolgot [Kv; KvE 293 SzF]. — L. még TML III, 108, 419; UF II, 221. 333.

2. másodrendű szolgálégy; slugă de mină a doua; Dienstbursche (zweiter Ordnung). 1588: Kouetkozyk Az Waros Tóuara valo Kolchege ... 13. July Zemet Byraknak, hogy az Nadat ky wonatak az Tyzed alyanal attam(m) zemet Byraknak f. — d. 12 ... Vitez Lorinznek keoz legennek 4 napzam f. — d. 80 ... Nagy Ferencznek feo, mesternek 4 napzám f. 1 d. 33 [Kv; Szám. 4/III. 22]. 1621: Juta Varosunkban Iffiu Bethlen Jstuan Kiraly Vrontol mellette boczatott feő Emberekkel uoltak szam szerent No 30 Gazdalkotnak nekik ... Az keoz legenieknek es koczisoknak attam ket Veder Szalad sert f — d 32. Attam Etekben az Zakaczoknakis es feő legenieknek 5 Ejtet bort f — d 40 [Kv; i.h. 15b/IX. 24–5].

közlekedés circulație, comunicație; Verkehr. 1846: Ezen Hidnak függő alkotmánya ... általánosan kidőli félbe van ... mire nézt, hogy valamely történhető szerentsétlenség ki kerültessen szükséges ezen hidan valo közlekedést azonnal felfüggeszteni a vizen általi közlekedést hajo által eszközözni [Dés; DLt 858/1847]. 1847: A' vasútat alkalmazása óta a' közlekedés és forgalom is nevezetes gyarapodást nyert [Méhes 2].

közlekedik szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: *emberekkel* ~ emberekkel érintkezik, társas életet él; a avea contact cu oamenii; mit Menschen verkehren. 1879: Tudod hogy én falun lakom ... kávéházot nem látok, lapot nem olvasok, emberekkel nem közlekedem, nem is tudok hirt semmit a világ állásáról [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhoz].

közlemény comunicat; Mitteilung. 1880: Vásárhelyt, úgy látom — s nem rémeket látok —, meg vannak ütődve az emberek a közlemény^a alkalmából [PLev. 78 Petelei István Jakab Ödönhoz]. — ^aPeteleinek egyik karcolatáról v. elbeszéléséről lehet szó). 1887: a Nagyságod nevével kívált szeretnék eldicsekedni azoké között, kik megtiszteltnek közleménnyel [i.h. 136 ua. Szilágyi Sándorhoz].

közlendő I. mn I. *vmit vkivel* ~ vmit vkivel közölni óhajtható/óhajtván; dorind să comuncie cuiva ceva; etw. mit jm mitzuteilen wünschend. 1845: Timár Balog Istvánnak néhai Felesége egy betsületes, takarékos és csinos Gazdaasszony lévén több évek óta a' bepana-

szoltnak^a esmeretssége véle oda ért, hogy néki mint árva leánynak senkje sem lévén hozzája mint attyafiához húzódott, kevés örömet, 's több szomorúságit véle közlendő [Dés; DLt 591. — ^aSzékely Anikónak].

2. *vkivel* ~ vki iránt tanúsítandó; care manifestă ceva față de cineva; jm entgegenzubringend/zu erzeigend. 1666: Kegyelmed velem közlendő jó akaratjáért üres értékem nem küldhet teli levelet [TML III, 638 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

3. közlés céljából átadandó; cu scopul de comunicare/de a comunica; zwecks Mitteilung zu übergebend/reichend. 1848: az ezennel általam önnel eredetileg közlendő bizonyítván szerént öszvesen 102 ft 3 xrt adott [Kv; Végr.].

II. *fn* közölni/tudatni szándékozandó dolog; ceea ce trebuia comunicat, lucruri de comunicat; mitzuteilen beabsichtigte Sache. 1848: Doboi Bálint Úrnak átadtuk olvasás végett az Utasítást ... 's a' közlendőket közöltük [Fejér m.; DobLev. V/1271].

közlés 1. comunicare; Mitteilung. 1671: Megszolgálom az dolgoknak velem való közlését [TML V, 615 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1798: a' mely régi osztályok, és egyezések Ngod Prokátoránal vagynak, a' ki írásra velem való közlés iránt méltóztassék Ngod parantsolni [Torda; Borb. I Jánosi Péter lev.]. 1800: Tiszt(eletes) jo Ur(a)mra bizom ezen en dirib-daraboson ki-fejezhetett érzékeny Indulataim(a)k ö Ngokkal valo alazat(os) közlését [Mv; IB. Borosnyai Lukács Simeon ref. pap lev.].

Szk: *írásban való* ~. 1803: az illetén Reflexioknak írásban való közlése, és arra meg kívántato felelet tétel igen későn mégyn [Mv; JHb XLVI. 6 Cserei Farkas kezével] * *másolatos* ~. 1847: Tekintetes Szolgabíró Úr!

nyomozza ki azt, ha ... Varga Katalin nem követett-é el oly bűntényt, melyért büntetőkereset alá vettetés szükséges lenne, és ezen kinyomozást ... folyó 24-ig küldje is be, másolatos közlése mellett [VKp 180–1].

2. közzététel (nyomtatásban való megjelentetés); publicare (prin tipărire); Veröffentlichung (im Druck). 1879: (A tárcát) két esztendővel ezelőtt adtam át Ágáinak elolvasás végett. Azolta háromszor is tiltakoztam közlése ellen ... s engem lepett meg legjobban, hogy nyomtatva látom^a [PLev. 64–5 Petelei István Jakab Ödönhoz]. — ^aMagyarország és Nagy Világ-ban]. 1881: mi ... nem valami irodalmi remek közlésére törekedtünk, csak egy változtatásan összeállított mellékletre [i.h. 85 ua. ua-hoz].

Szk: *~re elfogad*. 1881: Az Árva Lottit ő is^a elfogadta közlésre [i.h. 87 ua. ua-hoz. — ^aGyulai Pál].

3. közösülés; împreunare trupească, relație sexuală; Beischlaf, sexueller Verkehr. 1777: Nyikula Györgynet Jank Petru meg paraznitván azután a' Gyermekek, el vestését is procurálván ... Petru tagadgya Nyikula Györgyné jelen Lévén eo is tagadgya vele valo közléset, es ugy annal inkab tölle való meg terhelteetés [H; Ks 111 Vegyes ir.].

közlet vminek közös volta/használat; folosință/folosire comună; gemeinsamer Gebrauch. 1598: Nagi Sebestien valla, hallotta(m) Jstwa(n) deaktol hogi ker-te az kutnak keoz letet Zilagi Jstwantol de ne(m) engette [Kv; TJK V/1.222].

közlevél 1. közös/közösen írt levél: scrisoare comună; gemeinsam geschriebener Brief. 1675: Noha, Uram, közönségesen is írtunk Kegyelmednek, mindazáltal kötelességem szerint akarnám Kegyelmedet tudósitanom. Mi, Uram, valóba rosszul vagyunk. Azt senki nem hitte, hogy a német Debrecenbe szálljon ... Isten tudja csak, mire fokadnak, a kiknek javok s házok népe ott van, ki felől egyéb hírt nem hallottam, a kit a közlevélbe írtunk [TML VII, 100 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz Püspükből].

2. körlevél; circularä; Rundschreiben. 1843: A Canonica Visitatio meg jelenik Jan: 28kán reggel Gyaluba ... Igy van a közlevélbe ki írva [Nagykapus K; RAK 19].

közliszt (fél)barna kenyérnek való liszt; fainä integrälä; Brot(back)mehl. 1629: Ket sakban uagion köz lizt három ueka [Szentdemeter U; LLt]. 1647: Negy sak keoz lizt No 1. Fejer lizt Cub. min 4 [Drassó AF; BK 48.16] | Keoz lizt Cub. Min. No. 4/— Tizta liztis Cub. min. No 4/— [Spring AF; i.h.] | Vagion edgik Hambarban köz lizt Cub. nro 5 [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1677: Köz lizt Sax. Cub. 21 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1687: Asztal Liszt vagyon Sax Cub 18/3. Köz lizt vagyon circiter Sax Cub. 104/2 [Küküllővár KK; UI]. 1688: Egy uj sákban három véka fejer liszt. Más uj sákban köz lizt Cub 1 [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 4]. 1750: Tizenkét véka fejer Liszt Köz Liszt Metr. 15 [Szász; Told. 3]. 1850: 1/4 mázsa mundliszt 5 vfrt ... Öt véka köz lizt, jó elegy buzából 15 Vft [Algyógy H; Born. F. Ij]. — L. meg TML III, 28; UF II, 100, 719.

közlő levél idéző/tudósító levél; scrisoare de înștiințare/citare; Vorladungs/Benachrichtigungsschreiben. 1843: meg tanála bennünket Egerbegyi Székely Lovas Katona Tolvaj Ferentz az íránt hogy az alább írt utasítással 's a' melletti közlő Levelekkel hivatalosan procedálnánk 's a' következőkről adnok Relatoriánkat [Mv; Tolvaly lev. Haraji Fejer György hites assz. kezével].

közölt I. mn 1. közölt; comunicat; mitgeteilt. 1657: felette igen búsulék, és békételenkedém, hogy olyan hatalmas és nagy emberekkel közölt dolgot oly pusillanimitással posthabeáltanak légyen [KemÖn. 306]. 1664: Kegyelmednek velem közölt híreit látom [TML III, 81 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. 1799: Borbára és István . Részeket N. Nemeti Istvánné Szabo Judith azonn el zálogosításnál fogva birta Soha meg Nem örökösítette a' mint az itten Kegyelmetekkel közölt ... hítelek Esketés Mutattya [Szentimre MT; BalLev.]. 1809: Pataki István ujjabban is szisztaltatik, 's meg intetik hogy a közlött terhelő pontokra maga feleletét adja bé 's bizonyságait is nevezze ki [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. 1846: vélem közölt azon terhelő pontokra, miszerint ... Vasárnap Dél után . . . mészáros Legény Virág Lászlót artzul megütöttem volna bátor vagyok alázatos feleletemet tisztelettel ezekbe meg tenni [Dés; DLt 530/1847.30] | A tegnapi napon velem közölt irományokat megolvastván ... mulhatatlanul szükségnek látom azt is belé tenni, hogy ... a Zárgondnok B. Bornemisza János Jovain jóságain semmi felet és tereh, cautio, vagy jot állás nem fenekelhet [Born. F. VIa br. Bornemisza Pál kezével].

Szk: párban ~ másolatban közölt. 1796: A' melly . . . bé adott, és Pár(ban) közlött eskető Levéllel akarja a fell Peres Ur meg bizonyítani a' praetendalt Privilegialis Levélnek originaliter az All Peresnél való létét, azzal az All Peres ellen teljességgel nem bizonyíthat [Mv; TLev. 5/16 Transm. 52 tábl.].

2. átv kb. vkivel éreztetett; care a fost simjit de cineva; jm etw. fühlbar gemacht. 1710 k.: Dűcsőség légyen, én Istenem, Felségednek testem, lelkem, minden én indulatom és érzékenységmentől, minden Felséged énvelem közlött, tölem megköszönhetetlen, sőt megszámlálhatatlan és megfoghatatlan, lelki, testi jótéteményidért [BIm. 989].

II. fn közölt dolog; ceea ce a fost comunicat, lucruri comunicate; Mitgeteilte(s). 1826: Szilagyi Andrásnak a Néhai Nagy Andras árvái Tutorának a K Guberniumhoz ujjabban bé nyujtott . . . Könyörgő Levele oly meg hagyás melletti közöltetik Kegyelmetekkel, hogy a K Guberniumot a Fő Hadnagy különös Felelettye terhe alatt a közelebb jövő Augustus végéig tudósítani és egyzersmind az ezennel közlőtteknek vissza küldése mellett a Könyörgő Feladása iránt is tudósittast tenni elne mulassák [DLt 889 a gub. Ds város tanácsához Kv-ról].

közmagyar közrendű magyar ember; maghiar de rind; Ungar vom gemeinen Stand(e). 1705: Interim, itt kívált a közmagyarok igen kételkednek benne^a, és még nem is hiszik, hanem futum quidnek [WIN I, 581. — ^aA labanc hadak érkezésének hírében].

közmajc közönséges majc (szalagszerű dísz); beteläl obisnuitä; gemeine bandartige Verzierung. 1620: Aranas es keöz Maicztul az arra szerent uegiek az Harminczadot [Kv; KvLt II/69 VecTr 8].

közmárha közös vagyon; avere obștească; gemeinsames Vermögen. 1578: keoz Marhakkal es Ingo bingo marhakkal [BfN 73/9]. 1590 k.: az vj Jtelet mellet azt mondom hogy kj keretheöm az teörüeniteöl es meg bizonytom hogy semmy kweön marhatok ninchen es ezis keöz marhatok wolt es az keötes zeörent hozza niulhattam [UszT].

közmassza osztatlan közös örökség; moštenire nedivizatä; ungeteilte gemeinsame Erbschaft. 1829: a Szölölök hátra lévő Mettése, s ell fedése ezen osztályos köz massában lévő zolgálo emberek segittségével essék [Nagylak AF; DobLev. V/1180]. 1846: Kedves Léányom . . . Usoras Contractussainnak azon részét, melyek nékem Osztály szerent jutot (így!), tegye hasanlolag az Össi közmassában, a' miket pedig én osztottam ki Usorára aztatt tartsa magának [Kv; Végr.].

közmegegyezés consimjtämint general; allgemeine Vereinbarung. 1846: A fenn írt <1>846-dik év május 2dik napján tartatott falugyűlésében közmegegyezésből közönségünk . . . megválasztotta . . . erdő- és fűbírónak Bentze Jánost [Zalán Hsz; RSzF 176]. 1847: a zaláni közönség közmegegyezésből ökörcsorda pásztorának conventionálá zaláni providus idősb Dávid Istvánt [uo.; i.h. 202]. 1864: Orotás ez régenten erdős hej levén a birtokosság köz meg egyezésből fel osztotta, ki irtotta innen nevezetik orotásnak [Szkz; Pesty, MgHnt LVII, 331a].

közmeta 1. két tulajdonos telke közötti határ; semn care marchează hotarul între două loturi de case; Zwischengrenze (zwischen zwei Grundstücken). 1766: Ha az Vdvar közös, tehát lenni kell köz Métának a két Possessor közt: ittis tagadom a' Consequentiát, Soha nemis igaz az, universaliter, hogi a' mely Joszág közös, annak köz Métájais léggen, mert Méta nélküis elég közös Joszág vagion [Torda; TJKt V. 328]. 1814: nem tudván ki tanálni a' kérdett Telkek között lévő Köz Métát ... Pávai Sámuelné meg esketvén a' Cancellista Urak, a' merre és a' hol mutatta ki nekünk a' két Telek közt a' métát, mindenütt otton jegyeztetett ki, és tétetett a' Dálnoki féle Telekbeli foglalás [Dés; Ks 79. 29. 799].

2. két falu közötti határ; semn care marchează hotarul comunelor învecinate; Grenze zwischen zwei Dörfern. 1741 k.: Gyeke nevű egész Falum és ... Légen nevű falunk határai egyben foljnak, s ezeknek Köz Métái felett régen Controversia támodván, még néhay édes Atyám reambuláltatta volt, égy darabját [Ks K. 79].

közmezsgye közös mezsgye; hat/rázor/miezuină (într-o ogoare); gemeinsamer Grenzbain. 1585: Anna hegedws Andrasne vallia ... Nem az eo zeoleyebe vala, hane(m) az keöz Mesgeie(n) All vala Az Azzony | Orsolia Lakatos Balint zolgaloia vallia, Monda veres peterne, fel Mennek Az Mesgien ... Azt ne(m) tudom ha az Azzony az eo zeoleyebe volté mikor megh wteottek vagy Az keöz Mesgien [Kv; TJK IV/1.511-2].

köz-milicia katonaság; armata; Militär. 1727: Az . Deesre be szállott Nemet Tisztek és köz-militia az Városon kinél kinel mennyi szénát étettek meg pénz nélkül, azon dolognak Investigáltatására az Első Tizedben rendeltetett Kádas Szabo András [Dés; Jk 369b].

közmondás proverb; Sprichwort. 1657: megteljesedék rajtam amaz köz- és igazmondás: hogy az nagy emberek kedvességek igen nyúlhaton jár [KemÖn. 244]. 1658: eiletem kockaztatásával is ne(m) gondolva(n) l(sten)t hiv-an segítseül be mentem fen tartvan amaz köz mon-dastis: nincse(n) edeseb mint hazajaert való megh halasa embernek [WassLt Barcziaj Ádám kezével]. 1737: el vitetett parnahajamból egy(gj) rud szappanomat meg keresték ... ama közmondás szerint, az hol a kantár meg-találtatik a ló is ott p(rae)tendáltatik [Dés; Jk 260a]. 1788: Az Aratás békövetkezett, ma kezdik ... a' Szalót vetni a' Buzára és Rosra: Nagyön megdölede-tek; de akkor kel fel a' Gyermek (: a' közmondás sze-r(int) :) mikor az efféle Gabona megdül [Kercsésora F; TL. Málnási László főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

közmondát közmondás; proverb; Sprichwort. 1867: itt bételik édes Sogor ur! az a köz mondatt Ebnek huzzák padra fejt, s' eb huzza pad alá [Bözdüjfalu U; Pf Kovács Sándor lev.].

közmuhar közönséges moher; mohair obișnuit; gemeiner Mohär/Mohair. 1614: 6. fel veg közs Múhar ver-resses [Kv; PLPr 1612-1615. 114].

közmunka közösségi munka; muncă depusă în folosul comunității; öffentliche Arbeit. 1742: Éltesse Isten ő Kglmeket, és Sz. Kegyelme által a' köz munkára 's Ecc-

lesiánk szolgálatjára ruházza-fel [Kv; SRE 178. — ^aAz újonnan megválasztott tisztségbelieket].

Szk: ~ra kirendeltetik. 1875: ki egyházi köz munkára kirendeltetvén, a szabott munkát hanyagság vagy macacsságból nem teljesitené, az azon időben folyó igás vagy tenyeres napszám árrában marasztaltassék el, mindenik esetben az egyház közpénztára javára [Damos K; RAK 199].

közmunkatétel közmunka; muncă obștească; öffentliche Arbeit. 1858: Minden nemű rovatokat, adokat, kösségi terheket, fuvarozást, köz munka tételt, katona tartást én berlő köteles lesznek hordozni bérbe feltudás nélkül [Kendilóna SzD/Kövár (Szt) vid.; TKhf 15].

közművelődés cultură generală; öffentliche Bildung. 1882: Én ugyan tisztelem Aradot is, meg a Kölcsey Egyesületet is, és mikor egyéb dolgom nincs, rajongok is a közművelődésnek felolvasások által való terjesztéséért, hanem hát sok a dolgom [PLev. 97 Petelei István Márki Sándorhoz].

köznap hétköznap; zi lucrătoare/de lucru; Werktag. 1573: ket Beleg vas legen varos chymerere, Mely Belegel az negi gondviseleo vrait Minden Barmot valamelliet vagi Mezaros vagi henteler ez varos piachan vagi vasar-nak Napyan vagi egeb keoz napokon Meg veyendenek ... az kovachoknal meg Belegiezzek [Kv; TanJk V/3.84a].

köznem közrend (köznesesi rend); nobilimea de rînd; Stand des niederen Adels. 1662: Várad kapitányságában is a fejedelemnek még elődedin egy Boros János nevű ifjú legény akadott vala udvarába, ki ... az Erdőhát-ságon gyantai fi, köznemből való ... olly igen nagy kedvességet tanált vala a fejedelemlnél magának, hogy majd meghitjebb szolgálja annál alig vala [SKr 322-3].

köznemes nobil de rînd; Kleinad(e)lige(r). 1736: Abban az időben^a ... Volt sálya nevű posztó is, az is az uraknak való volt, köz nemeseknek volt az fajlandis, köz-zönséges landis [MetTr 351. — ^aA fejedelemkor végen]. 1819: Jelen voltak a Statutio napján a Vidékbéli Tisztek — bé bíró. Uraságok Tisztyei más köz Nemesek ... Bel-ső Szolnok Vármegyéből és a Szilágyságból, másuan-natis [Berkeszpataka Szt; Ks 67. 47. 28].

köznemesség nobilimea de rînd, mica nobilime; Kleinadel. 1759: az törökkel való hadakozás alatt annyira fel-vettük vala a kard s tarsoly viselést, hogy ritka ifjúember járt a nélkül De most igen letették a köznemesség, ha-nem az urak s az hivatalokban lévő viselik [RettÉ 90].

köznémet német közkatona; soldat german; deutscher Gemeine(r). 1663: mihelyen megfizetnek az köz németnek, fentebb lesznek és nekem is több bajom leszén [TML II, 654 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez Kövarról]. 1688: Volt rettenetes bajom az németekkel, mivel az m(agazini) commissariusok az borok felé sem jöttek ... az prófont-mesterek, furierok, köznémetek, kóstolták, itták szörnyen [SzZs 515]. 1705: Most azt beszélik, hogy Medgyesen köznémet tíz sem esett el, amíg feladták, ellenben a tisztek majd mind elestének

[WIN I, 462]. 1739: mind a Tisztek mind a köz németek, verik, kötözéssel kinnözzák az Embereket [Harasztos TA; Ks 49 Orbán Elek lev.]. — L. még WIN I, 238, 264.

köznevezet köznevezés; nobilime de rind, mica nobilime; kleinad(e)lig. 1657: Ez Székely Moysesnél volt egy levél, kiben az erdélyi fejedelemséget ajánlák, az öreg Székely Moysesnek és fiának is török császár megadta, mely öreg Székely Moyses köz nemzetből álló ember volt, udvarhelyszéki [KemÖn. 153].

köznap 1. közrendű népség; poporul/oameni de rind; das gemeine Volk. 1606: Rege(n) igen haborgatták uala az hausa feleöl egymast, mi(n)d feő emberek köz nepek [Uszt 20/71 Benedictus Chortan de Palfalú lib. vall.]. 1638: mikoron az el mult esztendőben az Thoroczko városi Torda varmegyebeli köz nepek, ugya(n) azo(n) Thoroczka határo(n) Ezüst es Olom Banya(t) találtak volna, es az mi Kegyelms Urunk eő Nagy(sag)a előt azo(n) Instáltak volna hogy eő Nagy(sag)a Annak colalasaert eőket az Jobbagyságról fel Szabadittana [Thor. XVI/1]. 1767: itten Koronkában^a az ökor tilalmas nem léte miatt vagyon az Vrak közzöttis az atyafiságtalan ellenkezés a Köz nép közzöttis a virgás [Told. 30. — ^aMT]. 1768: Udarolván Drágb(an) Excellentiát mondotta volna hogy kalandos gyűjtése nélkül Papat ne marasszanak ... által látván hogy a tavaji zűrzavar ismét elé kerülne, ha a köz nép voxára eresztetnének az Ecclesiái dolgok igazgatási [Szilágyfőkeresztúr; WLT Dobai Sándor lev.]. 1817: ezen Helység, mely most N(eme)s vagy Pele Kisznek is nevezetik, ez előtti időkben ... P.Szarvadtak hivatottak ... oka az hogy a' nemes Beke Uramék elejek Oláh Keszből ... változtatták ide Lakásokat 's ezen Helyre telepedtek meg, s annál fogva a' köznap által Nemes Kesztnek vagy P. Kesztnek neveztetett [Péleszarvad Sz; EHA]. 1821: a Szatnalis Commissariuság éppen az a Hivatal, amelyben való vissza élés, az adozo köz népnek naponta felettébb Szemben tűnő tereh [Szászrégen; TLT Praes. ir. 65/1827-hez gr. Bethlen Imre főispán aláírásával].

2. kb. városi lakosság/polgárság; populația orașelor; Stadtbewohner/Bürger. 1605: Bornemizza Boldisar es Mindzenti Vramekt seőt megh egiebio akaro Vrainkatis salúttallianak ... Es keriek hogy reghi lo akaratiokatt ne Vonniak megh az zegeni Varostul, es ha Valamy In conueniensre akarna mennyis az keöz nep az mint zokott lenni az giwlessekben, ne engedienek valami oly dolgot statualni, kiwel az keössegh ithon valami kemen-segre Inditatiek inkab hogy sem engedelemre [Kv; TanJk I/1.513]. 1705: Ma olyan hír jöve a köznap közzött, hogy a kurucok két vizaknai embertől valami dolgokat kildtenek volna bé írásban az uraknak [WIN I, 405]. 1847: (A bírák) emberi emlékezetet fejlű mulo idöktől fogva a Bányákat es Vas miveszetre fenn tartott Erdöket, általok léjendö holmi Becsü uttyan, vagy más nekik tettö módon adják es prédállyák, ugy a Köznap-segnek némüleg Tüzelése fedezésére megh hagyott kevés részetskéjével, szerfelett viszza élnek, mivel azt nem a köz Nép száma mennyiségihez alkalmazva Szabályozzák, hanem azok száma felett 50.60 sütt 100 Nyillalis többet fel szagattanak, s nyilaznak [Torockó; TLev. 10/9].

3. kb. falusi közlakosság; populația satelor; Dorfbewohner. 1788: Instáljuk ... a' Ttts Officialatust, böltis

itélletek szerint találjanak oly utat 's modot azon restantiankn(a)k ki potolására hogy se mik^a Se a' Szegény köznép ne aggravalassu(n)k ki fizetésével, hanem azon Summa Falu pénziből ... hadd pótlódjék ki [Nagyalmás K; Somb. II. — ^aA folyamodó falubírák].

4. közkatonaság; ostáshimea, soldátimea; das gemeine Militär. 1704: ma ismét olyan hír jött, hogy öfelsége Rákóczi és a több kurucoknak a fejeit a punctumokban contentálván, azok nem is idegenkedtenek a békességtől, de az köznép felzendült, es praetendálta, hogy mikor öket felvették Rákóczi uramék, akkor nekik miket igirtenek, es úgy kötöttek kardot es véreket is folytatták, azért ök már defraudálni akarnák öket, de ök egyáltalában nem teszik le magokat [WIN I, 306-7]. — L. még i.h. 445.

köznyomás nyomásban levő közföld; imas, de proprietate obstească; gemeinsames Brachfeld/land. 1677: ha mely Falunak határán valamely Szölőknek, Szántó földeknek, réteknek helyei harmincz két esztendőnek forgása alatt nem colaltattanak, és a' pusztaság azokban harmincz két esztendőnek el-telése alatt praescribálni láttatott, azon Falunak nem csak egy hanem több Possessori-is lévén, mivel hogy immár tellyességgel a' hosszas pusztaság által köz nyomással avagy gyeppé tetetett, azon Falubéli vicinus Patronus ad facie loci, ki kíván ha csak edgyet-is azon Varmegyének vagy székek Tisztei közzül mellé adhibeálván mást egy Regiust, azok mellé a' Falubéli öreg embereket, comprobállyá a' fellyül meg-irt idők alatt való pusztában állását, comperiatatván a' dolog, eo facto mérjék es szakasszák ki, azon Falubéli vicinus Possessoroknak számokra, annak a' földnek darab részét ... a' több része pedig hagyatassék a' másik félnek, kinek keze alatt ennek előtte volt [AC 109-10]. 1780/1784: a Koronkai köz nyomásban pascuálni szabad lészen [Koronka MT; Told. 29]. 1822: ezenn pillanatban vagyon az a' Casus hogy egy paraszt ember Szalatsi János a' köznyomásból ki kertelt es Tengerivel bé vetett földjét ... el adta [M.sombor K; Somb. II Sombori István aláírásával].

köz-obszerváció általános megfigyelés; observatie generală; allgemeine Beobachtung. 1725: a tegnap^a esteve felé meg változván az üdö az éjjel olyan tél lön, hogy majd Szár középig erő hooban jártak ... félő ha az Martiusi hoo a köz observatio szerint a vetéseknek megh ne ártana [ApLt 2 gr. Haller János apósához, br. Apór Péterhez Darlacról (KK). — ^aMárcius 17-én].

közoktatási minisztérium ministerul învățămîntului public; Unterrichtsministerium. 1852: A' magas' Belügy ministerium, a' Hadügy es köz oktatási ministeriummal egyet értöleg meghatározta^a [M.bikal K; RAK 47]. — ^aKöv a hat.

közölaj közönséges olaj; ulei obișnuit; gemeines Öl. 1558 k.: Meg töltöd az tegelh es tapazd be Jol ... agy önekye elözpör lassu twetzh, annak vtanna Nagiobich megh, hogy az allath megh oluagion es az Meg oluadoth alaloth osd az vaz zomorloban es köz olayban es lach chodalatos feiersegeth Mellyeth soha az Materia el nem vezth | Rp. 1 l(i)b(rum) kenköeth es öröld megh Jol egy kpuon es Mind Itasd regy es tizta 1 lib(rum) köz olayal Mind adeg, Megnem vllian, Minth egy Pastrum [Nsz; MKsz 1896. 284-5].

közöszlás közös osztozás; împărteală/împărțire comună; gemeinsame Teilung. 1618: marad még közözlasra: f 83. d. 87. Melj Niozlua(n) haro(m) frtba(n) es Niozluan hét penzbe(n) Vzdj Georgy Vram relictajanak Cattalin Azzonnak egy harmad (egy!) vagio(n) es tezen . f. 27. d. 96 2/3 [Kv; RDL I. 104 Andr. Junck kezével]. 1629: az fogoly Incusok az kis iskola eleot Chyernatoni Mihallyal egyut allottak megh az megh holt Eczen Janosnak utat, es egyut kertek az mendicalt penzt teolle keoz ozlasra [Kv; TJK VII/3.143].

közöszlály 1. (örökösök közötti) osztozás; împărteală (între moștenitori); Erbschaftsteilung. 1753: a' Mlgs Testans Ur nem teszen emlékezetet arany marhárol Akarattya volt . az Testans Urnak hogy arany marhais maradgjon az Mlgs Asszonnak, melj nem lehet egjéb, hanem az, melj Se gyermekeinek tett hagjásokb(an), se az köz osztályra disponaltakb(an) megh nevezve nintsen [Harasztos TA; Ks 14. XLVIIb]. 1824: a köz osztályra maradott ménes állott 48. darab nagy 10 marhárol [Dés; Ujf. I. Újfalvi Samu hagy.].

Szk: ~ *alá adatik*. 1838: Hogy ha pedig ezen Osztálybol valami Fiat-Leányt egy aránt illető Jozság ez uttal ki maradott volna, az utánn bár mikor is ha ki tudodnék, az is köz Osztály alá adassék [Szentbenedek SzD; Ks 92] * ~ *ra bocsát*. 1800/1827: nekik köz osztályra kellett volna bocsátanni [Erdősztygörgy MT/Mv; TSb 51]. 1846: csupán azon esetben lenne köteles Kedves Léanyom és örökösem a' fenn irt pénzből köz osztályra bocsátani, amennyibe Monostor Utzai Háзам építése költsége . . fel nem érné azokat [Kv; Végr.] * ~ *ra kiad*. 1846: Ezüstet amit emaritatioba, ugy néhai édes Anyám halála után kaptam aszt Kedves Léanyom Katana Klári köz osztályra agya ki — a' hány Lot hibáz az tudogyék kedves Léanyom Klári résziben [Kv; i.h.].

2. kb. a falu köztulajdonában lévő belsőség felosztása; împărțirea unui teren destinat pentru construire de locuințe, folosit în devălmășie; Teilung des im Gemeinbesitz des Dorfes befindlichen Gewanns. 1795: azon Sessio . . emberi emlékezettől fogva Eccla birtokába(n) volt Sessio, ezutanis abba hagyattassék, nem jöven az ki semmi bizonyítással, sem okoskodással, hogy az Antiqua Sessio sorába . . köz osztályra való föld maradhatott volna, és idő jártába(n) az Eccla azt fogta volna fel [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743.1b].

közöszlályos kb. földközösségben élt/használt; aflat în folosință comună; in Feldgemeinschaft genutzt. 1842: a falu köz öszlályos rétje [Marosdécse TA; EHA].

közöszlász közös osztozás, rég közöszlály; împărțire între membrii unei comunități; gemeinsame Teilung. 1761: Imreh Ur ne(m) eresztette köz öszlasra a' szarvas marhakot [Branyicska H; JHb XXXV/45.19].

közöszlatlan osztatlan közhely; teren/loc nedivizat; ungeteilter gemeinsamer Platz/Ort, Gemeinplatz. 1803: köteleztetett Ő Excellya a' Motisi Articularis Subdivisio alkalmatosságával a' köz öszlatlanbol juttatando Részt a' maga tulajdon részétől meg különböztetni, és különössön ki szakosztatni [Kv; JHb VI/21].

közöl 1. tudat vkivel vmit; a aduce ceva la cunoștința cuiva, a comunica cuiva ceva; etw. jm mitteilen. 1578: niolcz ora vtan korchio(ma)n bort ne aggianak Senkinnek Ezt penig . . az vrunk eo Naga hadnagywal es wdwaranak előtte Jaroywal keozoollyek es egienleo ertellemmel igyekezzenek ebben is elő Menny [Kv; TanJk V/3.157b]. 1618: azmit . . . vélem nem közöltek, azt nem tudhatom [BTN² 108]. 1676: Országos el mulhatatlan dolgaink levén, melyeket töb becsülletes hiveink között hüseggeddel is közleni akarunk [RLt 0.5 fej.]. 1697: az ural Teleki Mihály uralmal közöltem ezen dolgott [Szilágycseh; BK. Kúmvies Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1767: (A legeltetési tiltást) vélem közlette, és Constatáltom is azon tiltás Dolgában [Burjánosúj-buda K; JHbK LVI/5.30]. 1794: Gyerfás János Urat meg találván a kezünknl lévő Instructiot az Urral közlők [Ádamos KK; JHb XIX/42]. 1820: a' Concernens Sz. Biro Ur a Tkts Tisztseg Rendelését véllünk közlette [M.zsombor K; Somb. II]. 1833: közölni fogom a' dolgot Mlgs Eperjesi Györgyné Ur Aszszonnyal [Nyárádtó MT; SLt Vegyes perir.]. 1835: hallottam belőlle olyan fel adásokat, melyeket vélem az Instantzia készítésekor nem közlettek volt [Zsibó Sz; WLT].

2. kb. megoszt vkivel vmit; a împărți ceva cu cineva; etw. mit jm teilen. 1593: Orsolia Kis ferenczne vallia: Tudom hagi zinte eztendeigh ne(m) lakek az eoregh azzoni Mochinenal, es lattam hagi etket teolle megh ne(m) vonta, hane(m) velle keozlette [Kv; TJK V/1.399]. 1635: 1623 esztendeoben magok egymás közeott megh alkuvan es meg egygezven, egyenleo egy akarattal az Birak es Tanacz eleott Comparealwan, mutua fassiot teottek rola hogy az egy Czehben incorporakattak es hogy az Czismasiak mindenekben engedelmesek lesznek, az Wargakis minden privilegiumokat es igassagokat vellek keozlik [Kv; KvLt Cehir. I. 15]. 1640: Hallottam azt, mikor ittak ott Biró Pálnénál . . hogy vigadtak, mondotta ez az Nagy Péterné, hogy Isten úgy segéljen, hogy mindenkor tartok egy szeretőt, kettőt . . szeretem az katonát; egy falatom kettő leszen, mindenkor közlöm vele — úgymond [Mv; MvLt 291. 233a–251a átírásban]. 1795: nem hogy Antal az Édes Annnyával es Testvéreivel az maga kéresetit közlötne volna, de még az életből magának vakart és gyűjtött [Oszdola Hsz; HSzJP Ito Ferencz senior (46) gy. kat. vall.]. — L. még RSzF 282.

3. vkivel vmit tesz; a face cuiva ceva; etw. mit jm tun. 1705: Most is ebben a szük időben, amidőn a general el akarta mind venni a pénzét a hadak fizetésére, a magokéből adtanak az urak 2000 rénsen forintokat, csak hogy az övét^a el ne vegyék, számlálván elő több sok jótételemnyit is, kit véle közlött [WIN I, 558. — ^a Az elemenkült Bethlen Elekét].

4. kb. Isten érezet vkivel vmit; Dumnezeuul face ca cineva să simte ceva; Gott läßt jn etw. fühlen. 1668: Betegeş állapotjából jobb egzésre való fordulásának igen örüllünk s kívánjuk, Isten Kegyelmeiddel azarant való kegyelmességét tovább is közölje [TML IV, 298 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1758: Hálákat adok azért az én Uramnak és jóltevő Istenemnek, hogy az ő vigasztaló szent lelkének hathatós erejét megcsálálhatatlanul vélem közlötne [RettE 80].

5. nemí von-ú nyil-ban; in declarații referitoare la viața sexuală; in Äußerung sexueller Hinsicht. 1614:

Azt penigh nyluan iol tudom hogy az feiedelem elegett zerelmeskedet eyel napal Denegleghineuel Hallotam azt monta volna Bathori Gabor hogy soha iob testw emberrel ne(m) keözleotte volna dolgat mind Deneglegine Azzoniommal [VLt 53/5267 J.Harfás (28) fej-i muzsikis vall.]. 1716: ilyen kényhához képest, nem tudom hogi kívánta volna Asszony emberrel dolgát közleni [Nagyida K; Told. 22]. 1731 k.: Fogarasi Sámuel ... a mely szolgáló leanzo bé járt hozzá Ház seperni, azon is erőszakot tett ... azt vallják ... hogy Mostoha leanya- val Kováts Maria Asszanyalis buja szeretetb(en) volt, dolgátis közlette véle [Dányán KK; Born. XXXIX. 16. l. Aknai alias Nagy pastor ref. vall.]. 1760: néki az Hal- loska Sztán fia ditsekedett azzal hogy ő sok Asszonjok- kal közlette dolgát Korodon [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. 6. (nyomtatásban) megjelentet; a publica; (im Druck) veröffentlichen lassen. 1854: a „Héti Lap” ... báró Nalácz Józsefnek emléki iratait közlé [ÚjFE 5]. 1879: A lap szépirodalmi s esztétikai dolgokat közlend, s lehetőleg irodalmi színvonalon állani törekszik [Plev. 49 Petelei István Jakab Ödönhoz]. 1886: Örvendek, hogy közli a Jetta című elbeszélésemet [i.h. 127 ua. Gyulai Pálhoz].

közölhet 1. tudathat; a putea comunica cuiva ceva; mitteilen/bekanntmachen können. 1672: Oly reménségben voltam, édes Bátyám uram, szemben lehetek Kegyelmeddel s közölhettem volna Kegyelmeddel az én sok rendbéli injuriáimat [TML VI, 226 Thököly Imre Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: A név^a az emberektől a dolgok vagy emberek egymástól való megkülönböztetésére ... szerzetett jegy ... amely téged s engem segít arra, hogy azokról az én elmém s a tiéd jobban gondokozhassunk és arról való gondolatunkat a szükséghez képest egymással közölhessük [BÖn. 410. — „Értsd: a dolgok neve/megnevezése]. 1833 k.: minek előtte Tisztelendő Esperest Urunknak, égy a Ns Presbyteriumhoz intezet Hivatalos rendelését közölhettem volna. Simo- gato 's magát illetlen tetteiből meg jobbító ígereteivel hízeltkedet', 's engemet arra bírt Hogy viszont az Hit mellé vissza állottam [Usz; Borb. II. — „A férj].

2. nyomtatásban ~ közreadhat/megjelentethet; a putea publica; (im Druck) veröffentlichen lassen können. 1896: Leginkább azon örvendenék, ha egy olyan kedves próza, elbeszélés-, visszaemlékezésféle dolgot adna, amilyeneket küldött régebben a Kolozsvárba nekem. Ha aztán megengedné Bátyám, a februári füzetbe közölhetnénk nyomtatásban is [Plev. 189 Petelei István Réthy Lajoshoz].

közölhető tudatható; care poate fi comunicat cuiva; was mitgeteilt werden kann. 1674: Kérem, ezután is ha mi hirei velem közölhetők lesznek tudósítson [TML VI, 560 Beldi Pál Teleki Mihályhoz]. 1677: ha mi velem közölhető hirei lesznek, ne nehezteljen tudósítani, kérem [TML VII, 348 Bethlen Farkas ua-hoz].

közöltet 1. vkivel tudat/vkinek tudomására hozat vmit; a comunica cuiva ceva prin cineva; etw. jm mitteilen lassen. 1662: a fejedelem. Besztercére gyűlést hirdetvén, ahol ez dolgát az ország lakosinak, fejeivel, főfőrendivel, tisztviselőivel közöltetvén ... az ország ren- deinek is tetszék [SKr 648].

2. vki által ~ vmit kb. vkivel vkinek átadat vmit; a preda cuiva ceva prin cineva; etw. jm durch jn übergeben lassen. 1827: Blos Pintye engemet el hívott ... és a betsülevélt általom közöltette mely Száz véka Csős Törökb(uzá)ról szoll — 's Kérette általom ... meg fizettetni [Mezőbánd MT; DobLev. V/1120 mell.].

közöltetés 1. tudatás, tudomásra hozás; comunicare; Mitteilung. 1805: Csato Mihály meg kívánnya, hogy a praetendens. Itélet által is a Tr(a)nsmissio közöltetésire, és elé adatására szorítottassék [Mv; DobLev. IV/893.1b tábl.].

2. kb. kiszolgáltatás; eliberare; Auslieferung. 1840: Az alperes, az ítéletesen nyert közöltetés után egész tisztelettel bé adattya^a [Dob.; Somb. II. — „Köv. a beadott iratok fels.].

közöltetett közölt; comunicat; mitgeteilt. 1842: 'A bé panaszoltatott ... vele közöltetett terhelő pontokra tett minden bizonyítások nélküli Feleletébe hiába töreke- dik panaszoló Hadnagy Atyánkfiának igazságos kérel- mét ... Szoszolloi el fatsarásokkal bé lárvázni [Dés; DLt 1452.9].

közöltetik 1. tudatik, tudomására hozatik; a fi comu- nicat cuiva; mitgeteilt/bekanntgemacht werden. 1657: elrendeltem vala magamban, hogy azon éjjel bémennék Kassában, de mint afféle állapotban szükséges úgy len- ni, hogy közöltessék az főtisztviselőkkel az dolog, én is proponálván szándékomat azt javallák, hogy az kö- vetkezendő éjjel ne tentáljuk magunk az bemenetelt, ha- nem csak tudósítsuk az bennlévőket elérkezésünk felől [KemÖn. 221]. 1786: az Inquisitoria ... és az Contrac- tus közöltessenek ... sőt még minden egyéb más Documentumak-is [Nagylak AF; DobLev. III/607.34]. 1794: a' Mlgs Fő Consistoriumunk Válaszsa a' Domest. Consistoriummal nem közöltetett [Kv; SRE 296]. 1804: Irjon a' Guberniális Urak közül Kosztának előre, hogy ha valami fel adás oda találna menni kö- zöltössék Ngoddal [Szásznýres SzD; Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. Közöltetik ez a panasz a be panaszalt Bi- rakkal [Torockósztyörgy; TLv. 7/11 B. Thorockkaj Joseff kezével]. 1812: Mivel tapasztaltatott ... hogy a' Mester emberek a' falusi szegénységet felettébb terhel- ték, ennek megzabolázása véget hozatott ezen határozás és a' Mester emberekkel a' megtartás véget közöltetis [F.rákos U; Falujk 74b Sebe János pap-not. kezével]. 1834: El következőn az 1834k katonai esztendő, szoká- sunk szerint, Birot, és két Polgárokat választattunk ... de mind hárman meg keresvén Mlgs Földes Uraikat, oly válaszokat nyertek, melyek szerint nem engedtetnek az irt hivatalokra léendő tétetések mely váloszok kö- zöltötven a közönséggel, és gyűlést tartván, 2szor is meg határozatott fel választattatások [Torockó; TLv. 3/2].

2. kinyomattatik; a fi publicat; gedruckt werden. 1880: Nem tudják megfogni: micsoda emberfeletti prote- kció folytán közöltetett — micsoda mesés összeggel kellett lekenyereznem Beöthy Zsolt uramat, hogy ki- nyomtattassa [Plev. 78 Petelei István Jakab Ödönhoz].

közön 1. szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion- nen: ~ biratik közösen/osztatlanul birtokoltatik; a fi in posesiune nedivizatá; gemeinsam/ungeteilt besessen

werden. 1758/1806: Lévén Hat Darab Erdők, melyeknek ketteje más Possessorokkal közön biratik [VH]. 1803: (A) Tsür ... közön biratik és használtatik a' Messerséggel együtt [Ádamos KK; UnVJK 72] * ~ *birató* közösen/osztatlanul birtokolt; care este posedat în comun; gemeinsam/ungeteilt besessen. 1828: Még most Esztendeje tettünk volt szot edgyütt hogy meg szerezzük magunknak éppen a' mű Tő Szomszédtságunkban és töllünk ki váltatt 's mostan Vram Batyámék minyáján Testvérekül közön birato Kertet, melyet mind eddig elé tőkéletességre nem vihettünk [Marossztkirály MT; Pf] * ~ (*fenn*) marad közönsnek/osztatlanként marad; a rămîne nedivizat; ungeteilt bleiben. 1693: Nikita Marian haza helye közön maradván az előbbeni osztozás-kor Nehai Ebeni Miklosné Maradeki közöt, most igi igazodek el [Völcs K; SLt AH. 17] | Ketske Haton megh fenn maradvan negi haz hely közön, azokotis eo kigjelmek ez szerent igazított el magok közöt^a [K; i.h. — "Köv. a részl.]. 1732/1777: (A jö-okat) az atyafiak egymás között fel osztották volté, vagy közön maradtanak? [Msz; DobLev. III/505.7a vk]. 1786: a Szőlőben lévő nagy Sajto, Szinnyével Hasznaival közön maradt^a [Udvarfva MT; Told. 44/56. — ^aA testvérek között].

2. ? 1606: Ezek keóyul mi(n)deneket keózan raiok keöltette(m) [UsetT 20/154 Sfalúi Agoston Balintne Damokos Dorottja aszonj vall.].

közön-kézen kézen-közön; cumva; Zug um Zug. 1797: az öreg Büttner ... nagy részt el nem végzi munkájának^a meg ígérém Bertach Urnak, hogy az Öregnek irni fogok és bombárdirozom szüntelen levelemmel. Igy talám tsak rá vesszük közön kézen, hogy még életibe szüljön valamit [MNY XXV, 261 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — "Többnyelvű szótárának].

közönség 1. közösség; comunitate; Gemeinschaft. 1756 u.: a' Bruznyiiki közönség tette volna a szép tilalmas Erdőben, az Ítéletben fel vett tetemes pusztitást [Déva; Ks 73. VII. 16]. 1794: az egész Szász Völgyi közönség a Falusi Biroért való kalákáb(an) az Földes Uram Lábában aratni ki hajtattván, azok között jelen volt ... Irimia Csugugyán [Szászvolgy KK; BK Szászvolgyi ir.]. 1795: felköltvén az osdola közönséget a nyomára menének^a [Osdola Hsz; RSzF 218. — "Az elveszett lovaknak]. 1796: bizonyítsa meg a' Torotzkai Közönség a' Keresetben fenn forgo Levélhez való Competentiáját [Mv; TLev. 5/16 Transm. 20-1 tábl.]. 1806: Valamikor a' közönség Birája porontsol, akármí idő tájbanis, a' Nyáját legottan kihajtyák [F.rákos U; Falujk 17 Sebe János pap-not. kezével]. 1835: Falus Biro Nagy György az egész Sz(en) Imbrei közönséget egyben gyűjtötte volna [Szentimre MT; BalLev.]. 1847: az also Tized mely közönségünk által Rő Lábnak nevezetik Határ örjeink Bottja alat léteze [Zabola HSz; HSzjP]. 1853: a' Nagy Laki közönség adott bé egy panaszt [Nagyalak AF; DobLev. V/1358 Dobolyi Bálint nyil.].

Szk: adózó ~. 1799: nevezetesebb terhelhetései az Adozo közönségnek in e' következendők^a [A.árpás F; TKI IV/5 sub BB. — "Köv. a részl.]. 1825/1826: A' kik jó válasz váras mellett tisztelettel vagyunk a' Tekintetes Tisztségnek alázasos szolgálai Kelemenelki Birtokosok és adózó Közönség [Msz; GyL]. 1826: a' patak ... ki-

szélesítése is nem elégséges arra a' hosszu ductus miatt, hogy az adozo közönség földjeit majd minden esztendőben eliszapolo patak vizét ártalom nélkül deriválni lehessen [Msz; GyL] * *falusi* ~. 1795: a' Kelemenelki Rfta Eccla örökösen irrevocabiler meg vásárlá a' Kelemenelki Falusi Közönségtől azon örökséget [Kelemenelke MT; MMatr. 132]. 1806: Ezen utnak kijárása és határozása pedig esett nem tsak a' Falusi Közönség és Birákok által, hanem assistált Ilgos Daniel Elek Ur [F.rákos U; Falujk 8]. 1849: Az Esketésből ki nem tűnven n. Cseh Joseff Urnak Marháiból négy darab Bivalok, égy Tehene ... ezekről a' Falusi közönségtől szám kéretni meg kívánnya az özvegy [Héjasfva NK; CsZ] * *nemes* ~. 1823: a' Nemes Közönségnek két vagy három Individumai valami Tordai Mészárosokkal Szerződőzni kezdenek [Kövend TA; Borb.]. 1853: a' Korondi^a nemes közönség falu hiteseivel együtt teljes falusi gyűlést tartván hajlandónak nyilatkozott, hogy a' Sós fürdőre kijáro utat ... el fogja készíteni [DE 2. — "U] * *paraszt* ~. 1805: Tudgyaé, a Tanu Hogy ... a Korod Szent Mártoni paraszt Közönség Groff Kornis Sigmond ö Ngok(na)k ... kaszáloját ... ell attá volna? [Kük.; Ks 67. 47. 27]. 1820: a' paraszt közönség a' ki ezen munkát subscribálja meg kévánta hogy a fel irtakból sem(m)i is el ne maradjon [F.vist F; MvÁlt 616. 10. — Kiss András kijegyzése] * *szabad székely* ~. 1826: Mü Sepsi Szent Iványi B Henter Jósef, Sárdi Simény György, ugy a' Kelemenelki több bébíró-sok, birtokosok és Szabad Székely közönség, magunk és embereink nevekben és képekben ez^a ellen reprotalunk [Msz; GyL. — "Gr. Lázár István protestációja ellen] * *városi* ~. 1803: A Kolosvári Városi Közönség [Kv; AggmL]. 1826: a Városi Közönség a Bogatsiaknak azon helyeken lévő gabonájokat le kaszáltotta [Szék SzD; WassL].

2. *választott* ~ megválasztott vezetőség; conducere aleasă; gewähltler Vorstand. 1812: Nagy Ajtai Kovás Moses a' Kolosvári Választott közönségnek égyik Hütös Tagja [Kv; Pk 4].

3. publikum; public; Publikum. 1896: Egy esztendeje csináljuk itt a Kemény Zsigmond Társaság dolgát. Felolvasásokat rendezünk, kiadványokkal szoktatjuk a be-türe a közönséget [PLev. 189 Petelei István Réthy Lajoshoz].

? **közönségen** közösen; în comun/colectiv, împreună; gemeinsam. 1686: Mikor az Falu közönségenn a Vajda Jánosné Asz(onyom) házánál birságott ivék ott voltam énis [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII/15].

közönséges I. *mn* 1. általános, egyetemes (érvényű); general (valabil); allgemein/universell/generell (gültig). 1558 k.: az közönseges Igassagnak Megmaradasaerth Illik Mindennek Nehez mertkel elny [Nsz; MKsz 1896. 296]. 1575: Minnyayatoknal nyilwan wagon, minemw tewzet, keozeonseges wezedelemre walo haborszagot tamasztottak nemely orzagwnkbely hytwan partos emberek [BáthoryLev. I, 330-1 fej.]. 1602: Biro Vram az keozeonseges tilalom ellen semmj fele beort ki ne hadgion vinny az varosbol [KV; TanJk 1/1.417]. 1636: Bethlen Istwan vr(a)m ... mind magunknak ellenwnk igyekezik, s mind pedig az szegheny hazának, es kegtek keozeonseghes szabadságanak romlására es ell nyomu-

lására [UzsLt IX. 75.5 fej.]. 1671: az Országnak közönséges és egyenlő akaratból való végezését, Articulusit ... maga-is meg-tartya, másokkal-is meg-tartattya^a [CC 9. — ^aBarcsai Ákos fej.]. 1710 k.: Ez^a azért a legközönségesebb, leghaszontalanabb s legbolondabb disputációja az embernek az Istennel [BÖn. 480. — ^aÁdám és Éva perlődése Istennel]. 1721: Nem volt pedig közönséges dőgi a' Marhanak minden Esztendőb(en) [Dés; Ks 26. XIV. 1]. 1806: II-dik Josef Felséges Urunk porontsolattyából Hozánkban közönséges Föld Mérés volt [F.rákos U; Falujk 9 Sebe János pap-not. kezével].

Szk: ~ (bevett) törvény. 1677: az adásban és vételben observatassék ez Országnak közönséges bé-vőt törvénye, és Decretuma, tudni illik hogy a' közelb való vérek, ezek után a' vicinusok ammonaltatván, ha azok meg nem akarnák venni, az után lehessen szabados az adás és vétel, a' távul lévőeknek-is [AC 154]. 1820: ország közönséges Törvénye az: Hogy a' folyó vizek ha darabjába szakasztanak, a Birtokos annak utanna mehet, ha pedig öblögetés által mossa el, az azé lészén a' kiéhez öblögette [F.rákos U; Falujk 100 Barabás Áron pap-not. kezével] * ~ *dolog* (országos) közügy. 1619: Liptói Imreh tött választ Pázmán uramnak illyent penig ... most tegyük le az religiót és szóljunk az ország közönséges dologához [BTN^a 308]. 1677: a' kik penig az Haza közönséges dolgában, vagy Fejedelmek szolgáltyában járni comperialtatnak, azoknak gazdálkodni tartozának illendő módon [AC 159]. 1713: a' Felséges Udvar tettése szerint kellett az ország Gyűlésének Medgyesen inchoáldni ... az holott az ország közönséges dolgai elő vétetnek [BLt] * ~ *igazság*. 1655: Nagod az comparens felnek instantiajara in p(rae)missis aszt fogia czelekedni az nem instantiajara in p(rae)missis dictal [RLt 0.5 Joannes Samarai de Des ns kezével]. 1677: azt kívánván annak okáért a' közönséges igazság, végeztet^a [AC 104. — ^aKöv. a rész.]. 1751: Én itt Balás telken lako Vándor nevezetű Familiát ... ismerem s tudom felöllek mondani, hogy ... Ns Kükölli Vármegyében, sőt talám az egész Országban is ezeknél istentelenebb, igazságtalanobb, verekedőbb ... emberek nincsenek, minden közönséges igazságot fel forgatnak, akár kivel ok nélkült czivodnak, verekednek [Balázstelke KK; IB. Mich. Rempler (60) jb vall.]. * ~ *jó a.* (országos) közérdek. 1566: az giúlisben közönséges iokrol szokott uigezis lenni [SzO II, 187]. 1656: ez időn is kegmteteknek Generalis Gyűléset ... rendeltük Fejérvári Városunkban lenni Kegmtetek azért kegyelmesen parancsollyuk bocsássa megh hitt emberit tellyes Instructiounal, hogy minden hazánk közönséges javára nezendő dolgokat vegezhesenek [WassLt feji-ogy-i meghívó]. 1733: Nemes Déés Várossá(nak) Constitutioja aszt tartván Hogj az Hadnagj mellé, maga a Városi Univerzitas hazájok közönséges javára tartozó dolgok(nak) hasznos, és Istenes igazgatására magok közül tizenket személyt ország Törvenyet értő jo lelkű ismeretű Embereket választsson Assessoroknak [Dés; Jk 434b]. — b. közhasznú dolog/érték. 1699: Miert hogy az ország uttya oly igen közönséges jo mely nélkül senki sem lehet: vegeztük hogy a' Szamos mellett való utat de novo reparalljuk [Dés; Jk 286a] * ~ *nemesi szabadság* nemesi előjog. 1671: Mikola Sigmond Atyánkfiának Colosvármegyében lévő Pusztá Szent Miklos nevű örökös Falu helye határán, néha a lovakat hatalmasul az Possessornak

Nemessi szabadsága meg-bántódásával és sok kárával az Colosvárat quartélyozó Katonák füvelték ... ez közönséges Nemesi szabadságnak meg bántódását látván abba ... végeztük, hogy meg-irt Mikola Sigmond Atyánkfia, se más senki az Regnicolák közül semmi jóságában és javaiban meg ne károsittassék senkitől törvény nélkül [CC 92] * ~ (ország)gyűlés országgyűlés. 1659: Ez el mult Beszterczey keözönséges gyűlesben keszek lettünk volna azon iyeretunket be telyesiteni, de orszagul kglmek egyenlő akaratból halazta más köüet-kezendő gyulesre annak veghbe(n) uitelet [UzsLt 16 fej.]. 1676: Mivel Iste(n) után ez haza(na)k meg maradása, áll egyedül csak az ország adaja(na)k a Fenyos Portára ... valo be szolgaltatasab(an) ... akarván idején korán gondot viselnünk rolla; a végre ... keözönséges Ország gyűlését akarunk celebráltatni [i.h. IX. 76.3 fej.]. 1701: a' mi kedves jo akaro vraink és Atyánkfiak s Collegaink, a' Tanátsi Rend cő kglmekkel egjező akaratból rendeltünk kgltek(ne)k Országul közönséges Gyűlést Gyula Fejérvára [i.h. IX. 77.36 gub.] * ~ *privilegium* általános előjog. 1671: Hoztak illyen alkalmatlanságot is-bé némellyek, hogy közönséges Privilegiumokan kívül olly immunitast s' Privilegiumot extraháltak, hogy közönséges tereh viseléstől immunisok legyenek, végeztük azért hogy az illyen ... magok hasznát, Privatumat követő embereknek Privilegiumok cassaltassék [CC 41] * ~ *ügy* (országos) közügy. 1674: Az magyarországi birodalmunkban bejött atyafiaknak dolgokat mind személy szerint, mind penig közönséges ügyöket minden tehetségünkkel ... mint igyekeztük légyen promoveálni, Kegyelmed előtt nyilván vagyon [TML VI, 550 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. közös (vmely közösségre együttesen vonatkozó); comun; gemein, kommun. 1561: Ha vala melly az mesterek kozzwl hozzw ydeyg ualo betegség mia a' vag' ualami modon meg' nyomorodnek es az mesterek annak valami segitseggel akarnanak lenny azt az egez Cehnek kozpnses ipuedelmebol myelleyk [Kv; ÓCART.]. 1586: lattatik p(rae)thendalni az Vnio hogy minde(n) affele kezeonseges igazgatasra Nioicz bizonios megh hiheto zemeliek valasztassanak [Kv; TanJk I/1.37]. 1665/1753: Mivel az Erdő itt a' Dálnoki Határon szűk s bütsüs is, azt fel nem osztottuk, hogy közönséges erővel inkább oltalmazhassuk [Dálnok Hsz; Told. 30]. 1681: minden Taxás ... tartozik ... a' Falu közönséges onusat supportalni [Szentkirály H; VhU 89]. 1714: akkor osztán közönséghees végezésünk Szerint ellene mondottunk á Connumerationak, hogy Sohunnan bé ne mennének á Connumerationa [Böln Hsz; INyR Kis György Mihály Junior (47) ns vall.]. 1743: az Emptor Bartok András már mint egy részes a' megh irt bányáb(an), annak szemé, füle, jo gondviselője légyen, ahoz valo közönséges munkáb(an) és költségyben is mint egyik Czimbora magát ugy viselley [Torockó; Bosla]. 1790: á Szöllőben be járo hágsó á Szöllős Gazdák közönséges igazitasak szerent légyen és tsak azon Hellyen tartattassék a hová a' Szöllős Gazdák intézik [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76].

Szk: ~ *adó*. 1792: A Közönséges Adorol egy átallyáb(an) Szó fordulván elő az Ország Gyűlésen. Követeink kötelesek lésznek az Ország előtt ki nyilatkoztatni, hogy mivel Városunkb(an) az Kézi Mesterségek nem a más nagy Királyi Városoknak példajok Szerént gyakoroltatnak, hanem tsak akkor miveltehetnek ... a midőn a

Föld mivelés Szöllő munka és a tetemes Vectura engedhetik, következésképpen ... Contribuenseinkre a közönséges adót, nem a több Városbéli, és mesterségeket divattyában folytatható Mester Emberek(ne)k példájok szerént, hanem vagy azokra semmit sem, vagy legalább sokkal alább való tekintetben) vettessenek fel [Zilah; Borb. II hiv.]. * ~ *akarat* közakarat. 1592/1633: keozenséges akaratból. uegeztek egymás keozoott, es mi eleottwnkis mindnyaian^a. consentialtak, hogy mostan eoreokeossen fel oszlassek, mindenwl ualo zanto feold, reth, es szena fw [Gyeke K; Ks 90. — ^aKöv. öt név fels.]. 1600: Bodoni Marthon es Bodoni Janoss vraimek mi eleoteonk keozoensiges Akaratból teonk Jllien vigezist ... Bodoni Georginek Jozaganak megh ozlása feleoll [M.köblös SzD; Ks 90]. 1763: Falu közönséges akaratjából; vagy más privatus Embernek akarattjából hajtották oda a' Zagoni Meddű tsordát. . ? [Hsz; Szentkzs vk]. * ~ *dolog*. 1576: Az varosnak Minden leowedelmének haznanak Byrodalmat ... Az ket Nemzetsegnek^a egenleo keppen engettek az feieldemek Mikeppen Egieb keozoensiges dologban valo Byrodalomba az ket Nemzetseget egiben keotelezik [Kv; TanJk V/3.131b. — ^aA magyarnak és a szásznak]. 1620: Ado Zedoó Vraim tegiek elhegessge eo kglmeket ez keozoensiges es zwkseges dologhnak veghez vitelere keoltseget administralwa(n) [Kv; i.h. II/1.295]. 1728: mint hogy késedelmét nem szenved a dolog, bizonyos helyről mutuált pénzelt potollyák ki hogy az Familia közönséges dolgai egész confusiob(an) ne legjenek [Déva; JHb XXII]. * *egyetértésből*/(meg)egyezésből közmegegyezésből. 1687: Concludaltuk közönséges megh edgyezésből, hogy a' halotti contioit után valo bucsuztatások a' Canon szerint abrogaltassanak [SzJk 218]. 1711: Végeztük közönséges meg egyezésből, hogy Tiszt. Predikator Uraink(na)k esztendőre valo pénzbeli fizetéseket f. 80 megadni [Dés; Jk 355a]. 1784: (A földet) a Falu közönséges egyezésből által ada ökigyelmenek Zállogb(an) [Szentimre MT; BalLev.]. 1817: a szárhelyi nemes communitasból feles számból öszve lévén gyülekezze, közönséges egyetértésből megedgyesültek azon, hogy Bélbor havassára szükségek lévén, azt licitációra nem bocsátják [Szárhegy Cs; RSzF 131]. * ~ *eklézsia-gyűlés* egyházi közgyűlés. 1783: Közönséges Eklésia Gyűlésünkben Tiszteletes Predikator Uraimék Béreket ... Collectalo Détéci György cökegyelme Számot adván, minden fogyatkozás nélkül találatt [Zilah; Borb. II]. * ~ (*falu*)gyűlés falusi közgyűlés. 1670/1740: Személyes Ember Tilalmáról ... Végezék azt is, hogy pediglen valaki csak egy Személyes ember tiltani akar valamit, a közönséges falu gyűléseben(en) tiltson hogy minden Embernek légyen hírével a dolog [Homorodstzp U; Wlt]. 1754: Hogy azon Tanorok(na)k fel fogása esett egynehány versben közönséges Falu gyűlésiben végezte a Falu hogy semmiképpen birodalmában meg ne engedgyék Alsoné Asz(sz)onyomat azon helynek [Gálfva KK; Ks 66.45. 17a]. 1840: Folyó 1840-ik esztendő júliu 19-ik napján közönséges falugyűlése tartatott [Jenőfva Cs; RSzF 157]. * ~ *gyülekezet* falusi közgyűlés. 1727: Ha valaki falu közönséges Gyülekezetiben bestelen szoval illetne, alkalmatlankodnék, asztalt verne, riaszkodnék, szitkozodnék 33 pensz a büntetése [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. * ~ *gyűlés* céhgyűlés. 1764: a nemes céhek in anno 1756 ... közönséges gyű-

lésében tett conclusumát elő mutatta légyen [Dés; DFaz. 22]. 1808: Anno 1808dik Esztendőben Januariusnak 25dik napján Közönséges gyűlése lévén a Btsülletes Czéhnek egyenlő akaratból végezte, hogy az ött Ifjak tartoznak a sir ásással [Kv; KCJk 21a]. * ~ *haszon* a. közös haszon, közhaszon. 1699: A' Nemes Varos közönséges hasznara nevezetessen töb szükség felett a' negyvenhét forintos Portionak ... befizetesere Bor fogast rendeltünk [Dés; Jk 281a]. 1761: miolta reá emlékezem mindétig a' Falu közönséges hasznára tartatott a' p(rae)tendens rét [Illyésfva Sz; BfR 45/9 Ratyis Aleksza (60) jb vall.]. 1792: A Nms Vármegye ez előtti időkben, a' Dévai piatzon, közönséges haszonra, egy ugy nevezett Várda Házat építettett vala [Déva; Ks 76. VIIIc. 179]. — b. ? közös bevétel/jövedelem. 1746: Szuszan Dávid semminémű Falu közönséges hasznáb(an) nem Consentiált, mindennel veszekedett [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. * ~ *jó* a. közös érdek, közérdek. 1570: Az zantas dolga felewl eo kegek, Azt Mongiak hogy keozenseges lora neztenek azban hagi az feoldek gyppeh Neh vallyanak [Kv; TanJk V/3.5a]. 1677: A' Város Palánkinak, s' város Hidgyainak megcsinálása és építése mely szükséges légyen a' közönséges jora nézve, nem szükség declaralunk [AC 227]. 1799: Ezen Közönséges jora Czélazo dologról ... haza jöttünk töltöttettünk két kupa bort [Torockó; TLev. 5. — ^aAz erdőnyil-osztásról]. — b. közös jövedelem. 1584: Annak okayerth eőnekik sem jar semmy iowedelmek az keözönsiges iokbwl [Torda; DLT 212]. * ~ *jövedelem*. 1821: De a szárhelyi commonitás a közönséges jövedelem megcsinítására arra nem hajolhatott [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 141]. * ~ *kontribúció* közös/közhasznú hozzájárulás. 1671: Fel teszik eő kglk, hogy kwlseő emberek birua(n) Desen, eőreöksegheket, feles haszon veűeo helyekkel masunnan elik, hasznatt veszik, Azonba(n) semmi nemw keözönsgehes Contributiott, szolgaltott, az varos szwkseghire nem praestálnak [Borb. I egy-i bizottság jel.]. 1721: a' közönséges Contributiok, egésnes, és kinek kinek tehcsége szerint valo proportioval, vettesse(ne)k fel [Ks 18/XCIII kv-i gub-i végzés]. * ~ *költség* közös kiadás. 1582: Keozoensiges zwkseges keoltsegekre aminth az wdeo, es az varosnak zwksege kewantha ... keolteoth f. 384/96 [Kv; Szám. 3/VI. 10 Diósy Gergely not. kezével]. 1586: Comprehendallion^a minden Diuersakat, keozoensiges Aprolek keolchegeket, Vgmint lowakra, Zekerekre Es zolgakra valo keoltseget [Kv; PolgK 21. — ^aAz ispán]. 1784: Ezek azon házak, mellyekb(en) lako Gazdák semmi közönséges költségbenis minket nem segitének hanem immunitasban vadtak [Torockó; TLev. 4/9.18b]. * ~ *szedés*-*vévés* közös hozzájárulás/szolgáltatás. 1677: A' Székelységen lévő Egyházi rendek, kik magok személyekre nézendő külső jóságokat és örökségeket birnak, azokról, a' faluval értsenek edgyet, a' közönséges szedés, vévés, és egyéb szükséges köz dolgokból, de egyéb tereh viseléssel ne bántassanak [AC 10-1]. * ~ *szolgálat*. 1585: Az Zekerekre leót panazolkodas hogy sem Akkor mikor hon Wadnak, sem penigh akor mikor Waras zolgalattiba kewldetnenek, Nem akarnanak az keozoensiges zolgalatra menny [Kv; PolgK 16]. 1740: tanáltattak ... vakmerő és a közönséges szolgálatnak promotioját akadályoztato emberek [Torda; TJkt I. 180]. 1819: ha valamelyik a Mesterek közül ... a közönséges Szolgálat-

nak terhet hordozni nem kívánna nékie sem(m) szín, és praetextus alatt Mészárlani Szabad ne légyen [Kv; MészCLev] * ~ *szükség* közszükséglet. 1571: Megh Thekintwen eo K. Egez városul az Mostany Ideonek allapatyat, Az keozenseges zwksegetis Legh fellyeb az predicatoroknak fizetetlenéseket, Melyeknek Beh Tellesitesere eo k városul vetettenek egy vonasra d 50 [Kv; TanJk V/3. 37b]. 1590: Talalkoznak neha egieb keözönseges zyksegekis, kiknek vti keölchegekbe hül ket ket penzt szoktak rendelni, Zekwl az lofeiekre . hül pedig Annalis teöbbit az mint, az sziksegh es Allapot mütattja [UszT]. 1700: A' közönseges Varos szüksegere, hid csinolasara nemeth officialisok Servittzere etc, etc rendelt a N. Tanacs felvetettni fl. 200 [Dés; Jk 303a] * ~ *teher* közteher. 1572: valamig Eo zamara leszen az haz Az my keozenseges terehnek viselet Illety eois pazonkolasnelkwl tarchia Magat [Kv; TanJk V/3.63b]. 1794: az F Kir Guberniumnak Kegyelmes Decretuma azt parantsolja hogy . kik eddig elé a közönseges terheket viselték Armalistai praetextus alatt a közönseges tere alol ki ne vétsenek [Sz; Borb. II] * ~ *teherhordás/hordozás/viselés* közteherviselés. 1589: a Conventek eleöt tegie(n) fassiot, hogy ez városba(n) Nemessegenek telliessegesen Renuncial, az az Awal nem Eel, hane(n) Amint akar mely ciuis, mindenekbe a' keozonseges tereh visseles ala, es a' varossi theorweny Ala vethi magath mind potentia s mind eyely nappaly vigiazas fizetes, dolgaba(n) [Kv; TanJk I/1. 115]. 1593: az keozonseges tereh wiselisebeol magokat az limitatio ellen ky akaryak vonni [Dés; DLt 241]. 1727: Város közönseges tereh hordozása [Dés; Jk]. 1792 k.: a' Székelyek még a' régi M. Királyok(na)k idejébenis mind(en) Közönseges terü viselésektől üress és mentseges szabadsággal bírtanak [UszLt X. 80 Plánus a székely nemzet állapotáról]. 1832: az Eklák azon Curatorai, s Egyházfiai kik ekklesiái telteken laknak a közönseges tereh hordás alol felmentetnek királyi rendeletek szerint [Nagykapus K; RAk 23]. — L. még AC 221; CC 41.

3. köztulajdonban/közös használatban levő; de proprietate obsteasc/collectivá, care este în folosință comună; in Gemeinbesitz/im gemeinsamem Gebrauch befindlich. 1583/1584: Enis otth az falwban portionat(us) Vagiok, Nem twdwan senkiteol tartasomath, az keozonseges zabad wyzen, holoth Mykoro(n) Zolgaim az en megh hagiassom zerint halaznanak . ez felliceol megh Newezet zemelyek . Inuadaltak eeket Myerthogy peniglen az zabad es keoz halazo wyzen ezt chyelekettek feyekhez zolok [Újfalú K; Ks 42. B. 9]. 1663/1728: Ha valaki buzab(an), zabban, parlogon, vagy pedig kaszáló rethen, vagj pedig közönseges Falu tilalmassab(an) szanszandekkel őriszne vagj őrisztetne marhaját egj forinton maradjon [Szentmihály U; Törzs]. 1732: A Zöltse nevű Verő fény közönseges . . . alkalmas Szőlő(ne)k való hely [M.zsombor K]. 1757: Egy Nagy, Falusi Közönseges Tanorok is vagion a Falu alat [Nagyernye MT]. 1764: itten B: Várallyan minden renden lévő lakosok a' Falu közönseges nevezete alatt lévő nagy és kicsin Erdőkből, s bokros helyekből irtottak és csináltak megok(na)k feles számmal szőlő hegyeket, szántó, es kaszáló földeket [Bálványosvárálja SzD].

Hn. 1614: az falu keözönseges Zalad azaloian tul [Szentrontás MT; Sár.]. 1715: az Falu közönseges Lokja mellet [Pálos NK]. 1794: a Falu felső végén a közönseges

kenderesben (ke) [Szászújfalú AF]. 1819: a Közönseges possessoratus Tövissese (e) [Csekélaka AF].

Szk: ~ *appertinencia* köztulajdonú földtartozék. 1760: Mősa László Ur(am) vett egy Sessiot ezen fundus, a' Falunk külső közönseges Appertinentiájából fogattatott fel [Dés; BK] * ~ *borjú/marhalegelő/legeltető hely*. 1768: Vagyon közönseges marha legelő helye a' Falunak [Középlak K; KHn 298]. 1777: Csikjenőfalvi Szekeres András primipilus tanquam inspector ratione officii proclamáltatá ugyan Csikjenőfalva közül való lakosokat, akik a közönseges falu aszálásából lett helységeket felfogták, és ugyan azokat is, akik közönseges pusztás marhalegeltető helyeket felfogták ezelőtt ciriter 10–15 esztendőktől fogva [Jenőfva Cs; RSzF 135]. 1781: Guti Kristina Aszszony azon darab földet fel fogta . az előtt pedig mindig, mint pusztájában heverő föld, falu közönseges Borju legelő helyének tartott [Perecsen Sz; IB. J. Gergely (62) jb vall.] * ~ (*csordalegelő/szeker*)út. 1620: mikor valamenyre megh Newekedigh (!) es megh arad az Nadas, el nem folihat az Arkaban az keözönseges zwkseges vtis telliesseggel el vesz miatta [Kv; TanJk II/1.293]. 1656: 1 fold uicinussa ab una az kozonseges ut [Csobótfa Cs; CsÁlt F. 28. I/1]. 1710/1792: Falu közönseges Uttya az kűpűs kutra fel járo [Dálnok Hsz; BLEv. Transm. 27]. 1731: Tudod . az Udvarház s az Halasto között volt az Határnak also fordulojarol a Marosra szolgáló közönseges Csorda és szekér uttya, és . az Falu Csordája is és az jármás marhák is azon also fordulorol azon közön vagy közönseges Csorda uttyán jart le [Told. 2 vk]. 1769: az Falu közönseges erdőöl uttyán untunk meg állottak [Usz; EMLt] * ~ (*innivaló/ivó*) kút közkút. 1745: a falu közönseges kutyáról le jövő patakotska [M.fodorháza K; RLt]. 1767: a Falu közönseges innya való kutyánis egész télen által . Groff Toldalagi Pal Vr ő Nsga itattotta marhát [Koronka MT; Told. 19/29]. 1802: a Falu közönseges ivo kutyára járo uttzátska [Topasztkirály K; JHb LXXI/2. 13] * ~ *kaszáló(hely/rét)*. 1723: Sövényfalvának a Falunak marha legeltető Berki, és Berek eleje nevű Közönseges Kaszáló Rétye obruálatiké árviz miatt ? [Kük.; MbK 150 vk]. 1756: a Csergő n. Falu közönseges kaszálója [M.bikal K; KHn 71]. 1761: Vagyon az Falunak Közönseges kaszáló helye melly minden esztendőben juxta populosas Sessiones fel nyilaztattván jutt egy Gazdának belőlle fel szekér szénára való fű [A.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 463]. 1815: (A földnek) szomszédja a' Falu közönseges kaszáló Rétye körös körül [Körösfő K; KHn 67] * ~ *legelő*. 1797: Falu közönseges legelője itten Csombordona edgy talpalatné sint [CU. — AF]. 1829: a közönseges Legelővel elégedjenek meg^a [K; SLt Vegyes perir. — A colonusok] * ~ *lócővekelő/kötő hely*. 1703: az falu közönseges Lo kötő helye [Tompá MT]. 1779: a Falu közönseges Lo cővőkölő helye [Mezőbánd MT]. 1820: a Lokótőbe . . . Napkeletről a Falu Közönseges Lokótő helye (sz) [Ákosfva MT. — Ti. szomszédja] * ~ *mező*. 1732: lévén az említett Kőmáli hegy alatt az Uras földéken kívülis oly' közönseges mezeje s határa az Város(na)k [Kv; Pk 3] * ~ *nyíl* részleges földközösségben élt/használt nyílföld. 1789: a Nemes Város közönseges, és az házok után járo Nyilak táblájában [Dés] * ~ (*nyilas*) rét. 1739: azon közönseges Rétet mivel igen gazas volt . . . ő Exclja irtattatta ki [Dés; Ks 28. V].

1753: Szénafü, az Falu közönséges Nyilas Rétiből mikor jó fü szokott termeni obvenial egy egy Gazda ember-(ne)k három három szekér szénára valo nyil szerint [F.zsuk K; SLt E. 20]. 1796: Ezen ket utolsó rétetske a Falu közönséges réttéből jár a házok után [Szentgotthárd SzD; WassLt]. * ~ *oszló föld*. 1740: Interin zsellerek telepedvén meg, a közönséges falu oszló földéből ad az falu [M.lóna K]. | Az meg irtt jobbágyok(na)k describáltt szántó és kaszálló helyein kívül van(n)ak az Falunak közönséges oszló földei, melljeket annuatim az Lakosok fel szoktak egymás között osztani [Runk TA; Ks 89 Inv. 56]. 1777: a Pap Mára Aszszony eö klme eleinek egy Nyila járt a magak Falusi Sessiojak után, a Falu közönséges oszló földéből [Marossztyörgy MT; MkG 36. 5/5 Sz Györgyán Vonyosor (70) zs vall.]. * ~ *(osztatlan) erdő*. 1625: Mind az több keözeönseges irtas es erdeotis keözw birtuk [Uoszt 137b]. 1744: Ezen . földdek és Kaszalok mind Falu közönséges Erdeiből, tövises és bokros helyeiből fogattattak, irtattattak [Koronka MT; Told. 26]. 1814: vagyon a' Falusiaknak egy közönséges osztatlan Peduritsa nevezetű Erdejek a' Határ közepében, mellynek a' Falusiak a' Hasznát vészik [Szászmoiric SzD]. * ~ *(osztatlan falu) hely*. 1581: egy Iszka nevezetű Falu közönséges helyén irtottak [Borjánosbuda K; BHn 42]. 1764/1786: az világos nevezetű szőlő hegy tudjuk, hogy közönséges szabad osztatlan helyből vagyis Mezőből fogatott fel [Sárd AF]. 1782: tilalmasban menni egy lóval is úgy szabad, hogy közönséges faluhely legyen [Oroszfalu Hsz; RSzF 152]. 1814: A Falu közönséges helyeiből még eddig senki sem foglalt el egy szikrát is [Körtvélyfája MT; LLt]. * ~ *(osztatlan) havas*. 1606: Tudom hül uagion Veres Patak, de en ne(m) tudo(m) melljk birodalma, ketzer voltam ott, de en akkor keözeönseges haúasnak hitam [Uoszt 20/69 Petrus Kouachy de Orozhegy al(ja)s Dúfalva (50) pp vall.]. 1628/1652: az hauas ki feleöl az kerdes uagion mindenkor keözeönseges szabad hauas uolt [Thor. X/7 Joannes Bolcz de Gyertyanos (TA) vall.]. 1821: Borszék mint osztatlan közönséges havas, minden erdejével, mezeivel a ditrai és szárhegyi communitások által váltólag használtatik [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 140]. * ~ *sikátor*. 1722: az Nemes Város közönséges Sikátora [Ne]. 1737: az város Temető, vagi Szőlők felé ki járo közönséges Sikátora [Torda]. 1750/1797: Bizonyoson tudok nállunk Vértölgyön valami két rudnyi Teleket . szomszédja . a' falu közönséges alá s fel járo sikátora [Vértölgy Sz; Borb. II Kun István (54) vall.]. * ~ *szénafü*. 1727: A Paraszt Fundusok után nincsen más örökös Széna fü hanem az Falunak levén közönséges böv Széna füvei, mikor abban osztanak, nemelylek a' Szegényebbek között, kettő, három áll egy rudra, a' Gazdagjabbak között pedig edgyes két, három rudott kaszál [Mezőcsán FA; Ks 15. XLIX. 5]. 1754: a Lándor nevezetű Heljben Falu közönséges Széna füviből [Hari AF]. 1784: a' Falu közönséges széna füviben [Borjánosbuda K; BHn 43].

4. (örökösödésbeli) felosztatlanul/közösen maradt; (bun moštenit) rámas nedivizat/neimpärjt; (aus der Erbschaft) unaufgeteilt/gemeinsam geblieben. 1591/1593: Ha penigh ferenczj az haz eppitesben nem segítene Andrasnak thehat az eo resze hazais Andrasnak vesszen, Ez alat penigh bekesegeessen lakianak az mostani keözeönseges hazba(n) [Uoszt]. 1699: az mit most Szent

Kiralj Ferencz Ur(am) maga Attjafiaival bir ugy mint negjed reszt bene contentusok legjenek uelle ha limitatione es ruddal fel meruen az negjed resz ki telik, ha pedigh ki nem telik az közönséges foldekből suplealljak mind addigh migh az negjed resz ki telik [Gyula K; SLt AM. 13]. 1735/1772 k.: Concludaltattott, hogy Boldutz Nevü Praedium es valaholott annak Határán . . . osztatlan közönséges szántóföld szénafüvek es Cserék találtatn(a)k, mind azok igazságonan in duas aequales partes osztatván hasonlófelé a Mlgos Jósika es Torma Résznek . . . Hasonfelé pedig a T. Samarai, Tordai, Trauzner es Fejér nevezetű részeknek cedállyon [DobLev. 1/160]. 1740: Ezen esztendőbeli Zöld buza vetés, melly a közönséges földekben találtattak, azok is fel oszollyanak nyolcz részre [Pókafva AF; JHB XXV/57]. 1783: Még vagyon egy leányocska, testvér Biró Józseffel. Ennek tartására es ruházatjára adjanak az közönséges gabonából 4 köblöt [Jenőfva Cs; RSzF 235].

5. nyilvános (mindenki számára hozzáférhető); public, pus la dispozitie tutorur; öffentlich. Szk: ~ *(általjáró) rév(hely)*. 1592/1593: (A) porond^a . . . ki feleöl perleodik Serienj Miklos es Christoff deak^b, . . . az keözeönseges által iaro rew hely volt mind eltigh chyak viz haniais volt rigteol foguan [Szásznýires SzD; Ks. —^aÉrtsd: porondsziget. A Déssel tőzsomszédos Szentbenedek birtokosa, Keresztúry Kristóf es Serjéni Miklós, a város egyik birtokosa]. 1716: az malomnak . . . el szenvedhetetlen kár tételit ugimint ország uttjának közönséges révnek el bomlását eddig nem tapasztaltam [Sövényfva KK; MbK 111]. 1723: Tudgyae a Fatens . . . itt Sövényfalván a Küküllő Vízén épitetett Malmának Gáttya miatt Ország uttya es közönséges Rév romlotté el? [MbK 150 vk]. * ~ *egzámen* nyilvános vizsga. 1768: ő kegyelmek, mind a' Tanítás modjában, mind a' disciplina tartásba a' Titt. Curatélátol fügjenek Es esztendőnként egyszer vagy kétszer a mint fog determinálatni, tartozzanak közönséges exament adni, hogy ki-tessék industriájok [Kv; SRE 226]. 1797: Az oskolamester . . . szorgalmatosan tanitsa olvasásra, írásra, arithmetikára, a nagyobbcskákát a deáki tudományak kezdetire s minden esztendőben közönséges exament produkáljon [Hsz; Csetri, Kőrösi Csoma 43 esprend.] * ~ *hely*. 1596: senkit az keözeönseges helie(n) arulny ne engedgienek kewleonebe(n), hane(m) amely kalmarnak kamoraya nem leze(n), az vasarbirak helt mutassanak [Kv; TanJk 1/1.284]. 1792: Árkosi Tegző Zsigmondné gyalog részen való exponálya az hütösök fórumán Tegző Mária, a Tegző Gábor leánya ellen . . . hogy az utcán, közönséges helyen házfelverő tolvajnak megszidta, es több rút, mocskos szókkal is difamálta [Árkos Hsz; RSzF 256]. * ~ *iskola*. 1632: Csanádi Pal Colosmonostori edgyik Kaptalan, es mostan Colosvari Közönséges Varas Scholajanak Mestere [Ks L. 5]. 1677: Mely igen szükséges es meg-becsülhetetlen haszonra valo dolog légyen penig, hogy nem csak közönséges jo Scholak, de ugyan nevezetes Collegiumok, ha lehetne többek, de vagy csak egy-iz állattassék jo alkalmatossággal hazánkban [AC 16]. * ~ *kalendárium*. 1662: A következő 1657-béli veszedelmes állapotokról 1598-ban prognostikált volt akkori debreceni scholamester korában, közönséges kalendáriumában nyomtatattván, néhai Újfalvi Imre, azután evangélicus orthodox prédicátor, kinek prognostigálása ekképpen va-

gyon^a [SKr 349. — ^aKöv. az erről szóló költemény] * ~ *kotyavetye* nyilvános árverés. 1814: Timár Mihály eő kglm(ne)k a közönséges kotyavetye uttyán két egymás után következett esztendőkre ki adott szamos és Nádas vizének halászatya ideje ki tölt volna [Kn; KmUlev. 3]. 1816: A következő Portékák közönséges Kotyavetyéje kezdődött . 7ber 11iken [Kv; Born. IV. 41] * ~ *lakodalmazás/lakodalom/vendégség*. 1578: wegeztek ezts eo kegmek egez varasul hogy minde(n) keözönseges vendegsegeket es menyegzeoket czezbely lakodalmokat kodzorokot, es minde(n) Eyely Torbizolassokat le tegienek hwz forint bwntettese alat | Az Menyegzót penig es egieb keozonseges lakodalmokat Myert hogy az feyedelem sinchie(n) It eo kegmek meg zabaditottak [Kv; TanJk V/3. 157b, 160b]. 1810: Gyöngyös Kata Asztalos Ferentzhez lett férjhez menetelével a' mit az Annától vitt volt a' lévén a' szokas, hogy ha magtalan az illy Aszszony ember megtalál halálózni, az effélek viszá adassanak, a' miről itt a' közönséges lakodalmazáskor kezesekis szoktanak állani [F. rákos U; Falujk 48 Sebe János pap-not. kezével] * ~ *országút*. 1693: az Czicz hegje fele menő közönséges ország uttya mellett [Dés]. 1703: Az Parochia vegieb(en) az patak es közönseges orszag uttja mellett valo kis Cselegy [Ádamos KK; Pk 7]. 1723/1731: (A) nagy földnek all az közönséges ország uttya vicinussa [Jedd MT]. 1739: az közönseges ország uttya mellett [Ne]. 1801: a Barom vásárra fel járo közönseges ország uttya [Mv; MvHn] * ~ *piac*. 1602: Ha mely penigh az varosy vrainm keozewl laban Arron az mezarosnak nem akarya adni barmat tehat a mezaros tartozzek hwzon eot penzert megh vagny, es merwe kezhez venny, s az keozonseges piaczon fontal ki merny [Kv; TanJk I/1.414]. 1649: Mohay Andras Nemes ember . it az Colosuari keözönseges piaczon az szabad sokadalomba(n) minden igaz ok nelkwl szolgajat ram tamasztva(n) . . magais fejset vont hozzaja [Kv; TJk VII/4.381]. 1726: ellenem mondott bestelen szavait a város közönséges piaczá(n) Kádra álván recántállya, és elebbeni tisztességetem restituálván) közönséges helyhen meg kövessen [Dés; Jk] * ~ *utca* a nyílt utcán. 1682: engemet . . . minden igaz ok nélkül egyszeris maszszoris, együttis másuttis az Város közönseges Uczajan Loponak es Ornak kialtot [Dés; Jk]. 1754: A Ujbár Ursz exponállya az Feleségem, midőn estve hazafelé jött volna, iffjáb Matyé Juon Raphila nevű Leánya Testver Etscével Ilonával . . az Falu közönseges utcáján rája rohanván, lováról le huzták, s verték, tagoltak [Újbárest H; Ks 62/3]. 1761: Bliđár Vasziliat és Bliđar Gligort . . Illyesfálván a' Falu közönseges utcáján . . kik támadták verték és taglották meg . . ? [Illyésfva Sz; BfN 45/9 vk] * ~ *vásár*. 1584: Myerth hogy penigh, az keozonseges Wasarnak helie^a. Azerth senky seminemw Wasarlasnak okaerth, az varosbol ky Ne menien, se Buzanak, se zabnak se Arpanak . . Awaye egiebnek akar minek Megh Wetelere, vtakra eleybe Ne mennyen [Kv; PolgK 5. — ^aA város]. 1590: Az Was dolgaban . . wegheztenek, hogy senky sohowa eleybe Ne Mennyen tiz forint bwntetes Alath [Kv; TanJk I/1.127-8].

6. hivatalos; oficial; amtlich. 1621: Biro Vram hagia hogi az keözönseges Postaknak iobbadon Gazdalkodgial(nak) [Kv; Szám. 15b/IX. 17]. 1695: Albinus doctor denunciálván két tanítványát közönséges solennitással doctórságra, üttem én is az professorok között [Kv;

KvE 239 VBGy]. 1801: (A) végezés Kegyelmeddel^a rész szerént közönséges Ki hirdetés, és Szoross meg tartás, rész szerént magának ahoz léjendő alkalmaztatása végett közöltetik [Szászrégen; TLev. 12/1 G. Teleki Domokos Fő Ispány aláírásával, Boer Ferentz V. Notarius kezével. — ^aSz: Biro Jákó László eő kegyelmével].

Szk: ~ *dolog* hivatalos ügy. 1656: Polgárokol kevanva(n) ma egy orara az J hogy attestaltasso(n) az keözönseges dolog miat el kellek mulni mellyen solemniter p(ro)testala, hogy raita ne(m) muliek [Kv; CartTr II. 1074]. 1780: Azoknak fizetésekről, kik Város közönseges dolgáb(an) járnak [Torockó; TLev. 6b. — ^aKöv. a rész.] * ~ *hivatal* közhivatal. 1800: Az Ifjakat a' közönseges hivatalokra miképpen kellessék készíteni arol az felseges K. rendelest Proculalni kel [M.bikal K; RAK 33] * ~ *pecsét*. 1677: Kivántatik . . hogy mint a' Kapu Számokrol, ugy az arendakrol valo Regestrumok-is a' Vármegyéken és Székes helyeken az arenda szedők által bé-vitessenek és el-olvastassanak, és közönseges pecsét alatt a' Cápaltalanokban bé-adattassanak [AC 72-3] * ~ *szék* hivatalos törvénykező testület. 1760: én az Falut^a közönseges Szeken az fejszemnek el vetelyért meg pereltem, s meg nyertem s az fejszemet visza itilte az Törvény [O.léta TA; JHbK LVI/33.5. — ^aFüle TA] * ~ *tanácsház* városháza. 1755: a' Poklos Utzában a' Nap kelet felől valo Soron a' város Közönseges Tanás Házánál [Mv].

7. nem különleges (minőségű); obisnuit; gemein, nicht besonder. 1628: Egy egher eőtte uy Paplan közönseges [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.2]. 1681: Csűr. Ez földb(en) asott fa oszlopoko(n) álljo; csak ighen közönseges [Hátszeg; VhU 602]. 1720: gjapot Strinffet közönsegest nem kaphattam [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nszból] | Bornából rakott közönseges Épület [Szurdok SzD; JHbK XXVI. 12]. 1764: Négy szűnyeg, egyik nagy öreg Szűnyeg, más kettő közönseges [Kál MT; Berz. 6.54. L. 2].

Szk: ~ *bor*. 1797: a mint mi magunk az Hordok(na)k capacitásokat hozzá vetve el intézhettük . . tészen az közönseges Borok(na)k S(um)m(a)ja Ezer háromszáz nyolczvan egy veder [M.igen AF; DobLev. IV/777.24] | aki közönseges bort akar innya ott van az 10 xros [Banyica K; IB] * ~ *búza*. 1675: Vagyon Szemen szedet buza Cub 20. Közönseges buza Cub 315 [Porumbák F; UtI]. 1680: Szemen szedet buza Cub. 8// Közönseges buza elei Cub 120 // Utoly buza Cub 16// [Fog.; UtI]. 1796 k.: A Gabona oltso a Törökbuza het nyoltz poltra a Ros kilentz tiz poltra a közönseges Buza egy huszas négy sustak ötödfél vekaja a szépe Buzan(a)k [Banyica K; IB. Gombos István lev.] * ~ *haricska*. 1680: Mosot és szem szedet kruppa(na)k valo haricska vagion Cub 8// Közönseges haricska Cub 26 [Fog.; UtI] * ~ *héhel*. 1746: Közönseges Héhel 2 Sül diszno Héhel [Borsa K; Told. 49]. 1747: Közönseges héhel 2 Sül diszno Héhel 1 [uo.; i.h. 24] * ~ *kölés*. 1682: Vagion . . mosot kölös kasa(na)k Cub 25// Uagian kasa(na)k valo mosotan tiszta kölös Cub 42 // Közönseges kölös Cub 478 [A.porumbák F; UtI] * ~ *landis*. 1736: Volt sálya nevű posztó is, az is az uraknak való ló, köz nemeseznek volt az fajlandis, közönseges landis [MetTr 351] * ~ (*székely/ször*)szőnyeg. 1671: Vadnak körüllettem és Beszterczénis tizen négy közönseges egy egy asztalra valo szines szű-

nyegim [Ks 14. XLIIb Csáki Istvánné Mintsenti Krisztina végr.]. 1674: utolszor vadnak ket közönséges szőr szőnyegek [Somlyóújlak Sz; SzVJK 63]. 1742: Egy Asztali közönséges Szűnnyeg [Kisescüllő K; SLev.] * ~ *vászon*. 1714: Tolla meg töltett közönséges Vászonnal borított Agjra valo Parna [AH 54] * ~ *vinci kan-csó*. 1809: Nyoltz közönséges fél kupás Vintzi Kantso Hfl. 1 Dr 60 [Mv; MvLev. Nagy Lőrincz kádár hagy.].

8. általános ismert/tudott; cunoscut/stiut de toată lumea; algemeen gewußt/bekannt. 1674: az juristák keözeonsegis regulaja az hogi Inctus debet ductu(m) Actoris sequi [Kv; TJK VIII/4.218]. 1657: kérem, mindezekről és több oly hírekről is, az kik közönségesek, tudósítson [TML I. 103 Kapi György Teleki Mihályhoz]. 1699: A' Jurista közönséges regulaja szerint Contra tacentes et absentes omnia Jura clamant [Dés; Jk 297b].

Szk: ~ *beszéd* szöbeszéd. 1640: Gagy Jánostul én is hallottam azt az ocsmánykodásokat az csak közönséges beszéd, én nem tudom [Mv; MvLt 291.233–51 átírásban]. 1771: Közönséges beszédből hallottam Vincze Erskot hogy el ment volna a katonák után a Foga-doig [Dés; DLt 321.22a Elisabeta László cons. nb Valentini Bálint (40) vall.]. 1784: Szikra Mihály hallottam hogy egy Váznot lopott volna, közönséges beszédből tudom, hogy ezért complanált [Fazaczel H; Ks 113 Vegyes ir.] * ~ *hallomás* 'ua' 1774: mostan is miért haborodtanak légyen öszve Ganya Mitrával az egy Leanya felől való közönséges Hallomásnál egyebet nem tudunk [Bábahalma KK; Ks 19. VII]. 1783: Közönséges hallamásokból azt mindetig úgy hallottam beszélni nálomnál régibb ide való lakossaktól [M.fodorháza K; Eszt-Mjk] * ~ *hír*. 1618: Ez most arról közönséges hír [BTN⁴ 153]. 1771: Ezt tudom mondani közönséges hírből hogy Meszáros Borbély István a maga édes Anyját meg verte légyen [Dés; DLt 321.7b]. 1777: Sze-meimmel nem Láttam de közönséges hír Özvegy korában Popa Juon Szöcs Györgyhez járt [Ludvég K; KLev. Oroszfaján Todor (65) zs vall.] * ~ *mondás*. 1619: ez világon közönséges mondás, hogy: Jaj annak az országnak, kinek gyermek ura vagyon [BTN⁴ 265. — ⁴Ezsaías prófétától származó szentencia]. 1669: Dávid deák uram fél, amaz közönséges mondás ne teljék be rajta: a ki Erdélynek szolgál, senkinek sem [TML IV, 448 Székely László Teleki Mihályhoz] * ~ *sé tesz*. 1784: a' Királyi Gubernium ezen kegyelmes Rendelését Felsőges Urunknak mindeneknek tudára adni, és közönségessé tenni kívánta [Borb. II nyomt. gub-i rend. Nsz-ből]. 1833: Most ujjabban közönségessé teszi a' Mlgs Fő Consistorium, hogy Papjaink a' Lelki esmertekbe meg győződöket . . . Hathétli tanítás nélküli által vehetik Vallásunkra [Vaja MT; HbEk] * ~ *szólás*. 1799: Dési Lengyel Josef szőlőjének meg szedésén vagyis közönséges szóllás formájával szolva szüretezésén magam is meg fordultam [Dés; DLt].

9. megszokott, általánosán elterjedt; obişnuit, general răspindit; gewohnt, allgemein verbreitet. 1622: Megíratá^a a lengyel ellen való indulásnak okait is, melyek többek között ezek valának: hogy a svéciai királynak hozzá küldetett szolgálját a lengyelek megfogták volna; hogy az fejedelem Virtiushoz Krakkóba bocsátatott szolgálja a lengyelek táborára vitetett, mely nemcsak a jó szomszédság, hanem a nemzetségek közönséges szokási törvények ellen lőtt volna [SKr 349. —

^aII. Rákóczi György]. 1704: Ugyan ma ebédem voltam Kornis István uramnál aholott noha nehezen subsistálhattam a szebeni nyavalya mia, aki itt igen közönséges, úgymint a vérhas mia [WIN I, 203]. 1736: Abban az időben^a nagy fő nemes asszonyoknak rása szoknyája volt Nézzd meg most még az paraszt jobbágy-leányokat is, már ezek között is közönséges az rása ruha [MetTr 344–5. — ^aA fej-i kor utóján]. 1747: az natha ide ki igen közönséges [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1765: El-érven Isten kegyelmességéből Világi életemnek 60dik Esztendejét . . . hogy a' közönséges Stilus szerint Capellanusi subsidiummal subleváltassam, szükségesnek esmértem [DobLev. IV/215]. 1787: A Juhokis eddig elé jól vagynak, a métey ugyan közönséges ezen a helyen, de a Nsgtok juhái eddig tűrhetőleg vagynak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

10. közepes, középszerű; mijlociu, potrivit; mittel-mäßig. XVIII. sz. köz.: A Kis Simon végiben egy darabocská^a; mellyen mikor terem; egj közönséges buglyácska leszen [Korona MT; Told. 18. — ^aKaszálól]. 1784: közönséges fű termés idejébe(n) leszen 12. szekér széna, de mikor ugyan jo fű vagyon 16 szekér szénais terem [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4.38]. 1793: edgy Hájogós nevű erdőtskét őrizet alá fogván olyan közönséges arolekos elegyes fát nevelt [DLev. 2. XIII. B/b. 16]. 1820: a' közönséges erővel járo szekerek által nem járhatnak azon el seppedezett úton [Dés; DLt]. 1823–1830: Nagy Samuka jó közönséges tanuló volt, szelíd természetű [FogE 135]. 1840: alperes Pap . . . Evenként egy-egy közönséges Szekér Szénába károsodott [Dob; Somb. II]. 1841: egy kilentz éves, közönséges husba lévő, jo egészség Bika [Nyáradkarácsonfva MT; ToldNy].

Szk: ~ *ár*. 1774: ezen Hellység(ben) a Szénának Szekere el mégyen közönséges áron 4. forinton s fellyebis [Mocs K; KS Conscr. 25] * ~ *ember-lábszáryai vastagságú*. 1817: Ez az erdő Szép de inkább Bokros mint Sűrű fiatalos, nagyobb rész benne Bük és Gyertyán közönséges ember Láb Száryai vastagságú Fialatok [Györgyfa K; TGsz 18] * ~ *lépésnyi*. 1763: a' kerten kívül a' Rétből hagyattatott ki mint egy három négy közönséges lépésnyi Rét [Széplak Sz; Ks 92]. 1808: ezen Málé Földének Szélességre mindenütt 4 jo közönséges lépésnyi Föld a' Ttkts Keresztes János Ur Torma rész Málé Földéhez vagyon el-borozdolv [Felör SzD; BetLt 6 Petrus Gergely (75) col. vall.] * ~ *mekkoraságú/nagyságú*. 1727: vagyon egy tölgy fábol rakott közönséges nagyságú jo föld, torkos Pincze [Csákgorbó SzD; JHbK XXVI. 13. 25]. 1744: Kádák közönséges mekkoraságúak viseltesek Nro 5 [LLt Fasc. 67]. 1761: vagyon ket közönséges nagysagu lábakra rakott ősz elegy Buza Asztag [Siménfva U; JHb XXIII/31. 14].

11. gyakori, gyakran előforduló; frecvent, obişnuit; häufig, öfters vorkommend. 1600: az my keűes Ingo bingo marham vagio(n) Azokath három rezekre ozak Hogi ha penigen (: mynth hogj közönssiges :) Az en gazdam Azonak halomasa teortenek, teath az eo rize az en germekjmre, kik eo germekys Azokra zalyon [Kv; RDL I. 70]. 1813: A mi Nemes Városunkban sok olyan venerealok vagynak, kik magokat gyógyittatni nemis akrják voltaképp . . . Közönséges palástya az illy nyavalyának a' súly [Dés; DLt]. 1826: (Gál András és Székely György) üsmérik a marháknak közönségesebb

nyavallyáikat [F.rákos U; Falujk 143–4 Barrabás Áron pap-not. kezével]. 1833: Enis Ádám és Apánknak azon rést orájában származott számos Lajhárjai közzül vagyok a' kik a' Levél-írást restellik — s hogy ez olyan közönséges Bűn — nem foghatom meg: honnan van? [Mv; Lok. Koronka László lev.].

12. egyszerű, köz/mindennapi; simplu, comun, obișnuit; einfach, alltäglich. 1597: mikor az bechew keozeonseges hazy ezkeoz marhabol ki nem teolt volna, menenk Bornemizza Thamas hazahoz [Kv; TJK VI/1.3]. 1604: Az Innepre es egyeb varossy keozeonseges harangozaseert, melyeket az harangozo sayat keolchegezen vizen ueghez Adnak buzat Cub 4 [Kv; RDL I. 77]. 1669: irna Kegyelmed Naláczí uramnak, látnák illendőképpen Ispán Fejencz uramat, mivel odaki sem közönséges ember, s ajándék nélkül se bocsátának [TML IV, 576 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1759: Hát azt tudjaé, avagy láttaé a' Tanu, Hogy ő kegyelme babot vetett, — közönséges tréfából, játékból, vagy pedig nyilvánságos és valóságos boszorkányságból és kurukságból? [Kovácsna Hsz; HSzJP vk]. 1803: előbbször ... csak közönséges, de az után osztán idővel ... Iro Déaki Hivatalában értelmesen, hiven és jámborul, el kívánt járni [Választ K; Becskj]. 1813: Néhai Fő Notarius Ajtai Joseff aanál lévő hivatalos és közönséges Leveleket Registrályák [Kv; RLt 0. 3].

13. egész, teljes; întreg, tot; ganz. 1729: (A telket) a közönséges Falu engedte az Ola Papi Parochia(nak) mellyen most az Ola Pap lakik [Árapatak Hsz; SVJk]. 1735: Az Andits nevű Cserét ... a Compossessoratus kétféle intézven, közönséges Falu számára cedala [Szentjakab TA; DobLev. I/160.8]. 1745: Instállok azért ... azon hidat közönséges Falu kezébe adni, mint ország utjában való hidat [Tordátfva U]. 1748: (A mesterasztal taxája) légién a' közönséges Czéhé ne(m) az öregeasztal taxájá) mivél a' miolta birjakis ő kglmek abutálta(nak) velle [Torda; TJKt III. 222]. 1754: Falustól mentünk ki azon Szőlők gyeplűjének el rontására ... és közönséges Falu nevével a gyeplűt el hántuk 's rontottuk [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. 1785: (Az erdők oltalmazásában a) jo rendett és Törvént mis a szer(én)t practizaltunk oltalmazván azokat a közönséges Társaság jóvát nem tekintő tilalmat ronto személyektől [Torockó; TLev. 4/11.1].

14. közrendű (közrenden lévő); de rind; von gemeinem Stande. 1736: A szásznék az mellyeken mind olyan medály formát hordoztanak, az kit kesentyűnek hittak, az városi úr szásznéknek aranyból, drágakövekből való volt, a közönséges, kivált falusi szásznéknek kinek ezüsből, kinek önből, kinek pléhből, de mindeniknek volt [MetTr 344]. 1787: Sajnál András közönséges Falusi Lakosnak Fia, Szász Nemzet [K; KLev.]. 1823–1830: Vagyon még egy más névprotokolluma is a kollégiumnak, melyben mikor a gyermeket beadják, írják be a nevét, és akkor egy közönséges gyermek egy mártját vagy 17 kr-t fizetett [FogE 96].

Szk: ~ (adozó) rend közrendű nép. 1652: Az Bagosi Uraim, jovenek mind Nemes es köz renden levő személyek; Ugy mint Nemesek reszeről Nemzetes Borzasi István es Borzasi György Uraimek, közonseges rend reszeről penigh Walkai Janos és Lukacz István [Borzás Sz; SzVJK 47]. 1744: mi Közönséghes adoza Rendekül akadályoztattuk meg a Connumeratiot [Bölon Hsz; INyR Rab Mihály (58)jb vall] * ~ ember köz-

katona. 1662: Közönséges emberek pedig sebesek Boldvai Gergelynél és Boldog Gábornál több, hogy meggyógyult sebből, nem tudhatik [SKr 611] * ~ (falusi paraszt) ember közember. 1586: Vegeszték városul hogy egy Eleoben Niolez keozeonseges emberek valasztassanak, kik lo Reggel az temeteo helyen keszen lewen zerzamokal, talaltassanak Ez Niolez emberek . Assanak Syrt, es eok hordozzak a' holt testeket [Kv; TanJk I/1.33–4]. 1615: azonkiueolis az keozeonseges embereknekis megh paranchiolliá, mind Selliernek, feolden lakoknak, es egieb fele rendeknek, minden ualaki fegiuer fogható ... keszen legie(n) ha az szwksegh keuannia insurgallion [Törzs. fej-i rend. Usz-hez. — ^aA fej.]. 1751: Liliák nevű Erdőt irtották, vágták, hordották és pusztították ... a' Közönséges Falusi Paraszt emberek [Gergelyfája AF] * ~ nép a. (városi) civisség/polgárság. 1657: Az Bőczületes Marosuasarheli Tanats az Felsőzlási Adotis felvetven, az Varas közönseges nepere, Mely mondatik Tatar Rabsagban leuó Magyarok Szanczára valo Adonak [Mv; MvLt Contrib. 25]. — b. köznép. 1781: második József császár ... uralkodásának kezdetiben ... a tolerantiának titulusa alatt megengedteték, hogy valakik reformátusból ... pápistává lettenek volt, szabadosan visszaállhatnak. Olyan hamar is visszaállnak, hogy három vagy négy hét alatt az egész országban alig hiszem maradott volna egy is, kivált az közönséges nép között, aki vissza ne tért volna [RettE 416–7] * ~ városbeli/városi ember/személy. 1602: Amy nezy az keozeonseges varosbely zemelyek hewteolteteket ez Jeoweo hetfeore eggyewt lewen eo kgmek az hewteolesnek formayarol zolyanak [Kv; TanJk I/1.408]. 1633: Varassunkba(n) közönseges varassi ember [Gyf; DLt 347].

15. becsm ~ parázna kb. alávaló/aljas szeretkező; amantă josnică/vulgară; gemeine Buhlerin. 1684: Tar Ersoknak N. Thorma Benedek p(ro) t(empore) hűtös felesegenek, nyilván való rusnya, szamos izben szemmel látot s el követet rut paraznasaga meg annyi vilagos jelekéből irtozassal constalua(n) előttünk ... Tetzet mint olyan közönséges paraznat diuortalnunk ferjetől [SzJk 203].

16. közkeletű; current, general ráspindit; gemeingültig. 1771: őis vélünk együtt a belénk rögzített közönséges paraszt szidalmokat el szokta mondani [Bukuresd H; Ks 114. 61. 133].

◇ Szk: ~ főember főnemes; persoană din nobilimea înaltă; Hochadlige(r). 1736: A közönséges fő emberek egyes nusztoz süveget viseltenek | akkor^a az hintó igen ritka volt, hanem az közönséges fő embereknek nagy bősor kocsiok volt [MetTr 346, 363. — ^aA fej-i kor utóján] * ~ nemesember köznemes; nobil de rind; Kleinad(e)lige(r). 1673: Hát az közönseges nemes emberek vagi boerok, az magok hataran levő makkos erdőkön vagi havasokon legeltethetteke disznajokat vagi egieb marhajokat engedelem nélkül hogi gostinat nem adtak volna [UF II, 569 vk]. 1766: Csak közönséges nemesember volt az atyja^a, csudálkoztak rajta, hogy vette el [RettE 200. — ^aGr. Teleki Ádám harmadik feleségének, Horváth Zsuzsánnának] * ~ voksból/vokssal egyhangú szavazattal; cu unanimitate de voturi; mit Stimmeneinheit. 1699: Hatvan forintos Portionak felszedésre, melyetis hogy fel szedessünk közönséges voxal determinaltuk csak negy vox tanaltatvan contradicens, Perceptora-

nak rendeltetett Ispa(n) Istvan Ura(m) Szabo Marton Urammal segitséggel lévén ő kk(ne)k az Uttzabeli Tize-dessek [Dés; Jk 286b]. 1703: ennek előtte néhány hetekkel igen onszoltak s kényszerítettek arra, hogy a kapitányságot újólág felvegyem . . csak nem vállaltam. Azért látván a nemes tanács, hogy csakugyan nem vállalom fel, azt végezték, hogy fertály gyűljön, és akit közönséges voksból választanak, nem leszen mentsége [Kv; Kve 276 SzF].

II. fn 1. kb. közösségi pénzalap/vagyon; fond comun; gemeinschaftlicher Geldfonds. 1621: Biro vram eő kglme czinaltasson húsz Beór vidret az keözeönsegesbeöl, meliek itt az Varos hazanal az kapu keözeöt . . legienek [Kv; TanJk II/1.319]. 1734: ha az gyermekek fizetéséből ki nem telik a Mester^a ura(m) fizetése a Közönségesből tétetik Contentum [Dés; Jk 555b. — ^aAzaz tanító]. 1784: az Executorokat nem az közönségesből tartoznak tartani és fizetni; hanem azon Individumok, az kiken az Restantia fekszik [Torockó; TLev. 2/6.2b].

2. köz/közösségi tulajdonban levő földterület; supra-fajá de teren care se află în proprietate obștească; in Gemein(schafts)besitz befindliches Feldstück. 1761: a' Rét nehol gazosotska lévén irtógattam, és mind a' felső, mind pedig az alsó végiben egy egy Bogiatska szénára valot a' Falu közönségesnek tartott [Illyésfa Sz; BfN 45/9 Brállya Maftyéj (48) zs vall.]. 1768: Gondos nevezetű közönségesből fel fogni kezdett edj darab szőleje [Boroskrakkó AF]. 1802: szakasztottak és adtak a' közönségesből a' Seprődi kápolna számára két darabotska helyet [MMatr. 240. — ^aM.].

Szk: *fa* ~ e. 1761: egy bugjára valo rétet örökké Falu közönségesének hallottam s tudom lenni [Illyésfa Sz; BfN 45/9 Farkas Makari (46) zs vall.]. 1771: a' Török buza földek, és ugarba fordulok osztassanak előre, s azután a' több Falu közönségei [Fejér m.; DobLev. II/428]. 1793: In Dosz a' Falu közönségesséből kasszáloja [Hari AF; i.h. IV/720] * *város* ~ e. 1765: az széna, zab, fű némellykor a város közönségesiből ment [M.ign. AF; Eszt-Mk Vall. 55].

3. kb. örökségbeli osztatlan közös pénzalap, vagyon v. földterület; bani, avere sau suprafajá de teren succesorálá nedivizatá/neimpárjtítá; unaufgeteilter gemeinsamer Geldfonds, unaufgeteiltes gemeinsames Vermögen/Feldstück. 1638: Azt ne(m) az keozeonsigesbwl hane(m) az maga riszibwl fizesse megh Jloná Aszzoni [Kv; RDL I. 114. — ^aAdósságot]. 1673: az közönségesből maganak az Relicta edgy . . tisztesseges szoknyat czinaltasson edgy perpeta palastal edgyüt [Kv; i.h. 154]. 1693: mivel Recognoscallyuk azt magunkis, hogy eddig regen veghez ment volna az Divizio, ha Dobai Uram eleinte ne refractariuskodgyek, es az mi igazitasunkot fel ne rugja . . Azert a' mely marhakot az Szolgak es adóssagok fizetesire rendeltünk, abbol mint közönségesből fizetodgyek meg az el alkut Szőlőknek munkája [Ne; DobLev. I/38.13]. 1736: úgy békéllödtek ösze az két Poss(ess)orok, nem lévén szabad senki(ne)kis különöst tartani az közönségesből [F.detrehem TA; Born. XI. 7 Kivorán Mihály (70) zs vall.] | ados vagiok az Hát-szeg vidéki Jozság áraban cum fl. 800. aztis az közönségesből exovallyák [JHb XXXV/21 Jósika Imre lev.]. 1758: Mivel a Bátyáim(na)k köntest csináltattak az közönségesből, nevezetesen mentét, nekem pedig nem, meg kívánom hogy nekemis az közönségesből tisztesseges

mentet csináljanak [Asz; Borb. I]. 1818: a' Biro rész ki pereltetett, atyafi kéznél vagyon, a' kiis kész minden időben ki elégíteni az atyafiakat, ezzel azt nyerte hogy békességben birta a' közönségest [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobai Sigmondhoz].

4. közjó, a társadalom java; binele obşteşc; Allgemeinwohl. 1710 k.: A három követ elment azalatt Béli-hez^a és az én jövendőlésem bétölt. Elment azután Nemes János, az is csak haszontalanul a közönségesre nézve, de a küldözök részéről felette hasznosan, mert avval a küldözéssel, tractával, mint a róka a kölyök agarat a farkával, úgy hordozták s vesztég ültették Béli-t, kinek minden momentuma in celeritate állott volna [BÖn. 707-8. — ^aBéli Pál, Háromszék főkirálybírája. Apafi Mihály fej. elleni szervezkedése miatt kénytelen volt portára menekülni, s ott halt meg 1679-ben].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

közönségesebben egyszerűbben; mai simplu/modest; einfacher. 1736: De az urak, főrendek, nemesek temetésire még az idegen emberek s asszonyok is cifra köntésben nem mentenek, hanem mentől közönségesebben lehetett, úgy öltöztenek [MetTr 406].

közönségesen 1. általánosan; in general; im allgemeinen. 1594: Az ideghen Sert miert hogy eo kgmek keozeonsegesen meg tiltak, hogy be Ne leojeón, hogy azert ez it valo ser feozeokteol dragabban Ne kenszeritessen venni], Wegheztek varosul hogy a' Sernek eytelet senky ket penznel fellieb Ne Adgia [Kv; TanJk I/1.232]. 1642: eő Naganak ore tenus megh mondottak miczioda nagy karaban forogh kgmetek az orszagnakis közönségesen minyaiunknak az a dologh [Sófva BN; BeszLt 115 Petrus Gauay a beszti főbíróhoz]. 1677: egy vagy két privatus embernek vétkejért, ártatlanul a' szegénység közönségesen ne büntetessék [AC 128]. 1688: (Madai Sámuel) leg közelebb mostani Partialisunkat közönségesennis, és nemelly bocsúlletes Atyanfiat személy szerint offendalta, annakokáért a' kiket offendált kövesse megh [SzJk 223]. 1703: Maga tudhatya kgmetek, hogy mind közönségesen az Harom Natio között egymás aránt, mind az Nemes Varmegyeken, edgyik az másik aránt, ugy az Székelly és Szász Szekeis egymás aránt . . mennyit panaszkodik a maga más felett valo terheltetéséről [UszLt IX. 77. 61 gub.]. 1742: minden szolgálatok, es praestatiok mellyek közönségesen tangaltak Nemes 3szeket, sine controversa három részre repartaltattnak vala [Hsz; ApLt 4]. 1792: noha Városunk nem tsak közönségesen, hanem annak különös Lakossai is a Ső árulás ez előtti ussussában voltak, Sajnoson kell . . ézenünk, hogy . . a Ső Áruihatásnak Beneficiumával Hazánk fiai közzül egy is nem élhet [Zilah; Borb.].

Szk: ~ *beszél*. 1705: Közönségesen beszélék a németek, hogy az armada harmadnap alatt elérkezik [WIN I. 603]. 1763: hallattam közönségesen az Falub(an) az Aszszanyak között beszélénia^a [Gálfa KK; Mk V. VII/1.34-5 Csizmadia Szávuly (36) jb vall. — ^aKöv. a nyil.]. 1814: beszéllették a' Cselédek közönségesen [Mv; TSb 12] * ~ *beszélget*. 1667: Közönséges hír, hogy mi Csőrapatakáig eladattunk az fejedelemségért; az törökök is közönségesen beszélgetik [TML IV, 38 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1780: azt is halottam az Dő-

vai Piaczon Koffárnék közöt beszélgetni közönségesen teli Torokkal, hogy Hajos Mester Dávid Uram erőssen biztatta volt az Hajos Embereket, hogy tsak árulyanak Pálkint [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] * ~ *él vele* általánosan használ vmit. 1813 k.: ha éltek is azon nevezettel többet nem mondtak mint az Esketésbe van, 's a' világ is közönségesen él vele [Dés; DLT 56-hoz] * ~ *hall közbeszédből hall*. 1610: Eztis keozeonsegessen hallottam az Vdwarnipeteol, hogj megh Eskeot Kun Peter Mihaly deaknegnek hogj el vezj ha Mihál deak el vez^a [Dés; DLT 321. — ^aOlv. elvész; értsd: meghall]. 1743: miolta a' Sövényfalvi Malmot építették a' Molnároktól közönségesen száma nélkül hallottam hogj holt vízben lévén a kerekek a' miat nem foroghat [Ádamos KK; JHbK XXVIII/9]. 1843: hallottam közönségesen, hogy a fuscussal mint földesúrral a három faluk nevében perel^a [VKp 86. — ^aVarga Katalin] * ~ *hallatik*. 1662: az hir is az ellenségnek az országban való bennlétele felől közönségesen bizonyosan hallatnék [SKr 661]. 1757: a mint közönségesen hallatott a Faluban azon Szegetlenben lévő törökbuzájának mintt egy harmadát eö Natásága Bethleni^a emberei meg szedték [Omlásalja SzD; Ks 10/IX. 12. — ^aBethlen, tőzsomszédos település] * ~ *mond*. 1676: Egyébaránt, Uram, közönségesen mondják az emberek, hogy Bánfi Dénes halálával semmi jó nem redundált az országra, sőt most a dolgok rosszabbul vannak [TML VII, 209 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * ~ *tart vkít vminek*. 1780: (Nevezettek) nálunk közönségesen gyanus Tolvaj Embereknek lenni tartották [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir.] * ~ *tud*. 1765: tudgyuk közönségesen hogy azon Legények mattzor is és más helyeken is olykor olykor midőn jo kedvek volt egy két Pistolly Lövéssel magokat mulatták [Gerend TA; KS] * ~ *tudatik*. 1845: az ökrököt is mint közönségesen tudatik a Katona bíró Hütösseivel hajtotta bé [Fotos Hsz; HSzjP].

2. általában, általánosságban; in general/genere, de obicei; im allgemein, gewöhnlich. 1628: Az ára közönségesen harmad, negyed és ötöd fő juhna, berbécinek, kecskének egy-egy ezüst tallér [TMÁO II, 69 Bethlen Gábor Tholdalagi Mihályhoz]. 1643: Klteknek közönséghessenis minden illendő dolgokban szeretettel igiekmem kedueskedni [Sófva BN; BesztL 32 Petrus Gavay Andreas Vegh besz-i bírőhoz]. 1701: Az Tubakkal kozensegess(e)n minnyaja(n) elünk, ige(n) keves ember vagjo(n) oljan az ki ne szina [Cseb U; Ks 90]. 1732: A Majorság szölő ha meg épülhet, meg terem közönségesen Vr(narum) vini 400 [Erdőszengyel MT/Szászsztyakab SzD; TS 51]. 1742: vakarukat vöttem minden héten közönségesen egy májás árrát | á buzával penig közönségesen ugy tselekedett, hogy kiosztván többire kölcsön őszszel annál több, és szebb buzát kévánt viszsza [Kv; AggmL 12]. 1784: midőn szilva bővön termet főztenek belőle harminz veder palinkát, melynek kupáját nálunk közönségesen négy Sustákon szokták distrahálni [Burjánosóbuda K; JHbK LX/18.10]. 1796: az el-múlt három esztendő a' mi helységünkön nagyon termékenyen lévén nem tsak az Exponens Urat hanem közönségesen mindnyájunkat nagyon meg szorított [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4].

Szk: ~ *véve*. 1852: A Sövény kertek a telek körül közönségesen véve mind ujittást várnak [M.falfalu MT; DE 4].

3. együttesen, közösen; împreună, în comun; gemeinsam. 1588: Az tanach haz vdwar(a)n ... ez Vdwar-yeo fal Az varosse zinte vgy, mint Mihály Vrame. Ha penig Jeowendeobe oda hatrais megh eppitk ezen keoztt, hat keozeonsegese(n) epichek [Kv; Szám. 4/II. 22]. 1597: Twdqm hogy uersengettek az Alpretyek^a az Nagy mezeyekel^b ezen hatar felol most keozeonsegessen ammyntt ky menenk, az kereztes hatar ffakat mwto-gaták mynekónk az alpretyak [Büdos SzD; Ks. — ^aAlparét és Nagymező Büdossal együtt szomszédosok] | Adgiak megh keozeonsegessen az Jk az nyilat az Actoroknak ezten napigh [UszT 12/32]. 1650: minden erdeokeot, halaszo helyeket, halastokot, ugi rendeltük hogj eo kemek keozeonsegese(n) birjak mindeniket egy arant, usussat, fructussat egy arant percipiallyak, az Jobbagiokis valamit eddigh eltek az erdeokeot ez utannis az szenter szabadason elhessek [O.fenes K; JHbK XLVIII. 31]. 1687: Ezen falub(an) vagon edgy pusztá Fundus, melyet magok az Jobbagyok közönségesen birnak szanto földelvel edgyütt [Derite K; WH]. 1746: Ádamosan ha valamelyik ház népe vagy deficiál, vagy el szökik ennek földet a Joszag Közensegesen aeqvaliter szokta subdividálni [Ádamos KK; Ks 23. XXIIb]. 1757: Ami Gabona lészen azt az Havasi Jobbagyok arassák le ... ugy az szenátis közönségesen tsinállyák meg [Torockósztyörgy; Berz. 3.1/4]. 1780: egy darab Bokros helyly melyet közönségesen birjanak [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: ~ *ad*. 1676: Bonczidan Vagion egy Tehen, aztis eö kegme nekiek atta közönségese(n) [Szentgothárd SzD; WassLt] * ~ *marad*. 1692: A nyolczadik s kilenczedik rend^a maradgyon közönségese(n), hogy a' kik-(ne)k székek nem lésze(n) az első rendekben, mennyenek azokban [Galambod MT; MMatr. 421. — ^aTemplomi széksor]. 1724: azon Padura Mare . a' Gergelly Fáirész Jobbagyoknak maradott közönségesen [Gergelyfája AF; JHb XXVII. 2].

4. közakarattal; de comun acord; mit Einstimmigkeit. 1681: Retyi Matthe Ura(m), az Sz: ministeriu(m) ellen sok izbéli valo motsoks maga viselese, cselekedese előttünk titokban ne(m) lévén ... Tetzet azert minekünk közönségese(n), hogy sz: Társaságunkbol^a relegallyuk [SzJk 152. — ^aÉrtsd: a lelkeszi karból]. 1684: (Egy földet) az Falubeliek közönségese(n) vetettek volt Lipcsei ur(amna)k Zalogb(a) [Borbánd AF; Incz. V. 59a]. 1715: (A rétet) az rendetlen, és terhes Contributiok miat, közönségesen az Falubeliek zálogosították volt el ... Adamosi Végh Ferentz Uram(na)k [Abosfva KK; Ks 38. VIII. 12]. 1720: Az Betsületes Czé edgyütt lévén közönséghesen el vegeztég (!) ő kigyelmek Hogy . inepi Cze Gyülesek ... lészen [Kv; KCJk 10a]. 1744: mi közönségesen Falusi Lakosokul Contribuens Személyekül résolválok magunkot, hogy elő nem állunk^a mig vállaszunk nem jó [Bölon Hsz; INyR 37. — ^aAz összeírásra]. 1754: falu gyülesiben közönségesen el végeztük hogy Alsoné Asz(sz)onyomat a falus biro falu nevével azon Tanorok(na)k birodalmatol ellenze (!) [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. 1801: Közönségesen meg edgyeztünk abban is, hogy a M. N. Sombori Commune Terrenumok fel-osztásának terhet . . . 'Sombori Elek Ur vállaira tégyük [M.zsombor K; Somb. II]. 1804: Fitori Ferentznek egy ökrinek a' Lába történetből ki törött 's arra nézve hogy kárba ne maradgyon a' Falu azt határozta meg közönségesen hogy ennek utánna a' kiknek olyan

szerentséltenségből károk történik tehát az olyan Marhát, ha arra való leszsz hogy Mészár székre vigyék, mindenkor két garason vágiák fontyát [F. rákos U; Falujk IV].

Szk: ~ végez. 1668: Az hódoltságón ha török jár tarozzék a falus bíró falus feleivel a közelebbik végbéli tiszteknnek minden késedelem nélkül hírré adni, melyet ha elmulatna méltó s illendő büntetéssel megbüntethesék, közönségesen végeztük [EOE XIV, 320 törvény-szöv.]. 1671: Végeztük közönségesen hogy ... ha a' Földes Ura meg-bünteti érdeme szerént a' jobbágyát jó, hanem; a' Tisztek érdemek szerént büntessék-meg a' büntetést érdemlő személyeket [CC 45-6]. — L. még CC 90.

5. mindnyájan; cu toji, toji; alle. 1666: Légrádi jelenté Ebeni István uram halálát, mely ha úgy vagyon, méltán szánakozhatunk közönségesen szegénynek halálán, mert egyik jó szolgálja volt Erdélynek [TML III, 606 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. 1680: Közönségesen tudjuk hogj Barla Péternek az jobb attya oda szolgált az hámorra [Jenőfva Cs; CsVh 78]. 1797: Elekesen^a míg a Jobbágyaság fenn állott a Gatyá nevezett alatt valok közönségesen az én értemre a Borberekiet szolgálták [DobLev. IV/784.1b Kordje Melintie Balog Szimion Paraszt felesége (80) vall. — ^aAF]. 1800: Reggel elmentünk közönségesen a' Rosolira meg ittunk egy fertályt 18. p [Torockó; TLev. 5]. 1805: én réam azak közönségesen ugy haraguszna, hogy nem szánnának egy kalán vizben el oltani [Csekelaka AF; KCsl 15].

Szk: mind ~. 1699: Mind közönségesen kérjük Kegyelmedet, mindnyájunk szolgálatjáért jöjjön el Kegyelmetek s ne is híresítse [TML IV, 516 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1761: Mind közönségesen tapasztaljuk hogy a Mlgs Fő Ispány Vr a ki magát jól applicálja aval durvan nem banik [Harangláb KK; Ks CII. 20 Jos. Szarka de Kövesd (44) ns vall.].

6. közkeletien, szokványosan; in mod uzual; gemeingültig, gewohnheitsmäßig. **Szk:** ~ hiv vmit vminek. 1617/XV/III. sz. eleje: a Bagosi Ecclesiab(an) lévő és léjendő keresztényen lelki Pásztoroknak hétről hétre, éj egy napi és éjeli proventusát (: kit közönségesse(n) Sabbathalisan szoktunk hívni :) igazán fogjatkozás nélkül meg adom [SzVJk 199]. 1627: mennek annak az erdeonek oztasara melliet Leorinczfalvi erdeonek hinak keoznsegesen [Lőrincfva MT; EHA]. 1753: ezen helységet közönségesen Móldvai pusztájának hívjuk [Szováta MT; EHA]. 1790: vagyon egy láb szántó föld, melyet közönségesen mostis Gilányi labjának hívunk [M.köblös SzD; DHn 48] * ~ hívattatik vminek. 1710 k.: abban vétenek osztán mindnyájan akik a római, augustai, helvéciai és görög confessióval nevezetnek, és magyarul közönségesen és rész szerént helytelenül is pápistának, lutheránusnak, kálvinistának, görögghitűnek hivattatnak [BÖn. 430] * ~ mond vmit vminek. 1742/1760: mindenkor hallottam Régi Emberektől hogy az kérdésben említett Szilágyi Familiának itten örökös ház helyei volnának az mellyeket közönségesen mind máj napiglan Szilágyi Jozságnak mondanak [Pujon SzD; WassLt Elisabetha Farkas rel. Joh. Farkas (70) jb vall.] * ~ nevez vkit vminek. 1807: azokat örök-kétig Dosának hivtuk és neveztek közönségesen [Makfva MT; DLcv. 4. XL. A] * ~ nevezetik vminek. 1769: a Török pénz mely közönségesen piásternek neveztetik ... a perceptorok Cassajaba ... bé vitetessenek (így!)

onnat penig a Pénz verő házban [UszLt XIII. 97a]. 1780/1804: Belső részei valamelly Bányák(na)k önként vagy töltögetés által bé omladovan, ha mások más Torokról az ilyen Bányákba találának vetődni, mely állapot közönségesen Törésnek szokott nevezetni az ilyen helyekről más torkon bé ment Occupánsok excludaltassanak [Torockó; TLev. 2/4bis 5].

7. szokásosan, szokásos módon; in mod obisnuit; (in) üblicher Weise, wie üblich. 1642/1813: az réghi edregh üdös emberek(ne)k az Nadgyát keözönségesen vallassák meg [Brassó; Eszt-Mk]. 1662: az dolognak külömb külömb változásához képest gyakrabba(n) kelle-tett közönségesen orszagh gyűlését celebrálni [UszLt IX. 75. 44 fej.]. 1694: Hogy pedig az határ(na)k osztasához közönségesen nyultunk .. egy darabot köz hely(ne)k hadtak [Mezőméses TA; WassLt]. 1794: Ezen 14 Számbol álló Tanuk közönségesen Törvényesen Mi előnkbe idéztettek, keménnyen meghűteltek [Z; Ks 81. 57/57].

8. nyilvánosan; in public; öffentlich. 1646: Marko Matyas az Czenak közönségesen azt mondta in publico el vonatok raytam az 3 forintot [Kv; MészCLEv.]. 1691: fel teszi eo kglme erős feleletib(en) ellenem, hogy ... En Dees varossanak hűtös Assessorit es Executorit közönségesen le hamisoltam volna, nem igazan cselekedők(ne)k hamisak(na)k pronuntialt(am) volna, az mellyet én simpliciter tagadok [Dés; Jk]. 1693: az Egyház fiak az kezeknel levő Ecclesiái bonumok felől tegyenek emlékezete(t) közönségesse(n) az Ecclesiab(an) [Vargyas U; UnVJk 50]. 1736: Constal világosan az Szk előtt az detentus Kibedi Györgynek az A ő kglme tisztessége s betűlete ellen közönségesen sokak hallottára lett szavai (így!) ... most defacto az Piaczon meg veretsek, s az A ő kglmetis deprecallya tettett a törvénynek [Torda; TJkT I. 99]. 1783: Sokat törekedik az nemes compania fóruma, hogy miképpen és jobban deliberalhatna irányta, de közönségesen maga gyengeségét az fórum megvallja, hogy igen súlyos és nehéz az causa ... a két felperek vigyék az civile forumra [Taploca Cs; RSzF 234]. 1809: (Az ítéletet) a magok kerülettyekben mindenek(ne)k tudására közönségesen ki hirdettetni el ne mulassák [UszLt ComGub. 1560].

9. egyszerűen; simplu; einfach. 1728: vagjon egy negy vágásu Pitvar jo tágos Keményel közönségesen be padolva [Ludvég K; Told. 29/19]. 1844: Cizmadiák Szakmári Ferencz szembesitetett; és a' fennebbi Vaddgyai, bünei. és Tett mocskolodásai aránt értesitetett; a' melyre Közönségesen azt felelte; hogy a' káromlások nem igazak [A.sófva U; DLt 1441].

közönségcsítés közzététel; publicare, aducere la curtosință; Veröffentlichung, Bekanntmachung. 1850: Köz-zsinatunk ezen határozásának közönségcsítésére nézve, a nagy Meltodag(ú) kormányzó elő Excellentiája meg találándó lészen [Nagykapus K; RAK 3 hiv. leirat].

közönségcséppen 1. általában, általánosságban; in general; im allgemeinen. 1590: Mikor penig Neűezetes Tiztessegbely Ember keozonsegeskeppen, Egez Tanachyott Rutol es szydalmaz meg, Cygannak hamisnak Mongya eo keglmeket Byrakat wltessenek le az varos Directori affele zemelyheoz [Kv; TanJk I/1.120]. 1599: Chyerenj Lazlo ... az eo maga Nemes haza vthan

valo Nemes eoreoksegyth, thudni illik zantho feoldejt, kazalo es zena Rithey, Erdejt Ezéken kwueól, keözönsegeskeppen minde(n) keozepfaluba(n)^a valo Jusat, az mi eo rea ot Nizeadeok volnanak, zallagba adtha ... Theke Ferencznek [Dés; SLt 29. Y. 10. —^aSzD].

2. együttesen, közösen; împreună, în comun; gemeinsam. 1579: Megh ertettek eo kegme Az kwlen kwlen valo Igyekezetet es varassunk zabadsaga elle(n) valo chyelekedeteket Az Nemessegnek eo kegme Biro vram Az nemes vramat keozönsegeskeppe(n) megh keowetwe(n) tegie(n)nek tudomantetelt es protest(ati)ot erről hogy Effele dolgat Az Nemessegnek, mellyek vannak varassunknak zabadsaga elle(n), semmykeppe(n) el nem twrhetyk sem Akaryak el zenvednj a wagy twrny [Kv; TanJk V/3.200b]. 1585: Kerekes Marton Vallia, Megh Akara Mich(ae)l Man tartany Az hazat Aky keöz Az Attiafiakal hogy megh Adna kinek kinek Az Attiafiaknak Az ewet, De betegesgebe esek, Es Az Attiafiaknak vizza ereszte hogy el Aggiak keozeonsegeskeppen [Kv; TJK IV/1.457]. 1592: Az mikeppen Miklos falwj Nagy Palnak es az teob ott valo lo feieknek megh Jzente volt kiralj biro hogy az utat megh czinalliak az ott valo lo feiek akartak cziak Nagy Palra vetnj de az teorwenj vgj talalta volt hogy keozeonseges keppe(n) kel czinalni [UszT]. 1638 k.: Panaszkodnak keozeonsegeskeppen hogy az tisztarto mindenteöl egi egi meh kosart szedet szokas kiueol penz nelkw [Szászfénes K; GyU 36].

3. ~ hall közbeszédből hall; a auzi din zvonuri; vom Klatsch mitbekommen. 1585: Margit Georgy Kowachne^a hallotta(m) keozeonsegeskeppen hogy a' holt le-gyeny kereste a' halalt maganak [Kv; TJK IV/1.470. — Vallja].

4. ~ él vmivel szokásosan, szokásos módon él vmivel/tesz vmit; a proceda în mod obișnuit; etw. wie üblich/in der üblichen Weise tun. 1561: Az ky ualaminew ewst miet wag arany mwiet megy akarna böchwltetni eg'eb köz mester meg' ne bo'chwltesse hanem Chak az ket eskwet köz mester . Az ceh mestereknek penig' az böchwel mwntkaiokert ket ket penzek iarion az mynt az uaros ewel közönseges keppen zokot elny mynden forintbol [Kv; ÓCART.].

közönsegeszerű átlagforma; mijlociu; durchschnittlich. 1748: Sertarto közönseges szerű hordo nro 6 [Csi-cső Cs; Ks 65. 44. 13].

közönseggel 1. általános érvennyel, mindenkire vonatkozóan; general valabil, cu valabilitate generală; mit/von allgemeiner Gültigkeit, gemeingültig. 1558: Ha az wr Isten Ennekem leyany Magzathot adand, Attwl még walwa kyt Myhalfy Thamasnenak hattam vala, es egyeb gyermekymnek, hagyom Mynden rwhaymat es Egyeb eltezetyet, Ennek ez gyermekemnek az kyt az Istentul varando wagyok, ha penyg syw lezen kezenseggel hagyom hogy oztozzanak wele, az teb gyermekimmel Egyetembe [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. 1561: Mynden az ky mesterre akar lenni tyztesseges at'atol anotal ualo leg'en hire newe es tyztessege wzetet ne lege(n) Annak felette az Cehbe tartozzek hat florintot fizetni es az mestereknek közönseggel eg' tyztesseges ebetet adni [Kv; ÓCART.]. 1573: Ertik eo k. Biro vramtwl Az vam dolgat Es az Va-

radda valo ky Menetel dolgatis myben al Igen keryk hogi legen zorgalmatos gongiók rea, valamynyt Jobban Twgia eo k. forgatny, Ne kemelliek az Mwnkat valamely fele az zwkseg Mwtatya, hogi vezteg halgatas myat Ne Jecien teob tereh eo kegre es az varosrais keozensegel [Kv; TanJk V/3.78a]. 1662: Egy summában s közönseggel a jó magisztártus tisztait s tulajdonit kiadja világosan Mózes ötödik könyvében [SKr 689]. — L. még SKr 628.

2. közösen, közakarattal; de comun acord; gemeinsam, einstimmig. 1564: Az töruintelensiget az kit irtunk mind közönsigel fel ide ezeket mi raitunk bech pal mivelte Antal peter fiaual egietemben [SzO II, 180].

3. nyilvánosan, a nyilvánosság előtt; in public; öffentlich. 1574: Marton porozlo hallota It az varos haza tayan Bezellek keozensegel hogi vicey lanos Ezwt Marhat veot volna ky Tompa Istvan ladaiaibol De Eo nem Newezhet senkty kyk beszelletek [Kv; TJK III/3.397].

közönyös közömbös, érdektelen; indiférent, nepăsător; gleichgültig, einerlei. 1861: Az ember a' nagyszerű, 's gyakori szerentsétlenségek közt elfásul rendesen, 's közönyössé lesz [Gyalu K; RAK 64]. 1864: mi annak az oka? hogy a nép az iskolák iránt közönyös? [uo.; RAK 96].

közöröm közös öröm/örvendezés; bucurie comună; gemeinsame/allgemeine Freude. 1823: Ha Édes Atyám Uramék 'Sigmond napját egésséggel, és örömmel tölthetik, azon köz örömhöz én is hozzá ragasztom alázatos fiui tisztelettel elegyített örömemet [Ne; DobLev. V/1077 Dobolyi Sándor lev.].

közös I. mn 1. személyek v. közösségek azonos jogú tulajdonában levő; de proprietate comună; im Besitz von Personen od. Gemeinschaften mit gleichem Recht befindlich. 1677: A' Külömböző religion lévő helyekben, a' hol csak egy volt a' templom, a' régi végezések szerént, a' major parsnak ... szokott igazításba vétetni, és a' mellyik religion lévőek több számuakon találtatnak lenni, azoknak adattatni a' templom, közönsegesen penig a' több religionon levőknek, mind számok, mind a' közös templomnak proportiojok szerént, el-limitált más templomot építtetni [AC 4]. 1720: Nagj Enyedi Fel Enyedi, Musinai, Vladházi, Nyirmezei, Diomali, Kis Orbai, és Felső orbai öszve folyo határokbán Szabad Erdő ... a' fen specificált Várossal és hét falukkal közös lött volna és mindenik(nek) ... szabad lött volna usualni [Ne; EHA]. 1744: egy nagj darab Bikkes erdő, melly Falusiak Erdejinek tartatik és nemelyek a' Possessorokat excludalni kívánnák belőlle, de némelyek asztis Közösnek fatealjak a Possessorokkal [M.zsákod U; EHA]. 1757: erdő ... a bé bíró kisbess Possessorokkal közös vagion a Bikfőben [Dányán KK; LLt Fasc. 129]. 1772: az utrizált Erdő mellyik Falu Határához tartozzék, minthogy én azt közösnek értem, és mint a Bádoziak, mint pedig az Dobokaiak egy aránt éltek, meg mondani nem tudom [Doboka; Mk III. XVIII/82]. 1873: a teme-től közös, cath, ref, gör. cath. együttesen használja [Bur-jánosóbuda K; RAK 18].

Hn. 1781: A Közös alma fákon felyűl [Mákó K; Hr] Közös Tanorókba (k) [Gagy U; EHA].

Szk: ~ *bokros hely*. 1840: *vagyon egy közös bokros hely, mely legelőnek használtatván fel nem nőhet* [Szentbenedek SzD/Kv; Ks 100 Nyilak könyve 32] * ~ *(csikos/halas) tó(hely)*. 1684: *Az Reked oldalan az Szekiekkel közös To felet ualo föld közepben ket Sinor harmincz kettöd fel öl, fen az berczen három sinor, 23 öl* [Gyulatelke K; SLt AM. 24]. 1742: *Falu Toja. Vagion az Falunak más Falukkal edgüt közös nagj halas toja, mely halas To minden esztendőb(en) meg halásztattván, midön az Tot biro Faluk az halat egy más között fel oszszak, azután a Madarasi Lakosok és Po(sse)ssorok az eléb meg irt Praxis szerint szokta(na)k a' magok halbeli részekből osztotni* [Mezőmadaras MT; Ks 4. VII. 1]. 1761/1808: *Közös to helyet is tudunk ezenn falu Határrann* [Pata K; EHA]. 1816: *A Medve szeg kerületibe lévő különös és felső kertbeli közös Csikos Tok* [Hidvég Hsz; EHA] * ~ *határ*. 1675: *szócs Kata Aszszony tiltattya keglteket Magyar Letán^a lako indifferenter minden nevel pevezendő lincolacat Magyar Leta es Aszszonyfalva^b közös Vár nevű hatarátul, mely olim Leta Várához, és az után a memoria hominu(m) a megh nevezett ket faluhoz pacifice mind eddégis birattatott* [JHbK LIV/31. — ^{a-b}TA]. 1702: *a' Tartsaházi közös határ osztassék fel a' két Ekklesia között; minthogy a' miénknek nagj kárával, a más rész foglalta el mindenkor a' jóvát a' földnek, nagj kárával szegény Ecclesiának(na)k* [Kv; SRE 81]. 1777: *Nyoltzadik tábla a' közés határig a' szurdokiakkal közre birat* [Magura TA; Ks 89] * ~ *havas*. 1723: *Ha acrealni akarta volna Szava vra(m) a' Patert ne engette volna a' csúrt tul a' Jara vize(n) az közös havas inaba(n) epitetni* [O.fenes K; JHb Mikola László br. Jósika Imréhez]. 1795: *Fekete Fenyves nevezetü Nagy Erdő és Közös havas* [M.valkó K; KHn 105] * ~ *hely*. 1718: *Miklos András, Ugron János jobbágya azt vallja, hogy Tartsafalvi Mihály(na)k azon virgo közös helyb(en) kaszaloja volt* [Tarcsva U; TM 72]. 1751: *Vagyon egy darab közös hely (: mely is most kukuk hegyinek nevezetik, és ökor tilalmasnak tartatik :)* [Mezőbodon TA; EHA] * ~ *jószág*. 1793: *minthogy a' Papoknak és Professzoroknak a külső közös Jószágokból régtől fogva jární szokott egy 's más aproság jövedelmecskéjük ez előtt bizonyos Esztendőkkal olly ígért mellett el vonatot vala, hogy az más moddal ki fog potoltatni, ez pedig mind ez ideig is nem tellyesített* [Kv; SRE 292] * ~ *(osztatlan rész)-erdő* köztulajdonban élt/használt erdő. 1718: *Az orbai határan tilalmas közés erdő* [Baca (SzD) körny.; LLt 2/3]. 1731: *Kosár Csere nevű közös erdejeketi kik pusztították és hordoták el?* [M.bece AF; EHA]. 1757: *A Falu között egy darab közös Pusztás Beretzki rész erdő* [Nagyernye MT; EHA]. 1793/1864: *Osztatlan közös erdők Bokros nevetlen* [Csicsógyörgyfa SzD; TSb 1] * ~ *porgolátkapu*. 1782: *ment a határ ... a Pojánák felett ... az hol az előtt a Galgaia(na)k és Örnezeieknek közös sövények és Porgolát kapujok volt* [LLt Csáky-per 575. L. 5. — ^{a-b}Almásgalgó és Szamosörmező (Sz) lakosai] * ~ *sövény* → *porgolátkapu* * ~ *szénafű*. 1592: *Azert Euocaltwk az Jnctusokat hogy ez jelen valo 1592 eztendeobe(n) Z Birtalan Apostol nap^a tatat mentenek az Z. királj hatarb(n) Aklos neuw helyben valo keozos zena fwueonke szenankra es ell hoztak ... Az zena fwnek falw fwue Newe melyben anni re-*

zeonk vagio(n) mint az faluba(n) egy Embernek [UszT. — ^aAug. 24].

2. két v. több birtokos/örökös közös tulajdonában levő; care se află în posesiunea a doi sau mai mulți proprietari/moștenitori; im gemeinsamen Besitz zweier od. mehrerer Besitzer/Erben befindlich. 1589: *Engem Magyar Thamas hit vala eczer oda az maga hazahoz hoznak beoreokeoth ele mely keozos volt Imreh mesterrel Az beorth megh beochiylleok egiket eggiketh 21 penze* [Szu; UszT]. 1599: *vala abban az chiürünkben közös buzank, melj buzantok az peres chiepletni Akara meliben vgja(n) kys chiepletet, melj buzat en tölem meg is tiltott vala* [i.h. 14/32]. 1676: *Vagyon az Falu vegin egy Tho hely Thorma Istvan urammal közös* [Backamadaras MT; EHA]. 1681: *A Töuissi^a portio ket karba(n) áll. Az edgyik része mely Szegeny Atyamrol maradt régi örökös ... A másik része a Töuissi portionak senkiuel se közös* [BálLt 1. — ^aAF]. 1738: *ada ... Verés Istvannak All Csik Szekben Szent Imré között egy darab belső ioszagot az mély ioszág közös az töb Veres Atyafiakkal az mély vatogoslag birattatik* [Hr 10/8]. 1742: *Mind ezen elő számlalt kaszálók ... Maxai Ferencz és Joseff Successori köszt, oszlo, és közös, edgyenlőleg* [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. 1761: *Ezen Erdők közések az egész Branyitskán Biro Josika Familiával* [Valye lunga H; JHb LXX/3.210]. 1830: *mínek utanna sok rendbéli kedvetlen környül állások miatt köztünk Válás kezdődött — minthogy eddig ... Vagyonaink közösök voltanak — ez után pedig külön kelletvén laknunk Vagyonainkit is meg kelletvén különböztetni, hogy kiki a magátét tetszése szerént használhassa* [Ne; DobLev. V/1161.1a].

Hn. 1781: *A Közös alma fákon feljűl (sz)* [Mákó K; EHA].

Szk: ~ *birodalom*. 1670: *azon leszek, Kegyelmedet s szerelmesit az Barcsai jószágban megörökítksem, melyben egyéb akadály nem is lehetne, hanem az Szentpálné asszonyommal való közös birodalom, de abban is módot mutatna Isten* [TML V. 378 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~ *erdő*. 1686: *az Reday familia Ket utt keozot leueo keozos erdejek* [Usz; Törzs]. 1815: *Groff Kendeffi Adám a közös Erdőt együtt pasztoroltatják* [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 399] * ~ *ház*. 1596: *Az zot pedig chelekede eo ugia(n) nagj Galambfalua(n) Vduarhelyekben közös hazúnknal mikor teórúenhez hittu(k) volna felesége kepebe* [UszT 11/36] * ~ *ház-hely*. 1693: *Az Regi osztoszaskor Breda Jgnat kalotsai Jobbágyi haz hely nélkül jutvan Ebeni Judith Aszszony-nak ... Völtsön adának a' közből ... mostan kijárt közös ház helyet tul a' patakon* [Völcs SzD; SLt AH. 17] * ~ *jobbágy*. 1690: *En ... Szlecsken^a lako Vasas Laszlo adom mindenek(ne)k tudtara ... hogy ... Leven egy közös Hoszu Istvan nevű Jobbágy mellyrűl ... az szegeny Aszszonyom Anyamat az szegeny Sarkadi Ferencz Uram tisztessegesen meg elegitette* [Borb. I. — ^aSzD]. 1765: *az Urak ö Ngok közös Jobbágyok* [Gerend TA; KS]. 1781: *Nagj praejudiciuma lehetne továbbá az edgyik atyafinak ebből is ha az másik a' közös Jobbágyok(na)k gyermeki közzül többet venne be Udvarába Tselédnek mintsem a' másik atyafi* [Told. 27] * ~ *jök* közös javak. 1829: *a' Convictiva summának ki elégítése is a' közös Jökből esett* [Ne; DobLev. V/1155.10a] * ~ *jószág*. 1740/1778: *Kacso Mihály Uram hütös társa is*

Fejérvári Ersebet Aszszony, emaritatijára valo expensáját, praetendalhattya a Szent Ersebethi közös Jozsagbol [Pókafva AF; JHb XXV. 57]. 1764: Károlyi István költözött le és bé . Kemény Gergelly, Miklos és Sigmond Urak eo Ngok Gerendi közös Jozsagokban lévő Kastélyokban [Nagysajó BN; KS. Mich. Détései (20) és G. Csizmadia (19) jé vall.] * ~ *jövedelem*. 1829: az tulajdon jövedelmekkel is a' közös jövedelmet Szaporítottam [Ne; DobLev. V/1155.8a] * ~ *malom*. 1662: közös molnokból . igirenek nro 20 veka buzat [Szentmárton Cs; Berz. 1. 20/3]. 1796: jobb volna ö Nságának a maga Malma Gátyát alább szalittani, hogy a közös malmunkat el ne iszapálna [Ádamos KK; JHb XIX/56] | Várhegyi közös Malmunk arendatora minden Szakadást, ostor és Csapogátokat, Silipeket . jo moddal és erősen megcsinál [Várhegy MT; TGsz] * ~ *pitvar*. 1725: Ezen közös Pitvarban vagyon egy kö Szivárvány mely a' két felől lévő házakat ösze foglalja [Marosztkirály AF; MNy XXXIX, 384] * ~ *szőlő*. 1745: 1744beli Betzi Majorság közös szőlőn termett virág ürmös bor urn(arum) 12 [uo.; Told. 18] * ~ *telek*. 1855: jollehet az ovári Ipom féle közös telekbe mint férjnek két harmadam lenne, 's mégis onnan még 838-ban el üldöztem Károly fiam(m)al együtt az hűtlen nöm, 's pártosi által [Kv; Végr.] * ~ *udvar*. 1766: (A) közös vdvart soha meg nem vásárolhatta a' Praedecessoromtól, nem lévén arra Jussa | (A két gazda) Gabonáját, Fáját, Borát, mind a' közös Vdvaron takarította bé [Torda; TJkT V 309, 327].

Sz: ~ *lónak romlott/túros a háta*. 1731: Jol mongyák közös lonak turos a háta, valamely dologban sokan vadnak ritkán menyen jól véghez [Gyulatelke K; Pf]. 1849: Ittenn Hoszszaason bé telyesedik azon köz mondas közös Lonak romlott a' háta [Hosszúaszo KK; Born. F. la Bartha György Török Emanuelhez].

3. (részleges) földközösségben élt/használt; folosit in devälmäsie (partjälä); in (partieller) Feldgemeinschaft gebraucht/genutzt. 1603 k.: en mi(n)d keozesnek túttam hatarokat [UzT 16/65 Benediktus Istuani de Vduarhely (75) vall.]. XIX. sz. eleje: (A) kaszálló helyek közösek kaszálláskor köz erővel rallak le kaszállják az termést [Vád SzD; Told. 19.70/10].

Szk: ~ *oszló föld* (részleges) földközösségben élt/használt föld. 1744: Tálás Filimon bele kapott s akadott s szántani kezdte egészen, s erőszakosan bírta a Falu oszlo közös földit [Szentmargita SzD; KGy] * ~ *osztatlan hely*. 1760: Vadnaké ezen Falu Határáb(an) közös osztatlan Helyek ha vagynak, mik mennyik, minéműek azokat promiscue egyaránt usuallyaké a Lakosok . vagy Esztendőnként osztják [Kővár(Szt)vid.; KS vk] * ~ *szénafű*. 1733: Kaszalo Rett pedig minden Haz utan negy negy nyil vagyon, az Szomszedcságit pedig nem monhattuk meg, mivel közös Széna fűnk lévén minden esztendőben(en) fel oszlik és az melyk egyczer jó madczor nem az jó [Kincses KK; SLt 8. K. 5].

4. ~ *ház községháza*; primärie; Gemeindehaus. 1817: a folyó 1817-dik esztendőben, május 5-ikén megjelenén a nemes communitás közös házánál közönseges egyetértésből megedgyesültek azon, hogy az előre ellicitált havasok közül Bélbör havassára szükségek lévén, azt licitációra nem bocsátják [Szárhegy Cs; RSzF 131].

5. ~ *kassza közpénztár*; casierie publică; öffentliche/Gemeinkasse. 1840: gyalog katona Gyenge István . . jelenté magát, hogy egy hamos kancáját gonoszul levágták, úgyannyira, hogy azon vágás által megdöglött. Mire nézet a közönség megtekéntvén, azon káráért fizettünk 5, azaz öt váltó magyar forintokat a közös cassából [Jenőfva Cs; RSzF 105-6]. 1872: Ha per költség háromlik reánk azt az ekkla cassájából fizetik. Ezért votizálásra került a dolog; 12, három ellenében eldöntötte, hogy . az ekkla közös cassájából fiztessék a per költség [Burjánosóbuda K; RAK 119].

6. együttesen végzett/folytatott; făcut în comun; gemeinsam gemacht/angestellt/vorgenommen. 1823-1830: Indultam el a kollégiumból október 17-én, szüretztünk, dézsmáltunk bort, törökbúzáat Ladamoson, Buzdon, Girbon és Vingárdon, e volt a közös szüret [FogE 109]. 1854: Czeh gyüllés tartatott a' melyben fel hozdott és panaszolodott miszerint Dalhan Josef . a' Czéhtul sorára kapott legényt egy Kádár mesternek adta volna által, véle közös dolgoztatás véget [Kv; ACProt.].

Szk: ~ *kauza/per*. 1753: Néhai Hites Ferje a közös Causab(an) adott maga részirül 7. Marjasokat [Kraszna Sz; Borb. II]. 1836: Idősb Doloblyi Sándor . A Patzolai közös Perek Fojtatására Esztendőnként igért 30 VForintakat [Szentbenedek AF; DobLev. V/1214].

7. két v. több személyt közösen érintő, több személyre vonatkozó; care se referă la două sau mai multe persoane; zwei od. mehrere Personen gemeinsam betreffend. 1639: Az Keczelej Gergelj Deakkal ualo keozeos kereskedeo állapotbol maradot be uarando állapotbalj Adossagokból f. 815 d. 26 [Kv; RDL I. 116]. 1799: máj Napon hozzám utasított Levelit Kedves Fiam Uramnak kedvesen vettem. Melyből látom minémű bajjokodásokkal küszködjek de bizony velem is közös, mert a F. Királyi Gubernium parancsolatlyából csak a mult héten tentáltatott a Tekintetes Tiszttség ellenem Executiót 64. Rforintokig | A Pénz szűke is majd olyan közös nállam is mind Fiam Uramnál [Ne; DobLev. IV/810 Szántó Sándor lev.].

8. együttesen/közösen ejtett/elkövetett; care a fost făcut/comis în comun; gemeinsam verübt. 1825: eleven emlékezetekben lehet az, hogy az közös hibákért valami Hét Ezer Német Forintokat, hogy kelték fizetni [Ne; i.h. V/1088.1b].

9. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *birtokosok* együttes birtokosok; coproprietari; gemeinsame Besitzer. 1878: a 16ik sz. tjekben Fogarasi Josef és neje Vitályos Julianna egyenlő arányú közös birtokosok nevein álló birtok testek 2. és 3 felé fel osztatlan a le jegyzendő részletek pontosan 's határozottan ki jelölve nem lettek | (A) 960-967 hr sz: a: foglalt birtoktest idős Pataki Jozsef és Fogarasi Josef osztatlan közös birtokosok néven van fel véve [Torda; Tolvaly lev. hiv.] * ~ *egyetértéssel* együttesen, közösen; împreună, de comun acord; gemeinsam. 1875: Közös egyetértéssel meg alapított vételár 9 ár fra kilencz forintokért osz értéken, melynek kézhöz vételét eladó Tamás Álois, egy uttal nyugtazza [Madéfv Cs; Mt. — "Olv.: osztárak] * ~ *erővel* együttes erővel; cu forță comună; mit gemeinsamer Kraft. 1792: (A másik dürrückölő) közös erővel és költséggel, közös haszonra épülyön [Kük.; JHb XIX/34] * ~ *költséggel* → *erővel*.

10. kb. közös haszonvételű; de folosinjă comună; von gemeinsamer Nutznießung. 1647: Itt az korczoma Urunk részere vagion, miüelhogy az Gergely fay korczomarias keozeos volna [Vingrád AF; BK 48. F. 16].

11. ~ *vmihez* köze van *vmihez*; a avea de a face cu ceva; mit etw. zu tun haben. 1657: árulta s vádolta az atyámat az említett Imrefi János az dologhoz^a közösnek lenni, annyéra, hogy házára akart az fejedelem imeznek tanácsából küldeni, s törvénytelenül és ártatlan megöletni [KemÖn. 28. — ^aNyilván a Báthori Gábor fej. elleni pártozkodáshoz].

12. kb. egymással azonos/megegyező; la fel, acelaşi; gleich, übereinstimmend. 1809: látom, hogy a' Replicájában citált Documentumai mind egyig közösök Alföldi Antallal, és Fizi Mihályal, valamint a' Replicais hasanlilag közös 's annál fogva nem distingválhatom a' Orbán János Feleletit, amazoknak Feleletjéktől [Kv; Pk 3].

13. ~ *szülő* párinji comuni; gemeinsame Eltern. 1781: arra ajánlák magokat, hogy . . . a regibb közös Szüléktől fel vött Zalog summát . . . három egyenlő részre fel osztván, annak réájak esendő harmad részit mindenik agon valo Atyafiak meg adni készek csak oszlojanak fel a' jóságok [Asz; Borb. I].

II. *fn* 1. együttesen/közösen birtokolt vagyon; coproprietate; gemeinsames Erbe. 1738: jovallásom s hagyásom az hogy ha lehet közöst ne birjanak, hogy annális inkább az atyafiságtalanság szeretetlenség közikben ne gyükererezzék [Ks 14. XLIIIa Kornis Imre végr. fog.]. 1769: az udvarb(an) mint egy harmad Napig tartott osztatások s Nyilaknak kivonásáig . . . a Tit Két atyafiaknak magoknak Cselédekkel együtt mind a közösből lótt intertentiójok [Felőr SzD; BetLt 7 Nic. Barta (54) jb vall.]. 1803: Mind ezen erdők ma el vagynak pusztulva mert a' különöst a' volt örmény arendátor, a közöst pedig a' részesek el élték [Berekeresztúr MT; BetLt 5 Mart. Sinka (50) ns vall.]. 1807: amíg a francia háborúban ki volt rukulva Gáspár Kristóf, azon üdők alatt a testvérbátyja, Gáspár Gábor . . . közösből zálogosított volt egy fűrész-részt [Szárhegy Cs; RSzF 241].

2. közösen élt/használt határrész; parte de hotar în folosinjă comună; gemeinsam genutzter Flurteil. Hn. 1767: a közös nevű helyben (k) [Nyárádtő MT; EHA]. 1774: a Bádoki határban lévő azon Erdőt melly vulgo közösnők (!) hivatik [Bádok K; BHn 26]. 1814: A Közös nevű Erdő [Pusztakamarás K; EHA]. 1838: Közös nevezetű helyen vagysis a Szélen [Bádok K; BHn 30].

3. részes/társ vmely dologban; copărtăş; der/die Mitbeteiligte. 1657: Úgy segéljen Isten engemet, hogy ez dologban se hirem, se tanácsom, sem semmi interestentiam nincsen, és ha van egy igaz híve Rákóczi Györgynek, én vagyok második . . . remélem, hogy az kik titeket olyan dologgal biztattak, tudván, hogy magoktól elégtelenek véle olyan nagy hiteltelenségnek végbenvitelére, ki fog esmérzeni tökéletlenségek; kellett azért olyakat közösöknek nevezni, kik ha latorkodni akarnának, nyomhatnának is valamit [KemÖn. 212].

4. kalmártárs; tovaráš de negustorie, asociat (de afaceri); Handelsgefährte. 1638: Csiszar Istua(n) eggyüt kereskettek Meszaros Mateual s egi szallason voltak Karolyba(n) keözösse volt egik az masiknak [Mv; MvLt 291.126a]. 1655: Rázmány Jstván egy olykor kért töllem pénzt . . . mert Nagy Banyaj közösse volna itt, annak

pénzt kelenne adni [Kv; CartTr II Mich. Csepregi ötös vall.].

közösen 1. együttesen (másokkal együtt); împreună, în comun; gemeinsam. 1767: nehaj Also István ur őzvedgye szomszédaságiban birattatik még egy darab erdő a Bodoni atyafiaktól közösön [Vajdasztván MT; JHb IX/48]. 1778/1813: Ezen meg irt Erdők az itt valo egész Compossessor Uraktól osztatlanul közösön . . . birattatnak [Balázsháza Sz; JHb LXX/6.25]. 1801: (A) közösösen biratatott Határ . . . hová hamarébb léendő felosztását szükségesnekis látom [Lunka H; Ks 80. XL. 26]. 1820: Marha legelőink(et) . . . használjuk ökör tilalmasnak közösön földes urainkal [Názánfva MT; Berz. 21]. 1832: Vagyon egy Marha Legeltető hely . . . e közösön legeltettetik [Márkosfva Hsz; BetLt 1]. 1839: A Nagy Réz erdő, melly több Helységekkel közösön használódik [Ipp Sz; EHA].

2. ~ *marad* közös birtoklásban marad; a rămîne în posesiune comună; im Gemeinbesitz bleiben. 1742: (A határból) egy darab nem osztodot fel hanem közösön maradt [Mezőbánd MT; LLt Fasc. 126].

közösít egyenlővé/egyformává tesz; a egaliza; gleichmachen, abgleichen. 1692: az nagy hatalmú . . . kégyelemnek Isteni . . . az szomorú és gyaszos hálál sebhető mérgeivel . . . közösítette volna, hogy annál is inkább az eo Felségé nagy dicsőséggel töllyen akárrttya tessék életünkbe(n) s halálunkkor is [DLev. 5].

közösködés 1. közös kalmárkodás/kereskedés; negustorie în comun; gemeinsamer Handel. 1570: eo Nem Thwgya Michoda keozeskedések volt egymással [Kv; Tjk III/2]. 1573: Veg Gergel azt vallia hogi az zent Martony zokadalomba Eo vytte volt vinct es galt valamy karasiaual, ott latta hogy Mind egy arant forgottak Barom vetelbe, Mykeppen valo kezéskedések volt eo Nem Twgia, hallotta hogi Neha zowal meg haborottak volt egimással az keoleg feleol, Azt Monta gal vincenek, myt gondols wele hyzem Nekemis Annye Benne Mint Noked | Balogdy Farkas hity vtan vallia, hogy az nehay peter deaknetwl hallotta . . . hogy az Eo vranak liffy farkasnak volt keozeskedesse peter deakal arany es ewzt dolgabol [Kv; Tjk III/3. 122, 133].

2. ~ *be foglalja magát vkivel* együtt dolgozik/folytat mesterséget vkivel; a se asocia cu cineva; mit jm gemeinsam arbeiten/einen Beruf/ein Handwerk gemeinsam treiben. 1580: Baka Georgy . . . Az my nemo keozoskedesseben foglalta magat Thar Istwannal, Azt Zent Mihaly napigh wegezze el, Annak vtanna tarchya ahoz magat a mint magat Ayanlotta az teob henteler mesterek Rendtartassa zerent [Kv; TanJk V/3.220b].

3. paráználkodás, szeretkezés; relaţii de dragoste; Buhlerei, Liebele. 1646: Miuel az foglyok nem tagadgyak hogy az Anak szallasan hazaba(n) eczakának idejegyüt nem leottek volna . . . tartoznak magokat egy (!) eoneon magok hweotkek expurgalni hogy egymastol eok tisztak es nem volt gonossul egymással keozoskodések [Kv; Tjk VIII/4.141]. 1654: Szeszarmanyban^a lako Jakob Peterne Molnar Karta kivan absolutiot Uratul Jakob Petertül ez okon: I Mert impotens volna az házassagra, ugy hogy az üdötül fogva miolta őszve költtek egymással közösködések nem volt [SzJk 73. — ^aSzD].

1672: comp(ro)balni kész lesznek ... velem valo czokolodásatis az Anak comp(ro)balok, vele(m) valo kezooskodésereől [Kv; Tjk XI/1.255]. 1746: ezen ... leány(na)k let volna közösödése ... szolgájával és tőle volna terhes az irt leány [Páros H; KvAkKt 419]. 1797: a Néhai Grofot a' kérdezett Aszszonyság el hagyta ... azzal a kivel azon tilalmas társalkodást gyakorlotta edgyütt valo fekeseket, őszve kerüléseket, edgyütt háládsokot és közösödéseket látta é? [Kolozs; Told. 42/24 vk].

közösödhetik közösülhet; a putea avea relatie sexuală cu cineva; mit jm geschlechtlich verkehren können. 1657: Ketelyben^a lako Magyar Simon ily dolgot jelent az szent Ecclesianak; felesége ellen Az en feleségem oly bűdös, dohos ... hogy en semmikeppen velem nem lakhatom, vele annak törvénye szerint nem közösödhetem Azert valast kívánok [SzJk 83. — ^aSzD].

közösödik 1. közösen birtokol vmit; a poseda ceva împreună/in comun cu cineva; etw. gemeinsam besitzen. 1796: Kosa Benedek és Daniel Uraiméket Kis Páll Laszlo és Balint Uraimék kérték hogy hivanak embereket kik előtt egyezzenek azon Czerjek Sássa nevű Hely aránt hogy ne közösödjenek többbe [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Ld. Tana (66) gy. kat. vall.]. 1820: á mi az enyim hadd legyen enyim, ne közösödjem senkivel [Kv; Pk 6].

2. közösen kalmárkodik/kereskedik; a face nego împreună cu cineva; gemeinsam handeln/Handel treiben. 1573: Thamas deak Azont vallia hogy Eotetis hytta volt zabo gal arra hogy Ielen lenne mykor az Eotiche ladayat Meg Nyttatia voltak valamy lewelekis az ladaban, Egyet megis olwassot benne, ky arrol volt Iratwa Mykeppen vince Roka Leorincel keozeskedet volt Az Baromra fely veot Marha feleol és egyeb egimasal valo keozeskedesreol hogy ely valhatatlanwl legenek [Kv; Tjk III/3.123].

3. paráználkodik, szeretkezik; a face dragoste cu cineva; Unzucht/Liebelei treiben. 1570: Zekel Thamas vallia hogy More Janostwl hallotta ... hogy zabadon keozeskedet Rengeo Annaua [Kv; Tjk III/2.102a]. 1585: Somogy Istwan Deak Coloswary^a ... Az Battiat zolgalta Keormendy Ianos deak es ot A zolgalowal keozeskeodeot volt [Kv; Tjk IV/1.465. — ^aVallja]. 1614: Teorók Ferencz az battja feleségeul keozeskedet [Ge-ges MT; BethU 64]. 1638: Az Ura pediglen ante Copulationem maga megh vallya, hogy közösödöt velle [Dés; Jk]. 1746: Ezen irt szolgáló leány ... s.v. kikkel közösödöt s paráználkodot hol, micsoda helyeken és micsoda időtájban | s.v. közösödöt velle és teherbe ejtette ötet [Páros H; KvAkKt 419 vk]. 1761: mivel én jámbor tisztá Aszszonynak lenni tudam azon Aszszonyt, Sem Ferentz Lórintzel, Sem mással hogy közösödöt volna azon Aszszony nem tudam [Szászsztván KK; BK. Andreas Senior Séra (43) jb vall.].

közös-közepette kellős közepe; mijlocul unui lucru; Mittelpunkt, Mitte. 1826 k.: (A kelementelliek a Csulakágy nevű patakak) a harmadik határból ide a Gyálakúti Határunkba, s még pedig a Nagyságod Buza Lábának közös közepettére Uj ágyat akarnak arkoltatni, hogj ... a meg nyitando Küküllőbe ömöltessek [Gyalakuta MT; GyL].

közösleg 1. közösen; împreună, în comun; gemeinsam (genutzt/besitzend). 1589: Thudom az peres feoldet hogy az darabantok Zaz Benedekkel valtoslag, keozosleg eltek [UszT]. 1680: Vagyon ez Falunak egy darab bik és Fenyves erdeje, melyet az Also Ucsaiakkal közösleg birnak [Korb F; ALt Urb. 74]. 1775: az Sertéseketi Szabadoson ezen helységben hizlalta, s legettette az Bodo-kiakkal közösleg [Bodok Hsz; Mk II. 2/71]. 1816: Contractus mellett közösleg bíró helj volt a két viz közeis [Várfva TA; Borb. II Rákosi Borbély János, a szék assz. kezével].

2. közös akarattal; de comun acord; gemeinsam. 1795: még két rendbenis praemittáltatott Kegyelmed ellen az el tiltás éppen azon helyről még pedig egy rendben az egész Ádámosi Titt. Possessoratussal közösleg, és egy értelemből [Ádámos KK, JHb XX/18].

3. elegyítve, vegyítve; amestecat; gemischt. 1674: Mivel penigh Isten eo felsége az B: Céhet számosan áldotta megh borral, elegendendo hordok nem lévén hozzája, kire nézve elegy belegy hordokbanis kellett keozosleog teoltenünk [Kv; SzCLev.].

4. együtt, együvé rakva; împreună, pus la un loc/laolaltă; zusammengelegt. 1657: Egyébkor is az leveles táskában darab sajtok, hagymák, zsemlye, néhányszor szalonnadarab és egyiránt volt közösleg [KemÖn. 116].

5. velük együtt, közöttük; împreună cu ei; mit ihnen zusammen. 1657: Valóban siettem, az mint az seregeket vinnem lehetett, azonközben tanálgattam hol sebest, hol halva hozott magyarokat, közösleg német rabokat is [i.h. 202].

6. közbe-közbe; pe alocuri; mitunter, zwischendurch. 1728: jollehet a' Szölő jo mivelésben van de a karoja közösleg seleytes apros [Pk 7].

közösödik közösül; a se uni/impreuna; geschlechtlich verkehren. 1570: Angalyt Danchyak Leorinchne ... vallya Az ew zalloya Mosd hogy az zomzed asszonnak Nem adnek egy penzt Jamborzagan ... Mond az zallo, Az Estallo hean valek onnath Latta(m) Rea Neztom hogy Kardos Myklos az zomsedazzont Az kert falhoz Thamasztotta vala es otth keozesedek vele [Kv; Tjk III/2. 37].

közösség 1. kapcsolat; legătură, relație; Verbindung. 1638: volt lova Cziszar Istuannak penztis látta(m) Nala, de keözössegeket en nem tudom mi volt, csak hogi ezt hallotta(m) hogi mondottak hogj Marhaja ez az lo ugj mond: hallottam ezis hogj keöz keresetek vagio(n), de nem tudom, ha csak az Negy lo volte az keözös, vagj egyeb marhajaia keözös volt [Mv; MvLt 291. 127b].

2. kb. nemi kapcsolat; relație sexuală; geschlechtliches Verhältnis. 1642: Én sohasem láttam semmi közösseget Szócs Miklósnénak sem kapusival, sem mással [Mv; MvLt 291. 349b-51 átírásban!].

? **közösségesen** 1676: Az uraknak közösségesen irattunk, hogy 23. praesentisre ide jüjenek [TML VII, 204 Nalácsi István és Székely László Teleki Mihályhoz].

közösséggel összesen; în total; zusammen. 1587: Az Eleo Veolgybe az en vonasomal egywt kitt az zegynyek zamara kazaltattam tezen kozsessegegel tyzen hatot fel vi-

tornat vitornayától attam az kazasoknak d 34 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 9].

közösül 1. közösködik; a se asocia; gemeinsame/ gemeinschaftliche Sache mit jm machen. 1607: Tudom hogi Becz Imreh uramtól mi falustól (!) megh akariuk uala ualtani az feketes eluet, s monda eo kegme hogi ha Zaz huzon eot forintot adunk uagi bar csak az zazat adgiuk megh, had legien nekis az huzon eot forintra resze uelu(n)k eggiut, ki ereszti kezebeol, de mi nem akarank keozeosulni Becz Imreh urammal [BLt 3 Gergelj Peter pp de Zent Imreh^a (65) vall. — ^aCs].

2. közös tulajdonba jut/kerül; a ajunge în posesiune comună; in gemeinsamen Besitz geraten/gelangen. 1748: ez olyan kaszálo hely hogi Principiumát nem tudják, mi képpen közösült Titt Biro Moyses Vr(am) Posteritással, mind azon által közös oly formálog, hogy minden esztendőben kaszályák forgolog, edgik edgik részre terem Cur 6 [Bala MT; Told. 79].

3. cimborál/közrejátsszik vmiben vkivel; a participa la ceva împreună cu cineva; bei etw. mit jm mitmachen. 1748: Hát most Circiter két Esztendeje midőn Somlyai Harminczados Tkts Kászoni Samuel Vr(am) négy lovai el vesztenek: közösült é azok(na)k el lopásáb(an) .. Marosán Vonul egy hogy tulajdon ő maga lopta el? [Kr; BfR III. 60/9 vk].

4. szeretkezik, paráználkodik; a face dragoste cu cineva; Liebelei/Hurerei treiben, geschlechtlich verkehren. 1570: Makay Benedek valya Lattha hogy Zeoch Demeter az chwr fiaban az leant az zalmara leh Deoytette es Rea fekwit veleh keozeswlt [Kv; Tjk III/2. 80]. 1585: Hozw Iacob. Balassy Lazlo, es Nyreo Simon valliak Ez Palastos Jstwannak cozweggye marada az Annia, es cozwegkoraba(n) eg Nag Mate Neweo emberrel keozeoswlt vala megis theresedet vala | Zekely Janos . . . vallia, Mikor Neótelen volta(m), hat keozeswlt(m) akor ez Azonnial de vagion annak hat vagi het ezendeje [Kv; Tjk IV/1. 422, 523]. 1629: Bandi Anna az fogolj allegal arra hogy megh bizonyithattya hogy Chyomafai Janos eo velle keozeosult es eo teolle leot gyermeke | Chyomafay Janos aztis mondotta hogy nem volna Colosuarat oly keo haz mellyert velle keozeosulne [Kv; Tjk VII/3. 144, 146]. 1631: Beoruey Istua(n)ne nem Jambor Aszony . . . neótelen koromba(n) magamis keozeosoltem velle [Mv; MvLt 290. 46a]. 1721: miért kellett teneked éczakanak idein, a Nagy Simon Hazahoz menned, mert (!) egy ataljaban velle közösültem . . . ne is Szoly mert tölle, tisztán csak nem maradtál [Kál MT; Berz. 12. 90]. 1724: Egy Léány lakott itt, és beszélt az . . . h(ogy) alig maradhatott meg Pekri Uramtul, ötlet kényszergette, izgatta, hogi véle közösüllyön [M.királyfva KK; BK. Farkas Mihályné (30) jb vall.]. 1814: Ruzs Petre költötte azon illetlen szokot, hogy tudniillik feleségével közösült volna [Letka SzD; TSb 4].

közösülés 1. közös birtoklás; posesiune în comun; gemeinsamer Besitz. 1750/1753: mind azon által hogy itt is közösülése a' Méltóságos Possessoratusnak ne légyen a szabadsággal^a, tehát a Barta Tserében lévő Részek helyett marada a' Szabad Embereknek a' Berek közí és a' nagy Teknős egészen [Korona MT; Told. 78. — ^aA szabadosággal (szabadosokkal)].

2. (köz)forgalom; circulație (publică); Verkehr. 1847: félő hogy legközelebbi árviz alkalmával a' hidon való közösülés tökéletesen fenn fog akadni [Dés; DLt 124].

3. érintkezés; contact; Berührung. 1838: van marhadóg Biharban, 's ettől tartunk, ha ideis át-hatna. A határszélyn Cordon van huzva ugyan, de a' közösülésel mégis átharapodhat [Kv; Pk 7].

4. nemi érintkezés; relajie sexuală; Geschlechtsverkehr. 1638: ante Copulationem mindenik Uraval való közösülése [Dés; Jk]. 1653: Szeszarman^a Iako Jacob Mihaly . . . az Azzon propositioiara azt feleli hogi eo nem tagadgia mert ő arra az hazassagbeli közösülésre nem alkalmas [SzJk 26. — ^aSzD]. 1689: jól vettem eszemben hogi az Mihály Deák Ur(am) Felesége és Raul Zgie szeretik egymást mert szememmel láttam nem egyszer, sem kétszer, hanem egy nehányszor, hol az házban hol pedig másutt, meg ölelték, és Csokolgatták egy mást, vettem is eszemben, egymással való közösüléseket [Hersényi F; BK. Hersényi Minye Muntyanul felesége Maria (45) zs vall.]. 1716: oly erőtelen es nyomorult vala, hogi az Aszszony emberrel való közösülésre akkori állapattjában tellyességgel alkalmatlannak ismertem lenni [Nagyida K; Told. 22]. 1724: Susi Szájából hallottam magam, h(ogy) ötlet kényszerítette és erőltette a közösülésre Pekri Ur(am), de ő el szalatt [M.királyfva KK; BK. Simon Györgyné (36) jb vall.].

Szk: ~be ejti magát. 1679: magat paraznasagb(an) es massal való közösülés(en) ejtette volna [Dés; Jk] * tes-ti ~. 1791: Az Házassági kötelbe nem levő Személyek egyszeri botránkoztatásokért . . . ha . . . egybe kelnek is hogy Törvénytelen testi közösüléseket Törvényes hazasaggal fel váltsák a Lakadalmi Gyülekezet előtt is reconciliálthatnak minek előtte öszve esküdtenek [M.bikal K; RAK 10].

5. 1837: a' hozott bóróket . . . olyan helyre rakatta bé petsét alá — hol semmi közösülés azokhoz nem férhet [Dés; DLt 597].

közösülhet nemi érintkezést folytathat; a putea avea relajie sexuală cu cineva; geschlechtlich verkehren können. 1716: nem hihetem hogi ezekben az üdőkben arra való lett volna hogi Aszszony emberrel közösülhessen [Nagyida K; Told. 22].

között, közt 1. két v. több dolog/terület/(folyó)víz által határolt területen; între, în locul dintre . . . ; auf dem Gebiet zwischen zwei od. mehreren Sachen/Gebieten/Flußwassern. A. 1568: Albertus Balog, Joannes Luka, Stephanus Nyerges fassi sunt monta somogy Janos, hogy o nem vezen az zolo kozpt parlagoth el [Kv; Tjk III/1. 190]. 1571: Az hwl gepw kywilleb Tetellel az zeolek keozet valo vtakat megh zorítottak hanyyak ely [Kv; TanJk V/3. 36b]. 1610: Tudom aztys hogi it az Viz keozeot az Poron(d)ot be kerteltette volt . . . Lazar Ferencz egizer [Alfalu Cs; Törzs. Nagi Antalné Orsoljazzonj vall.]. 1667: az Kapolnan küül, az ket vt között való szegileteczike ez marada közre [Imecsfa Hsz; LLt]. 1680: ez^a csak maganasson vagion az olt vízi között [A.porumbák F; ÁLt Urb. 51. — ^aA rét]. 1756: Hegjek között lévően az Falunk határa fél termékenyü helynek lehet itilni [Lungsóra H; JHb LXX/2. 104]. 1759: A' Belső Tök között lévő osztatlan kaszálo

[Kutyfva AF]. 1825: Egy Kaszalo Suhar vagyon a két ut között [Moha NK; SzentkZs].

B. 1579: Az hydakra és vtokra a' zeoleok keozt vyseltetne gondot Rea Miert hogy az zwret elő keozeolget [Kv; TanJk V/3. 197b]. 1580: senky kertek es Mayo-rok keozt puskawal ne loeye(n) se ot ne laryon puskawal [Kv; i.h. 220b]. 1654: az samos keost liueo porondon uo-lo Urunk eó Naga uamoshaza [Dés]. 1668: az mely Tè-res Motsáros Erdő az aranyas patak, es . . . az Bálta nyagre pataka közt vagyon mind(en)kor tilalmas Erdőnek tudom [Hagymáslápos Szt; JHbK XIII. 18]. 1720: Bacza és Mihályfalva közt kaszalo Ritek vadnak [Baca SzD]. 1764: a' Marosnak két ágai közt lévő po-ronδος és berkes helyhez nem igen régen ragasztott az utrizált gátatska [Vajdasztiván MT; JHb IX/46]. 1800: Ezen két Erdők közt való arkos Völgy választja el a' Kelentzei Határt a' Kőödi Határtól [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Stéfut Györgyi (36) col. vall. Vervölgyi Bá-nyai János kezével]. 1802: Kaszálók . . . Szőlők alatt a Károlyi Delniczék közt 3 Nyilatska [Bürkös NK; RLt]. 1827: az Almás vize Árka közt van egy darabb rét [Ba-lásháza Sz; WassLt Consr. 324].

Hn. A. 1592: az howas allia keozeot [Fancsal U]. 1622: Esztrang riti vegeben egy ketteős To keoszeot (sz) [Kozárvár SzD]. 1664: Halaz Domb között (k) [Szová-t K]. 1665: Az To közöt egy szegelet (berek) [Vaja MT]. 1667: Felsőtörja es Bénko szegy kozot valo retben (k) [Torja Hsz]. 1676: Az Inai Szigetben az holt Szamos kö-zöt [Inó Sz]. 1677: az Too közöt az Apro ozlasb(an) [Andrásfva MT]. 1680: Halmok között egy szélyben (sz) [Oroszfája K]. 1681: Toközett valo Rit [Dés]. 1682: A Csere között egy darab irtóvány [Galac BN]. 1687: Az Irtóvanyokban az Arok között (k) [Désfva KK]. 1699: az Tóviss között az Homlokb(an) (sz) [M.zsakod U]. 1703: Orotvanj Pataka között (sz) [Bardoc U]. 1709: egy öreg major hely a két viz között [Kv; Pk 6]. 1720: Sz: Margitt Kápolnáján felljül a Szénasság között (sz) [Szentimre Cs]. 1721: Az Patak között valo helyben (Pá-los NK). 1728: A Kus resz lábán a ket eger között (k) [Ilyefva Hsz]. 1736/1781: A Halmak között (sz) [Cseke-laka AF]. 1740: két Hegi között (sz) [Szamosfva K]. 1746: A Két Ér között (k) [Boroskrakkó AF]. 1759: a' Holt-Viz között (sz) [Zovány Sz]. 1761: otelvi hatar-b(an) a Két árok között [Verebes Cs]. 1772: Rakottya kö-zött (sz) [Kozmás K]. 1781: Az Aszszony Tanoraka kö-zett [Százazpatak Hsz; Hr] | A Két Bük között [Mákó K; Hr] | A Komlos Kertre járo földek között (sz) [Kányád U]. 1785: a Két viz között lévő Majorság szánto föld vé-génél, két kis kerüllő kaszáló [Varsolc Sz; Born. XXIX. 20/378 Kornis Kápszina consr.]. 1803: a' Viz között a' Szabad részben (sz) [Dombó KK]. 1810: az Sántzok kö-zet (k) [Jedd MT]. — B. 1591: Az viznek az fiatfalúa fe-lől való felen az Ket viz keoztis tudo(m) zena fywet Georgy Gerebnek [UszT]. 1632: Aár közt az Kertre me-nőben (sz) [Szentimre Cs]. 1664: a' Tó közt (sz) [Nagy-ölyves MT]. 1669: az két halom keozt (sz) [Lándor AF]. 1681: feoldhid keozt (sz) [Ilyefva Hsz]. 1687: Az Also cserepesben az két Országú uttya kőst (sz) [Dengeleg SzD] | Komlósdon az Arok közt (sz) [Néma SzD]. 1714: két hágo közt [Szászfenes K]. 1744: Hájogos Völgybe az Urak erdeje közt (k) [Vécke U]. 1753: A Kis Erdő alatt a Szakadasok közt (sz) [Cikmántor KK]. 1754: az Ergék közt (sz) [Dés]. 1758: A hideg kut gazza

közt (sz) [Egrespatak Sz]. 1768: A gödör közt (sz) [Kö-pec Hsz] | A rakottya közt az Ország utyara dőlőb(en) (sz) [Sarmaság Sz]. 1791: Az uj Szőlők közt a Tekenyős mál oldalon (sző) [Ádámos KK]. 1799: Szabadok Tano-rokja közt (sz) [Jobbágyfva MT]. 1818: A Halmok közt (k). A' Patakok közt (sz). a' Lukafalvi ut közt [Mezőve-resegyháza SzD]. 1823: A halom közt (sz) [Keszű K] | a' Keskeny nyilak közt (k) [Abosfva KK]. 1834: A Magya-ro közt (sz) [Gombás AF].

2. két települést/területet elválasztó határvonalon; pe linie de hotar între două aşezări/terenuri; an der zwei Siedlungen/Gebiete trennenden Scheidelinie. A. 1572: mind az Bircz Tetheye az hathar Somkwth hátan es Pes-tes keozeoth gyermeksighyteol fogva Twggia [Dés; DLt 184]. 1574: Koppány Andras orozfay Apaffy fe-rencz ur(am) Jobbagya ezt walla . . . hywattak wala az tekeyek wrwnk w nagsagha parancholatt'awal tekebe hog erked es teke közöt hatart Jarnank [Erked K; LLt Fasc. 29]. 1576: En hasytóth hatarth a cyk falusy es Job-bagy falwy erdeó között nem twdok [Jobbágyfva MT; BálLt 78]. 1577: En azt Byzonniat tudom hogy Mahaly-fy Tamas rea Jeoth wala az Makfalwy es zolokmay hatarra, Az ket falw keozeoth az Embergypw patakath wethe hatarnak [Küsmöd U; DLev. 2. XVIIIb]. 1600: Kendi Ferencz Ethed keozeoth Jenlaka es Atthia keo-zeoth hatarth iartatoth [UszT 15/271 Bako Isthwan, Ethedien(sis) Primipilus (45) vall.]. 1732: A Székely Sig-mondné Aszszonyom Curiája es ezen Curia között valo közkert mellett hosszan nyulik a Lo Istálló [Erdőszen-gyel MT; TSb 51]. 1745: Koronkai Váztmány nevezetű helysége és az Akosfalvi Határ között fel állitandó Gye-pű [Koronka MT]. 1807: a Madarasok . . . a két hatar között lévő metát egészen el horgosították [Nyárad-sztbenedek MT; Told. 37].

B. 1572: az Kapws vtrol az Birczen megyen eleo az Chatanyak es Pestesyek keozt walo hathar [Dés; DLt 184]. 1580: az Nagy Kerek patronusok elozor metakat akarnak vala Erigalni Nagy Kerek es azon Eormensze-kess Newo falw kozt [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. 1600: En hatar hasitast nem ettetem az ket falw keozth [UszT 15/115 Miklos Istwan, Atthiay, zabad Zekely (67) vall.]. 1765: az irt két földek koszt lévő borozdát ki vesztögette és ki rontotta el? [Tarcsafva U; Pf vk]. 1766: az A. eo Kegjelme most többre nem mehet, hanem tsak tsupán azt kell Disputálni, leheté a' két Ház közt Metát erigálni avagy nem [Torda; TJkT V. 325]. 1769: a' kérdésben nevezett két rétek közt vagyon egy köz Barázda [Apahida K; JHbK XLII/24]. 1795: Minémű akadályok származ-tanak légyen a' Sós Hajók(na)k szabados fel Vonásokra nevez a' Déva és a' Maros Sollymos közt le folyó Maros Vize Arkában meg látni nem terhelteitnek [Déva; Ks 73. 74. VII. 108].

3. két v. több dolog által közrefogott térben; în spațiu dintre . . . im Raum zwischen zwei od. mehreren Sachen. A. 1596: Hogi az Scolaban a' Cloacanak nagi gonoz zagat hogi az kamarak kezibe ne zelednezn preunialny akartak volna, Az chatorna es a' fal keozet valo keozit dezkwaw es sendelei be werettettük [Kv; Szám. 7/II. 21]. 1605: Az lezzege Inasokat es egyeb em-bereket az kertek keozeot megh foghassanak es erdeme zerenyth beontettessenek megh [Kv; TanJk I/1 525]. 1634: Teglas Ferencz kerget vala az Nagy hegyben az szőlőben egy tehenet . . . megh szorita az gypu között az

tehenet [Mv; MvLt 291. 13a]. 1700: az Istallo és pajta között egy szekér Arnyék [Csicsó Cs; BálLt 71]. 1746: Ezen Kapu, és Ajtó között vagyon ... Gabanás [Ádamos KK; Ks 23. XXIIb]. 1756: Nyilik más avatag fenyő Deszkából allo hevederezett ajtó ... Cserefa ... ajtó felei között [Branyicska H; JHb LXX/2. 12]. 1761: (A palotának vannak) egj formájú cserefából való ablak kereszték között onban foglalt Üveg tángyérokból való nemetes ablakjai [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 203]. 1824: 4 csere rossz sásfák között lévő kert ujittást vár [Erdőszengyel MT; TSb 43].

B. 1572: (A) fal az ket haz keozt vagion [Kv; TJK III/3. 1]. 1637/1639: az negy ablakok keozt Eözt röuid darab fogasok [Kv; RDL I. 111]. 1788: A' Rakosi Ferentz Uram Kuttya és a' két Kapu közt hátra nyuló kőfal között a' detzka kert alatt viz folyomat nyittatok magam költségre [Kv; Pk 3]. 1824: van 7 Cserefa sas közti szalma fedél alatt boronafából rakott kert [Erdőszengyel MT; TSb 43]. 1840: betsülteett A Deszka Gabonás fenyő talpakan, és Sásfák közt R. for. 40 [Várhely MT; TLt Közig. ir. 1042 Bentze Illyés lelt.].

4. *kapu(ja) ~ a kapualjban; la intrarea porții; im Torgang. A. 1568: az zabo Balint kapuja közpht eset vala el az lean [Kv; TJK III/1. 200]. 1573: Cseres Iacob es Payor Istwan vallik hogy Eök ketten wnek volt az kapw keozet lachanak volt ketten kochkat [Kv; TJK III/3. 78]. 1594: Az kapw keözött ualo hazban vagion Puska No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7. 15-6]. 1637: az Kovacz legenis megh föga Istuan Deakot, s ot az kapu közőt valtigh huzak vonak egi mäst [Mv; MvLt 291. 119a]. 1681: Vajda Hunyad vára ... A Kapu közti keő boltos*

Ezen kapu között keöböl rakot tömlöcz ket Contigana(tio)ban vagyon [Vh; VhU 502, 508]. 1688: Ezen kapu között bal kéz felől van edgy darabant haz fából rakot [Komlód K; BLt]. 1700: Rűcz Györgyne harom honapig vasat visel, azon kívül az lapattalis az kapu között meg büntetődött paraznaságáért [Szentdemeter U; Ks 90]. 1722: nékem furatost igire ő Nga ilyen szóval: majd a kapu között le vonatlat [HSzjP Szántó Ferencz de Pollyán (42) pp vall.].

B. 1573: latta hogy az kapw keozt Minth ket Embernek Arnyeka volna, De esmet ely Enyeznek eleote [Kv; TJK III/3. 53-4]. 1637: Az kapu keöz vadnak allasfakon jo es szep egész agyu szakalások nr. 21 [UF I, 395]. 1652: az kapu közti pogo(n) bot hajtásra van csinálva, ugyaneze(n) kapu közt van egy kü laban allo Tűzelő hely Drabantok(na)k való [Görgény MT; Törzs]. 1670: Brassai kapu közt lévő Darabantoknak attam f 1/50 [Uti]. 1717: Az kapu közt Job felől egy Tömlöcz [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1823-1830: a kapuközt a mázsavasak állottak [FogE 241].

5. szorosán két v. több dolog/tárgy közötti részen; in spațiul mic dintre două sau mai multe lucruri/obiecte; eng zwischen zwei od. mehreren Sachen/Gegenständen. 1618: ugyan az körül az csanak körül és az padimentom között szedegettek fel azféle elhullott aprójék kénesőt az legények, két vagy három okát [BTN¹ 105]. 1699: Vagion ezen ház(ua)k ... egy ... tűzelő kemenczéje, ennek kúrteje a kőfal között ki nyulo kemenybe szolgál [Szentdemeter U; LLt Inv. 17]. 1803: Egy más fél ferályosni Cilinder formájú, s' feneke és a' Pohara között kívül abrontos Ezüst Pohár [Dicsősztmárton; UnVJK 111].

6. két távolabbi/végső pont közé esve, a két pont közötti helyen; între, în locul dintre ...; an der zwischen zwei entfernten/äßersten Punkten liegenden Stelle. A. 1733: a két Fa között a Rét közpéb(en) egj fel ásott követis láttam [Hévíz NK; JHbT]. 1751: Tudom nyilván hogy MVásárhely és Kál között vagyon egy Melyföldni distantia [Nsz; Berz. 2. 40/80]. 1780: Margita és Mikháza között el esteledtünk, s ottan a mezőben meg is hálunk [Bethlen SzD; BK. J. Ersek (43) jb vall.]. 1797: Az Borokat megvisgaltam mennyi költ el a Czinkussait az Hordokn(a)k kuldom ... a két bog között való hoszsag az hijjánosága az Hordokn(a)k [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

B. 1619: ő magok látják az magyarok, hogy olyan két vára közt, mint Buda és Esztergom, az ablaka alatt vagyon Vác, kit immár az német is magadott [BTN² 370]. 1657: az udvarhelyszéki Vargyas és Olaszteleke közt száldobosi határon lévő savanyúvízhez menének [KemÖn. 94]. 1705: Nagyszombat és Leopold közt lévően a kurucoknak erős sáncok, kibén 45000 voltanak [WIN I, 536]. 1853: Etéd és Kőrispatak közt, Sajo nevű helyen, malommal szemben van egy tanorokom [Etéd U; NkF].

7. vmit vmibe/vmi közé (téve); punind ceva în ceva; etw. in/unter etw. (legend/tuend). 1660: Egy paraszt lada, abban mogyoro feoueny keözött [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. 1785: Meg érvén a Muskotaly körtvély mind öszve szedettem, s ezen ferslagb(an) szároz széna közirakván fel küldtettem, mert szálló levél között mind egybe fült volna [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

8. *dtv is* páros testrészekre von. haszn-ban; referitor la membre; für die paarigen Gliedmaße gebraucht. 1771: Szöts Ferentz engemet mikor meg támadot a Desi nagy réten, én ellent vetvén neki egy fa fiatal(l)al a két kezem között végik (!) meg hámolt [Dés; DLT 321. 4a]. 1794: láttuk és szemléltük a bal lapatzkájánál és az hátulso két lábak között követsekkel keresztül lovetette lenni [Déva; Ks 79. XXVIII. 6]. 1825: (A szökevénynek) van egy kis sőmöregje is a' szemöldökei között [DLt 968 nyomt. kl].

Szk: *keze ~ marad* nála marad. 1762: ha szinten igaz volna is az, hogy Néhai Bőjte Juditnak valami bonumai maradtanak volna per decessum kezeim között, ugys azokat az A. eökegyelme én töllem semmiképpen nem p(rae)tendalhatna [Torda; TJKt V. 78] * *keze ~ tart* tulajdonában (meg)tart. 1777: Nehai Budai István Uram Özvegye Székely Borbára Aszony Jelenté mi előtünk, hogy Miucl már Öregege miat el erőtlenedet volna ... nem kívánná tovább Jozságát keze között tartani [Vajdasztván MT; MbK IX. 48] * *keze ~ vagyon* a tulajdonában van. 1631: ez mostani edes hazanknak szörzauar vezedelmező allapotyanak ideyen, kinek kinek az Ur I(ste)n az mi keues javait engette keze közöt lenni, csak Isten tudgya kiki hova batorsagos helyre vitette [Radnót KK; Ks I. 37]. 1672: Úgy látom, vagyon kevés pénz kezek között [TML VI, 257 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. 1735: valami pénz lött volna keze között [Dés; Jk]. — b. nála van. 1647: Ekkor a dominalis bíró Varga Katalinnak azt mondotta, hogy ha a felséges királyi kormánytól van rendelése a szolgálatra nézve keze közt, adja elé s mutassa meg az ispány úrnak [VKp 259] * *lába ~ dőföldök/kotorász/van* (az asszonyoknak). 1592: Chehy Albert ... monda ... az ablakon tekintek

be ... es latam hogi az legini eggik kezeuel az Meggiesi-ne laba keozetot kotoraz vala, az masikkal meg eolelte vala [Kv; TJk V/1. 268]. 1623: latam fa labu Janos-nett Aba mentes iffiu legeni az magok szeouenie teouebe le nio(m)ta vala es az legeni az azzoni laba keozott vala [Mv; MvLt 290. 32b]. 1689: az A(ctrix) ... ha-zassagnak tisztasagát meg nem tartotta, azzal^a edgyütt fekütt a szekeren egymás mellet ült, s a laba között az A(ctrix)nak térdén alva döföldött [SzJk 232. — "Szol-gájával"] * *ölelő karjaink ~ haldokol*. 1854: nekünk jutott a szomorú hivatás, hogy ölelő karjaink közt haldokolni lássuk a' jó anyát, a' drága szép hazát [ÚjFE 3] * *sik kezek ~ elolvadhat vmi tolvaj kezek között eltűnhet vmi*. 1710 k.: Az buzdogany hulladéki soha bizony nem tudom hová lettenek, el tevedhetek az hányodásba, elis olvadhatott az sik kezek közt [CsV] * *vkinek lába ~ tal-lál vkit*. 1599: Dabo Leorincz vallja: Vgy hallotta Korchyolias Istwantol hogi az legent le terdepelve talalta felesége laba keozetot gatiáját megh odwan [Kv; TJk VI/1. 371].

9. *átv is vmin/vminek a határán/területén belül; in hotaru/teritoriului a ceva; innerhalb der Grenze/des Gebiets einer Sache | vhol, vmilyen helyen; undeva, într-un loc oarecare; irgendwo, an irgendeiner Stelle*. A. 1559: mikor az En zolgaim, az fw orrot kergetik volt az vton, az Erdő keozetot. masz vton Jeo wolt Eg zeg'en ola, az vton [Retteg SzD; BesztLt 24]. 1570: egy kep volt az hatar keozetott az dombon, Mellyet hatar kepnek hyttak [Gyalakuta MT; Bállt 1]. 1597: az oldalon wgyan iol menenk ele egyywt az wetis közöt megg allanak [Girót SzD; Ks]. 1607: eőreokseget ada neki Kecziet keozetot az Galfy Ferencz Kapuia(n) küül egy tanorokoth [Uszt 20/54]. 1727: a' M. Gorbo közzött le folylo Patakon a' Falun alol egy ... Malom vagjon [Csákgorbo SzD; JHbK XXVI. 13. 17]. 1738: ada Veres Istvan-nak All Csik Szekben Szent Imré közzött egy darab belső ioszagot [Hr 10/8]. 1749: az miolta az K: Sz: Mártoni Malmot építették ... az olta Korod közzött is Lanká-sabban folya a Küküllő vize [Zágor KK; Ks 15. LXXVII. 4]. 1768: Itten All Falu közzött vagyon Ngod-nak egy púsztá Sesiotskájá [LLt I. Litt. A. — ^aCs].

B. 1595: Zent geörgy nap óta(n) tilalmas az vetes keozt az zenafy [Uszt 10/119]. 1657: révet tanálának ugyan nem roszt, de kimenő partja igen nehéz vala az említett szpatár csak az viz közt állván onnan hajda-gatott [KemÖn. 43]. 1672: Urunk mához egy hétre indul reggel, ott az erdő közt való faluban hál [TML VI, 122 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1722: a' Falu Sz. Miklos közt le foljő patakon tul [Aranyosszmtiklós SzD; Ks K. 81]. 1744: az Olah Frati Prædium közt le fojo Patakon valo verő fenétskeben [CsS]. 1762: (A penzt) Anyám meg mosta és a kertben a vetés közt szá-rasztotta, és mind ott Strásalta [Gyeke K; Ks 4. VII. 12].

Szk: *a falu ~ a. a faluban, a falu területén*. 1597: Orozhegy feltizes zabaditattia Zaz Pal által Capitan Vra(m)mal az falu közt úalo teoltest, mellet Mattias Leorinc teolített az orzagh vthan [Uszt 12/105]. 1636: Az falu keozetott egy puzta haz hely be kertelue gyű-mölcz fak uadnak [Siménfva U; JHb Inv.]. 1714: láttam az Falu közzött Irsai István Vramnak ökret [Dés; Ks 26. XIII. Joh. Nagy (37) jb vall.]. 1770: szemb(en) tanálkoz-tam velle és testvér Léány öcsivel az falu közt menvén [Nagyercse MT; Told. 3a] ○ Hn. 1699: A Falu között

edgy tanorok (k) [Vécke U]. 1707: az Falu között valo ta-norokban (sz) [Torja Hsz]. 1740: az Falu között feljáró utza [M.kiskapus Ks]. 1792: a Falu közet valo Vtza [Jás-fva U; Hr Conscr.]. — b. *a falu utcáin, a falu nyilvános-sága előtt*. 1600: hallotta hogy az falu keozetot panazol-kodot Josa Thamas hogy ha lehetne Andras vra(m) egy oraigh el veztene [Uszt 15/122 Fekete Janos Hoggay vall.]. 1753: az két Béressit ... itt a falu között az Ország Utyán fogák meg az Falus birák [Marossztyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. 1778: Midőn ... le kaszált Sáténak egy részit Kéméndre bé vitte volna, ottan a Falu között ki lesette és kikkel ...? [H; JHb XXXI/51. 6 vk]. 1799: Balog János(t) ... a falu között mentiben kik aggre-diál-ták? és kik agyalták? [Tamásfva Hsz; HSzjP vk]. — c. *a falu törvénykező székén*. 1844: néki nem parancsol a' Királyi Biro Ur és szarik a' szábjába, mert ő eltudgya a' Falu között folytatni a' Törvényit [A.sófva U; DLt 1441] * *falu ~ szolgál*. 1571: Chjany Ferencz ez okat aggya az contradictionak Gheochy Jakabnak es haza-nak azert contradicaltatta(m), hogy Gheochy Jakobot az en Eleim tartottak Neweltek fel az Eleymeth zol-galta, soha falw keozetot ne(m) zolgalt [Szentgyörgy MT; Bállt 78] * *ország ~ országgyűlésen*. 1662: Édes Bátyám uram ... az lengyelországi hírekről tudósítsa uramat ő kegyelmét minden héten, vagy igaz, vagy nem, mert itt az emberek az ország közt két ember hánta, hogy semmi hírt onnan nem hoznak [TML II, 363 Bornemisza Anna fejedelemasszony Teleki Mihályhoz] | En pedig napestig az ország között ültem [i.h. 364 Na-lácz István ua-hoz]. 1709: Az ország között proponál-tatta urunk, hogy a sok gonoszság zabolázására az státusok valami rövid törvén csináljanak [SzZs 269]. 1710 k.: Aporral egyszer az ország között rútol özvesze-sének ... Apor helyében, az ország közt az asztalnál ma-rada [BÖn. 963] * *török ~*. 1658: az uraknak nagy-a török között volt és imitt-amott [ETA I, 84 NSz]. 1660: Erdélyi állapotokat, Uram, az mi nézi, én bizony egy ba-raboly erő jót nem tudok írni, mivel még az fejedelem az törökök közt vagyon, minden dolgok csak várakodás-ban és vélekedésben vannak [TML I, 564 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] * *törvény ~ törvény előtt*. 1591. vadnak az kerdeo eleott teorweny lattatasünk eleoszer az teorweny keozt lattato(m) megh azuta(n) a kerdotis eleoado(m) [Uszt] * *vármegye ~ megyegyűlésen*. 1579: Ezt penigh e leowendeo zek nappya(n), az varmegie keozt ket Attiokfiay által eo kegmek publicaltassak [Kv; TanJk V/3. 199b] * *vkik ~ ad adót vki*. 1590: Azt Bizonytia Benedekffi Peter az Tyboldi Biro ellen hogy az eo kegme Jobbagia Demeter Janos az Kaidichfalwiak keozst Adot adót, Ennek előtte migh Kaidichfalua(n) lakot [Uszt].

10. *emberek/állatok/dolgok csoportjában/tömegében; in grupul oamenilor/animalelor/lucrurilor; in der Gruppe/Masse der Menschen/Tiere/Sachen*. A. 1554: Az Ado fizetesnek modgya, az zekel urak közzöth [Mv; SzO II, 108]. 1557: ez el mwlt napokba eg yobaguk (!) ment wolt K. elybe walamy marhaya wezet wolt el talaltak wa-lamy marhat ysakokba kyt az my yobagwk (!) wg ert hog az ő marhay az kozot wolna [Somkerék SzD; BesztLt 32 Erdely myklos somkereky Zolnok varmegey yspan a beszt-i bírőhoz és a száz emberhez]. 1570: latta-nak egy hythwan Zwrke Zabasw Men lowat hogy az eo hatarokon Bwdosot az Menes Lowak kézet [Kv; TJk

III/2. 111]. 1635: Borzasi Andras ... az eös jobbagyok kezdőtt marad [Kvh; BLt]. 1681: Filep Gyura, Az vármegye Gyalogi között lakik [VhU 182]. 1750: melly osztály level maig a' leveleim között vagion, ha Csak el nem tévéllyedet [Kál MT; Berz. 2. 40/64]. 1795: a' borok között tanálatott joság béli külömbség [Ádamos KK; JHb XIX/50]. 1808: A' Rósnak nyavallyái között nevezetes annak meg-szarvasodása [DLt 868 nyomt. kl].

B. 1571: Az few nepeket Inchyek, hogy a zegeny keosseg keozt walamy méltatlan dolgot es zokatlan zolgalta-tast ne chyelekedgyenek [SzO III, 336 fej-i ut.]. 1592: ne-giet az diznokban, talaltak volt előzőr az chekertflály biro diznaj között [UszT]. 1598: az Gazda Azzony leuelej keozt vagion leuele it az szekrenben [Gerend TA; Törz. Gerendj Pal végr.]. 1603: Jo fjaim az hazwgsag te-keletlenség, megh az poganok keosztjs igen vlatatos [Csapó KK; JHb XXXV/23]. 1671: Végeztük hogy a' Székelység közt lévő Drabant rend-is a' vám adás-tól immunis ne légyen [CC 35]. 1681: Öreg vert ökör az Tehen köszt Nro 2 [Vh; VhU 571]. 1794: Az Fekete-n lévő kasak közt egy fűrészt lézsből készült 1100. vé-kás Sendellyes kas [Mezőmadaras MT; BKG St. Szép (28) lib. vall.]. 1806: a Szalona Arulok közt most nin-tsen semmi társaság vagy Czéh [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

Szk: egyebek ~. 1780: Méltóztatatt Natságad és az Mlgs Familia Városunkban egyebek közt a' Verös Ko-vátság rendiről is szep rendben vett Constitutiokat con-firmalva ki adni [Torockó; TLev. 9/16.]. * egymás ~. 1583: egymás közt hogy tseréltek beréltek, hogy adogat-tak az a' dolgok [Torockó; Thor. XX/5.49.]. 1600: prouidus Blasius Adamosy Colosuarien(sis) ... fassus est ... meegh zugolottak (is) az legeniek railha egymás keozt hogy egyk emezenek montha az másik amazenak [Kv; TJK VI/1.404a]. 1786: Hallottuk közbeszedbe egy más között beszelleni [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Nagy Ferentz (58) ns vall.]. * maguk ~. 1699: Kgtek lassa magok között mit tsinál, ha kglmedet mind az Attyafi-ság, mind a kereszténység rá viszi, nekém nints semmi közöm hozzája [Bőzöd U; BálLt I]. 1710: Vadnak az Templomb(an) lévő Szűszekb(an) ezeke(n) kívül több dib dáb egyet mas, mellyeket magok között számba(n) vehetnek [Küküllővár KK; DobLev. 1/67]. * sok ~. 1772: Történt Bánffi Dénesen a sok között ilyen dolog is, hogy elvették az egész Bánffi és Barcsai jószá-gokat [RettE 270]. * többek ~ 1657: Cselekedék sok építéseket, többek között nevezetesekeket: az fejevári öreg templumnak is toronynak is renovatióját^a [KemÖn. 32. — ^aFolyt. a fels.]. 1752: Illjéfalvi Nms Pap Vánka volt a többek között edgyik kereskedő pajtása [Bikáca Sz; BfR Elek Miklos (56) jb vall.]. 1839: e' mel-lett több Levelek is voltak, a' többek közt volt egy tarka fedelű sejem sinórral bévarrott Levél is [Borb. II Rátz Lupui (77) szab. vall.]. * többi ~. 1586: Eordeogh And-ras vallia, En tartotta(m) zamot az takach Balint Iowai-rol, es a' teoby keozoett megh vagyon Irwa hogy Takach Balint zeoleyc az Lomb egy hold zeoleo [Kv; TJK IV/1.571]. 1645: Aranj Gyűrűkot is lattam asszoniom-nal az többj között egy Meczetlen kek Safeljos köü uala [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1779: ezek a . fér-fiak nagy dorongjaikkal ütötték verték a' többi közt Urszuj és Vaszily halászeit [Záh TA; Mk V. VII/12 Tri-tyán Nyékulája (40) zs vall.].

Sz: ha a kuvasz ~ jársz, ne hadd el a fustélyt. 1680 k./1715 k.: Ha a' kuvasz közt jársz, ne hadd el a' Fustélt [Rozsnyai, HorTurc. 139] * olyan az emberek/iffjak ~, mint ... 1814: Tompa Jánosné Pásztor Anis ... vallya ... hallotta, hogy Rákosi Huntzutnak rutnak ... szid-ta és ő tsak egy semmi, nemis ember forma, tsak olyan az emberek között, mint az Madarak között az Bör Madár [Martonfva Hsz; HSzJP]. 1840: Gábor ... Kedves jo fiu ... Olyan a' több ifjak közt, mint brilliánt a' tarka ha-mis kövek közt [Kv; Pk 7] * sok bába ~ elvész a gyer-mek. 1657: Én is egy rész hadnak generálisa voltam, Ba-kos Gábor is annak tartotta magát, és így az sok bába közt csaknem elvesze az gyermek [KemÖn. 201].

11. két v. több személy/közösség egymáshoz való vi-szonyában; in relaja a două sau mai multe persoane/ colectivităţi; im gegenseitigen Verhältnis zweier od. mehrerer Personen/Gemeinschaften zueinander. A. 1546: ylljen zerzeeth (!) es ylljen wegezesth, zerzethynk, es wegezethynk, az keeth, feel, kezeth [Radnót KK; JHbK XXXVII/19]. 1560: Theortenek az vitezleo frathay Gergelnek hertelenssgeggel valo Bethegsege Akarna testamentomat tenni ... hogy ha halala teor-tennek az ewey keozoet valaminemw vyzawonas habo-rwsag es egenetlenség neh lenne [Fog.; SLt S. 10]. 1598: Törtent volt walamy habűrűsagh eoze vezes, az Also Ja-ray hataron ... az luanfoluiok keožeoth es az Also Jar-iok (!) keožeoth [A.jára TA; Berz. 7. LXV/8]. 1631: Az mikeppen forgot az dologh az Attafiak keožeoth azt en minden reszebeol nem tudom [Mv; MvLt 290.57a]. 1724: Semmi mordályságot, gyűlölséget ... az Utrum-ban specificált két személyek között nem tudok [Mihály-fva NK; BK sub nr 984 Lad. Tordaj (35) ns vall.]. 1750: bucsura mentem Sz. Lélekre s ottan bé menván az Udvarba, láttam hogy volt valami zeréte Joseff Urffi s Apor Anna Aszony ó Nga között [Gelence Hsz; HSzJP Agneta Szopos (30) ns vall.]. 1762: Difficultas oriolod-ván az Thordai Nmes Mészáros Ceh, és Szűts Céh köz-zett, az ezen Tavaszon Mészáros eőkegyelmeknek által nyuzatott barany-bőreknek adása, s vétele iránt [Tordaj; TJKt V. 127].

B. 1557: Miert hogy az Bekeseg Bathory Christhoff wram nel kwl Jeles dolgokból, Nem lehehe wegezethonk Jlyen zerzest, hog az Christoff wram Meg Jewtheyg Mynd eg fel kewzt, mynd mas fel kewzt, az Therweny az ew folyasaban meg allyon az ew Regy Ereyeben [Somlyó Sz; WLt]. 1579: eo Naga teorvenyre eresztette az dologt a ket fel keozt [Kv; TanJk V/3.186a]. 1584: Az mi pedig az aknabeli es so vagok keozt walo dologt nezi azt my ne(m) Erthywk hanem az so wago bira(k)z erlik es w igazitasok [Torda; DLt 212 Gr. Zekel Judex Saalica-d(rius) vall.]. 1650: Az nyom ki adas es fel vetel az Daniel Janos Vr(am) biraira es Almasiak kozt vetekedőjeb(en) mardot fen [UszT 39b]. 1761: Az eő Nagok közt visszá-son valo elesnek fundamentalis okat nem tudom [Bra-nyicska H; JHb XXXV/45.15]. 1773: itten az Iffjak az Öregektől nem halgatnak, edgy mast meg nem értik, edgy szoval Nagy egyenetlenség Uralkodik a M. Letaiak közt [M.léta TA; JHb II/3].

12. osztózással/szétosztással kapcs-ban; in legatūra cu împărţeală/partaj; hinsichtlich der Teilung/Aufteil-ung: vki ~ egyenként két v. több személynek/személy közt; între două sau mai multe persoane; einzeln zwischen zwei od. mehreren Personen. A. 1551: az my

marha Illette volna Katha azzont nehaj Barcziaj lazlo-net az ew meg holt ura marhayaban, az ew ket gyermeke kozot Barcziaj Pal es Sandor kozott es dienessy Katha azzon Ew annyok kozot, Mynden marhai harom fele oztwan [Mezőszengyel TA; BfN 304/108]. 1568: Mat-teus Nylas fassus est, hogy mikor az Eptues Tamas hazat my meg oztottuk, akor senky minket ne(m) ellene-zed (!) hogy az keth attyafyw közöt ket fele merők [Kv; TJK III/1.215]. 1591 k.: Az vtan leot oztozas, az Actor es felesége, vizontagh az Annjok keozot [UszT]. 1665: Az szent Ecclesia azert illien keppen dividala ezeket az bo-numokot eo kegyelmek közöt [Kvh; HSzjP]. 1699: azon

Szölött . . . ket Gyermekei között, Philep Andras, es Syfalvi Dipsei István ura(m) Felesege Philep Kata Asz-sz(ony) között két egjenlő reszekre intéztük, es osztottuk [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1766: Producallya hát a' Néhai Tiszteletes Szanislo István és Sigmond Vramék között lött Divisionalet [Torda; TJKT V. 316]. 1785: Vagyon indivise maradott Commune Terrenumok . . . ezek eddig elé a több ide bé biro Possessor Urak kö-zött nem lévén fel osztva [Varsolc Sz; Born. XXIXb. 20/609 Kornis Krisztina conscr.].

B. 1590: Cybrefaluj Cybre Ambrus és felseő Bodogh Azzonfaluj Dios Ferencz keozt Jgy deliberalanak eo kegmek, Valamy buzaioak vagion Egienlő kepen Aras-sak megh, felet Rakia Cybre Ambr(us) kylene, Az felet pedig Dyos Ferencz [UszT]. 1633: En Eöregbik Krait-sar Andras . . . holtom vtan felesesgem es az en gierme-kem között, igi Disponalok^a [Kv; RDL I. 101. — ^aKöv. a részl.]. 1638: az minemy Jngo bingo marha Vass Janos uramtuly marat volna aszt eo kigelmek keoszt fely osz-tanak [Cége SzD; WassLt]. 1695: ezen levelben registralt szanto földeket, retekét es erdőköt . . . eo klk közt distri-buáltak [Kakasd MT; DLev. I. VIII. B. 7]. 1791: valami Rétes kaszállók . . . a' Falusiak közt minden Esztendő-ben Ruddal fel-szoktak megrettetni [Buzamező SzD; Ks 74/56 Consr. 94]. 1799: hivattatunk volna itt Albis-ban^a Gidofalvi Sámuel Uramtól es két Leány testveritől hogy . . . azon Summa penzt osztanók fel o ki-gyelmek közt [BLev. — ^aHsz].

13. két időpont közötti időszakaszban; între, in inter-valul (scurs de la) . . . ; in der Periode zwischen zwei Zeit-punkten. A. 1590: 9 May és 22 May között: vette(m) Georgy deaktol Naranchiot Ayandekba attam Az vrak-nak f. 4 [Kv; Szám. 4/XX. 8 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1611: 15 Januarii. Estve hat és hét órák között nagy vil-lam(!) és mennydörgés volt szintén mint nyárban [Kv; KvE 142 SB]. 1638: Mikor az riadasba(n) mint egy tizen-kei es egy ora közéőt fel serkenek az kialtasba(n) es fel kelek s az ablakomra menek, latam hogi futnak az ucza(n) [Mv; MvLt 291.158b]. 1654: It Thoroczkon . . . az két karaczio(n)^a keözöt nemzetes Thoroczka Lazlo-ne Azzonion(na)k Borai költék el [Torockó; Thor. X/11 Racz Istua(n) vall. — ^aNagykarácsony és kiskarác-sony (újév)]. 1767: Nehai édes Atyánk . . . Juniusnak 9dik napjan estvéli 11 és 12 ora között Lelkét Teremtőjé-nek nagy buzgosággal meg adá [ArJk 57]. 1814: akkor nyoltz kiletar ora között lévén az idő, Setétes volt a' ma-lomb(an) [Dés, DLT].

B. 1607: Pünkösöd napján estve 7 és 8 órák közt jöve be Homonnai Bálint Közép-kapun, szálla Filstich Péter uramhoz, az kamaraispánhoz [Kv; KvE 137 SB]. 1686: 23 Juny reggel negy s öt ora közt holt meg^a [PatN 47b. —

^aA naplóíró felesége]. 1860–1861: Nevezetes légköhul-lás^a történt itt 1852-ben sept. 4-én délután 5 és 6 óra közt [Benkő, Mszlsm. 8–9. — ^aJegyzetben: aërolith, Meteor-stein].

14. vminek az ideje/tartama alatt, vmi közben; in timpul . . . ; während der Zeit/Dauer einer Sache. A. 1586: Fassio Sophiae Teremy Gregor(ii) Vrbeget

Mikoron pedig en az Lukacz Deakne marhaierth perlöttem volna es az en Gienelogiamath (!) meg bizoni-totta(m) volna, hogi Jgassagom vagio(n) ahoz az mar-hahoz, ez per keozoeth mikor megh halt volna az en ze-geni vram en ream es az en Giermekimre szálla ez pör, lgiarto Gieorgi volt ennekem prokatorom [Kv; TJK IV/1. 617]. 1591: mikoron az piaczon Bornemizza Ger-gelne es Katonaj Mihalne eozue veztenek volna, teob zo es vilongas keozot, mongia Katonai Mihalne Borne-mizzanének^a [Kv; TJK V/1.63 Vrbeoger Gergelne, Sofia azzoni vall. — ^aKöv. a nyil.]. 1620: 11 die Januarii vol-tunk az vezérnél, és ekkor lön derekas tractánk véle, az-mikor egyáltaljában az tracta között megmondá az ve-zér^a [BTN^a 388. — ^aKöv. a nyil.]. 1734: ha a korcsma tartasnak ideje között Valamely Haboruság találna len-ni; a meg adott 100 forintból^a annyi részt a mennyi idő alatt nem lehetett volna folytatni tartozzanak restituielni [Dés; Jk 445a. — ^aA korcsmabérből]. 1844: Törvényes Feleségedé, vagy csak ágyasod; s edgyüt laktotokban illyen életek között hány gyermeket nemzettetek ? [A.sófa U; DLT 1441 vk].

B. 1584: az Beszterczey sokodalomba valank es kor-chomaia vala az Razman lederernek, be therenk hozza es eleo hozwa(n) az szó keozt Henzel lanost, Azt monda feleolle es illie(n) rut zokal illete, hogy eo Schelem es Czi-gan ember volna Nem lambor [Kv; TJK IV/1.347]. 1588: (A fal) vgyan Az Epites ideie keozt le omol ze-gheny Iffiakat keomywes Inasit . . . oda eolik [Kv; TanJk I/1. 60–1]. 1603: Hez Mattias Fenesy vallia: talalok Palfy Palt az fenessj tere(n), tehat rezezh. Kezde bezelgetnj es bezedj keozt monda hogy ha eo hajdw lehetne bizonj eo sem kemellene se(m) attiat sem semmj attiafiat [Kv; TJK VI/1. 692]. 1665/1754: Ha ki meg haragszik az érdemes büntetésért, embertelenül szoll, vagy az asztalt meg üti . . . büntetése egy heti bér. Az mulatság közt játékból esett asztal ütésnek büntetése egy kupa bor [Kv; ACart. 14]. 1768: Jobbágyai . . . a dolog közt az innya valo víztől el tiltatnak [MkG]. 1808: költ a Juhok teletetésére, ide véve a ki Tavaszodás ideje közt nyomoruságból tétett rend kívül valo szenabeli Erogatumokatis [Gálfva KK; Ks 99. Szám]. 1846: a' Verekedés közt egyéketis karomkodni nem hallottam [Dés; DLT 530/1847.22].

15. vminek közepette; in mijlocul a ceva; (in)mitten, unter (Dat.). A. 1653: Azok nem magyarországi hajduk voltanak, hanem ott a tartománybéli szegény jobbágy-ból állottak, azok verték volt össze magokat, hogy óhassák szegények és táplálhassák a nagy veszedelem között és drágaságban magokat [ETA I, 79 NSz]. 1699: Terentó (!) Istenem . . . enyi es sok rendbéli sujos, és ugyan bokros nyavajaim között ennyire meg aldotad szegény beteges szolgálodat [Meggyesfva MT; BálLt 93]. 1746: az sok buk között kívánom istentől hogy iras-som talalja kegyelmedet is kévánt jo egességebén [Albis Hsz; BLev.]. 1784: A' reménytelen Rémülések között Törvénytelen hatalmak kelletik tapasztalnom Nagylaki

udvarházamra, a' midőn . . . honn nem létem alatt, Udvaramat invadáltak [Nagylak AF; DobLev. III/587]. 1796: Nagy tudom hogy ezen terhes környül állásai között Dosa Adám uramat egyikis atyafiai közül segítette volna leg kisebbben is [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4]. 1843 k.: nagy félszek között kéntelenek voltunk szaladásra venni a dolgot [K; KLev.].

B. 1657: én pedig azon nap mind az megírt akadályok közt és hévségben is Privigyétől szintén Tapolcsányig mentem az Nitra vize mellett [KemÖn. 246]. 1678: Ennyi búsulásim közt is mely nagy örömmel értettem a Kegyelmed bejövését, bizony megírni nem tudom [TML VIII, 371 Bethlen Éva Teleki Mihályhoz]. 1839: Miklos nap előtt este nagy vendégséget csiptünk . . . mely vig-ság közt töltöttük azon kedves estét képzelheti abból, hogy őtön a Miklos egészségéért egy Üveg Sánfanert (!), és egy más üveg Simény bort, utolsó cseppig megittunk [Kv; Pk 7]. 1848: itten egy bujtogató járt . . . azt mondá hogy Bétsből jött meg hagyta hogy gyakorolják magokat a fegyverforgatásba — a leg nagyobb rebegések közt vagyunk [Nagycsán TA; Born. F. Id].

Szk: sok gondjai ~. 1649: Hogy azért ngdotis ennyi utal ne kellessék busittanunk sok országhos gondjai kezezőt [Dés; DLt 429]. 1658: Az Isten fizesse meg Kegyelmednek, hogy sok gondjai között is nem feledkezék el rúlam [TML I, 302 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

16. két v. több dolog/személy között ide-oda kerülve/hányódva; (afiat) între două sau mai multe lucruri/persoane; zwischen zwei od. mehreren Sachen/Personen hin und her gelangt/geraten/herumgetrieben. 1758: semmiképpen reá nem vehettem a nagyanyámat, hogy taníttasson. Szüntelen csak azt felelte, hogy taníttasson a mostohaapám, mivel ő bírja a jószágot. És így én a sok apa s anya között tanulás nélkül maradtam [RettE 63].

Sz: élet (és) halál ~ fekszik/vagyon. 1729: Draguer Mihály Polgár élet és halál között fekütt [Sövényfva KK; TSb 51]. 1743: Nyikula alias Varró Simón magánál lévő fegyverével annyira meg vagdalta és sebhette, hogy a szegény városi ember élet és halált (!) között volt [Mv; Told. 37/22]. 1775: Az asszony úgy meg is betegedett, hogy élet-halál között vagyon [RettE 358].

17. vki(k) birtokában/kezeében; în posesia/mîinii uneor persoane; im Besitz/in der Hand js/irgendwelcher Personen. A. 1570: Margith Thakacz Jsthwanne, Margith Thakacz Balasne vallyak hogy az Kwpa Janos halala'vtan . . . az wnoka az eo Rezet fely veotte, De az Theob germeky az eo Rezetket az Annyok keozet hattak [Kv; TJK III/2.139]. 1620: Az Ceh Mesterek Regestumot tarczianak meny Barmot vagnak kj az mezarosok, és megh Beliegh alat meny marad az mezarosok keozeót [Kv; TanJk II/1.288].

B. 1580: Az Mezarosok keozt valo lewelinek megh latogatassara . . . valasztottak eo kegmek varassul az Al-so tanachy melle^a [Kv; TanJk V/3.223a. — ^aKöv. a nek-vek fels.].

18. vmint át/keresztül; peste/prin ceva; durch. 1727: Csoma Mihálynak adtam két napra hogy a' Szamoson által lévő deszka rekesz allyát töviselte s töltötte hogy a föld között ki ne szivarogion a' viz a' többől . . . d 48 [Kv; Ks 15. LIII. 4]. 1771: A' . . . Gátnak hibái és jukai, ugj a' nagj silipnek sok jukai között ugj el ment a' viz, hogj még annyi sem ment a' kerekekre, a' mennyi

egy jo viz ivo kártyán keresztül térne [Ádamos KK; JHb LXVII/166].

19. át v. közé; printre; zwischen/unter (Akk.). 1783: azért jelentem az Vr(na)k Praefect(us) Vr(amna)k hogy szorosabb határok között igazodjék, ne mennyen világ eleibe, mert úgy többis ragad hozzá [M.péterlaka MT; TL. Jos. Palatka lev.].

20. közül; dintre; von, aus. A. 1562: 1558 esztendőben Németi Ferencz . . . megveré a németeket Szerencs alatt, holott mind a két fél között sok jámbor vitézlő népek hullának el [ETA I, 18 BS]. 1570: Zekely Mahal azt vallyá hogy Zonkolyos Mathias es Markos Imreh zolnak neky . . . hogy nekyk adna az 10 Ékret, Mely eowe volt, az Teob Barom kézet [Kv; TJK III/2.137]. 1571: Igy foglaltak es birtak el^a, teorwin nelkul my kezünkbeol . . . minden falw hataran nagy zel feoldet, ollyat mellet jobnak ismertek az falwk határy keozzeot [SzO II, 325. — ^aA nemes birtokosok]. 1705: Itt soha nem tudja az ember, mit kell elhinni a sok hírek között [WIN I, 539]. 1737: essek el . . . a Tisztek között . . . a vice-colonellus, egj Lejtnánt [Abosfva KK; Ks 99 Bálint György lev.]. 1772: Ha én fu az Atyai Jóságok között akár melyiket praetendalom tsak fu ágot illetőnek . . . az Arbiter Birák Urak ítéletire botsátodni ítéltések [Ádamos KK; Ks 9a]. 1776: nem tudom meg mondani, hogy két rész között melyik volt meg vertebb, majd mindenik egyenlőképpen kapott volt [Katona K; Born. VI. 14]. 1804: A Sárdi Emberek között némellyek Dinnyenek magoknak egy egy darabot fel szántottak, s abbul dinyeszték [Sárd AF; TSb 51].

B. 1574: hattam az Kaczolak keozt . . . ketteoth [Gyf; JHbK XXI/12.5]. 1590: Az Zegeniek keozt egy főező Azzoninak attam minden ap(ro)lekiual egietembe eozue zamlaluan fl. 6 d. 32 [Kv; Szám. 4/XIX. 10]. 1659: Én nem tudom, az sok hírek közt melyiket kell elhinni s melyiket nem [TML I, 454 Pekri Sófia férjéhez, Teleki Mihályhoz]. 1662: maga is a fejedelem, Bethlen Gábor Catharina hozatása előtt . . . maga helyébe Rákóczi Györgyöt commendálta^a, minthogy az eszes, okos, méltóságos magyar személy, s minthogy nagy értékű, nagy jószágú s arra legérdemesebb személy volna az egész magyarság közt [SKr 131. — ^aHalála után fejedelemségre]. 1705: Akik pedig magyarok közt isznak is^a, nem ebéd után isznak, hanem reggel, mikor felkelnek, akkor melegítik a gyomrokat [WIN I, 633. — ^aEgettört].

21. összehasonlításban; în comparații; im Vergleich. A. 1737: a Dos es az adatott Jóság^a között nagy differencia vagyon, a mely ki jö innen [Torda; TJKt I. 138. — ^aÉrtsd: az özvegyet jog szerint illető rész és a valóban neki juttatott jószág. Köv. a bizonyítás].

B. 1826: a' Felperesek Jósága, és az Alp(ere)s Portioja közt annyi a differentia mint egy és husz közt [Ne; DobLev. V/1114. 7a].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

közötte, közte I. hsz I. két v. több dolog/személy közötti térségben; în spațiu/locul dintre două sau mai multe lucruri/persoane; zwischen zwei od. mehreren Sachen/Personen. A. 1679: Galambdúcz Ezen Fas Udvaro(n) nro I Felső Contigna(ti)oja, Galambok lako helye ezis kettősön vagyon csinálva, vgi hogi közötte el járhasso(n) ember [Udzisztépér K; TL. Bajomi János inv. 95–6]. 1718: Pestis alkalmatosságával . . . interdi-

caltassek, mind az Expositus Borbélynak mind pedig az Temetők(ne)k Senkivel Szemben, és discursusban nem Infectussal, ne allyanak, hanem ha mi relatiót tesznek arra rendelő Emberek(ne)k tavulról légyen és ha lehet légjen egy kevés tűz, vagy füst közöttök [KvLt I/225 a gub. Kv-ról]. 1732: ezen gümölcsös kertben vannak alma és szilva fák, feles apro oltóvájokkal edgjütt, közötté fel ásva egy árnyék órának valo faragott kö [Kóród KK; Ks 12. I]. 1736: közöttök^a olyan spatium volt, egy pár tánczólagó tágasan eljárhatott [MetTr 331. — ^aA táncra két sorban felállott táncolók között].

B. 1599: Teolcheres Janos ... vallja mikor ez factumon valo riazkodasa esek Korchyolias Jstwannak olj keozel voltam hozzaja hogy chyak az seoweny keoz volt kozeok [Kv; Tjk VI/1.363]. 1626: latam, hogj Boczkor Matthiasnak pallos auagy hegies teör uala az kezibe(n) ereossen feniegetj uala az molnart ... az Beldj wram tiztartoja egy ostarual ot legiez uala, ereossen keozteok [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1647: Az Uduarhaz eleott, az Tho feleol vagion egy Lugas kert; harom rendel vetemeyes Tabla keozte [Drassó AF; BK 48/16]. 1813: a' Déés két nagy Hidak, és köztek lévő utt [Dés; DLt 652].

2. két telket/területet elválasztó határvonalon; pe linie de hotar între două proprietăți/terenuri; an der Grenzlinie zwischen zwei Grundstücken/Gebieten. A. 1757: Vagjon a Csűrös Kert a régi végiből ki szakasztott Akoly kertel, mely most a Csűrös kertel egiben foglaltatvan egy Contiguitásban vagjon, nem lévő semmi Kert Között [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

B. 1692/1722 k: A víz között valo Szigetbe(n) is vagyon két darab szanto föld vicinussa Biro Gaspar földé közöttök egy árok [Magyaró MT; GörgJk 102]. 1766: meg edgyeztünk abban, hogy köztünk Meta ne erigaltassék, hanem . azon Vdvar birattassék közre [Torda; TJKt V. 304]. 1832: Telkemet az Eszenyei János és köztem lévő köz mellett egyenes kertel lévő szándékom bé keríteni [Dés; DLt 541].

3. két v. több dolog közötti résben; in spațiul mic dintre două sau mai multe lucruri; in der Lücke zwischen zwei od. mehreren Sachen. 1756: Ezen Kémény Allyának Észak felől valo oldalában vagjon Téglából Bolthajtásoson rakot két Sütő kementze, melyeket a közötté lévő Téglából rakot fal választ meg egy mástól [Branyicska H; JHb LXX/2.25]. 1783: A fedél alatt léendő házakat gerendakkal jó keményen el Szaggattya, hogy közötté téglával ki lehessen rakni [Déva; Ks 78.20/13].

4. közbe-közbe; dintre; zwischendurch, mitunter. A. 1776: Tizen hét rubintos Arany boglárók; Mellynekis tizen öte homlok partaba van fűzve, jo fele gyöngy kozotte [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.].

B. 1628/1635: Egi apro giongjos niakra ualo fekete óregh giongji kozte [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen lelt.]. 1657: Vagion niakra valo fekete kalaris. 15. szem fekete meczet keő közte [Mihályfa NK; JHb XXII/42]. 1681: Edgy Aranyláncz rostellos gyöngyös Remekek vadnak közte [Altörja Hsz; HSzjP]. 1732: Csere Erdő, melyben . Csere fiatalok ... Magyaró s gyertyán veszszők, nevedektek s találtnak, le hullott aszszu fais imitt amott hever közte [Szászsztyakab SzD; EHA]. 1797: Minthogy ezen kertben Szilva fa leg felesben vagyon, ugy hogy meg olvasni igen nagy baj lett volna, azért a' Szilva fák és közte imitt amott lévő Megy

fák együtt betsültettek H flr. 200 [Ajton K; CU IX. 2. 12]. 1850: Ezen Csűrös kertnek a déli részébe vagyon vetve török buzával, s közte faszujkával [Gyéréssztkirály TA; DE 5].

5. *ibsz* emberek, állatok, dolgok csoportjában; între, in grupul oamenilor, animalelor, lucrurilor; in der Gruppe von Menschen, Tieren, Sachen. A. 1570: Vas Thamas ... wallia, Twgya azt hog Zas Janosne hazanal lakoztanak eois keozettek volt ... Rengeo Anna, es Mwlatot Thancholt veleik [Kv; Tjk III/2. 102a]. 1590: Latam hogj az kerezthez leowe mert enis keozeotteok valek az kerezteseknek, de nem tudo(m) ha talalaie vagy nem [Szu; UszT]. 1594 k.: Vagion . ezen kiwlis sok nyaualiank, es bantasunk, az keoztwk ualo Nemesség miat, kik naponkint meg sokasoduan keozeottwnk az Nagod Zegeny uarosanak immunitassat opprimalni igiekeznek [Dés; DLt 247]. 1600: Galffi Mihaly diznoith ott tartottak az peóres helbe, mert iartam keozettek [UszT 15/108 Palfi Peter Farczadi Zabad Zekely vall.]. 1630: az uta(n) let volt oztan az vagdalkozas keozottuk [Mv; MvLt 290. 204b]. 1698: el nem hinne az ki az mi Falunkat nem latna; hogj mi mint el szegenyedtünk hogj sok közöttünk magával jo tehetetlen csak ugi teng leng köztünk [M.bece AF; Told. 24]. 1712: Vadnak közöttök jo szánto vető emberek [Kilyénfva Cs; LLt Fasc. 160]. 1731: közettünk mulatozhatna maga tetzese szerint | közöttünk valo lakozasa sokkal jobbnak és nyugadolmasobnak tetzenek [Gerend TA; Told. 21]. 1840: Falusbíró vagy pandur volt e közöttök? [Tamásfva Hsz; HG. Vargyasi Daniel lev.].

B. 1542: Meg esmerthe az orzag ... hogy nem wolth theeb ember kwztek vramnal, ymar byzom az Ystemben hogj meg zabadol [Fog.; LevT I, 18 Seruitor Dumpsedj propria aláírassal]. 1573: Thakach gergy Falk Ambrus ... Azt valliak hogi egi Nap az kapwba wrzeottek Iacob Kadaris keoztek volt [Kv; Tjk III/3.264]. 1585: Lengelffalwi Janchio Janos lofew eszt feleli Monda Mihál deak az Jobbaginak senkit ne banchiatok en rea(m) panazt ne hozzatok, mert en mindenkor itt keozteteok ne(m) lehetok [UszT]. 1608: En nem tudom kj Jobbagia leöt üolna, Kün Janosnak az aptia, Kün Imreh, hanem tudom azt hogy Bethlenben lakek ... keoztünk neüelkedeik fel [Kozárvár SzD; SLt CD. 3 Nagy Janos jb vall.]. 1627: Tualie eoikeor borlu vagion Nro 18 egy reot vagion keozteok, az teobbi szeokek [Mezőrűcs MT; BLt]. 1651: Barla Miklos egi Sakbol sok egietmást tölte ki, egi on palaczkis vala keozte [Aranyosrákos TA; Borb. I]. 1697: megint mondotta azon Aszszony neki miért héjjasz olyan len, szeretne kegyelmed köztünk valo embereket [Kotormány Cs; CsJk 5 György Albert (30) pp vall.]. 1723: Ötven asztal keszkenő, tiz karakkai köztük [KGy]. 1764: viszzá Jötekben esett általak vagy köztök Lövdöldözés [Nagysajó BN; Ks. Mich. Dései (20) és G. Csizmadia (19) jb vall.].

Szk: *önnön köztük* egymás között. 1597: Ifiabik Zigiarto Balint Coloswary ... wallia az menyegzeon az vendegek wigan lewe(n) egimast megh akarwa(n) rezegiteny trüfaltak egimassal, minthogi egi botis wala ot eoneon keozteok trefalodtak hogi aki ne(m) izik megh ewsssek az botal [Kv; Tjk VI/1.29].

Sz. 1668: Én bizonyoson úgy elhiszem úgy áldjon meg Isten, hogj Judás van köztünk [TML IV, 369 Vesselenyi Pál Teleki Mihályhoz].

6. vmely közösség/testület kebelében, maguk/vkik körében; in sínul/mijlocul unei colectivități; im Kreis(e) irgendeiner Gemeinschaft/Körperschaft, in ihrem Kreis(e). A. 1683: Ennyi, s teőb sok alkatmatlansági conflualvan továbbá valo betstelenségére es serelmere Sz: Tarsasagunk(na)k^a tettzet hogy Dobai Mihaly Atyankfiat közöttte tovab ne patiallyia hanem medio temporis relegallyia, keresse kenyeret az hun talallyia [SzJk 194. — A ref. papságnak].

B. 1573: Paisos Istwan azt vallia hogy eo talalta volt Jonast az uchan Mond hogi myert haborottal meg chysar ferenchel Mond hogi eo Engemet kontarnak Mondot es Bonchidan^a Nem hattanak arwny az chisarak keoztek [Kv; TjK III/3.266. —^aK]. 1596: Az itt hon valo dologh feleóll azt vallja, Mikor Zopos Anthallal meg zerzódett az lo feleóll Sebesi Miklos . harman voltak keoz birak, keoztek az louat megh bechiltek [UszT 11/48]. 1770: Novellában jött az is, hogy a török a közte lakó keresztényeknek imputálja, hogy nem triumphálhat a muszkán [RettE 233]. 1823–1830: csinotlannak magok a csehek, még a köztők lakó németek is [FogE 182].

7. két v. több személy/közösség egymáshoz való viszonyában; in relația a două sau mai multe persoane/colectivități; im Verhältnis zweier od. mehrerer Personen/Gemeinschaften zueinander. A. 1546: Banffy Magdolna azony Egy feleel, masfeleel Bogathy Chaspar thenek ilyen zerzeesth Az mynth Eleger az fogoth vraym kezethék el wegezthék [Panot; DanielO 5. —^aKöv. a részl. "Panád KK]. 1550: Es ewk, allattyak ilyen modon megy az perth kezettek [Mányik SzD; BfR VI]. 1570: Jaray Matthe vallyia eo semmy hagiót Napot nem hallot keozetek hogi vegeztek volna [Kv; TjK III/2.160a]. 1574: hogy mynd azok^a le zallyanak keozooteok, Jgere my eleottwnk Elek wram horwatt gergelynek egy tyz forint ereo parypat [Somlyó Sz, WLT. —^aNézeteltérések. Báthori Elek]. 1593: ezt meg Ertüen keözöttünk walo Jgienetlensegeth keözink zolanak hogy latnak ha meg alkothatnanak teörüeninelkwl [Szu; UszT 9/47]. 1633: ugy tartotta ezt a fiat Zabo Janost Zabo Andras zulisse napiatul fogua, mint edes sayat Gyermekek, semmi haborussagh kozzöttök az Gyermekek felöl nem uolt [Cege SzD; WassLt Vargha Eörzebet Cappani Ferencz rel. (65) jb vall.]. 1763: félő rosszsz dolog ne légyen közöttötök [Nagyida K; Told. 9]. 1798: mi törtent továbbá közetek azt nem tudam [Ádamos KK; JHb XIX/58]. 1825: a közötttem, és Ferus között lévő tartazás ilyen formán áll^a [Kv; Somb. II. —^aKöv. a részl.].

B. 1568: Catherina Rlta Ladislai Kalmar fassa e(st) woltam közbe Jaro köztők hogy bekesegeth akartam köztők zerzeny [Kv; TjK III/1.172]. 1569: My wgy Mynt kewz Byrak Jlyen Modon Jgyenesyewk el kewzte Mynd ket ffele akarattyabol es Mindent hatra hagywan Jgy Bekelenek Meg Egymassal [Diós K; JHbK XLIV/13]. 1592 k.: ez dologt megh ertwe(n) keozteonk minde(n) haladek nélkül teorweny szerint ell Jgazitsa [UszT]. 1598: megh az teörüeny el ne(m) valt keözink [i.h. 13/104]. 1608: legien bizonios Compositio keoztvnk [Gyf; BálLt I]. 1671: Maros-Vásárhellyi Atyánfiai közze per abusum bé-jött szokások szerént sokaknak törvényes útttyokat s' dolgokat imez amaz akadályokkal meg-gátoltyák, melly miatt sokféle dolgok periclitatod-

tak köztők [CC 42]. 1751: Controversia leven köztöm és az ötsem Pétsi Sándor Vr közt [O.újfalu F; DLev. I. VI. B. 24]. 1752: ki gyülekezővén a . . . két Falunak Lakossi ellenkezes tamadott köztők [Vice SzD; Ks 39. XXIII. 3. 33].

8. osztozással kapcs-ban; in legătură cu împărțeală; hinsichtlich der Teilung: egyenként két v. több személy között; între două sau mai multe persoane; einzeln zwischen/unter zwei od. mehreren Personen. A. 1507: az molom meg Ne ozolyon de ha az touanak vala<my> hazna lezen halabol Az meg ozolyon kozottok [Kv körny.; NyIrK VI, 186 Cheh István végr.]. 1570: Gerath Matthe . . . vallyia . . . Azt Thwgya hogy . . . Az chwrt Byro Mihál es biro Kelemen chinalta volt, Es azok ozottak Megh, keozetek, olah Demeterne halala vtan [Kv; TjK III/2.43]. 1592 k.: Annak utanna ozton az eoreokseget mind ell oztok keozooteok [UszT]. 1623: Ha miuel Fellieb adgiak el az hazatt, annak az superflúuma, fel ozollion keozooteok, kinek kinek az eo resze szerent [Kv; RDL I. 121]. 1708: Nagi Aitai Cserei Mihálj ur(am) eo kglme . . . mind a belső joknak mind jószágok(na)k közöttünk való divisiojaban sokat faradot és szolgált [EszT-Mk Cserei lev. Cserei Mihály kezével]. 1764/1765: A mi kévés Jozságom Marad, ez közöttetek oszolyék [Kóród KK; Ks 14. XLIIa Kornis Ferenc végr.]. 1801: Sárának . . . jutott . . . Edgy Arany Médáj . . . Ez maradt köztök oszlora [M.köblös SzD; RLt 0.2 Rettégi István kezével]. 1808: Mi Kövendi Nagy Péter, Gál Moyses, és Tanka Moyses mind hárman Nemes Aranyos Széknek hitess Assessorai a Feleknek meg egyezett akarattyokból a közöttök osztatlan maradt . . . Bonumokat fell jegyeztük és kinek kinek . . . a nyilakot . . . nyil Vonás szerént fel is osztottuk [Asz; Borb. II]. — L. még MNy LVII, 492; RSzF 229.

B. 1563/1569: mynekellőtte ozlasra menttwnk volna zerzeodny kezdenek my welwnk . . . Az wegezys pedig yg len kozttwnk [Mészko TA; Told. 27]. 1569: Aztal zek nyozolya keth fele oztassek közteok [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. 1597: Az my Nezy pedig az ew Anynyoktul maradt Jozagott, es egieb res mobiliseket, kiket eletekben eggieott el nem keolteottenek, keozteok megh oztok [Alac BN; WLT]. 1604: tudom minden vegh igi león keöztek az iozagh feleol, hogi Galfy Mihaly ura(m) azt monda hogi im(m)ar masfelzaz forintot kyldek az zent Egiedy^a iozagh valtsagaba [Malomfva U; UszT 20/128. —^aSzD]. 1646: szegeny Szengjel Ferencz Ur(am) Jozsagat, Hazat, szőlejet, es egyeb köztők controversiaban forgo jouait, köztek, ugy mint: Felesege, es két felesegeteol leuó gyermeki között fell osztanak, es el igazitanok [Erdőszengyel MT; Told. 27]. 1738: az két leányomat ilendő képpen ki házasítottam . . . G: Gyulafi László több becsületes emberekkel osztották fel köztők arany ezüst marhát, köntöst felesen [Ks 14. XLIIa Kornis István végr. fog.].

9. társ közölünk, közületek, közülük; între noi/voi/ei; von uns/euch/ihnen. A. 1562: Es mikoron a székelyek a népnek sokaságát látták volna, tehát legottan hadnagyokat emelének közöttök és zideket rendelének [ETA I, 18 BS]. 1594: Az kinek marhaia vagion keozooteok, az varhoz minden ember egi egi wago tehennel tartozik [Györtelek Sz; UC 113/5.45]. 1754: az iszopas és fővényes helynek közepe táján némmeljük közöttünk kik hajosok vagyunk, a' Sos ha-

jokkal fel járhattunk az említett kerten túl Solymos felől levő Szakadásonis [Haró H; GyK]. 1765: edgyék (!) a Legenye között lőni akart de Pistollya el nem sült, melyre a' másik közöttők azt mondotta nekie hogy fordisd balra Pistollyadat 's ugy probald [Gerend TA; KS].

B. 1625: en senkit ne(m) intette(m) hogj papista legien ha tudakoztam kérdőzöskettem kik legienek keöztwnk papistak [Uzst 78a]. 1780: Azt is rövideden emlitem, hogj köztünk ki légyen az első pap arról szó sem völt [Ne; Borb. II Kováts József rektor-prof. lev.].

10. 1602: Fanchali Matenit ket eökernek az arrat oluassuk vala, be Jeóue Fanchaj Maté, monda Fanchaly Janosnak batia im(m)ar eöt forint uagion keoztink ... monda fanchiali Janos hogy nem hogj eöt forintot de chak egy batkát sem engedek mert mostis olcho az búza had allyon [Szentlélek U; Uzst 16/22 Petrus Benedek vall.]. 1682: alkalomb(an) voltak hallotta(m) Nyirő Janos, az Nemes Aszszonnyal ... monda egyszer az Nemes Aszszony. Immár tsak kilencz forint vagyon köztünk [Kv; RDL I. 162 Joannes Szekely (40) ns vall.].

Alkalmasint a búzát eladó és az azt venni szándékozó személy alkudozása rendjén felmerült árkülönbségre von. a két nyilatkozat.

II. nu-szerű haszn-ban; ca postpozitje; als Postposition: vmi között; care este între ...; zwischen zwei Sachen. A. 1787: Csiktaplocai Csedő Ignác pretendálja a csiktaplocai határban: Pál Bács nevű örökös szénafühe-lyének közötté orotást kezdett taplocai Lajos Miklós, minden ok nélkül [Taplocsa Cs; RSZF 138]. 1795: ezen Sessioi(na)k közötté álló Sessioi helyeknek mivolta, 's állapottja ugy jön ki azon helynek színén általunk véghez vitt Confrontatioból hogy azon egész hely ... az Augustiana Ecclán(a)k örökös külső Appertinentiája volt [Gergelyfája AF; DobL. IV/743. 3a].

B. 1772: Mivel hogj az utrizalt két Malomnak közte lévő distantianak mérésére nem voltunk mi applicaltatva, hanem a' Sövényfalviak, azért ök tudják hogj hány királji öl legjen [Dombó KK; JHb LXVII. 195].

közötti, közti 1. két v. több dolog/terület/folyóvíz között levő; care este/se află între două sau mai multe lucruri/terenuri/ape; zwischen zwei od. mehreren Sachen/Gebieten/Flußwassern befindlich. A. 1831: Városunk Hágó közötti Hajós malmának nagy bontojat ... meg emészette az idő [Dés; DLt 735]. 1848: Város Gazda a' Ns Város hágók közötti hajós malmának nagy bontoját — köpadját és fedelét hogj meg készítsék meg alkudta [Dés; DLt].

B. 1842: A gyalogosok sok felé voltak el osztva, főbb munka tételök volt a Ronai két szőlő hegyek közti irtáson fel emelkedett szepre tisztítás [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.]. 1844: fel mérvén a' Sos árok 's a' Sz. Benedekre járo ut közti részt [Dés; EHA]. 1849: A két Hidak közti ugy nevezett porond [Dés; EHA].

Hn. 1836: Az ugy nevezett Két Viz közötti fertályban [Kv; Pk 3]. 1842: Templomak közötti láb [Csekelaka AF; KCs].

2. két földterület határán levő; care se află pe linia de hotar între două proprietăți; an der Grenze von zwei Feldstücken befindlich/liegend. 1845: tanáltnak ugyan küjebb kövek, és több fűzfák is a' két Birtok közti köz határon [Bodola Hsz; HSzJP Sztáncsuj Nika

(70) vall.]. 1854: albisi Ns Barthos Ignatz Urnak az al Csernátóni Kis határban ... lévő szántó Földje és ennek szomszédjai^a közti határ egyenletlenségben lévő szántók közt a' megzavarodott barázdát járnók és egyenlítőnek ki [Albis Hsz; BLev. — ^aKöv. a szomszédok fels.].

3. két v. több dolog közötti szűk résben levő; care se află în spațiul mic dintre două sau mai multe lucruri; in der engen Ritze/dem engen Spalt zwischen zwei od. mehreren Sachen befindlich. 1841: a birói meg győződésig bizonyosra mutato tiszta környülmény az hogy a tsikom lába általak futamatásból, és nem mint ök^a nyekegtek, — a kövek közötti jukba^b [Dés; DLt 1541. — ^aA vallók. ^bTollban maradt: tört el].

4. vkik csoportjában/körében való; care se face în mijlocul unor oameni; zwischen/unter der Gruppe/dem Kreis irgendwelcher Personen befindlich. A. 1864: a' M. K. Kormány ... segély gyűjtésnek saját hatás körökben hievik közötti el intézését, jövőre az illető Egyházi felekezeti Fő hatóságokra bizván, mi célra a' Mlgs Egyházi Fő Tanács egy szabály rendeletet nyomtatott [Gyalu K; RAK 85].

B. 1847: Beszélek magyarul mint szülötte nyelvemen, oláhu! amennyit az érdekelt községek közti mulatásom idején tanoltam, németül is alkalmasint [VKp 167]. 1855: Az Isten különösen bölcs végzése szerént bizonytalan lévén e földön szeretet kedveseim közti mulatásom ideje ... kívántom földi dolgom elrendezése által az anyimekhezi forro és igaz szeretetemet holtom után is tanusítani [Sáromberke MT; TSb 7 gr. Teleki Sámuel végr.].

5. vkik egymáshoz való viszonylatában való; în relația a mai multe persoane; im Verhältnis einiger Personen zueinander (vorhanden). A. 1844: Dobai Josef és Komaromi Istvan közötti interimalis edgyezmény a Biro resz felett | Biro Sámuel és G: Mikes Antal közötti bekesseg levél [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

B. 1844: Bartos Ilona Mohai Lászlóné testvere^a ... közti osztályos per folyama [uo.; i.h. — ^aKöv. a nevek fels.].

közpád (eredetileg falu tulajdonában levő) lapos dombhát; colină plată (care inițial era în proprietatea satului); (ursprünglich im Besitz des Dorfes befindlicher) flacher Hügelrücken. Hn. 1758: edes Fianak ... ada itt a' Meszkői hataron egy darabatska rétet a' Köz pad nevű helyben [Asz; Borb. I.].

közpalást közönséges palást; mantie obișnuită; gemeiner/einfacher Umhängemantel. 1643: az mostan jeövendő virag sokadalomkor vasarhelt vegyen Tit Istuan Vra(m) vagy egy jo barany beör gereznat vagy egy jo veheteo keoz palastot [Jobbágyfva MT; Bállt 49].

közpálca lófogatrés; parte de atelaj; Teil des Pferdegespanns. 1679: Köz pácza láncc nélkül nro 5 [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János inv.]. 1736: (A hintóban) az két középső és első lovak közt egy vastag pácza volt, rövid láncon, peczekkel, azt közpalcának hitták, az féken osztán karika volt, ugy peczelték osztán fel az közpalcát az két lóra [MetTr 367].

közpaplan közönséges paplan; plapumă obișnuită; einfache/gemeine Bettdecke. 1620: Egy keöz Paplantul f —/12. Egy eöreg es io fele szeőniégtul es Paplantul arra

szerent uegiek^a [Kv; KvLt II/69 VectTr 15. — ^aÉrtsd: a határvámtól]. 1648: Fenies Araniai varrott papla(n) Nr 1 . . Nyary Araniaos papla(n) Nr 1. Köz papla(n) Nr 2 [Mk 4 Kapi Katalin kel.]. 1687 k.: Egy köz paplantól f —/18 [MvRK Lev. Vect. 6].

közparipa közönséges paripa; cal (de cālărie) obișnuit; gemeines Roß. 1657: lovászom kezén lévén nyugott igen jó paripám és csak köz paripámon ülven az másik kémelésejért én lovászomat úgy elszorították az szoros úton, hogy midőn az vásár elmúlt . . . akkor tanáltam előljúni lovászomat lovammal [KemÖn. 76].

közpatyolat közönséges patyolat; batist obișnuit; gemeiner Batist. 1620: Egy vegh köz patiolatul keskenj f —/10. Egy vegh paraszt fele lanczar patiolattul f —/12. Egy uegh io fele fejer uegü. Araniaos szelu patiolattul f —/25 [Kv; KvLt II/69 VectTr 10].

közpázsit közhasználatú pázsit; pajiște în folosință comună; öffentlicher Rasen. 1586: Az myteol fogwa en emlite(m) ez peres feölden senkinek semmy Ippewlety nem volt . . . mindenkor keoz pasyttba Allott [Kisfalud^a; JHb XX/48. — ^aEltűnt település Ugra (KK) táján].

közpéldabeszéd közmondás, példabeszéd; proverb; Sprichwort. 1838: Tudjaé mit mond a' köz példa beszéd igen szentül ? aki nem fér jukába tököt köt a' farkára [Torda körny. TLt Közig. ir. az 1839. évi iratok közt].

közpénz 1. közös pénz; bani comuni; gemeinsames Geld. 1574: Illes Balint, Segeswary Kristoph azt valliak hogi Eok az Agoston tyzedebe vadnak, De Eonekik hire sem tootte hogi harmad Magawal az Borra Ment es az keoz penzt ky az leg wagason gywlt meg Ittak [Kv; TJk III/3. 345a]. 1589 k.: az mi keoz penzwnk wolt aztis kette osztattam azon fogott emberek el felet te neked hatam es az feleth enis vgi mint enymeth feöl vöttem es azt hoztam el [Szu; UszT]. 1640: vagion megh keoz penz jelen f. 68 d. 45 meljet Kip iro Istuan vram kezeben hatunk hogi az adosoknak el fizesse, meljet kj ueuen az fizetendő adossagbol az f. 95 d. 73 1/2 maradunk meghis adossa f. 27. d. 29 1/2 | Keouetkezik az keoz pinz Vagion kez pinzkek^a az Attyoktol az ki marat szaz eötuen forint [Kv; RDL I. 117b, 151. — ^aA testvéreknek].

2. városi közpénztárbeli pénz; bani publici; Geld aus der städtischen öffentlichen Kasse/öffentlichen Stadtkasse. 1589: Az Eghiz Fiakeolt (!) Weis Tamastol es Jgyarto Simonteol (!) ig wottek Zamot. Maradott wolt nallok az Tawaly parcial Tartassa zerent keoz penzewl in Sum(m)a f. 835/63. Eheoz lott ez üstendoben kezekheoz Jowedelem az Mero hazbolis f. 340 Weot kizeheoz (!) Az quartas vráimtol keoz penzewl f. 50 [Kv; Szám. 4/VIII. 1–2]. 1603: Nyreo Daniel vallia azt tudom hogy az Nyreo hazban aminemeeo rendtartasunk vagio(n), ott az keoz penzbeol ky veot volt hireonkelkelo, tjert gratiatis hozot, hogy nem hattwk mielnj [Kv; TKj VI/1.647].

3. rezes ~ értéktelen rézpénz; bani de aramă fără valoare; wertloses Kupfergeld. 1677: Aranyinak, tallérnak, dutkának, és egyéb jo féle monetának váltása, és ez

Országbol ki-vitele meg nem tiltathatik . . . holot a' kereskedésnek formája külömben nemis lehetne, némely szomszéd Országokban egyéb féle pénzel nem vásárolhatván a' bé-hozando marhát . . . Kivántatik azért hogy légyen vigyázás a' Harminczadosoktól, és egyéb affélékre rendeltetett emberektől, azokra kik nem a' kereskedésnek ez Hazában valo követésére, és folytatására nézve, hanem ugyan fel-tet célul, alá-valo rezes köz pénzen váltván és szedvén mind monetában, mind egyéb féle müben és materiákban-is lévő ezüstöt és aranyat, hordgyák-ki az Országbol nem hozván azokon semmi haszonra valo marhákat viszont ismét bé az Hazában; kiknek büntetések ezen fellyel meg-irt mód szerént legyen [AC 62–3].

közpénztár caserie publică; öffentliche Kasse. 1875: ki egyházi köz munkára kirendeltetvén, a szabott munkát hanyagság vagy macacsságból nem teljesítendő, az azon időben folyó igás vagy tenyeres napszám árarában marasztaltassék el, mindenik esetben az egyház közpénztára javára [Damos K; RAK 199].

közpénztárbéli vmilyen közpénztárból való; din caserie publică; aus/von irgendeiner öffentlichen Kasse (stammend). 1845: Parajdrol a' Soaknákhöz vivő uton elromladozott hidak építésére szükséges költségek valamelyik köz pénztárbéli kiadattatása ki eszközöltessen [Usz; UszLt XI. 85/6.215].

közper közös per (közösen folytatott per); proces purtat în comun (împotriva cuiva); gemeinsam geführter Prozeß. 1819: Kökösi Dobolyi Sigmond a kezinel lévő osztatlan Patzolai successorokat illető Portio Arendajaban mái napon nekem által adott légyen 30 ~ harmincz Rforintokat oly edgyezésünk mellett, hogy azon summa fordittassék a több függőben levő Patzolai jus iránt indult Köz Perek folytatására [Szentbenedek AF; DobLev. V/1023]. 1821: Quietantia 30. Harmitz Rfrol mellyeket Kökösi Dobolyi Sigmond Ur . . . a köz perek folytatására meg fizetett [uo.; i.h. V/1042].

közperpéta kelmefajta; un fel de stofă; Art Textil/Stoff. 1673/1676: Vöttem köz Perpetat Elő Ruhának más fél Singet . . . vöttem Egy Kek Köz perpeta ruhának valot mas fel singet flo l. d. 20 [RLt 0.5]. 1678: vöttem ött Sing más fél fertály Köz Perpetát f 3//36 [Utl]. 1683: vettünk . . . 2 sing Publicán szín köz perpetát singit 70. pen(z) Teszen f 1/40 [Utl].

Szk: ~ előruha. 1705: adtam házass tarsul Pataki Boricza . . . Arva leanyomat Técsi Györhy U(ramna)k adtam ezeket: . . . Egy tisztességes rosa szín rása szoknyát egy fahéj szín köz perpeta elő ruhát [PatN 56] * ~ szoknya. 1684: Szegöttünk egy Szolgalot igirtunk karacsonigh fizetesbe egy köz perpeta Szokniat egy inget alyastol gioltz inget perpeta ruhát [Kv; ACJk 32b].

közpitvar közös/közösen használt pitvar; pridvor comun/in folosință comună; gemeinsam benützte Diele/Flur. 1796: a Néhai Groff Ur Eő Nagysaga . . . építetett egy jo Fogadot . . . azon helyre egy fedél alatt egy köz pitvarbol egy másba nyillo két házatskát [Szentgothárd SzD; WassLt].

közpolgár kb. rég honpolgár; cetājean; Staatsbürger. 1848: Nyujtodi Közpolgár Német János [UzL IV. 98]. 1858: Nagy István Bádoki közpógár [Bádok K; RAK 72].

központ centru; Mittelpunkt. 1887: Én úgy találom, hogy mikor innen a mi kis országunkból egy íróról megemlékeznek ... akkor ennek a helynek a központjából mégiscsak helyénvaló lenne egy-egy kötetről írni valamit [PLev. 135–6 Gyarmathy Zsigáné Petelei Istvánhoz Bh-ről].

központosít a centraliza; zentralisieren. 1843: igen kívánatos és célszerű lenne a hat kerületekben széjjelszört bucsumi lakosokat a lehetőség két vagy három kerületekben központosítani s az egész határt közöttük célszerűbben felosztani [VKp 124].

központosul összegeződik; a se rezuma; sich summieren. 1847: Jelen hó 3ról jegyzett levelét vettem, melyre válaszom a' következőkben központosul^a [Csapó KK; DobLev. V/1264. — ^aKöv. a részl.].

közporond közhasználatú porond; prundiš in folosinijă comună; gemein genutzter Sand. 1592/1593: az Molnart megh kerdeztem elejn hogy hun etethetnem az barmot, de vgian azt mondotta az Molnar, hogy wzd ala az Malmon alol valo keoz porondra, ot Ne fel' hogy senki banchion [Décse SzD; Ks] | bizon soha nem tudom hogy sent Benedekiek tilalmasnak tartottak volna sem Deesiek azt az porondot, hogy megh kezde fwüesdnj, hane(m) zabadon élthe az eorleó marhaja keoz poronda leon [Szásnyires SzD; Ks].

Hn. 1816: A' közporondon (k) [Marosbogát TA; EHA]. 1820: Köz porondba [Baca SzD; EHA].

közposztó közönséges posztófajta; postav obişnuit; einfaches gemeines Tuch. 1620: Egy vegh keoz posztó szeltul f—/3 [Kv; KvLt II/69 VectTr 9 Hj]. 1701: Az köz Posztó légyen eotven két sing az hosszúságában, az szélességében pedig harmincz négy pászma az szélyivel együtt | Az fono Inasok(na)k Esztendőre valo fizetések ez légyen .. köz Posztobol valo edgyj Dolomány, egy Nadrág, Kender vászonbol valo két Ing [Kv; Poszt-CART. 10, 26].

Szk: brassai ~. 1688: Egy végh Angliaj posztotol kibeny vagyó(n) Uln. 60 f 31 // — Egy végh Cserkesz Posztotol f—/60 .. Egy Bál fejjvári Posztotol f 6// — Egy végy (l) Brassaj köz Posztotol f—/30 [BFR Vect.].

közrab közrendű hadifogoly; prizonier din rîndul soldajilor; Kriegsgefangene vom gemeinen Stande. 1704: (A harcban) 12 000 esett el az ellenségben, az miénkben hatezer. Azonkívül tíz generálokat fogtanak el, kiket felosztottanak A közrabokat is elosztották, de maga Tallard, a francia generál igen reménykedik, hogy az anglosok kezébe ne adja öfelsége [WIN I, 233–4].

közrakás határhalmocska/rakás; movilă/moviliță de hotar; Grenz/Markhäufchen. 1784: Tudgyae a Tanu ... Hogy .. Galak nevezetű bányászai ben a Bányá(ban) egy bizonyos helyről arcealtak volt meg ez előtt

... bizonyos személyeket azt magok tulajdan és saját banyajoknak tartván, es köz rakással ezt a helyet más szomszed banyaszoktol elis rekesztettek? [T; Bosla] | Tudam világosan hogy az az Bánya a Gálaknak saját Bányája, a köz rakásig, a meddig el rekesztették volt régen s kézzel is meg mutatták, hogy meddig volt a köz régen [Torockó; i.h. Joh. Szabo (54) j b vall.].

közrása-előruha közönséges rázsakötény; surj din postav de păr; gemeine/einfache Schürze aus Rasch. 1744: Szolgálónak fizetese Hung. f. 5. egj fekete condra, egj köz rása előruha, kender ing aljastol [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12].

közremek kelmefajta; un fel de stofă; Art Textil/Stoff. 1687: vöttünk ... Egy vég Köz Remeket ull 26 1/2 f 42// — Egy vég Szürke Remeket f 55 [Utl].

közremunkálás közreműködés; colaborare, concurs; Mitwirkung. 1847: helyettes-alispán Pogány György atyánkfia és szolgabíró Tövisi Gergely erőyes közremunkálásuk következtetésben sikerült a több éveken keresztül annyi bajt okozó bujtogató Varga Katalint e megyei börtönbe juttatni [VKp 150]. 1855: Buza szemelés, mosás, szárítás, örlés ... szítálás, czók verés minden időben az ő szeme előtt és közre munkálásával^a történik [ÚjFE 178. — ^aA háziasszonyéval]. 1863: nehogy hátramaradandó ... valodi ember baráti szeretetet tanusított gyámolaim közremunkálásával megörzött javaimban érdemetlenek részesüljenek ... a magam végrendeletemet a következőkben kívánom megtenni [Kv; Végr.].

közreműködés együttműködés, részvétel; colaborare; Mitwirkung, Teilnahme. 1873: (A határozat) kivételre a gondnokot, egyháziakat, az egész p(resbiterium) tagjait megbízzák, a tanítót is közreműködésre felkérve [M.bikal K; RAK 304]. 1887: A megtartott felolvasó estélyek gazdag programja, annyi jelesünknek közreműködése oly határtalan erkölcsi sikert eredményezett, ami egyetünk fényét, zászlóját még szebbé, ragyogóbbá tette [PLev. 133 EMKE kv-i választmánya Petelei Istvánhoz].

közrend 1. rég köznép; poporul/clasa de rînd; der gemeine Stand. 1623: Halabor Borbara azzonj propoitionat az szen<t> szek megh halua(n), Utrummal boziata ki Halabor Borba<rat> hogi Ura ellen azt docealna, hogi parazna volna es a<z> szent hazassagnak tizta rendit megh ferteztette volna nemes szemelieket a kiket akart attestal<tatott> varosbeli keoz, es Polgari rendeket, kik a ki adott U<tromra> attestaltak . Kalmar Mihal'nak felesége ellen valo parazna eleteről [SzJk 15]. 1660: RácZ János uram is nyíllal való lövés miatt elesett, megholt, Török István és Tyukody László uram is az szerint. Több nevezetes emberek nem estek el, de közrend felesebben [TML I, 557 Korda Sigmund Teleki Mihályhoz]. 1677: A' Székely Darabantságot, vagy egyéb köz rendet, ha a' Förend nyomorgatná, es törvéntelen háborgatná requirallják a' Fő Tiszteket, kik tartozzanak megoltalmazni [AC 149]. 1687: a' halotti contiok után valo bucsuztatások, kiválkeppen köz rendek felett, a' Canon szerint abrogaltassa-

(na)k [SzJk 218]. 1737: mint conservaltassék a' Nemes Székely Natio között a' Szegény köz rend az ilyen Vakmerőségben el bizalkodottak ellen, emlékezik az App. P. Tertia Tit. 74. Art. 420 [Darlac KK; ApLt 2]. 1739: (A városba) Passus nélkül senkit bé ne bocsássan(a)k; se úr; se köz rendet [Dés; Jk 524]. — L. még II AMN 328; ETA I, 83; MetTr 376, 420; RettE 180; TML II, 430.

2. ~ből álló/való/~en levő közrendű; din poporul/clasa de rînd; aus/von dem gemeinen Stand. 1652: Az p(rae)specificat(us) böcsülletes Nemes személlyek penig es köz renden levo Borzasi böcsülletes emberek ige-
renek esztendőne(n)t az Praedikatornak ilyen Proventust | Az Bagosi Uraim, jovenek mind Nemes es köz
renden levo személlyek [Borzás Sz; SzVJk 47]. 1657: mindenkor bátorságosb volna az tősgyűkeres hazafiakra
bizni és meghinni az ország házait, s annak kötelességével megelégedni, mintsem valamely sehonnai avagy köz-
rendből álló drabantokra, hadnagyokra [KemÖn. 167]. 1662: Azmi pedig illeti ezeknek megengeszteléseket, an-
nak ilyen módját látjuk: hogy ím a chámnak az ő álla-
potjok szerént, nem közrendből való követe megyen
önagyságához, a vele levőkkel együtt igen jól kell látni s
meg kell ajándékozni [SKr 387]. 1677: a' mely Fiscalis
Váratat valamely privatus emberek birnak ... a' helynek
és abban lévő minden rendeknek Kapitánysága ne idege-
nekre, hanem a' Várnak Urára transferáltassék, az lévőn
hitelesb securitásokra mind Országának, fejedelmeknek
... mintsem valamely idegen, vagy közrendből álló Kapi-
tányak és Hadnagyok [AC 58]. — L. még KemI. 324.

3. vitézlő ~ (köz)katonaság; armata; Militár, 1670: Kökényesi azt izente bizony Szakmár, ha Erdély Ma-
gyarország nem vigyáz, oda leszen, de ha ő neki urunk
gratiát adna, ő vér nélkül ő nagysága^a kezében ejtené, az
ott való német tisztviselőket kézben adatná, lévőn már
már az köz vitézlő renddel végezése [TML V, 296 Teleki
Mihály Naláczy Istvánhoz. — ^aA fej.].

4. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; attributiv
gebraucht: közönséges, egyszerű; obişnuit; einfach. 1736: még templomunk sem volt ben Kolosvár városá-
ban; az hol most az convictus temploma vagyon^a, ott
vala egy ház, az is csak köz rend ház vala, abban volt az
szent mise; de abban igen kevés ember fért, hanem az
szegény catholicusok, ki az ház hijjára ment és az fejit ott
ledugta s úgy hallgatta az isteni szolgálatot, némelyek az
kapu boltozatja alatt voltanak [MetTr 425-6. — ^aA pia-
rista templom].

közrend-asztal közönséges/egyszerű asztal; masă o-
bişnuită; gemeiner/einfacher Tisch. 1758: az Udvarbiro
Ur(am) szokott belső szállására menvén ... tanaltak
... Fenyő deszkából való köz rend asztal Nro 1 [Déva;
Ks 76. IX. 8].

közrendbeli rég köznépbeli/köznépi személy; perso-
nă din poporul/clasa de rînd; der/die Gemeinde. 1652:
igerenek esztendőne(n)t az Praedikatornak ... Nemes
es köz rendbeliek hogy adnak fát 20 őregh szekerral
[Borzás Sz; SzVJk 47].

Sz. 1657: csak közrendbeli, annál inkább méltóság-
béli megholtak felől is vagy hallgatni, avagy csak jót
mondani, annál inkább irni kellene^a [KemÖn. 20. — ^aA
latin *De mortuis nil nisi bonum* szólás magyar körülírás-
os tükörfordítása].

közrendű 1. rég köznépi; din poporul/clasă de rînd;
vom gemeinen Stande. 1679: Bátran azt is megirhatni a
fővezérnek, hogy az a megfogatott két ember nem is oly
derék emberek, mint ott az német követ mondotta, ha-
nem közrendűek [TML VIII, 453 Teleki Mihály a fej-
hez]. 1845: Martonoson lakó közrendű Pap Ferenc —
45. éves felel^a [HSzjP. — ^aVallás bevezető formu-
lája] | Fotoson lako közrendű Salamon János — 15 éves,
Reformatus ... felel [i.h.].

2. közönséges; obişnuit, simplu; gewöhnlich, ge-
mein. 1730: Mezőre való Legel 3 közrendűek [HSzj lé-
gely al.].

közreoszolhat (vmely közösségen belül) szétszétódha-
tik; a se putea împărţi (în cadrul colectivităţii); (inner-
halb einer Gemeinschaft) sich verteilen können. 1662: a
főszerdárt hováhamarább megtanáltatván, az országra
felvetett nagy summának búr csak százezer tallérát ígér-
nek és valami úton-módon szerzenék meg is hiszen
azután az a summa is az országra közreoszolhatna [SKr
574].

közrét részleges földközösségen élt/használt rét; fi-
neaţă în devălmăşie parţială; in partieller Feldgemein-
schaft genutzte Wiese. 1790: Hitek után valák a' Vá-
lasztmányok^a ... Hogy ennekelőtte mintegy 38 eszten-
dőkkel léven a' Havadtói Communitasnak egy Köz ré-
tye a' több Commune Terrenumok között ... mely ré-
tet el kerülhetetlen szükségétől kényszerítvén el-
adott volt a betűletes falu Füleki Szalma István eo
Kminek [MMatr. 145-6. — ^aKöv. a nevek fels.].

közrétecske részleges földközösségen élt/használt ré-
tecske; fineaţă (mai mică) în devălmăşie parţială; in parti-
eller Feldgemeinschaft genutztes Wieschen. 1750:
mentünk a' Nagy Berek között lévő Falu köz Rétecskéi-
re, melynek hossza 37. öl, Szélye 7. öl [Koronka MT;
EHA].

közrevesz közrefog; a lua la mijloc; in die Mitte neh-
men. 1696: (Kovács János) maga egy buk Pálczával az
ősvenyre foga az Csorda felé az Feleségeis egy palczával
az derék uton, és mindjárt közre vevék az Pasztort fele-
ségestől [Mikháza MT; Berz. 17. XII].

közrovatal kb. közadó; impozit general; allgemeine/
öffentliche Steuer. 1853: Harinak Belső Jövedelme az
Kortsomárlási Jog miből szép Jövedelem Forrás merül,
határán ... az mult 2. évben Juhok legeltek miből ha-
sonloul szép Jövedelme került bé az Falunak, mi ezen
Jövedelmekből nem részesültünk ... Tessék Tehát
részünket azon Jövedelmekből ... ki adni, mert őró-
mest meg fizettyük az reánk háromlandó köz rovatalo-
kat [Nagyak AF; DobLev. V/1365 Dobolyi Bálint lev.].

közsáfrány közönséges sáfrány; sofran comun; einfa-
cher, gemeiner Safran/Krokus. 1688: Egy font viaszas
vagy Erdélyi Safratol (!) f —/12 ... Egy font pogácsa
Sáfrantol f —/18 Egy font Köz safrantol f —/08 [BfR
Vect.].

közsálya kelmefajta; un fel de stofă; Art Textil/Stoff.
1599: Nemet Janos Hozot Bechj Marhatt ... 1 Veg

keoz. Granathott 3/— ... 2 Weg keoz. Saiatt 22/— [Kv; Szám. 8/XIV. 36 Hj]. 1632: Beczybeől az minemw marhakat . Jonas Deak hozatott. 2. Bal Fodor Jglertt 2 fel vegh keöz sayatt [Kv; KvLt II/69 VectTr].

község 1. település, ill. ennek közössége/lakossága; comună; Gemeinde. 1566: az ket nemzet Nemes es az Szasz Vraink mikor Felseged paranchiolattira gyülsibe iünek, az kössigtül segítsegek es költhsigek mindenkor uag'on [SzO II, 187]. 1572: Elseobe megh Erthwen eo k. biro vramtwl hogy az keosseg haznara az kalongia 25 kewe lenne^a [Kv; TanJk V/3.64b. — ^aAzaz 25 kévéből álló kalangyát kellene rakni]. 1589: Thudom aztis hogy Magiary Thamas megh tiltá az hatart 12 f(orientig) es igen haborogh vala a' keossegh hogy illien sokkal tiltana az hatart [Szu; UszT]. 1651/1682: Az Füzesi^a Schola Mester Pauai Janoss adgia ertesünkre hogy az szük Proventusatt be nem szolgáltathatta nekie [SzJk 180. — ^aAz ördögösfüzesi (SzDj)]. 1677: Vegeztetet hogy senki alatta lévő kösséget, jobbágyokat, házok-népét, se semminémű rendeket, erőszak, avagy akarminémű büntetésnek-is fenytékje alatt maga religiojára ne kényszericse, se penig a' földes Ur, más religion lévén, a' Falunak vagy Városnak tplomát el ne foglalja [AC 5]. 1683 k.: igit Fizettek az Pastornak . Az kössegh ád ilyen béért: Minden házas ember ád az Prédikatornak d. 25^a [Nagy-falu Sz; SzVJk 50. — ^aFolyt. a részl.]. 1762: a' mely vas Bányák mostan miveltetnek a' Kösségtől, azokb(a), azok Possessorainak consensussok nélkül Ezüst es on Értznek Keresésére . bé menni nem lehet [Torockó-sztgyörgy; TLev. 8/7].

Szk: ~ gyűlése. 1872: Mái napon telyes község gyűlésében meg szavaztatott hogy .. negyedik biztományi tagnak választassék meg Ilyés Mihály községi Jegyző [Pálfu U; Pf] * *falusi* ~. 1733: Tudom ezis bizonyossan hogy az Regi Bornyu kertet . mind kertben tartották az holott annak előtte mind az Urak Bortartották, mind a Falusi Kössége legeltetettek [Erősd Hsz; BLt 7 Valentinus Bibó (26) jb vall.]. 1787: az Erdők Conscriptiojáról való Udvari Normativum szoross meg tartás végett, a Notarius által az egész Falusi kösségnek olvastassék fel, és értelmesen magyaráztassék meg [Torockó; TLev. 3/2. 2a] * *városbeli/városi* ~. 1583: kerik eo kgmet Biro vramat hog megh feniche Az zolgakat ez fele sacczoltatastól, Az zegenseget es a' városbely keosseget se merezelliek tiszteletle(n) es ek-telen zidalommal illetny, rutolny [Kv; TanJk V/3.274b]. 1585: eo Nga kegmesen engedne megh Azt hogy Se kwl-seo, Nemes, vagy Nemtelen zemely se penigh vgia(n) ez varossy Ember, Semminemő Attestatoriaüal Ne kenzerithetne vallasnak okayert semminemő Kiraly vagy Vaida embere eleybe az varossy keosseget soha semminemő Wdeoben es Casusokba(n) hanem illie(n) zabad feo Varosban, minden Vallatasok Az varos Biraynak tanachinak eleotte lehessen [Kv; i.h. I/1.16]. 1674: Anno 1666 die . Januarii választattam az egész városi kösségtől és az várostól az fogarasi gyűlésre^a [Kv; KvE 189 LJ. — ^aÉrtsd: egy-i követnek].

2. összetartozó emberek csoportja; community; Gemeinschaft. 1572: Barra Kelemeon^a . . Ezt walla hogy hywa wgimond engometh walkay Myklos oda hogy Enys ott lennek Azhol az hatarth feoll wettnek, Es azon-

ban ott feon Megh zaydula az Nep wgj kezdenek hagi-galny Az Monostorhoz tartozo keossegh kewekel, Es Egeb hagito zeorizamokaly Azonban el futamank, Es lattam hogj Monostory Neomos wraym, Eleyke Alla-nak Es wyzza werék Az keossegoth [Jákótelke K; KP. — ^aEz jb]. 1585: Amikoron a városnak Apro keözenseges zewksegere vg mint Gatra, Ieghesre, es Eyelj vagy Nappaly Eorizesre hirdethy a' tizedes az eo tizede alath valo keossegeth, Es vakmereosegéből nemely ember el nem menne, tehagh azon az Engedetlen Zemellien tizenket penzt vehessen az Tyzedes [Kv; KvLt Vegyes III/15]. 1589: Azert akoron egez varosul vgh vegezenk az ado feleol hogj az kik az piac zelben laknak es korcziaumaul eltek tehat azok teobbet adgianak az teob hatra lako keossegnel [Szu; UszT].

3. céhbeli közösség/tagság; membri corporajiei; Zunftgemeinschaft. 1561: My peniglen meg gondoluan azt hog' az tiztbely nepeknek kik ualamely kosseg elot wadnak hwsegekre főkeppen ez bizattatoth az walasztasban ualo moggiaual imigien keuekezik (!) [Kv; ÖCART.]. 1589/XVII sz. *eleje*: mikoron ez mi Tanach hazunkban keossegiunknek dolgainak igazgatasara be giuluen, lewltwnk volna, ez Tekintetes ferfiak^a Keo-miues mesterek kőniörgenek nekwnk illien^bkeppen^c [Kv; KőmCART. 1. — ^aKöv. a név szerinti fels. ^bKöv. a kérés].

4. egyházközség, gyülekezet; parohie; Kirchengemeinde. 1593: Myerthogy Az veresegh Ne(m) c(on)stal hane(m) chak Az zidalom, Azert ereosb teorwenie ne(m) lehet, hane(m) vosarnap reggel a' Niakat kalodaba tegiek p(rae)dic(ati)o Alat ot legie(n) p(rae)dic(ati)o vta(n) penigh Mingiarast Az tplomba(n) ez vetekert a' keosseget es Attiat meg keowesse [Kv; TJk V/1.365]. 1653: Ugyan nem is cselekedte a király azt, hogy a hol a község meg akarta vallását tartani, onnat erővel kiüzte volna a papot [ETA I, 28 NSz]. 1671: igen szükséges-(ne)k lattyuk hogy tartozzanak a p(re)dikatori rendek minden Ecclesiakba(n) az iffjakat s öregeket is a' kik nem tudnak az Cathecismusra tanítani, mert mikieppen viragozhatnak ot az l(ste)ni tisztelet a' hol azt sem tud-gya az kössegh micsoda a' maga vallasa s micsoda az l(ste)ni tisztelet is [SzJk 116–7]. 1723/1770 k.: a' Vajda-Kamarási Unitaria Religión való kösség el-fogyatkozván, és már tsak három vagy négy szegény gazda Emberre maradván, a Templomjokat, Parochiat, Czintermet, nem lehet conserualniok [Vajdakamarás K; SzConscr.]. 1811: Kozma János . . mint házasság ronto Vasárnap reggeli harangozás előtt a' Templom előtt lévő kalodaba tétessek, és a' mig az Isteni Tisztelet véghez mégyen ot szenvedjen, a' Templombol ki jöven, az egész község előt 12 paltzaval meg tsapattassék [M.bikal K; RAK 86].

5. köznép; poporul/clasa de rînd; das gemeine Volk | közrend (közrendű székelység); clasa de rînd (la secui); der gemeine Stand (Szeklertum vom gemeinen Stand). 1569: Felseges kegylmes vrunk . . kegylmesen emle-kezzek megh, ez el mult wdókbe az kösségnek gonoz tamadasokerth, mint estwnk vala felseged nehesegebe, kybe mynd ez elöt, mynd ez vtan, my magunkat Byntel-lennek mongyuk mynd eltnkgy [SzO II, 237 a székelý főemberek a fej-hez]. 1605: mi is házunkhoz szállunk, az község és százság is szálljon kiki házához, szántson, vessen, munkálkodjék [SzO VI, 11 az erdélyi rendek előjárói Nsz-hez]. 1653: Bástá bemenyen^a és letelepe-

dik, és ... a községet nem bántja, hanem a fejeiben hatvant megfogata, és ott egy házban tartották őket sub custodia [ETA I, 91 NSz. — ³Kv-ra]. 1672: im(m)ar az esztendeie elmult. hagi kaptala(n)ba(n) be kellett menem, de ugian az Nitraj Varossi Plebanussagotis, egiszersmind az Nyúghatlatla(n)saggal, Nyakamon hordozom U(ra)m eo Nga Poronczolattjabul, az Nemessi rend es az kossegh kiuansaga szerint [CsÁLt F. 27. 1/38 Georgiffy Mihály nyitrai pléb. lev. haza Csíksztgyörgyre]. 1677: mind a' Nemesség szokot Nemessi szabadságában, mind penig a' kösség, az ő állapottyában megtartatik [AC 148]. 1739: Kedvetlenül ertettük, hogy az Isten haragjának engesztelésére s duplás ostorának elfordítására rendelt bõjt nem kezdett volna observáltatni, sőt sok helyeken magok a tiszték és az első rendbeliek hadták volna félbe scandalisálnának vendégeskedéssel

melyből példát vett volna a község is [SzO VII, 398-9 gub.]. 1744: Vagyon Esztendeje hogy Miklos várán^a fel kiáltott a Kösség, hogy Tiszt vramiek adgyák ki a Summát, s mi Adozo rendkül facultásra fel vettük [Barót Hsz; INyR 50 Bertalan István (46) vall. — ^aHsz]. 1783: Cseh- és Morvaország is, kivált a községe, elállott a mise mellől s két szín alatt veszi az Úr vacsoráját [RettE 421]. — L. még AC 244; MetTr 409, 435; SzO II, 327; TML III, 178, 433; VKp 123.

Szk: adófizető/adózó ~. 1677: Az Adó, az Országbéli adó fizető kösségnek fel-számlálása szerint valo Kapu Számok után jár, mely már közönségesen rovásnak nevezetik [AC 68]. 1744: Kőpeczi Nagy Márton és Balás Istvánéknak fizettünk ... f Hung. 20. az egész Székébéli adózó Kösség [Bölon Hsz; INyR Rab Mihály (58) jv vall.]. 1746: ezen ok nélkül valo Strászás ... az adozo kösségnek nem annyira hasznára, mint kárára, és kivált képpen az kösségnek nagi vexájára vagion [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Kálnoki Ferenc lev.]. 1753: kik voltak azon személyek, a kik az adózó kösséget fel Lazasztották, és arra indították, hogy az adótt ne adgyák ? [Törzs vk].

6. székes ~ székgyűlés; adunarea secuilor dintr-un anumit scaun; Stuhlsitzung/versammlung. 1678: Ha ben voltál a Szék giuleseb(en) hallottadé Lázár István vramtol, hogy azt mondotta volna hogy, vagi a székes kössegh előtt hirdette, volna, vagy egiszter vagy maszor, hogy Urunk eo Nsga conditioyt violalta, azért immár eo Nsga(na)k köteleességgel nem tartoznank [LLt Fasc. 120 vk].

7. comună; Dorfgemeinde. 1855: <nem>csak régi idők olta élvezett malom tart(t)ási jogom használhata de különösen a' község és vidék érdeke igényli hogy ezen malom ujira meg induljon [Koppánd AF; DobLev. V/1393].

községbeli közrendű; de rind; von gemeinem Stande. 1590: exhibealanak az szeken ket leüelet Vrnk eo Naga Somlioj Bathori Sighmond Erdely vaidaeth mellyeknek Continentiaia vala, hogy panaszlottak volna azon eo naganak hogj az Eó lofóy Zabadsagok Ellen az keösségbeli állapotbeli Embereknek modgiok zerint ado fizetesre kenzeriten(n)i ne kenzeritennek semmi tisztartok [UzsT].

közsegedelmezés közadakozás; colectă; öffentliche/allgemeine Sammlung/Spende. 1862: köz segedelmezés-

re alyáltatott: a' Medeseri leány Egyház | köz segedelmezésre alyáltatott a' Miskoltzi leány nővelde [Gyalu K; RAK 70].

közsegedelmi szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ munkatétel közmunka; munká obstească; öffentliche Arbeit. 1843: Kakasdon^a lévő Allodialis két darab Erdeinek fagyapját betsülték 200 ... Rforintokban — mely betsült mennyiségű fa gyapját a' nagyon tisztelt Grof Ur eo Nagyságának a' Nemes Szék Köz Segedelmi munka tétele — s köz tzelra fordítottot (így!) [LLt. — ^aMT].

községi szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ határ hotarul comunei/unei comune; Dorf/Gemeindeflur. 1864: a Nagy patak ... a Güdűcz nevű folyamba omlik, mely átvágja a Ditrói és Szárhegy községi határt, egész a Maros folyóig a hová belé omlik [Szárhegy Cs; GyHn 53] * ~ jegyző notar; Dorf/Gemeinde-notar. 1872: Mái napon . teljes község gyűlésében meg szavaztatott egy hangulag az, hogy Pálfalva községből egy negyedik bizotmányi tagnak választassék meg Illyés Mihály községi Jegyző [Pálfa U; P] * ~ terher falusi teher; sarcină publică a sătenilor; Dorflast. 1850: a Lelkészek, Cántor(ok) és egyházi szolgák, egyházi javadalmaik szabályozásáig, a köz és községi terhek fel-mentetnek [Nagykapus K; RAK 5]. 1858: Minden nemű rovalalokat, adokat, községi terheket ... én berlő köteles leszek hordozni bérbe feltudás nélkül [Kendilóna SzD/Kövár(Szt)vid.; TKhf 15]. 1875: Vevő Tamás Ferencz köteles ugy az ezen vásártol esett kincstári illetéket, és békebelezési költséget sajátjából fizetni valamint, a mái naptol járó köz adót községi, s egyébb terheket hordozni [Mádéfa Cs; Mt].

községi írás ? helyesírás; ortografie; Rechtschreibung. 1636: meg vallom, hogy még sem mindenüt ugy vagyon az mint én szeretném, hanem az nyomtató az kézi íráshoz, avagy az maga tetszéséhez képest, sok helyeken az községi írásnak paraszt formáját követte [ÖGR Aj. 1a].

közselyem közönséges selyemfonal; for de mătase obișnuit; gemeiner Seidenfaden. 1620: Egy font karmasin Selyemtől f — Egy font keöz Selyem f — 20 tul f —/10. Egy Nitra (!) keöz Selyemtul f —/5. Egy Motring Teőreők Czernatul f —/15 [Kv; KvLt II/69 Vectr 8-9]. 1687 k.: Egy font spering selyemtől f —/75. Egy font, karmasin selyemtől f —/30. Egy litra Köz selyemtől f —/22. 1/2 [MvRKLev. Vect. 4].

köz-selyemzsinor közönséges selyemzsinór; șnur de mătase obișnuit; gemeine Seidenschnur. 1687 k.: Egy vegy selyem sinortol f —/04 1/2 Egy vegh köz selyem sinortol f —/02 1/2 [MvRKLev. Vect. 4].

köz-só konyhasó; sare de bucătărie; Küchensalz. 1558 k.: Az purgalasa^a penig Ig lezen. Rp. veres rezet es ted eleven zenre es ves az reze kenkoueth es köz soth, keueseth es Mikor az kenko es az so Meg emezteteth es ved az fogoth es ved ky az rezet es uerd vekonyon plehe | Az Mercuriomoth Igy kel chinalny: wegy l fonth kenesoth 1/2 font galichkquet, ffeel font közsoth es egesd meg elpozr fel napeg lassu twzpn [Nsz; MKsz 1896.281-

2. — ^aA réz[e]. 1575 k.: tegy egy luegben ... 1 libra Mercuriust az az keenesoth, 1 libra rusikath feierth, 1 libra feier borkueth, 1 libra köz soth, 1 libra saletromoth [Nsz; i.h. 281].

közsövény közkert/kerítés; gard despärjitor; Zwischenzaun. 1605: Forgot eo kgmek eleot az Seowenyeknek my voltok, panazolkodwan beosegesen arról hogy az keoz seowenyeknek fel eppiteseben Nemely zomzedok tellyesgesen megh Vonnak magokat Tetczik azért eo kgmeknek hogy „ a' kik az keoz seowenth nem akartak fel fonattny, az eo seowenieket az fel eppitetet seowenyhez ne ragazhassak hanem elseoben az eo rezere valo keoz seowennek az Arrat zomzedgyanak teritchey megh [Kv; TanJk I/1.517].

közsüveg közönséges süveg; cáciulá obişnuită; einfache Haube/Mütze. 1620: Egy hordo süuegtül, kiben 800 f 4. Zaz köz süuegtül f —/50. Zaz Polgar, auagi Posoni süuegtül f 1 [Kv; KvLt II/69 Vectr 15]. 1632: Beczybeől az minemw marhakat ... Kantha mihaly hozott ... 200 köz süuegt f 50 [Kv; KvLt II/69 Vectr]. 1674: Köz süuegh husz^a [UF II, 582. — ^aFels-ből kiemelve]. 1687 k.: száz köz süuegtül f —/75 száz Posonyi süuegtül f 1/50 [MvRK Lev. Vect. 7]. 1688: Száz köz süuegtül f 1/50 Száz Posonyi süuegtül f 1/50 [BfR Vect.]. Száz Köz fekete süuegtül f —/75 Egy ki kezitlen süuegtül f —/01 Száz posonyi vagy Dupla süuegtül f —/02 1/2 [i.h. 25].

közszemély köz/fogott bíró; împăciuitor, arbitru; Schiedsrichter. 1583: az Nemes Azzony allath ... Galacz Annazon ... jeowe my ellonkbe, Es my ellottwnk vgj mynth keöz Emberek es zemelek elloth theón Jllen valasth^a [Oroszfája K; WLt. — ^aKöv. a rész.]. 1621: My Tatar Peter, es Kati Mihaly Kwlseo Magyar vczay Capitanok Ez ide ala megh irtt dologban ugy mint Keoz bírák Ennek bizonsagara ereőségere my felliul megh irtt keöz emberek es szemeliek adgiuk ez my leuunkent peczietunkkel megh ereősituen [Kv; RDL I. 116].

közszermény közös szerzemény; cîştig comun; gemeinsamer Erwerb. 1812: azt tudom vallani, hogy köz szerzeményt edgyütt valo gyűjtést nem tudok; hanem azt tudom mégis, hogy az öreg Groffné eő nsga mind a Groffnak mind a Groffnének bizonyos szám Summa pénzt adván azzal a Groffné külön kereskedett [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.].

közszij közönséges szij; curea obişnuită; einfacher Riemen. 1591: Zigiarto danielteol veottem Egy kengyel Zyath p(ro) f — d 12 Harom keoz zyath Hamhoz p(ro) f — d 9 [Kv; Szám. 5/V. 5].

közszita közönséges szita; sită obişnuită; einfaches Sieb. 1591: Az swteő hazban ... Zita vagion io III. Jtem Giakor zita II. Keoz Zitt (!) hitwan es Io 19 [Kv; AggmLt A. 53].

közszolgálat állami szolgálat; serviciu public; öffentlicher/Staatsdienst. 1847: Varga Katalin ... Nemcsak uradalmi, hanem közszolgálatok folyásába is elháríthatatlan akadályokat gördített [VKp 202].

közszolga-rend közönséges szolgarend; servitorimea de rînd; gemeiner Dienstmann. 1595: Vegheztek hogy illien zwksegnek ideyn, Attiainknak zokasok zarent, Az zolgharendekennis vegienek, Azert keoz zolgha rendeken, vgmint lowazokon, egieb zolgakon, zolgalo leaniokon Azzonj allatoko(n) Daykakon vegienek, zegodsegeknek Summaiat megh zamlalwa(n) minden forintbol d. 5 [Kv; TanJk I/1.256].

közszőnyeg közönséges szőnyeg; covor obişnuit; einfaches Teppich. 1560: Ket wy zeonyegh. Harmadyk Egy Keosz zeonyegh [JHb QQ Temeswary Ianos reg.]. 1620: Egy kised köz szeőniegtül f 1/12 Egy eőregh es io fele szeőniegtül es Paplantul arra szerent uegiek [Kv; KvLt II/69 Vectr 15].

közszükség közszükséglet; necesitate generală; Gemeinbedarf. 1875: Az egyház közszükségei fedezése tekintetéből az egyház kaszálójának elárverezése kimondatik [Damos K; RAK 200].

közszülők közös szülők; părinţi comuni; gemeinsame Eltern. 1834: ezen summa' ki-fizetését az Exp(onen)s a' köz szüléktől maradtott ingó Jók fel-osztására árbitrált Tktes osztoztato Forum előtt folyó processusba is több rendbe kérte [Dés; BetLt 5]. 1842: ezek^a a' Köz Szülék által 14 Rh forintokban ... zálogba tétettek vala [Szászrégen; DE 2. — ^aA földek].

közt i. között

köztafota közönséges tafota; tafta obişnuită; einfacher Taffet. 1621: az Aranjas zekj loag zazonak valo keoz Tafotat veottem Czanadj Antal Vra(m)tól Negied fel singiuel egy forinton tt 4/28 [Kv; Szám. 15b/IX. 177].

Szk: testszín ~. 1625: Vrunk eo felge tafotakat paranchyolua(n) ala küldenunk vetettünk ... velencej Jo keoz veres tafotat f. 33 . keoz Testszin tafotat [Kv; Szám. 16/XXVII. 12] * *velencei* ~. 1620: Egy sing Velencei Tafotatul f —/5. Harom sing Velencei keöz tafotatul f —/5. Egy Vegh Racz Tafotatul f —/35. Egy vegh Teőreők Tafotatul f —/35 [Kv; KvLt II/69 Vectr 8]. 1687 k.: Egy sing Velencej köz Tafotatul f —/07 1/2 ... Egy végh Török Tafotatul f —/52 1/2 Egy vegh Velencej Tafotatul f 1/50 [MvRK Lev. Vect. 3] * *veres* ~. 1621: Jeőue Gubernator Vram Mandatumaual Kereki Ferencz hagi Veres Keöz Tafotabol Czinaltasson Louagh Zazlot [Kv; Szám. 15b/IX. 30]. 1625: Vrunk eo felge tafotakat paranchyolua(n) ala küldenunk vetettünk .. keoz testszin tafotat ... Zeold keoz tafota .. veres keoz tafotat ... f. 22/12 1/3 [Kv; Szám. 16/XXVII. 12] * *zöld* ~ → *veres* ~.

köztafota-pántlika közönséges tafota-szalag; panglică de tafta obişnuită; einfaches Taftband. 1711: 19 1/2 Sing világos Atlacz Pántlika ... 3/51. 115 Sing köz tafota Pántlika 13/80 ... 8 Vég igen keskeny és fényes Pántlika 16/80 [ApLt 5 Apor Péter lelt.].

köztanács közmegegyezés; consimţămîntul tuturor; allgemeine Vereinbarung. 1578: wegeztek keoz akarattol es Tanachybul, hogy senky zabados ez contributio-

bol vgy mint ostoradobol ne legie(n) egieb biro vramnal Tanachyawal egietembe [Kv; TanJk V/3. 167b].

köztanító kb. nyilvános tanító; invátör public; öffentliche Lehrer. 70 k.11914: Contrascrba. a juratériának — esküdt köztanítók testülete — egyik idősebb, erélyesebb tagja, a kollegiumban a rend öre, kisebb kihágások rögtönös büntetője [MvÉrt. 8]. — Vö. a *köztanítói* címszóval.

köztanítói szk-ban; in construcii; in Wortkonstruktion: ~ vizsga nyilvános tanítói vizsga; examen de absolvire al invátörilor; öffentliche Lehrerprüfung. 1870 k./1914: Kuratus: volt a neve azon végzett theologusoknak, kik köztanítói vizsgát téve, s év elején fölesketve, a rendes tanárok — különösen a pedagogarcha — felügyelete alatt a 1-4. elemi és I-VI. gimnáziumi osztályokban — amazokban minden, ezekben a képzettségüknek megfelelőbb — tantárgyakat tanítottak [MvÉrt. 18].

köztanorok részleges földközösségben élt/használt falusi füveskert/rég, táj szénafű; fineafű in deválmásie partjálá; in partieller Feldgemeinschaft genutzte Dorf-wiese. Hn. 1743: Köz Tanorok nevű helyben (k) [Martonos Hsz; EHA]. 1781: Köztanorok nevű helyben egy Benvaló Pusztá Sessio [Firtosmartonos U; EHA].

köztányér közönséges üveg-ablakkarika; ochi de geam rotund obișnuit; einfacher gläserner Fensterring. 1595: foldozattam az három zobabelj üueg Ablakokat Christal Tannyert vyolan czjnaltattam ... 9: köz Tannyert rakot . be . d 22 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 254 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

köztársaság 1. közösség; comunitate; Gemeinschaft. 1791: Somlyai Lakossai a' Bökeny nevezetű Köz-társaság három Uttzájának^a [Somlyó Sz; EHA. — ^aAláírásként].

2. társadalom; societate; Gesellschaft. 1840: Illyen gyilkos kit a gyilkolástól csak a Sors mentett meg de czélzata meg volt, a köz társaságnak veszedelmére van [Dés; DLt 848a].

3. erdélyi ~ Erdélyország; Ardeal; Siebenbürgen. 1792 k.: I. Leopold Császár^a, és az Erdélyi Köz Társaságnak 2dik Fundátora és helyb(en) állítója a' Székelységnek ezen szabadságát nemannyira Viszsza adta, mindsem annak az előbbeni időben való törvényes lételetis meg ismerte [UszLt X. 80 Plánum a székely nemzet állaspontjáról. — ^aI. Lipót 1657-1705].

közteher közadó; impozit general; allgemeine/öffentliche Steuer. 1809: ha egy városi örökös, és Törsökös Gazda minden közös köteles terheket köteles vinni, s vittis, Diak Imre a ki jövevény nem menekedhetik a köz terheknek supportalása alol [UszLt ComGub. 1715]. 1843: az erdőbeli károk értékét — glaba — sem tartoztok megfizetni, s ne is fizessétek, mert azokért ti fizetitek az adót és hordozzátok a közterheket, nem a kamara [VKp 93]. 1850: a Lelkészek, Cántor(ok) és egyházi szolgák, egyházi javadalmaik szabályozásáig, a köz és községi terhek alol fel-mentetnek [Nagykapus K; RAK 5].

közteher-fizetés közadózás; plata impozitului general; allgemeine/öffentliche Steuerzahlung. 1809: Ha valami köz Tereh fizetés, vagy Perlekedés találná a' már meg-irt Jozságaimat, azokat meg tenni és folytatni köteles leszen az irt ötsém [Kv; BetLt 7].

közteher-hordozás közadózás, közterherviselés; partecipare (egală) la sarcinile publice; allgemeine Steuerpflicht, Tragen der öffentlichen Lasten. 1825: A M. N. Sombori executioba tartott Colonosoknak Köz tereh hordozása alá vonattatások aránt Tiszttségünk végső határozását a Flgs K. Gubernium Rendelése szerént tévén meg, a' Kérelmes Aa . . . tartsa magát a' ki adott Determinatiohoz [Kv; Somb. II].

közteher-hordozó adófizető személy, közteher-viselő; contribuabil; die öffentliche Last tragende Person. 1844: szándékozik . . . a' Városi köztere hordozok számát szaporítani [Dés; DLt 1379].

közteherviselés közadózás; plata impozitului general; öffentliche Steuerleistung. 1805: 1738 Januarius 8ikán Almási Donáth An<dras> és Istvan, ezen Nemes Udvarhely Szék Generalis Gyűlésén Armalisokot produc-alvan, valamint ez előtt a köz terü viselésétől exemptusok voltak, akkoris azon Exemptioban meg hagyattak [Szu; Borb. II]. 1807: Mi Vasmivesek és Vasakkal kereskedő Szegén (!) emberek Vagyunk, Torotzko Sz: Györgyen lakunk, Földes Uraságot Szolgálunk, a köz tere Viselés alatt Nyomorgunk [TLt Bír. ir. Torockói jb-ok perei földesuraikkal].

közte-közte közben-közben; pe alocuri; mitunter, zwischendurch. 1836: Szőjjön két abroszt melyeknek formájok bővség szarva^a leszen, és közte közte engem ne felejtsek az Bordürje ennek leszen Basarosa [IB gr. I. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut. — ^aÉrtsd: bőség-szaru].

köztemető cimitir public; allgemeiner/Zentralfriedhof. 1844: az indított okok le sorolása mellett, fel szollitattik a Ns Szék: hogy a Köztemetők mellett halottak háza építésére . . . tervet készíteni . . . ne késsek [UszLt XI. 85/1.3]. 1861: a köztemető javára adott tánczvigalmi bemeneti 2. darab jegy meg váltása árában 2 f [Kv; FésCJk 105].

köztemonda közbeszéd/hír; zvon; das allgemeine Gespräch. 1678: Most egyéb hír nincsen az köz temondánál, ki Bédit mindennap hozza és olyakkal együtt, kik közül Kegyelmed mint igaz embernek úgy ir sok emberek nagy csudájáról [TML VIII, 235 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

közterrenum részleges földközösségben élt/használt terület; pámint/teren in deválmásie partjálá; in partieller Feldgemeinschaft genutztes Gebiet. 1786: (A) Falu köz Terrenuma . . . mind két felől vicinálódik . . . Gillyen Samuel Uram Jozságaival [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. 1796: Ezen Nyilhaz tétetnek még Alparétrol^a . . . a' mostan Osztályra jött Jozságok után Competalo köz terrenumoknak fele része [Kv; Ks 74/56. — ^aSzD]. 1809-1815: a Mulaton . . . egy darab pusztá köz

Terrenum | a Solymos Tonak tulso végén fejül az ország uttya és a Rosa hegyi szőlők mellett . . egy darab bokros köz Terrenum [Dés; EHA]. 1816: Innét continuáltott a' köz Terrenumnak metalis ductussa La Pestyerike nevű helyre . . . a' honnat kanyarodik a' ductus napnyugotra [Letka SzD; EHA].

köztetstér édestetstér; frate bun; Vollbruder/schwester. 1757: Vagyon . . . egy Kortsma háza . . . laknak két Asszony emberek Köz Testvérek mind ketten [Szentlászló MT; Sár.].

köztetszés közakarát; voinjá generală, voinja tutor; Gesamtwille. 1677/1687: Hoszszuban vagyon egy ingo bingo föld, melyet eddig senki sem szántott, ezt a földet hadta a megye köz tettésből Templom(na)k, melynek dézmája a Templomé, akar ki szántsa [Galam-bod MT; MMatr. 418].

köztílalom általános tilalom; poprire generală; allgemeines Verbot. 1589: Thudom aztis hogy Magiary Thamas megh tilta az hatart 12 fforintig) es igen haborough vala a' keossegh hogy illien sokkal tiltana az hatart ho-lott az elebj birak megh tarthattak keoz tilalomnak is egy egy forintal varos zokasa zerent [Szu; UszT].

köztudakozódás hivatalos vallatás; interrogatoriu oficial; amtliches Verhör, amtliche Vernehmung. 1797: Mi meg kértettvén Nagy Enyedi Tktes Szánto Sándor Ur által a végre, hogy el menvén . . . Elekesre . . . ottan Also Fejér Vármegye Fő Birája Időző pe-tséttye ereje mellett tennék egy Törvényes köz Tudako-zodást [DobLev. IV/783.1a].

köztudás köztudomás; cunoştinţă generală; allgemeine/öffentliche Kenntnis. 1821: a szomszéd szél Havasal földin nem szüntek meg a Zavarok amint a köz tudás és onnan jövő menő Emberek beszéllek hogy a Török a Boérokot . . . Gyilkolja [A.porumbák F; RLt Kállay János Rettégi Sándorhoz]. 1823–1830: Megint annyi is köztudásból bizonyos, hogy Bethlen Farkas, míg Finna Zsuzsanna élt, nyilvánosságos házasságot nem tett, azután vette el gróf Mikó Katát [FogE 150].

köztudat 1. köztudomás; cunoştinţă generală; allgemeine/öffentliche Kenntnis. 1844: a két feleket össze nem halgatta, hanem csak az egyik felet azokat pedig a kik a köztudat és tapasztalás szerint a magok részekre szépitve kívánnak elő adni a dolgot [K; KLev.] | a fo-lyamodo kerésének engedni, annyival méltábban el ha-tároztuk, mentől nyilvánosabb köz tudatunkban va-gyon az: hogy a Homorod oklándi Nagy néven lévő Nemzettség mindenkoron Székelyi Nemesi joggal, és ki-váltással birt, s bir jelenleg is [Usz; UszLt IX. 85/1. 89–90]. 1853: Köz tudatban vagyon az, hogy mindenem a' mi tsak vagyon szerzemény, melyről a' törvény értelmé-ben szabadon rendelkezhetek [Kv; Végr.]. 1864: Váras kaszáló, köztudat szerint a későbbi tatárjárás alkalmá-val a községből a lakosok ezen akkor erdős helyre hu-zodtak ki [Alfalu Cs; GyHn 62].

2. köztudott dolog; lucrú stiut/arhicunoscut; allge-mein bekanntes Ding. 1849: köz tudat hogy férfi pénz nélkül kurvát magának nem tarthat [Kv; Végr. Vall. 49].

köztudomás lucrú stiut/cunoscut de toată lumea; allgemeine/öffentliche Kenntnis. 1849: (Krizsán Máriá-nak) férjhez menetele után született egy fíja köztudomás és az ő elesmerése szerint egy gazdasági gyakornoktól [Kv; Végr. Vall. 2 Kelemen Benjámin vall.].

köztünk közöttünk való; care există între noi; etw. unter uns. 1847: Kötelezte magát köt levelébe hogy . . . fizetend . . . két ezer forintot, ezt nem tette; betsületére fogadta a' köztünk egyezéskor — két érdemes idegenj táblabíró ur előtt — hogy holminket . . . föl szállítottani tartozik, ezt sem tette [Csapó KK; DobLev. V/1268 Wi-zy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

köztűzhely közönséges tűzhely; vatră obișnuită; ein-facher/gemeiner Feuerherd. 1761: Ezen ház . . . Ke-mentzéje . . . az bal kéz felől valo szegelet(en) köből rakot köz tűzhelyre paraszt kájhákból rakatott küsed fűtőjével, álván a Kementzének eleje vas pánton [Pago-csa K; JHbK LXVIII/1.14].

közüdvar közös/közösen használt udvar; curte comu-nă; gemeinsam benützter Hof. 1766: az A. eo Kegjelme nemző édes Attya más rajta lakván a' Jozságon, a' köz Vdvarnak minden nap hasznát veszszük | valamint a köz Vdvar ugy hátulso részeis ezen Jozságnak Soha disting-váltatva nem volt [Torda; TJkT V 312, 314].

közút kb. országút; drum de țară; Landstraße. 1821: A Köz Úton elé menve a Festékes patak fejét meg kerülve [Szováta MT; EHA]. 1824: a' mennyit egy fertály ora alatt lépegettünk és a Köz utba értünk [uo.; EHA]. 1830: a régi pázsintos köz ut [Hídvég Hsz; Mk]. Szk: *erdőlő* ~ erdei út. 1830: erdőlő köz ut [Hídvég Hsz; EHA].

közüta stradă; öffentliche Straße. 1826: Azon Köz Uccza Templomunkra bájáro Uccza [Nagyernye MT; EHA].

köz-úzus közhasználat; folosinţă comună; allgemei-ner Gebrauch. 1753: a' két Fogadok közt alabb specifi-calandó modalitas szerint köz ususra hagyatott Földek [DobLev. I/299. 1a gub.].

közügy cauză comună; öffentliche Angelegenheit. 1896: Téged arra kérek, menj fel Teleki Samu grófhöz . . . beszélhetsz vele s megkérheted, álljon mellénk s az októberi felolvasáson vegyen részt. Nem is merném kér-ni, hogy személyesen tegye (bárha ő közügyben idehaza is tavaly is részt vett tanácskozásokon), de írja meg bár emlékezését a trónörökösre, s azt olvassuk fel a gyűlésen [PLev. 186 Petelei István Jakab Ödönhoz].

Szk: ~ *ek* (fő)igazgatója országos közügyigazgató. 1847: Kincstári tanácsos és a királyi s közügyek főigaz-gatója, pálosi méltóságos Donáth Sándor úr, igazgatói hivatalánál fogva, azt kérdezteti a tanútól letett hite után [VKp 206]. 1848: Ő császári s apostoli királyi felsé-ge legkegyelmesebb urunk nevében Közügyek Igazgató-jának [VKp 298].

közügyigazgató kincstári főügyész (aki közfelperes-ként jár el az államot érintő perekben); director fiscal;

fiskalischer Oberstaatsanwalt. 1866: a' T. Papok Oskola tanitói, és D. gondnokok azt fogadták volt hogy Mártzius 12ére tartozásaikat bé fizetik, de többen ... be nem fizették ... ha nyolctad napok alatt bé nem fizetik, azon tul költségekre a' közgyigazgato ki fog szállani [Gyalu K; RAK 112].

közgyigazgatói szk-ban; in constructjii; in Wortkonstruktion: ~ hivatal kincstári főügyészség; direcțiune/administrație financiară; Amt des fiskalischen Oberstaatsanwalts, fiskalische Oberstaatsanwaltschaft. 1847: az Asztalos Czéhon Kivüli Asztalos Kászoni András hány verseni meg jelenéséről a Közgy Igazgato Hivatali előtt adnánk egy bizonyítványt [Kv; ACLev.].

közül 1. két v. több dolog által közrefogott térből/területről; din spațiul dintre/care se află între două sau mai multe lucruri; von/aus dem durch zwei od. mehreren Sachen in die Mitte genommenen Raum/Gebiet. 1620 k.: Arabia Petreát soha török császár meg nem vehette addig, mert az szörnyű kösziklák közül az népet ki nem vehette [BTN⁴ 416]. 1638 k.: porny Thamas az attiaual ieött ide ez eleot 20 esztendeouel Keoreos Maros keozswl [Km; GyU 28]. 1781: azon Pitvarból vagy is Kő falak között jártanak ki régentén a' Gyümöltses kertbe [Petek U; Hr]. 1784: Itt ma él végezvén az Hot viz között és a Balog Porondjával az széna bé hordást meg rakat négy Kazalt [Sáromberke MT; EHA]. 1810: (A sertéseket) a Kis Hágó allyához közelebb lévő Kalongyák között is térítették meg elégszer [Dés; DLt 82].

2. kapu(ja) ~ kapualjból; de la intrarea porții; aus/von dem Torgang. 1570: Vayda Andras vallya, hogy Latta Kys ysthwant, es Nagy Imrehet hogy ky ke-rekettenek volt az Barat Isthwan vram kapwya kézzwl Es Istwan ky akarya volt vonny zabliayat ... Nagy Imre Megh Ragadia es Nem haggya ky vonny [Kv; Tjk III/2.195]. 1591: Fodor Jllies vallia Kadar Balint ket kezét eozue teuen remenkedik vala eg zwreos leginnek - monduan, Az hatalmas Istenre kerlek, haggiatok beket nekem, nam az kapu keozswlis ki menek eleolletek [Kv; Tjk V/1.149]. 1681: Vajda Hunyad vára ... Ezen kapu között bal felé valo Kő Ház [Vh; VhU 502, 510]. 1699: Ezen kapu között bal keszre nyilik be cserefa ajto az porkoláb házban [Szentdemeter U; LLt Inv. 8].

3. átv is vhonnan, vmely helyről ki; de printre; von/irgendwoher, aus irgendeiner Stelle hinaus. 1578: En Zamossy Pether feyedelmewnk Ew Nagha zolgaya wywarban^a en illyen wallasth es fogadast tezeok hogy en az waros keozswl azt az hazatth soha ky nem Akarom wenny, Megh nem Akarom Nemesithetny semmi okból hanem az varossal egyetemben egyenleo terhet Akarok wyselnem myndenekben [Dés; DLt 202. — ^aA szűv-i várban]. 1591: Istuan Deakne ... vallia Miert hog penigh az Janos vram zolgaloia lopta volt el az Daikatol Susannatol az Araniat, en az leant verem es firtomat vala erette es megh vala az leani hogi az beolczeo fiebeol veotte ki az daika penze keozwl [Kv; Tjk V/1.179]. 1596: Incti Comp(ro)bant hogy miotatul foghua az Varos kezzi ki vétettek az az hogy megh nemesittek^a, Azulta ne(m) birtak [Sz; UszT 11/37. — ^aA birtokot]. 1633: monda Phileop Palne Timar Janos-nenak miert loptad el az en beoreomeot es az Timar Ja-

nosne beorej keozwl vona ki az Maga beoret [Mv; MvLt 290. 134b/2]. 1681: Az sakokatis maga Derek allyai között vontak ki [Dés; Jk]. 1817: A több Harsanyak ... kénszerítették az Erdők közül a Faluba költeni [Gör-gény MT; Born. G. XVIII. 5 Mojszin Irimie (70) vall.].

Sz. 1862: ma egy fiatal életének alig kezdő tavaszán tűnik le a világ színpadáról holnap a férjfiokornak teljes erejében lévő családapát szakít el a kérlelhetetlen halál szerető nejének, és gyámoltalan gyermekeinek karjai közül [Kv; Végr.].

4. több egynemű dolog/állat/ember csoportjából; din grupul obiectelor/animalelor/oamenilor omogene; von aus der Gruppe mehrerer gleichartiger Sachen/Tiere/Menschen. 1558: Byro Wrammal Az zaz wraym kew-zewl walazthottak feyerwrra ! Bwday Ewthwews Janosth, Eppel Janosth [Kv; TanJk V/1.47]. 1592: Cziak ez en leuelemnek erejeüell hatalma legjen Bathorj Elekne Azzonio(m)nak . . . negj haz Jobbagiomat ell foglalni . . . az en Fejerthauj Jobbagym keozswl [Perecsen Sz; WLT]. 1605: az falubeliek között az kiket megh akart feletetnj vallatnj, ne(m) maghara kerdette, hane(m) arra hogy lattake valakit ky vitt vala el az eő epjletiben [UszT 19/13]. 1623: Az Recuperatusok keozwl sokaknak semmi eőreoksegek ninchedin abban az helyben az hol eddig laktanak [Csikszereda; Törzs]. 1633: En Zeöcz Palnak kett harmadfű túlkott attam(m) vala ez aruak marhajj keözseöl [Mv; MvLt 290.132a/2]. 1718: az kanczáak között 2 meg Döglött [Mezőmehes TA; ApLt 2 Pál György Apor Péterhez]. 1748: Az régibb edgyetmások között egj Derekalj Csüpot, és egj Tótos viseltes parnahajat láttam a Ferencziné Aszszonyom házában [Torda; Borb.]. 1851: Az Ispotályban, a Betegek között Némelyek, a sebeikhez meg kívántato tépések nem léte miánn kinlodnak [Dés; DLt 406].

Szk: egymás ~. 1629: Azokat azért az vezekedéseket, sok iamborok teorekedesekre mint attiafiak egimas keozwl ki akaruan zalittani illien keppen componalanak vegeznek mi előttwnk^a [Meggyesfva MT; DLev. I. II. 33. — ^aKöv. a részl.] * maguk ~. 1559: ha az ideo es az feiedelem engedte volna, nem hogy leuelemmel, de meg my magunk keozswl egynk, auagy bizonyos emberunkel, keg-det meg latogattattam volna, de az ideo nem zenuedte [LevT I, 304 Bathorj Andras Bathori Ersebethez]. 1599: Az zeoleomywesea feleol eo kgmek diligenter inuestigalwan expiscaliak ... magok keozseol ... kik infringaltak arrol valo edictumat [Kv; TanJk I/1.337]. 1650: egj nihany uttal Sorogorommal Reday Urammal, requiraltak, hogy eő kgmelnek engedneők megh ... hogj magok között, választananak kiraly birot [Fiátfva U; UszT 8/64.75a]. 1696: Cserei Mihály Ur(am) ... hatalmasul meg foga Apankot, és magunk között Jánost és bé esküttotte jobbagságra erőszakkal [Rákos Cs; Eszt-Mk].

5. átv is vmből (valamennyit); (cíte ceva) din ceva; von/aus etw. (einige, etliche). 1607: megis maraztek Eőteodfel zaz Arany keozswl Eőtuen Aranyatt [Rad-nót KK; SLt TU. 2]. 1644/1785: az Ur Isten ... az én Szerelmes Attyámfiát Nyagu Borbárát rendelte Házass társull Haza Törvénye szerint a micském van nagyobbára velle együtt szerzveyn őtet illetné ... kevés Jozágocskám között ... Hagyom Muncselt, Nagy mezőt egészen és Bábának medietássát [BfN Kémeri Huszti Menyhárt erdélyi főharmincados végr.].

Szk: keze ~ *kifoglalódik* tulajdonából elfoglalódik. 1670: birván edgy Kápolna nevű falusckát melly jószágosckát eddig bono jure birtam mostan fogh-lalodot ki kezem közzül [JHb I/14].

6. ~t vkik csoportjából; din grupul unor oamenii; aus/von der Gruppe irgendwelcher. 1797: (A) portékák ... a két Regiusok között a János 'Sigmond ki kesérésével Koronkába vitetődtenek [Mv; Told. 42/1].

közüle 1. vhonnan, vkitől, vkik köréből; de undeva, dintre ei/dinșii; irgendwoher, von irgendwelchen, von/aus der Gruppe/dem Kreis irgendwelcher. 1570: Sofia Zita peterne Ezt vallya ... Twdomant Theot rola Es azt Monta neky^a zeoch Myklos, Jm Latom myth Myweltel, Erte(m) aztis hogi Mindennel haborgas, De ha Teorwen agya ky wetlek Jnnet kewzwlék [Kv; TJK III/2. 77. — ^aFodor Jánosénak]. 1581: En vgy tudom hogy Jamborwl es Igazan zolgaltam felsegedet, Azzon keppe(n) felsegednek keozzwlunk ky menesse vtannis az my meg holt kegiemes vrunkat mind addig mig birtam [Törzs. Szentpáli Kornis Mihály foly. Báthory István fejhez]. 1582: Igiarto Georg vallia ... latam hog eg Rez fazek vala feoweny Vala az fazeknek a' feneken, hog bele Maroklek es esmet bele ereztem az feowenyet, eg Arany essek ky keozzwlé [Kv; TJK IV/1.116]. 1623 k.: Simonfi Gasparne Ersok Azzoni ... fassa est kezde oda jeoni egy katona Varga Miklosne mindgiarast el hagia az Mezes pogaczia czinalast és keozzwlwk ki mene az pituarba az katonauai [Mv; MvLt 290.29a]. 1681: Vadolatva(n) Borsai Nagy Kata aszony Konlosi Ura(m) felesége paraznasag nemeivel illendőnek itiltük hogy relegaltssek Komlosi Atyankfia közzülünk, leve(n) annak előtteis sok busulasa tarsasagunknak^a miatta [SzJK 153. — ^aAz egyházmegye papi testületének]. 1775: ettzakának idején midőn Lenyugottanak, meg várta az kinevezett hogy az irt Strásák el alugyanak s ... meg tsalta őket s közzüllek meg szavadulván az Háznak ablakán ki szökött [Jára MT; DobLev. III/315.76b]. 1784: az Udvar Bíró közzülök lo háton ki szaladván, az Fő Bíró ... edgyik Inassa lótt utánna [Bánpataka H; JHb XXXI. 51.12].

Sz. 1675: látja Isten, köztünk sem merem beszélni, mert mindjárt kimegyen a szó közzülünk [TML VII, 101 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

2. egyenemű dolgok/állatok/emberek csoportjából; din grupul onbiectelor/animalelor/oamenilor omogene; aus/von der Gruppe gleichartiger Sachen, Tiere, Menschen. 1573: Anna Azzon Bodog gabrielne, Ismet Anna azzony wicey Janosne ezt walliak, hogy az kapas ... tekint Daroczy Janos Maiora fele, s Mond, Mely rut füst Megien fel az Daroczy Maiorabol Nezny kezdik az sówin Altal meg eggik fel is hagot volt keozzwléok Az sówinre Hogy Jobba(n) lathassa [Kv; TJK III/3.191]. 1594: Zenth Georgi napán az kinek barannia vagion, ha tiz vagionis eggiet foghnak ki keozzeöleók az varhoz^a [Györtelek Sz; UC 113/5 45–6. — ^aSomlyó várához]. 1616: ha penigh valamelly keozzülünk megh nem allana es az vegezest fel bontana, az Nemzet hat forintra Zala-galhassa es büntethesse [Lozsád H; Törzs]. 1717: mint-hogy penig sok földék voltak, és nem colalhata őket, nemellyik közzülök gyepebennis állott [M.csesztve AF; JHb XXVIII/21]. 1773: a Ménessibe Rú esvén magam egy néhányot lóttam meg közzülök [Szarhegy Cs; LLt

72/1971]. 1779: Fegyver elég van a szegen, de számát nem tudom, hogy valaki vitt volna közzülük nem tudom [A.csernáton Hsz; HSzjP Agneta Molnár (14) jb vall.]. 1798: azt nem mondotta edgyik is közzüllek, hogi hunnan parantsolta az Ur hogi hozzak a fákat [Adámos KK; JHb XIX/58]. 1842: Tiz juh nyiro ollo — egy el törve közzüllek [Majos MT; Told. 35].

Szk: Isten kiszóllít/vesz vkit közzülünk. 1657: Igen szomorú állapottal hallottam az szegény Kemény Boldizsár uram halálát Az Istennek szinte nagy kiváltképpen való ostora vagyon rajtunk, mert ha az Isten nekünk vagy egy gyámolt támaszt valahul, azt az Isten csak ki veszi közzülünk [TML I, 49 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1727: midőn Isten valakit közzülünk kiszóllít, anak eltakarításában szorgahmaskodjanak [Zilah; Borb. II].

3. árv belőle; din el/ea; von/aus ihm/ihr. 1545: Egy-mas akarathiabol vegeze(k) punkesth vitan tizen ötöd napoth hogy az koron rea menjenek Es az Jozagoth meg oziak azth semmj Egiebb ok el ne mu(ka)thassa hanem betegsegh dolga tizthessegh dolga es orzagh dolga Ez három dolgoth Jgh vetthek kj kwzwlle hogi ha Ez twrthinnek hath harmad napal elebh Egik az masiknak tudnj agia egiebb ok semmj Ezth El ne Mulathassa [Fiát-fva U; MNy XXIV, 216–7. „ozdy gergel” és „gaspar ger-bh” lev. Fráter Györgyhoz].

közület városi közgyűlés; adunare generală orășenească; städtische Generalversammlung. 1595: Ez közületkort meg hagyta Biro Wram hogy ismeg Daraat czynaltassak a Nemet Molnarral [Kv; Szám. 6/XVIIa. 200 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

közzám közös vámgabona; uium comun; gemeinsames Zollgetreide. 1763: magájébol attae vagy pedig köz Vámbol aztat nem tudom [Fületelke KK; Ks 18/LXXXVIII. 5].

köz-vámbúza vámból gyűlt közönséges búza; grü adunat ca uium; aus dem Zoll gesammelter einfacher Weizen. 1808: holnap dére (!) külgyen negyven véka köz vám buzat [Csapó KK; LLt].

közzászón közönséges vászon; pinză obișnuită; einfache/gemeine Leinwand. 1829: Harisnya Posztonak Singe 42 x. Czondra Posztonak Singe 46 x Közzászónak Singe 15 x [Torda; TVLt 1250].

közzászónhaj közönséges vászonhuzat; husá din pinză obișnuită; einfacher/gemeiner leinener Überzug. 1740: A' Kamara hijján egy Láda, mellyben vagyon Egy derekaj rajta lévő vereses köz vászon hajjal együtt [Hermány Szb; ApLt 5 Apor Péterné inv.].

közzézés közös végzés; decizie/hotărîre comună; gemeinsamer Entscheid/Beschluß. 1856: Az 1855be el fizett Juliusi Angariát . . . köz végzés szerént visza kelletvén osztanom ide kelletet 21 Rf 15 xr [Firtosváralja U; Borb. II Szederjesi Sigmond jegyző kezével]. — A 'hivatalos végzés' jel-sel is számolhatni.

közzélekedés általános vélekedés/vélemény; pärere generală; allgemeine Meinung/Ansicht. 1796: magamis

azon köz vélekedésbe vagyok, hogy mint az hire, azon el nyert Jóságokból elis attak [Kv; Incz. XI. 22a].

közvers ? közmondás; proverb, zicală, zicătură; Sprichwort. 1662: a pápás papi rend avagy lelki személyek teljességgel még csak legkisebbik külső világi, avagy polgári dolgokban, tractákban magukat ne elegettsék, hanem csupán csak a lelki dolgokra légyen gondjuk Krisztus Urunk ama mondása szerint: Senki nem szolgálhat két úrnak. És ama közversek szerint: Te imádkozzál! Te oltalmaz! Te munkálkodjál! avagy: A katona fegyvert forgasson, a papnak legyen a templomra gondja! [SKr 117].

közvérség vérokonság; rudenie de singe; Blutsverwandschaft. 1749/1778: Ilentzfalvi Nms Vi(té)zlő Diák István V. Házos Társa Nms Szikszai Borbára Aszszony akarván kiváltani egy néhány darab szántó és kaszálo Földeket köz vérsége jussán Tktes Nztes idosseb Dosa András Uramtol, Fia Dosa András Uram a Zálago summával lett meg kínáztatás után accordált ő kgl-mével olly formán, hogy azok(na)k egy részét ökglmének köz vérsége jussán mint igy vérek minden fizetés nélkül remittálja [Ilencfva MT; DLev. 6]. 1777: Branyitskai Udvarát . miként váltotta magához köz vérség és oszlás Jussán a neveletlen Árva Josika Miklos Vrfinak nyilvánóság kárára a Praejudiciumára [H; JHbXXXV/60].

közvetetlen közvetlenül, egyenesen; imediat;^a unmittelbar. 1834: a Tiszt közvetetlen utánam küldött — vissza mentem [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap kezével].

közvetlen egyenes; direct; direkt, gerade. 1863: (A) pénz tőkésítettén, annak évenként folyó kamatja a nevezett mindkét Ecclesia^a kebelében 's közvetlen felügyelete alatt fen álló szegény ápoló intézetben felvett legnyomorultabb szegények ápolására és élclmezésére fordították [Kv; Végr. — ^aA ref. és luth.].

közvillongás általános torzszalkodás, vita; sfadă/gilceavă generală; allgemeiner Streit. 1821: A Sombori, és Dali Határok felett mely tö szomszédosok lévén egymásra rugnak, metalis Differencia tamodván Köz villangás alá hozott Vigoly nevezetű Helly (felett) [M.zsombor K; Somb.].

közvitéz közkatona; soldat simplu, ostaş de rînd; gemeiner Soldat, Gemeine(r). 1698: Megh tiltott eo Felsege, minden ingjen elődeseket Tiszt Viselők(ne)k azok(na)k szolgálainak és közz vitezek(ne)k ugj hogj senki azokat, azoknak marhajokat, konyhajokat ingjen tartani ne(m) tartozik [DLt 475 a gub. Nsz-ből]. 1850: Ferentzi János nyugalmazott köz vitéz [Gyalu K; RAK 176]. 1854: Szilágyi István 30 éves butsu levéllel elbocsátott köz vitéz [uo.; RAK 47].

közvoks kb. egyhangú szavazat; vot unanim; einstimmiges Votum. 1841: Én a mi Déés városában lévő nemes Fazakas Sírásó Társaságnak közvaksával választott dékánja [Dés; DFaz. 40].

közsinat egyházmegyei közgyűlés; sedință eparhială; Diözesan/Superintendentursitzung. 1850: Köz-zsinatunk ezen határozásának közönségesítésére nézve, a nagy Méltaság(ú) kormányzó eo Excellentiája meg találandó lészen [Nagykapus K; RAK 3 hiv. leirat]. 1862: a' hives adakozásából bé gyűlő segedelmet kérem a' köz sinatra el hozni [Gyalu K; RAK 70 esp. kl]. 1866: (A) Köz synat Fő Tárgya . . . lévén a' Mlgs Fő Tiszteletű Puspok Jubileuma [uo.; RAK 111 ua.].

közsinati szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ jegyzőkönyv egyházmegyei közgyűlés jegyzőkönyve; proces-verbal de la sedința eparhială; Protokoll der Diözesan/Superintendentursitzung. 1865: Minden Egyház(nak) küldődik a' f. évi Közsinati Jegyző-Könyvének (igy!) a' képviselőtet tárgyzó kivonata [Gyalu K; RAK 102].

kracol ötív fémfényez, fémésít; a polei; kratzen. 1592: Giulai Miklos . . . vallia latam hogi az Nimeti Istuan Inassa hattal fordult az ablakhoz . . . , de nem tudom ha kraczol vala, vagi mit chinal vala | Gal Marton fia, Janchi, vgmint 14 eztendeos . . . vallia . . . lattam hogi ot hazanal miuelt Gergelnek, es aranimuelt kraczoit es az daika couet ketten tiztítottak kj [Kv; TJK V/1. 242, 244].

kracoló ecset ötív fémésítő ecset; pensulă de poleit; Kratzpinsel. 1622: Az Eötvös Mwzerbeöl . . . Jutot Mihajnak kilenz zal kracalo echyet 1 p(er) d. 16 tt. f. 1 [Kv; RDL I. 119]. 1625: Prefectus vr(am) hagyasabol küldoottunk eo felsege Züksegere ala Feyeruarra Erezteoo viaszat Lottot 12 Kraczoło Echetet No: 6 [Kv; Szám. 16/XXVII. 8].

krácson karácsony; crăciun; Weihnachten. 1647: Kracrontol fogua Szwretigh korczomalnak [Gergelyfája AF; BK 48. 16].

Szk: ~ bõjtje. 1719: az el múlt olahoc kracsón bütiben jöven hozam edgi Doboka varmedgjei Uj falusi ember [Rogna SzD; Ks 25. V]. — Vö. a karácsony címszóval.

krádlí I. fn kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff. 1785: Also Arpási^a Gondviselőmnek Benecs Sigmond ó klmének . . . Krádlí Sujtasos harmincz-nyolc sing [TL. — ^aF]. 1797: 7 1/2 sing balha szín krádi [Mv; Bállt 71]. 1799: 12 Kradlival borított tötött és festett szék [Doboka; Mk]. 1820: Egy darabb Krádlí [Mv; Told. 19]. 1823: Alsó Fersing, Válsziból, és Krádliból urkolt patyolattal gármirozva [LLt Csáky-per 601. L. 1 gr. Lázár Lászlóné br. Bánffy Ers'ebet kel.]. 1848: Nyolcz fehér rekli kradliból stikolással . . . 40 rft [Szentimre MT; Born. G. XXIVd]. — L. még cernakrádlí al.

II. mn krádliból való; făcut din krádlí; aus krádlí verefertigt. 1843: Két fejer nép háló rekli egy Kráglí, 1 parkét [Dés; DLt 1300] | megesmerem hogj, 106. Százhat font fonalat és háram font háram fertálj veres fejtöt kezemhez vettem amelyből, fogam Szönni következendő kiválasztat formákat egy mint kamukát sáyast (igy!) kendőt és krádlit [Kv; IB. Konetzní Ignátz takács lev.].

Szk: ~ derékaj. 1823: Fejer Krádlí Derekalj (: két veres Kradli hajjal :) [LLt Csáky-per 601. L. 1] * ~

férflájbi. 1792: Viseltes krádlí Ferri Lajbi [CU] * ~ *fersing.* 1797: Selymes Krádlí fersing potyolat gárnérrel egy [Mv; Told. 19] * ~ *haj.* 1789: vettem kezemhez ... 4 Derekhaj Sellymes Kradli hajokkal, ehez hasonló hajjal 4. nagy párnát és 4 kisebb párnát [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1]. 1823: Lóször Mádrász, megyszin sellymes Krádlí hajjal és gyóltokkal Fejér Krádlí Derekalj két veress Kradli hajjal [LLt Csáky-per 601. L. 1] * ~ *köntös.* 1805: Egy Kradli Hoszsú Fejér Köntös [Szamosfva K; BLt 9] * ~ *lájbi.* 1802: fejér sujtásos Krádlí Lájbi [Ne; DobLev. IV/858. 3b]. 1806: Köntösök ... fejér Sejem Lájbi ... Más fejér sujtásos Krádlí Lájbi [Ne; i.h. IV/897. 1b Szántó Sándor lett.] * ~ *papucs.* 1788: 2 pár Krádlí Papucs ... 1 pár másli Kradli Papucs [Berz. 8. 72]. 1790: Öt pár selyem, és 1. pár Crádlí Paputs [A.jára TA; BLt II. 12 Béli Mária kel.] * ~ *párnahaj.* 1810: Párna selymes Krádlí Párna hajjal készülve négy [Kv; Berz. 20]. 1838: egy csikos krádlí párnahaj [Kv; RLt O. 1 nyomt. kl Mike Sándor ellopott tárgyai-ról]. 1845: egy Csikos krádlí párnahaj [K; KLev.] * ~ *reklí.* 1816: Fejér Krádlí reklí ... 3 Rf 12 xr [Kv; Born. IV/41] * ~ *szuperlát.* 1853: Egy vas kereszt superlát, — rajta lévő kráglí superlát [Mv; TSb 4] * ~ *uj-jaslájbi.* 1805: Egy Fejér Házi Krádlí ujjas Lajbit Fejér népnek való [A.jára TA; BLt 9].

krágen gallér; guler; Kragen. 1830: Négy fejér férfi krágen — egy hitvány kravatlí [DLt 499 nyomt. kl].

kráglí gallér; guler; Kragen, Kragel. 1816: Varattos kráglí 2 Rf 30 xr Egy csomo kráglí 1 Rf 6 xr [Kv; Born. IV/41].

krajcár I. fn 1. creijar; Kreuzer (Münze von kleinem Wert). 1718: ide Colonellus wr(am)hoz eő Ngához, az Krajczárok vagy polturák Conventioja iránt le jöttünk [Hosszúasú KK; Ks 95]. 1727: Az 523 Nemeth forintból s 11 grajczarbul eset Csatanra^a Rf 100 [Dés; Jk. — ^aA tőszomszédos Csatány, akkor a város birtoka]. 1757: küldöttem tíz vonás forintokat egy graiczárt [TL. Teleki Ádám költségnaplója 125a]. 1761: ezüst pénzen nem karajczár, poltra; és fél poltra értetik, hanem Márijás, peták, garás [Mikháza MT; DobLev. II/327. 1b]. 1774: én ... Kályán Filip Tavaly Illyes napi sokadalamban árultam è fële Sz. Martoni Bort 70 vedret kupáját 16. Grajtzárjával [Mocs K; KS Conscr. 18]. 1780: (A) Hajosok tsak Pálinkát Szoktanak árulni Fertállyát három grajczáron [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. 1815: az Aprobátális Törvény szerént egy nagy marháto 1. Krajtzár, az aprobob marháto pedig fél Krajtzár hajto pénz vagyon határozza [Dés; DLt 361]. 1823–1830: végyen az apám 20 szál fekete gyertyát, egy-egy pénzen szálát, mert 10 krajczárba 20 pénz vagyon [FogE 100]. 1849: Egy kukoricza szedő napszámosnak 7 1/5 krajtzár [Somb. II]. — L. még FogE 103, 192, 262; RettE 145, 185, 192, 206, 254, 384; RSzF 102, 116, 127, 142, 154, 168, 176, 185, 200, 204, 241, 263, 278, 296, 303; VKp 102–3, 118, 127. — Vö. az *aluvó-krajczár* címszóval.

E pénznem von. legréggebbi adalék 1494 tájáról való (TESZ) ugyan, erdélyi adalékaink azonban csak a Habsburg-uralom alá került Erdély iratteleseiből valók. Az e korabeli pénzfajtákhoz viszonyítva a krajczár értéke a körmőci aranyhoz viszonyítva 1/252 volt; nála volt még négy kisebb értékű váltópénz is: a *grisli* 3, a *kispénz* 2 2/5, a *dénár* 2 és a *félpénz* 1/4 krajczár értékben [Herepei, Adattár III, 579, 582–3].

Szk: ezüst ~. 1842: ezen által adot földre tartozik Vas János Két vékára adot fizetni 8 az az nyoltz ezüst Krajtzárokat [Bözöd U; Borb. II] * *huszas* ~. 1777: egy kised singesnyi Láda ... fiokjáb(an) találattott ... Huszas és tizes Gratzárokból úgy Márijásokból álló, ezüst pénz Hflni 46. Den. 82 [Nagyak AF; DobLev. III/503. 2a] * *pengő* ~. 1843: hallottam, hogy a pojényi kerületben minden házra 30 pengő krajcár rovatott [VKp 75]. 1849: Hordottak el két ezer cserefa karokat, melyekből hoztak haza, maradt még nállok 1200, szálát pengő két krajtzarokba, téssen 40 pfr. [Héjasfva NK; CsZ]. 1896: A te meghagyásodra felszólító levelet irtam neki. Még csak 5 pengő krajcárt is sajnált egy levélre, hogy bű vagy bá-t válaszoljon rá [PLEv. 182 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *tizes* ~ → *huszas* ~ * *vastag* ~. 1823–1830: Csakugyan ezt nem kívánták tőlem, hanem adtának egy önpénzt, akkorát mint egy régi vastag krajcár [FogE 195].

Herepei, Adattár III, 580 a negyven dénár értékű *huszas* ezüst pénznemet 'huszkrajczáros; Zwanziger' értelmezéssel iktatja be a XVIII. század erdélyi pénznemei közé. A címszó zöngésült alakváltozatának egykori erdélyi használatát a fennebb i. al. közölt 1774- és 1780-beli és az alább előforduló adalékokon kívül az erdélyi r. nyi-okban az első világháború utánig közelebbi *gríjar* 'krajcár' tájszó is alátámasztja.

2. csekélyellő értékminősítésként; ca exprimare a valori neinseminate; als geringe Wertbestimmung/qualifizierung. 1780: Ez előtt a' Rectornak különösön eszendönként 50 forintat adtak: nekem egy krajtzárt sem, nem is kértem [Ne; Borb. II Kováts József rektor-prof. lev.].

Szk: egy ~ *ára hasznot sem tesz* nu aduce nici un folos; keinen Kreuzer wert sein. 1778: a' Koronkai Reformata Eccl(es)ának Soha Ngod edgy Grajtzár árra hasznot sem tött [Msz; Told. 3a] * *egy ~ba nem (kerül)* semmibe se kerül; nu costă nici un ban; es kostet keinen Kreuzer/nichts. 1781: mások(na)k egy Krajtzarokban nem kerülő segítseken kívül tsupán a' magam költségen majd egész pusztaságából és romlásából építettem s renováltattam az Erdő Sz. Györgyi^a Ref. Templomot [MMatr. 294–5. — ^aMT] * *egy ~ erő (sincs)* nu face nici o para (chioară); keinen Kreuzer wert. 1774: egybekerülven a fiammal, aki magának aranyhegyeket ígért meg nem egyezhettünk, mivel megmutogatam, se mobile, sem immobile bonuma, tudtomra, egy krajcár erő sincs nálam [RettE 321]. 1780: Rendes fizetemen kívül, a' Collegiumnak egy krajtzár erő jóvához sem nyultam [Ne; Borb. II Kováts József rektor-prof. lev.] * *egy ~ig píná la (o) para; biz zu einem Kreuzer.* 1781: ezen költséget az magaméból kész vagyok egy Grajtzárig le tenni [Kv; KvRLt IV. 17]. 1802: az Exponensek ... készek az Superaedificatumoknak, s melioratioknak árrátis (: ha lennének :) mind egy krajtzárig ki fizetni töstént [Torda; DobLev. IV/857. 1a]. 1805: ő Nagyságának mingyárt be is fizettem^a, mind egy Krajtzarig [Szamosfva K; BLt 12. János. Nagy (38) ns ti nyil. — ^aAz eladott búza árát] * *egy ~ja sincs* a nu avea nici o para (chioară); er/sie hat nicht einmal einen Kreuzer. 1853: én bezzeg szigorgok busulok eleget mert egy xrom sintis [Kv; Pk 6] * *egy ~/~t nem/sem* nici un ban; nicht einmal einen Kreuzer. 1742: egy Grajczárt nem engedek [Torja Hsz; ApLt 5 Apor József lev.]. 1779: Szótsón^a a' tavalyi sok szénát <me>gemésztette az a' tsig-big ménes, azonb(an) egy krajcár hasznon sem

fordult vissza [Kercsesora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Telcki Józsefhez. — ^aSzD]. 1806: Daroczi Josef Uram azt mondá, hogy Soha tsak edgy krajtzárt Sem fog fizetni [UszLt ComGub. 1753u]. 1823–1830: az útra is még egy krajcárt sem adott^a minden gazdagsága mellett [FogE 155. — ^aGr. Bethlen Pál generális]. 1828: egy karálytzárt sem kaptam az nagy szegenségek mián tölök [F.gezés NK; Told. 7a] * egy ~ *segítség* nici un ban ajutor de la nimeni; keinerlei Hilfe. 1823–1830: sehová egy krajcár segítséghez is nem bízhattunk [FogE 107].

3. összehasonlításban; in comparatii; im Vergleich. 1836: Szőjen, egy abroszt mely a mustra keszkenyő formájára fog lenni; t.i. olyan nagy cseppek, vagyis kerek Babok mint egy egy krajtzár [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

◇ **Szn.** 1596: Andreas Krayczar Vngarus [Kv; PolgK 83]. 1598: Kraiczar Andras. Crajchar Andras [Kv; TJK VI/1. 186, 235]. 1606: Crayczar Andras [Kv; Szám. 12a/I. 30]. 1638: Crajczar Andras [Mv; MvLt 291. 149a]. 1663: Krajczár Katha [Kv; KvE 215 AM]. 1675: Kraiczár János [Utl]. 1700: Krajczár Péter [Kv; Szám. 40/II. 98]. 1774: Maria Crajczár [Dés; RKAk 64]. 1795: N: Enyedi fodozó Varga Krajtzár Mihály [Ne; DobLev. IV/756. 1a].

◇ **Sz.** 1810: ezen hajto pénznek csekély volta aztis okozza, hogy még bé hajtokra sem tehet az Ember szert a miatt hogy néha meg is támadtattnak, és az Embernek minden világi vagyonnál drágább élete, tsak oltsó krajtzárban kotzkázik a' veszedelemmel [H; Ks 117 Vegyes ir.].

II. **mn** 1. krajcárnyi árú; in valoare de un creitar; einen Kreuzer wert. 1764: adót nékem, nem anyira penzért, mint jo akaratbol ajándékoz a meg irt Oláhné mint egy Grajtzár árú pálínkát [A.szovát K; GyK. Lad. Monosos de Erdőd (42) vall.].

2. ~ *nagyágú* de mărimea unui creitar; einen Kreuzer groß. 1836: a két bővség szarva és a' békerített három rosa levelű két abrosz — ugy a krajtzár nagyágú cseppek mustrák fog leverődni [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

Ha. 1734: grajczárig. grajcarbol [Dés; Jk 448b, 450a]. 1774: Grajtzáron [Mocs K; KS Conscr. 16–7]. 1776: grajtzárt [Nsz; GyL gr. Lázár János lev.]. 1778: grajczárral [Bikfva Hsz; ApLt 5 Apor Anna lev.]. 1796: grajtzár [Bács K; RAK] | grajtzár [MT; TLev. 5/16 Transm. 26–7]. 1815: krartzarok, krartzal, krartzar [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1847: krajcárokat [Zalán Hsz; RSzF 205].

krajcárnyi szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *nagyágú* krajcárformányi; de mărimea unui creitar; in der Größe der Form eines Kreuzers. 1808: A' Ló orrán, vagy habaróján egy krajtzárnyi nagyágú fejérség vagyon [DLt 916 nyomt. kl].

krajcáros I. **mn** vhány krajcár árú; in valoare de un anumit număr de creitari; einige Kreuzer wert. 1794: meg ivázon Krajtzáros üvegetske pálínkát [BfN dobolt anyag X]. 1797: az tiz Krajtzaros Born(a)k is fele jo rendin el költ [Banyica K; IB. Gombos István tt jel.].

Szk: ~ *segedelmzés*. 1862: a' T. Papok igyekezzenek oda művelődni, hogy a' már körözött krajczáros évi segedelmzés minden lélektől léphessen életbe [Gyalu K;

RAk 68 esp. kl] * ~ *tőke* ? vmilyen alap tőkéjéhez való, vhány krajcárnyi adomány. 1862: A krajtzáros élő tőke életbe léptetése alýáltatik [Gyalu K; RAK 75]. 1863: A krajczáros tőke felszédésekor a mult évben nem volt befoglalva a képezderei adakozás [Szászlóna K; RAK 143 esp. rend.].

II. **fn** 1. egy krajcár névértékű pénzérme; monedă de un creitar; Münze im Wert eines Kreuzers. 1765: Vere-tett ugyan őfelsége rézből félpénzest, egypénzest, krajcár-rost^a [RettE 192. — ^aFolyt. a pénznek fels.]. 1793: látám Derekán lévő jo forma Nagy Dészűben belé nyula, Márjást, vagy valami husz krajtzárost ki vén belőle [Angyalos Hsz; HSzP Franciscus Oláh (39) zs vall.].

2. vhány krajcár árú bor; vin în valoare de un anumit număr de creitari; Wein im Wert einiger Kreuzer. 1797: Bort ... ivutt a 10 krajtzárosbol [Mezőbodon TA; Told. 76].

krajczárosforma krajczárszerű; de forma unui creitar; kreuzerartig. 1836: 14 keszkenyőt a' krajtzáros forma cseppest . mivel ezen keszkenyők elvesztek ... akarom ki potolni [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.]. 1838: ujra ínstálak az krajtzáros formákhoz is meg 3. fertálj fontat^b mert ma tsak mind kinlodtam azakkal az fonalakkal [Kv; IB takácsmester kérése. — ^aAsztalkeszkenőkéhez. ^bFonalat].

krajnai kb. ukrainai; ucrainean; Ukrainer. 1672: Az bizony dolog . Csak én jobbagyímnak nyólcz só-szekereket hetven ökörrel hajtották az krajnaiak Munkácsban s többeket is [TML VI, 386 Gyulafy László Teleki Mihályhoz].

krajník 1. vmely kerület/vidék közigazgatási tisztségviselője; functionar administrativ dintr-un ținut; administrator Dignitar irgendeines Bezirks/Gebiet(e)s. 1387: Nos iudices, iurati et universi hospites necnon Kalaynok de districtu Hachzak, de fluvio Strig, de Hunyad, de var megy et de Jwfiw [Csánki V, 36, DocV 326. — E tisztségviselő e tájon való szereplésére l. még regesztaszerű ismertetésben Csánki 62–3].

Egy 1434-i királyi v. vajdai oklevél (Csánki 62–3) e tisztségviselő neveit *krajnok* alakban szerepelteti. A magyarból e tisztségnév bekerült latinított szöveggel a hazai íródeátság latin nyelvű okleveleibe is; ime két ki-jegyzés: 1481: Georgius Szabó Krajnicus, ac Universi Kenezii et incolae pertinentiis Castri Deva [Hurm. II/2. 269]. 1512: Item tenentur ad castrum Hunyad cum equis kenezey et craynici qui sunt numero CLXVII [AE 238].

Hn. 1389: (Meta) attingit unam viam ducentem de dicta villa Zaldobos^a ad villam Karaynok falua^a vocatam et ibi terra predictae possessionis Zaldobos cum terra ipsius ville Karaynok falua vicinatur [TelO I, 218. — ^aSzaldobos Mm. ^bAzonosítható a későbbi Mihálka, ruténül Krajnikovo formában emlegetett település nevével].

2. a magánbirtok-igazgatásban egy falucsoport vajdája alá tartozó egy v. több település birtok- (és közigazgatási?) tisztségviselője; crainic (functionar angajat pentru rezolvarea problemelor administrative din una sau mai multa localități); Guts- und administrativer Verwalter einer od. mehrerer dem Woiwoden unterstellter Siedlungen von einer Dorfgruppe in der privaten Gutsverwaltung. 1594: Crainik Zeöch Lukach kett fiaual h(ab)et Bo(ues) 6 [Baksa Sz; AE 249] | Crainik

Zenas Istwan egy fiaual h(ab)et Bo(ves) — Iha 24 [Győrtelek Sz; i.h.] | Also gywmolchenes^a Portio. Krainik. Varyw Thiwadar kett fiaual h(ab)et Bo(ves) 4 Cap(rae) 16 [i.h. — ^aSz] | Meszes Allia. Chiser^a Portio. Babos Gergeli Waida h(ab)et Bo(ues) 6 Jha 20 ... Crainik. Czapsa Pether egy fiaual h(ab)et Bo(ues) 2 [i.h. — ^aSz] | Boyan^a Portio ... Krainik. Mehes Istuan egy fiaual h(ab)et Bo(ves) 6 Jha 20 [i.h. — ^aSz] | Hytek zerent ualliak az vaida Babos Gergeli és az Meszes alliai krainikok^a [i.h. — ^aKöv. a vall.].

L. még i.h. a szilágysági Bajom, Barkháza, Bogdánháza, Csizér, Elyüs O. Valkó és Pecsely hasonló jellű adalékait. Kivonatolatosan ezekre a *krájinik* előfordulásokra már Petri, SzMon. II, 198–200 is hivatkozott.

3. magánuradalmi körzet tisztartója; vechil, administrator de mosie; Verwalter/Amtmann eines privatherrschaftlichen Bezirks. 1743: Rotor Balint Exponállia, hogy in A(nn)o 739 innét Banatusb(a) által menvén házát itt' hadta, az alatt penig akkori krajnik, Andreasz Andras azon Pusztá Házát ide valo Hers Paszkulnak által adta, most az exponens vissza jöven a Házát p(rae)tendallia, melyet Hers Paszkul vissza adni nem akar. A Contrarius Hers Paszkul Replicállya A Krájinik adta neki által ... azért a Vándorló épicsen másutt házát [Lapugy H; AE 250]. 1746: Instructioja méltóságos gróf Hallerkői Haller János úr nemes Erdélyországa gubernátora ó excellentiája dobrai districtussabeli mostan constituált krajnyikjának Komáromi Hevesy István uram ó kegyelmének, melyhez magát mindenekben conformálni köteles léssen — sat. | krajnyik uram mind ezen fűrészhöz, úgy a dévai udvar szükségire administralandó ölfákat is úgy disponálja és igyekezze administraltatni, hogy in Januario, Februario et cum exitu mensis Martii a competalo fűrésztökhék az fűrészmalmomnál az ölfák penig az dévai udvarban administralva legyenek | Mjdon annak ideje eljő, nem csak gornyikok által, sőt krajnyik uram maga mellé véven Roskányon lakó Kaba János nemes személyt és két esküttet, azoknak praesentiajokban mindenütt az dominális erdőkön való makktermést investigálja | Idegen emberek hunnan, melyik dominális erdőre, hány számú sertést akar glandinatóra bédni, tartozik az dominális emberek krajnyik uramnak eleiben hajtani ... sőt az krajnyik mind idegen sertéseket, úgy az dominális embereket is tartozik megvizsgálni [Déva; Erdő II, 34–5 gr. Haller János dévai uradalmi jószágkormányozójának a dobrai kerületi krajnik részére adott ut.]. 1750 k.: Dobrai districtusban constituáltott krajniknak, nemzetes Groskányi Kaba László uramnak instructioja [i.h. 117. — A jószágigazgatói ut. bőségesen részletezi a krajnik feladatát, ill. szolgálati kötelezettségeit]. 1753: Minthogy mágók az Felső Lapugyiak azon héten is igen hibáson praestalták a Szolgálatot; mellýért hogy indulatoskodot Krajnik Uram hivatallyát követte, Pedurán Jion (!) pediglen ... Krajnik Uram ellen ... magát opponálta [F. Lapugy H; i.h.]. 1756: tartoznak Széna és Gabona egybe takarítására midőn Krájinik ur(am) kíványa concurrálni [Mihályesd H; Ks 101]. 1762: a Gerendben az Krainikok Számára excindalt földöt töviskének ki írtásokkal Szapsarította ... abban termet buzájának aratásában, mi kiakáztunk, Krajnik Uram eledle mellett [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1792: Münk meg irt Birákul vallyuk, hogy Vidékbéli Krájinik Urunk parantsolatyából Tyéjra őszve gyúltunk, a végre hogy F. Lapugyi Popa

Györgynének Péter nevű fiával valo sok viszontagságait Törvénykezéseknek akadályoztatasi fűlre vennénk és ... vagy őszve békeltetnénk az Exponenseket, vagy pedig fel adando panasziuk Után Itéletett is tennőnk [Ks XLVIII/7. 21 Bunda György judex pagi Gerend^a (36) vall. — ^aH]. 1794: Ali Torjai Nemes Kis Lukáts Uram a Mlgos Dévai Uradalom Dobra Vidéki^a Krájinikja [i.h. — ^aH]. 1804: (Egy jb-nak juhlopásért) Krájinik Ur előtt Törvénye is volt [Roskány H; i.h.]. 1818: Pálffy Imre, mpr. Roskányi Krájinik [uo.; AE 251]. 1827: a' Roskányi Dominium Krájinikja Pálfi Imre A' sok zsendelyt Pratyilát szüntelen csináltattya maga számára és adgya pénzért 20. 30 szekereken horgyak a' Bánatba és Roskán vidékibe, többnyire éjél [i.h. egy Igazfi álnévvel irt feljelentés].

Néhány kijegyzést a szöve-ek szűkszavúsága miatt nem tudunk ugyan értelmezni, de — az előbbieken beiktatott adalékok szöföldrajzi előfordulásán túl utaló voltak miatt — nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Ime: 1688/1789: Biro Péter krajnik [Orsova MT; AE 251]. 1706: Kota Lupuly krajnik [Kincsesfő MT; i.h.]. 1721: én Dobucz Peter edgi alkalomatossággal menvén Somkerekre egy ado valo noszodi hitős Krájiniktól hallék ... ilyen beszedeiket [Prizlop BN; Ks 184. LXXXV. — ^aSzD. Köv. a nyil.]. 1752: Bidija Gávilla Abrudfalva^a krajnik [Ks. — ^aAF] [Falusi Biro Farkas Vaszily Krajnik Rusz Togyer [Csatán SzD; DLt Liber Inventationis]. 1768: En pedig Szomesán Lup^a Szalgsán Maftyejnek Krainyikja volt am abba az időbe [F. borgó BN; BK. — ^a56 éves zs].

4. botosispán-féle; isprávnice; Art Gutsverwalter, der über die Arbeiter die unmittelbare Aufsicht hat. 1671: Egy Krajnik(na)k. Mikor Pallerkodik adatik napjában Köz Czipo No 5 [Utl]. 1725: Arinár Vaszily az Nehai Mlgos Groff Bethlen Laszlo Ur(am) eo Ngá(na)k Jobbágy Vice biraja (: krajnikja :) volt és mint Jobbágy uly szolgál [F. borgó BN; BK]. 1757: Hinkul Nikulaj nevű ember ... Nehai Mlgos Bethlen Laszlo Vrnak Krajnikja volt Sokáig s ez is decidalván (!) az örökségét ... eo Nga Bokoroj luon nevű jobbágya a maga örökségéhez applicata [uo.; BK]. 1847: Rád Jákob, görög nem egyesült hitű (48) ... kerpenyesi uradalmi úrbéres és királyi ispánsági krajnyik [VKp 200. — ^aAF].

◇ Sz. 1653: Krájinik László [ETA I, 133 NSz].

A krajnik egykori szerepére, a szónak és származékainak távolabbi szöföldrajzi jelentkezésére, a szó eredetének kérdésére és történeti vonatkozásaira i. Nyírk IX, 61–77; AE 236–66; Csánki V, 61–3; Mototolescu L. Dumitru, Ius Valachicum in Polonia. Buc. 1916. 85–8; Dragomir Silvii: Dacorom. I, 147–61; Jakó, Bihar 174 kk; Prodan, Domeniul Beiusului la 1600. 76, 83; Ud., Iob. I, 199–200, 195 kk, 262 kk, 593 kk; Kiss Lajos: MNy LXIV, 74–5; TESz.

krajnikále szk-ban; in constructiij; in Wortkonstruktion: ~ fórum krajniki szék (körzeti tisztartói testület); corporația vechiilor; Körperschaft der Verwalter/Amtmänner eines (privatherrschaftlichen) Bezirks. 1818: eleitől fogva a szokas volt, hogy egy Esztendőben ket versen: Tavasszal, és őszel az ugy nevezett Dézma Szeket tartatnak, a' holott is ezen Uradalom Tisztjei meg jelenvén az ők Panaszszokot (!) A Krajnikale Forumrol apellalt Iteleketek megh halgattyák, visgallyák [H; Ks 91. C 8].

krájinikális krajniki; de crainic; gutsverwalterisch. Szk: ~ fundus krajniki telek. 1795: A melj hét szekér szénát fel adtanak minden Esztendőre ebből ... a hetedik ... a Kráinikális funduson termett [Dobra H; Ks 76. IX. 27. — Aláírásban: Kiss Lukáts volt krajnik]. 1798: Az Krájinikális Fundus ... körüdes körül tsak nem régi-ben erigált támaszas sövény tövissel béleszázott, ... jó

keretekkel vagyon kerítve [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27] * ~ ház (a krájinikoskodás ideje alatt) a krájinik hivatali helyisége és lakóháza. 1774: Az krainikális Ház el lévén pusztulván helybe állítása krainik Vramnak ... Se-
rensegerre bizattanak [Roskány H; Ks]. 1791: Anno 791. Die 10 Aprilis midőn volnánk ezen Nemes Hunyad Vár-
megyében Dobra vidékén, Roskányban, Mltgs Dévai
Uradalom Krainikális házánál, jövének előnkben
Felső Lapugyi Lakosok [Ks]. 1795: télen husz vagy har-
mintz Malatzat egy nehány Napok alatt Roskányban az
Krainikális házánál tartottam [Dobra H; Ks 76. IX. 27] *
~ hely a krájiniktól szolgálati ideje alatt használt mező-
gazdasági terület. 1795: (Kaptam) egy Kis Krainika-
lis helyet ő Nagyságok Grátiájából, melyeken minden
Eszendőben termet s termik is 30. 40. Véká Gabona
[Dobra H; i.h.] * ~ stáció? 1817: a Roskányi Krájin-
cális Státiának bátorsága fenn tartására nézve nyolzt
számból álló katonai őrzetet az ide való Compagnia
Commendánsától ki eszközölni méltotassék [Ks] * ~
szék krájiniki ítélőszék. 1818: a' Krájinicális Szék: Fodor
Joseff volt Notarius Actuariusága alatt minden részre
hajlás nélkül ítél [Vályebrád H; Ks].

krájinikátus krájinikság, krájiniki tisztség; funcția de
crainic; Amt des Gutsverwalters | krájiniki hivatal; post
de crainic; Gutsverwalterbehörde/Stelle. 1746: ha pe-
csét és conventio nélkül uraság erdejét valaki usuálná és
a krajnyikátus vagy impreiálni, vagis denunciálni el-
mulatná, tartozik a provisoriale officium az kárt aes-
timáltatni | midőn a féle személyek az onus subportálá-
sára különben is obnoxiosus, uraság határát is ingyen
nem usuálhatják, melyre nézve az krainikatus e féleket
observál, tartozik az provisoriale officiumnak insinuálni
| ha kiknek vadászó kutyái vadnak, az krainikatus tarto-
zik az devai udvarba beküldeni [Déva; Erdő II, 35–6 ki-
vonat gr. Haller János devai uradalmi jószágigazgató-
jának a dobrai kerületi krájinik részére adott utasítá-
sából].

krájinikoskodás krájiniki tisztségben való forgolódás;
(perioada în care cineva îndeplinește) funcția de crainic;
Betätigung in dem Amt als Gutsverwalter. 1795: Soha
nem is tagadtam én azt, hogy nékem az Jozság nem kalá-
kázot falunként . három negy Gjermekeket, a kik
akartak délben, vagj delután akkor jötteknek, de Semmi
erőltetést én rajtok nem tettem, hanem önként jöt-
tek, mindazonáltal a menjit dolgoztanak nékiek adát
ételt és italt feljül nem haladta, bizonyos az is, hogy nem
az én krájinikoskodásomnak idejében jobb bé ezen kalá-
kázás, az előttem valoknak is mindenkor, adtak [Dobra
H; Ks. — Aláírásban: Kis Lukáts mp Volt Krájinik].

krájinikság krájiniki tisztség; funcția de crainic; Amt
des Gutsverwalters. 1757: Hinkul Nikulájnak az Vtri-
zalt örökségen háza volt, és Néhai Mlgos Groff Bethlen
László Vrat Krainikságával szolgálta rolla [F.borgó
BN; BK. Orbonás Iuon Mlgos Groff Bethlen Dávid
Vr(am) eo Nga Judgyája vall.]. 1794: Mikle Pavel
nekem, 's másoknak is beszéllette, hogy vessük ki Expo-
nens Uramot^a a' Krájinikságból ... Instantiánk által
. Sok izben ezen ki vettetési Exponens Krájinik
Uramnak Szélytiben beszéllette [Vályebrád H; Ks 81.
57/57 Bulza János (38) vall.]. 1795: Kilentz darab Épüle-

teket adnak fel, hogy Krájinikságomban építettem volna
az Mlgos Uradalom Erdőjéből — Kiss Lukáts mp. Volt
Krájinik [Dobra H; Ks Dévai ur. Mixtae relatoriae et do-
cumenta XXVI/1–12]. | volt Krainik Kis Lukáts uram
Krainiksága ideje alatt miis mind gyalog, mind Marhak-
kal való dolgozókat p(rae)staltunk kaláka titulus alatt a
Birák és Gornikok által ki hajtván, el mentünk, s dol-
goztunk minden féle dolgaiban [Roskány H; Ks 79.
XXVI. 8 1/2].

krakkói I. a Boroskrakkó (AF) tn -i képzős szárm.;
derivatul format cu sufixul -i al toponimului Boroskrak-
kó/Cricău; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form
des ON Boroskrakkó: I. Boroskrakkón levő; care se
află în Boroskrakkó; in Boroskrakkó befindlich. 1677:
Kglmes Vrunck eo Naga Karkai Jozságában bé szürt ...
uy borok [Utl]. 1682: Szikszai Imre Vr(am) léven a Karkai
Tiszt Ratioit be attá volt [Vh; VhU 681]. 1699: Az Karkai
udvarház ... palánkkal vagyon be kerétve [BfN dobozolt
anyag VI]. 1710: Magyarországból gróf Thököly István,
Thököly Imre atyja bejőve^a Erdélyben ... Fejér várme-
gyei krakkai jószágába [CsH 101. — ^a1674-ben]. 1734: Az
Karakoi határon [TKI Mihály Deák gr. Teleki Ádámhoz].
1754: Karkai Jozság [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt
anyag II]. 1755: Ezen Karkai Sárdi, Czelnai, M. Orbai, és
hozzátartozó Portiok [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. 1844:
Krakkai Ecclia [Ne/Nagyfak AF; DobLev. V/1249].

2. Boroskrakkóról való/származó; care este originar
din Boroskrakkó; aus Boroskrakkó stammend. 1598:
Horwat Janos Crakaj [Kv; Szám. 8/1. 1]. 1671: Bár ne
mondta volna Kegyelmed meg, hogy az karakai dajka
mondta nekem az majorokat | Ugy értem az karakói
dajka szavából, hogy három bokor tótok vannak Krak-
kóban [TML V, 460 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihály-
hoz]. 1764: Nánási György Karkai Nemes Személy mp
[Fejér m.; TKI].

Szn. 1608: Joannes Karkay [KvAkKt Mss 343]. 1609:
Karakaj Janos [Zilah; Sennyei 47/11]. 1641: Krakkay Pe-
ter jb [Torockósztygyörgy; Thor. XV/8]. 1641/1799: Ka-
rakkai Gergely Karakkai János fia [Torockó; TLev.
5/16 Transm. 289]. 1658: Krakkai Márton [Zilah, EM
XLIII, 303]. 1675/1759: Krakkaj Jánosné. Karkai Sza-
bo Istvánné [Ne; DobLev. III/651. 13a, 14a]. 1734: Ka-
rakai Janos. Karakai Janisne [Torockó; Bosla]. 1744:
Karakai Márton Varos Hütés Birója [uo.; TLev. 10/2].
1761: Egregius Petrus Krakkai de Illye^a Krakkai Péter
Uram [Branyicska H; JHb XXXV/12, 17. — ^aH]. 1781:
Karakai Mihály [Torockó; Bosla]. 1785: Andreas Ka-
rakai jb. Michaelis Karakai vidua. Stephanus Karakai
Carbo(narius) zs [uo.; TLev. 6/1 Transm. 30a, 31a].

Hn. 1684: Az rét és Karakai utak között két szántó Föld
[M.igen AF; Incz. V. 54b]. 1743: az Karkai patak [Boros-
krakkó AF; EHA]. 1751: A Kert meget a Karkai uton
felyül (sz) [Borosbenedek AF; EHA]. 1804: a Krakkai
határ ut [Marosszitimre AF; DobLev. IV/874. 13a].

3. Boroskrakkóra vonatkozó; referitor la Boros-
krakkó; auf Boroskrakkó bezügllich. 1768: máj sessio(n)
elő vétetődék Krakkai, Tibor^a Királypataki^b határ oszt-
tály dolga [Ne; Told 5a. — ^{a-b}AF]. 1738: Krakkai Rela-
toria [Fejér m.; JHb XXIX/64].

4. Boroskrakkón rendezett/tartott; jinut la Boros-
krakkó; in Boroskrakkó gehalten/veranstaltet. 1758: A
karkai szüretet el végeztük [uo.; EHA].

5. Boroskrakkón termett; produs la Boroskrakkó; in Boroskrakkó gewachsen. 1693: Két Uj Bor és Töltelekre ment 1 vas Cont. 23 Krakкаи M(ajor)ság Bor volt [Kv; UtI].

II. a lengyelországi Krakkó tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Krak-kó/Cracovia; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Krakau. 1. ~ vajda voievodul din Cracovia; Woiwode von Krakau. 1657: az fejedelem ... mint nemcsak jó uram, hanem atyám, követségben alegala az akkori krakai vajdához, Stanislaus Lubemierszki fejedelmi emberhez [KemÖn. 82].

2. Krakkóban készült/szött; fäcut/äesut in Cracovia; in Krakau hergestellt/gewebt. 1673: két asztalra valo abrosz, hat tanyer keszkenjö krakkai [Marossztkirály AF; IB]. 1683: Abrosz Ur Asztalara valo nro 3. Edgyik Krakкаи masik Sahos Harmadik Fejeres Rosas [Krasz-nahorváti Sz; SzVjk 38]. 1696: hosszu abrosz karakai [Kv; LLt Fasc. 146]. 1699: Negy Vekony abrosz ket-te (igy!) Sahos krakai [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1723: Ötven asztal keszkenő tíz krakkai köztük [KGy]. 1808: 2 matring rumburgi cérna ... 2 matring Karakkai [Mv; Told. 22]. — L. még TML VII, 202.

Szk: ~ aprólék kb. krakkói rövidáru. 1599: Kadas Menihardt Hozot ... Crakay aproleket Mindenfelet 1/180 | Pataky János. Hozot ... Egi et mas Crakaj aprole-kott ... —/196 [Kv; Szám. 8/XIV. 3, 7 Hj] * ~ asztal-keszkenő. 1673: Hat Krakkay Kamuka asztal keszkenő [Fog; UtI] * ~ kárpit. 1615: Kett krakaj Sikos karpit f. — d. 75 [Kv; RDL I. 97] * ~ kendő. 1611: Egi reüit krakaj kendeő uiselt [Kv; i.h. 88]. 1655: Harom sima gyoltis krakkai viselt kendeok [Kv; i.h. 29] * ~ lenabrosz. 1643/1687 k.: a Haraszkereki Ecclab(an) ... Egy sahos karakai len abrosz is vagyon [MMatr. 116] * ~ módra szött. 1589: Egy krakaj modra zeot sahos Abrosz Egy visselt Liukas krakaj Abrosz | Hét Krakay Modra zeot sahos Abrosz [Kv; KvLt Inv. I/2. 36].

3. Krakkóban tartott; care a fost ținut in Cracovia; in Krakau gehalten. 1676: Úgy értettem, a krakkai gyűlést Varsuára vitték által, ott leszen gyűlések [TML VII, 202 Teleki Mihály Beldi Pálhoz. — Varsóba].

krakkói abrosz fajá de masă din Cracovia; Krakauer Tischtuch. 1588: Harom krakkai Abroz Egy hitwanb krakaj Abroz [Kv; KvLt Inv. I/2. 18]. 1589: Egy visselt Liukas krakaj Abrosz [Kv; i.h. 36]. 1596: Negy Krakay viselt abroz [Kv; RDL I. 65]. 1615: Egi rostos krakaj Abroz io f 1 [Kv; i.h. 97 Junck András kezével]. 1629: Egy Kraccaj Abrosz tt f 1 d 50 [Kv; i.h. 132]. 1630: Far-kas Istiuan Hozot Jároszról ... 3. Kraccaj Abrosz ... d 17 [Kv; Szám. 18b/IV. 61]. 1637/1639: 1. Egez szel krakaj abroz, keornyes keorül roitos — f 2 [Kv; RDL I. 111]. 1664: igen szep krakkai Abrasz [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése]. 1673: 1. Egy rostos szelfi Sahos Vekony Krakai Abrosz. 2. egy bettűs Krakkai ... Abrosz [Mv; i.h.]. 1695/1770 k.: Vagyon egy jó Ka-rakkai abrosz [Ördöngösfűzes SzD; SzConscr. 190]. 1696: Hoszszu Krakкаи abrosz [Buza SzD; LLt 193 Litt. B]. 1718/1770 k.: T. Puspök Sós Ferentz Ur(am) conferalt ... egy Krakkai abroszt [Málom SzD; SzConscr. 203].

Szk: kocás rojtos végű ~. 1816: Egy Krakai kotzkás rojtos végű Abrosz [Iszló MT; UnVjk 178] * lengyel ~. 1711/1755: Egi Lengiel Karakkói abrasz [Kál MT;

Berz. I] * sáhos ~. 1615: Egi krakaj vj Sahos Abroz f 1 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. 1714/1770 k.: Fejér Istvánné Homonna (!) Kis Anna Aszszony confe-ralt a' Batzai^a Refor Ekla számára, egy Krakkai Sahos Abroszt, melly(ne)k a közepin vagyon töltött retze [SzConscr. 230. — SzD] * salangos ~. 1615: Egi kra-kaj salangos abroz f 1 [Kv; RDL I. 97 Junck András ke-zével] * virágos ~. 1655: Egy krakkai viragos uy abrosz — f. 1. d. 50. Egy krakkai abrosz ... d. 50. Egy krakkai lengetegh abrosz ... d 80 [Kv; i.h. 29].

krakkói cérna ajá din Cracovia; Krakauer Zwirn. 1599: Tempe Michlos. Hozot Bechj Marhatt ... 2 Keo-tes Krakay Cernat —/36 [Kv; Szám. 8/XIV. 25]. 1628: Valami Crakaj Czerna [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3]. 1629: Pappirosba takarva krakkai czerna [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1673: Mentől uekonyab krakkaj czernára f. 2 [UtI]. 1674: az Fölthi Kato számára ... vöttem Krakкаи Czernat varrojához de. 10 [Beszt.; Törzs]. 1678: vöttem ... Krakkaj Czernat öt matolat hetven penzen matola-t Teszen az arra f 3/50 [UtI]. 1734: Krakkai czernával töltött Német Gyolcs [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina hagy.]. 1735: Egy Fejereessel krakai Czernával varot Lepedő kendeivel edjüt [Sv; Hr]. — L. még TML II, 70.

krakkói marha krakkói áru; marfă din Cracovia; Krakauer Ware. 1599: Kalmandy Iános. Hozot Cra-kay Marhatt Minden Fele. Cernakatt —/16 | Cha-ny János Hozot Crakay Marhatt ... 3 Masa galiz Keott ... 1/20 | Zep János Hozot Cracaj Marhatt 1 Lada Jueg taniertt //20 220. Bartfay Sineget 1/20. Chontos Nieleo keseket —/30. Crakay Aprolekkott 1/50 | Filstich. Peter. Hozot. Crakay Marhatt 2 Veg kez kranathott 6/—36 | Somogyi Zabo János Hozot Crakay Marhatt ... Varro theot gwreket —/12 [Kv; Szám. 8/XIV. 19, 27, 34, 35 Hj].

krám ? kapocs, horog; cirlig; Kramme, Krampe. 1617: az Negi kerekw Stomp(nak) az felseő ket kereké, az Krammal eggiwt [Abrudbánya TA; Törzs].

krámfli (kocsi) rúdszárny-horog; cirlig la oiște; Deichselarmkrampe. 1829: Egy uj Kramflit tsinaltam Rud szarnyába magam vasomból [Mv; LLt].

krampe ' ' 1804: egy igen fein varat krampe fejér vékony kötessel [Koronka MT; Told. 19].

krapulás hidegleléses; care are frisoane; Schüttel/Fieberfrost habend. 1763: én Crapulás lévén, a' mint hogy akkor is elsőben éget boroztunk, és ... a' Regiu-sok is ... tsak azt kérdezték, hogyha le írjáké azon praescribált fassiót, és fassiómnak lenni; én Crapulás lévén azt mondtam nem bánom [Mv; Told. 33/25].

krassói a Krassó tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Krassó; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Krassó. Szn. 1589 k.: Tudom aztis hogy Crassay Janos deák elteigh megh Nemesitette vala hazat [Szu; UszT]. 1806: A' Krassai ellen való Pert meg mozgattam [Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

Nem döntheti el, hogy a címszóbeli hn-i szárm. a régi Krassó megye-név, a Kiskrassó [Krassó m.] v. a Szamoskrassó (Szt) tn szárm.-a.

krasznai a Kraszna (Sz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kraszna/Crasna; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kraszna. 1. care este originar din Kraszna; Krasznaer. 1577: Is liber pertinet ad me Bartholomeum sartorem karaznay In anno Domini 1577 [EIrSz I, 410]. 1587: michel cognomine fodor kraznay [i.h.]. 1611: Sebestyen Lengyel fj Krasznai [Kv; TJK VII/2. 10]. 1621: Karaznay Nagi Mate [Kv; Szám. 15b/IX. 175]. 1728: Karasznai Borbély Mihály Nemes Kraszna V(á)r(me)gyének egyik Ordinar(iu)s és Hűtes Szolgabírája mpr. [Kraszna^a; WassLt. — A helymegjelölés az iraton: in Oppido Karaszna]. 1728: Karasznai Udvarbíró Mészáros Ferencz mpr. [i.h.]. 1737: Nms Városunk külső Hidján(a)k eppitására 's Consumatiojára fogadtuk meg Karasznai Pap Tamás és Dési Tót György atyánkfiait [Dés; Jk 487–8].

Szn. 1554: Karaznay Janos [Kv; Szám. 1/IV. 42]. 1574: Karaznay Janos [Kv; TJK III/3. 391]. 1586: Caraznay Janos [Kv; Szám. 3/XI. 171]. 1600: Caraznay Jstwan Deak. Caraznay Jstwan Deakne Orsolia azzony [Kv; TJK VI/1. 475]. 1643: Karaznay Ferencz Feiereghizat Feier uar(me)gjeben lako Nemes Ember (60) [LLt].

2. Krasznán levő; care se află la Kraszna; in Kraszna befindlich. 1704: azt is írja, hogy a mi jószáginkat mind elfoglalták és a somlyai és krasznai jószágokhoz applicáltak [WIN I, 264]. 1712 k.: Karasznai sz: Eszközök így bővülte(ne)k [Kraszna Sz; SzVJk 41].

Hn. 1714: az Karasznai utt mellett (sz) [Somlyó Sz; EHA]. 1731: a' Krasznay ut [uo.; EHA]. 1804: A' Krasznai hidnál [uo.; EHA].

kráta ? borda; brăzdare (pe suprafața jésături); Grat. 1735: Igen szépen Crátával, czérnával fejr fátyolra Varrott elő Ruha, fejr czerna, 's Csipke körülette [Marossztkirály AF; Told. 2].

krátás ? bordás; cu brăzdături; gratig. 1684: Egy Agira való tömött rosás Egi par Kratas fejer [Utl]. 1739: egész ágyra való czérnával töltött írás után kék selyemmel varrott krátás agyi ruha | Írás után Publikány szín Selyemmel krátás egész agyra | [Szászkered K; LLt Fasc. 96]. 1749: Egy Szederjes Creditor Sellyem Szoknyát, melynek az allyán vagion . egy Sor Széllyesebb mind két fele tsipkés Krátás Fejr Poszománt [Koronka MT; Told. 12/2].

krátavarrás ? bordahímzés; broderie cu brăzdături; Gratsticken. 1668: Egy giolcz kendő krata varras a ket vegib(en) [Mk Kapi György lelt. 7].

krátinca lábas; cratiță; Kasserolle, Kochtopf. 1785: Paskulnak Feleségeis ott forgolodik vala, akit látamis hogy meg tőte kratinczáját mézzel | Pasku Bilye Felesége, és György Grégyin Felesége Kraticzájokban hordozták a mézet [Piskinc H; GyK].

kravall kb. felfordulás; dezordine; Krawall. 1849 u.: a Kormányshék is rendelkezni akart, de egy krawal ebbe meg gátolta [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével].

kraváti 1. nyakkendő; cravată; Krawatte. 1830: Négy fejr férfi kragen egy hitvány kravati [DLt 499 nyomt. kl]. 1841: Krováti és dirib darab poszto dara-

bok [Dés; DLt 466]. 1843 k.: Kétt krabáti (!) 4 ft 50 x [Kv; Újf.].

2. ? keménygallér; cravată tare; steifer Kragen. 1851: Két Kraváti beborítása f. 5 [Kv; Újf.].

kreáció kb. létesítés; creare, înființare; Errichtung. 1775: mivel Almáson se Udvar Biro, se pedig Számartok nintsen mind azon Hivatalak(na)k bé tételére és Creatiojara szűksegsképpen mennem kellett [Kissáros KK; JHb XIX/19 Árkosi Ferenc sógorához].

kreál 1. vkit vminek megtesz, kinevez; a pune/numi pe cineva într-o funcție; jn zu etw. bestellen. 1619: Ha Bali csauz itt benn lött volna, mikor ezt creáltam csauzságra, ötöt vöttem volna elő [BTN² 327]. 1677: a' Fő Ispánokat a' Fejedelmek creallják [AC 116]. 1718: Néhány Tekintetes N(e)mz(e)t(e)s Kereszturi János uramat Fő Tisztnek Crealtak [Sóvárád MT; Berz. 15. XXXIX/8]. 1752: ot már Praefectust valtoztottak Egy Árkúsi Ferentz Uram nevű Arianust crealtak [Szentdemeter U; Ks 83]. 1757: az Fő Ispán Ur illy béjezes Embert Domesticus Exactornak creálá [Fráta K; Ks 101 Cserei György lev.]. — L. még TML IV, 473.

2. átv kb. vki vkinek a fejére/nyakára hoz/szerez vmit; a face/crea dificultăți cuiva; jm etw. anhängen. 1669: Ez az dolog penig itt nem első materia Kegyelmed előtt . . és bizony azt nem is idegen gonosz akarói creáltak volt Kegyelmednek [TML IV, 408 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

3. szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: akadályt ~ akadályt okoz; a crea dificultăți; Hindernis verursachen. 1662: Úgy vagyon, akik közönséges tatárok kezében vannak, azok közül sokan csak könnyű sarccal is fognak megszabadulni, de azoknak is szegényeknek nagy akadályt creáltanak, megtiltván, hogy valameddig a mi sarcunk végbe nem megyen, addig sarcok felől, bár megalkudván is, de addig senki meg ne szabadulhasson [SKr 387].

kreáltatik összetevődik; a se compune, a fi compus; zusammengesetzt werden. 1710: a szabad és királyi várokokban az egész magistrátus katolikusokból creáltak, s a reformátusok in perpetuum azokból kihajtatának^a [CsH 94. — ^a1674-ben].

kreátúra 1. kb. pártfogolt, kegyelt; preferat(ă); der/die Bevorzugte, Günstling. 1657: Vala egy Schultetus doctor, igen fő deák, elmés ember, az fejedelemisszony-nak hiteles embere az nyelvért, de egyébiránt Bethlen Gábor creaturája [KemÖn. 110]. 1710: Mindjárt elállának Apor István mellől még a maga creaturái is^a [CsH 297. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1772: (Kis Rózsi) Bánfi Dénés creaturájához . Csüdör nevűhöz, férjhez ment [RettE 271]. — L. még CsH 114, 165; KemÖn. 120; SKr 137; TML VIII, 183.

2. lény/teremtény; creatură, făptură; Geschöpf, Kreatur. 1743: az illjen simplex Créatura mint én vagyok kúnyuralni sem tud hathatos képpen [A.csernátón Hsz; ApLt 5 id. Cserei János Apor Józsefhez].

krec div kaparék, vakarék; rásătură; Kratze. 1589: valamy krecz Arraba Ados esmegh Pekreczj Balint Akj tezen f. 50 [Kv; KvLt Inv. 1/2. 47]. 1650: Daid Weym-

bergis panaszolcodek egy Legeniére Ebel Janosra nagy gyanosságra vagyon rea hogy az Kreczet ki mosta, miuel hogy olyan forma esolek Aranyat lattak volna nalla [Kv; ÖCJk]. 1673: Egy bokor aranj krecz fejer veres köves [Marossztkirály AF; IB]. 1684: e szerént vadnak az czeitházban: Ezidei krecz egy tonnában [Zalatna AF; AuT 343].

kredáció hitel, hihetőség; credit; Glaubwürdigkeit. 1705: Teleki Mihály egy kis papirosra a nevét írván le magának csak, hogy credatiója legyen az embernek [WIN I, 378].

kredencház ? tálalószoba; oficiu; Anrichte/Kredenzzimmer. 1849: A' Kredentz Házba ... Egy tálalo asztal viaszas vászonnal beborítva | A Krédentz házból ki járo ajto appertinentiaival egydűtt — koltsal jo [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kredencia¹ megbízó-levél; scrisoare de acreditare; schriftliche Bevollmächtigung. 1570: Az Credencia Mellet myt eo felsege paranchol chanady János altal, Annak Minden keppen Megh kely lenny [Kv; TanJk V/3. 24a]. 1575: Meg Ertettek eo K. varoswl az fejedelemnek leweleit Elseoben az Credentiat kyben parancholia Az fejedelem hogi Gabriel deaknak hitelt aggyanak es megchelekedik az myt Mond [Kv; i.h. 121]. 1586: Iwta Credentiaival Giwlafl Lestar es Kiralj falui Janos Deak, vram hagiassabol feozettem nekiek azon estve Etele Itlokra mert vgian meg kerek keotteottem —/71 [Kv; Szám. 3/XXIV. 37]. 1657: az fejedelemasszony csak credentiákat es asscuratiókat adván úgy expediala, hogy Almásra^a mennék [KemÖn. 122. — ^aSz; ez akkor a Csáki családé volt a várral együtt]. 1667: az portára való küldésről, nem csak tréfába irtam ... Négy credentiat küldünk [TML IV, 183 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. — L. még TML II, 150, IV, 76, 80, 181, 209, 415, V, 126, 260, VI, 153, 294, VII, 298, VIII, 44, 125–6, 205.

A szó a hazai latinságban és vele a magyar nyelvű írásbeliségben is több értelme. Ebben a vonatkozásban jelentése: 1. (követségbeli) megbízó-levél; 2. meghitelező, azaz küldetésében oki személyi szavahihetőséget bizonyító levél (credentiales) [L. erre Bartal, Gloss].

kredencia² 1. pohárszék; bufet; Kredenz | ? tálalóasztal; servantá; Anrichtetisch. 1739: Vagyon két Simma Kredentia az Lábai sorófon járnak [Szászkered K; LLt Fasc. 96]. 1801: Egy Hoszszuko 4 Szegeletű Feketén Lazurozott Kredentia [Vargyas U; CsS]. 1802: Egy Credentia párkányos és figurás szélű [DobLev. IV/858. 8a].

2. ? (edény/pohár)tartó; suport (pentru vase/pahare); (Topf/Glas)Behälter. 1730: három Credentiák lábások az édgycik arannyas [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. 1773: Egy fekete zomanczozott aranyas virágú Fincsiák alá való Credentia [Lele Sz; EMLt Marsinai Pap lev.]. 1793: egy száj mosni való pohár credentiajával [TL Conscr.].

Szk: *bádóg* ~. 1745: Edgy bádóg Kávéhoz való Credentia hozzávaló kicsiny réz Ibrikjével [Marossztkirály AF; Told. 19] * *bor hordó* ~. 1748: Korda Sigmondné Aszonyomnak vittünk velt ezüst portékákat oda eszerint ... egy pár bor hordó Credentiát [Bögöz U; Szentk. Julia Szabó (22) vall.] * *ezüst* ~. 1748: Találtott egy Ezüst 1 Credentia melyben vagyon Loth 22 [Koronka MT; Told. 11/29] * *ezüst aranyos* ~. 1752: va-

gyon edgy ezüst, arannyas Crédentia, hasonló kis só tartójával. Tyukmony tartójával [Marossztkirály AF; Told. 19] * *lábatlan* ~. 1730: három Credentiák lábások az édgycik arannyas Két lábatlan Credentia [Kv; Ks 15. LVIII. 6] * *lapos* ~. 1730: Két lapos Credentia [Kv; Ks 15. LVIII. 6] * *pléh* ~. 1744: Rosdas Pleh kredentia [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * *talpas* ~. 1774: Egy Talpas Credentzia Ezüst [Nagyida K; Told. 26]. 1811: A' Talpas Krédentsiák [Györgyfa K; LLt Csáky-per 211. L. 2] * *üveg* ~. 1749: Husz darab Üveg Cre<de>ntia Nro 20 Hozza való Nagyobb s kisebb pohárkái és kantsotskái Nro 32 [Marossztkirály AF; Told. 19] * *virágos* ~. 1802: Egy ovalis rostélyos szélű Virágos Credentia [Ne; DobLev. IV/558. 3a].

kredencia-levél megbízó-levél; scrisoare de acreditare; schriftliche Bevollmächtigung. 1599: Juta vrunk eo felsege parancziolattiaual es credentia leueleul Egeruari Janos, parancziolja vrunk eo felsege hogy az mely leueo hadi szerszam es ahoz ualo Szerzami uolnanak it Coloswarat, Desre vitetnék minden haladék nélkül [Kv; Szám. 8/XIII. 6 Szabó András sp kezével]. 1657: Erről nekem is az herceg credentialevele mellett sok ígirettekkel izent vala [KemÖn. 286].

kredenciás szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *tányér* tányérfajta; un fel de farfurie; Art Teller. 1705: asztalt is készítettem nem töttünk egyebet két sőtartónál, kicsinyeknél, és a Credentias tányéroknál [WIN I, 410].

kredencia-tányér tányérfajta; un fel de farfurie; Art Teller. XVIII. sz. *eleje*: Egy Credentia tányér ön [MNY XXXVIII, 384].

kredencionális I. *mn* megbízó; de acreditare; bevollmächtigend, Bevollmächtigungs-. 1605: Az lewelet el veottek melyet Credentionalisnak esmernek lenny [Kv; TanJk I/1. 510].

II. *fn* megbízó-levél; scrisoare de acreditare; Bevollmächtigungsschreiben. 1662: követségéről is semmi credentionális, hitelt szerző levele, aminthogy semmi követsége is nem lévén, csak azt állatta ... hogy ő jó bekeség-szerzeni jött volna [SKr 673–4]. 1665: az recognitionalisok mellé újabb credentionalisok is kellenek Kegyelmednek ... hogy hiba ne essék de dologban | Az római császár öfelsége levele valóságos credentionalis volt [TML III, 407 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. 1678: A magyarországiaknak nálunk levő követ attyafiainak relatiójokból értjük ... kívánván mi tölünk is, hogy azon követjeknek credentionalissunkat adni méltóztatnánk [TML VIII, 267 a fej. ua-hoz]. 1693: Tecczik a' Tiszt Ecclesianak Tiszt. Sarpataki N. Mihaly Esperest Gubernator Urunkhoz ... az Tiszt. Eccla credentionalisával expedialni [Kv; SRE 15]. — L. még TML I, 351, III, 373, IV, 393, VI, 97, 193, 350.

A jel-re nézve I. kredencia¹ al. a jegyzetet.

kredencionális-levél megbízó-levél; scrisoare de acreditare; schriftliche Bevollmächtigung. 1618: Én megmondám az vezérnek, hogy az mi kegyelmes urunk csak credentionalis levelet irt az főkövet mellett, hogy megfiggyék szavát [BTN² 90–1]. 1662: ex hibeálta ő felsége

nekem és több becsületes embereknek szőlő leveleit, producálván és elolvastatván credentionális levélét is [TML II, 276 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. 1670: Kegyelmednek magam illendő becsülettel praesentá-lom, mivel az levél csak credentionális levél [TML V, 117 Kászony Márton ua-hoz]. 1710: Péter Forstall credentionális leveleket vévén mind a császártól, mind a minis-terektől, elmene Zrínyi Péterhez^a [CsH 81. — ^a1670-ben].

kredenc-kaszten kb. tálalószekrény; bufet; Anrichte-kasten. 1848: Kis Kredencz Kaszten [MkG Consr.]. 1849: A Fortzimerbe egy nagy veres olajos festékes kréd-entz kaszten, belől egy poltz, ezen részben voltak por-tékák^a [WassLt. — ^aKöv. a portékák fels.].

kreditor¹ 1. hitelező; creditor; Gläubiger, Kreditor | kölcsönadó; persoană care împrumută/dă cu împru-mut; Leiher, Darleiher. 1592: feierwari losa miert-hogi p(ro)cessusba Indult az ket fel Creditor keozt, es az varos p(ro)cator, ez jeoueo giwlesigh Biro vram tarcha ahoz magat [Kv; TanJk I/1. 184]. 1599: Mindeniknek kel twny az karba(n), Mint hogy egiebwis az wdobe(n) sok helieke(n) így C(on)tentallyak vala az Creditorokat (!) It az warasson, a hun az adossagh teob volt az facul-tasnal [Kv; Tjk VI/1. 354a]. 1623: Ezt az nioleczua(n) ki-lencz forintott . . . az Relictanak Eoregh Kerekes Janos-nak kezehez adtuk hagi az Creditorokat meg Elegitse Azokból [Kv; RDL I. 122]. 1698: ha pedig a Debitorok és Creditorok között a kölcsön adott Marhák és edget-mások, igaz folyó árron nem taxaltattak volna, az oly-an adossag(na)k nincs ereje ugj mint az mely törvény ellen lótt [UszLt IX. 76. 64 gub.]. 1757: a' tizen ött Ma-gyar Forintakat nem egyébre, hanem kereskedesnek hasznaért levallják az Creditorak [Csapó KK; DobLev. I/273]. 1791: azon Sessiótt . . . de summálhas-sa, az az a Creditor szabadon birhassa mind addig mig az Debitorok . . . az Tíz vforint Summat Depural-hattják [O.asszonynépe AF; i.h. IV/683]. 1800: ezen Le-veleimet ide zártam, olly véggel hogy békételen Cré-ditorainak megis mutathassa [Dés; Ks Thuróczy Károly lev.]. 1831: Dávid Antal Cridat jelent, . . . A melly ados-ságát jelenti hogj több Creditoroktól is levált, azon De-bíti Summával Koloson az Aposával traficálván Földe-ket és réteket vett [A.jára TA; TLt közig. ir. 403 Dávid Jakab örmény kereskedő vall.]. — L. még BÖn. 196. 883; CC 27–8, 78, 90; RettE 418; FogE 82; WIN I, 192.

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attribu-tivem Gebrauch: 'ua.; idem' 1705: Melly szölöket Creditor Attyánk fiai . . . Commetaneusinak, akar-atyokbul, s annuentiajukbul adtanak ell [Szilágycseh; BfR 104/88]. 1742: a Néhai nagj emlékezetű Erdélyi Mlgs Gubernator Ur Groff Bánff Györgj pia Fundatio-jából az Academiai Peregrinusok számára jaro Interes-ből 360. forintokig valo Assnatiot impetrált, és ezt a Creditor Itüldmester Ur acceptálta [Marossztki-rály AF; Incz. X. 6a]. 1753: levála mi előttünk Vár-falván^a residealo Ifiu Gado István ö kgylme négy vanás Forintokat Creditor N(eme)s Borbely Ferencz Ur(am) ö Kgylmétől [Asz; Borb. I. — ^aTA]. 1769: (Ha) akár szó-lónek ocupálásaban, akár egyéb Ioszágnak faglalásá-ban gátot vetnének . . . az Creditor Aszszony eo Nagysá-

gának . . . in Calumnia Decretali incurájak [Ádamos KK; MbK IX. 39]. 1821: (A) Jozságot . . . el foglaltat-tuk abba Csovát üttettünk, és ki kiáltattuk, hogy ezen Jo-szág ez orán tul a Creditor ur részire el lévén foglalva [Kövend TA; Borb.].

kreditor² 1. kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff. 1768: Mej tarto vagyon 3. edgyik zöld Selyem Strukettal boritot egy Pampadur szín Selyemel creditorral boritot [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. 1782: Langszin Creditor-bol . . . keszített váll [A.balázsfva BN; LLt]. 1788: Egy darabotska Vas szín kréditor [Mv; TSb 47]. 1790: Egy fejr Pikkét Fersing, és ahoz fekete Creditorból készült fejr Rokával prémezett Mejre valo [A.jára TA; BLt II. 12]. 1802: Egy kék veres és fejr virágu két szélben lévő darab Creditor [Ne; DobLev. IV/858. 3b]. 1804: Két rendbéli Selyem köntös edgyik közzüle Fekete Creditor másik Csikos [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozo-mány-elism.]. 1816: Két darabban Karmasin Kreditor 2 Rf 5 xr [Kv; Born. IV. 41]. — L. még FogE 66.

Szk: citromszinű ~. 1739: I szép paplany körül kék habos Selyem Tafota, az közepe pedig citromszinű Cré-ditor Nro 1 [Szászkerd K; LLt Fasc. 96].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attribu-tivem Gebrauch: kreditor kelméből való; dintr-un fel de stofă numit kreditor; aus Kreditorstoff. Szk: ~ forma. 1758: Egy veszsős Creditor forma, igen szép matéria superlát, keskeny ezüst Rojt rajta [Nsz; TSb 21] * ~ karakó. 1800: Egy veres bársony hajtókával, ar(any)-lántzolásal készült fekete bár(sony) karrakó Egy . . . fekete Creditor karrakó [LLt] * ~ magyar köntös. 1789: vettem kezemhez Egy fejr Creditor ezüstös egész magyar köntöst, szines sellymekkel, és ezüstel egészen varrattatt. Egy tetzen Creditor magyar köntöst, atlatz sujtással, vála egész ezüst keszülettel készült. Egy hamu-szin egész magyar köntöst Creditorit elegyes csipkével készültet. Egy fekete Creditor egész magyar köntöst [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] * ~ nyári mántli. 1788: Fekete kréditor Tofota töltetlen nyá-ri mántli [Mv; TGsz 47] * ~ pántlikaöv. 1789: vettem kezemhez . . . 3. Széllyes Creditor pántlika öveket, hat hat sing hoszsuságukat [Meggysfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] * ~ selyem mellrevaló. 1785: vittének el a' Ház fel verők . . . Egy selyem Creditor Melyre valonak valo Selyem Material [Nagylak AF; DobLev. III/600. 1] * ~ szolup. 1788: Fekete sima kré-ditor gyapottal töltött garniros nagy Szolup | Fekete kréditor, Tofota garniru nagy Szolup [Mv; TGsz 47] * ~ szultán. 1800: Egy atzél zöld Creditor rózsza-szín pántlikával ki tizfrázott Szultán^a [LLt. — ^aElőtte és utána viganókat iktatnak be a fels-ba] * ~ viganó-köntös. 1803: egy virágos atlasz viganó köntös, egy fekete creditor viganó köntös [Felőr SzD; BetLt Waas Anna kel.].

kreditor-abrosz faťa de masă din kreditor; Tisch Tuch aus Kreditor. 1816: Egy Viola szín kréditor Selyem aranyfonal tsipkével körülvelt szélű Abrosz [Szabéd MT; UnVJK 295]. 1842: Egy tiszta fejr Créditor Abrosz a' közepén és a' szélein is arany tsipke | Egy kisebb fejr Créditor Abrosz arany csipkével es arany findellinnel ki varva. Készittette [M.nádas K; RAK 93].

kreditorix-asszony hitelezőnő; creditoare; Gläubigerin, Kreditorin | kölcsönadó nő; femeie care împrumută/dă cu împrumut; Leiherin. 1756: Minthogy pedig ezen pusztá szőlő földnek nagy részit a' tövis bokor bé nőtte, annyira hogy a Creditorix Asszony majd semmi hasznat sem vehetné, ha azon bokrokat ki nem vagottatna s ki nem tisztíttatná belőle [Ne; DobLev. I/271. 1a].

kreditor-kaput kreditor felsőkabát; surtuc din kreditor; Kaputrock aus Kreditor. 1781: Egy Lang szín kotz-kás Creditor kaput [Mv; Told. 9a]. 1789: vettem kezemhez . . . Egy Creditor kaput [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

kreditor-köntös kreditor női ruha; rochie din kreditor; Frauenkleid aus Kreditor. 1781: Egy bőrs Ládában . . . Három Fekete Creditor köntös vállastól együtt [Koronka MT; Told. 10]. 1789: vettem kezemhez . . . Egy arany por Szín babos Creditor garnirozott hosszú angloise köntöst materiajának Singe 3 Rforintakan vétetett [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. 1816: Kék Creditor köntes vállal 9 Rf. 35 xr [Kv; Born. IV. 41].

kreditor-lájbli kreditor mellényke; jachetă din kreditor; Leibchen aus Kreditor. 1763: 1. Plus Lájbli más kreditor Lájbli 14 pár aranyas ezüst kaptokkal [Nsz; Szer.]. 1789: Egy fekete Kreditor lájbli [T; LLt]. 1790: Egy királyi szín Creditor Szoknya, és ahöz fekete virágos Creditor Lájbli [A.jára K; BLt 12]. 1797: Egy fekete kreditor Lájbli [M.igen AF; DobLev. IV/11].

kreditor-mente mantilă din kreditor; Waffenrock aus Kreditor. 1793: Láng szín Creditor mente [TL Conscr.].

kreditor-paplan plapnmă din kreditor; Bettdecke aus Kreditor. 1766: Citrom szín Sellyem kreditor paplany körül egyszín Sellyem habos tafota [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

kreditor-szoknya fustă din kreditor; Frauenrock aus Kreditor. 1739: Galamb szín kreditor szoknya viola szín bagazia a béllése | egy pár fahaj szín tarka kreditor szoknya [Szászkerked K; LLt Fasc. 96]. 1742: Egy Királyi szín Créditor szoknya [Kisesküllő K; Somb.]. 1764: Szekfű szín Creditor szoknya [Pókafva AF; Kath.]. 1776: Egy kék kréditor Szoknya [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor hagy.]. 1790: Egy rendbéli szederjes Creditor Szoknya vállastól ezüst kötessel [A.jára K; BLt II. 12]. 1793: Egy Tüdő szén Sújtásos Creditor Szoknya [Mv; Told. 44a]. 1797: Egy Sámoa Szín Kreditor Szoknya vállastól, a vállán ezüst poszmánt | Egy Seprő szín Kréditor Szoknya | Egy sújtásos Zöld Kreditor Szoknya vállastól, a vállon arany poszmánt [Mv; i.h. 19]. 1800: Egy zöld Lang-szín Kreditor Szoknya [LLt].

kreditor-váll kreditor mellény, ilic din kreditor; Leibchen aus Kreditor. 1755: Egy . . . kék Sellyem kreditor Váll két rend Aranyas kötessel [Mezőbánd MT; MbK VIII]. 1763: Egy Gyöngy szín Creditor váll ezüst pontispannal mely tartoval [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Agnes hagy.]. 1767 k.: Creditor Váll arany

Czanklival [Pf]. 1793: Egy rosa szín creditor arany poszmántos Váll | Egy gránát szín Creditor arany Poszmántos Váll [Mv; Told. 44a]. 1797: egy rosa szín Creditor ezüst készületű váll [M.igen AF; DobLev. IV/11].

kreditor-viganó kreditor női ruha; rochie din kreditor; Frauenkleid aus Kreditor. 1800: Egy fehér pántlikával bé szegett rózsaszín Creditor viganó Egy fa hajszin Creditor viga(nó) [LLt]. 1811: Bolha szín Creditor Viganó [Mv; LLt].

kreditum 1. hitel; credit; Kredit. 1738: az mostani mind haboru mind contagio miatt valo separatiora es egymastol valo el rekedésere nevez az haza belieknek sem creditumra sem Joszagra most penzt nem kaphatni [Kudu SzD; Ks 99 Pongrácz György lev.].

2. dív vkinek közéleti hitele; credit, trecere de care se bucură cineva; js Glaubwürdigkeit im öffentlichen Leben. 1667: ha szintén nem succedálna is az dolog, jobban esnék nekik is, most is inkább nevedeknék az creditum velle [TML IV, 228 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: (Teleki Mihály) a német előtt való creditumát akarta erősíteni [BÖn. 761]. 1764: Az Antecessorais² Betze ilyen hamis lelküéseket kezdett vala s majd hasonló Credituma len, míg maga kárán meg nem ismerné Bátyám U(ram) [Középlak K; BfR. — "A szóban forgó tisztartóé]. 1806: vigyázzon Ngod . . . és ne publicálya ellenségei előtt a' maga gyengeségeit és történeteit, se ne ditsekedgyék, se ne panaszkodgyék, mert azok alig várják hogy el temessék, s a' világ előtt Créditumat meg alázzák [Mv; Ks 10 Thuroczy Károly lev.]. — L. még TML IV, 247, V, 392, VII, 406, VIII, 25, 76.

kredő 1. hiszekegy; credo; Kredo. 1585: Anna Zách Janosne vallia . . . Kis Mihály felesége . . . ennekem így panaszt ezen Kis Mihalra Az vrara, hogy Aue Mariat Nem hagyga el Mondany az Vra, Az Credo-bannis el hagiát velle vagy Negy Ighit [Kv; Tjk IV/1. 435]. 1640: Juvon Popa . . . Ez az pap nem tudta el mondani memoriter az Credot [F; UC 14/48. 50]. 1647: Popa Sztan . . . pap — az Credot, Pater Nostert, decalogust tudja [UF I, 840]. — L. még UF I, 192, 704, 727, 753, 770, 800, II, 182, 186, 197.

Sz. 1811: Én is belé szölkék egyszer a' Turóba, (Éppen mint Pilátus jött be a' Credoba) [ÁrÉ 80].

2. vmilyen ~ban lenni vmilyen hiszemben/hitben élni/leledzeni/lenni; a trăi într-o anumită credință; des Glaubens sein. 1668: Kegyelmed levelét vöttem; azért édes Sógor uram, most is azon credoban legyen, hogy sem pénzem, sem egyéb jóm Kegyelmedtől soha bizony tagadva nem leszen, mert hidgye, valakiben igaz barátságot találtam, s talállok annak bizony én is igaz hittel kívánok szolgálni [TML IV, 391 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

krepin áttört rojtozat; franjuri; durchbrochene Franse | paszmány; gaitane; Tresse. 1736: Nem vala akkor híre az krepinnek hanem minden czifraság az mentéjeken az vitézkötés [MetTr 353]. 1761: (Átvett) Egy Trador Mentét Ezüst Krépinnel készülve, ahöz valo Trador Ezüst crépinés Lajblival [Gyéressztkirály TA; JHb XLV]. 1800: Egy viola Szín, setét zöld apro virágos at-

latz arany krepénnel készült dragonos viganó [LLt]. 1807/1818: 13 3/4 Sing kreppin ... 13 1/2 crépin ... 4 3/4 Veressel elegy crepin ... 13 Fejér crepin [Mv; Told.]. 1808: 7 3/4 Sing veressel elegy Krepin [Mv; i.h. 22]. — L. még MetTr 346; MNY LXV, 340.

krepines zsinórból készített; fűcút din şnur; aus Schnüren verfertigt | paszományos zsinórzatú; cu găitan; mit betreßter Verschnürung. Szk: ~ *bojt*. 1803: praedikáló székre való Kendő, melyet két végein s egyik szélén Aranyos tsipkés poszománt és tíz krepines bojtok ékesítnek [Szókefva KK; UnVjk 92] * ~ *dolmány* → ~ *mente* * ~ *mente*. 1771: pergelt kaffé szín ezüstös fekete selyemmel Krépinés Mente, Dolmány Nadrág [Nagyida K; Told. 19] * ~ *nadrág*. 1761: Báro Josika Imre ur magát Provocáallya, ugy nem lehetvén elő adni az ... Krepényes ezüst Rojtal készült Nadragotis ... meg fizetésére magamtól álhatalatosan köteleztem [Nsz; JHb XLV] * *arany* ~ *rojt*. 1772: Abban a házban, melyben őfelsége volt szállva, minden szék karmazsinszín bársonnyal, szkofiummal varrott volt, arany krepines rojtokkal [RetE 263] * *ezüst* ~ *tradorlajbli*. 1761: (Átvett) Egy Trador Mentét Ezüst Krépinnel készölve, ahoz való Trador Ezüst krépinés Lajblival [Gyérssztkirály TA; JHb XLV].

krepin-készület zsinórozás; gáitane; Verschnürung. 1763: 1 Hiuzos Galamb szín mente hozzá valo Dolmánnyal s kreppin készülettel azon ujj [Nsz; Szer.].

kréplin kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff. 1848 k.: Kréplin 11 sing [Kv; Pk 6]. — Talán azonos az előbbieken szótározott *krepin*-nel.

krepon krepp anyagból készült; fűcút din crepon; aus Krepp verfertigt. Szk: ~ *fátyol*. 1797: Vásárolt 3 sing Fodor Fátyolt ... 3 sing Crepon Fátyolt [Kv; Berz. 7. 69/1] * ~ (*gála*) *köntös*. 1823: Megy szín krepon gála köntös, atlatczczal feltzifrázva, és ech (!) blond krézlivel | Hamuszín Crepon Köntös [LLt Csáky-per 601. L. 1] * ~ *nyakravaló*. 1787: Egy fekete krépon nyakravaló [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 8].

krepp crep; Krepp. 1807: Egy Kreppbol valo Felső-köntös Finderlivel ki-varva [DLt 378 nyomt.]. 1848: 7 Sing Crepp Széles a' 2/20 f. 16. 20 [Szászrégen; LLt].

kreppfátyol vál de crep; Kreppschleier. 1805: 2 Vég Krep fátol [Mv; Told. 74].

krepp-gallér guler de crep; Kreppkragen. 1816: Egy Krep Gállér ... 1 Rf Krepp Smizettli 37 xr [Kv; Born. IV. 41].

krepp-karszéki krepp-mellényke/váll; corset de crep; Corset aus Krepp. 1817: Egy Krepp Asszonyi Karszéki [DLt 598 nyomt. kl].

krepp-keszkenő basma din crep; Krepptuch. 1805/1808: Szentmarjai Juliánára tett költségeim ... Vettem egy veress krepp keszkenőt rft. 3 [RLt]. 1834: Egy veres kitsi krep keszkenő [TLt Praes. ir. 1062 özv. br. Kemény Simonné elveszett ingóságainak lajstr.].

krepp-köntös kreppruha; rochie din crep; Kreppkleid. 1813: Egy tántzolo fejer Krep Köntös, veres metzett bársonnyal ki rakva [Szászvevssződ NK; Told. 47]. 1823: Viseltes krep fekete köntös [LLt Csáky-per 601. L. 1].

krepp-smizétli krepp-váll/lájb; şemizetă din crep; (Frauen)Weste/Leibel aus Krepp. 1816: Egy Krep Gállér ... 1 Rf ... Krepp Smizettli ... 37 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1818: Egy Fekete krep smizétli [HG Ádámosi Véghelev.].

kréta 1. ? krétapor; praf de cretă; Kreidepulver/Schlammkreide. 1576: Erezto vyazt Iot Chinalny vegy 9 loth Cretat es Meg anny banya zoldet^a [Nsz; MKsz 1896. 368. — ^aFolyt. az anyagok fels.]. 1823–1830: A táncolóhely pádimentoma gyengén menedékes és polírt munka, melyen könnyen megismakodhatik az ember. Evégre a papucok talpjait krétával gyakran megdörgölik [FogE 248].

2. cretă; Kreide. 1665/1754: Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni . légyen fejer krétája kezében, és az Asztalnál lévő betsületes Személyeknek tárgyeron krétával gazdálkodják rajszollyon egymáson által bútatva két féle Asztalos mű szért [Kv; ACLev. 21–2]. 1758: Sebestyén Pálnak krétára xr. 3 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 1754].

kréz fodor; volan; Kräusel. 1820: Két Smizétli Egy darabb Kréznek valo Tsipke [Mv; Told. 19].

krézli (redőzött) fodor; volan; Kräusel. 1823: Megy szín krepon gála köntös, atlatczczal feltzifrázva, és ech (!) blond krézlivel [LLt Csáky-per 601. L. 1]. 1824: Egy varrot Krézli [Fugad AF; HG Mara lev.].

krida csőd; faliment; Falliment, Bankrott. 1798: az irt fundus Crida alatt volt | Vice Ispány Tekintetes Gilyén János Ur . Néhai Méltóságos L. Báro Szenterkerti Samuel Ur Crida alatt lévő Jóságainak Curatora [Ne; DobLev. IV/805. 1b, 807].

Szk: ~ *t* jelent csődöt jelent. 1831: A.Járai Nyegotzás Örmény Ifj Dávid Antal Cridát is akar jelenteni de ő Kridát nem jelenthet, mivel ő a' Kóltsönözött penzel Koloson szántó, és kaszálló helyeket vett [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403 Csiktaplocai Lázár Antal szb kezé-vel].

kridázhatás csődbe jutás kijelentése; posibilitate de declarare a falimentului; die Möglichkeit der Erklärung des Falliments. 1831: Also Járai Dávid Antal nevezetű örmény Kereskedő ... Cridázhatása meg engedését kérte ... az Instáns környül állása leg kevésbé sem lévén qualificálva arra, hogy részére az általa kívántott Cridázhatás megengedethetnék, annál fogva kérésé helyt nem talált [T; TLt Közig. ir. 403].

krimen bűn, vétek; crimă; Verbrechen. 1625: en ram zegeni niomorek aruara potentiose ream ieot es minden io ok nélkül minden iouajmat al uitte takaritatta az maga hazához egy anniara hogy en uelem zinte ugj czelekedet mint ha ualamj notaba(n) incurralta(m) uolna, uagy ualami Capitalis Crimenbe estem uolna [UszT 8a].

Hn. 1825: a Kerenta nevű helyi (sz) [Szárzapatok Hsz; EHA].

Szk: *húsvágó* ~. 1754: Hus vágó krinta [Borsa K; Told. 53] * *sajtsináló* ~. 1778: Sajt csináló krinta [Mezősámsond MT; Berz. 8. 72]. 1794: Sajt tsináló hitván krinta egy [Gyalakuta MT; TSb 17] * *sajtgyűrő* ~ 1813: Egy Sajt gyűrő Crinta [Mezősályi TA; RLt Szikszai Elek aláírásával] * *sajtnyomó* ~. 1647: egy Sait nyomó krinta [Solyomkő K; SLt GH. 5]. 1753: Az Bats kezinel valo Sajt nyomó krinta [Mezőzáh TA; Told. 11]. 1769: Egy Sajt nyomó Krinta [Nagyercse MT; i.h. 19] * *sajtoló* ~. 1716: egy sajtoló krinta [HSzj *sajtolókrinta* al.].

kripta sírbolt; criptă, cavou; Gruft. 1710: Enyed pusztán maradtott vala, minden jovokot ... föld alatt való criptában rejtették vala, egy kis leánykát fogának el a rákok, az ráviszi a criptára, felbontják, megbecsülhetlen sok jókot találnak benne, mind elpraedálják, a könyveket egybenszaggatják [CsH 393. — ^aA kollégium könyvtárait]. 1723: a Szegény batyám halála (: itt tartoztatván nem effectualhattam^a [Kv; ApLt 1 gr. Haller János Apor Péterhez. — ^aA szóban forgó dolgot]. 1760: Egybe gyűltenek^a az Isteni tiszteletre .. a^a magános embereknek házaikba, Kriptákba, barlangokba, pintzékbe; s^a a^a hová lehetett [BodHist. 116 id. MNy LXIII, 103. — ^aAz öskeresztények]. 1850: vagyon egy jo bolt-hájtásra épített kripta, fejl meg földölve, és béráosztva [Gyéressztkirály TA; DE 5]. 1868: ki fizettetni mendelek ... Kriptam fenn tartására 200 firtot [Kv; Végr.]. — L. még FogE 102, 157.

Hn. XVIII. sz. köz.: Kriptára járo (k). Kriptánál (k) [Gyalakuta MT; EHA]. 1773: A Kertek megett a Kriptára rugó pallag a Tetön (sz) [Vingrád AF; EHA]. 1823: A Kriptába (sz) [Désfva KK; EHA]. 1826: A Kriptánál alább (sz) [Abafája MT; EHA]. 1864: Kripta [Katlotsztkirály K; KHn 56]. 1891: Kriptahegye [Nagyalmás K; KHn 318] | Kriptánál [Nagypetri K; KHn 304].

kripta-ásatás sápatul cripte/cavoului; Gruftgrabung. 1780: Cserei Uram Kolosvárról ki jött hogy a kripta ásatáshoz fogjon [Bethlen SzD; BK. Anna Lakatos (39) conj. St. Ersek nyil.].

kriptás az criptă/cavou; mit Gruft. **Hn. 1854 k.:** Kriptás kertnél (sz) [Málnás Hsz; EHA].

krispán rézrozsda, grünpán; cocleală; Grünspan. 1558 k.: Chinald vly modon^a Minth en az elöttis Mondottam az grispan felöl es eböl chinald az vtan az Mynyomoth [Nsz; MKsz 1896. 282. — ^aA görögfejeret]. 1571: Joarany festek Mwhöz valo. Vegy grispanit loth 1^a [Nsz; i.h. 356. — ^aFolyt. a fels.]. 1620: Egy Masa Grispanul f — /50 [Kv; KvLt II/69 Vectr 13]. 1656: Az asztal fiaban egy darab ruhaba(n) kötue, valami keues Crispan [Doboka; Mk 5]. 1683: Egy darab Crispány [Utl]. 1688: Nemzetes Apor István uram törösvári harminczadosunk administált ... Két font crispant [AuT 597]. 1711: 1 Font, huszon négy Lott Crispán ... 5/18 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1746: Egy papirosacskóban krispány [Vargyas U; DanielAd. 255].

krispánszín 1. szürkészöld-szín; de culoarea cocleii; grüspanfarbig. 1683: vettem három sing kék remeket adtam Lengiel Lászlónak ajándékon ... Utl. 3// Crispán szinből [Utl]. 1825: Egy Krispán színre festett két felé nyilo záros Almarium [Dés; DLt 595].

2. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *angliai posztómente*. 1759: egy krispány szín Angliai posztó mente [Backamadaras MT; CsS] * ~ *angliai posztószoknya*. 1651: Egy Chrispani zin Angliáj posztó zoknia [WassLt 72/2 Vass Judit kel.] * ~ *cserépkancsó*. 1816: Egy krispány szín festékes cserép kupásnyi kantsó [Szentháromság MT; UnVJk 121] | Egy krispán Szín tserépből valo, ön fedelő és talpu kupásnyi Kantso [Kisadorján MT; i.h. 134] * ~ *dolmány*. 1710: Egy viseltes Krispán szín dolmány [DanielAd. 90] * ~ *mente*. 1710: Egy krispán szín béléletlen mente [i.h.] * ~ *nadrág*. 1819: (A rab) szökött el ... krispán szín Nadrágba [DLt 605 nyomt. kl] * ~ *nyakkészkenő*. 1830: egy krispán szín röjtos Nyak keszkenő [Msz; Told. 19] * ~ *remek*. 1672: adtam ki ... Tiz sing grispan szín remeket [Utl]. 1683: Egy veg Crispán szín Remeket Fagarasi Thamás Gödrögtől vettem per f 50 [Utl].

krispánszínű szürkészöld színű; de culoare cocleii; grüspanfarbig. 1785: ezen házakban vagynak szép kementzék Krispán színű jo féle nagy Kályhákba [Kv; Born. XXIXb 20/47 Kornis Krisztina conscr.]. 1816: Egy ónos Bokáj kanna, melyek Krispány Színű füles tserépből való dereka ön fenekén ezen betűk vagynak^a [Szentgerice MT; UnVJk 19-20. — ^aA szöv. *bo-kálykanna* címszó al.]. 1849: két krispán színű aranyaszt Fin'siák | tiz darab üveg pallok krispán színűek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

krispánvirág '. 1807: Egy ros Izkotulyába krispány virág [Körtvélyfája MT; LLt].

krispin rövid köpenyfajta; un fel de mantie mai scurtă; Art kurzer Überrock. 1846: veres czirkással bélelt sinórozott ujadon új krispin [DLt 734 nyomt. kl].

Szk: *férfi* ~. 1847: Egy férfi krispin [VKp 178].

kristalizált kristályosodott, kristályos; cristalizat; kristallisiert. 1796: 1 Darab Crystallizált Zeolitert Rfi 1 [ETF 182. 73 Gyarmathi Sámuel göttingai költségjegyzéke].

kristály I. *fn* I. kristályüveg; cristal; Kristallglas. 1710 k.: kristályból ittam keveset, látta minden, mennyit, azt is tudta már minden ember, hogy én nem iszom [Bón. 519]. 1715: Négy paraszt üveg. Egy Kristály [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1779: Négy Csésze; Egy Kristály [Nsz; CsS].

2. kristályüveg nemű; cristaluri, obiecte de cristal; kristallene Glasware, kristallenes Glaszeug. 1669: Kérem, írjon Szentpéterre, bárcsak száz kristált adjanak [TML IV, 418 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710: Apor István ... csak egyenkint hozatta elé a pohárszék-re a kristályokat [CsH 197-8]. 1732: találunk két pár olaj s ezetnek való kristályt ... és edgy német saru forma (: Önadi, es Gyurinak való :) kristályt [Köröd KK; Ks 12. I]. 1734: Groff Kornis Ferencz ur(am) ő Na-ga ... vitetet el Sz. Benedekről ... edgy cziffra Ibriket

feles Kristályokat, drága Bokályokat [Gyf; Ks. — SzD]. 1736: Az kristály pengig így jöve be Erdélyben előbbben ... volt ugyan az fejedelem hazában talám tizenkét kristály ... Lengyelországból hozták, de csak ritásnak tartották, hanem in anno 1686 hoztanak legelőbbben Németországból kristályokat Erdélybe | (A bort) vagy fazékban vagy kupában adták be ... Mikes Mihály akkor vonogatja magát az italtól, mond Bethlen Gergely: Uram, kelmed talám kerestályra vágy ... Akkor ... kiveszen egy sustákot ... s adja az inasának, mondván: eredj, öcsém, hozz kerestályt ő kelminek, mert ő kelme kerestályra vágy. Így csufolá meg az kristályiál innya kívánokat [MetTr 326–7, 328–9].

Szk: *fedeles* ~. 1736: a nyolczadik és kilenczedik pohárszékek különb-különbfele fedeles, lábas, lábatlan kristályokból állottanak [MetTr 396] * *ivó velencei* ~. 1710: az ivó velencei kristályok akkor^a származtának vala be Erdélyben s igen kedvesek valának [CsH 197. — ^aA XVII. sz. nyolcvanas éveiben] * *lábas* ~ → *fedeles* ~ * *látatlan* ~ → *fedeles* ~ * *talpas* ~. 1732: ezen palotában találtunk edgj pohár Szék asztalt ... ebben ... három talpas kristályt [Kóród KK; Ks 12. I] * *talpatlan* ~. 1748: az ebédülő palatan egy fias pohár Szék Ebben vagyon talpatlan kristály Nro 3 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12] * *velencei* ~. 1736: Az asszonyok ... Ittak ... igen ritkán bokályokból is, kivált sert. Igaz dolog, volt kristály is, de csak ama velencei kristály ... de nem ittak belőle, ha ittak is igen ritkán [MetTr 326].

3. kristály-ablakkarika/szem; ochi de fereastră din sticlă de cristal; kristallenes Fensterglas. 1591: 1 decembris ... Veottem az Tanach haz Ablakara Kakas Istwantol 20 Kristalt l. d 5 f l [Kv; Szám. 5/X. 34]. 4. kristály-óraüveg; sticlă de ceasornic din cristal; kristallenes Uhrglas. 1660: az kis órának eltört az cristály s meg is bomlott [TML I, 552 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

5. kristályos ásványrögöcske; grunz/bulgăre de cristal; kristallener Mineralkumpen. 1569 k.: Ha akarod Az Cristalt vag Achelt lagytany, vegy az rothat fannak az hammat es oltatlan Mezet ... es tölch vizet kwziben es had keet orayg forrany [Nsz; MKsz 1896. 357]. 1823–1830: Ötödik ház sárgás tükrös, itt^a vagynak drágaköves portékák, termett kristályok^b [FogE 185. — ^a1796 táján a drezdai Múzeum Kunst-Kammer-ében. ^bFolyt. a fels.].

II. *mn* kristályból való; de cristal; kristallen. 1694: Vagyon két ezüst Pohár a' mellyik(ne)k egyike Cristaly hollyagos forma habos belől aranyas [Kv; ACJk 16].

Szk: ~ *gyertyatartó-lámpás*. 1613: Az^a igen sok számú ajándékokat hoza az császárnak ... réz gyortyartartó ... egy gálya orzára való igen nagy kristály gyortyartartó lámpás [BTN² 70. — ^aA flandriai követ] * ~ *lábaspohár*. 1679: Fejér kristály Fületlen labas pohár [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24] * ~ *üvegcsupor*. 1679: Fejér kristály üvegh Czupor nro 9 [uo.; i.h. 4] * ~ *üvegkorsó*. 1679: Fejér kristály füles üvegh korsó nro 1 [uo.; i.h.].

◇ *Szn. 1608*: Kristaly Emrehne [Szentegyházsoláhalu U; OfLev.]. 1614: Kerestaly Janos zs [Szentlélek Cs; BethU 436] | Kerestaly Pal pp. Kerestaly Janos. Istvan(n) Kerestaly [Szentdomokos Cs; i.h. 480] | Kerestaly Andras kuldus lib. [Remete Cs; i.h. 491] | Kerestaly Janos zs. Kerestaly Mate zs [Gyszm; i.h. 483]. 1665: Kristaly

Istuan mayor pp [Szentdomokos Cs; BálLt 61]. 1831: Kristály Elek [Kv; KovCLev. II. 59a].

kristályablak ochi/geam de fereastră din sticlă de cristal; Fenster mit Kristallscheibe. 1597: Teolcheres Adammal foldoztattam meg a' Tanachy haznak az also hazbeli Cristali Ablakokat kihez adot 6 1/2 Cristali talnert ... d 65 [Kv; Szám. 7/XII. 23 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1676: Vagyon enekis az külső Varra nigh nigh nyilasu kett kristaly ablak [Fog.; UF II, 726].

kristálybokály kristálykorsó; cană de cristal; Kristallkrug. 1735: on fedelű Kristály bokáj 5 Széjes száju Kristaj bokáj [Ks 38. V Clenodia fam.]. 1740: az M. Aszszony Házáb(an) ... Az Fogosokon Cristaly Bokaly ... nr 2 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32 gr. Kornis István kúrialeír.]. 1783: Fedeles Kristály bokály N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

Szk: *fedeles* ~. XVIII. sz. *eleje*/1770 k.: Nemes és Vitézlő Szász Mihály Ur(am) ... adott egy fedeles Kristaly Bokályt-is [Árpástó SzD; SzConscr. 221].

kristálybokály-tányér farfurie pentru cană de cristal; Teller für einen Kristallkrug. XVIII. sz. *eleje*/1770 k.: Nemes és Vitézlő Szász Mihály Ur(am) ... Adott megint egy kristaly bokály Tányért, mellynek a' közepibe vagyon egy kék virág forma [Árpástó SzD; SzConscr. 221].

kristálybutella kristálypalack; butelie de cristal; Kristallbouteille. 1753: Kristály butella N 2 [Marossztkirály AF; Told. 18].

kristálycsesze cească de cristal; Kristalltasse. 1675: Két Christály csesze [Uti]. 1679: Két fülű, kek kristály Csésze nro 1 | Fejér Kristály Két fülű öreg Csésze nro 14. apróbbis nro 7 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24]. 1732: találtunk ... edgj nagy kristály csészét [Kóród KK; Ks 12. I]. 1753: Fedeles kristály Csésze Nro 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

kristályflaskó kristálypalack; clondir de cristal; Kristallflasche. 1801: Ket Kristaj Flasko Dr 60 [Mv; MvLev. özv. Ugrai Dávidné lelt.].

kristályforma de formă de cristalină; kristallförmig. 1651: Edgj kús Kristaly formara czinalt küvű belől Arannyos Fedeles poharocza [WassLt Wass Judit kel.].

Szk: ~ *poharacska*. 1635/1650: Az Ifiu Mesterek keozonsegessen ennek eleotte czinaltak volt magok számokra egy Cristal forma mereo(n) aranyozot poharoczat, az melyre kerés kernyűl Az neuketis mecsettek [Kv; ÖCJk].

kristályhordócska clondir de cristal; Kristallfäßchen. 1736: Cir(c)ter Másfél fertályos Kristály hordotska 1 [Mikefa KK; CU XIII/1. 157].

kristálykancsó cană de cristal; Kristallkaraffe/kanne. 1679: Fejér kristály Fedeletlen Kancso nro. 11 Tölcseres száju kék kristály kancso nro 12 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24]. 1735: Fules, es orras Kistaj

Kancsók . Karafina forma Kristály Kancsók 4 [Ks 38. V Clenodia fam.]. 1761: kék Fenekű Cristaly kancsó [Kéménd H; JHb XXXV/39. 28].

kristálykancsócska cãniã de cristal; Kristallkännchen. 1754: Kristály kantsotskák mustár(na)k 2 [Told. 51].

kristálykarafin kristálypalack; garafã/carafã de cristal; Kristallkaraffe. 1761: Meczett kristály karafin 2 [Kéménd H; JHb XXXV/39. 28]. 1765: Aszu szőlő Borokra valo Kristalj Karafin nagy 4 [Köröd KK; Ks 19/I. 6-hoz].

kristálykarika kristály-ablakkarika/szem; ochi de feastră din sticlă de cristal; kristallene Fensterscheibe. 1681: Vajda Hunyad vára ... Ország háza^a ... Ablakban való öregh kristály vj karika, egy vasas vékaban Nro 81 . Kristály üveges Uj ramas ablak Nro 1 [Vh; VhU 502, 512–3. — ^aA vár lovagterme].

kristálykutyogós kristálykulacsféle; un fel de ploscă de cristal; Art kristallene Feldflasche. 1756: Irsai Vram . egy Kristály kutyogossal megis ajándékoztam [Kendilóna SzD; TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz].

kristálylámpás kristályüveges lámpás; felinar cu glob de cristal; Kristallaterne. 1733: Kristály lámpásokat soha többet annál . az egyenél nem láttam [BethKataÉlet. 229 id. MNy LXI, 475]. 1754: Kristály lámpás 1 [Borsa K; Told. 51].

kristályluster kristálycsillár; lustră de cristal; Kristalluster. 1805: Egy függő Kristall Luster, aranyos, 6 gyertyára ... Egy függő Kristály Luster, négy Gyertyára, fehér üveg Lámpás a' közepibenn [Mv; TGsz 52]. 1853: Egy nyolcz gyertyára valo nagy kristály luster | Egy függő kristály luster négy gyertyára fehér üveg lámpa a' közepin [Mv; Tsb 4].

kristályocska kristályüvegecske; sticlujă din cristal; kristallenes Fläschchen. 1733: Rosolisnak valo Kristal-lyotska [Marossztkirály AF; Told. 2].

kristályomos ? kristályból való; de cristal; kristallen. 1714: Cseh országi Kristályomos fedelés jókora Üveg [AH 11].

Szk: ~ *kalán*. 1714: Kristályomos Kalán, meg aranyozott ezüst nyelesekkel Türkés kövötskekkel ki rakott [AH 18] * ~ *nyél*. 1714: Korbatsotska het szegletes Kristályomos nyelével, mind a' ket végén arannyal borított s alab valo Türkész kövötskekkel ki rakott [AH 36] * ~ *pohár*. 1714: Kristályomos Pohar szép figurakkal ékesített, fa futralb(an) fl. Hung. 10 [AH 10].

kristályos kristályüvegből való; din sticlă de cristal; aus Kristallglas. 1676: az porház ablaka melynek három táblája kristályos negyedik paraszt üveges [Fog.; UF II, 726]. 1747: egy Kő ház felső ajtai Kristályosok [Borsa K; Told. 24].

Szk: ~ *ablak*. 1680: (A tornácnak) fában foglalt kristályos két kis ablakai Vad(na)k | Ezen kamarának az eszak felől valo oldalán vagjon fába(n) foglalva egy

kis kristályos ablak [A.porumbák F; ÁLt Inv. 12, 16] * ~ *gyertyatartó*. 1758: A Palota közepin fel kötve üveg kristályos Gyertya tarto külömb féle czirádákkal ... Veres Sellyem rojtos sinoron függ Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8].

kristálypalack kristályflaskó; butelie de cristal; Kristallkaraffe. 1715: jutot Vass László Vram(na)k ... két edgy edgy ejteles Cristally palaczk [WassLt]. 1733: Szegletes Sutus Kristallj palaczk 1 [Marossztkirály AF; Told. 2].

kristálypalackocska kristályflaskócska; butelie mică de cristal; Kristallfläschchen. 1738: egy Kristály Palatzkocskában valami Tsinált viz [M.bikal K; MLev.].

kristálypohár pahar de cristal; kristallenes Trinkglas. 1549/1752: Lázár Jánosnak hagjok egy ezüst serleg pohárt nagjot, az Cristály pohárral egyetemben [Szentanna MT; LLt]. 1579: hagyok egy ewst serlegh pohart ... az Crystaly poharaly Egetembe [LLt]. 1589: Borbely zerzam ... Harom Cristal pohar^a [Kv; KvLt Vegyes I/2, 71. — ^aFolyt. a fels.]. 1595: Biro vram akarattibol atam Vrunck zamara, egy fedeles Geombeolieg tizta igaz Cristali pohart p(ro)ff 2 d 25 | Boronkay Vram Vasarlasa Vrunck eő felsege meniegezeire. 15 — Cristal pohart p(er) f 2 d 40^a [Kv; Szám. 6/XVI. 40, 102. — ^aFolyt. a fels.]. 1679: Széles szaju kristály pohar nro 2 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 24]. 1732: találtunk ... két fedeles kristály pohárt [Köröd KK; Ks 12. I]. 1736: Bethlen Kata Aszszony Nehai Teleki Joseph Groff Vr házas társa buzgo indulatból I(ste)n dicsősegerre conferalt egy ezüstbe foglaltatott arany füstel ütettett flajt viragokkal ekesített es gyöngyökkel is czifrazott Kristály pohárt, melynek fedele tizta ezüstből álló arany füstös ezüst virágocskákkal toronyozott [Lisznyó Hsz; SVJK]. 1753: Sima törpe nagj kristály pohár 4 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1761: el lopot volna ... két kristály pohárt [Torda; TJKt V. 47]. 1789: (Az almáriumban) találtattak ... 6 Aszszu szőlő Bor innya valo arannyas talpos Kristály nagyotska poharok, valentes Rf 1 [Mv; ConscrAp. 4]. — L. még BÖN. 519; EM XVIII, 402; KemÖn. 281; MetTr 327.

Szk: *lábás* ~. 1699: Fedeles Christalj labas Pohárok Nro 2. Fedeletlen Christalj labas Poharok Nro 3 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1732: ezen palotában találtunk edgy pohár Szék asztalt ... ebben hat lábás kristály pohárt [Köröd KK; Ks 12. I].

2. *vhány kristálypohárnyi*; de un anumit număr de pahare de cristal; von einigen Kristallgläsern (viel). 1574: dely pal . hogy ely Akarna Meny Lowara fely wlt volna, vgy keozeny (!) egy Cristal pohar bort [Kv; TJK III/3. 347].

kristálypoharacska pãhãrel de cristal; kristallenes Gläschen. 1733: edgy kristally pohárocska [Marossztkirály AF; Told. 2].

kristályserpenyőcske cratiujă mică de cristal; Kristallpännchen. 1679: Fejer kristály labos serpenyőcske nro 3 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 24].

kristályszínű ? áttetszően fehér; cristalin, transparent; kristallfarbig. 1558 k.: az felíwl megmondoth Materia

teliessege Mind az Masodik aranyzino vizeth Inbibalia es az chelékedesnek wegeben Marad teneked az tqk Iueg feneken cristaly zino kqued [Nsz; MKsz 1896. 286].

E színnevet Bartha, MSzinn. történeti adalékok híján nem iktatta be adattárába. Történeti és értelmező szótárainkban sem lelünk rá vonatkozólag utalást.

kristálytányér kristály-ablakkarika/szem; ochi de fe-raestră din sticlă de cristal; (tellerförműge) kristallene Fensterscheibe. 1595: foldoztattam az harom Zobabely üveg Ablakokat ... Christal Tannyert vyolan czjnalattam [Kv; Szám. 6/XVIIa. 254 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597: Teólchieres Adammal foldoztattam meg a' Tanachy haznak az also hazbeli Cristali Ablakokat kihez adot 6 1/2 Cristali talnert d 65 [Kv; i.h. 7/XII. 23 Filsch Lőrinc sp kezével].

kristálytölcsér pilnie de cristal; kristallener Trichter. 1589: Lombik ... vagyon ... Nro 131 Tiz Christal teólchier [Kv; KvLt Vegyes I/2. 47 Joh. Desy ötv. hagy.].

kristályüveg I. fn 1. kristály ablaküveg; ochi de geam din sticlă de cristal; kristallenes Fensterglas. 1595: foldoztattam az harom Zobabely üveg Ablakokat, és az Chrjstal üvegeket meg mosottam Üvegges Nemet la-nossal ... d 8 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 254 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1620: Egy Masa Christaly üvegtől f 2 [Kv; KvLt II/69. VectTr 13-4]. 1688: Egy Masa Kristaly Eovegektől f 3/00 [BfN VectTr]. 1695: Cristály üvegből csinált Ablakok nro 3 [O.csesztve AF; LLt]. 1747: egy Kő ház ... felső aintai Kristályosok, de egy Kristály üvegnek fele eltört [Borsa K; Told. 24].

2. kristálypalack; ploscă de cristal; Kristallflasche. 1625: egy Christaly üveghez czinalattua(n) egy tokot fizeztünk teolle miuel bajos volt f. 1 [Kv; Szám. 16/XXVII. 2]. 1679: viznek valo. hosszú száru, gomboyhgy fejű öregh kristály üveg nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 55]. 1731: A Virágos Palotara nyilo Bothba ... drága Bokállyokat, Kristály Üvegeket^a ... megh hagyván intacté bezárván Ajtaját három tulajdon pecsetünkell bé pecsételtük [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII. — ^aFolyt. a fels.]. 1789: Ezen Spiritusok vagy(na)k festett Cristally Üvegekben [Mv; ConscrAp. 52].

Szk: metszett ~. 1668: Urunk ő nagysága küldött ő nagyságának és asszonyunknak két metszett kristály üveget [TML IV, 254 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1683: Egy Skatulyab(an) edgy meczett Törött Cristály üveg [Uti].

3. kristály-ereklyetartó; vas de cristal pentru relicve; kristallenes Reliquienglas. 1847: A' templom^a egyik oldalában van Népomuk sz. János drága ezüst öntetű sir-emléke; nyelvét kristály üvegbe zárva mutatják [Méhes 5. — ^aA prágai székesegyház].

II. mn kristályból való; de cristal; kristallen. **Szk:** ~ ablak. 1699: az Ur eő Nga házában ... Cserefa mellyékű keresztű s ramaju onban foglalt Christaly üveg ablakok Nro 3 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] * ~ csiga. 1735: Egy Kristály üveg csiga [Ks 38. V Clenodia fam.] * ~ kancsó pohár. 1679: Fejér Kristály üveg kancso pohár nro 22 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24] * ~ palack. 1732: (A pincetokban) van három kristály üveg palackok olljan melljikk(en) belől rejtelek

vagon, s lehet két féle bort tartani [Kóród KK; Ks 12. I] * ~ pohár. 1679: Két fülü fedeles, fejer kristály üveg pohár nro 20 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24]. 1683: Egy ladácskáb(an) hat kristály üveg Pohár no 6 [Uti]. 1699: Metzett Christaly Üveg pohár Nro 2 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] * ~ tok. 1625: az egy kristály üveg toknak megh borításara vettünk veres beorcoket N° 56 [Kv; Szám. 16/XXVII. 2] * velencei ~ edény. 1681: Velencei kristaly draga Üveg Edenj, kisseb s nagyub Nro 16 [Vh; VhU 540] * velencei ~ pohár. 1679: Velencei Kristaly, czifrás jo üveg pohar nro 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 17].

kristályüvegből kristályüvegből való; din sticlă de cristal; aus Kristallglas. 1850: Az ebédő nagy palotán ... A nagy, kristál metszett üvegből csillár (: luster :) 50 vft [Algyógy H; Born. F. II].

kristályüveges kristályüvegből való; din sticlă de cristal; aus Kristallglas. 1679: Onban foglalt, hat szegre meczett, negi fele nyilo, onas sarkas, foglalos vas hevederes, vas vesszős, kívül ket felé nyilo vas sarkas hevederes toljo zaros, festet deszka tablas, Kristaly üveges Öregh ablaka nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 18]. 1681: Vajda Hunyad vára ... Ország Háza^a. Ablakban valo öregh kristaly vj karika Fában foglalt, középer szerű, Kristaly üveges, Uj ramas ablak Nro 1 | Onban foglalt Kristály üveges Lámpas Nro 1 [Vh; VhU 502, 512-3, 522. — ^aA vár lovagterme].

kristályvíz ? vmilyen női kendőző főzet; un fel de decoct pentru femei; irgendein Schminkensud für Frauen. 1667: Asszonyunknál nincsen veres cristályvíz; azt monda ő nagysága, az szebeni királybirónál talál Kegyelmed [TML IV, 233 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

kristély beöntés; clismă; Darneinlauf, Klistier. 1597: adtam Borbely Adamnak hogy zakach istuanhoz latot kolyka wolt rayta Pürgatit is Adot es ket krestelt f 1 [Kv; Szám. 7/XIV. 45 Th. Masass sp kezével]. 1710 k.: Legyenek doktorid az okatlan állatok; azonkívül is azt is mondják, hogy a kristélyt a golyától, az érvágást a lovaktól tanulták az emberek [BÖn. 512].

kristélycső beöntéshez való (borbély)eszköz; clistir; Klistierrohr. 1589: Borbely zerzam Egy Christel chew [Kv; KvLt Vegyes I/2 71-2].

kristélyez, kristélyoz beöntést végez; a face o clismă; jn klistieren. 1789: Egy Kristélyezni valo on Instrumentum fa Tokjával edgyütt Rf 4 xr 30 [Mv; ConscrAp. 38]. 1811: a' Doctor Minthogy rendre szokta azt visitérozni, Jól tudja hogy hol jó, 's hol kell kristélyozni [ArÉ 167]. 1823-1830: Sokat is betegeskedett, még kristélyoztam is, melyre ő tanított meg | (Szóts Albert) Beteges ember lévén, sokszor kristélyoztam is [FogE 210, 286].

kristélyezés, kristélyozás beöntés; clismă; Klistieren. 1789: Egy Cristélyezéshez valo On Instrumentum 9. fejer Csont Csapokkal [Mv; ConscrAp. 27]. 1803: Kristélyozásért valo Fa oláért (!) adtam 30 xr [KLev. sebgyógyítási költségjegyzékben].

kristélyozó beöntéshez használt (borbély) eszköz; clis-
tir; (Barbier)Instrument zum Klistieren. 1849: Egy jo
Kristéjozo [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kristérozó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruk-
tion: ~ *instrumentum* befűzésre használt eszköz; instru-
ment pentru insuflare; Werkzeug zum Einblasen von
Tabakrauch. 1788: Dohány füstel kristerozo Instru-
mentum [Mv; TSb 47] * ~ *szerszám* 'ua.; idem'. 1807:
egy pipa-szár által ... dohány füst fuvassék a' hátuljá-
ba, a' mely meleg dohány-füst bé-fuvása, az azon végre
készült dohányfűst Kristirozó szerszámmal, ha kéznél
vólna, még jobban megeshetnék [DLT nyomt. kl].

krisznyiik sekrestyés; crîsnic, paracliser; Küster. 1753:
Providus Szekuje Gyorgyia Krisznyiik Eccl(esi)ae
Annor(um) Cir(citer) 22 [Abrudfva AF; Ks 27]. 1784:
néhai Komán Nyemuszka Kriznikunk lévén Ecclae-
siánkba vett volt harangra 12 forintat^a [Mundra AF;
Mk IV. 35/70 Drágomir Venutz (50) jb vall. — ^aKöl-
csön].

krisznyiikség sekrestyési tisztség ideje; timp în care ci-
neva are funcția de paracliser; Zeit im Küsteramt. 1753:
(A popa) Igen otsmány természetű ember veszekedő s
verekedő; engemet is Krisznyiiksegeben egy nehányszor
ütöt meg [Abrudfva AF; Ks 27 Szekuje Gyorgyia Krisz-
nyiik Eccl(esi)ae (22) vall.].

krisztiánus keresztény; creștin; Christenmenscha. 1620
k.: Napnyugati Indiákról^a bizonyoson mondják on-
tat jött áros emberek, hogy christianusok, egy Istent
vallnak s környülméletkednek, szombatot tartnak
[BTN^a 412. — ^aNyugat-India]. 1710 k.: Semmiféle emb-
bert ... még az atheust is nem gyűlölni, hanem szánni,
szeretni ... kell ... Ez a Krisztus vallása, ez a christia-
nusoké [BÖn. 431].

krisztkindli karácsonyi ajándék; cadou de crăciun;
Christkindchen. 1880: Kolozsvárról új esztendőre kap-
tam krisztkindlit [Plev. 73 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Krisztus-tagadó I. *fn* persoană care neagă existența lui
Isus Christos; Christusleugner/in. 1758 k.: Lévén pedig
Gyulatelkén egy özvegyasszonyka, Pekri Gábor leánya
... elmentem nézésére nem jöve hozzám, mivel uni-
tária lévén, nem akarta vallását változtatni, én pedig jó
lelkiismerettel Krisztus-tagadó mellé soha nem feket-
tem volna [RettE 72–3]. 1773: Simon György nem
szóla többet csak hátrahúzá magát a Krisztustagadó
[i.h. 308].

II. mn care neagă existența lui Isus Cristos; Christus
leugend. 1662: Noha Nagyságod az Christustagadó
barátommal (kinek sok jóval voltam, maga tudja) más-
képpen informáltatott felöllem; nem vádol lelkiismereti
(igy!) [TML II, 362 Teleki Mihály Lónyai Annához].

kritérium criteriu; Kriterium. 1831: a fennebbi hat
Pontokban deducált környul állások, és Cryteriumok
Dregán Vonutzra nézve terhesek [Dés; DLt 332b].

kritika bírálat; critică; Kritik. 1879: Róza sajnálkoz-
va nevette az ily kritikát rólad [Plev. 46 Jakab Ödön Pe-

telei Istvánhoz]. 1880: Ha én írnék kritikát egy versfüzet-
ről, még szánandóbb lenne, mint a b. K. Endréé^a [i.h. 71
Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aKemény Endre bírá-
laton írt Jakab Ödön verskötetéről]. — L. még PLev. 60.

kritikus (irodalom)bíráló; critic (literar); Rezensent.
1880: Ezt gondolja: „dicsértém is már; illik, hogy min-
den jóra való kritikusk találjon olyan dolgot is valamely
könyvben, ami nem tetszik neki” [Plev. 72 Petelei István
Jakab Ödönhöz].

kritizál bírál; a critica; kritisieren. 1796: a' kérés ép-
pen az Actioba vagyon fel téve, mellyet most az All Peres
Urnak critizálni késő [Mv; TLev. 5/16 Transm. 63 tábl.].

kritizáltathatik bírálthatatik; a putea fi criticat; kriti-
siert werden können. 1805: azon Itélet ... nem critizál-
tathatik 's meg sem változtathatik [Mv; DobLev.
IV/893. 1b tábl.].

krivák ^a XVIII. sz. eleje: Szóts Péterne Kata fas-
sa (est) ... mondam azonban hozd vissza a penzt egy
krivak hejjaval, szemedre sem vetem mas nap a penzemet
a Pincze torkaban meg talalam egy krivak hejjaval
[Kvh; HSzjP].

krizis szk-ban; în construcții; in Wortkonstrukti-
onen: ~ *alá jött* vizsgálat/ellenőrzés alá került; a fost ve-
rificat; zur Prüfung/Untersuchung gelangen. 1828: A'
könyv-vi'sgálat itt szorossan veszen mindent; de tsak
ugyan a' Crisis alá jött Voltér munkái 's más mintegy 35
darab könyvekis — a' mint a' Curator Urak biztatnak ki
fognak adódni [BetLt 4 Hodor Károly lev. Bécsből] *
~ *alá veszi a dolgot* ? fontolóra vesz; a cumpăni/chibzu
lucurile; in Erwägung/Überlegung ziehen. 1805: egy Si-
mo nevű Procurator tanátslásából Makrainé meg hült a'
vásártól ... ezen én fel boszszankodván és látván hogy
ezen tökéletlen Sibillával czélt nem érek és sok Crisisek
alá vettem a' dolgot [Dés; Ks Thuróczy Károly lev.].

krizolit, krizolitus I. *fn* crizolit; Chrysolith. 1622: Egi
Jiakzint (!) es egi krisolit tt f. — d. 40 [Kv; RDL I. 119].
1637/1639: I. Crisolitussal ualo gyúru fel uagot koste-
lyu, nyo(m) I. ara ortot I f 4 | Szoknyara valo bokor
kapocsj gyeongyeos Türkeses, az teteiben Crisolitus,
nyom p. 30. — f. 17 | mas szoknyara valo gjongióis türke-
ses Kapocsj az teteiben Crisolit(us) az mjeset agab(an)
amatist niom p. 26. aestimalt(uk) — f. 11 [Kv; RDL I.
111].

II. mn krizolitos; de crizolit; aus Chrysolith. 1589:
Egy Crisolitos Arany Gywreo Niom 3 Araniat, 3. ortot
Megh Eer f 7/50 [Kv; KvLt Inv. I/2. 32]. 1627: Egy
Chrysolitus giwrw nyom negiedfél Araniat aestimaltuk
tt. f. 7 [Kv; RDL I. 132]. 1637/1639: Egi Ezüst lora ualo
homlokeleo, meliben uagjon ualamj Crisolitus almadi-
nok amatist, es Egi njolcz szegű topasius njom p. 27. —
f. 13 [i.h. 111].

krizopác féldrágakő-fajta; un fel de piatră semi-
prețioasă; Chrysopas. 1814: Egy nyakra valo 15. darab
Krisopátzbol állo, darabja 10 xr [Kv; Born. IV. 41].
1816: Egy 15 darab Crizopátzbol állo Nyakra valo ... 2
Rf [Kv; i.h.].

kroazé kb. beszótt mintájú; (stofa) cu ozoare în patru ițe; mit hineingewobenen Mustern. **Szk:** ~ *bélés*. 1793: Tarka metztet bársony mente ezüst készülettel, nuszst premmel croisse bellessel [TL Conscr.].

krodenapel-keszkenő keszkenőfajta; un fel de basma; Art Kopf/Umhängetuch. 1823: Rósaszin Crodenapel Keszkenő [LLt Csáky-per 601. L. 1].

krodenapol-köntös köntősfajta; un fel de rochie; Art Kleid. 1820: Egy veres Krole Napol Köntös [Felőr SzD; BetLt Fráter Theresia kel.]. 1823: Kuklikó szín Crodenapol Köntös [LLt Csáky-per 601. L. 1].

kroké kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff. 1758: Egy arannyal, s színes Sellymekkel varrott, hamu szín Luszttrin Paplan, mellyen az magunk Czimere^a van ki varrva, a' Szele veres croquet [Nsz; TSb 21. — ^aA gr. Teleki családé].

krokodil, krokodilus 1. crocodil; Krokodil. 1708: Krokodillos : Crocodilus [PPm] | Cröcödilus: Krokodilus, Krokodil sárkány [PPl].

2. *áv, gúny* tökfaj (tudatlan ember); prostánac, gä- gäujă; Dummkopf, Kürbisschädel. 1664: Az innepen, igazán írom, örömet nem lennék Szentpéteren^a, nem hallgatnám az krokodilust^b [TML III, 325 Veér Judith férjéhez, Teleki Mihályhoz. — ^aUzdiszpéter (K) ^bTalán célzás a szentpéteri papra, akit Teleki tudatlannak tartott].

krokodilusfő krokodilfej; cap de crocodil; Krokodil-kopf. 1826: Egy pléh csatorna fél ölni hosszúságú Crocodilus fővel^a [Szentdemeter U; Told. 41. — ^aValószínűleg a csatorna vízhányó/köpő részére von.].

krokodilus-sárkány krokodil; crocodil; Krokodil. 1620 k.: ez széles világon sohol semmi vízbe nem lakik amaz szörnyű-iszonyú crocodilus sárkány, hanem csak az Nyílusban [BTN² 414].

krompáki puská 1. korompáki puská

krongold-fülbevaló finom aranyból való fülbevaló; cercei din aur de 22 carate; Ohrgehänge aus Kronengold. 1839: Több aproság krongold fülbe valok [Kv; LLt].

krongold-gyűrű finom aranyból való gyűrű; inel din aur de 22 carate; Ring aus Kronengold. 1839: Egy krongold hajas (!) gyűrű Egy más krongold gyűrű I.S. betűkkel [Kv; LLt].

krónika cronică; Chronik. 1636: Mariánus Scotus az ő Chronica-jában ... írja^a [ÖGr 8. — ^aKöv. a részl.]. 1662: Nadányi Mihály ... felől ott fenn Báthori fejedelem krónikájában emlékeztünk [SKr 479]. 1774: ezelőtt mintegy húsz esztendővel, akadott kezembe Székely István Magyar krónikája [RettE 327].

krónika-könyv cronică; Chronik-Buch. 1662: Izrael népe állapítja mutatja ... Dávid és Salamon idejekor ... az ő istenfő, jó királyokhoz s azoknak parancsola-

tihoz való hallgatás, engedelmesség mennyit használá nekik, megláthatni a királyokul írt krónika-könyvekben [SKr 693–4].

krónikás könyve Krónikák könyve; ultima carte a Bibliei; Buch der Chroniken. 1705: Ma reggel prédikálott Bonyhai uram, Krónikás könyve I. 4:10 [WIN I, 495].

krónikaszábasú krónikaforma; lucrare care are forma unei cronică; Form einer Chronik. 1653: Egyeb dolgozat^a lássad a kalendáriumbéli krónika-szábasuban [ETA I, 139 NSz. — ^aA Bethlen Gáborral kapcsolatosakat].

kronka, koronka fejék, diadém; podoabă de pus pe cap, diademă; Kopfschmuck. 1629: Egy aranyas rosganatos feokeoteo 1 Egy eoreogh arani boglaros gjengeos koronka 1 Mas kisseb arani boglaros gjeongieos koronka [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1634: 2 Gjeongieos Arany boglaros kronka [Kv; JHBK XVII/15].

krón-rása kelmefajta; un del de stofă; Kron(er)rasch. 1653: Siko János uram számára és halálára vásároltam ... no. 7 és 3/8 sing jóféle viola-színű kron rását fl. 13, 27 [Kv; EM XLVII, 135 temetési jegyzék].

Szk: ~ *felsőruha*. 1653: Siko János uram ... halálára csinált kron rása felső ruháért adtam Pataki Szabó Istvánnak pénzt fl. 1., 25 [Kv; i.h.].

krontallér tallér-fajta; un fel de taler; Kronenthaler. 1819: Conventios pénzt adott Udvarbiro Urnak ... 16. Darab Kron Taller f 35. 12 [Déva; Ks 104. 58].

kruciátus keresztes; cruciat; mit Kreuz. 1710: László király idejében támada a paraszthad ... mely hadat a zászlójokon és köntösökön levő fejer keresztről kruciátusnak hittanak [CsH 64].

Szk: ~ *tábor* keresztes tábor. 1710: a császár ... nagy hadat küld le^a ... Kik is a kurucokat (így nevezik, akik a császár ellen fegyverkednek ... Lengyel László király idejében támadott kruciatus táborról ...) üldözni kezdik [CsH 92. — ^aMagyarországra].

krucibulum olvasztó edény; vas/oală de topit; Schmelztopf. 1789: 25 darabból álló nagyobb, középszerű, és kisebb Krucibulumok, mellyek közül egy középszerű valami Olvasztani valo Compositioval tele vagon [Mv; ConscrAp. 20].

krucifer ? krajcár; creițar; Kreuzer. 1791: percipial-tam Csengeri István vramtol Renes 8 Krutzifer 30 [Kv; FésClev.].

krucifix, krucifixus feszület; cricifix; Kruzifix. 1705: (Volt) a koporsó közepin egy nagy krucifix [WIN I, 453]. 1787: az első nagy házba ... Egy kis Krucifixus [Mv; MvLev Nagy György hagy. 12]. 1816: Az Ágy felett egy Krucifix [Varsolc Sz; Bron. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1839: Egy hajas gyűrű Krucifixussal | Egy arany gyűrű ezüst Krucifixussal [Kv; LLt].

krucifixus-gyűrű feszületes gyűrű; inel cu cricifix; Ring mit dem Gekreuzigten. 1761: Egy Krucifixus Gyü-

rű, melyben négy kis Rubint [Nsz; Ks 73/55 gr. Eszterházi Kata hagy.].

krucsa 1. kereszt; cruce; Kreuz. 1662: az oláh papok krucsákat csináltatnának [Lupaş, DocIstTrans. 308 fej.].

2. *Krisztus ~ja* feszület, crucifix; das Kreuz von Jesus Christus. 1759/1845: bé izent^a azért Salamonhöz, hogy azon fára jó gondot viseltessen, és Pilátus éppen abból a' fából csináltatta a' Kristus Krucsáját [Hermányi, EDem. 324. — ^aA dél királynéja].

3. *szitk*. 1779: Indrej Lovás vas villáson érkezvén kiáltozás közben Szidván minden hallattait Crutzaját [Záh TA; Mk V VII/12 Szoporán Szinnyion (36) zs vall.]. 1780: öszsze szidta anyát, lelkit, krutsáját ő nságának és Tselégeinek [Buza K; LLt Csáky-per 113. L. 20]. 1823: Rátkövi István Uram-egyszer tsak szidni kezdi krutsáját Pastyát — de Blos Pintya tsak halgatott [Mezőbánd MT; DobLev. V/1070].

4. *határkereszt*; cruce la hotarul satului; Flur/Grenzkreuz. 1722: az Szarkadi határból M:Peterdi hátrához osztottak M: Peterdről a kuruczától egyenessen bé 3 Indalji Torda Várossa to heljeig s gáttjáig [Pusztageg TA; JHb XIII/7]. 1742: mikor fel fogtuk a' bányát, megh egyeztettek az Jstalljosok és Gárgyásiak akkor a' bányának mind két oldalán hegyre krutsát tsináltak [Torockó; Bosla. Mórén András (31) jb vall.]. 1754: (Az) erdeje . . . mi felé Jegyekkel Méttakkal es Krutsakkal Distingvaltatik | tsinaltonak krucsakat | az metakon vagy krutsakon belől [Hosszútélke AF; Kath.].

Hn. 1699: Kruca körül (sz) [Egeres K; LLt]. XVIII. sz. v.: az Krucsánál (sz) [Ludas TA; MúzRhédey]. XVIII. sz. eleje: Az Kruca alat (sz) [Désfva KK; EHA]. 1713: Az Krucsánál [Erdőszakál MT; MúzRhédey]. 1721: A Kruca helyben [Cold K; BfN]. 1730: Az krucsanal (sz) [Kentelke SzD; BfN]. 1739: Az Thorda felé Faluból ki menő uton, es bérczén vagy kurucsán belől | Az bércezen, es Kurucsán tull [Mezőcsán TA; Born. X. 12]. 1740: A' Krucsánál (sz) [Gyerővásárhely K; EHA] | A Krucsánál a lejároban (sz) [M.gyermónostor K; EHA]. 1764: az Krutsa Dombjánál (sz) [Doboka; ApLt]. 1786: A' Kruca [Apáca Br; Wlt]. 1810: Az Haportoni Krutsánál (sz) [Szilvás AF; EHA].

krucsás kereszt, (meg)keresztezett; insemnat cu cruce; bekreuzt. 1754: latott a Tanu . . . krucas fákat le vagva [Hosszútélke AF; Kath.]. 1762: edgy Krutsás Tölgyfa | edgy Nagy Krutsás Kő [O.léta TA; JHb XXXIV/1]. 1766: Mely Erdőnek . . . határa egy Kis Völgyre a' Krutsás alma Fánál fel nyulik a' Kratsun Péter szántó Földére [Torockó/Gyertyános TA; Bosla].

Hn. 1765: a' Kurutsás kertbe a' krucsás telek [Szentkirály K; EHA]. 1804: A Krutsás Kutnál (sz) [M.fülpös MT; EHA].

krucsázás keresztcsinálás; fäcutul crucii; Kreuzschlagen. 1662: Az oláh bagykoknak avagy papoknak semminémű aféle babonás ceremoniát krucsázást, torozást s abban való babonázást . . . peragálni ne engedgyen [Lupaş, DocIstTrans. 308 fej.].

krudamatéria nyersanyag; materie primă; Rohmaterial/stoff. 1766: Bécsben a pénzverőházban . . . a réztől

meg nem tisztított arany cruda materiát verték krajcároknak [RettE 206].

kruditás gyomor-megterhelés; incărcarea stomacului; Magenbelastung. 1826: a gyomor igaz kívánja az étel de elégtelen a megfőzésre, innen jö a kruditás, az emésztetlenség [Dés; Ks 101 Bod Elek lev.].

krumpli, krumpi 1. burgonya; cartof; Kartoffel. 1795: A' Földi Magyarónak vagy ugy nevezett Krumpinak természetéről, és hasznos vóltáról | Egy Krumpit, ha nagyobbatska négyfelé, sőt hat felé-is lehet el-darabolni^a | A Krumpinak két neme vagyon, a' veres aprobb hosszukobb, és valamivel kedvesebb ízű [DLT nyomt. — ^aVetéskor]. 1798: En itt krumplival élek, és soha életben jobban nem éltem, mert a legjobb ízű tsemegéket a már rég megholt Szakatsok főzték számomra [MNY XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. 1801: Krumper öt véka [Mundra AF; EMLt]. 1803: Péncan Avram . . . Tyeji Szimán Nyika Malmabol . . . feles Krumpit^a is lopott [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir. — ^aA forrásban *krumpli* alakban is]. 1805: Quietantia . . . két véka Krumpiról [Kv; TKI Karatson Gábor kezével]. 1815: A' Krumpinak Fajtái. Külömbféle nevei a' krumpinak, Kolompér, pityoka, földi mogyora (!) . . . Eredeti fajtáknak a mi Hazánkban ezeket nevezhetjük. 1. Diszno vagy Tehén krumpi Solanum anglicum Englische Schwein- oder Viehkartoffel. 2. Szederj vagy Gesztenye Krumpi. Solanum castaneum. Kastanien Kartoffel . . . Sárga Krumpi, nevezik Hollandiai, Göttingai, Tzukur krumpinak-is. Solanum sacharaceum, Zucker-Kartoffel Sommerkartoffel . . . Pernaí vagy Harvard Krumpi [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésére (nyomt.)]. 1816: hány 'sák krumplit . . . vetél ki a pintzéből [Déva; Ks 116 Vegyes ir. vk]. 1816: a' Detentus Házától Mustrál bé küldött krumplik hosszuko Verekek éretlenek | Házadnál lévő Krumpérid (!) meg nézettek . . . de . . . koránt sem edgyeznek a' nállad találtatott krumplikkal . . . a' nállad találtatott krumpi a' Mlgs vradalom fel vert pintzéből való a' Detentusnál találtatott . . . hosszuko és sárgás gömbölyég Czukker nevezetű krumpi [uo.; i.h.]. 1817: A mely Krumpit hoztak Kapusrol, előttek mindgyárt meg mértem . . . volt 7. azaz hét véka veress, appro Krumpi, a mely sákok pedig az oláhoké, azokban talaltam mérés szerint 19 vékát a melyeközül (így!) 11 egy (!) nagy fejr Krumpik 7. pedig apro veress mind öszve tesz 25 véka Krumpi a mely most jöt [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. 1826: A' Nagy Oldalba . . . Földi Magyarot (: Krumpli :) szoktak tenni . . . a' Falusiak [Magyarókerke K; HG Conscr. 583]. 1849: 20 véka Krumpli^a [Dés; DLT. — ^aElvittek]. — Vö. a *cukker-, diszno-, gesztenye-, ló- és tehénkrumpli* címszokkal.

Szk: fejr ~ → veres ~ * göttingai ~ → sárga ~ * hollandiai ~ → sárga ~ * kék ~. 1853: 4 véka kék krumplit küldeni el ne mulasd [Kv; Pk 6] * sárga ~. 1814: (1798) esztendőben hozott O. Dr. Gyarmathi Sámuel Göttingából két ujj, és akkoráig ismeretlen fajtákat: a' tzukur- és levesbe való fajtákat, melyek sárga színűek lévén, sárga kromplinak nevezték. Ez a' dicséretes sárga krompli, ma már az egész hazában^a közönséggé lett . . . és a' kiknek a' lókrumpli nem fér az inyekhez a' sárgát kívánva eszik [ETF 182. 44. — ^aEr-

délyben]. 1815: Sárga krumpi, nevezik Hollandiai, Göttingai, Tzukur krumpinak is [Kováts Sámuel i.m. — A teljesebb szöve. előbb] * *veres* ~. 1814: Nállunk^a 1789-ig csak két fajta krumpi volt ismeretes, ú.m. a fejér vagy lókrumpi, és a' hosszukó (hosszúkás) veres krumpi [ETF 182. 44. — ^aErdélyben].

2. krumpi(növény); cartofi; Kartoffelpflanze. 1815: 234. fészek krumpimat ... erő hatalommal ... hajnalban ki szántotta és el károsította [Kv; Pk 3] | A' Krumpinak kapálása ... a' távulabbrol kapával fel vágott porhanyu nedves földel ... a' krumpi koronája simán el fedetik [Kováts Sámuel i.h.]. 1842: Krumplit töltötte fel [Hosszuasó KK; Born. F. IIh Szemerjai Károly számadó lev.].

3. krumpilföld; cîmp plantat cu cartofi; Kartoffelfeld. 1815: két Tábla Krumpi [Nyárádszrbenedek MT; Told. 50].

Ha. 1789: Krumpi [Vingárd AF; KCsl 5]. 1818: Krumpi^a [Válja Dirse H; JF Prot 11. — ^aUo. *Krumpi* is]. 1824: Krumpi [Háporton AF; Kath.]. 1829: Krumpi [Torda; TVLt 1250].

krumplikert grădină de cartofi; Kartoffelgarten. Hn. 1891: Krumplikert [Sárvásár K; KHn 135].

krumplilopás burgonyalopás; furt de cartofi; Kartoffelstehlen. 1819: Maga a' bé panaszt sem tagadhatván . Pópa és Jozsov Merintze és Gavrilla Muntyán krumpilis vermekből való krumpi lopását [H; JF 36 Prot. 2].

krumpli-masina kb. krumplitörő-szerkezet; presă de cartofi; Kartoffelquetschmaschine/vorrichtung. 1840: A Gabonásnál Krumpi Masina asztalos munkával készült [Mocs K; Told. 36].

krumlipálinka rachiu de cartofi; Kartoffel-Branntwein. 1836: A krumpi pálinka főzetik, a Ménes egész-szen Bráhát kap [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

krumplis szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ kert grădină plantată cu cartofi; Kartoffelgarten. Hn. 1864: Krumplis kert [Sárvásár K; KHn 133] * ~ *verem* burgonyatároló verem; groapă pentru cartofi; Kartoffelgrube. 1819: Maga a' bé panaszt sem tagadhatván Pópa és Jozsov Merintze és Gavrilla Muntyán krumpilis vermekből való krumpi lopását [H; JF 36 Prot. 2].

krumplitartó-kaszten krumpisláda; ladă în care se țin cartofi; Kartoffelkasten/kiste. 1842: a' pinczébe négy cserefa ászok van és egy gyümöls és krumpi tarto kaszten [Oprakercsisóra F; Tsb 51].

krumplitermesztés cultura cartofilor; Kartoffel(an)-bau. 1835: Bé hozta közinkbe a Krumpi termesztést maga adván eleb magot s annak a maga Lábján helyet [Zsibó; WLt].

krup a ló fara/keresztcsontja; crupă; Kruppe. Szk: ~ *ra áll* kb. hátsó lábára áll; a cabra; sich auf die Hinterbeine stellen. 1811: Farka vastag 's tövig tömött szőrösége Diszes, 's ha Krupra áll, földet seper vége^a [ÁrÉ

158. — ^agr. Bethlen János véleménye a ménesebe való jó lőröl].

krupa árpakása; (bob de) arpacas; Graupe | dara; uruială, crupe; Grütze. 1680: Mosot es szemén szedet kruppa(na)k valo haricska vagion Cub 8 [Fog.; UtI]. 1683: fogarasi udvarbíró Szecsori Sorbán adminisztrált krupát egy vékát [uo.; AUt 301]. 1684: Köles kasa .. Sax. Cub. 8//— Kruppa ... Sax. Cub. 2// [Radnót KK; UtI]. 1685: porumbáki^a udvarbíránk adminisztrált ... Kruppát S. Cub. 2 [AUt 326. — ^aF]. 1686: Köles- és árpakását két-két krupát is két vékát, cub. 0,2 [Fog.; AUt 517]. 1688: Köles Kasa Sax. Cub. 3//— Kruppa Sax. Cub. 1 [uo.; UtI]. 1783: Polygonum . Hung. Haritska . (Tatárka, Kruppa) [Benkő József: MKönyvh. 1783/1. 363 id. Bakos: NyK LXXIII, 106]. — L. még AUt 307, 309–10. 513–4, 517–9, 523.

krupa-csináltatás dara/árpakása-készítettség; făcutul crupei/arpacasului; Grützen/Graupenmachen. 1683: Eroga(ti)o Panici in granis: Krupa Csináltatasa erogalodat Cub 2//2 [Fog.; UtI].

krupakása árpakása; arpacas; Graupe. 1672: Szolgarbíró uram, Hetei, küldött Uram Kegyelmednek két saskó lengyelországi krupakását [TML VI, 206 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. 1682: Kruppa Kása Jelen Tabori Köből I [Szűv; UtI]. 1686: Régyi (!) Krupa Kása Sax Cub. //2 [uo.; UtI].

kruszk anyatárs; cuscără; Mitschwiegermutter. 1748: Er(e)gy adgyak bort inni én az Kruszkámnak [Gyeke K; Ks 5. 11].

kruta-varrás ? sorhim; un fel de cusătură/broderie; Kradenstickmuster. 1654: Egi kendeob(e) való krutavaras [Csapó KK; LLt 100 Litt. C].

kubik whány köbnyi; de un anumit număr de metri cub; einige Kubik/Raummeter (groß). 1825: 1° 0' 6" k(u)b(ik) kő falnak a fundamentumban lett le rakásaért kubik ölit 11 Rf es 10 xf számlálván 12 Rf 6 xf 4° 3' 11 kubik vakolatlan, porondos agyaggal föld szint rakott falakert kubik ölit 14 Rf 20 xf számlálván 64 Rf 45 1/2 xr [Dés; DLt 3].

kubik-mértékű whány köbméter; un anumit număr de metri cub; einige Kubikmeter (groß). 1825: 3' 0" kubik mértékű Fundamentum ki ásásáért kbölit (!) 1 Rf 30 xf | 3' 0" kubik mértékű falnak a fundamentumban lett kirakásáért (!), a kőmíves napi bérét 1 Rf 20 xf számlálván [Dés; DLt 3].

kubik-öl köb-öl, kb. 1,9 m³; metru cub; Kubikmeter. 1804: Az Nagy egész ház boltostol, stakaturástol ... Boltzatokkal és falakkal fel mérettetvén Cubik ölökre ... betöltük igaz lelki esmérettel 1433. Rforintokra [Ne; DobLev. IV/876]. 1815: Az Udvar Háznak Tegla Falai 20 Cubik öl [Kosztcsd H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1823: A Kőmíves munka ... Azon Telken lévő első és hátulso szobáknak Kő falaikban találtatott 44 és 1/2 Cubik öl, minden Cubik ölnek árta, az benne lévő minden féle matériálával edgyütt estimataltott 25 Rftokra

[Ne; DobLev. V/1081. 1a]. 1825: 7 kubik öl kő . . . 28 Rf [Dés; DLt 3]. 1831: 69° 4' 10" Cubiköl Föld kiásás Rf. 279 xr. 6 [Kv; Born. IV 24].

? **kucifor** 1728: szegődöt szolgálmat Kosa Balintot el vittek ilyen szokkal diffamálván jere Battya ne szolgald az ilyen s ilyen kucifor fiat [Sszgy; HSzjP].

kucorgó kuporgó; care stă ghemuit; kauern. 1761: káromollya vala Ifiu Sárosi György vramat, ugy mint lepedős, tsilyánban kutzorgo, ugy egyéb irtoztato teremtettkkel [Szentrontás MT; Sár.].

kucorog 1. kuporog; a sta ghemuit; kauern. 1635: latam azt hogy Patai Iános sokadalmakban kúcziorogott (!), földuarine sátoraba(n) mellette [Mv; MvLt 291. 58a]. 1831: látám, hogy a' Lada előtt kutzorog, jobb kézzel a' lábába nyulva Vonutz [Dés; DLt 332a Czako János kezével].

2. összegémberekid/kucorodik; a se ghemui; sich niederducken. 1722: Tudom aztis, s lattam szemeimmel, hogy egy alkalmatossággal, estve késén kirekeszték az házból, Héderfáján üdvözült Bethlen István Uramot, s kún az konyhán kellett az Nagy hidegben kuczorogani [Mikelfva KK; BfN X. 2/11. 3 Maria Vajda providi Michaelis Molnar (32) cons. vall.]. 1823–1830: Felöltözünk ezen bányászkontósbe bementünk a bányába kucorogva [FogE 206].

3. kb. vhol magát meghúzza; a se retrage; sich drücken/zurückziehen. 1705: Amig behívatta a generál, addig künn kucorogott a külső palotán [WIN I, 445–6].

kucsma 1. bárány- v. gidóbőr-süveg; căciulă de blană; Pelzmütze aus Lamm- od. Kitzenfell. 1682: Végy tizenkét apró fekete báránybőröket, a minemőből kucs-mát szoktak csinálni [TT 1883. 165 id. MNy LVI, 474 is. Rosnyai Dávid lev.]. 1694: az el mult esztendőben Luczai Janos Ur(am) beressének tót jamborol szolgálom fizeteseemben még hat forintom, czondoram, Kucs-mam oda vagion meg nem fizetet ő kglme it Kikellő varat^a [Törzs. jb-folyamodvány a fej-hez. — ^aKüküllővár KK]. 1723: Bandula Gercsa pénz fizetese flr hung 7 . . . két Szokmany, 1 Ször harisnya, 1 kucsma, ket ing, 2 labravaló [Holtmaros MT; Told. 29/7]. 1748: az I . . az 4dik Fatens Fianak kútmájátis el lopta [Torda; TJK III. 197]. 1761: midőn a Curiákról való Nyilak készek lettek volna, egy kucs-mába tévék őket, és offerálá B. Daniel Urffi ó Nga, Imreh Vrnak hogj előbb ő Nga vonna nyilat [Branyicska H; JHb XXXV/46. 13]. 1768: A kucs-mához . . . Gidobőr [K; DobLev. II/390. 13a]. 1781: Kálnoki Ferencz Uramnak . . . két báránybőrt is adott, hogy kútmát csináltasson belőlők [A.csernáton Hsz; HSzjP]. 1783: En ugyan különösen nem ismerem Pop Florát, hanem aszt hallom sokaktól beszélni hogy az Uton járokatis huza vonya ráfogván hogy a vetésit tapodtyák, elveszi kusmájokat [Faragó K; GyL]. 1806: Ma egy kusmát kaptam [Dés; KMN 206]. — L. még RettE 89; RSzF 123.

Án. 1718: Az Kucsma és Czigány nevű kopo megh dögölt [Abosfva KK; Ks Mátis István lev.].

Szk: **fejér** ~. 1797: Egy paraszt fejér hosszú Kutsma Hf I Dr. 18 [DobLev. IV/775] * **fekete** ~. 1696: Biro Gergely be is jót vala Peselnekre^a egy szurke czond-

rab(an) bocskorban, fekete kucs-mába [Hsz; LLt. — ^aHsz]. 1730: adott bé a Major Stephán Fekete Kucs-mának valo Bárany bőrt [TKI Petki Nagy cs. szám. 84a]. 1747: Láttam Pap Mihályt . . . fekete kucs-mája, nagy paraszt Bot vala a kezében [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII] * **három máriásos** ~. 1739: Szegöttem meg . . . beresnek esztendeig lészen fizetése^a . . . egy három Máriásos kucsma [M.köblös SzD; RLt RettEgi István DiarOec. 1. — ^aKöv. a fels.] * **hétmáriásos** ~. 1740: az Ik Potentiat patráltanak ellenem, és vérengeszt megfosztván két máriásos kucs-mámtól, pénzemtől, kesztyümtől [Dés; Jk 341a] * **hosszú** ~. 1783: Desi Sigmond Uram . . . ezt maga mondotta nekem . . . hogy le veteti a piros tsizmát az aszszonyokkal Toroczkon, s az Ferfiaknak az hosszú Kútmájok tetejen ki lattzik az hajok [Torockó; Thor. XX/4 Jos. Literati (38) ns vall.]. — L. még *baranybőr-kucsma* al.

Sz. 1811: A' kútsma a' kézbe, nem a' fön vásik el [ÁrÉ 201].

2. posztósüveg; şapcă de postav; Tuchmütze. 1769: Gyermán Togyer . . . a Bajuszsza szépen Serkedezik . . . a kútmája is Czondra posztobol vagy on tsinalva [UzL XIII. 97].

kucs-magomba ciuciulete; Speisemorchel. 1750: Tővis alja gombát kellene gyűjtened . . . Hasonlo képpen lehetne Száradva Süveges, avagy Kucsma gombának is hívják, küldeni, az Havasokon Sok teremvén Kalotaszeg [Ks 83 gr. Gyulafi László tollba mondott lev. Bécs-ből].

kucs-malopó hoj de căciulă; Pelzmützendieb. 1732: kucsma s kaczor lopotnak diffamalt [Dés; Jk].

kucs-más 1. ? kucsma-készítő szűcs; blănar care face căciuli, Pelzmützen machender Kürschner. Szn. 1695: Stephanus süveges alias Bucsaki Kucsma Istvan [Visa K; MvRKLev. 40].

2. ?' Hn. 1825: A' Kútmáson (sz) [Légen K; EHA].

kucsói a Kucsó (Sz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kucsó/Cuceu; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kucsó: Kucsó lakosa; locuitor din Kucsó; Einwohner von Kucsó. 1816: Kutsaiak Mákbérbe 200—. Turbatza Makbér 20 f [WLt Cserei Heléna jk].

kudarc szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ban hagyatik megszégyenítettik; a se face de rușine; beschämt werden. 1811: Mielta a' Tmolus Hegyen tartott hartzba Apolló Midástól hagyatott kudartzba A' Pán' sipolása szebbnek ítéltetett [ÁrÉ 75] * ~ot nyer kudarcot vall; a suferi un eșec; mișglücken/lingen. 1815: én előre tudtam, esmérvén igaz Magyaros Chategoriaját, hogy kudortzat nyereendünk [Kolozi; SLt évr. Koronka Lajos Margitai Jánoshoz] * ~ot vall kb. megszégyenül, szégyenben marad; a se face de rușine; beschämt werden. 1593: Keobeolkúti (!) Mathe vallia: Hallottam az Maiornetol hogi mongia vala feren-czi Jstuannak, No las hozzam, viseld gondomat, mert bizoni tes (!) kutarczot vallaz [Kv; TJK V/1. 382]. 1772: Tudom, Aporné idejében se keresztelni, se temetni nem volt szabad a mi papunknak bemenni, mely ha consisto-

rium eleibe ment volna, bizonyosan kudarcot vallott volna érette [RettE 265].

Vö. a *kure* címszóval.

kudarcul cudarul; miserabil; schuftig, lumpig. 1799: mig Sánta Antal Urnál lakott Bán György ő kegyelmének a' Leánya Juliánna olyan rongyoson, kudortul, tetvesen járt mezitlább mint egy leg alább való Czigány Leány [Mv; MvLev. 8 Balog Ádám (51) cívis vall.].

kufa 1. kb. csebrecke (szemgabona-mérték); cofă (veche unitate de măsură de capacitate pentru cereale); Eimerchen (Hohlmaß für Getreidekorn). 1808: tudom, hogy 5. mérő kufa elegy Buzát, kufáját egy egy májrason adott [F.oroszfalu MT; Born. G. IX. 3 Borda Vonulyné Blága Máriska (35) vall.].

2. vhány csebreckényi; de un anumit număr de cofe; von einigen Eimerchen. 1808: tudom hogy 5. mérő kufa elegy Buzát adott el [uo.; i.h.].

A magyarban a XVI. század közepe tájától az osztrák só mértékegységként kimutatható *kuf* ~ *kup* bajor-osztrák eredetű jövevényszónak a fenti szövegekben jelentkező *kufa* alakváltozata alkalmasint a *kupa* és a véka hangalakj hatására vehette fel a késői, magánhangzóra végződő formát. — A szó német eredetűre l. TESz; Mollay, NyÉr. 375–7.

kufár piaci árus; negustor de piață; Markthändler, Höker. 1571: panazolkodnak eo K. hogy az kapuban valo Zolgak kufarra leottek, Az myt videkreol hoznak Thykot Nywlat Es egiebet, Beh Nem eretzky az kapun, hane(m) Eok veszik Megh es eok arwltatyak [Kv; TanJk V/3. 29b]. 1584: Az Wasar Vamrol ualo ieczes Wala-ky adot ad az Waroson, kwffar vagy penigh kenyersew-theó Atúl sem mith nem vezen^a [Kv; PolgK 9. — ^aA vásárbíró]. 1591: 9 Tiikatt az kwffaroktól kellett venem d 45 [Kv; Szám. 5/1. 26]. 1597: 20 Tiwkmniat hozsadtam az kwffaroktól az konyhara ... —/10 [Kv; i.h. 7/XIV. 17 Th. Masass sp kezével]. 1635: veztegh ulunk vala az kufarok, ahon árulnak [Mv; MvLt 291. 36a]. 1690: Az it valo Diszno Hentesek(ne)k és kufarok(na)k Disznot tizenket oraigh ne legyen szabad venni sub poena fl. 6 [Dés; Jk]. 1729: az hol most az kufarok árulnak a Ns Város Piaczczán [Dés; Jk 383a]. — L. még TML II, 663.

Szn. 1711: Kufar Maria [Kv; Dica XXVII. 56]. 1737: Kufár Kös Anna [Kv; i.h. XII. 54].

kufáráru piaci áru; marfă de la piață; Markthändler/Hökerware. 1646: Városokon arullia vetemenyekbol valo kufar arut [HSzj *vetemény* al.].

kufáraszony kofa, kofáné; precupeață; Marktfrau/weib, Hökerin. 1595: Orsolia Azzontol az kufar Azzontol veőtte(m) egy veka kasat per f — d 36 Varganetol az kufar Azzontol veőtte(m) egy veka ziluat per f — d 40 [Kv; Szám. 6/XVI. 95–6]. 1600: Attam el ket saytot egy kufár Azzo(n)nak f l d 28 [Kv; i.h. 9/XII. 102 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. 1700: két kufár Aszszony [Kv; i.h. 40/II. 105].

kufárhír kőszahír; știre neîntemeiată, zvon; Gerücht. 1657: Hallottam aféle kufár hirt ... hogy mindenben bőségen volnátok [TML I, 50 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

kufárkodás kalmárkodás; negot; Handel. 1585: semmikeppen kwlomben az kapukon az Was be ne hozattassek, hane(m) ha az Coloswary ember io lelky esmerettel Awagy hwttelis vallast tezen hogy eo, neky vize az was ember a vasat es eo veotte megh Es semmikeppen az varosban az illien kúfarkodast Nekiek meg ne Engegiek [Kv; TanJk I/1. 8].

kufárkodik kofáskodik; a practica meseria de precupej; hōke(r)n | kalmárkodik; a face comerț; Handel treiben. 1700: Borbély Györgyné kufárkodik . Pál János Vinczellerkedik [Kv; Szám. 40/II. 113]. 1705: senkinek meg nem engedi, hogy bort áruljanak a táborán, hanem csak maga kufárkodik [WIN I, 437].

kufárkodó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ sátor (piaci) áruló sátor; gheretă, dugheană; (Markt)Verkaufszelt. 1740: kufárkodo Sátorok vicinuinába levő árultato helyemet elfoglalták [HSzj *árultató-hely* al.].

kufárné kofa, kofáné; precupeață; Marktfrau/weib. 1700: Edgy Asz(o)ny Mária Kufárné [Kv; Szám. 40/II. 89]. 1745: a' Kufárne asztalált ki, és miképpen döjtötte' fel .? [K; Ks 5. X. 6 vk] | egy kufárnének az egetboros asztalát az őszve valo bomlásb(an) ... úgy döltöttek el [Tuson K; i.h. Bács Todor (80) jb vall.]. 1780: azt is hallottam az Dévai Piarczon Koffárnék közöl beszélgetni ., hogy Hajos Mester Dávid Uram erősen biztatta volt az Hajos Embereket, hogy tsak árullyanak Pálinkát [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. 1785: Az uj esztendő napi Vasarb(an) a Kolosvári Vásárhelyi Kufárnék árultak el^a | Árultak el az Kufárnék az Illyés napi vásarb(an) öt vedret [TSb 6. — ^aBort]. 1793: a piatzon a' kufárnék előtt beszélle elő a' Néhai Grof urnak nehezen létét [Koronka MT; Told.]. 1826: a' Déési kufárnék árulo Helyeik Taxái figáltassank [Dés; DLt 306]. 1837: A Mikor Kolosvára mentem bé az oda valo kufárnéktol vásároltam, egy mása soot 9 Rf 50 xr [Budatelke K; Born. F. Ih]. — L. még MetTr 438; MetTrCs 468.

kufárnéskodó kofáskodó; care practică meseria de precupej; als Marktfrau tätig/handelnd. 1831: Esmerié a Tanu O Thorda Várossában lako és kufarnéskodo Székely Farkasné ...? Ha igen Veszekedő é; motskolodo é, és miket szokot el-követni? [Torda; TVLt köziz. ir. sztlm vk].

kufárság kb. üzérkedés; speculă; Spekulation, Schacher. 1648/1650: Veszekték eo kglmek Cehwl . hogy nemely vraink sokadalmas vdeoben az Tegyet ketten harman magoknak foglalnak, es kufarsagot indittanak velle [Kv; ÖCJk].

kufárszín áruló szín; maghernijă; Verkaufsschuppen. 1772: hallottam Dadai Josef Uramtol beszelleni hogy ő klme . a kufár szín között Eczzakának idején . Boda Szabo András Uram Leányát Mariát egy Verbunkos katonával édgütt Suttogni találta [Dés; DLt 321. 70b Adalbertus Török (26) ns vall.].

kuffer 1. cufár; Koffer. 1789: Egy viseltes Kufferbe 36 font Haj por ... Rf 6 ... Azon Kuffer mellyben az Haj

por vagyon meg ér Rf 2 [EMLt]. 1797: Maradtanak kü-lömbféle Köntössei ... mind ezen köntösök a' Nehai Urfi nagyobb Kupferibe állanak [Cege SzD; WassLt Conscr. 561]. 1801: Két nagy rozs, és egy kised job-batska Börös Ládák, vagy is Kufferek [LLt 106/1]. 1804: (A szökevény) vitt el magával egy Kuffert [DLt nyomt. kl]. 1823: Két kis ded rongyos kuffer [Ne; DobLev. V/1080. 3a Demény György hagy.].

2. kb. útibörönd; valizá, geamantan (de voiaj); (Le-der)koffer; kb. útiláda; geamantan de lemn; Reisekiste. 1823–1830: a másnap való utazásra szekeret fogadtam ... vitt két nagy koffert vagy bőrös ládát portékáinkkal tele [FogE 173]. 1835: A' Gabonásban ... Egy kocsi te-tjire valo Kuffer | Egy bakra járo hátulso Kuffer [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1843: látván hogy a Bak-kan Kupfer van fel bontattuk [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.]. | a kufferből egy Lepedőbe ta- karva talált portékákat ki vettük [uo.; i.h.]. 1849: miu- tán ... Krizsán Mária haza jött, az általa töllem ennek- előtte költsön kért 26 vftba egy kuffert le akartam tiltat- ni [Kv; Végr. Vall. 69] | Két Cuffer bőrrel be vont rong- yosok [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *börös* ~. 1808: két Frantzia záros ... Börös kuffer [Szentk.]. 1815: Egy Gömbölyű Börös kupfer [LLt Csáky-per 20. L. 14]. 1816: Szöretlen bőrös kupfer ... 5 Rf [Kv; Born. IV. 41]. 1823: fekete Börös Kuffer [LLt Csáky-per 601. L. 1]. 1849: Egy nagy böres kupher [Mv; MLev.] * *kerék* ~. 1843: Egy kised hosszukó kerek kuffer [Kv; EMLt] * *leveles* ~ irat/levéltartó lá- dácska. XIX. sz. *eleje*: Egy Leveles kuffer [Becskő] * *vas- sas* ~. 1793: egy vasas nagy coffer 6 1/2 fertály hossza- sagu [TL Conscr.].

Ha. 1824: Kupfer [Dés; DLt az 1826. évi iratok között].

kufferládá kb. útiláda; valizá, geamantan (de voiaj); Reisekiste. 1791: Egy kuffer Láda, melybe holmi drága Levelek vagynak bé petsételve [Déva; Ks 108 Vegyes ir. Grék Mikucz kereskedő hagy.].

kufta l. kukta

kugli, kukli 1. tekebáb; popic; Kegel. 1704: ma vol- tam kuglizni azokkal a kuglikkal, akiket tegnap csinál- tattam volt [WIN I, 83]. 1775: Kilentz kugli, és kétt go- ljobis avatagok [Bajitza^a; Born. XXXIX. 23. — ^aA for- rásban így; valószínűleg: Mezőbanyica (K) r. Băiția].

2. tekepálya; popicârie; Kegelbahn/platz. 1818: a' Gyű- möltsős Kertben egy viseltes Kukli, melynek a' fenekiben ... a' végiben egy Teke rakó fa ráma ... A' Kukli és a' Bodor Qvártélyá féle között vagyon egy Triangularis ki- tsin fenyő deszka Pad fa czövekeken [Koronka MT; Told. 18]. 1829: Hintákból, és kuklikból jött bé 7 Rf. 58 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. 1846/1850: A' kukli- nál^a vagyon egy hosszú asztal két ülő szék ... A kuklinak oldalán van 6 és fél szál deszka [Algyógy/Szászváros H; Born. F. II. — ^aA leltár kivonatában *kuglinál* alakban].

kuglifa ? tekebáb; popic; Kegel. 1849: A Kukli Fák — tekejével édgýütt [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kugligolyó bilá (folositá la joc de popice); Kegelkugel. 1845: Két viseltes kugli golyó és hat ros tekék [Dobo- ka; Mk].

kuglibhely tekepálya; popicârie; Kegelpplatz. 1818: A Kugli hely [Déva; Ks 103].

kuglis tekejátékos, tekéző; popicar; Kegler. 1836: Vári János ... nagy kártyás; kuglis, biliárdos és tántzos [Dés; DLt 577 nyomt. kl].

kuglizik tekézik; a juca popice; kegel. 1704: Ma is voltam kuglizni a klastromban Nalácz Lajos és Lázár György uramékkal [WIN I, 85]. 1806: az házban kugliz- tunk [Dés; KMN 201]. — L. még WIN I, 83, 124.

kuhar természetlen, omladékos hely; teren nefertil, surpácios; unfruchtbar/verwitterte Stelle. XIX. sz. *köz.*: A mi Határunk a Havasunk torkában esik, föld- dünk Hideg, köves, agyagos, motsáros, palás Hegyes, oldalos, Kuhar helyjén Marhalegelőre is elégtelen [Usz; Pf]. — A jel-re l. Vadr. 506; MTsz.

kujak ököl; pumn; Faust. 1768: Nagy András uram Bernáld uramot Pofon üte a kujakjával [Hatolyka Hsz; HSzJP Paulus Horvát (48) pp vall.].

kujakol öklöz; a tot lovi cu pumnul; wiederholt mit der Faust schlagen. 1780: az annyának nem engedelmese- dik aztot kujakolya [Zabola Hsz; HSzJP Clara Gyulai cons. Josephi Várad (38) pp vall.]. 1794: az Exponens Asszonyt miképpen taszigalta, mihez tsapta miképpen szorongatta, kujakolta és tapodta? [Eresztvény Hsz; i.h. vk]. 1870 k./1914: Köpenyegezés: néha pokrócozás két-három lesben álló a kiszemelt áldozatra kö- penyt dobott, s olvasatlatlanul össze-vissza pufázta, bú- bozta ... kujakolta, öklözte szóval helybenhagyta [MvÉrt. 21–2].

kujon 1. *fn* gazfickó, zsvány; ticălos, mișel; Kujon, Gauner. 1763: azon injuriose bestelenítő huntzfutozásí- val sem adhatta ki maga egész mérgét, hanem imitt amott Infamisnak, Kujonnak ... hirdetett, hirdet [Nsz; Told. 33/22]. 1786: Almási Miklos Uramot ... Veres Samuel Uram Huntzfutnak, Kujonnak Szidta, karo- molta, meg akarván verni [Torda; KW].

II. *mn* csalafinta, (nagy) huncut; șmecher; schlau, schalkhaft. 1857: Tulu vagy Boer István a' leg kujonabb — ő az asszonynak a' hirnőke — a' mellett más felől is kétszinkedni akar [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dá- vid lev.].

kujonérozás . 1830: nem hogy illendőleg szóvának állott volna, és ötet ... rendszeren el bocsátotta volna, ha- nem még több kujonérozás után Pofon is verte [Mv; Mv-i szabó céh iratai. Vándor szabólegény panasza Ehr- linger Ferdinánd céh not. kezével]. 1832: Mennyire ér- zem ezen szokot „elfognak csapni” csak én tudom — ki az illy kujonérozáshoz hozza nem vagyok szokva [Tor- da; IB. Demény János udv. tiszt. nyil.].

kukk¹ szk-ban; în construcții; in Wortkonstrukti- onen: egy ~ot nem ír semmit sem ír; a nu scrie nimic; kei- nen Buchstaben schreiben. 1671: Béli uram dolgrül egy kukkot Nalácz uram nekem nem írt [TML V, 432 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * egy ~ot sem kap semmit sem kap; a nu primi nimic; nichts bekommen.

1661: Isten úgy segélyjen, egy kukkot sem kapunk [TML II, 57 ua. ua-hoz].

kukk² 1. magas labdaütés; lovirea mingii în cuc; hoher Ballschlag. 1870 k./1914: Kuk: kukkütés, a lapda-játék egyik neve; a magasra dobott vagy ütött lapdának a körülálló által kifogása, s azzal jogszerzés a dobásra és ütésre [MvÉrt. 22].

2. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~ra *felrüg* vkit magasra felrüg; a lovi cu piciorul în sus; ~n in die Höhe schlagen. 1791: Ally félre . mert úgy fel rüg lak Kukra, hogy a béled is tsingilládzik [Bács K; RKA] * *labdát ~ra üt* labdát magasra üt; a lovi mingea în sus; den Ball hoch schlagen. 1870 k./1914: Bűdű: labda-játék a bennlevő csoport . tagjai rendre magasra (kukkra) ütötték a labdát | Ki a kukkra ütött lapdát kifogásnál elszalasztotta^a, a kuria minden részéből hangzott felje: szurok, szurok [MvÉrt. 6, 22. — ^aÉrtsd: a labda kifogását elmulasztotta].

kukkozás magas labdaütés, kukkütés; lovirea mingii în cuc; hoher Ballschlag. 1870 k./1914: Játékok: kótyázás, kukkozás, lapdázás [MvÉrt. 17].

kukkütés magas labdaütés; lovirea mingii în cuc; hoher Ballschlag. 1870 k./1914: széllabda: belül feszesre felfújt disznó- vagy marhahólyaggal, kívül szíjfűzős bőrbevonással ellátott és csak ütőbottal bűdözésre, kukkütésre használt s csak nagyobb térségen érvényesülő labda [MvÉrt. 22].

kukla ' 1826: Egy rongyos fekete selyem keszkenő. Egy fekete kukla [Koronka MT; Told. 19].

kukli 1. *kugli*

kuklikó ? könnyű pamutkelme; jesătură fină de bum-bac; leichter Stoff aus Baumwolle. 1804: Valdrán Péter ... Visel egy veres selyem Plüsch Kukliko sujtásos láblit [DLt nyomt. kl].

Vö. a *kuklikó*-s összetételekkel. — A *kuklikó* ugyan nyilván a *kuklikó* alakváltozatának tekinthető, de minthogy a szó eredete ismeretlen és így a két alak közötti viszony — az alakváltozatbeli elsőbbség, ill. másodlagosság kérdése is — tisztázatlan, ezeket külön címszóként szótáraztuk.

kuklikószín ' 1806: Öt sing Kukliko szín fel Bárson Pántlika Egy Selyem Kukliko szín fél visletes poplon [Koronka MT; Told. 19]. 1823: Kuklikó szín Crodenapol Köntös [LLt Csáky-per 601 L. 1]. — Vö. a *kuklikó* címszóval.

kukmadár 1732: az gyümölcsös kertbeli tóban is van egy fejr kuk madár majd oljan mint az hattju [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond külmónostori házának leír.].

kukorica 1. kukorica (növény); porumb; Maispflanze. 1766: Vagyon . egy szánto Ns Föld fen a Pojenban ... kukorizának szántották, s vetették [M.köblös SzD; RLt]. 1775: Most utobbszor, a mikor kukuritza ért lett volna Togyer ujra reá állott és hivta azon gyilkosságra [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1777: az Exponens földé a honnan most a Kukurizáját le vagtak aztat én magam tsinal-

tam volt Erdőből [Gambuc AF; KP. Prekup Toma (60) zs vall.].

2. kukoricaszem; boabă de porumb; Kukuruz/Maiskorn. 1743: Vallyebrad^a in Comuni Exponállya hogy ... magok határákon kapával ássák az hegyeket ho-vá keves Buzát és Kukurizát vethetnek [Ks 62/22. — ^aH]. 1757: Attam szemül kukorizát Cub 1 [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. 1768: A Malomba(n) Vám Gabon (!) találtatott é' szerint Kukuritza Metr. 50. 1/2 [TGsz 23].

3. kukoricatermés; recoltă de porumb; Kukuruz/Maisernte. 1742: itt enekelhettyük azt, hogy ha kenyerrünk van szükön, kukorizánk van bővön [ApL 2 Apor Péter feleségéhez]. 1769: a kukurizát ki vitte volt el azon helyről? [H; BK sub nro 260 vk]. 1789: az aratásra meg hagynék; mint hogy buza nintsen, vagy 30. veka kukurazá [Karkó AF; RGyLt Acta cons. 173 Kasza András lev.]. 1818: nints a' Szegénységnek hamarjába miből pénzt tsinalni, valamedig pálinkájokból nem kapnak, s Kukurizájokat nem szárogattyák [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

Szk: ~ *szedni*. 1782/1799: Szóts Getzi Nénjjet le hagyta volt ő Nagysága, de Praefectus Uram elé vette, 's az őszszelis Kukuriza *szedni* hajtotta [Torockó; TLev. 5/16. 389].

Ha. 1762: kukurizát [Lászó H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1776: kukurizát [Kálna SzD; Ks 39. XV. 2]. 1778: Kukurizát [O.déllő TA; DobLev. III/520]. 1797: Kukurizta [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.].

A címszóbeli növény nevének első erdélyi előfordulására van az itt beiktatknál mintegy három évtizeddel korábbi adalékunk is; ebben az 1691-ből származó kijegyzésünkben azonban a név a románból átvett *kukuruc* alakban jelentkezik (l. alább a *kukuruz* al.). Nem látszott ajánlatosnak egy erdélyi szótörténeti tárba felvenni azokat a XVII. század utolsó évtizedéből származó adalékokat sem, amelyeket a szótörténeti kutatók Thköly Imre leveleskönyvéből szemelgettek ki [Csefkő: MNy XVII. 219; Balassa, MKuk. 94; TESz]. A leveleskönyv tulajdonosa ugyan erdélyi fejedelem is volt, de szóhasználatát minden bizonnyal döntően nem az amúgy is rövid időtartamú erdélyi fejedelemség, hanem a Felvidékről való származás határozta meg.

kukoricabeli szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~ *kár* kukorica kár; pagubă produsă in porumbişte; Kukuruz/Maischaden. 1771: Grohoti ifjabb Román Jánosnak egy darabotska kukurizás földit mind el gázolták, s rontották, a' holottis betsültetett kukurizabeli kára tsöül 8 veka, és 1/4 szekér Kukuriza szalma [Grohot H; Ks 80. XL. 12].

kukoricaföld porumbişte; Kukuruz/Maisfeld. 1738: Gálfi Janos Vram kázallo rétek vagj kukuriza földek szomszédságiban edgj kukuriza földé [Káptalan AF; DobLev. I/255. 1a]. 1753: (Egy föld) a Kukuritza földre mégyen [M.nádas K; RLt]. 1780: ket föld (!) Kukuritza föld A Gerepen véginel levő Oldalbeli Kukuruz föld [Ne; DobLev. III/546. 3b]. 1792: Szánto Elek Ur adott volt Zálogban . egy holdnál valamivel nagyobb Quártás kukuriza földet [Ne; i.h. IV/691]. 1844: Apa-hidja előtt valo 4 belső kukuriza földek relujitiojarol valo levél [Ne/Nagylak AF; i.h. V/1249].

kukoricakert kukoricás kert; grădină semănată cu porumb; Kukuruz/Maisgarten. Ha. 1758/1798: A' Falu felső véginn a' Kukurizta kertben (sz) [Szentbenedek AF; EHA].

kukoricapásztor kukoricacsősz; paznic la porumbiște; Kukuruz/Maisfeldhüter. 1744: Az Köles földön és Magyar Utza Végére Kukuruza Pasztornak eskettetnek be Osvat György, Simon György, Szekely Samuél [Kv; TJK XV/4. 22].

kukoricás I. mn szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ föld kukoricaföld; porumbiște; Kukuruz/Maisfeld. 1771: Grohoti ifjabb Román Jánosnak egy darabotska kukurizás földit mind el gázolták s rontották [Grohot H; Ks 80. XL. 12] * ~ kas kukoricagóré; pătut/coșar de porumb, porumbar; Kukuruz/Maischeuer. 1792: Vagyon egy kukurizás kas, jo uj erős épület, a kas áll Tölgyfa Tökéken [Apahida K; RLt O. 2 Rettegi Zsigmond udvarháza]. 1815: a' Kukurizás Kas 8 ~ nyoltz Sas Fák között álló sövény fonásból vagyon [Bálványosvárja SzD; Ks 77. 19 Consr. 856].

II. fn kukoricaföld; porumbiște; Kukuruz/Maisfeld. 1864: Tamsa az Almás folyó balpartján — gyönyörű szép térség — igen jo kukurizás [Középlak K; KHn 300].

kukoricaszalma kukoricaszár; cocean/tulpină/tuleu de porumb; Maisstroh. 1771: Grohoti ifjabb Román Jánosnak . . . betsültetett kukurizabéli kára tsőül 8 veka, és 1/4 szekér Kukuriza szalma [Grohot H; Ks 80. XL. 12].

kukoricaszedő szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ napszamos ziler care lucrează la recoltatul porumbului; Tagelöhner zum Kukuruz/Maissammeln. 1849: Egy kukuricza szedő napszamosnak 7 1/5 krajtzár [Somb. II].

kukoricatermés kukoricatermesztés; cultivarea porumbului; Maisanbau. 1785: A Tökös kertben Szabad helyen kukuriza Termésre kapával készített iratvány [Görgénysztimre MT; Born. G. VIII. 6].

kukoricavetés semánatul porumbului; Kukuruz/Maissaat. 1751: Bulzesti Kertész Mihálljnak annuatim Curál néki fél veka Kukuriza vetés [Déva; Ks 107].

kukorló 1647: kukorló szarka fészek bástya [RákCsLev. 378].

kukrejt fűszernövényekkel készített mártás; sos preparat cu condimente; mit Gewürzpflanzen (Küchenkräutern) zubereitete Soße/Tunke. 1594: második tall Etek kukreyth. peczenieht kukreythez v(eo)tem f—/21 [Kv; Szám. 6/X. 37]. 1621: Fözettem . . . Ebedre Tizenegyi font Tehen hust kukrejt f—/21 [Kv; i.h. 15b/X. 40] | kezittettem . . . Negi font peczeniet kukrejt, boral egiut tt f—/14 [Kv; i.h. 15b/IX. 201]. 1625: Peczeniet ismet Kukrejtehoz lib. 26 d 52 [Kv; i.h. 16/XXXV. 17]. 1736: Régi magyar étkek ezek valának . . . tehénhús polyékával, kukrejtvel, árpa kásával [MetTr 322. — Fels-ből kiemelve].

A jel-re és eredetre nézve I. Mollay: NyelvT 23. 378.

kukrejt szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ pecsenye kukrejt-mártásos sült; friptură cu sos

preparat cu condimente; Braten in mit Gewürzpflanzen (Küchenkräutern) zubereiteter Tunke. 1631: Hallam mondja vala Koczineis hogj mit főzel az Uradnak, az jobaginak, főzele kukrejt peczeniet | monda Koczis Mihalyne hogj te olia(n) vagj . . . hogi az szegeny Urad megh jeő az Czepleőből, viz leuest Czenalsz neki, ugj mond, az katonanak penigh kukrejt peczeniet [Mv; MvLt 290. 231b, 232].

kuksz bányarész; parte de mină; Grubenanteil | bányarészvény; cuxă, cotă-parte într-o cooperativă minieră; Kux. 1772: Gávilla Avram és Avram Juon nevű paraszt emberek . . . L. Báro Jósika Dániel ur ő Nsgágának a Sztaniczai határon . . . Arany és ezüst Bányában lévő részekből adtanak által örökösön irrevocabiler bizonyos szamu kukszokat azon kukszok utan competalo, minden Bányabíli eszközöktől valo resszel edgyütt . . . a Tizenkét kukszokért adott ki Száz ötven, idest 150 Rhenes Forintotok es 24, Veder jo Rápolti bort [Sztanizsa H; JHb XXXVII/21]. XVIII. sz. v.: Nemes Hunyad és Zaránd V(ár)rm(e)gyei Bányákban van részem ezek Szerent, Stanizán a Sz. Nicolai Bányában van részem 16. Kuksz Sz. Péter nevű bányában 32. Kuksz . . . Kurétzon A Sz. Nicolai Bányában van 124. Kukszom [JF].

kukta szakács, szakácsné; bucătar, bucătăreasă; Koch, Köchin | szakácsinas; báiat de bucătărie; Küchenjunge. 1672: Sarut adtam . . . Bocskai Ur(am) Kuktájának p. 1 [Ut]. 1728: Bora Juon nevű kukta [Folt H; BK ad nr. 1124]. 1731: egy kuktájoktól hallottam hogj ő nyilván látta egy mással való paráználkodósokatis, mely kuktákis Fagarasi S(ám)ue) meg lőttete és meg őlette [Mezőbánd MT; Born. XXXIX. 16 Maria Kis alias Egerházi (34) cons. Nicolai Kis pp vall.]. 1744: Vettem egy pár kést a kuptának Den. 6 [Szászkerék K; LLt]. 1772: beszélle a Barátok Kuptája vagy szakáttsa . . . énnékem [Dés; DLt 321. 83b Catalina Nagy cons. nb St. Gyarmathi alias Kováts Senioris (50) vall. — Köv. a nyil.]. 1777: Kuptának . . . 3 Ingre Tizen négy Tangyer Törlore [Sáromerke MT; TGSz 54]. 1780 k.: Fodor Vram küldöt egy pár tsizmat az kuftaét meg patkoltam xr. 9 [Szászváros H; BK]. 1788: Sos Palli, Kupta es görbe fiu (igy!) 1/40 [WLt Cserei Heléna jk 16b]. 1796: az kuptát is küldöm, mindenével edgyütt Semmije itt nem marad [Banyica K; IB. Gombos István tt lev.]. 1816: A' Kuptának egy Fejelés Csizmaért patkolással együtt 6 Rfr. 30 xr [Mezőmadaras MT; Born. XVb]. 1828: Az kisebbik kuptának vartam egy Frakatt [LLt]. Sz. 1742: Kukta Gjüri Kupta [Pókafva AF; JHb XXV/58].

Hn. 1835: A' kupta tetön (sz) [Árapatak Hsz; EHA]. Ha. 1752: kupták [Gyeke K; Ks 5. XI. 9 Miron Lup (17) jk vall.]. 1780: kuptát [Császári SzD; Ks Miss I gr. Toldalagi Kata aláírásával]. 1788: Cupta [Nsz; TL]. 1810: kuptának [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel lev.]. 1816: kupta [Gyéressztkirály TA; TLt 1295].

kuktaság szakácsinasság; invăţarea meseriei de bucătar; Beruf des Küchenjungen. 1774: éppen egy gyermek szókótt az udvarból, kitis kuptaságra attanak vala [Szentdemeter U; LLt Vall. 241].

kuktáskodik szakácsinaskodik; a sluji ca báiat de bucătărie; als Küchenjunge tätig sein. 1823–1830: Szerzett is ő nékem egy Samu nevű legényt, aki ... gróf Bethlen Sándornénál kuptáskodott, mint katipila tudott minden fejrénpi munkát [FogE 283].

kukucsál leskelődik; a se uita pe furis; gucken, kukken. 1665: Jankó úgy örül, hogy látja, lefekszem, úgy kukucsál körülöttem [TML III, 399 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

kukucsoló Hn. 1786: A' Kukutsoló [Hadad Sz; EHA].

kukuk tréf, alk penis. 1716: én el mérem mondani hogi az Lörintz kukukja járt az Aszszonya Czárinájában [Nagyida K; Told. 22 Petru Beres alias Furullyas (50) vall.].

kukukk l. kakukk

kukulikó-keszkenő keszkenőfajta; un fel de basma; Art Kopftuch. 1806: 1 Kazimir kukuliko kesz(kenő) [Mv; Ks 34. VII.]. — Vö. a *kukliko* címszóval.

kukulikószin ' . 1807/1818: 7 1/4 küküliko Szin Sejem ... 9 Loth küküliko Szin Selyem [Mv; Told. 19] | 1 sing Kukuliko szin Atlatz [Mv; i.h.]. 1808: 9 Loth Kuliko szin selyem [Mv; i.h. 22].

kukulikó-tafota kelmefajta; un fel de tafta; Art Taft. 1807/1818: 9 sing kukuliko tafota [Mv; Told.]. 1808: 9 Sing Kukuliko tafata [Mv; i.h. 22].

kukuri egymás felé kunkorodó (szarvú); (cu coarne) răscuite spre înăuntr; sich gegeneinander krümmende (Hörner). 1805: (A tinók egyike) kék szőrű fel-állo kukuri fejr Szarvu [DLt nyomt. kl].

A címszó egybetartozhatik a TESz tárgyalt több jel-ű *kukora* szóval. L. még MPaszt. 148–9, 726; MTsz; OKlSz; ÜMTsz.

kukuruz, kukuruza 1. kukorica (növény); porumb; Maispflanze. 1691: Ezen háznan Nagy jövedelmes Kertye melj nek edgy Részében kukuruta (!) Vettetik [Kálna SzD; Ks 39. XV. 2]. 1719: ezen földnek énis eleget kapáltam edgy darabját. Kukuruzza léven belé vetve [Bucsum H; BK sub nro 262 Filimon Josziv (60) jb vall.]. | ezen Controversiás helyb(en) ... Tamáspatakj kukurucz vagjon benne [Marinesd H; i.h.]. 1754: Ki kaszáltotta s kaszálta le itten lévő Kukuruzájukat nem láttam [Nagygoroszló Sz; WLt Dalye Togyer (46) zs vall.]. 1763: a' Patak ... az elmúlt esztendőb(en) a' Kukuruznak másodszeri kapállásának alkalmatosságával, és a' Mezőn kártis tett [Szecsel Sz; JHb két r. tanú vall.]. 1782: a Fell Enyed felé való két Hold föld, amelybe Kukuruzt vetettek [Ne; DobLev. III/570]. — L. még Hermányi, EDem. 746.

Szk: ~ *kapálni*. 1782: ritkán esett meg az is hogi hetességre kukuruza kapálni, vagy szedni, vagy széna csinálni kimentenek az aprotb tselédek [Torockó; Thor. XX/56].

2. kukoricaszem; boabă de porumb; Kukuruz/Maiskorn. 1751: Bulzesti Kertész Mihálljnak ... annuatim

Curál néki ... három véka elegyes gabonája az az hol kukuruza hol elegyes buza [Déva; Ks 107]. 1758: Az ötödik kotárkábanis vagyon kukuruza ... Kukuruz Cub. 807 [Laszó H; Ks 76. IX. 6]. 1761: találatott ezen gabonas szakaszszának edgyikében Borso metr. 2 kettő ... az Harman dikban (!) Kukuruz metr. Tizenedgy [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1763: alkuttak és vettek ... Juon Kretsuntol Ugron István ur solymosi^a udvaraban lévő Kukuruzzából 40. vékát [Fejér m.; Told. 21. — ^aKissolymos AF]. 1789: az aratásra meg hagynék; mint hogy buza nintsen, vagy 30. véka kukuruzát [Karkó AF; Ks Kasza András lev.]. 1797: fizek ... 30 Véka Kukurutzának arrát 10Rf [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.].

3. kukoricatermés; recoltă de porumb; Kukuruz/Maisernte. 1722: Malmok vámbából ... percipialta(m) ... Kukuruzt kölesel elegy Cub 34 [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1756: ezer két száz véka Kükürüz Csöib(en) [Gernyeszeg MT; TGsz 16]. 1787: Kukuruz in Nodis Metretae Gelimae 40 [KmUlev. 1].

Szk: ~ *szedni*. 1782: ritkán esett meg az is hogi hetességre kukuruza kapálni, vagy szedni, vagy széna tsinálni kimentenek az aprotb cselédek [Torockó; Thor. XX/5].

4. kukoricaföld; porumbişte; Kukuruz/Maisfeld. 1714: öszve futulanak benünkett Ezt mondvan jertek hajcsuk ki meg az kukuruczajakból is őket [Kisdenk H; BK sub nro 261 Fortuly Kasaska (70) jb vall.].

5. kukoricából készült étel; mîncare gătită din (făină de) porumb; Kukuruz/Maisseipe. 1767/1845: a' Gazda vacsorát készített, 's midőn ennének elérkezének a' Szamosujvári Fiscális kukuruz Pásztorok — oda érkezvén mőnda Kamarási: hiszem kukuruz ez! [Hermányi, EDem. 96–7].

Ha. 1722: Kukuruzza [Rápol H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 12]. 1754: kukuruzát [Tóhát AF; JHb]. 1759: kukuruzt [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

kukuruz(a)-föld kukoricaföld; porumbişte; Kukuruz/Maisfeld. 1722: Intre Jazul 20 kaszara valo, most kukuruza föld [M.brettye H; Born. Vegyes]. 1747: A Csekertuluj nevű utak között lévő négy vékás Kukuruzá-Föld [Asszonynépe AF; DobLev. I/225]. 1753: az Kukuruz földek ... az üdőnek rövidsege mia fel nem osztathatta(na)k [Marosillye H; Born. XXXIX. 50 Hodor József nyil.]. 1757: Constitualtatot udvari Bátsnak Lázár Mátének lészen fizetése ... egy véka kukuruza, egy hold kukuruza föld^a [Déva; Ks 107 Vegyes ir. — ^aFolyt. a fels.]. 1761: Kukuruz Földek A Fölső Forduloba(n) [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 38]. 1780: két hold (!) Kukurutza föld A Gerepen veginél lévő Oldalbeli Kukuruz föld [Ne; DobLev. III/546. 6b]. 1786: tudjaé a Tanu, Hogy azon ... kukuruz földhez vagy Rethez a Maros vize szaporította öblögette (igy!) [Nagylak AF; i.h. III/620. 1b]. 1822: Vagyon mas Kukuruzza földje [Kisfalud AF; RKA].

Ha. 1761: Kukuruz Földek [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1769: Kukuruz föld [Ne; DobLev. II/407].

kukuruzahely kukoricaföld; porumbişte; Kukuruz/Maisfeld. 1743: Exponálja Dosz Kracsun, hogy la Valye Plauluj kezdett irtani Kukuruzza helynek ... asse-rálván hogy az hely övé volna [H; Ks 62/6].

kukuruzás-föld kukoricaföld; porumbíste; Kukuruz/Maisfeld. 1746: az Tyéj nevű Falunak Kukuruzás földök [H; Ks].

kukuruza-vetés kukoricavetés; semánaturile de porumb; Maissaat. 1750: Kukuruza vetés, ocae 12 [Déva; Ks 107].

kukuruz-láb kukoricaföld; porumbíste; Kukuruz/Maisfeld. 1769: az Apa hida előtt lévő Kukuruz Lábba, az az hold föld mellyet addig a Majoros birt [Ne; DobLev. II/407. 2b].

kukuruz-liszt máléliszt; faină de porumb, málai; Kukuruz/Maismehl. 1722: Erogalta(m) . Almakerekre^a kukuruz Lisztet Cub 12 [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból. — ^aNK].

kukuruz-pásztor kukorica-pásztor; paznic la porumbíste; Kukuruz/Maishüter. 1767/1845: a' Gazda vacsorát készített, 's midőn ennének elérkezének a' Szamosújvári Fiscális kukuruz Pásztorok [Hermányi, EDem. 96].

kukuruz-termő kukorica-termő; pentru cultivat cucuruz/porumb; Kukuruz/Mais bringend. 1785: a' Méltóságos Exponens Posteritasok Jobbágysai Kukurutz termő Földeknek Szomszédságokban [Varsolc Sz; Born. XXIXb. 20. 425 Kornis Krisztina conscr.].

kulacs 1. ploscă; Feldflasche. 1784: nagyobb edényekb(en) italt bé hozni meg nem engedgyük . hanem kulatsb(an) meg engedgyük magának . maga költse el [Torockó; TLev. 4/9]. 1793: el vette a borát kulatsával [Déva; Ks 114 Jk 313]. 1802: Négy Cseber két kulats [Dés; DLt 4]. 1832: Korpos Istvánné Pentek Kata . . . ajándékozott az Ekklesiának az Ur Asztalánál való használására egy szép kilentz fertályos Ujj kulatsot selem rojtal [Körösfő K; RAK 140].

2. whány kulacsnyi; de un anumit număr de ploști; von einigen Feldflaschen. 1760: Az^a is meg volt, hogy mentől magosabb fenyőfát találtak, azt ásták fel, annak tetejébe egy kereket tettek, arra egy rendbeli köntösnek való posztót, egy-két aranyat, egy kulacs bort, s azt aki el akarta nyerni, oda fel kellett mászni [RettE 99. — ^aÉrtsd: Az a lakodalmi szokás].

Ha. 1843: Kulatsamat [Egerbegy TA; KLev.].

kulán nyeregheveder; chingă; Sattelgurt. 1620: Zaz apro teőreok hevederteül f—/50. Zaz kulantul f—/40^a [Kv; KvLt II/69 VecTr 16. — ^aA harmincad vám]. 1628: Egy Tonnaba valami hevederek, fekemleók, kula(n), mazzaghok [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2].

kulán-heveder nyeregheveder; chingă; Sattelgurt. 1630: 6 sima karman zabolás fek agy . . . 10 kulán heveder. 2 forint érő f — d 6 [Kv; Szám. 18b/IV. 97].

kulcs 1. cheie; Schlüssel. 1559: Az leueles ladanak az kocha En Nalam vagon [BesztLt 58 Nic. et Fr. Boszasy Suchy Lenarhoz Beszt-re]. 1568: Michael biro fass(us) est, hogy az Compoty Jloná az eo hazanal holt meg . es az kowach palnenal allot mynden kolchya [Kv; Tjk III/1. 221]. 1582: Az hid kapubely Eorizeo haz

aytayanak az kolchya teoreot wolt meg attam chynalas-tol d. 6 [Kv; Szám. 3/V. 10 Lederer Mihály sp kezével]. 1589: Az kis templumba valo ladanak kiben a zúnieget tarttiak chynaltatánk egy kolchya . . . d 15 [Kv; i.h. 4/IX. 23]. 1591: Theompe Janos vallia . . . Mondá nekem Leorincz deak i hon az kolczokat Janos vram kezede a dom (!) [Kv; Tjk V/1. 78]. 1592: adigh forgata(m) az kuczioth az kerthnek az Szariaban, hogy az Maior kuczia el teorek [Kv; i.h. 218a]. 1600: Czinaltattam az Ag ház zarjahoz egy eoregh kolczot . . . Az koczi ladához egy kulczot czinaltatta(m) Lakatos Benedekkel attam Mind ezekteol d 36 [Kv; Szám. 9/XII. 67 Igyarto Simon isp. m. kezével]. 1672: Vagyon egy vas abroncs kolczistol [Kv; SzCLEv.]. 1726: en voltam Gondviselő Nehai idvezült Mikes Pál Ur(am) Udvarházánál Zagonban Szász János kolcsár volt, a Kolcsokat fel akasztotta egy szegre s el szökkék [Zágon Hsz; SzentGy Fr. Veres (60) jb vall.]. 1770: a' néhai Vr . . . adta volt által a Kotsakot [Algyógy H; BK sub nro. 1017 gr. Kun Susanna nyil.]. 1823: kolts nélkül való bontatlan vas zár [Erdőszengyel MT; TSb 13]. 1850: nyolcad nap mulva el hozam a kocsat-is [M.dellő TA; DobLev. V/1285]. 1883: Az Uj Kováts a napali ajtoba egy Kotsot tsinált [Étéd U; NkF].

Szk: kulccsal elfog bekulcsol, kulccsal bezár. 1622: az elmúlt zombaton kolczial fogta el az kapuiat [HSzj kapu al.] * generális ~. 1823–1830: a szolgálónak vagyon generális kolcsa, mellyel minden ajtókat ki tud nyitni [FogE 226] * horgas ~. 1603: amikor immar a' kar eset az vtan Apam Zegezte be a tw aytotokot az my horgas kolchiwnkkal, hogy az kwldwsok be ne mennienek [Kv; Tjk VI/1. 642]. 1688: az malom ajtaja deszka egy töke zár rajta, azon molnár házacsánakis horgas kolccsal nyiló deszka ajtaja [Csicsogyörgyfa Szd; BK] * tollas ~. 1816: két ajtó . . . nyilik az Capolnaba tollas kolccsal nyititák [Jobbágyfa MT; BálLt 67] * vashorgas ~. 1711/1761: A tornác végiben sövényből font kis kamarácska, deszka ajtaja, vassarkokon járó faszárja, vashorgas kolcsa [Szászvevsszős KK; ETF 108. 10] * vki kezén forog/jár a ~ rá van bízva a kulcs. 1667: illendő képpen mind az urak ott létében, mind jelen nem létében, mindenkor egy ember kezéhez járna az kulcs [TML IV, 22 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz]. 1758: Enis ugi lattom hogi tisztességesen ki ruhaztak magakot az Leanjok mivel kezeken forgat az Lada koltsa [Aranyosrákos TA; Borb. II] | Szekej Boldisar ur(am) tisztességes köntösselel házasiította ki az Léányit mivel kezeken jart az kolts [Asz; i.h., St. Tötőri (70) vall.]. * vki kezén van a ~ 'ua.' 1675: azt bizony elhiszem, hogy Kegyelmeddel együtt örömet feladnának egynehányunkon, hogy kezeken lenne a kulcs inkább [TML VII, 62 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: inkább akarok kereskedni, mintsem ajándékot venni, mint ők, aminthogy nem is vettem noha kezemen volt volna talán nekem is a kulcs sokszor [BÖn. 504–5].

2. (hadászati) kulcspon; (pozíj) cheie din punct de vedere strategică; (strategischer) Schlüsselpunkt. 1662: Az keresztyénségnek egyik főbástyáját, Magyarország kulcsát, Váradot . . . a török megszállotta [SKR 678]. — L. még SKR 573, 627.

3. (gerezdes) fakulcs; cheie de lemn (cu creștături); (eingekerbter) Holzschlüssel. 1695: Ezen nagy kapun vagyon egy gerezdes zár kolcsával együtt jó. — A fás-

kertbe vezető kis kapun vagon egy jó gerezdes zár kolcsostól [O.csesztve AF; ETF 108. 7. — ^aA kúria kapuján]. 1699: Lo Istalo ajtaján gerezdes zár kolcsostól [Szentdemeter U; LLt Inv. 7]. 1743: a kapu ... elüető fázarral, vagyis gerezdes kolcsal jár [Erdősztygyörgy MT; ETF 108. 14–5]. — L. még ETF 108. 11.

4. órakulcs; cheia ceasornicului; Uherschlüssel. 1699: Asztalra valo rezes ezüstös, Aranjas Utő ora tokostul kolcsostul Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

5. puskakulcs; cheie de pușcă; Gewehrschlüssel. 1673: ött pár Aranyas Sztucz mellyiknek ket Aranyas kolcsa es ket formaj Vadnak. Két kis aranyos Tersenyi Puska melynek egy formája egy kolcsa vagon [Fog.; UtI]. 1704: egy kolcsért, puskához való d. 12 [Mv; EM XXI, 537].

Szk: puskatekerő ~. 1733: Puska tekerő kolts [Marossztkirály AF; Told. 2].

6. lódingkulcs; cheie de cartuşieră; Patronentaschenschlüssel. 1687: Egy fejer bőrrel burított ketszeres lodingot szasztol, palaczkostol es kolcsostol [Déva; Szer.]. 1693: Andrisnak. Egy kard szablya (!) tarsolyostol Lodingostol Ezüst karikastol, kolcsostoll [Ne; DobLev. 1/38. 10].

7. vasabronchszűző; cheie de montat cercuri; Reifenzieher. 1627: Egy Jo vas Abroncz kolczostol f l [Kv; RDL I. 134]. 1637/1639: Kett uas abroncs nincsen kolcsa [Kv; i.h. 111]. 1672: egy vas abroncs kolczistol [Kv; SzCLEv.]. 1679: Hordora valo vas abroncs, kolcsostol, srofos vasastol nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 100]. 1747: Vas abroncs Kolcsával edgyütt Nro 1 [Szpring AF; JHb XXV/88. 4]. 1792: Szorito Vos abrant kolcsával és Lántzával együtt [CU]. 1832: Egy Lántzos Hordo szorito vas abrant kolcsával együtt [Sáromberke MT; TSb 26]. 1833: Egy szorito vas abronts, kolcsával [Katoná K; Ks 73/55].

8. béklyókulcs; cheie de piedică; Fessel/Fußeisen-schlüssel. 1644/1759: Vagon . egy béko kolcsostol [Ne; DobLev. III/651. 5a]. 1652: van . egy öreg biko forma lakattyaival kulcsával [Görgény MT; Törzs]. 1675: edgy biko Lo Labara valo kulcsával [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1677: egy vas béko Lo Lábára valo Kolcsával edgyütt [uo.; i.h.]. 1789: 2. hitván Béko, Kolts nélkül Rf — xr 36 [Mv; ConscrAp. 8]. 1810: Egy Vas béko kolcsával Rf l xr 36 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 14].

9. csapkulcs; cheie de cep; Zapfenschlüssel. 1736: Az Úr Házáb(an) . Boros Hordoban valo Vas Csap kolcsal járo 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100]. 1801: Egy Záros Csap kolcsával [F.zsuk K; SLt 17].

10. satukulcs; cheie de menhină; Schraubstock-schlüssel. 1741: Három Sutu kolcsostól szárnyastol [Kv; TL 90].

11. kaptánykulcs; cheie de capcană; Mordfallenschlüssel. 1744: egj derék vas Kafftán (!), Ennek Koltsa Margit Asz(szon(n)ál [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].a

12. olajsajtoló kulcs; cheie de la presă de ulei; Ölpresenschlüssel. 1789: Egy Vas Srofos Cserefából valo Olaj Sajtolo Koltsostol Rf 3. [Mv; ConscrAp. 8].

13. pincetok-kulcs; cheia tocului de la sticla de vin; Flaschenfutterschlüssel. 1585: Az waros pinche Tokanak Chinaltatta(m) megh Zaryat es egy kolchot hozza

Lakatos Jstwa(nn)al f.—d. 12 [Kv; Szám. 3/XVIII. 20a Gellien Imre sp kezével]. 1597: w kegelmek ithon feledtek wolt az pinczetokok kwlcziat [Kv; i.h. 7/XIV. 101 Th. Masass sp kezével].

14. "p" 1777: A' mult Napokban Embereimet Köszvényesre fel küldettem vala, hogy Mosoni^a Épületekhez még egy néhány Szál Csere Fát, koltsoknak valot, vag-nának 's hoznának [Told. 22/2. — ^aMT]. — Az esetleges jel-re nézve vö. a kulcsolás I. al. adalékokkal.

Ha. 1569: kolchat [Nsz; MKsz 1896. 372]. 1573: kwlc-at [Kv; Tjk III/3. 72]. 1581: kolchyot [Kv; Szám. 3/IV. 14]. 1589: ladaya kulchyath [Szu; UszT]. 1593: kwczot [Kv; Szám. 5/XXI. 19] | kolchot [Kv; Tjk V/1. 234, 325]. 1631: (ladanak az) koczat [Mv; MvLt 290. 248a]. 1656: kolcsostol [Doboka; Mk Inv. 5]. 1670: kolcsot [Bodola Hsz; BLt]. 1676: kotsostul [WassLt Joh. Racz de Szt. Gothartt vszb kezével]. 1677: kolczokot [Fog.; UtI]. 1681: kólcz [Vh; VhU 539]. 1685 e.: kolcsostol [Borberk AF; MvRKLev. Urb. 6]. 1695: (várbeli) kolcsak [Fog.; BK]. 1730: Kotsaval [Körspatak U; Pf]. 1746: a' Templom kolcsa [Lapugy H; Ks 62/11]. 1754: kólcsakat [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1763: kolcsokot [Nyárad-szlászló MT; Sár.]. 1773: Kolcsokot [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69]. 1783: Kóltsal [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai (25) cons. nb Georgii Somborii vall.]. 1787: koltsastol [Mv; MvLev. Csizsár György hagy. 6]. 1797: kolts. koltsostol [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7, 9, 16]. 1821: koltsat [Háporton AF; Kath.]. 1843: kutsot [Kv; Somb. II]. 1851: koltsat [Dés; DLt 606]. XIX. sz. m. f.: koca [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt.].

kulcsár chelar; Schließer. 1578: Az haznal kysfalwdon^a egy kwlchart es gazdat tartson, az koltsar az Borokra' wi(se)ljen go(nd)ot [OL M.Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34. Fol. 104–6 V. Kovachocz ut. Math.Niary gondv.-höz. — ^aAF]. 1582: 8 Marty kis Mihaly wizy az feyedelem kolchyarat Janos deakot két lowan Tordara attam Biro V. hagy(asa)bol d. 50 [Kv; Szám. 3/V. 50 Lederer Mihály sp kezével]. 1587: Garasza Giorginek az kwlchiarnak egy nadragnak valo scarlath l 1/2 sing az arra f 3/37 [Kv; i.h. 3/XXX. 40 Seres István sp kezével]. 1590: Az Bor sepreő az kujchare vgja(n) az feidelem itt liteben is [Km; GyU 14]. 1593: Janos Jspan Bathori Sighmond tiztartioia ... es az kulcziar Nagy Andras [Perecsen Sz; WLt]. 1659: Per Anum Borok teoltelekjekre, Erogalt a' Kulcsar ... Bort, Ur. N. 23 [Borberk AF; WassLt Perc. 45]. 1679/1681: Az Ako borokatis az Urbarium szerint administraltassa ... a vár(b)a be szállattatván, az Szám tarto es Kolczar kezehez assignaltassa eo kgime^a [Vh; VhU 670–1. — ^aAz ub]. 1724/1779: Az Kotsársi számot ad az bab adásrol [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes lev.]. 1732: A Gabonás házban a Kótsárnit, edgy kasban s edgy hordoban harmad idei Dézma buza Cub. 22 [Szászsztyjakab SzD; TSb 51]. 1756: én mingyart hirt tészek ... a Kótsárnak [Bágyon TA; Told. 3a]. 1763: ott járok ide ad a kótsár egy palaczk bort hogy vigyem bé a házába [Betlensztmiklós KK; BKG Felnagy alias Kádár Mihály (64) jb vall.]. 1774: Talp bőrköböl Czepelest, Csizmát csináltunk az udvariak számára, ugy mint a Koltsárnak^a [Szentdemeter U; LLt Vall. 107. — ^aFolyt. a fels.]. 1797: a' sze-gény koltsárt ... le szidta, gazolta [Náznánfa MT; Berz. 3. 3 N 21].

Szn. 1453: Iadislau Kolchar [Kv; TT 1882. 538]. 1566 k.: Ioannes Kulchar alias claviger [Sárosmagyarberkesz Szt; Makkai, SzDPuszt. 55]. 1578: Kolcyar gergely es Kolcyar Janos [Diosad Sz; Wlt]. 1582: Kulchar Josa [Kv; TJK IV/1. 53]. 1590: Kolchár Gergelyne [Kajántó K; GyU 15]. 1594: Kolchiar Janos [Somlyó Sz; UC 113/5. 2]. 1600: Kűlchjar Janos Diösadj^a Nemes Zemelj [Wlt. — ^aSz]. 1674: Kolczar Mihok [Beszt.; Törzs]. 1757: Kótsár Tamásék [Gyszm; DE 3]. 1765: Koltsár Márton özvegye [Zentelke K; BfR Zentelki cs.]. 1808: Öreg Koltsár Kis Ilona [Damos K; RAK 99]. 1810: Koltsár Simó [Szárhegy Cs; RSzF 99]. 1847: Kotsár János [M.bikal K; RAK 156]. 1872: Kolcsár János [uo.; RAK 294].

Szk: ellenörködő ~. 1846: Sterka Sulutz János ellenörködő kulcsár^a [VKp 143. — ^aAláírásban] * hites ~. 1643: egy Nagi Banyai legent, ki hitös kulczaromot el akarta szeöktetni, . . . azért fogatta(m) megh [Torockó; Thor. XVI/2a]. 1657: Ment teoltelek Bor, a' hitös kulcsar szamadasa szerént Ur. N. 3 Az hitös Kulcsar Keserui Miklos által csinaltattam úy Eczetet . . . Ur. 26 [Borberek AF; WassLt Perc. 20–1]. 1674: egy Lenart Istva(n) hitös Korczara [Szamosfva K; Ks 33. I. 18] * szabados ~. 1594: zabados kulchiar Osuald Caspar varhoz ualo kulchiar [Somlyó Sz; UC 113/5] * udvari ~. 1842: Száva Udvari kutsár [Kv; Born. G. XXIVa].

Ha. 1585: Kolczart [Kv; Szám. 3/XVIII. 13a Gellien Imre sp kezével]. 1590: kolchiarnak [Kv; i.h. 4/XX. 32 Hooz Lörinc sp kezével]. 1640: kolczar [Szászlóna K; GyU 64]. 1659: kúcsár [TML I, 348 Teleki Jánosné lev.]. 1753: kolcsár [Mezőzáh TA; Told. 25]. 1776: Kotsár [Bágyon TA; Told. 3a]. 1770: koltsárja [Szászyires SzD; Ks 30. 28]. 1813: koltsár [Perecsen Sz; Szentk. Botos Péter lev.].

kulcsárház 1. casa chelarului; Haus des Schließers. 1605: Az kolchar hazban uagion czipotarto lada ketteő [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i lelt.]. 1647: az kapu mellet bal kezre teruen, vagion egy kulczar haz [Drassó AF; BK 48/16]. 1681/1743: a' Koltsár ház alatt valo^a jo erős uj gerendás és deszkás [Balászfva AF; KvAkKt Mss. lat. 236. — ^aPince]. 1755: vagyon egy talpakra boronából régen épített, Szalmával fedett, tornáztos, paraszt, Koltsár vagy Cseléd ház [Ludesd H; BK sub nr. 1020 Nálácsi-conscr.]. 1763: boronából tsinált és szalmával fedett kolcsár ház . . . előtte valo tornáczotskájával edgyütt [Szakatura SzD; TGsz 70]. — L. még UF I, 658, II, 115, 716.

2. camera chelarului; Zimmer des Schließers. 1736: Az mint bementenek volt az konyháralóknak egy setét ház, azontul volt az konyha, azon tul az tisztartó-, kolcsár-, szakácsház [MetTr 432].

kulcsári szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: ~ hivatali funcția de chelar; Amt des Schließers. 1797: Istvánnak ki kolcsári Hivatalis viselt 34 Rf [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir. 50].

kulcsárinas ajutorul chelarului; Schließerjunge. 1637/1639: Az haznal valo Kolcsar Inasnak lakabnak fizettünk f 10 [Kv; RDL I. 111]. 1672: Szattyán Cszmák administrálásarul s erogatioyarul . . . Az három kolcsár

Inasnak Mogyorósinak, Petérnek es Laczkónak par. 3 [Uti]. 1673: érkezék utánnunk az eo Nga Mehesi kolcsár Inassa, egy lovon [WassLt Joannes Sárosi de eadem Kis Sáros^a (37) ns vall. — ^aKK].

kulcsárkodik kulcsároskodik; a deține funcția de chelar; Amt eines Schließers bekleiden. 1714: Eles György Sz.Kiraly^a Udvarháznál kolcsárkadvan vagion, 20 esztendeje hogi el szöket [Told. 2. — ^aAF].

kulcsárlegény ajutorul chelarului; Schließerbursche. 1752: a' kolcsár legény egy csizmát akart meg patkoltatni | A kócsár legényünkis félekk, hogy ide hadgya az udvart, mert aztat igen felette gazolya [Szentdemeter U; Ks 83 Sükei Mihály lev.].

kulcsárné gazdatisztné; soția administratorului de moșie; Frau des Gutsverwalters. 1752: az miolta Tisztarto Uram ide jött mindétig it az udvarban major-néskodom, de én soha is sem edgyser sem másszor eo kglmét a meg irt Koltsárnéval nem láttam sem jáczodni sem pedig enjelegni | soha nem hallottam senkitül hogy egy ágyban kapta volna . . . Tisztarto uramatt a meg irt koltsárnéval mellybül azt mondhattam hogy őszve szűrték volna egygyüt a Leuet a koltsárnéval [Gardánfva Sz; BK].

kulcsárpénz ? 1590: Kolchar pinzt ad az biro d. 7 Ez-tendeoben [Tiborc K; GyU 19].

kulcsárság 1. kulcsári tisztség; funcție de administrator de moșie; Amt des Gutsverwalters. 1657: jöve mi elonkben egy Mező Gyeorgy nevű nőtelen ifju legeny, jelentuen hogi az Attyat Marko Vajdane Aszszonyom meg fogatvan erővel tetette es eskütette volt kolczarsagra udvaraban, holot nem volt volna eo Nagysaganak jobbaga [Cege SzD; WassLt]. 1666: Ha Igassaggal es hűséggel Szolgálsz bennünket életedigh megh tartunk az kulcsarsagban, ha az kulcsarsagbul ki veszünk, az után adgy Eötht forint Taxat esztendőnként [VhU 442 Zólyomi Miklós vál. Zára Andras Supplicatiojára]. 1672: En Desi Janos Deák adom tudtara az kik(nek) illik hogy . . . rendelven engemet az Radnothi^a kulcsarsagnak Tisztiben . . . esküszöm . . . hogy mindenekben . . . eo Ngokk igaz hű, serény, és hasznos szolgajok lesznek [Uti. — ^aKK]. 1793: Sorban Peter meg lehetősen Tanulván előbször az eo Nga Nagy Falusi^a Udvarában Kolcsárságra . . . vétetett fel [Kémer Sz; TKhf St. Dombi (60) zs vall. — ^aSz]. 1807: a' Mlgs Őri Károlyly Ur Udvarába Kolcsárságot viselő nemtelen Pasztai János [Mikeszásza KK; DobLev. IV/902. 23]. — L. még TML II, 243.

2. kulcsári tisztség ideje; timp în care cineva are funcția de administrator de moșie; Amtszeit des Gutsverwalters. 1755: az én Kolcsárságomba minden esztendőbe üttetett eo Nga maga Konyhájára le négy, öt, hat, s több Marhákot is [Gernyeszeg MT; TGsz 35].

Szk: udvari ~. 1778: Udvari koltsárságomban . . . magam is gyűjtöttem a' rajta lévő Széna rendet [Mezőmehes TA; WassLt Perperitzé Pável (36) jb vall.].

kulcsárszolga kb. kulcsárlegény; ajutorul chelarului; Schließerdienner/bursche. 1585: Az ket kolczar Zolganak

egy egy Janczar kapzat d. 48 ... Attam [Kv; Szám. 3/XVIII. 30b Gellien Imre sp kezével].

kulcsatlan kulcs nélküli; fără cheie; ohne Schlüssel. 1849: Az Istálló végétől a' gabanásig, veres festékes statetás csinos kert — ezen egy ajtó — kulcsatlan zárral [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kulcscsinálás fäcutul cheii; Schlüsselmachen. 1600: ket kolch chinalastol attunk Lakatos Balintnak d 32 [Kv; Szám. 9/IX. 27].

kulcsigazító vmilyen lakatos szerszám; un fel de uneltă de lăcătușerie; irgendein Schlosserwerkzeug. 1656: Kolcz igazító nro 6 [UF II, 96]. 1741: Kilencz kölcs igazító [Kv; TL 90].

kulcslyuk gaura cheii; Schlüsselloch. 1614: Hunyadon letwnkbenis ... Az Aytora menuén be nêzék az kolczy lykan [Nsz; VLT 53/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall.]. 1632: En is benêzék az kölcslyukon, s látam az asszont, hogy a tűzhelyen ül vala az házban [Mv; MvLt 290. 79b—82b átirásban!]. 1637: az kolcz liukon benezue(n) latam hogy ketten ... valami ezüst marhakat mernek vala [Mv; i.h. 291. 87a]. 1656: Beczi aytora valo zár nro. 7. kiknek ... onnos kolcz liukara valo plehek megh vadnak [UF II, 112].

kulcsocska cheijă, cheie mică; Schlüsselchen. 1807: sok apro koltsotskák [Körtvélyfája MT; LLt].

kulcsol szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: *fejére ~ja a kezét a-și pune* münile pe cap; die Hände über dem Kopf falten. 1570: Zabo Janosne ky fwtot az hazbol hatra egy Zellyer hazaba, Es mykor cois ky Ment volna vtanna, hogi lassa howa Menth Talalta az Zellyer hazba, es az feyere kolcholta volt kezét vgy zyr volt [Kv; Tjk III/2. 106]. 1649: kezemet fejemre kolczolua(n), nagi sirással zokogással ellenne mondotta(m) | ugi latta az Jt hogi feyere kolczolita kezét es azt mondotta, hogy Jay mint uesztsem maga(m)ot [Kv; Tjk VIII/4. 369, 412]. 1817: még keservebben kezdett Sirni a Fejire kolcsolván a kezeit [Torda; KvAkKt 363]. 1823–1830: Kezeket fejekre kulcsolva ... rettenetes sirások közt panaszkodtak a vesztésen [FogE 157].

kulcsolás 1. összeillesztés, táj fészkelés; asamblare, imbinare; Ineinander/Zusammenfügung. 1761: Tserefa Gerendát hozatott bé cő Nga 40 ... Szálat; ezekből csinálták a kő falakban mindenütt bé rakott Kolcsolásokat ... Ismét Tserefa Gerendákat ... hoztanak ldárol¹³ 13 ... Szálatat Ezeket a' felső Contignatioban valo Kolcsolásokra fordították és a Kő falakban mind bé rakták [Mv; Told. 15/53. — ^aNagyida K]. 1810: Az Ház fái töbnyire revesek és senyvettek, ugj hogi nemjelknek az koltsolása leis törött [Aranyosrákos TA; Pk 7].

2. 1583: Az Thamas Vram feoldenek tuggiuk es lattiuk hog semmy kolcholassa Ninchen az eleót sem volt, Most penigh my Az Igaz hatarra Raktuk a' hatar keoweket ... amely feoldet el zantot Zabo Leorinch az a' feöld Eowe. Nem Thamas Vrame [Kv; Tjk IV/1. 177].

kulcsolkodik ráakaszódik/fonódik; a se încleșta; sich schlingen. 1639: jove oda ez az Szantayne, az leginis othon vala s az leginnekingiarast az niakara koczolodik [Mv; MvLt 291. 196b].

kulcsoló (fa)kulcs; cheie (de lemn); (hölzerner) Schlüssel. 1743: (A) veteményes kertbe fábol csinált gerezdes kulcsolóval s gilincsel záródó ajtón^a [Erdősztyörgy MT; ETF 108. 15. — ^aMentek be az összeírók].

kulcsos cu cheie; mit Schlüssel. 1632: Az ebledleő hazan vagion egy bellett rakott Beczy zomanczos zaru aito ... kolczios [Fog.; UF I, 165]. 1647: Az falba egy festett Almarium kolczos, zááros [M.királyfa KK; BK 48/16]. 1679: vagyon ezen hazban : Olosz lábas, negi szeghű festet fiokos Aztal nro 1 (:az asztal fia plehes, kolcsos) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 18]. 1681: Fejér, hosszu nagi lada, plehes, Kolcsos Nro 1 [Vh; VhU 502]. 1692: nyilik azon kü Pinczebül egy ... fel szer ajto vas retesz, retesz fűs, lakatos koccos [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1789: Találtatott még a' Titt. Grof Toldalagi Ur felső Házaiban Egy régi paraszt Almarium két felől öt öt Fiokja vagyon Záros es koltsos Rf 1 xr 30 [Mv; ConscrAp. 93]. 1819: egy kék festékű Kaszten egy Záros es koltsos ki huzojával [Baca SzD; Tsb 6]. — L. még UF II, 124, 136.

Hn. 1735: A Kotsos-oldalában egy darabocska Tövis Bokorbol álló berek [Gyères TA; JHb XI/9. 47]. 1816: Költsos nevezetű hely(en) másként Görlietze Szegb(en) (k) [Nyárádgálfva MT; EHA].

Szk: ~ *ajtó*. 1647: Az megh irt eoregh hazbol megien egy boltra egy Uy boglaros záros kolczos aito [Királyfa KK; BK 48/16]. 1697: Az Kis Tornáczbol, az nagi festett gerendaju, és padlásu házra nyilik edj festett jo Záros koltsos ajtó [Borberek AF; Mk Urb. 3]. 1745: Nyilik bé vas Sarkakon és pántakon forgó borított vas záros, fogantjus, koltsos ajtó [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1836: A' nappali Szobába nyilik — egy ujj vas sorkos — záros-vonos-kultsos ajtó [M.péterlaka MT; TGsz 18] * ~ *fűrészecske*. 1656: Egy kolczos kis fureszecze nro. 1 [Fog.; UF II, 114] * ~ *hordó*. 1692: vas reteszfűs, lakatos, koccos, hordok promiscue nro 5 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.] * ~ *kapucska*. 1680: az harmadik veteményes kertb(en) ... nyilik arra fa sarkon fa gerezdes, kolcsos, egy kisded kapucska [A.porumbák F; ALt Inv. 28] * ~ *láda*. 1643/1687 k.: Egy koltsos záros láda közel egy singes [MMatr. 13]. 1656: eoregh fejer feődeles záros ütközös kolczos lada [Fog.; UF II, 112]. 1679: Vársárhelyről az lakatosoktól ide hozott festetlen, plehes, kolczos, vas sarkas, vértés, öreg Láda, egy másb(an) téve nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 22] * ~ *marokvas*. 1780 k.: A' Frajjok kotsijának a' hátolso tengeljére, két also kultsos marok vasat ki-tottam Rh. for. 1 xr 34 [Szászváros; BK] * ~ *pincetok*. 1681: vasas, plehes, kolczos pincze Tok Nro 1 [Vh; VhU 540] * ~ *tőke-zár*. 1718: Az méheskertnek az ajtaja deszka, fasarkokon forgó, koccos tőkezárja vagyon, tölgyfa ajtófélfája [Szászkerked K; ETF 108. 13] * ~ *zár*. 1656: (vagyon) ayto, melinek plehes tollios kilinczes forditos kolczos zárja, vas be vonojával ütközöjével együth [UF II, 114]. 1802: egy falban lévő almariomotska koltsos Zárjával es vas sarkaival edgyüth [Kv; Pk 4]. 1817: Az Oldal Házba

nyíllo ajtó. fenyő dészából készült, vas Sarkakan forgo koltos Zárral [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 2]. 1862: 1 darab nagy kotsos Zár ... 2 ft [Kv; SLt Vegyes perir.] * *gerezdes* ~ *félszerajtó*. 1680: lisztelő malom melyre nyílik fa sarkon fa szegekkel heveredeihez szegezett paraszt gerezdes kolcsos fel szer ajtó [A.porumbák F; ALt Inv. 34] * *gerezdes* ~ *kapu*. 1680: (A sütőháza) nyílik ... fa Sarkon gerezdes kolcsos egy hitvány kapu [uo.; i.h. 28] * *gerezdes* ~ *kapucska*. 1680: nyílik ... az hazok meget valo kertre fa Sarkon egy gerezdes kolcsos kapucska [uo.; i.h. 22] * *gerezdes* ~ *parasztajító*. 1680: Nyágon eő Ngok(na)k mas halas tova ... melyre nyílik szalma fedel alatt fa sarkon jaro fa szegekkel heveredeihez szegezett gerezdes kolcsos paraszt ajtó [uo.; i.h. 33–4].

Ha. 1632: kolczios [Fog.; UF I, 135, 171]. 1656: kolczos [Fog.; UF II, 132]. 1676: kolczas [uo.; i.h. 711]. 1679: kolczos [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv. 8]. 1681: kolczos [Vh; VhU 539, 543]. 1758: kolcsos [Déva; Ks 76. IX. 8].

kulcsosmester kulcsörző céhmester; breslaſ însárcinat cu păstrarea cheii; aufschließender Zunftmeister. 1561: ha walamely iffui mester az elöttök iaro ellen ky kolchos mesternek huiattatik ha engedetlen lezen ugian azon egy egy nehezek ewst az Bwntetese [Kv; ÖCART.]. 1635/1650: az Iffiu Mesterek csináltak volt magok szamokra egy Cristal forma mere(on) aranyozot poharoczkát mideon annak vtana rend szerent az vensegh keozze jutottak volna az vtolsó, az ki ideiben az pohar keszwt, az Kolczios mester tisztít el erte volna ... az megh neuzett pohart, az egész Céh számára offeralak [Kv; ÖCJk]. 1639/1650: megh panazlak az Iffiu Mesterek neki, hogy az legenyek ... rut gyalazatos szokkalis illettek volna Eoket ... az Kolczios Mestertis [Kv; i.h.]. 1657: Kolczos mester Elek Janos Vram Chemester Vramek paranczolatyabol ki menüen. Vyheli marto(n)hoz hogi ha valami kontarsagot találnak nálla [Kv; i.h.]. 1752: Léven az Betsületes Céhnek Congrégatioja, illjen vegeszt tevenek hogy lenne es legyen ... Koltsas mester Halas István [Kv; FésCLev.]. 1771: Kaszás Pál kulcsos mester [Kv; ÖCJk 2b]. 1777: választatot Nébb Andras Uram öh kigyelme koltsos mesternek es Nonalariusnok [Kv; FésCJk 64]. 1790: Koltsos Mester, Csengeri Istvan [Kv; i.h.].

kulcsosmesteri szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *hivatal* kulcsörző céhmesteri tisztség; funcția breslașului care este însărcinat cu păstrarea cheii; Amt des aufschließenden Zunftmeisters. 1769: Leven a Betsületes Chenak Congregatioja annak alkalmatasságával választaték Neb András Koltsas mesteri hivatalra [Kv; FésCJk 24].

kulcsos város 1. kerített város; oraș împrejmuît cu ziduri; ummauerte Stadt. 1566: Szulimán császár ... mikor a Száva mellé szállott volna, a király^a nagy szép készülettel, magyarországi főfő urakkal és erdélyi főurakkal és jámbor főszolgáival és a kolcsos városbeli fő népekkel, császár hagyása szerint megkeresé nagy bizodalommal [ETA I, 24 BS. — "János Zsigmond]. 1612: Fged kerített kolczos Városanak nagy romlarsara volna Hogy oly Nemes Ember közünkben lakoúl szallana, ki

az Varossi emberrel valo egyenlő terhe visseleştől szabados legyen [Kv; PLPr 23]. 1653: orgona nagy és jó vala benne: annak oly szép és ekesen csinált háza és helye vala a templomban^a, hogy annak is nincsen mássa Erdélyben egyik kolcsos városban is [ETA I, 71 NSz. — "Mv-en]. 1662: az országnak minden rendei, kolcsos és szabad városok lakosai egyházokban minden helyeken vallásokat szabadosan gyakorolhatják^a [SKr 271. — "Az 1645-i linzi béke egyik pontja]. 1677: az Országnak legitimus Fejedelmi akarmely Kerített, Privilegiumos, és Kolcsos Városokban birodalombéliek között, mind magok személyek szerint, Udvarok népe ... avagy arra rendeltetett Tisztviselői ... szabadosan be-bocsáttassanak, lakhassanak [AC 160]. 1723: Királyi Kolcsos és Mező Varasok [Kv; Mv-i lakatoscéh lev.]. 1760: Kolcsos kerített és mező Varasoknak a privilegiomus helyeknek ara rendeltetett legitimus executör Tisztje [Retteg SzD; GyL Miss.]. — L. még BTN² 68; CC 57; SKr 438, 662, 665, 670; TML III, 191.

2. királyi ~ (szabad) város szabad királyi város; oraș municipal; königliche Freistadt. 1761: eo Felsege Királyi Kolcsos Várassaban Nagy Szebenben [TKI Sig.Tarcsafalvi táblai skriba és jur. not. kezével]. 1771: ezen Királyi koltos, szabad Kolosvár Várossának jó Cívise Nemzetes Fajk András Uram, es Lőrinczi Ersébet Asszony eő Kigyelmek [Kv; KvRLt VI. 24].

kulcspuska kulcsból készített puskafele; un fel de pușcă; Schlüsselbüchse. 1653: Simonfi Máté fia kolcspuskája miatt két ház elége a poklós-utczában [ETA I, 123 NSz]. 1655: Adám Jánosnak levén két fiaczkája, az egyik valami kis kolcz puszkával lödösvén, az eszterhába(n) talált löni, mely mia az Adám János háza megh gyulvan, más hazra kapot a tűz [Mezőpagocsa MT; TSb 21]. 1815: En láttam Balás Andrásnit az Asztalon egy Lántsát, egy Kolts puskát [Vécke MT; Told. 37].

CZF meghatározása szerint: „Üres csövű kulcsból készített puskafele eszköz, melylyel a gyermekek szoktak játszani, kulcsi puska.”

kulcstartó 1. városkapu-kulcsár; persoană care păstrează cheia unui oraș; Stadttorschließer. 1585: Biro vra(m) ... Az kolchtartoka<t> ereossen megh inche, hogy senkit Eyel hirenelkw se ky se be az kapuk es Kis Aytok kolchtartoy Ne ereszenek hwteók Alat [Kv; TanJk I/1. 16]. 1590: Chynaltatot Thimar Balint Az kolchy Tarto, egy Lakatot attam f. — d. 6 [Kv; Szám. 4/XXI. 27 Kis István sp kezével]. 1592: Kolch tartokon az Saccz Adoban, es egieb Rendbeliekennis, a' Zolga rendeken kyweol veottek f 49/50 [Kv; i.h. 5/XI. 6–7]. 1595: Hid kapuban Borbely György kolcztartónak adata Biro W. egy örög lakatot [Kv; i.h. 6/XVIIa. 124 ifj. Heltai Gáspár kezével]. 1605: az varosnak kapu kolchay allyanak az feo es kiralybiro Vram kezeinel mikor kaput kell nytny reggel az szasz nation valo kolch tarto mennyen az feo birohoz, az magyar penigh az kiralybirohoz es vgy vegyek kezekhez az kolchokat [Kv; TanJk I/1. 495]. 1625: Gaspar Schespurger kolcztarto. Lakatos Peter Kolcztarto [Kv; Szám. 16/XXVIII. 2].

2. ~ ember 'ua.; idem'. 1572: Talaltanak azert eo k. varoswl Illen Rendet Az kapuknak es kys ajtoknak kwlichianak tartasa Es az kapwkra kys aytokra valo gondwiesel feleol hogy Minden kapwra es kis aytora eleg h egy kolcz tarto Ember, De Igh hogy Az mely Eztendeo-

be Magiar az Byro, azkor Zasok legienek az kapwnknak és kisaytoknak kolcaynak tartoy, Azonképpen Mykor zas az Byro Magiarok legienek az fele dolgosok [Kv; TanJk V/3. 55a].

kulcsú kulcsos; cu cheie; mit Schlüssel. Szk: ~ *ajtó*. 1647: az eoregh haz ... ebbeol nylik egy peruatara egy festet, tolio zárú, kolczú aito [Királyfva KK; BK 48/16]. 1656: Kapu felet valo fa oszlopokon allo fel hazaczkara nyilik egy V.s.P. czapo zaro kolczu Ajto [Doboka; Mk Inv. 5]. 1699: bé menvén vas sarkokon ... forgo ... közonséges vas zárú kolcsú ... jó ajton az Ur eő Nga házáz-(an) [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] * *francia* ~. 1813: a' Tisztartói cseléd ház ajtaja ... két vas sarkon fordul Frantzia Koltsu [Koronka MT; Told. 18] * *horgas* ~. 1647: Drasson vagion az Udvarhaz az ... kapu felett vagion egy tapaszos, sendelyes haz, melyre megyen egy fa gradicz, melynek felseo felén vagon egy fél szer vas sarkú pantú, horgas kolczú aito egy kis folyosóra [Drassó AF; BK 48/16] * *srófos* ~ *lakat*. 1813: egy kisded srofos koltsu Lakat [Koronka MT; Told. 18].

kuliko-selyem selyemfajta; un fel de mătase; Art Seide. 1808: 7 1/4 Loth Kuliko selyem [Mv; Told. 22]. — Vö. a *kukuliko* alakváltozatú címszókkal.

kulimán vakolóhabarcs, kulimász; mortar de tencuit; Putzmörtel. 1844: mint Városi köz helyből ki szakasztott ut — a' kulimán további ásásától mentesítették | azon pusztá hely ... követses voltáért kulimánnak sem mindenütt használható [Dés; DLt 1379, 1384].

kulimász vakolóhabarcs; mortar de tencuit; Putzmörtel. 1836: kulimással készült fedeletlen kökert [Ajton K; CU].

kulin ' 1812: a midőn a Groffné a' Fiával Kolosvárt megbetegedett, ki telvén a Hat Hét vitt ajándékba a Groffnének a Groff edj Kulint vagy nyakba vető arany Lántzot mely a Groffnak eleiről maradt volt [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall.].

kulinálé, **kulináré** élelmiszer-féle; alimente; Lebensmittel. XVIII. sz. *eleje*: vaját, mézet es egyéb Culinárekot szoktak rajtok^a szedni [BfN Kszegi cs. — ^a A jobbágyokon]. 1727: mind Számtartó uram 's mind az koltsár Pap György Tyukért, tojásért és egyéb Culinárekért feles cipót adta(na)k [Szentbenedek SzD; Ks 32. XXXII]. 1729: az első Fatens ... akkor érkezvén éppen oda holmi culinalekkal ... ugj igazított belé, hogj miképpen szedjem falu szeriben a Kapitány Konjhájára való Culinálékát [Sövényfva KK; TSb 51]. 1735: a Culinarekot most szedik mikent be hajthatom mindgyart meg tudgya Ngd [Imecsfvá Hsz; ApLt Imecs Antal Apor Péterhez]. 1752: zabot, szalonat, és egyéb kulinarekot sokat vittünk Koronkában [Holtmaros MT; Told. 37/44. — "MT]. 1756: Gyöngy és Riskására és egyéb culinárakra x. 51 [TL 11 Teleki Ádám költségnaplója 60b]. 1758: Kulinalékre (!) Rf. I. x. 20 [i.h. 179]. 1785: Vagyon egy bólt, vagy Kamara ház, melyben az Uraság a Culinárekot azaz a Szalonnát, Lisztet és egye-

beket szokott tartani [Kv; Born. XXIXb. 20/47 Kornis Krisztina conscr.]. 1847: Nyoltz Holdnak le aratása a Mokányoknak Palinkára Kulináréra fizettem 8 Rns. [F.szentmihályfva TA; Bosla]. — L. még EM XVII, 173.

kulinária konyhai élelmiszerkészlet; stoc de alimente din bucătărie; Lebensmittel für die Küche. 1741: két Napok alatt, Patkó Penzel és egyéb Culinariakkal, költöttek el Borral edgjütt 7/79 [Hsz; ApLt 3].

kullog 1. ballag, bandukol; a merge încet; trothen, schlendern. 1584: Deak Adam vallia ... hogj az vton Az Istwan biro ket fia es Sete Mateye chak kullagtak az vthonnis, bátorsagoston Ne(m) Iartak az vto(n) [Kv; TJK IV/1. 350]. 1788: Balog István az Bundája alat sövényt vivén kullog haza felé [Dés; DLt az 1790. évi iratok közt].

2. *dolog előtt* ~ a munka elől eloldalog/párolog; a o şterge de la treabă/muncă; der Arbeit aus dem Wege gehen. 1602: ha zerekszay Many Opra az Vitezeleő Machkasy Ferencz Vram Neue alol, Es feölderwl ualaminemw gondolatiab(an) el tauoznek, Es mas vrat auagy helt ualtana awagy az dologh előth kullagna tahat ... Akmari Kenez Kriztian neuw Es Kerzte Mihaly ... kweön kweön ötuen ötuen forinton maradgianak [Bokaj H; BK].

kullogás kb. kóborlás, kódorgás; hoinăreală; Streife-rei, Umherstreifen. 1648/1781: Bogya Triffa nevű Jobbágyot ... fogatott volt meg eő Nagysága némű némű Vétkeiért, és kullagásáért [O.fenes K; JHbK LII/4. 164].

? **kullor** ? alfel; fund, şezut; Hinterteil. 1644: Catharina Consors Stephani Zago fassa est . Janos Papni feöl fordítá az Culloromrol az Inget s ugj mo(n)da hogj Jho(n) lasd megh hogj ne(m) Rhwes az segge(m) [Mv; MvLt 291. 423b].

kulpa vétek; culpă, vină; Schuld. 1763: A mi az egész után valo Circumstantiakat nézi, ezután egymás szemire hánták ..., sőt Boros Miska a Culpát egészszen Farkas Josira mondogta, amazis tudván maga vétkeit nem tagadazta [Torda; TJKT V. 154].

kulpál vádol; a înculpa/învinui; an/beschuldigen. 1662: Csiknak elveszésében culpálták Petki Istvánt [SKr 667].

kulpálhat hibáztathat; a putea învinui; beschuldigen können. 1712: ha Klm(e)d jól fel tészi s meg gondollya bizony semmiben sem Culpalhat hogj klm(e)det írássommal molestálni kenszeritettem [Ádámos KK; JHbK VI/1 gr. Mikes Mihály gr. Csáki Istvánhoz].

kulpáltathatik hibáztathatik; a putea fi înculpat/învinuit; für schuldig befunden werden können. 1731: ebben az Materiaban a Déákok jure meritoq(ue) nem culpaltathatnak mivel későn serkentek fel [Nagyernye MT; Ks 99 Kun Zsigmond lev.].

kulpáltatik hibáztattatik; a fi învinuit; beschuldigt werden. 1729: kérem az Méltóságos Groff Vrat alázatozon, ne culpáltassam az Méltóságos Groff urtol azért

hogy most ezen Portioskámot (!) által nem adhatom az Mltóság(o)s Groff ur(na)k, hanem Szüret utánra kell halasztanom [Gyf; Ks 83 Ecsedi József lev.].

kulpáz hibáztat; a ínvinui; beschuldigen. 1770: ez is elég volna világosan, mert ezek magok culpáztak az actor asszonyt hogy miért nem mutatta meg a pászornak is, ha látta [M.hermány U; RSzF 208].

kultellusz késecske; cujtás; Messerchen. 1789: A' másik Fijokban 3 hitván Cultellus Rft 4 [Mv; ConscrAp. 43].

kultiváció (meg)művelés; cultivare; Bebauung, Kultivation. 1735/1826: azon Erdőnek ... edgy darabját Kirtásra, és Cultivatoriara a' Lodományiaknak^a engedvén, abból proveniálni szokott Dézma de facto-is ezen Hosszszuaszo^b Lutherana Ecclesia számára exigáltatik [SzentkZs Lodormányi dézma 57. — ^{a-b}KK]. 1753: A tizen négy táblából allo régi ós szőlő vagyon igen jo Cultivatibon minden féle drága gyümöls fákkal bővös [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1756: Hogy ha pedig anyi számmal impopulálnak a' nevezet helyet, hogy a' mostani excindalt hely nem sufficiálna Cultivatijokra, a quantitate Loci bizonyos censuért, szaporithat [Laszó H; Ks 101]. 1763: Ha azonn fold ... a Cultivatiotól a Nms Város vagj Nms Colleg(ium) által impediáltatnek a levált 5. M Forintokat, és 50. pinzeket a Venditor maga, vagj ... Posteritassi tartoz(n)ak meg fordítani [Ne; DobLev. II/341]. 1798: Biro Uram ... Igritzán Ignátot ezen helyly usuálásától, s cultivatijától inhibealta [Nagykrisztolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

kultivál (meg)művel; a cultiva; bebauen. 1769: Birt még más-fél hold hat véka buzával bé vetett földöt Gerepenben^a, kit Sorbán Gavrilának adott volt cultiválni [Ne; DobLev. II/413. 2b. — ^aMezőgerebenes TA] | Az Utrizált helyet ezen lakosok azon a nyáron Cultiválták is [Gorhattya H; KB sub nr 260 Koruj Jánk (70) zs vall.]. 1798: akik azon Colonialis Házba laktanak, tsak legg kissebb helyetis itten nem cultiváltak [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

kultiválandó (meg)művelendő; care este de cultivat; zu bebauend. 1791: hány Szénát termő és kaszálo helyek ... vagynak? s azok között melyek minden Esztendőben Cultiválandok ...? [BSz; Ks 74/56 vk].

kultiválhat (meg)művelhet; a putea cultiva; bebauen können. 1781: (A) szőlőn tett Epittésének ... vehetné hasznát, ha továbbiás Cultiválhatná [Ne; DobLev. III/559. 1b].

kultiváló (meg)művelendő; care este de cultivat; zu bebauend. Szk: ~ *határ*. 1757: egész cultivoalo Határunkban mindennémü nevezetes szántó földeink és kaszálóink nagyobb részint hol erős erdőkből, hol pedig bókros tövissel el lepott helyekből nyittattak és készítették [Guraszáda H; KB ad nro 144] * ~ *hely*. 1757: a' Gyogy vízi Jozszág ... mindennemü Cultivalo helyeit erdőből kell irtás által nyitni [uo.; i.h. Joannes Gulga de Déva (43) prov. vall.] * ~ *kaszálóhely*. 1757: A Gyogy

vize mellyeken lévő Lakósokul mindnyáján Erdő hatságon nyomorgunk, Cultiváló Szanto és kaszalo helyeinken erdőből kell irtás által tisztogatnunk [Középalmás H; i.h.] * ~ *szántóhely* → ~ *kaszálóhely*.

kultiváltat megműveltet; a cultiva prin cineva; bebauen lassen. 1792: a melly földeket cultiváltatt azokat kik által szántattya, kapáltattya, Aratattya [H; Ks 80. XLVII. 5 vk].

kultiváltatik megműveltetik; a fi cultivat; bebaut werden. 1791: Vagynak-é Allodialis Szántó Földek azok közt vagynak-é olyanok; mellyek minden Esztendőben Cultivaltatnak? [BSz; Ks 74/56 vk].

kultiváns dolgozó, munkálkodó; lucrátor; Arbeiten-de(r). 1796: a' Verők vgyan és Hámorok a' Cultivánsok neveiről szoktak nevezetni, de nem azért mintha a' Jus proprietatis övék volna, mert mind ezeket ... a' Földes Urak engedelmeiből birják [Mv; TLev. 5/16 Transm. 27-8].

kultor művelő; cultivator, lucrátor; Bebauer/steller. 1786: Régi szabadságából, 's Jusaiból ... ki esett Torockói vas, és régebben ezüst Bányák Cultoriis ... egy szép kis városotkát formálhatnának magok Városokból [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály prókátor lev.].

kultúra 1. (meg)művelés; cultivare; Anbau, Kultivierung. 1736: az Pojani^a Possessorok az ő kglmek kezek alatt levő szőlőket pusztulásra jutni, az város dezmajanak diminutiojára s kárára ne engedgyék, sőt ... az possessorokat a culturara cogalják [Torda; TJkT I. 115. — ^aTA]. 1750: Dali István Culturaja alat levő szőlött invadáltatok [Balavásár KK; Ks 13. XVI. 4]. 1760: ezis sovány helyly füvet sem terem, zabnak sem jó culturara alkalmatlan [Novoly K; BLt]. 1777: (Ami) A Földe Culturáját nézi, aztis fél culturájában valonak találuk [Ne; DobLev. II/491]. 1782: Banyainknak is rendes Culturajat turbalni; 's meg változtatni kívánta [Torockó; Thor. XX/4].

Szk: ~ *alá vesz*. 1737: azon darab Rétet Néhai Méltóságos Groff ur ő Excellja ... el foglalta, s maga Culturája alá vette [Dés; Ks 91] * ~ *alá vétetődik*. 1755: az Vaskapunál^a lévő most inculte álló szántó föld annak idejében midőn Cultura alá vétetődik oszollyék a négy Atyafiak között négy egyenlő részre [Torda; DobLev. III/596. 213. — ^aSz]. 1771: Ha a' Possessorok és Lakosok a' pascuumra hagyott helyeket akarnák változtatni, és azok helyett eddig fel oszlott helyeket akarnának fel fogni azon pascuumra hagyott helyek cultura alá vétetödvén, abbanis ... a' proportio observáltassék, kinek kinek a' magáé ki adatassék [Fejér m.; i.h. II/428. 29a] * ~ *ban van*. 1733: tartazzanak kezekből azan meg nevezett két hold földet (:ollykor mikor Culturában nem lézen annál inkább vetések nem lévén benne :) ki bocsátani [Ne; i.h. I/157] * ~ *ra ad*. 1776: Külső pedig Ház után járo Semmi Nintsen, hanem tsak az a kit maga Tartza Mihály elő kime ad Culturára az Emberének a ki benne lakik most [Kaba SzD; Ks 39. XV. 2] * ~ *t kíván* művelést szükségel. 1761: A Gyalakutai^a Határ a közelebb meg mon-

dott Határához hasonló Culturát kíván [JHb LXX/8. 268. — "MT"] | az Udvarhoz tartozó szántó földek ... hány köből fejeze földek, és mennyi culturát kívánnak? [Z; JHb LXVIII/2. 9 vk] * *szabad* ~. 1643: parantsollyuk, ez Commissionkat veven az megh fogott Banyaszokat mindgiart boczatassa el őket, s engedgye(n) szabad culturát mindenut az hol arra valo helyet lölnek [Thor. XVI/2 a fej. Thoroczky Lászlóhoz].

2. *mezei* ~ mezei munka; muncă de câmp; Feldarbeit. 1703: e nyári dolog idején, az szegénység magais erkezhessék mezei culturajára [Uzsl IX. 77. 63 gub.].

3. civilizáció; civilizáció; Zivilisation. 1801: Itt Eckstein úgy nevezett Bába Doctor egy másra oltya a' Tehén himlőt — nagy a' Cultura Kolosvárt [Kv; SLT P. Horváth Miklós öccséhez]. 1823–1830: Midőn az elébb nevezett köves utakon gyalogolnánk, egyszer veszem észre, hogy az én úrfim alig jöhet. Meg-megáll, gyakran nadrágot old, mintha peselne. Gyanúba jövök, hogy nyavalyát kapott, s Bécsben Dienes agens manufactúrája alatt kapott kultúrát hozza, mert a máj világ kultúrája közé tartják a kicsapongó Venust [FogE 180].

kulturális művelődési; cultural; kulturell. 1889: Erdélyről adok közleményeket. Múltjáról, jelenéről, kötelelősegeiről ... kulturális, nemzetiségi tekintetben [Kv; PLev. 149 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

Szk: ~ *törekvés*. 1896: Kérem, legyen segítségünkre — mint mindig fel szokta karolni a kulturális törekvéseket [PLev. 189 ua. Réthy Lajoshoz].

kultusz 1. istentisztelet; slujbă bisericească; Gottesdienst. 1699: A 1699. die 1. Marty Vasarnap dellyesti cultu(s) után 4. es 5. ora között adott I(ste)n, egy szép fiat [PatN 49]. 1710 k.: a szegény oláhok és papok egynehány holnap mulva kezdették kívánni, hogy prédikáljon egy nem unitus pap, és vigyen minden cultust a régi mód szerént végbe nekik [BÖn. 875]. 1719: Cultus kedviért és holmi aprólék vásárlásokkáért ide jötte(m) Felesége(m)mel [KJ. Rétyi Péter lev. Ebessfalváról]. 1823: éppén zab vetéskor el jött egy vasárnap reggel mig a Cultusra voltunk a' Templomba [Firtosváralja U; Borb. II]. 1835: T. Uraim azon rendelést Vasárnap reggeli Cultus után ... a nép előtt szorol szora fel olvassák [Nagykapus K; RAK 10]. — L. még CsH 463; RettE 351.

Szk: *esteli* ~. 1796: 1796-ban Tartatott Grlis Synodus két végezése Iső különös kötelelőség lévén a' Sz. György naptól fogva, Sz. Mihály napig a' vasár nap reggeli Cultus után a' Legények Estvili Cultus után pedig a' Leányok oktatása a' Tanulo ifiak egy egy napot dolgoznak [HbEK] * *reggeli* ~ → *esteli* ~.

2. vallásgyakorlat; cult; Ausübung der Religion, Kult(us). 1705: ő^a ... csak úgy állott ebbe az hadba, hogy ezek inkább mind lutheránusok, ő is lutheránus, hogy cultusa lehessen [WIN I, 634 — "Windischgrätz]. 1710 k.: Úgy hallottam azután ez a templom, cultus és minden elvetelet a reformátusoktól szörnyű üldözése által^a [BÖn. 594–5. — "A francia hugenották üldözése von.].

3. (meg)művelés; cultivare; Anbau. 1731: az Exponens Ur eo Nga ... azon declarált sessiók és azok(na)k appertinentiái akár mi uton módon történhető meg vásárlással(na)k, cultussá(na)k, usussá(na)k és éppéttetésének contradicál [M.csesztve AF; JHb XXVIII/36].

4. kb. ceremónia; ceremonie; Zeremonie. 1662: az szerdár hogy bele mehessen^a, az ő módjok szerént nagy sok babonás cultusokat tétethessen, alig hiszi vala [SKR 618. — "A várba].

kultuszház imaház; casă de rugăciune; Bethaus | templom; biserică; Kirche. 1746: Tit. Unitaria Ecclesia Cultus házai 2 [Kv; Ks 11. XLVI. 25].

kultuszminiszter vallás- és közoktatásügyi miniszter; ministrul cultelor; Kultusminister. 1868: Köröztetik a cultusminister értesítvénye [M.bikal K; RAK 168].

kumnát sógor; cumnat; Schwager. 1725: Barna Birtolomély ... Circiter 8 Esztendeje aufugalt; és most Besztercze székbén egy Sude Paskuly nevű Cumnatyoknál commorál [Körtvélyes SzD; BK. Buta Birtolomej (78) vall.].

? **kumpulárkodás** ? üzérkedés; speculă; Spekulation. 1603: ha kiknek az Varos Ados, es Adossagokert soth Akarnanak venny az Aknakrol, tehat az Camara Jspanok Adgyanak Adossagokert soth mindazatal az Aknaknak praeiudiciumara az Aknan valo kumpulakodast hasonlokeppen ez Varoson valo el Adasatis megh nem engedik senkinek [Kv; TanJk I/1. 438]. — Nagy valószínűséggel tollvétség *kompularkodas* h. — Vö. a *kompularkodhatik* és *kompulárság* címszóval.

kumulál 1. boglyába v. kazalba rak; a face clăi; (auf-)fe(i)men. 1747: az I. facultata az At, hogj fel gűjtse a szénát és cumulallja [Torda; TjKT III. 157].

2. (össze)gűjt; a aduna; (zusammen)sammeln. 1841: Amely bécsületes ifjú öklmek közül^a kiesik, az addig, amit cummuláltak, abból való portióját kivehesse [Dés; DFaz. 39. — "Az ifjú fazekaslegények sirásós társaságának tagjai közül].

3. átv kb. halmoz; a acumula; häufen, (an)sammeln. 1766: desistallyon eoekigme ezen Pertől. költségét, faradtságot ne cumulallyon, mert akár mennyit költsen, akár mennyit fáradgion soha nem acceptalom [Torda; TjKT V. 330].

kumulálhat (pénzt) gyűjthet; a putea aduna; (Geld)sammeln können. 1841: A becsületes ifjak addig, amit cummulálhatnak, magok szabadságokban lészen akár felosszák, akár elköltsék [DFaz. 38].

kun cumani; Kumane. 1661: Úgy látom, csak az könnyű hadak, mi leszünk az nehezék mellette; el kél kun az kenézőrl, lesz szélyel kerengünk [TML II, 171 Haller Gábor Teleki Mihályhoz]. 1811: Talám a' Kunokat é Vidéken érted, Talám személyesen Szent Lászlót, ismérted! Sőt talám mikor Szent László előtt futott Égy Kun meg-pihenni arnyékodba jutott [ÁrÉ 64]. — L. még ÁrÉ 62.

Szn. 1453: Johannes Kwn [Kv; MakkaiKvOkl. 24]. 1497: Anthonium kwn de Maxa^a [SzO III, 131. — "Maksa Hsz]. 1531: Gothardo Kwn [Vh; DomH 74]. 1569: Kwn Ferenc [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. 1589: Kun Casparne [Dés; DLt 226]. 1598: kwn Jakab [Kv; Szám. 7/XVIII. 51]. 1610: Kvn Peter [uo.; DLt 320]. 1613: Kun Istuan [Nagysajó BN; JHb XXIII/31]. 1619:

Kun Janos [Kál; MT; Berz. 10. 77/13]. 1676: Kun István [Karatnavolál Hsz; HSzJP]. 1679: Osdalai^a Kun Miklos Osdalai üdösbik Kun István [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/2. — ^aHsz.—Tomai László kijegyzése]. 1753/1781: Kuun Miklos [Renget H; JHb LXXI/3. 279]. 1772: Gróff Kun Istvánné [Dicsősztmárton; JHb XX/27. 23] | Groff Osdalai Kun István [Királyfva KK; JHb LXVII/190]. 1861: Kun György Abschietas katona [Györgyfa K; REAk 196]. — L. még Barabás, SzO 302; BÖn. 556; KemÖn. 107, 151; LevT I, 95; RettE 197, 392; TT 1882. 534.

Hn. 1592: az Kwn mezo [Szu; UszT] | Kis Kwn meze-re megie(n) [Fancsal U; EHA].

kuna vagina. 1640: ennek az leánynak az csecse s az fara s az kunája egyszersmind nő [Mv; MvLt 291. 236b átirásban!].

? Szn. 1602: Kuna Benedek. Kuna Ferencz szab. [Taploca Cs; SzO V, 230–1]. 1614: Kuna Istwan ppix [Zsögöd Cs; BethU 441] | Kuna Bernald ppix. Kuna Miklos. Kuna Marto(n). Kuna Peter lib. Kuna Istva(n) jb [Csomortán Cs; i.h. 469–70]. 1757: Kuna Andras [uo.; EHA].

kunbunda bundafajta; un fel de blană; Art Pelzman-tel. 1855: orvosam jókora kunbundájával betakargatva, csendességbe hagyott [Újfe 155].

kuncorál kunyerál; a cere insistent; um etw. bitten. 1807: az udvaron lovagoltam ámbár sár volt, ~~de~~ tsak kuntzuraltam Nagy Papának míg meg engedte [Dés; KMN 259].

kunsaft szabaduló levél; act de liberare; Freibrief | ? kb. munkakönyv; carte de muncă; Arbeitsbuch. 1808: Balog István nevezetű Asztalos Legény ide érkezvén de minthogy úgy nevezett Kuntsafftyát az Uton el vesztette volt sem tzedulát ezért innen nem kapott Műhelybe nem bocsátattott [Kv; ACLev.] | végeztetett, hogy már ennek utánna a felszabaduló legény nem csinál ezután szabaduló levelet, hanem tartozik cuncsatot (!) váltani 8 garassal, notariusnak 4 garassal és azon cuncsatra a céh pecsétjét szokás szerint 1 forinttal tartozik az ifjú (megváltani) [Dés; DFaz. 34]. 1819: Mihent a vándorló legény az atyamester Házához meg érkezik, azonnal tölle a Szabadulo Levele Cuntsaftya keretessék elé az Ifu Társaság Ládájába tétetődjék bé, és ottan tartassék mind addig, míg a Legény a városról ésmét elmígyen [Kv; MészCLEv.]. 1822: Négy kundschafttért jött be 4 Rft [Kv; FésCJk 33] | Három Esztendő alatt el kelvén 83. Kundschaftt ezekért jött Tizenötöd Krval 20 Rf. 45 xr [Kv; ACSzám. 56]. 1823: 114. Kuntsaft nyomtatásáért 13 Rf 18 xr [Kv; i.h. 63].

kunsaft-pénz (mesterlegény) szabadulólevél-díj; bani adunați din taxele plătite pentru acte de liberare; Gebühr für den Freibrief (des Meistergesellen). 1810: Kundschaftt pénz jöt bé in suma 20 Rf 24 xr [Kv; ACSzám. 19].

kunikulusz 1. (robbantó) akna/lyuk; gaură de împușcare; (Spreng)Mine/Loch. 1662: Azmelly két bátyákat derekasan rontanak, lőnek vala, és már az víz elvétele

után cuniculusokat, pornak való lyukakat is alájok ásni kezdetek vala [SKr 604]. — L. még SKr 297, 599.

2. ? földalatti járat; trecere subterană; unterirdischer Gang. 1704: Ugyan ma a citadellának az árkat és a cuniculusoknak is nagyobb részét az sok esők miatt való árvizek igen elrontották [WIN I, 194].

kunktáció habozás; ezitare; Bedenken. 1657: az fejedelem, nyakra-főre az magas hídról^a leesékⁿ az vízben. Egy Szegedi István nevű kengyelfutója minden tartózás és cunctatio nélkül töstént ugrik utána [KemÖn. 48–9. — ^aA Morva folyóéről. ^bBethlen Gábor az 1623. évi morvaországi hadjárat idején].

kunktál habozik, tétovázik; a ezita; ratlos/unschlüssig sein. 1710 k.: a vértől is irtózott^a, és annak eltávoztatására nézve cunctála, amikor sietni diktálta volna a ratio status et belli [BÖn. 711. — ^aBéldi Pál]. — L. még BÖn. 973.

kunktálkodás habozás, tétovázás; ezitare; Unschlüssigkeiten/entschlossenheit. 1662: A tanács csak azon cunctálkodásban lévén egy magyarul tudó legény küldött be egy tatár murzától [SKr 657].

kunktálkodik töpreng, töprenkedik; a medita (la ceva); grübeln | habozik, tétovázik; a ezita; ratlos/unschlüssig sein. 1619: ez dolgot ezenképpen Startzer uramnak megbeszéllem és igen sokat cunctálkodék rajta [BTN⁴ 276].

kunktálódik töpreng, töprenkedik; a medita (la ceva); grübeln | habozik, tétovázik; a ezita; ratlos/unschlüssig sein. 1662: Szuhay Mátyás ... addig cunctálódik, vélekedék, magok is azon helyben virradván, a pogányság ... szemek láttára békével elméne [SKr 444]. 1754: Cunctálodtam, hogy valjon mi tévös légyek [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. — L. még SKr 656.

kununálás esketés; cununie; Trauung. XVIII.sz.m.f.: minthogy az Exponens Ur(na)k udvari cselédje tett szót elsöbenn a Léánnyal, várakozza(na)k addig a Cununálással mivel o Excia(j)a mint irta három negj nap alatt haza jö A Cununálás s Lakadalom után hánj nap-pal érkezett haza az Exponens [BfR Korda I. R. No XXV. Misc.].

kununálatlan (meg)esketetlen; necununat; ungetraut. 1632: Eleitől foguan ualo rend tartas szerent Fogaras feölde birsagh szedesben egienleó modott es rendett tartott ... Felesegtol ha elualik cononalt ember f. 12 Ha penigh cononaltatla(n) ualik el f. 6 [Grid F; UC 14/38. 6]. — L. még UF I, 706.

kununált megeskettett; cununat; getraut. 1632: Mulcta uel birsagia terrae Fogaras ... Felesegtol ha elualik cononalt ember f. 12 [Grid F; UC 14/38. 6. — A teljesebb szöv. kununálatlan al.]. — L. még UF I, 706.

kununáltatik megeskettetik; a fi cununat; getraut werden. 1762/1845: egy éjjel addig hallgatodzá, mig meg értém, hogy Pelnicz Bethlen Eleknét éppen azon este mátkásította el, 's velle cununáltattott is [Hermányi, EDem. 291].

kunúnáltatja magát összeadhatja magát, megesküszik; a se cununa; sich trauen lassen. 1762/1845: köszönje a' Leány is, hogy Apjával vagy oláh Pappal nem kunúnáltatta magát [Hermányi, EDem. 316–7].

kunyhó viskó; colibá; elendes Häuschen. 1640: Ztancsul Muntanul p(uzta) h(elye) Sell(er). Kaluger a falu építet edgi kis kuniot neki [A.ucsá F; UC 14/48. 131]. 1667 u.: kunyomban hon lakom [Kozárvár SzD; CartTr XVIII Deesi Ferenc Béldi Pálhoz]. 1694 k.: Fel-Vincz^a 18 szabad ember most ment haza lakni, az czinterem körül telepedtek valami hitván kunyókban [Asz; SzO IV, 340]. 1718: Pestis alkalmatosságával . . . Szükség praeservatoria nézve gondot viselni, az imit amót Bölcsökkában, és kunnyokban Sordidé magokat viselő, és Lako Emberekre, [KvLt 1/225 gub.]. 1736: volt egy négy agasotskán álló kunnyo [Martonfva NK; CU]. 1742: egy Küs Kunnyonak való veszszőt, karot és Perelyet vágot [Bernád KK; Sár.]. 1794: Szolga Biro . . . a' kiket elől tanált mind bé-kergette kunyhoikba [Ne; DobLev. IV/728. 2a]. 1852: szívesek voltak igérni, — ha nyerenek helyet és fát, a' télen le vágni, és el hordani az anyagot, — hogy tavasszal fel bonyolíthatnám — kunyhomat [Dés; DLt 608]. — L. még RettE 85; SKr 708; WIN I, 603.

Szk: szalmás ~. 1827: holmi hitvány Szalmás Kunyhokot építettett — azok közül csomboitot hitván Kerteket, alattomba mind csak könnyebb könnyebb lo-pogatta a Falu derék utzájára [Körtvélyfája MT; LLt].

kunyhóforma kunyhószerű asemănător unei colibe; hüttenförmig. 1747: Az Falu also vegiben pusztas Sessio melyen vagyon egy igen kicsiny kunyo forma regi hazacska le omlo felben [Kilyén Hsz; LLt B/20]. 1760: egy kis hitván kunnyo Forma Sövény hitvány házatskánál Semmi egyéb épület rata (!) nem volt [Mv; Told. 15/44].

kunyorál könyörög; a se milogi; flehentlich bitten. 1743: az illjen simplex Créatura mint én vagyok kunyorálni sem tud hathatos képpen [A.csernát Hsz; ApLt 5 id. Cserei János Apor Józsefhez].

kunyorálás esenkedés; implorare, milogire; Gebettel. 1767: azt tudgya az Ur hogy a' pénz keres sok Instántiával kunyorálással jár, nekemis sok költségembe esik [Kv; SLt XL Ferenczi György Suki Jánoshoz]. 1849: Ekla gyűlése lévén, három jó — fél kedvű egyén hozzám feljövén — sok alkalmatlan kunyorálásokra el engedtem egy vékából — egy kupát [M.bikal K; RAK 43].

kunyorog ? kunyeráló; milog, persoană care se roagă de cineva cu insistență; Bettelnde(r). 1702–1764: Sok dolgok az kunjargoknak megh engettetnek az ő szorgalmaztatások miatt [Torockó; MNy IV, 233].

kupa 1. rég ejtel (ürmérték-egység); cupă (măsură de capacitate); Achtel (das Hohlmaß selbst). 1593: (A kapitány) lato pohart adozt az porkolabnak kostolasra, eo Jtelle megh hami penzre kel kezdeni kupaiait [Sz; UszT]. 1627: Hordattunk bort 78 ejtelt. Ennek kupája volt d. 6, mely bornak ára teszen f. 4 d. 68 [Mv; EM

XVIII, 400]. 1679/1681: Az bor seprőt a mint hasznosabbnak talaltak eddég, vagi pénze(n) el adni, vagi belőlők eget bort főzetni s azt kupával el adni, eo kglmek ugi czelekedgyenek [Vh; VhU 672].

2. egy ejteles/kupás mérőedény; vas (de mäsurat) avind capacitatea de o cupă; Achtel (Art Hohlmaß von anderthalb Litern). 1570: Meg Ertettek varoswl eo K^a az Mathias kyrál parancholatyat az Jdegen Bornak beh hozasa feleol . . . Azert eo-felsegewel⁶ megh kellene c(on)fimaltatny Az my Regy zabadsagunkat es zokasunkat Mellyet az Mathias kyrál leuele Mond Es az c(on)fimationba Megh kellene specificalny Mind hordot kwpat palazkot és egieb Edenth, hogy semmyvel Beh Neh hozna senky [Kv; TanJk V/3. 17b. — ^aA városi tanács tagjai. János Zsigmonddal]. 1593: Zabo Lukach vallia . . . latam hogi ez Simon Olbrich Janossal . . . es Vczas Matiassal pantolodik, kerdem min ne(m) alkhatnak, mondanak az leginiek, im kupankat akaria el venni [Kv; Tjk V/1. 367]. 1621: Zaplonczaj Simon G. eo N. Zolgaja ala hogy az kupak Czinaltatasa feleol ide jeot volt, attak Zentesi Jstuan loat [Kv; Szám. 15b/IX. 119]. 1679: Fél Jczes, hasatt, kis kupa nro 1. [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 77]. 1681: A' vas Kohra Keő Hanyo Tekenő minden Banja(n) mértékes legye(n) mélségénekis specificaltatni vala ; Ugi hogi: Vagi kupával mertek meg vizzel vagi ahoz valo peczetes vekaval [VhU 63] | Vagyo(n) eze(n) malomban . . . Mérték (kupa, vám vételhez valo): [Hátszeg; VhU 604]. 1742: akkor látván az kupát mellyett eo kegjelme bélyegzett meg Groff Uram bélyegző vasával, akkor azt mondgia hogj az nem az Uraság Ejtele hogy mérek azzal korcsomárolni [Dombráva F; BetLt 6 Dóka Álgya korcsomáros vall.]. 1763: az Erdélyi Véka Tizenhat Kupás, a Bányai penig most ugyan kisbebbítettett, de eddig a' mint szokták hivni Hat Vatyikos volt, melljek közzül minden Vatyiko négy négy Kupát tett és ugy volt a' Bányai Véka másfél Erdélyi Vékás [TKhf 50/1. 480]. 1780: Dávid Hájós Mester Uramis . . . feles Bort árult el, némelly részit vederrel, nagyobb részt pedig kuppával [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. — Vö. a csatló- és félkupa címszóval.

Szk: meritő nyeles ~. 1681: Vajda Hunyad vára . . . Vagyo(n) ezen kapu között . . . viztarto Czeber, meritő nyeles kupajaval [Vh; VhU 502, 509] * mérő ~. 1573: valakyk az chiaplarsagot visellik hitessek legienek Es ahoz valo zerzamok legien Mint Mereő kwpaok Eytelek [Kv; TanJk V/3. 88b] * nagybányai fedeles ~. 1797: Nagy Bányai fedeles kupá fa kettő [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7] * nyeles ~. 1673: Egi njeles kupa . . . nro. 1 [Fog.; UF II, 542] * nyeregre való ~. 1662: Van itt velem: . . . ötvenkét nyeregre való kupám [TML II, 240 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz] * segesvári viaszos ~. 1736: békért az gazda hol két, hol három ejteles fazakat, hol segesvári ejteles viaszas szép új kupát, azokat elköszönte akkor egyest kezdettek innya . . . vagy segesvári fél ejteles, vagy kisebb szép új viaszas kupából [MetTr 325–6] * szebeni ~. 1783: Szebeni Kupával két vedres Csebreketis mérvén [Mv; Told. 20/5] * vámmérő ~. 1768: Jo 4 kövű Lisztelo Malom . . . Mérő Vékák 6 Főka vagyis vámmérő kupa 1 [Mezősztygyörgy K; Ks 23. XXIIb] * viaszos ~ → segesvári viaszos ~.

Sz. 1846: kupával jön, fertáljal megy a betegség [JHb br. Jósika Jánosné gr. Csáky Rozália Jósika Samuhoz].

3. serlegfajta; un fel de cupă/pocal; Art Becher/Pokal. 1394: unum cippum argenteum deauratum kupa nuncupatum [ZsigmÓ I, 393 vh-i összeírás]. 1574: Eo k. Nem Émlekeznek arról hogy senkynek kwppa arraban Adossa Marattak volna [Kv; TanJk V/3. 98b]. 1590: Gardinal vrúnknak valo kupa [Kv; Szám. 4/XX. 29 Hooz Lörinc sp kezével]. 1649: az Brassaj Eotuesek testimonialissabol constal az hogy ne(m) ollia(n) ligaba(n) administralta az negy kupakot, az mint eő Nga paran-cziolta [Kv; TJK VIII/4. 385]. 1674: adtak Az bras-saiak egy örog kupát [Fog.; UtI]. 1685 e.: vadnak Egy ladában . kupak, poharok es apro kártok [Bor-berek AF; MvRKLev. Urb. 18–9]. 1748: Az két ara-nyazni való kupában valo 20. Lóth [Sv; Szentk. Mich. Mathié, alias Sendellyes (76) ötvös vall.].

A magyar és német értelmezésre l. az *ejtel*-hez és az *ejtelkupa*-hoz csatla-koztó jegyzetet.

Szk: *aranyos* ~. 1549/1752: Hagjok magamnak két nagi aranyas kupát [Szentanna MT; LLt]. 1572: Colos-warat . Azon ladaba voltanak Aranyas kwpai [Fog./Kv; SLt S. 10]. 1658: az vezér tihaj<á>nak adtanak nagy, öreg, szép két aranyos kupákat [Kv; KvE 17 LJ]. 1696: egy . . . holiyagos Czapas fedeles belől kívül aranyas kupa [LLt 102/24] * *aranyozott* ~. 1668: hagjok

Tordai Janos Battyam ur(amna)k egy merőn ara-nyazott uiragos kupat [Komlód K; BLt]. 1705: Trebe-lyezet Tarkáson aranyazat kupa [Cege SzD; WassLt Wass Dánielné lelt. Rettegi György keze írásában] * *capás* ~ → *aranyos* ~ * *cseces* ~. 1645: Kupas Peter csinalt egy cseces kupat gyermeknek valot [Kv; ACJK 63b] * *egybejáró* ~. 1595: egjbe Jaro kupa M 2 p 11 [Zsombor K; SL Sombori László reg.]. 1628: Egy tra-bellezes merő Arannias egyben iaro kupa [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 4] * *ezüst-aranyos* ~. 1647: Ezwst Aran-nias kupatt [Kv; MúzRadák]. 1699: Harom ezüst arannias fedeles trebelezet viragos labas kupak [Szár-hegy Cs; LLt Fasc. 150] * *fedeles* ~. 1595: Egy eoregh fedeles Aranas kupa M.1.p.13 [Zsombor K; SL Sombori László reg.]. 1629: Egy fedeles kupa [Kv; RDL I. 132] * *fedeletlen* ~. 1574: vagion egy fedeletlen Aranas kupa [Gyf; JHbK XXI/12] * *félaranyos* ~. 1598: Gerend Istuannak hattam . egj fel Aranyas kupat [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. 1628: Egy fel Arannias kupa [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 4] 1677: Kisannának jutott egy fél aranyos kupa [Kv; RDL I. 155b] * *hólya-gos* ~ → *aranyos* ~ * *konoros* ~. 1629: Egy Konoros Eöszue iaro kupa, az mely nyom m.3.p.6. aestimáltuk tt ff. 56 d 20 [Kv; RDL I. 132] * *koronás* ~ → *virágos* ~ * *labas* ~. 1628: Egy fedeletlen, kwúl Arannias, Labas kupa [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 4]. 1699: Harom ezüst arannias fedeles trebelezett viragos labas kupak [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150] * *lábatlan* ~. 1650: La-batta(n) kupa Nr 2 [Solyomkő K; SLt GH.5] * *mester-remek* ~. 1596: Vrunknak eő felsegenek, az meli mester remek kupat adot Biro vram veőttwk Iso Andrastol . . . f 77 [Kv; Szám. 6/XXIX. 85 Bachi Tamás sp kezével] * *német* ~. 1628/1635: Egi arannias Nemet kupa fedel nélkül ualo, tizen niolez nehezeket es ket gyrat nyom. Egi fedeles Nemet arannios kupa, harom gyrat nyom. Egi zeoleo gerezdes fedeles arannias kupa, negjed fél gyrat niom [Bodola Hsz; BLt néhai Béldi Kelemen inv.]

* *összeborítás* ~. 1574: Vagion eőzze boritos negiedik Aranas kupa [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. 1585: Eg' Eozwe boritos kupa Niom M:12 p 39 [Kv; Szám. 3/XIX. 1] * *összejáró* ~. 1586: Az varas eőszue Jaro kwpaiait vjab-ban meg tisztotatta(m) . . . -50 [Kv; i.h. 3/XXIV 42]. 1609: Bethlen Gabornak adtunk egi eozwe Jaro Aranos kupat . . . f 38 d 66 [Kv; i.h. 12b/IV. 297]. 1637/1639: Egy bokor mereo Aranyas Eöszue iaro kupa nyo(m) m. 3. p. 9 [Kv; RDL I. 111] * *szőlőgerezdes* ~ → *német* ~ ~ *törpe* ~. 1655: Egy bokor aranjas törpe kupa egyben jaro M. 4. p. 39 [Kv; i.h. 29] * *trébeléses/trébelyes/tré-belyezés/trébelyezett* ~. 1595: egi trebelleses kwpa eozwe Jaro [Kv; Szám. 6/XI. 39]. 1628: Egy trebellezes merő Arannias egyben iaro kupa [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 4]. 1705: Harmadik Trebelyezet Torkáson ara-nyazat kupa [Cege SzD; WassLt Wass Dánielné lelt. Ret-tegi György kezével]. 1774: (Adott) Egy Ezüst Trébelyes Aranyos Filegrán munkáju kupát [MNY XXXVIII,132] * *udvari* ~. 1644: Karsaj Ferencz, Karsaj Miklos, es Karsaj Anna javait . . . Negy öregh udvari fedeles kupat . . . hagyott Karsai Uram [LLt. — "Köv. a fels.] * *virágtatlan* ~ → *fedeles* ~ * *virágos* ~. 1560: Egy wy-ragos koronas Aranyas kwpa keoz [JHb QQ Temesvar Janos reg.]. 1573: wyragos aranyas kwpa 1 [Kv; JHbK XIII/25]. 1653: (Hagyok) Kemeny Ferencznek Tizenket viraghos kupakát [KemLev. 1402 Mészáros Péter Fejér m-i visp hagy.]. 1683: Két öreg viragos aranyos kupa ed-gyik hojagos masik nem fedeles [UtI]. 1719 k.: Negy ezüst magos viragos kupak fedelestől harma virágokra trebelezet az negyedik Czapas [LLt Fasc. 115]. — L.még *ezüst-, fa- és ónkupa* al.

4. ~ *ra kikap az elméje rákap az ivásra; a se deda la bejje; sich dem Trunk ergeben. 1710 k.: Anno 1659. ja-nuariusban visszavün az atyám a nagyatyám és Apáczai János keze alá Kolozsvárra, sok károm és lézengésem után, mert kikapott az elmém lóra, kutyára, kupára* [BÖN. 553].

5. (vhány) ejtel/ejtelný; de un anumit număr de cupe; einige Hohlmaße, anderthalb Liter (viel). XVI. sz. e. f.: Gyekent kenj megh olalay rajta marad az wiz. Harmad fel widerben egy Negyed Rez kupa eczetet^a [MNY XXI. 142. — ^aÉrtsd hozzá: önts]. 1590: Az Lukachy penzebe adott en neke(m) Basa Georgy egy kupa borra valoth, en megh lúam [Szu; UszT]. 1688: ket jo kas miket ket veka Zabot es ket kupa bort kitelenitesből hozattak velem [Kv; UtI]. 1722: Pap Péter . . . sokan lévén rajtam, ugi meg út főb(e) hogj à fejem bé fakad, egi kupa Vér follyt az Fejemből [Kecsed SzD; TL. Bálint Tivadar (42) prov. vall.]. 1754: Szegőttem meg . . . Majornenak Kornis Frenczné Aszszonjom eő Ngá számará, kinek lesz . . . fizetése . . . hat kupa Mále vetés [Szentmargita SzD; Ks 11. 18. CII]. 1774: Török Buza Szalmaert ad-tam két kupa vaját [Mocs K; KS Conscr. Veres Mihály (60) vinceller vall.]. 1780: Midőn Járába mentünk lo bert adtam a fiamnak egi mariast es még ittunk egi kupa bort tiz potrán [Torockó; TLev. 5. 5/3]. 1815: A Hordo Borrol ket Kupa Csepeges [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 400]. 1862: 12 kupa mundliszt [Gyszm; LLt]. — L. még ETA I, 140; FogE 99; RSzF 201; VKp 134.

6. vhány ejtelnyi mennyiség; cantitate de un anumit număr de cupe; Quantität von einigen Hohlmaßen von anderthalb Liter. 1653: igen kicsid hasznom volt, mert mind nagy olcsósága volt a bornak — sokáig . . . két

pénz volt kupájának az ára [ETA I, 121 NSz]. 1659: Hordattunk bort ... kup. 10; kupáját adták d 20 f. 2 [Mv; EM XVIII, 405]. 1734: vaj is mint egy harmad fél vedernél több vagy 3 vedernél nincsen most egy márkáson kupáját meg vehetni [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev.]. 1823: Szilva Pálkát egy korsóba 4 kupát kupája ért a' piatzon Rf. 2 [Firtosváralja U; Borb. II]. 1873: (A zab) Felméretett és fel gyült 6 nagy véka és 4 kupa [Burjánosbuda K; RAK 122]. — L. még ETA I, 92, 111, 155.

7. sírásóedény; unealtă de gropar; (beim Grabgraben gebräucher) Erdschöpftopf/kübel. 1823: Györfi Iosef a' Sirba bé ereszkedvén kupájával a meg senyvedett korporsot a benne lévő csontokkal égjütt kosárba huzván a Sir szellére Sir áso Társainak ki adta [Dés; DLt].

8. öntözőkerék-edény; kupá montatá la roată de apă; Wasserschöpfkübel (montiert aufs Rad). 1820: 'A Pálka főzőnél a' viz Meritő kerék kupáinak igazítására 30 Létz Szeg [Déva; Ks 105. 173].

9. ~számra kupánként; cupe de cupe; humpenweise. 1847: Vádoltatik még valló, hogy a bucsmin nemes Makave familia a királyi fiscus kárára kupaszámra italokat árulván, megtiltotta valló, hogy a közönség emberei ... a prevaricative árulóktól vásárolják az italokat [VKp 173].

10. ~nként 'ua.; idem' 1798: palinkájokat itten Mérában czégér nélkül ugyan, de kupánként fél kupánként és titkan fertályanként is szokták el adni ... C. 108 [Méra K; AgmLt]. 1800: A' vásárban ... a' bornak kupánként, és vedrenként valo el nem adhatásának, ki kiáltásáért fizettünk két rendben /12 [Torockó; TLev. 5].

11. ~jában 'ua.; idem'. 1804: a' maga Házától alattamban kupájában sok pálinkát adott el [Makfva MT; DLev. 5].

◊ Szín. 1570: Kwpa Janos [Kv; Tjk III/2. 139]. 1573: Kupa Antal [Kv; Tjk III/3. 256]. 1591: Kwpa Mihaj [Szu; UszT]. 1614: Kupa Janos lib. [Sándorfva U; BethU 114]. 1638/1687 k.: Kupa György [Galambod MT; MMatr. 418]. 1785: Kupa Ferentzné [M.bikal K; KLev.]. 1872: Kupa János [uo.; RAK 298].

Ha. 1560: kupa [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1582: kupakwal [Kv; Szám. 3/VIII. 19]. 1590: Kupa [Kv; Szám. 4/XXI. 28 Kis István sp kezével]. 1593: kupakat [Kv; i.h. 5/XXI. 144]. 1649: kupakot [Kv; Tjk VIII/4. 356]. 1780: kupa [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

kupa-bor vhány ejtelnyi bormennyiség; vin de un anumit număr de cupe; Wein(menge) von einigen Hohlmaßen. 1730: kinek kiáltották ... azt, hogy ne menny arra az Jóságra askální, s — kereskedni, mert meg bánod, s — arra ki felelt volna így Meg érem én Mihálsz István Uramot egy kupa borra való pénz [Altörja Hsz; Borb. I vk]. 1822: az edgyezés minden pontyaiban Szorossan meg tartassék, és a' büntetés ne kupa Borokban Dorbézolásban ... essék, hanem ... a' Constitutio szerént való büntetéssel büntetődjék [Gyércsitzkirály TA; TLev. 9/27]. — L. még FogE 99–100.

kupacsináló kupakészítőmester; meseriaş care face cupe; Hohlmaßmachermeister. 1639: Brazan^a vagon Tal tanier czinalo No. 2 Kupa czinalo No. 2 [UF I, 671. — ^aF].

kupácska serlegecske; un fel de cupă/potiraş; Art Kelchlein. Szk: apró ~. 1597: Kwpa Janostwl wedtem Melybwl az Olahok idtanak 13 Apro kwpaczkát es poharokat — /36 [Kv; Szám. 7/XIV. 42 Th. Masass sp kezével] * aranyos ~. 1560: Egy aranyos Kupachka fedelestől. Masyk fedeletlen az ys aranyas kupa [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1642: egy aranyas kupaczka ad fl. 30 [Koronka MT; Told. la II] * aranyos ezüst ~. 1739: egy virágos és ember személyekkel rajzolt szép Aranyas ezüst kupácska cir fel ejteles [Szászkered K; LLt Fasc. 96] * fedeles ~. 1628: Egy kis fedeles Uiragos kupaczka [Gyalu K; JHbK XII/44. 4] * félaranyos ~. 1596: Egy fel Aranyas kupachka m o p 38 [Kv; RDL I. 65] * német ~. 1638/1663: Két óh Nimet Kupáczkám vagion [Bethlen SzD; BLt] * összejáró ~. 1598: hattam az Gazda Azzonnak ... egy eoze Jaro Aranyas kupaczkát [Gerend TA; Törzs] * virágos ~ → fedeles ~.

kupájú vhány kupa férőjű (föld); în care intră un anumit număr de cupe de ...; einige Hohlmaße/Achtel (Samen) fassend. 1769: Birt meg egy földöt három, vagy négy kupájú Törökbuzának valo földöt a' Borso-földgyén [Ne; DobLev. II/413. 2b].

kupak pipakupak; capac; Pfeifendeckel. 1842: két tájték pipa ezüst kupakkal [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.]. — L. még az ezüstkupak címszót.

kupányi vhány ejtelnyi; de un anumit număr de cupe; (von) einige(n) Hohlmaße(n) (viel). 1752: mind a hárman a Pintzébe bé menvén ott helyly(en) a Pintze(en) három kupányit meg ittunk [Algyógy H; BK. Pakalina Petru (28) jb vall.]. 1758: Láttom ... egy fazék iros vaját, melyis két kupáni fogot lenni [O.kocsárd KK; Ks 8. XXIII]. 1760: oláh Borso ... im innen im amonnan, ahonnan lehetet denique kéregettem, ott kupanit [Szökefva KK; Ks 71/52 Szám.]. 1772: Imbrefi Szöts Ferentz Mária Lányomat a Processio rendben orba egy meg csapta hogy egy kupányi vérről több folyt el a Lányomtól [Dés; DLt 321. 73a Mart. Nánási (26) ns vall.]. 1795: még vagyon Csinált iros vaj ket kupányi [Szilágycséh; IB. Fogarasi István lev.]. 1810: egy Zatskóban 6. kupányi megy ... Más atskóban 3 kupányi Cséresnye [Jedd MT; LLt]. 1822: elhiszen hogy pénzt tsinál eperjéből megyből Liktárjomatis tsinaljanak denem úgy mint Tavaj hogy elis küldött egy kupányit [Mv; IB gr. Korda Anna lev.]. 1826: egy Kupányi Aranyat kapott a' Bihalos [Mv; Told. 7].

? kupa-pohár ? ejtel nagyságú pohár; pahar de mărimea unei cupe; Trinkglas (von) ein(em) Hohlmaß (groß). 1700: ezeket hozták elő Kupa pohart nro 3^a [Ab-rudbánya; Pk 6. — ^aFolyt. a fels.].

kupa-rajzolás ötív kupa-mintarajzolat; desen model reprezentind cupe; Musterzeichnung für das Hohlmaß. 1589: Wagon egy Eöreg constos (!) keönyw harthias vadnak constok benne kupa rayzolasok [Kv; KvLt Vegyes I/2. 47 Joh. Desy ötív. hagy.].

kupa-rubrika ejtel-rovat; rubrică de evidenţă pentru cantitatea de băutură exprimată în cupe; Rubrik für die Evidenz der Hohlmaßquantitäten. 1834: a' Kortsoma

Listában 4 veder 5 1/2 kupa pálinkát teszen fel ... a kupa rubricában | a' kupa rubricában az egyes Szám nyolctasnak van Corrigálva [Somb. II].

kupás I. mn 1. vhány ejtelnyi/ejteles; de un anumit număr de cupe; einige Hohlmaße (groß/viel). 1687: percipiált ... 6. kupás vedret Nr. 5 [Bucsum F; MvRKLev.]. 1758: Egy 16. kupás mérő Véka [Laszó H; Ks 76. IX. 6]. 1763: az Erdélyi Véka Tizenhat Kupás [TKhf 50/1. 480]. 1787: Egy negyedfél kupás kanna Dr. 18 [Mv; MvLev. 8]. 1789: Egy fa Olajos pléh Edény 10 kupás Rf I [Mv; ConscrAp. 33] 1793: Egy kupás Bokálly Dr. 08 ... Egy Kupás föld Kantsó Dr. 4 [Mv; MvLev. Prágai Tamás hagy. 2]. 1795: az Törökbuzát pedig adtam a 16. kupás Vékával [Dobra H; Ks Dévai urad. Mixtae relatoriae et documenta XXVI/1–12 Kiss Lukács volt krájník lev.]. 1811: Instruction om azt tartatya, hogy a véka 16 kupás légyen [Mezőújlak K; KLev.]. 1815: I. Merengető Kupás Fa Kártya [Nyárádszibenedek MT; Told. 50]. 1836: Erre nézve a' Czéh által meg határozottatott, hogy az inasok midőn fell szabadulnak és legényé lesznek, készítsenek proba remekül a' láto mester jelen létében egy két kupás korsot, egy két kupás fazakat; egy két kupás tálat; egy kupás lábost, égetetlen [ZFaz. látomester al.]. 1849: Tantrok Simonná adott egy 8 kupás bor eczetes üveget üressen haza [Héjasfva NK; CsZ]. — L.még egy- fél-, három-, hat-, két-, négykupás al.

2. vhány ejtel/kupa főrőjű (föld); în care intră un anumit număr de cupe de ...; (Feld) einige Hohlmaße/Ach-tel (Samen) fassend. 1792: A fél kupas hojagas álat (sz) [Derzs U; EHA]. 1796: A Berek nevezetű helyben egy Kis czompo három kupás föld [Nagykand KK; Told. 39/30]. 1801: Az Horgos nyil 4 kupás [Várkudu SzD; EHA]. 1827: a Magyarok Temetőjék alatt ... vagyon egy nyomoro (!) kis Telke melynek főrősege fel adás szert két kupás [Cege SzD; WassLt Conscr. 75].

3. kb. homorú; concav; ausgehöhlt, hohl. 1720: négy véső, edgik füles, ketteje vájo, a negyedik kupás [HSzj vájó-véső al.].

4. (kerékre szerelt) merítő-edényes; cu cupe (montate pe roată de apă); mit (aufs Rad montiertem) Schöpfkübel (versehen). 1673: vagyon egy vas keő futató koh, köből rakott, négy fuvója, mely fúvokat hajt egy kupás víz kerék [Csz; CsVh 43]. 1677: (A kovács) műhelynek vagyon fúvó hajtó egy vizi kupás kereké [Madaras Cs; i.h. 49]. 1761: Vagyon ezen Malomnak ... Víz Csapo kereké ... a Felsőnek 34, az alsónak 36 Cupás víz Csapo Fogai [Boz H; JHb LXX/3. 157]. — L.még CsVh 53–4.

II. fn kupacsinaló-mester; meseriaş care face cupe: Hohlmaßmacher. 1600: Az Hadakozásra valo költseg ... Az kupassok czinaltak 533 kopiara valo gombot fl 7 d 99 1/2 [Kv; Szám. 9/III. 37–8]. 1625: Atta(m) az Kupasnak, Kopiaihoz valo gomb fa ert f 2 | az kopiaikhoz czinalt Gombot, Endres Reitt kupas nro 505 | czinaltanak s keszitettene^a, tiz medencze tokot, melynek nyolczat ugyan magok faraghták kys mivel nagy voltak miat az kupas az Esztergarb(an) vellek nem birt volna [Kv; i.h. 16/XXVII. 21. — ^aAz asztalosok.] 1658: Kenderesi János Szabados kupás [Zilah; EM XLIII. 305]. 1688/1789: Hántza György kupás [Hodák MT; EMLt]. 1763: Georgius Bányai Kupás [Kv; Dica XIV. 90]. — Az adalékokból látnivaló, hogy a kupás nemcsak kupát készített.

Szn. 1453: Ladislaus kupas. kwpas peter [Kv; TT 1882. 256, 526, 534, 737]. 1567: Johannis Kwpas [Kv; TJK III/2. 138]. 1570: Kwpas Janos. Kwpasne [Kv; i.h. 142]. 1588: Kwpas Janos Jobagy [Zsákfva Sz; WLT Mich. Talas jb vall.]. 1594: Kwpas Lukach [Somlyó Sz; UC 113/5. 2]. 1603: Kupás István szab. [Gysz; SzO V. 241]. 1614: Kupas Gergelj jb [Siklód U; BethU 149] | Kupas Janchj szolga pped [Szentábrahám U; i.h. 175]. 1640: Kupas András [Mv; MvLt 291.231 átírásban!]. 1648: Kupas Peter ... csinált egy csecses kupat gyermeknek valot [Kv; ACJK 63b]. 1658: Kupas István [Zilah; EM XLIII. 300]. 1665: Kupas Miklos [Kv; Dica, X. 35]. 1685: Nemet kupas Janos [Kv; i.h. XXX. 31]. 1763: Georgius Bányai Kupás [Kv; i.h. XIV.90]. 1775: Kupas Mihaly [Tarcasfva U; Pf].

kupáscserép olan, țiglă de coamă; Hohl/Firstziegel. 1637: (A színben) egy nehany ezer kupas és lapos heyazni ualo czyerep [UF I, 418]. 1681: Vajda Hunyad Vára Vagyo(n) itt: ... Kupás Uy cserép Nro 300 | Vagyo(n) ezen Pitvarban: Csatornahoz es hejyzashoz valo kupas cserép ... Nro 700 [Vh; VhU 502, 533]. 1814: 1000 Kupás Cserép [Szombattelke K; CU]. 1837: Lapos Cserép 30,000 ... Kupás Cserép 294 [Gombás AF; TSb 20]. — L.még UF I, 411, II, 140.

kupásflaskó ejteles-palack; butelie de o cupă; Flasche von einem Hohlmaß. 1796: Kupás Flasko 5 [Tresztia H; Ks 115]. 1819: egy 4. szegü kupas flasko [Kv; Pk 3]. 1823-1830: (Gr. Bethlen Pál) az asztalnál ... a kenyeret és bort kupás flaskóval maga eleibe tette [FogE 152].

kupásfűrő sfredel/burghii tubular; Hohlbohrer. 1528: I terebrum magnum wlgari kwpasfwró [Vh; MNY XXXI, 195]. 1817: Egy Furu 18 xr más kupás 22 xr [Varsolc Sz; Born. IV.41].

kupáskancsó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: vinci ~ alvinc^a ejteles-kancsó; cană de o cupă din Alvinc; Karaffe von einem Hohlmaß aus Alvinc. 1797: Vintzi Kupás Kantso egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7. — ^aAF].

kupáskerék öntözőkerék; roată cu cupe; Rad mit Schöpfkübel. 1673: Vagyon az vas forrasztó hely, ennek két jó fuvója, melyeket hajt egy vizi kupás kerék [Csz; CsVh 42]. 1677: Ezen műhelynek vagyon fúvó hajtó egy vizi kupás kereké, gerendelyével két vas karikájával és két vas csapjaival egygyütt [Madaras Cs; i.h. 49]. — L. még CsVh 51.

kupáskő . 1761: Ezen vdvarra ... galambugos ... sendely fedel alatt levő kupa zábék között nyilik bé kupás kövön álló tserefa sarkon ... tsak egy felé nyilo nagj Kapu [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 37].

kupásnyi 1. vhány ejtelre/kupára való; de un anumit număr de cupe; einige Hohlmaße (groß). 1794: Egy két kupásni általag [Gyalakuta MT; TSb 17]. 1816: Egy krispány szín festékes tserép kupásnyi kantsó [Szentháromság MT; UnVjk 121] | Egy krispán Szín tserépből való, ön fedelű és talpu kupásnyi Kantso [Kisadorján MT; i.h. 134].

2. vhány kupa férőjü (föld); în care intră un anumit număr de cupe .; (Feld) einige Hohlmaße/Achtel (Samen) fassend. 1805: minden nyilas embernek hat. Kupásnyi Jussan, egyikből egyikből^a [Gambuc AF; TGSz 48. — ^aEgyik-egyk földből].

kupás-pöröly pörölyfajta; un fel de baros; Art großer Schmiede/Vorschlaghammer. 1665: Kupas pöröly no. 2 [UF II, 314]. 1667: Kupás pörölyök nro 2 [UF II, 340]. 1673: Kupás pöröly nro 2 [i.h. 541].

kupásság kupásmesterség; meşteşugul de a face cupe; Handwerk des Humpenmachers. 1652: Kupas alias Rusza Dan kupásságával szolgál [Oroszfalu MT; EMLt].

kupás-szalu vájófejse; bardă de scobit; Hohlbeil. 1749: Az Korodi kádárnál Merk luonnál lévő Kádár miv Szerszámok^a... Kupás szalu nu: 1 [Kóród KK; Ks 18. XCII. 20. — ^aKöv. a fels.].

kupás-tégla 1726: adtam . 90 kupás teglaért az kápolnára d 50 [Kv; Ks 25. LIII. 4].

kupásvas 1818: Egy hordo szekér vasas Löttisvel fel hertzivel négy kupás vasakkal [HSzj hordószekér al.].

kupás-véső daltă concavă/de scobit; Hohlmeißel. 1692: Egy kupás véső [Szárhegy Cs; LLt]. 1749: Őt kupás véső [Kv; TL 90]. 1761: 1 Kupás véső [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. 1816: Egy kupás, és egy tollas véső [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina lelt.]. 1848: Egy lapos és egy kupás véső 48 xr [Görgénysztimre MT; i.h. G.XXIV].

Freksay 508 a különböző kézműves mesterségekben a fenn megadott német jel. mellett a 'Hohlmeißel, Hohlisen' névvel számol.

kupás-vésőcske daltă mică de scobit; Hohlmeißelchen. 1656: Ezen saffar hazban vagyon . Kupas kis vésőcske nro. 1^a [Fog.; UF II, 114. — ^aFels-ből kiemel-ve].

kupec árus, kereskedő; negustor; Händler. 1662: Az pinczében kupeczek bora volt [TML II, 310 Bánfi Diénes Teleki Mihályhoz].

kupeces szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: debreceni ~ kalap kb. debreceni pörgekalap; pălărie cu bor mic; runder Hut aus Debrecen. 1838: Dima Dani szökött el Debreczeni kupeczes kis karimájú kalapban [DLt 1165 nyomt. kl]. 1848: fekete kupeczes kerek kalap [DLt ua.].

kupeckalap kb. pörgekalap; pălărie cu bor mic; runder Hut. 1843: Andrzejka Vaszilika ... elsőkött fekete zsiros kupetz kalapba [DLt 1306 nyomt. kl].

kupec-zsidó negustor evreu; jüdischer Händler. 1847: temérdek a' kupetz zsidó és más, kik a' gabonát egymás markából kitepve Moszágra^a hordják [Kv; Pk 7. — ^aOlv.: Magyarországra].

kupler ? kerítő; codoş, proxenet; Kuppler. 1847: Aranyos Ferentz ... a' Helberkre be menven ... 3 legények

... ötet az Asztalos Czéh szo hordozójának s Kuplernek neveztek [Kv; ACProt. 23-4].

kupli 1. övszj; cingătoare; Koppel(riemen). 1774: egy regi toldozott Jantsár Kés Kuplijával együtt [Hosszútelle AF; Kath.]. 1802: Egy Ezüst Csatt Kuplira valo [Meggyesfva MT; CsS].

2. ? kanna; cană; Kübel. 1849: Rész Edények Két Kupli egyik kupás a másik fertajos 4 Rf 30 xr. váltoba [Görgény MT; Born. G. XXIVd Grois Miklós udv. szakács feljegyzése].

kupon kötvény; coupon; Obligation, Schuldschein. 1768: a' kiknek kezeknél még kuppon nevezetű Obligationiak tanáltattnának ... à 1ma Aug. ... adgyák bę [Dés; Ks 84]. 1859: a Dobokai, Poklostelki^a és Derzsei^b Aprilisi Adoimat kuponokkal kifiztettem ezen ide zárt 12 ft 30 kr értékű kupont küldöm | a kruponok helyett, más pénzt nem adok Adoban borsán^c [Doboka; BetLt 4 Hodor Károly lev. ill. rájegyzése. — ^{a-b}SzD. ^cK].

kuprum réz; cupru; Kupfer. 1705: a capucinusoknál, több koporsó lévén réz ott húsznál. Ezért ezzel^a is azt követik el. Mindezeket pedig cuprumra metszett és arról lenyomatott figurákkal is demonstrálták [WIN I, 453. — ^aLipót császárával és királyéval].

kupta 1. kukta

kuptor sütőkemence; cuptor; Backofen. 1720: az Molduvan Todor előtt (igy!) en is értém egy pusztá kuptort [Velkér K; Ks 7. XV 4 Oltjan Ioszip (56) jb vall.]. 1727: Ezen Pinczeben vagjon egy hitván sövényből font kuptor, vagy tüzelő hely [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 13]. 1736: Azon Session lewő épületeket, Háznak Pitvarát, ben (!) lewő Kuptorat, avagy Kemen-tejít ki horta, pusztította el? [Buza SzD; LLt 168 Litt. B vk]. 1757: Bástya ház Régi Sendellyezés alatt veszsőből valo Kuptora [Nagyercse MT; Told. 18].

kúra 1. gondozás; îngrijire; Betreung. 1702: eddig is ... Thoroczka Ferencz vram(na)k Curája és gondviselése alatt vólt Velczér Istvánné Aszszon [Kv; Pk 7]. 1716: nincsen semmi vigasztalására es hasznára az én körölette valo curám és forgolodásom [Nagyida K; Told. 22]. 1738: Székelyhidi István diligens Curája respectáltatván, azon szénafü ő kglmének remittáltatik [Dés; EHA]. 1795: 62 Cura nélkült tseplesz modra fell nőtt, nagyobb és kisebb megy fák [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 23].

2. gondviselés; îngrijire; Versorgung | törődés; grijă; Kümmern. 1732: Mind ezeket a mostan be esküdt megje Biraja(na)k Barabas Mihalynak es Adjunctus tarsainak ... curajok alatt hagytuk [Árapatak Hsz; SVJk]. 1772: Maga az I. Groffne is suő factő recognoscalt, hogi nem a' rozsz Cura, hanem a maga Malma praejudical akkor (igy!), a' midőn Malmát alább szállittani kezdette [Kük.; JHb LXVII/227]. 1785: (Az ifjú) maga is magát el ne rontsa, szükség volna kis atyai kúrával értetni, azt tartom, maturescálván maga is megköszönné [FogE 339].

3. (gyógy)kezelés; cură, tratament medical; (ärztliche) Behandlung, Kur. 1670: Kegyelmed maga curálta-

tása miatt hogy bővebben nem írhatott, abból nincsen semmi vétek, csak Isten adja Kegyelmednek egészségére az curát [TML V, 130 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1720: Az én terhes fájdalomim ig(en) lassan szűnnek . . . a Curát énis félben nem hagjhatom [KJ. Rétyi Péter lev. Brassóból]. 1748: Mint hogj Finta Samuel Hohér verésben elegyítette magát, hogj a' Curáért fizessen őt magjar forintokat, itilletett [Torda; TJKT III. 205]. 1765: az meg holtanak Annja s Attyafiai azt vallyák, hogy tehetségek sz(e)r(in)t egész Serénységgel minden curát adhibeáltak, de a Seb halálos lévén orvosolni nem lehetett [Torda; i.h. V 261–2]. 1796: Gyenerálisné Aszonyom eő Nagysága Tamás nevű udvari emberének Curájáért a' Fercsernek adta(m) 12 ft [uo.; Ks 95]. 1820: tsak arra vigyázz hogj a Curád félben ne szakadjon [Kv; Pk 7]. — L. még ArÉ 169; BÖn. 501, 528; RettE 127, 234, 269; WIN I, 95, 99.

Szk: ~ *alá ad.* 1721: tsak hamar az jobb lábomon ki kezdét Sebesedni . . . mely sebeket Cura alá adtam [Ne; Ks 45 Jenei Mihály lev.]. * ~ *alá adja magát.* 1823–1830: Csakugyan nem lévén egyéb mód, tűrni kellett a nyavalyát, míg Drezdába érkezünk, ott osztán kúra alá adta magát [FogE 180] * ~ *alatt van.* 1796: én a' Feldschernél Lippán Cura alatt voltam [Déva; Ks 115 Pável Juon vall.]. * ~ *alá vesz.* 1809: A Kis Urfinak nyakanak (igy) mitsoda baja volt . . . gondolom . . . hogj Reumatismus volt . . . Doctor Szotyori vette Curája alá [Zilah; BfR 62/11 dr. Zoványi Imre lev.]. * ~ *át kíván.* 1710 k.: Univerzalis curát kívánt volna bizony ez a paciens [BÖn. 915]. * ~ *val él.* 1728: az Feleségem . . . most ugyan az orvossággal éle . . . közel háromszáz forintba álló vásárfiáért vettem rea, hogj az curával éllyen [ApLt I gr. Haller János anyósához, Apor Péterné gr. Kálnoki Borbálához Nsz-ből]. 1755: Groff Mikes Uram eo Nga curával él [Ks 96 Biró Antal lev. Nsz-ből]. 1825: Pénteken két hete mult miolta az Ifju élni kezdett az curával a Tks Uramnak praescriptioja szerint [Fiátva U; Pf Barabás Ferenc pap lev.]. * *dekoktumus* ~ főzetes kezelés. 1806: a rend szerént bé vett Decoctumus Cura . . . a' bőv viz itallal a gyomrot meg lotsoitván, el hidegíti . . . a tagokra is generalis gyengeséget Szokott hozni [Mv; Ks 94 Vegyes lev.]. * *doktori* ~. 1796: Doktori cura alatt kellett magát hosszosan nagy költséggel gyógytatni [Ilencfva MT; DLev. 3/XXXV. 4] * *vki ~ja alá küld.* 1772: 27-ma Junii kényteleníttem a szegény édes feleségemet Kolozsvárra doctor Pataki Sámuel úr curája alá küldeni [RettE 279] * *vki ~jával élhet.* 1797: Mar Pataki Uram MVásárhellyen mulatván jó léssen, maga is ha ide jő mert itt a Pataki Uram curájával élhet [Héderfája KK; IB id. gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

4. kúrálás, orvosoltatás; traktament; Pflege, Heilung. 1693: az eo felették való Curái miat, mint egyéb nyavalyaja miat eset Lovainak halaluk [Dés; Jk].

Szk: *vki ~ja alá ad.* 1787: a fiam köszöni Lobeli gratiadt a kováttnak Curája alá adta is hogj az első Lapatzkájába valo hibát orvosolja [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez].

kuráció (gyógy)kezelés; curā, traktament (medical); (ärztliche) Behandlung. 1657: noha azután is continuáltak ugyan az curatiót maga doctori. de heában meg is betegedem vérhasbeli nyavalyával, . . . de Isten után egy

Ascanius nevű doctor curatiója hamar segíté [KemÖn. 94, 258].

kurafi l. kurvafi(a)

kurafiaz, kurafiáz kurafinak mocskol/szid; a da cuiva epitetul de afemeiat; Hurensohn (be)schimpfen. 1710 k.: Vajda Lászlót, ugyan postamestert . . . az atyám . . . és Bánfi Dienes, és ez egyszer még fattyú lélek kurafiazta volt [BÖn. 692]. 1736: nem vala ekkor hire az karafinának, mert ha éléhozta volna hogj: karafin, már megharagudott volna, mert azt gondolta volna hogj kurafiázod [MetTr 325].

kúrál 1. gondoz; a îngrijii; betreiben, instand halten. 1720: az oltatol fogva^a senki sem Curálvan falai^b őszve hasadozták, fedelei le Sorvadozták [Branyicska H; JHb. — ^aId. Jósika Gábor halála óta. ^bA kastélyé]. 1728: a Papi Parochiara Csinaltatott N(e)m(e)s Janos Ur(am) egj tanulo hazat, ez uta(n) a Megje tartozik curalni [Olt-szem Hsz; SVJK]. 1738: Székelyhidi István . . . eddig serinyen Curálta a Tekintő alatt levő Lőrincz kutyját [Dés; EHA]. 1824: azon Épületeket renovállyuk, curállyuk [Góc SzD; SzConscr.]. 1849: Vannak egres ágyasok is . . . igen szép lugas gyertyán fákból, tsinosan curálva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. — L. még ETF 107. 8; RettE 61; RSzF 181.

2. gondoskodik; a se îngrijii; für etw. sorgen. XVIII. sz. eleje. Mindenek felet Curáld, hogj Széles egyenes ályu Ménlora tehes Szert [JHb 17/10 lőtartási ut.].

3. gondját viseli vkinek/vminek; a avea grijă de cineva/ceva; um jn/etw. Sorge tragen. 1681: vagy(n) egi malom Ez ket bokor köre forgo volna ha jól Curálnak [Hátszeg H; VhU 148]. 1731: Tudom azt mikor Tura vala a Nehai Nagy Ur Groff Teleki Páál ur eő Nga Mlgs Groff es Generalis Teleki Samuel Urnak . . . ugy tartották és Curálták eő Ngok mint a magok tulajdon édes gyermekeket [Szentpál K; TKI St. Rátz (50) jé vall.]. 1756: Minthogy pedig az osztályos atyafiak között Mattyas Flóra maga Részét . . . nem Curálta, — s abból tős szomszéd attyafianak . . . nem kiss kára observáltatott; determináltatott azért az, hogj az osztályos atyafiak a' viz vehementiajának obstaculumára egyiránt concurallyanak, aztott gátollyák [Újbáresd H; Ks 62/3]. 1789: Ha eő nsga, ugy, mint illik a Malmot curálni, procuráltatta volna . . . az árviz annyira meg nem rontotta volna [Désfva KK; GyL. Lörintz János (49) ns vall.]. 1791: eddig ezen Buzamezei Joszág kézről kézre járt . . . sem a' Határ Metáit, sem pedig az Erdőket nem curálták [Buzamező SzD; Ks 74/56 Conscr. 10]. 1807 k.: A Nehai Székelly Mihally Uramtól maradat Szekér és eke a Sok viselestől elpusztulván, mind ezek helyében az Exp(one)ns tett igazitast, ő kime tsinaltatta és Curalta, az nehai edes Attya költsége nélkül [Sinfva TA; Borb. II Fülep Mihály (49) ns vall.]. 1848: A' Kápolna félre egy hegyetskén vagyon építve azt a megye Curállyá [Born. F. Vilc Csiki Sámuel lev.]. L. még BÖn. 528.

Szk: *vki kauzáját ~ja vki ügyének gondját viseli.* 1613: ada jure perennali Kover Istva(n) Ur(am) Rethi Ur(amna)k 3 hold földet hogj mind Tablan s minddenütt curallia causait [Altörja Hsz; Borb. I Czinpa Istvan

Deak (50) ns vall.]. 1667: köte Arrais magat, Mihalcz Mihaly vr(am) Eö kgme, hogy Elteigh procuratora le-szen minden dolgaiban ha hogy penighlen ... Az teörueny megh ne(m) Engedne, hogy Eze(n) dologhbol Curallia Farkas Istuan vra(m), Es felesége Donat Kata Aszszony Causajat tartozzek procuratort ... allat-ni, 'Es az pert Arra valo költsessel suportalni, usq(ue) Ad decisione(m) Causa(rum), Excepto Attiafiay Ellen, nem Curallja Eö kgme Farkas Istuanne Aszszony Causajt [Ikafva Hsz; i.h.].

4. (gyógy)kezel, orvosol; a trata/ingrijji (un bolnav); (ärztlich) behandeln, kurieren. 1657: Lőcsén lakott egy hóhér, ki doctoros ember is volt, ezt is odahozták vala, és curálá [KemÖn. 96]. 1710 k.: erősen megbetegedém. Pleuritisnek mondá a doktor, érvágás és izasztókkal kúrált [BÖn. 527]. 1716: Curáltam es orvaslattam eo kglmét kötésből [Nagyida K; Told. 22]. 1721: Az vizet örömet meg innám de az Borbelj már Curalni kezdet s-nem engedi [Szurdok Mm; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz]. 1765: vallyon a Sebet illendőképpen curáltáké [Torda; TJkT V. 261]. 1785: Máriskot Hétfőn kedden ki lelte az hideg ... W ... curálja azt mondja hogy az geleszta hideg [TSb gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsán-na lev.]. 1810: szegény Kis Antim mind kinlodik Doctorunk szüntelen vagyon, kettő is curálja [Buza SzD; JHb Jósika János lev.].

5. ápol; a ingrijji; pflegen. 1762: (Az édesanya) boldogtalanságában el hagyottattván az Atol ... minden dolgait ezen I. Aszsz(ony)ra bízta ... súlyos betegségé-benis ötet curálta [Torda; TJkT V.78].

6. törődik vmivel; a se interesa de ceva; sich um etw. kümmern. 1758: Rác János ... ilyen írást irt plajbáccal ... „Váradon vannak Rettegi familiát illető levelek.” Ezt szemeimmel láttam, de gyermeki állapottal lé-vén, nem curáltam [RettE 55]. 1778: Viski József bá-tyámuram az Istennek utait s maga idvességének út-ját nem igen curálta [i.h. 388]. 1826: haragutt érette, de nem curáltam [Mv; Told. 7.].

7. ~ neki vkinek vmi jár; a i se cuvine; zukommen. 1751: Bulzesti^a Kertész Mihálljnak annuatim Curál néki demensuma menstruatim három véka elegyes ga-bonája, az az hol kukuruza hol elegyes buza [Déva; Ks 107. — ^aH].

kúrálás 1. gondozás, karbantartás; ingrijjire; Betreu-ung, Instandhaltung. 1713/1750 k.: ki ki a Curatorok ö kglmek közül a mely Tractus(na)k Ecclesia(nak) Collegiumnak vagy Schola(na)k curálására rendeltetett, igyekeztek ... annak mindennemű fogyatkozásainak orvaslásában minden rendes utat valo modalitást el kö-vetni [RGyLt A. 12]. 1750: Bulzesti^a Gywrs Danilla hogy accordája szerint a két Bulzesti Beszerikát nem cu-rálta az mely Gainész rész örökséget az Falu ezen fogadott építésére curálásért által adott volt. az tölle el vétetett [Déva; Ks 62/10. — ^aH]. 1826 k.: Kelemen-tel-kée^a a Patak, s annak az árkanak curálásais egészen a Balavásári^a határ szelégig ugy volt, s ugy áll most is [Gya-lakuta MT; GyL. — ^aMT. KK].

2. (gyógy)kezelés, orvoslás; ingrijjire medicalä; (ärztliche) Behandlung, Kur. 1656: sok Doctorokat hozatot minden feleől curálására [Discosztmárton; BálLt 85]. 1657: már akkor is az fulladozás kezdette vala hábor-gatni az fejedelmet, azután az hydropisis is érkezik;

melyből való curálásra mind a maga ordinarius medicusi, s mind külsők confluantanak ugyan, de semmit használ-hattak [KemÖn. 93]. 1667: Ha kívántatik Kegyelmednek curálása, valahova Kegyelmed fogja parancsolni, oda küldik [TML IV, 127 Nalaczi István Teleki Mihályhoz]. 1718: Választassék edgj értelmes Borbély ... és az által légien Curálással az olyanok(na)k^a [KvLt I/225 gub. — ^aA pestises betegeknek]. — L. még TML III, 595.

kúrálhat 1. gondolhat; a putea îngrijji; etw. betreuen können. 1797: Szilagy Sándar mint nőtelen Legenke maga Jozzagait nem curálhattya [Kercsed TA; WassLt]. 1800: (A földet) Katona György eo Kegyelme nem colalhatta Sem nem curálhatta, hanem mostis pusztájá-ban hever [Seprőd MT; BalLev.]. 1809: Lengyelfálvá-nak^a igen jo kezeügyibe vagyon ezen falu, mint határá-ban lévő utat könnyebben, és jobb moddal curálhat [UzLt 1628 gub. — ^aU]. 1841: lévén ... egy hidunk, úgy Fitodon alól ... egy fél hidunk, amelyet is a távol-ság miatt jó moddal nem curálhatván, áltoladtuk ... Balog József ökegyelmének jó állapotban tartás véget 8, azaz nyolc esztendeig [Taploca Cs; RSzF 103].

2. (gyógy)kezelhet, orvosolhat; a putea trata; (ärztlich) behandeln/kurieren können. 1662: Az ifjú fejedelem ... egészségében hogy nagy változást kezdett volna érzeni, a késmárki akkorbéli becsületes medicus Chris-tianus ab Hortis tanácslására, ki hogy másképpen is cú-rálhatná, egy hétig való helybenmaradását szorgalmas-tosan kívánja vala [SKr 289].

kúráltat 1. gyógyított, orvosoltat; a (se) supune unui tratament medical; heilen lassen. 1697: igen alazatosan kérem Uram kgd(e)t igen nyomorultul lévén Felesegem kitis Szebenb(en) akarok vinni Curáltatni Kőlóseri Uramhoz ne denegallya ithon valo maradasomat [Mike-száza KK; BK. Radák István Bethlen Gergelyhez]. 1709: Ferencz Katanak fején levő koszbéli nyavalyáját sok izbe(n) curáltattais de semmi keppen meg ne(m) gyógyithatta [SzJk 366]. 1765: Toldi Adámné ... az anyja nyavalyájába esett, melyet curáltatván az ura, ext-remum remediumot adhibeáltatott egy borbélyal [RettE 181]. 1793: az elmúlt vasárnapon viradolog a Brányistyában lévő Metzetlen Esztendő Tsikonak az első Lába közét Karóé vagy egyéb Más fa meg sértette, melyet az Istáloban fel fogván minden nap kuráltattuk [Drág K; JF 36 LevK 261 Tollas György lev.]. 1804: Most a' szemeim fájnak és azokat curáltatom [Kv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. 1835: maga költségin hoza-tott Orvasságokkal curáltatott [Zsibó Sz; WLt].

2. ~ja magát (gyógy)kezelteti magát; a urma un tra-tament; sich (ärztlich) behandeln lassen. 1667: Én ... elmegyek Sorostélyra, onnét Szent-Péterre, onnét Kú-várban curáltatni magamat [TML IV, 222 Teleki Mi-hály Bánfi Dieneshez Ebesfvárol]. 1710 k.: nem adom senkinek tanácsul, szemfájásban hogy úgy kuráltassa magát a feneke bajával [BÖn. 528]. 1720: az fél lábom-mal meg nyomorottam ... mostan curaltatom egy Vinczi Aszszonjal magamat [Borosbocsárd AF; Ks 95 R. Boer Samuel lev.]. 1823–1830: Soholt olyan accura-tióval az experialást nem tettük, mint Drezdában, mert az úrfi, hogy kúrálhatta magát, azért is mulatni kellett [FogE 188]. — L. még FogE 289; KemÖn. 185; TML IV, 335, 567, VIII, 474.

kúráltatás 1. gyógyíttatás; trament; Heilung. 1670: Kegyelmed maga curáltatása miatt hogy bővebben nem írhatott abbul nincsen semmi vétek [TML V, 130 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1765: Ha ... azonn Murvai fején esett Seb curaltatott volna nem lehetett volna halálosnak mondani, de harmad nap mulva hivtanak Borbélyt curáltatása végett, mikor már meg mérgesedett volt a Seb [Torda; TJKt V. 259]. 1824: Azon beteges Bikának Marha orvas által leendő Curaltatását kérem vala [Dés; DLt 294].

2. ápolás; ingrijire; Pflege, Betreuung. 1737: Kilim Marton Felesége ... Kétségben esésre vévén magát, étetőt vött bé ... már tudára lévén az étetés Kilim Mártonnak ... Curáltatásában gyógyíttatásban, semmit sem mozdult [Kv; TJK XV/13. 35].

kúráltatik 1. gyógyíttatik, orvosoltatik; a fi tratat; geheilt werden. 1765: Ha ... azonn Murvai fején esett Seb curaltatott volna nem lehetett volna halálosnak mondani [Torda; TJKt V.259]. 1831: ha jo elein jo moddal dajkálják a' beteget 's orvosságal életetik meg gyógyítható nyavalya a' Cholera, de ha nem curaltatnak hamar halálössá válik [Vaja MT; HbEk].

2. gondoztatik; a fi ingrijit; gepflegt/betreut werden. 1772: Ádamosi Malma ed Excellenciájának más külbomb provisioval, s procuratioval curaltatott [Sövényfa KK; JHb LXVII/2. 358].

kurászta főcstej; coraslá; Kolostrum, Biestmilch. 1838–1845: „Kurászta (:latin colostra) román „kórászték”: előtte szülés és borjúzás után. Erre jó magyar szavunk van, a főcstej” [MNYTK 107].

Feltűnő, hogy a román eredetű szóra Erdélyből csak egyetlen és viszonylag késői adalék került a gyűjtő tollhegyére, holott ilyen alakban és szóközű hangjának zöngésülésével keletkezett *gurászta* formában (mindkét esetben több alakváltozatban) a XIX. századi szótárakban (Sándor, Sokféle XII, 180, Márton szótárai, Tsz, CzF) gazdag alakváltozatú adalékokkal címszóként szerepel; a Tsz első adaléka meg éppen 1797-ből való. A magyar nyelvjáráásokban való széles körű jelentkezésére a XIX. század második felétől főként a MTsz és még bőségesebben az RK szolgáltat te-mérdek adalékával bizonytságot.

kuratela 1. gondviselés; ingrijire; Versorgung, Fürsorge. 1724: Faragó Ferenczné, Imecs Mojsessel litigalodván Néhai Imecs Mátyásnak jószágának és Arvai-nak Curatelájok iránt provideállyon kglmetek edgy olyan Curatorrol, aki az Árvákat jó erkölcsben educálja [ApLt 1 gub.].

Szk: ~ja alá vesz. 1734/1784: az Méltóságos Exponens Ur^a árván maradván Néhai Méltóságos Groff Teleki Pál Ur vette Tutelája és Curatelája alá [TKI St. Székely de Gyergyó (26) vall. — ^aGr. Teleki Sámuel].

2. gondnokság; curatelá; Kuratel, Vormundschaft. 1768: Ő kegyelmek, mind a' Tanitas modjában, mind a' disciplina tartásba a' Titt Curatélától fügjenek [Kv; SRE 226]. 1830: A' Tekintetes Ur(na)k ... abéli ki nyilatkoztatása hogy a Curatélája alatt lévő Szánto Sándornak Szabadon lévő Javai tartására és ruhazattyára elégségesek nem volnanak ... méltoztatott a Flgs K. Fő Kor(mány) Szék klmes Rendelése által a Tekintetes Urnak, a Curatori Hivataláról valo le mondását el nem fogadni [Ne; DobLev. V/1156].

3. gondnoki tisztség/hivatal; funcjie de curator; Amt des Kurators. 1726: Tiszt. Kurtány Josef Vram halála-

túl fogva vacantiaban léven a T. Curatela annakokáért ... említett T. Kurtany Josef Uram helyében surrogaltatik T. Erdélyi Janos Uram ó klme Curatori hivatalra [Kv; SRE 153].

kuratélatus gondnokság, gondnoki minőség; curatelá; Kuratel. 1830: A' Tekintetes Ur(na)k Arvai Székünkhez^a tett ... abéli ki nyilatkoztatása hogy a Curatélája alatt lévő Szánto Sándornak Szabadon lévő Javai tartására és ruhazattyára elégségesek nem volnanak ... a Curatelatussa Segedelmezésére ... a Lutjai Elek defectussával Szállott Jok(na)k Számára valo applaudatioját oly formán rendelni; hogy annak jövedelméről esztendőnként Számoljon [Ne; DobLev. V/1156. — ^aA Marosi Kerület Árvai Szék-éhez].

kurátor 1. gondozó; ingrijitor; Betreuer | gyám; tutor; Vormund. 1577: Vtolzor A gyermek ... haller gabort es Haller Istvant vallotta curatoranak maganak lenny [KvAkKt Mss 343]. 1595: Sombory Sándornak Farkasnak és Gabornak es három rezre Jutottanak Somboron ket Aranj lanchok ... Ezekis Somborj Sándor vgj minth Curator kezenel vadnak [Zsombor K; SL]. 1702 k.: Az Árvák Curátoránál 40 forint maradván fel 15. Esztendők el folyása alatt annuatim 4. forint Interestével Compútálódát 108 forintra [Abrudbánya; Born. XXXIX.6]. 1734: Groff Teleki Sámuel Urnak Curatora is ugyan az Ur volt [Kv; TKI Andreas Huszti (34) vall.]. 1774: Férjem boldogtalanságára nézve ha tovább élne-is Házunk és kedves Gyermekeink melly nagy tehetlenségre 's boldogtalan állapotra jutnának, különös Gyámolok, Tutorok és Curatorok nélkül [Kozárvár SzD; Told. 23]. 1799: az Árvák Vagyonyainak számba vételek, és a mostani rendeltetett Curatornak Tkts Hatfaludi Josef Urnak által adása véget Com(mis)sariusok(na)k denomináltván ... el végezését a dolognak meg akadályoztaták [M.egregy Sz; Somb.I]. 1820: A Szánto Sándorné Várad Agnes Személyéről és a gyermekekről is gondoskodni kellettven ezeknek intertentiojakra és ruhazattyakra Szili Ioseff ... a gyermekek Curátorának ... nevezetett ki [Ne; DobLev. V/1039].

2. kb. világi gondnok; curator; (weltlicher) Kurator, Verwalter | felügyelő; supraveghetor; Aufseher. 1662: Curátorok előtt való perek [SKr 414]. 1710 k.: Karancsi Zsigmond pénzperceptor és az építés kurátora volt minden pénzfizetés nélkül [BÖn. 888]. 1726: minden megyében fő megye bírása vagy curátor állíttassék [Somlyó Cs; SzO VII, 324]. 1739: Jósika Imréné, Bánfi Susánna Aszszony miképpen Certificaltta Teleki Dávid és az én Curatorimat Executiora, arról valo Relat(oria) [Kendilóna SzD; TKI]. 1746: az intentalt poena Kováts István Curátor ó Kglmén hogy exigtaltassék nem adjudicaltatik [Torda; TJKt III. 42]. 1752: A mi holtunk után pedig ezen Háromszáz ~ 300 Magyar Forintnak Interestirül valo Dispositio hagyattatik a Kolosvári ... Ecclesiasticus és Civilis Curatorok Dispositiojára [Kv; KvRL VII. 22]. 1798: Vice Ispány Tekintetes Gilyén János Ur ... Néhai Méltóságos L. Báro Szentkereszti Sámuel Ur Crida alatt lévő Jozságainak Curatora [Ne; DobLev. IV/807]. 1828: A' Curator Urak jobb neven vették volna a' bővebb Correspondentiát | A' könyv-vi'sgálat itt szorossan veszen mindent; de tsak ugyan a', Crisis alá jött Voltér munkái 's más mintegy 35 darab könyvekis — a'

mint a' Curator Urak biztatnak ki fognak adódni [BetLt 4 Hodor Károly lev. Bécsből].

Szk: *fiskális* ~ fiskusi gondnok. 1738: Endes Fiscalis Curatornak Biro Uramni kenyeret pisztrangot es hust de. 18^a [Kvh; Bogáts 8. — ^aAdtam] * *külső* ~ világi gondnok. 1708: Belső Curator Ur(am) ő kglme, Külső Curator Uramékkal edjütt az T. Ekklesia hasznát néző dolgokban . edjét értsenek es edjütt percipiallyanak es erogallyanak [Kv; SRE 107].

3. *ref* egyházközségi/megyei gondnok; epitrop; Gemeinde/Kirchendistriktsvorsteher. 1652: Az itt valo Reformata Ecclesianak Curatori es Moderatori is az ket dologra vigiazanak . . . , hogy az felsages Jstennek tiszteleti közötttek viragzek, es a Ecclesia mellynek tarsosagaba(n) vagynak naponkent eoregbullien [Kv; KvRLt X. A. I]. 1673: Az Colosvari orthodoxa Eccle(sia)(na)k Curatori ugy mint Actorok, az I. Desi Istva(n) elle(n) allegallyak, hogy kantorunkat rut illeten pogányi modra valo bögesével megh czufolta [Kv; TJK X/1. 328]. 1720: a Szász Natio reszerül is a Curator deficalvan Tiszt Pataki Pál Vr(am) ő klme Curatornak választatik [Kv; SRE 137]. 1724/XVIII. sz. köz.: Hegyesi Mihály Görgényi Tractusban lévő R(e)fta Eccle(na)k Curator (GörgJk). 1741: mais, az egigiki Malombiró Catholici; noha az Reformata Eccla Curátort illetné a Malombiroság [Dés; Jk 547b]. 1761: En magam tiltottam Lukatzi Sigmund Uramat az kullátor (!) porontsolattjából hogy a Templomban ne járjon valamedig nem tabol hogy a Magat abol az tisztatálan (!) életből admióialtottam hogy nyolcad napon tisztítsa magat mivel hogy kulátor voltam [Tordátfva U; Pf]. 1874: Szavazat többséggel megválasztott kurátornak Babos Jozsef volt kurátor 3 évre [Burjánosbuda K; RAK 19].

Szk: *belső* ~ *ref* kebli gondnok. 1708: Belső Curator Ur(am) ő kglme, Külső Curator Uramékkal edjütt a T. Ekklesia hasznát néző dolgokban . edjét értsenek es edjütt percipiallyanak s erogallyanak [Kv; SRE 107] * *civilis* ~ világi egyházgondnok. 1752: A mi holtunk után pedig ezen Háromszáz ~ 300 Magyar Forintnak Interessirül valo Dispositio hagyattatik a Kolosvári . . . Ecclesiastus es Civilis Curatorok Dispositiojára [Kv; KvRLt VII. 22] * *első* ~ egyházi-főgondnok. 1765: Kizsolitván Isten e' Világbol Néh. Tiszt. Püspök Verestoi György vramat, ki ez Ecclesiában első Curatorságot viselt; választatott és tétetett ő kegyelme helyében . . . mint első Pap, Ecclesiasticus első Curatornak Tisz. Esperest Soos Ferentz Vram [DobLev. IV/214] * *inspektor* ~ felügyelő-gondnok. 1842: a' Consistorium tégedet tiszt Inspector Curátornak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *számadó* ~ kb. szádagondnok. 1882: ha a büntetendők büntetését a Számadó kurátor elmúlasztandja a büntetés rajta vevődjék fel [Damos K; RAK 200].

4. *rk* megyebíró; epitrop; Kirchensprengelverwalter/vorsteher. 1804: Lukáts Simont az oda valo Venerabilis Rom Cath Ekklesia Megye Biráját v. Curátort Szentegyházfiaival^a . edgyütt, a ki Nevezett Megye Biro Házánál meg tanáltuk, Szorol Szora fel olvasván előttek az Instructiot a' Megye Biro tónn ilyen feleletet^b [Szárhegy Cs; Born. XVd. — ^aKöv. két név. ^bKöv. a nyil.].

Figyelemre méltó a köv. kijegyzés: 1835: hozzanak . . . Bizonyítványt a Tiszteletes Paptól is arról, hogy ki melyik esztendőben volt Megyebíró (Aeditans) vagy Harangozo, Curatoroknak pedig magokat rectifica-

tiokor ne irassák [Vaja MT; HbEk]. — Ebből úgy látszik, hogy — legalábbis a Marosi ref. egyházmegyében — ref. eklézsiákban is volt megyebírói tisztség, de ez nem volt azonos a kuratorsággal.

5. kb. várgazda (a vár gazdasági ügyeinek gondviselője); administrator al cetájji; Burgverwalter. 1662: Gyulai Ferenc . . . egyik curátor volna . . . maga kaput csináltatna De a curátorok mind kapuját, s mind egy nagy öreg vigyázó csárdát csináltattak vala | a mostani igazgatás ott benn a curátorok kezénél volna [SKr 482, 497].

Szk: *principális* ~ . 1662: az népnek a várban való esküdtetése, pecséttel való bocsáttatása egyedül csak a principális curátorra hagyottat vala [SKr 579].

6. *diákny* felügyelő; supraveghetor; Aufseher. 1870 k./1914: Congregatio: iskola szolgálk gyűlése, melyre szerdán és szombaton d. u. 3 órákor, cantus után, ad congregationem kiáltással a kis csengettyűvel hivattak össze. Ezen a felügyelő, curátor. — pápa számbavette, beosztotta szolgálatokra (cursor, vigil) munkákra kirendelte, szóval igazgatta és fegyelmelte a collegiumban ingyenesen lakó, szolga címen tanuló ifjakat [MvÉrt. 8].

A ref. collegiumokban a szegény sorsú diákok ingyenes tanulásuk fejében szolgálk teendőket (takarítás, vízfordás stb.) végeztek. Kijegyzésünk tanúsága szerint a szolgálkiaság intézménye csak valamikor a múlt század végén szűnhetett meg.

kurátorátus egyházi főgondnokság, egyházi főgondnoki tisztség; funcia de epitrop, epitropie; Amt/Stelle des Kirchenobervorstehers. 1748: Néhai Tiszt. Superintendens Deáki Jósef Uram(na)k ez Életből lett kiköltözése után Vacantiában maradván Ecclesiánkban az Ecclesiasticus Curatoratus es a Venerab. Consistoriumban lévő Praesesség: azon Curatoratusra es Praesességre denominálták . . . Tiszt. Esperest Szatmári Sigmund Uram [Kv; SRE 181]. 1799/1802: ezek^a, mint Ekkla Erdeji a' Refor Földes Uraság(na)k a' Curatoratus(na)k, és a Conceduens (!) Espereseknek dispositiojok alatt légyenek örökké [Erdősztyörgy MT; MMatr. 147. — ^aAz erdők].

kurátori 1. ~ *hivatal* gyámi tisztség; funcia de tutor; Vormundschaft. 1761: Tudjae a Tanú hogy . . . Gróff Teleki Pál Ur . . . nemdenem hiven és igazán maga Tutori s Curátori hivatallyának^a megfelelt légyen? [BSz; TKI vk. — ^aGr. Teleki Sámuel mellett]. 1830: A' Tekintetes Ur(na)k Arvai Székünkhez^a tett . . . abéli ki nyilatkoztatása hogy a Curatélája alatt lévő Szántó Sándornak Szabadon lévő Javai tartására elégségesek nem volnának (:a mely oknál fogva Curatori Hivataláról leendő le mondásatis jelentette:) méltoztatott a Flgs K.Fő Kor(mány) Szék Klimes Rendelése által . . . a Tekintetes Urnak a Curatori Hivataláról valo le mondását el nem fogadni [Ne; DobLev. V/1156. — ^aA Marosi Kerület Arvai Székéhez].

2. egyházgondnoki; de epitrop; (kirchen)kuratorisch/vorsteherisch. 1765: Tiszt. Esperest Soos Ferentz vram, mind nehezeden kezdett idejére, mind Curatori és Esperesti Hivataláról járo sok rendbéli foglalatosságára nézve [DobLev. IV/214]. 1786: Consistorium gyűjtöten

Néhai Tktes Radnotfáji Sigmund Ur Domesticus Curator halálával lett Curatori vacantiának supplálása iránt [Kv; SRE 242]. 1823: Az Ekla Törvényeit nem observáló Ember(ne)k büntetéséből 2. rése a' Curator kezébe mennyen . . . a' Curátor kezébe mentnek bé kel tété-

tódni a Curátori Számadásba [Nagykapus K; RAK 33]. 1839: A Curatori számadás az érkező visitatoria készen lenni rendeltetik [uo.; RAK 16 esp.ut.].

Szk: ~ *hivatal* egyházgondnoki-tisztség. 1726: Kurtany Josef Uram helyében surrogaltatik T. Erdélyi Janos Uram ő klme Curatori hivatalra [Kv; SRE 153] * ~ *tiszt* 'ua'. 1706: Curatori Tisztre választott a' T. Consistorium meg edgjező voxabol N. Ujhellyi Ferentz Ur(am) ő klme [Kv; SRE 16].

kuratória kb. várgazdai hivatal; administratja cetájii; Amtstelle des Burgverwalters. 1662: ottan meghirdettek: senki a kapukon a curatóriáról adandó pecsét nélkül, valamig a várba be nem esküszik, el ne bocsáttatnék [SKr 579].

kuratória-szék kb. egyházgondnoki testület; consiliu de epitrop; Körperschaft der Kirchenvorsteher. 1695: Ha mi difficultas esik . . . dolgaban a' Quartasnak vagy ugyan valami kár tetelt a Curatoria Szék kezében talál, suhuva ne appellallasson, hanem vegső sententiát ezen széktől végyen, és ugyan azzal megis elegendyen [Kv; SRE 38].

kurátorné (egyház)gondnokné; sojje de epitrop; Frau des Kirchenvorstehers. 1846: Imre Mihály csunyan alatsanul le motskolta, gazolta Dosánét ha azon motskolodás igaz — úgy mint Inspector Curatornénak azt el szenvedni-halगतni nem lehet [Kakasd MT; DE 2].

kurátorság 1. gondnokság; curatelä; Verwalterschaft. 1734/1784: mig az Ur Teleki Sámuel Ur Cuřatorság alatt volt egy rendbéli Seprő szin Anglia köntöst csináltatott volt [TKI Steph. Székely de Györgyó vall.]. 1761: Curatoria s Tutora lévén néhai Mgs Gróff Teleki Pál Ur, Mgs Gróff Teleki Samuel Urnak, tudom, hogy Curatorságát jól és hiven viselte [Csáka SzD; TKI Kis Márk (50) jb vall.]. 1769: Sem Tutorság, sem Curatorság alatt nincsen Bálínth^a, hanem én s' a' Léányom tartyuk [Ne; DobLev. II/408. 7a Catherinea Dobai alias Bán (65) vall. — ^aNéhai Dobai Dániel fia]. 1827: Hogy Curatorság alá ne tevődjen arra fontos okaim vagynak [Uzon Hsz; Kp V. 351 Kispál Károly Kispál Lászlóhoz].

2. egyházgondnokság, egyházgondnoki tisztség; funcia de epitrop; Amt des Kirchenvorstehers. 1746: Tktetes Donát János Ur(am) önként maga Generositásából, és az I(ste)n Házához való kegyes indulatjából magára vállalá a' Curatorságot [Sepsisztiván Hsz; SV-Jk]. 1836: haladékon kívül jo kedvel végye fel a Curátorságot, ha még meg nem tette [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály un. esp. lev.].

Szk: *első* ~ (egyházi) főgondnokság, főgondnoki tisztség. 1765: Ki-szolítván Isten e' Világbol Néh.Tisz. Püspök Verestoi György vramat, kik ez Ecclesiában első Curatorságot viselt; választatott . . . helyében . . . Tisz. Esperes Verestoi Ferentz Vram [DobLev. IV/214].

3. az egyházgondnoki tisztség ideje(idő)tartama; timpul cit un epitrop este în funcjie; Zeit(dauer) des Amtes des Kirchenvorstehers. 1820: Bászról^a azt mondhatam, hogy ő éppen Curatorságomban Szosztyárságáért a' Templomba(n) a' Püspök jelen létebe a' Papot és az Ecclesiát meg követte [Aranyosrákos TA; JHb 48 Biro Gábor (69) hites assz. nyil. — ^aBása György udvari borbély]. 1845: Árva Vintze János . . . Curatorságába . . .

Sindejeződött meg a' torony [Domos K; RAK 119]. 1850 k.: 1822 . . . ujj Papi lakot építtetett az Ekklesia . . . Ns Szétsi Seres Sándor Curatorságába [Szucság K; RAK 96]. 1861: Ujvári Gáspár András a Templom is az ő Curatorságába 'Sendejeződött meg [Damos K; RAK 191].

kuratrikátus gondnokság; curatelä; Betreuung. 1739: Máriának Ferje decedált, és . . . az Anyja Curatricatusa alatt vagjon [Dés; Jk 316b].

kuratrix gondnoknő; femeie autorizată să exercită dreptul de curatelä; Betreuerin. 1651: menenk Nemzetes Banffi Sigmondne Azzoniomhoz . . . Vas Lazlonak, es vas Janosnak Curatrixahoz [WassLt]. 1781: Taplocai Holló György gyalog katona pretendálja . . . Holló Ferencről született gyermekeinek curatrixától . . . a csiktaplocai határban lévő szántóföldeket és szénafüeket . . . melyek így constálnak a judicium előtt, azért tartozik az incta curatrix azon 16 forintokat elvenni [Taploc Cs; RSzF 248]. 1802: Dobolyi Joseff özvedgye T. Trauzner Judith Aszszony Gyermekeinek, Istvánok, és Klárának természet szerént valo Tutrix és Jóságainak Curatrixa [Torda; DobLev. IV/857].

kuratura írtás; curăturä; Rodung. 1757: Folthi Balint Ur arra biztotta Öket hogy . . . ne féllenyek, benne^a meg tartya, Senki Kuretuorjokat hogy el foglalja nem engedí [Kimpur H; BK ad nr. 144. — ^aA házakban]. 1767: Méltóságos L.Báro Zágoni Szentkereszt Sámuel Ur az Valopodulujban kitől menyire valo kuraturát betsültetett el, s menyit fejetett két izben, 's mi restál, arról valo Specificatio [Hosszúaszó KK; SzentkZs]. 1784: egy kis oklosi Embernek a Kosztési határban lévő kuraturájában legeltetett a Biro . . . négy ökröt [Kosztés H; BK sub nro 310 Csogán Szándru (30) jb vall.].

kurátus kb. oktató-felügyelői tisztség/szolgálat; funcia de instructor-supraveghetor; Lehr- und Überwachungsamt/dienst. 1870 k./1914: Kuratus: volt a neve azon végzett theologusoknak, kik köztanítói vizsgát téve, s év elején fölesketve, a rendes tanárok — különösen a pedagogarcha — felügyelete alatt az 1–4. elemi és I–VI. gimnáziumi osztályokban — amazokban minden, ezekben a képzettségüknek megfelelőbb — tantárgyakat tanítottak. Ők voltak az egész bennlakás (internatus) felügyelői a praecesre, templomba, temetésre, játszóhelyre stb. vonulások vezetői [MvÉrt. 18].

kurázs bátorság; curaj; Mut, Tapferkeit. 1799: Györfi Mária . . . nem átalította . . . azt mondani . . . kinek volna annyi kurásia a' réa valo fekvésre | kinek van annyi kurasia, hogy réam fekvügyék [Dés; DLt]. 1823–1830: Ez a Pál^a Azt mondják, gyenge katona volt, úgy is látszott, sem tudománya, sem kurázsija, hanem egy kényesen felneveltetett úrfi volt [FogE 152. — ^aGr. Bethlen Pál].

Szk: ~ *ra vetemedik*. 1823–1830: én sem mertem volna erre a kurázsira^a vetemedni, ha észrevettem volna, hogy az univerzitás törvényei között milyen nagy tilalom vagyon akármihhez is nyúlani [i.h. 223. — ^aA göttingai füvészkertben növényt kitépni] * ~ *t ad*. 1806: az ő alkudozásának egyéb czéllya nem volt, hanem hogy

ezen mézes reménység alatt, Nagyságodnak kurászt ad-
jon a' több vásárlásra [Mv; Ks 94 Thuróczy Károly lev.]

kurázs kb. talpraesett; curajos, indráznet; erfindungsreich. 1823–1830: Fogarasi Szabó Sámuelnek a felesége üzte a szabómesterséget ... faluról falura járt dolgozni az urakhoz, s még katonatiszteknek is dolgozott, kurázs bator asszony volt; s talán ivutt is [FogE 58–9].

kurc szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ot vall kudarcot vall; a suferi un eșec; mißlingen/glücken | megszégyenül; szégyenben marad; a se face de rușine; beschämt werden. 1575: Mikoron á Király népe olyan kortzot vallott volna á Nagy Simonnál, Halálra bankodnac vala á Ho^csec reyta, es czac nem á tu^zre tešic vala magokat éro^ctte. Mert Dégyenlic vala, és igen bankodnac vala az o^c ió neuknec el veštéssén | fél vala az iámbor Szilágyi Mihály, hogy olyant ne inditana az o^c fel fuualkodasából és hertelenkedésébo^cí^a, Hogy annac vtánna kurtzot vallana miatta, és nagy bo^c mérembe hozna magát, és mind az o^c egéš nemzetséget [HeltKr 1196, 123a. — ^aUnokaöccse, Mátyás király]. — E szóra nézve l. TESz kudarc al.

kuretor sajtófeleség; curátor; Käseart. 1805: a Nyári pásztoraltatáskor én is nem meszszeré Juh pásztor Lévén, egykor haza felé jöven ketten az pálinkára mentünk ... Lattam hogy egy darabotska kuretor a Tarisnyából ki vett s azt ott ketten megis ettük [Libánfvá MT; Born. G. XVI. 1 Gliga Szimion (15) éfiu Legény vall.].

kuretura l. kuratura

kúria 1. udvarház; conac; Herrenhaus/sitz. 1597 k.: harmad fel Curiat Adott az Regius en kezembe, kit az te magad valloies meg fatealnak [JHb XXIII/3]. 1599: az Repulsiort, azon nagj Imre altal mi uelunk az eo felesége báthory Sigmund urunk Curiabajab(n) ok adasra Intete és citaltata^a [Pocsfvá KK; JHbK XIV/37. — ^aA foglaltsnak ellenálló Mikola Jánost]. 1681: Vagy(on) ezen Faluban egy Pap Ferencz nevé Özvegi Asszony, kinek szabad Udvarháza, két teleken vagy(n); Jobbak gyokatis tart egy nyihanyat az Udvar ház Telekén; mikor, s ki által eximaltatott ezen Curia, senki nem mondhattja [A.nádasd H; VhU 94]. 1706: Az Curianak vas Zárajait el vitték, s edgy faragó fejszét is [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1732: A meg irt Curia^a Külömben jo tágos lévén, az itt valo Oeonomiához valo Curia mindefele meg kívántathato épületeivel edgyütt rajta jo tágossan s tisztességesen el fér [Szászsztyakab SzD; TSb 51. — ^aEz a 2. jel. alá tartozik]. 1763: Curiám invádáltatván, ablakaim bé rontattanak, ajtaim bé lödöztetettek [Nsz; Told. 33/22]. 1826: az egész falu tsudálkozott ... , hogy lehessen olyan helyre Curiát Építeni, mely a falutól félre egy magos helyen fekszik iszanyu oldalos és hápa hupás [Alparét SzD; BLt II.11]. 1851: Egy Oroszlán című vendégfogadó a' Curiával szembe [Erdősztygyörgy MT; TSb 34]. — L. még UF I, 175.

Szk: nemes ~ 1714: Szeredai István tserélt ... holmi szántó földeket öszve hogy azokon nemes curiat erigallyon [Mezőmadaras MT; Ks S. 16]. 1732: a Nemes-Curia ... oldala ... nagy részint kül belől tapasztott

[Szentjakab SzD; Told. 11/67]. 1777: egy földetskének a vegire tsinált volt Nehai Pap Gábor eo klme egy Juhász Házikot, azután a maga Nemes Curiáját ugj vitte azon földek végeiben valo nyilatskára [Marossztygyörgy MT; MkG 36. 5/5]. 1780: Tudgyae a Tanu ... hogy Nehai Tekintetes Osdolai Vas Ferencz Vr Reliktaja Tit Boér Agnes Aszszony ... Berekereszturi Nemes Curiából egy Francia posztóból valo Nemet Köpenyegit a Pitvarából ki lopta el? [Msz; BetLt 6 vk] * örökös ~. 1779: ezen Patzolai Curiát, és pusztulni hanyatlott Udvarházat reparálhatná ezen örökös Curiának azért szükségesképpen lehető meg ujítását jobnak, és jövődre is hasznasobnak allította lenni [Nagylak AF; DobLev. III/522. 1b].

2. nemesi telek, udvarháztelek; curtea conacului; Grundstück eines Herrenhauses. 1638: Az eöreg Curia mellett oldalul vagion meghint egy Curiaczka [A.porum-bák F; UF I, 662]. 1656: Kün az Curian vagio(n) egy kut sendely heizat alatt Vagy(n) egy Malomis [Dobozak; Mk Inv. 7]. 1680/1785: azon Curiában lévő also kö házat mind Curiájával edgyütt adák örökösön ... Détsi István Uramnak Feleségének [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 271]. 1720: hivata minket ... Gróff Conspurgi Conspurg Pál ur(am) eo Nga Simenfalvi udvarházához a végre: hogy eo Nga, az mellj kö és fa épületeket, kerteket épített azon Simenfalvi Curiá(n), funduson ... aestimálnok [Siménfvá U; JHb XVIII/4]. 1797: az Udvar, V(agy) Curia mellett bé-járo Eke ut [Cége SzD; WassLt Conscr. 538]. 1816: Vagyon ezen körül szomszédolt Curiaba bé-járo kapu [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24/6]. 1845: Szamosujlakon néhai feleségem Rátz Iustina árvaít illető portiótskám áll egy Curiából [Szamosujlak Sz; Végrr.]. 1862: A' Curia kerítve van avult sövény vessző kerteléssel, s also fele gaz kertel [Mezőbánd MT; TSb 39].

Szk: fogott ~ (közföldből) felfogott nemesi telek. 1778: A fogott Uji Curia ... Gyümölsössivel edgyütt légyen örökösön Trauzner Judith Asszszonyé [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 4a]. 1781: a Gerendi László Uram fogott Curiáján fellyül lévő hely a Detrehemi utig hasad kétfelé^a [Mezőcsán TA; i.h. III/560a. — ^aAz osztózás rendjén] * nemes ~. 1702: Petki^a felső Szeri kenderes kerten alól nékem Nemes Curia helyett jutott darabotska pasintban lévő helyel együtt [Hr 1/22. — ^aPetek U]. 1718: Tudom azt bizonyoson, hogy Miko Judit Asz(on)nyak az melly Joszagj voltan(a)k és vadnak minden proventussit az Sz Mihály nemes Curiaban takarítottak, és az mit acquiraltak is edgyütt acquiraltak eo Kglmek [Szentmihály Cs; Borb. II Fel Csik Széki Sz. Mihály Buzás András (64) major pp vall.]. 1801: azon nemes Curiának Nap Nyugott felől valo része ... el lévén foglaltatva, és betsültetve ... a még hatra lévő hejánosságot azon nagy Udvar Házból kellett volna potalni [Székfvá KK; Kp II. 58] * nobilitaris ~ nemesi telek. 1689: perbe(n) fogtam vala szegeny Boer Sigmund Uramot, de az törvényre ne(m) mervén magát bizni az dolgo velem bekeségre hoza es mégh az Nobilitaris Curia-jatis Kobzos Tamás(n)k keziből ki bocsatta [uo.; Szád. Sárosi János vall.]. 1716: Vagyan ezen fenn specificalt Grid nevű falunak dél felől való oldalában egy szép prospectusú domban építetett nobilitaris curia [Grid F; VKU 282]. 1727: Ezen Inventált Nobilitaris Curiat ... bikfa deszkakból valo ... Kollat veszi környül

[Csákgorboró SzD; JHbK XXVI/13. 12] 1794: lévén ... Rosnyai János Urnak itten M Bándon egy Nobilitaris Curiaja s két Populosa Colonialis Sessioja ... mellyeket ... elfoglalván ... mint Vér Atyafi reluált [Mezőbánd MT; MbK XII. 101]. 1797: Egy Nobilitaris Curia [M. igen AF; DobLev. IV/777] * *puszta* ~. 1652: Egy puzta Curianal lakik egy Szeoleosi Georgy nevű Szabados | Vagyon egy puszta Curiais [Pusztakamarás K; GyU 138] * *pusztás* ~. 1773: Nemes Zemplén Vármegyében Bodrok Keresztur Várossában .. Lévo pusztás Curia [Incz. XI. 15a. — Alvincen (AF) kelt egyezségével] * *udvari* ~. 1850: Bokor Nyikuláj ... azon telek meljbe most lakik a felső fele tiszta udvari kuriából szakasztott [Sárd KK; WassLt].

3. kollégiumi udvar; curtea școlii/colegiului; Hof eines Kollegiums. 1870 k./1914: Curia: nagy és kis curia, a kollégium nagy és kisebb hátsó udvara, játszó-tér, kifutó hely, a tanterem és szobák fűtésre bevasárolt 30-40 öl tűzifa lerakó helye [MvÉrt.8].

A Kolozsvári Református Kollégiumban a legújabb időkig az ó-kollégium épületében levő zárt, négyszögű kisebb udvari és az ó- és új-kollégium között elterülő nyílt, nagy játszótérét kis-, ill. nagykúriának nevezték.

kúriabeli udvarháztelki; din curtea conacului; von dem zu dem Herrenhaus gehörigen Grundstück. 1804: (A háza) Csüres kertnek és major háznak használhatása végett a Curia beli részihez^a jutott [Marosszimre AF; DobLev. IV/874. 12a. — ^aA Barthos Juditéhoz].

kúriácska udvarháztelkecske; lot mic unde se află conacul; zum Herrenhaus gehöriges Grundstückchen. 1638: Az eöreg Curia mellett oldalul vagion mēghint egy Curiaczka [A.porumbák F; UF I. 662].

Szk: *nemes* ~. 1718: lévén az Piacz szerben egy puszta romladozott kő háza nemes Curiacskájával és kertecskéjével edgyütt [Torda; JHb XV/17] * *nobilitaris* ~. 1755: Nobilitaris fél Curiaiska [Mv; Told. 47/52]. 1804/1816: Patak falván^a egymás mellett két kis valóságos nobilitaris Curiaiskája a Falu derekába [Jobbágyfva MT; EHA. — ^aU]. 1846: Léven .. Jobbágy Falván két kis valóságos nobilitaris Curiaiskája [BálLt 92].

kúriahely udvarháztelke-hely; lotul unde se află un conac; zum Herrenhaus gehöriger Grundstückplatz/stelle. XVIII. sz. eleje: Haczszeli fű velő Livadiát, Curia helljet Csüres kértett Veteményes kértett fel kell méretni [H: JHb XLI]. 1776: ottan az helyet nem szeretvén transmutálták Lakásokót az mostani residealo Curia helyre [Marossztgyörgy MT; MkG 365/3].

kuriális I. mn I. udvarházhoz tartozó; care aparține de conac; zum Herrenhaus gehörig. **Szk:** ~ *birtok*. 1853: Mely Arandaba ki vett Curialis Birtokrol Szollo egyezmény .. mind a két felek által a fen irtanak minden pontjait el esmértek és el fogattak aról igaz hittem szerént bizonyított [Egerszeg MT; DobLev. V/1361] * ~ *fundus*. 1744: Curialis Fundus vagyon edgy Allvintzen^a az Piatz soron [Ks 23. XXIIb — ^aAF]. 1761: az Curialis fundusnak .. nagy része körös környöl pusztán hagyatott .. az barazdais, mely distigvalta az irt Curialis fundust az szomszédoktól, obliteraldot [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX.3] * ~ *háztelke*. 1773: ő kigyelme azon Curialis ház Telkét ... Szaba-

doson építgesse és conserválgossa [Alvinc AF; Incz. XI. 15] * ~ *hely*. 1734: az ott lévő Curialis helynek Nalátti János Uram felől valo Particulája [M.brettey H; JHb XXXIV/34]. 1751: (A) Haller részre jutot curialis hely [Fiátfva U; JHbK XXIV/14]. 1844: Az Enyedi Curialis helynek az Uttza felől valo ki egyenesítésére az Várostol nyert 60 □ quadrat öleknék 30 Rforintokkal lett kifizetéseiről [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249] * ~ *helyecske*. 1781: egy Curialis helyetske [Berend K; CU] * ~ *jószág*. 1767: A Bornyu Sziget vicinussa egy felől ... ā Maros, más felől pedig ezen rész Curialis jószág [Csapó KK; Berz. 7.C. 6]. 1817: Ifjabb Nagy György Ur ... Grof Lázár Josef Ur ő Nagysága Maros Sz:Annai Curialis Jószágá fő Gondviselője [Bözöd U; Borb.II. — ^aMT] * ~ *lakótelek*. 1815: Säärden résidiáló Szilágyi Ádám ő klmének, hogy a' Säärdi Curialis lako Telke épületei .. mind eddig elé a' birtokába Szabadan vagynak .. bizonyittjuk [Sárd AF; KmULev.3] * ~ *pusztahely*. 1844: Dobai Josefinek 1767-be ... a Nagylaki Curialis pusztá helynek adquisitionalissa örökös Csere mellett [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249 levéljegyzék] * ~ *telek*. 1818: Egy Curialis Telek ... vagyon a' Sipos nevű hely alatt [Előpatak Hsz; EHA]. 1827: A' Curialis telek mellett lévő sövény kertek, roskatt állapotba vagynak [Somkerék SzD; Ks 73/55]. 1846: a' tisztelet Groff Ur ő Nagyságát .. említett Curialis Telkébe, és aval edgyutt járo minden Jogaiiba innepélyesen introducalnok [Dés; Ks 68.48.37].

2. ~ *ház* udvarház; conac; Herrenhaus, Edelhof. 1761/1818: Vagyon egy hitván alá valo 's romlásban lévő ágasokra építettett alkalmas sendély fedél alatt lévő Curialis ház [Kisfalud MT; CU]. 1821: nehaj Groff Teleki Károly Bartok nevezetű Tisztye tsináltatta azt a Curialis Házat [Sorostély AF; Ks 79. 72]. 1846: vellek ... el mentünk az említett Curialis házba [Dés; Ks 68. 48. 37]. 1853: azon Birtokok mik az Curialis házhoz tartoznak [Egerszeg MT; DobLev. V/1361].

II. *fn I.* udvarház; conac; Herrenhaus. 1854: A Curialis zsendély fedelő [Málnás Hsz; MkG].

2. udvarháztelke; curte seniorială; zum Herrenhaus gehöriges Grundstück. 1744: Az fen annotált Curialis-hoz tartazando Appertinentiak vannak ez szerént^a [Alvinc AF; Ks 23. XXIIb. — ^aKöv. a fels.]. 1756: Vagyon magossan fel nőtt ki terjedet Ágaival egy szép Száldokfa lévén Diszére a Curialisnak | a Curialisra bé járo Kapu ... Áll három ... Cserefa mellékekből [Branyicska H; JHb LXX/2. 13, 20]. 1776: ezen Curialisnak éppen a' Végiben ... volt ... nem régiben egy Vetemény es Gyümölsös kertyek [Mezőbánd MT; WassLt G. Szodos (74) ns vall.]. 1827: el mentem ... Also Fejér Vármegyében Szent Benedekre a' Tkts Dobai Klára Tkts Bartok Ádám Vr(am) kedves élete Paárja Curialisában [DobLev. V/1126. 2a]. 1854: Léven Egerszegen^a Feleségem Réz Anna Jussán egy Belső Curialisom most jelen Curialisomba Bréza Todor lakik [DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével. — ^aMT].

Szk: (*fel*)*fogott* ~ közföldből kiszakított udvarháztelke. 1771: a' Pársoknak vettük fel a Lugosi Familia részére e Communi Terreno fel fogott curialisokot s kezdetük mérni a' Farago Elekné Gál Moinka (!)^a Aszszony fogott Curialisát [Fejér m.; i.h. II/428. 21a. — ^aAlább kétszer is *Monika* alakban].

kurialista nemesi udvarháztelken v. környékén lakó zsellér; jeler care locuiește pe sesia/în preajma unui conac; auf dem zum Herrenhaus gehöri gen Grundstück od. in seiner Umgebung wohnender Insté. 1764: Az Udvar előtt lévő Nemes hely vagyis Hostát ... mellyen a Curialisták laknak [Marossztkirály AF; EHA]. 1795: a Curialis helyen lakok, Curialisták [Rücs MT; BfR Conscr.]. 1796: A Parasztok Curialistákkal édgüt tsak nyoltzan lévén ... tartoznak két Kalangya buzát Papi bért adni [Szava K; SzConscr.]. 1799: az efféle Curialisták a földes Uraság által a' falun szerin kívül tulajdon maga allodialis földire épített Házakban laknak [Kv; Told. 35a]. 1825: minthogy az itten fel adott Curialisták között nekem is vagynak Curialistáim, a kiknek lako helyeik Eleimnek osztály szerint Curialis helyeknek jutottak, hogy ezeket volna képpen meg bizonyithassam, instalom a' Tekintetes Tisztséget méltotassanak nekem a Szolga Biro Ur' Relatioját és opinioját felelet végett ki a Szolga Biro K; Somb. II]. 1851: K.Jenei^a Curialisták másutt ... uradalmi szolgáltnak írják magukat [Szamosjenő SzD; TGSz 35. — "Kisjenői (SzD)]. 1855: (A) Makfalvi^a Jozságnban tartozott és tartozhatott curialisták, s illetoleg Zsellérek, 's általuk lett és teendő szolgálatok [Mv; DLev. 5. — "MT]. 1857: Ha allodialis Birtokon lévő Curialisták szolgáltnak évenként egyik egyik, 15. tenyeres napszámot [Cege SzD; WassLt]. 1867: haszon bérbe vettük legifjabb gróf Teleki Domokos vr birtokait, minden azokhoz tartozo regalé jogokkal, meglévő curialistákkal hat egymásutáni évekre [RLt]. — L. még DHn 50.

kurialista-ház kb. (kurialis telken v. környékén lévő) zsellérház; casa unui jeler (din preajma conacului); Kate auf dem zum Herrenhaus gehöri gen Grundstück. 1850 k.: Dobokai-Dersei és Sztinai építményeim: 1. udvarház, csür^a és ösven 10 Curialista ház [BetLt 1 Hodor Károly lev. — "Folyt. a fels.]. XIX. sz. köz.: Curialista ház [Dányán KK; DE 5].

kurióztás 1. érdekesség; lucrú interesant; Merkwürdigkeit. 1768: Az magyar praedicátorság állapotjáról írott apologiát ... Oda fel csak curiositásból is kinyomtatják [TML VIII, 110 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1758: Én pedig az magam privatim esett dolgaimat, hanem ha valami curiositásnak okáért, nem mind írom le [RettE 53].

2. kíváncsiság; curiositate; Neugier(de). 1629/1676: így is miért csinállyak szívemb(en) töb terhet, hogy végére is akarjak menni ki mit mond, kgl(d)ne)kis effele Curiositas n(em) kevés busulására volt [Somkerék SzD/Sv; WassLt]. 1710 k.: megzabolázzuk veszedelmes curiositasunkat, hitetlenségünket amaz nagy titok iránt, aminémű a szentháromságnak, Isten fia megtestesülésének, a bün bejövetele megengedésének titkai [BÖn. 457]. 1823-1830: én kurióztásból egykor a szobámnak szegletén ... valami székeket kihúzáván láttam, hogy a viaszosváson alatt a fal meg volt hasadozva [FogE 225]. 1839: Én kurióztásból bele néztem^a ... és szemeimmel láttam, hogy egy zsaskó tele volt pénznel [Borb. II Rázt Lupuj (77) szabados vall. — "A ládába].

3. gondosság; grija; Sorgfalt. 1787: olly Curiositasal conservaltassék a' Magazinum, hogy ha mi kár lesz

benne, a' Falus Biro több Társával fogja meg fordítani a' Falunak [Torockó; TLev. 3/2. 3a].

kuriózus 1. érdeklődő; care manifestă interes/curiozitate; interessiert. 1778: mint Curiosus ember igen szoktam observálni az ollyan hirű embereket ... töllök néha sokat ki tanultam az mellyel sokszor másoknak is használtam [Nsz; Ks 27. XVIIb St. Budai gub. janitor vall.].

Szk: ~ vmiben érdekel vkit vmi. 1749: Samarjai Péter ... holta után a' Jozsagával mit tsinált az Discus én abban Curiosus nem voltam [Szind TA; DobLev. I/236. 7b St. Szilágyi (90) ns vall.]. 1752: (A földet) lehet, hogy annak előtte más is birta, de én abban Curiosus nem voltam [Nagylak AF; i.h. I/251 G. Varga (50) jb vall.]. 1753: nem voltam curiosus benne hány házhely lehetett a mit birt [JHb XXX/9 Mich. Makai (55) de Recze Keresztur com. Doboca jur. ass. vall.] * ~ vmi iránt 'ua.' 1760: Mind ezen fündusak mitsoda Vicinitásakban legyenek, mitsoda nevezetű Jobbágysai, vagy Sellerei lakjanak rajta, mivel Curiosus iránta nem voltam, nem tudam [Dés; BK. J. Also (60) de Nagy Pestény vall.]. 1762: En Peti Mihály Curiosus lévén az iránt hallottam bizonyos hogy azon bor az Urfi eő Nságé lett volna [Branyicska H; JHb XXXV/51. 9]. 1778: Hány Antiqua Sesióji voltanak, és legyenek ... — ő Ngának a Vesselényi jussón én nem tudom, mivel hogy curiosus nem voltam az iránt [Mezőkók TA; JHb XI/23. 4] * ~ vmire a. 'ua.' 1770: Az utrizált Malmat ... hogy az oltától fogva fundamentumából el bontották volna, és renoválták volna arra curiosus nem voltam [Sövényfva KK; JHb LXVII/109]. — b. törődik vmivel. 1796: Kovrig Marton a Boltom körül lévő Épületekre legyen Curiosus [Nagyzsombor K; Somb. I].

2. kíváncsi; curios; neugierig. 1761: az Ilkis magok leveleit melyeket in figura sedis exhibealtanak s felolvasattanak ha Curjosusok kívántak lenni exhibiráltatták s lectáztatták [Kv; PolgK 41-2]. 1763: azon szuszékban lévő Buzát Sákokra tölvén meg nem számláltuk Curjosusok nem voltunk hogy nézegessük s számlálgassuk nem gondolván hogy még hitre kényszerítsenek érette [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 40] Muntyán Juon (50) sz. Vonya Todor (18) opilio vall.]. 1772: Dadai Josef ... mint Curiosus Frater ... azt mondá hogy Kerekes Jánosné, és ott ál vala a pincze Gatorja szegeletibe [Dés; DLt 321. 79b Sam. Tot (26) ns vall.].

3. ? 1757: a Bethlen Josef Vr részín valo Sudgia curiosusabb ember lévén Popa (:alias Flemind:) Vasziylt a taxáért szorongatta [F.borgó BN; BK. Popa Leontye (50), Popa Graeci Ritus un(ut) vall.].

kuriózusabbacsán gondosabban; mai ingrijit/cu grija; sorgfältiger. 1774: Ezen occludált kis Demonstratiótskat Curjosusabbatskan comportaltam volna de egész Confusioba voltam mert a mehes kertemet fel ver tek [Sáros KK; SLt XL Körmötzi Joseff Suki Jánoshoz].

kuriózuskodik 1. érdeklődik vmi felől; a se interesa de ceva; sich nach etw. erkundigen. 1793: A' Bor adás vagy vevés irántis mindenütt Curjosuskodtam ámint Ngdis meg parantsolta volt nekem [JF 36 LevK 366].

2. megérdeklődik vmit; a se informa despre ceva; sich nach einer Sache erkundigen. 1752: Meg parantso-

lam Tisztarto Uramnak hogy . . . vévén a' tudositást le inditsa, addig pedig én nem bátorkodom le indítását, mivel mikor meg indülék ere felé nem curiosuskattom . . . az M. Urtol, ha ugyan tsak külgyeke? [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

3. ~ *vmiben* érdekel vkit vmi; a interesa pe cineva ceva; an einer Sache interessiert sein. 1760: Mivel nem igen Curiosuskattam abba, bizonyosan nem tudam hogy hány esztendeje, miolta Mósa László Uram bé kezdett birni Arpástó^a nevű Faluba [Dés; BK. Fr. Also (35) de Nagy Pestény vall. — ^aSzD].

4. kíváncsiskodik; a fi curios; neugierig sein. 1780: ebben az említett Lakodalomban a melly abroszokkal s asztalkeszenőkkel, az asztal el volt készítve curioskodván, én szememmel láttam rajtok a Néhai Grof Bethlen Lajos Ur eő Nagysága nevit egy egy betűvel fel varva [Betlen SzD; BK. Juliana Ersekújvári (24) conj. St. Butzi vall.].

5. kb. forgolódik vmi körül/vminek érdekében; a se preocupá de ceva; um etw. geschäftig tun. 1756: eő Naga Udvarházai körül ruinak és defectusok ugy pusztulások estenek de nem Balog Mihály Uram incuriaja miatt mert azok körül Curiosuskodot volna [Szakatura SzD; TKI]. 1783: En mindenekre, nem vigázhattam, s nem is Curiosuskodtam [Buza SzD; LLt Csáky-per 110. L. 17].

6. ~ *iránta/vmi iránt* utánanéző vminek; a cerceta ceva; einer Sache nachsehen. 1765: történt azis olykor, hogy több s kevessebb a pénz Perceptor Uram asserralván hogy nincs annyi mint a Paraszt affirmálta, én curiosuskodtam iránta, s observálván a számolás béli hibáját Perceptor Uramnak osztán en demonstráltam [Tövis AF; Esz-Mk Vall. 222]. 1793: A' Bor adás, vagy vevés irántis mindenütt Curiosuskodtam [JF 36 LevK 366].

kurír futár; curier; Kurier. 1663: Mihelt az vezértől az currer megjö, akkor válik meg, vagy békeség, vagy had [TML II, 559–60 Kászony Márton Teleki Mihályhoz]. 1704: a kurucok egy kuriert küldötenek fel plenipoten-tiával [WIN I, 315]. 1804: 3. evocationis expositiot kell keszíteni . . . , hogy álljon készen és a második kurír hogy hozza el [Szászníyres SzD; Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. 1810: az adosságok dolga áll a mig a kurír viszzá jó [Kackó SzD; Kp II. 82 Újfalvi Krisztina lev.]. — L. még TML II, 557, III, 350; WIN I, 86.

Szk: *mezei* ~. 1705: érkezének Várad felől valami né-metek és rácok és egy mezei kurír, melyek azt mon-dották, hogy békeséget hoztanak [WIN I, 643].

kurka (posztó v. bőr) kabátka; scurtá, scurteică; Jäckchen (aus Tuch od. Leder/Fell). 1803: 'Siboi Tiszt Buzgo János visel hol fekete Mentét 's ugyan olyan színű Nadrágot, hol pedig Gyöngy szín kurta Kurkát feketébe szegve [DLt nyomt. kl]. 1804: Deák Já-nos . . . ruházattya völt világos kék Kurka, zöld hajto-kával [DLt ua.]. 1810: Egy bárány bőr kurka [Mv; Mv-Lev.]. 1839: Majláth Jeremiás . . . visel fejer zeke nadrá-got, durva vászonból készített tágos ujjú olah inget, szé-les övet, kurkát ujj nélkül [DLt 1355 nyomt. kl].

kurkász 1. kutat, fürkés; a cerceta/iscodi; nachfor-schen/spüren. 1710: Oda is utánok^a mentünk, mint a ró-kákat, úgy kurkáztuk, soha ki nem vehetők őket [CsH 378. — ^aA kurucok után 1706-ban].

2. kotorász, turkál; a scotoci; herumsuchen/stöbern. 1768: Itt Károlyi leg szerentsésebb már negyed napja hogy ért dinyén tsemegészik, az övé előre érik, a másoké senkijé, de magajébol szerzié vagy másokebol kurkász-sza az ő lelke tudja [Ne; Told. 5a].

kurlandus kurlandi; din Kurland; aus Kurland. 1823–1830: Mikor Göttingába voltam, ott láttam előbb, hogy valami curlandus deákoknak muszka módra egészen le volt nyírva az hajok [FogE 67].

kurral 1. (pénzösszeg) befolyik; a intra (despre bani); (Geldsumme) einfließen/kommen. 1756: Thordai ház és ehez applicaltott Harsanyi Samuelné Aszontól reluált sessio Uzoni nevezeten lévő, ezek(ne)k is taxájak még nem currál | Mészár Székek mindeniketől esztendönként négy négy arany taxa az arról valo különös Conventiok Szerint currál [Déva; Ks 101]. 1765/1783: Hogyha a' Venditorok azon Csekelaki^a Portiot valamely praegnans impedimentum miatt által nem adhatnák, és által adása hoszsztáskán terjedne tehát azontul egész az által adásig legalis Interesse, az Emptorok ő Nsgok fel adott pénzek(ne)k currályon [Kv; Dob-Lev. III/574. — ^aAF].

2. kb. érvényben/forgalomban van; érvényes; a fi în circulație; in Geltung/im Umlauf sein. 1740: ennek utánna a Francziának és hozzá tartozandóinak pénze-ket el ne vegjék, mivel tsak ennek az Holnapnak a végéig Currál a féle pénzek(ne)k az eddig valo válóra [ApLt I Dombi János Apor Péterhez Nsz-ből].

kurralható befolyható; (sumă) care poate intra; (Geldsumme) einkommen/fließen könnend. 1763: lévőlt legjen ez előtt az I. az A. eőkegelmétől bizonyos ideig ft 500 az olta curralhato interesse mind eddig fizetetlen [Torda; TJkT V. 184].

kurraltatik kb. törvénybe idéztetik/szólíttatik; a fi ci-tat în fața instanței; vor Gericht zitiert/geladen werden. 1629: Comparealvan egy feleol Paisos Istuan, mas feleol Thamas pap vram kepeben Istuan deak, s teonek ilyen jelentest, hogy az melj ellenkezesert a statutiokor Paisos Istuan curraltatot volt . . . az az Euocatio le szal, miuel Thamas Pap vram megh engedj hogy az kutra az eo hazatul menetelt czinaltathasson az maga hazatul [Kv; TJk VII/3. 164].

kurrens 1. folyó (ügyirat); (acte) curente; (laufende) Aktenstück. 1806: egy más szakaszos téka, melyben az 1791től fogva valo Currens Commissionális acták tar-tatnak usq(ue) 1793 [Szu; UszLt XII. 87].

2. ~ *jövedelem* befolyó jövedelem; venitul obținut; eingelaufenes Einkommen. 1825: Sokadalmok és Hétéi Vásárok curens jövedelmei A' két országos Sokoda-lombol gyűltbé juxta contra quetantiam 3 Rf. 63 [Szk; Borb. I].

3. ~ *ben* folyamatosan; continuu; flüssig, fortlaufend. 1832: Bizony . . . kenék segiteni, és jövitani, hogy minden currensben, és jol mehessen [Torda; IB. Demény János tt jel.].

4. ~ *arany* érvényben/forgalomban lévő aranypénz; monedă curentă; Kurantgoldmünze. 1763: én előttem le olvasván negyven négy ő Felsége Curens ötölt forintos

Aranyait. jollehet tsak egyik közüllök hollandus arany volt [Berekeresztúr MT; BetLt 6].

kurrentáció közhírrétél; publicare, anunjare; Kundmachung. 1789: A Parantsolatokat a proc. Tisztek az arrol ki adott Norma szerént currentáltatták, s az Currentatióról költ adtestumot beis szedte magához a' szolgál Biro [Csehétfa U; UszLt XIII. 97].

kurrentálé körözwény; circularä; Rundschreiben. 1789: (A parantsolatokat) a Birák nem mindenütt értették, Németül lévén a Schemaja azon Curentálénak [Szentpál U; UszLt XIII. 97].

kurrentális körlevél; circularä; Rundschreiben. 1753: midön viszzá jöttem volna történt hálasom Maksán^a Maksai Gábornál, s beszéd közbe ele veve . egy írást melyben láttam . Orbán Miklos Subscriptionját, az neviről az eő Cursualissának ismértem lenni . ezzel el tevő azon Currentalist [WLT 7 Simon Csobok jur. assz. vall. — ^aHsz]. 1798: A(nn)o 1798dik esztendőben Juniusnak 2dikán költ Currentalissa Tiszt. Püspök Uraminak [M.bikal K; RAK 25 püsp.kl]. — L. még Halmágyi-Nr 684.

kurrentális-levél körlevél; circularä; Rundschreiben. 1795: Jött hozzánk T. Esperes Tordai Samuel Ur(na)k Currentalis Levele [M.bikal K; RAK 19].

kurrentáltat közhírré tétet; a face cunoscut (prin anunj); kundgeben lassen. 1789: A Parantsolatokat a proc. Tisztek az arrol ki adott Norma szerént currentáltatták [Csehétfa U; UszLt XIII. 97]. 1835: a' Bán currentáltatta, hogy minden falu vigyen Instántziát hozzája [Zsibó Sz; WLT].

kurrentáltatik (irat) köröztetik; a fi dat sä circule; in Umlauf geschickt werden lassen. 1789: A Circularisok mind Currentaltatta(na)k, de nem a ki adott Circularisok Schemája szerént [Szu; UszLt XIII. 97].

kurrent-mértékű folyó mérték szerinti; conform mäsürilör in vigoare; nach laufendem Maß. 1825: 32 5' 11" Current Mértékű 6–8 hüvelyknyi vastagságu Tölgy fák ki faragásáért és egybe kötéséért 8 Rf 15 xr [Dés; DLt 3].

kurta I. mn I. rövid; scurt; kurz. 1686: Négy Fekete kurta fátyol [BK Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1736 u.: Most éppen csúfot csinálnak magokból, olyan kurták a dolmányok [MetTrCs 463]. 1776: (A szántó-föld) felső része . . tsapanolag menván kurtább a' más két résznél [M.köblös SzD; RLt]. 1823–1830: Egész tutajgerendák voltak felásva, melléjük kurtábbak kapcsolva [FogE 106].

Hn. 1592: Kurta oldolaban (sz) [Impérfa Cs; EHA]. 1604: Az Abastfalui^a hatarnak Zele . . az Kis bykre az Kurta patakhoz zál be az vege [UszT 10/107 Paulus Vas de Zent Marton (50) jb vall. — ^aU]. 1638: Kurta lában vagyon egy föld [Galambod MT; MMatr. 418]. 1681/1748: A Tó Marton a' kurta rét(en) (k) [M.péterfa KK; EHA]. 1711: Kurta hegyen az bükön küül (sz) [Menaság Cs; EHA]. 1715: a Kurta Szerben (sz)

[M.sárd K; KHn 228]. 1759: A' Kurta vagy is Csonka szeren [Mv; MvHn]. 1764: Az Gálprityben a kurta szőlőkben (sző) [Ne; EHA]. 1797: Kurta lánál (sz) [Bordos U; EHA]. 1802: A' Kurta Széles Nyilakban [Nánánfa MT; EHA]. 1891: Kurtaberek [Kalotadamos K; KHn 46].

Szk: ~ *anglia-mente*. 1734/1784: Mikor Tutorság alá ment a Méltóságos Exponens Ur, tudom hogy vitt magával egy veress kurta Anglia mentét [TKI Steph. Székely de Gyérگو (26) kövárhosszúfalusi racionista vall.] * ~ *bánátusi szokmány*. 1820: egy fejér kurta Körösi vagyis Bánátusi szokmány [DLt nyomt. kl] * ~ *báránybőr-bunda*. 1802: Egy fekete kurta bárán bőr bunda [Ne; DobLev. IV/858. 4]. 1806: Egy fekete kurta bárány bőr Bunda [Ne; i.h. IV/897. 1b] * ~ *berbécsbőr-bunda*. 1795: edgy Kurta Ujjatlan Berbétis bőr Bunda [Monostorszeg SzD; BetLt 5] * ~ *bot*. 1838–1845: Papik . . . félgömbre kiesztérgált erős fagócs, mit rézsutosan álló köről vastag kurta botokkal ütnek ki a benlevő játszóok [MNYTK 107] * ~ *condra*. 1803: Vonya Parászka nevezetű Rab Aszszony öltöztette volt viseltes kurta szürke Tzondra [DLt nyomt. kl] * ~ *csőjű*. 1744: Két hitván régi kurta Csőjű paraszt flinta [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * ~ *csűr*. 1738: Ezen Csüres kertnek . . végiben vagyon két Csűrrias, jo kurta tágos Csűr [Szászvevsszöd NK; Born. XX. 12] * ~ *farkú*. 1598: Eőtwes Antal Coloswary . wallya veztettem wala el . az en diznomat, meli dizno kurta farkw wala [Kv; TJK V/1. 175]. 1755: Két eszt(en-dős) fekete keselly kurtafarku metzett ökör Borju I [Batiz H; BK sub nr 1020]. 1806: edgy Kondor, szürke forma kurta farku Kutya [Dés; DLt 82/1820]. 1815: Fekete szőrű kurta farku paripa [DLt 215 nyomt. kl]. 1827: Egy kurta farku bival Tehén [Mezőcsán TA; RLt] * ~ *fehérlép-kesztyű*. 1834: Két pár kurta fehérlép kesztyű [TLt Praes.ir. 1062 özv. br. Kemény Sejmonné ingóságainak lajstr.] * ~ *fersing*. 1840: el loptam egy kurta kis fersinget [Dés; DLt 1073] * ~ *fosztándolmány*. 1596: Egy feyer kurta foztan dolmány f 4 [Kv; RDL I. 65] * ~ *föld*. 1657: ördöngös szer labián valo kurta föld [Tarcsafva U; EHA]. 1674: az Tekeresbe az kurta Föld [Akosfa MT; EHA] 1782/1798: A' vizes végiben a' kurta földek között (sz) [Szentbenedek AF; EHA]. 1850: A' Nyiren a' kurta föld [Szarhegy Cs; EHA] * ~ *gránátmente*. XVII.sz.köz.: Egi kurta gránátmentet roka malúal beletett [Szentsimon Cs; BLt] * ~ *haj*. 1774: a magyar regementekben a közkatónák is hátra tekerve czapban (amint most mondják) viselék a hajukat, akik addig nyírt kurta haját viseltek [RettE 323–4] * ~ *hajú*. 1847: Szilágyi Jó'sef . . fekete kurta öszibe elegyedett hajú [DLt 1535 nyomt. kl]. 1769: Nemes Haromszeknek tömlecziből egi Kozma Antal névű Nemes ember el szököt Fekete kondor ösziben elegjedet kurta hajú [UszLt XIII. 97a] * ~ *kanavász-dolmány*. 1629: Egy Zeold Kurta Kanavacz dolmani tt f.11 [Kv; RDL I. 132] * ~ *ködmön*. 1769: sütő Mihály kek nadragba, kurta ködmönbe, melly mente forma és veres köppenyege^a [UszLt XIII. 97a. — ^aSzökött el] * ~ *körösi szokmány* → ~ *bánátusi szokmány* * ~ *kurka*. 1803: Buzgo Janos . . visel hol fekete Mentét 's ugyan ollyan színű Nadrágot, hol pedig Gyöngy szín kurta Kurkát feketébe szegve [DLt nyomt. kl] * ~ *láb* rövid földdarab. 1766: Patakra Nyulo kurta

Láb [Szászfenes K; EHA] * ~ *lengyolcs-ing*. 1817: két kurta Len gyolts Ing Rf.4 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 3] * ~ *magyar mente*. 1762/1763: Egy Zöld Bársony kurta Magyar mente 3rom ujni Szelessegü arany pontlispánnal egész körül Nyusztal bérleve és prémezve flor. 200 [Hsz; Ks 23. XXIIb] * ~ *nád*. 1843: Ezen Tonak ... Szelein ... vad kákával Sátéval elegyes Apro kurta Nád terem [Kötelenel K; SLt Vegyes perir.] * ~ *nádpálca*. 1710 k.: én a kezemben lévő kis kurta nádpálca végével az ajtót egyszer-kétszer megdöfém [BÖn. 880] * ~ *nyelű*. 1831: vettem a Magistratualis Hazba asztalok le seprésere egy kurta nyelvű kefe seprűt 50 xr [Torda; TLt nyugták] * ~ *nyíl*. 1825/1838: a Nádasra járo kurta nyíl [Tordatúr TA; EHA] * ~ *oláh-kozsók*. 1804: Pozna Jonás . szökött-el kurta fejr oláh Kosokba [DLt nyomt. kl] * ~ *orrú*. 1834: Nagy Julis kurta tonka orru, lapos ábrázatú [DLt 854 nyomt. kl] * ~ *oszlopocsk*. 1850: a kisebb Lo Istálóba a Zablo helyen vagyon a földbe ásva 3 kurta oszlopocsk [Gyéressztkirály TA; DE 5] * ~ *pendely*. 1720: két kurta Len vászonból tsinált pendely [Köröspatak Hsz; HSzJP] * ~ *posztópálást*. 1673: Vágion egy Kis Kurta poszto palast, viselt barsoni prem az elein [Wass-Lt Borsai István hagy.] * ~ *posztórékli*. 1821: Hatzl Joseff . viselt egy barna kurta poszto rékli [DLt nyomt. kl]. 1829: Földvári Ignatz . szökött el két kurta poszto Réklibe [DLt 9 ua.] * ~ *ra vett* rövidre fogott. 1826 k.: a Kelemenelki Praetensoroknak is felső határjokat el kerülhetetlenül el iszapollya, a pataknak kurtára vett hirtelen valo ki áradása [Gyalakúta MT; GyL] * ~ *szalup*. 1808: 1 Kurta szalup fejr régi modi [Mv; Told. 22] * ~ *szár*. 1815: egy fa gyökérből valo pipa, fekete tsontból esztérgárolt kurta szárral [DLt 473 nyomt. kl] * ~ *szarufa*. 1825: 6 darab kurta Bikfa Szarufákat Kakas ülönék [DLt 1578 az 1841. évi iratok közt]. 1872: Marha istallora . . . Kötés és Kurta Szaru fák 12. darab 2 ölös 4/6" fok öle per 10 x [TSb 38] * ~ *szarvú*. 1757: Egi szürke kurta szarvú 3: es(ten)dös [Pusztasztmiklós T; Berz. 3. 1/9. — "Tehén". 1801: Két Szürke kurta Szellyel álló Szarvú négy esztendős Tulkak [TL]. 1816: két esztendős Tehén, setét szürke szörű kurta bé fordított bogos és vékony szarvú [DLt 184 nyomt. kl] * ~ *szörkankó*. 1841: Kositz József nevű tót . visel . . . széles tüszöt, kurta ször kankót [DLt 1396 ua.] * ~ *török-puska*. 1823: Egy kurta Csontos Török Puska [BK Inv.] * ~ *überrok*. 1823: Lila szín taffota, stráfós kurta Iberok [LLt Csáky-per 601. L. 1].

Sz. 1710 k.: Az üdö kurtább lajtortja, mintsem az örökkévalóság tornyába hághassunk rajta [BÖn. 447].

2. rövid ideig tartó; care dureare scurt (timp); kurze Zeit dauern. 1666: Gerenden^a létemben hallám, hogy . . . Torda vármegyében is egy kurta gyűlés leszén [EOE XIV, 205 Vessellényi Pál Teleki Mihályhoz. — "TA]. 1710 k.: kurta tanácsot tarték élésmester- és mindenesemmel Mohácsi Istvánnal [BÖn. 732]. 1892: Olyan fene kurta az élet [PLev. 160 Petelei István Jakab Ödönhoz]. — L. még BÖn. 580, 933.

3. alacsony; de ináltime mică, scund; niedrig. 1770: Magos patkó, kurta dáma, Tizenhat esztendős máma [EM XX, 498 „Koloszvári ének"]. 1801: Neidt Ádám

21 Esztendős . . . visel tsuka szín poszto kurta Kalapot [DLt nyomt. kl]. 1820 k.: Vagyon egy káposztás kert, melynek az Uttza felől valo végében tanál-

tatik egy kétfelé nyílló rongyos Kapu kurta avaték kapu Felek között [Dés RLt].

4. ~ *kancellária* kicsi/kis létszámú kancellária; cancelarie cu un personal redus; Kanzlei von kleinem Stand. 1710 k.: Ott^a igen kurta lévén a fejedelemséghez képest a kancellária is, én voltam egyik kancellista [BÖn. 553].

5. ~ *deákocsk* kb. irnokocsk; scribe; Schreiberlein. 1666: Az protectionalistokat megküldtem; nem tudom, veszed-e csak annyi hasznát is, mennyit egy kurta deákocsk akar érette rántani [TML III, 594 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

II. *fn becsm*. 1573: Sophia Greinwald Tamasne . . . vallia Talalkozot volt Zembe Albert Leorinchne Benedek telmanneual . . . ely kezdy zydny . . . te Buza Lopo . . . te kwrtu Zoly Immar ha myt tucch Zolny [Kv; TJK III/3. 214]. 1597: Az J latua(n) az Actort monda kurta beste [UszT 12/77]. 1708: Egi nehánjször hallotta(m) hogj Tolvainak . . . s Kurtának szidták Pap János Ur(ama)t az . . . Papok [Velkér H; Ks 101].

◇ *Szn*. 1614: Kurta Olah Péter zs [Csikfva MT; BethU 61] | Olah Kurta Thamas jb [Jedd MT; i.h. 46] | Kurta Olah Peter Barczaj^a jb [Száltelek MT; i.h. 44. — "Barcasági]. 1658: Kurta György [Zilah; EM XLIII, 306]. 1787: Kurta József ns [Arkos Hsz; RSzF 165]. 1819: Kurta András [DLt 571 nyomt. kl]. 1843: közadózó Báts Kurta István [Szacsva Hsz; HSzJP]. 1851: Kurta János bivalyos [Erdősztygyörgy MT; TSb 34].

Hn. 1607: Kurtaban (sz) [Szacsva Hsz]. 1646: az kurtaban [Mezőkirályfva K; EHA]. 1669: a Pislén^a kurtaja labjan(s) [Szotyor Hsz; EHA. — "Pislén Pál tulajdonal]. 1670: Az Kurtaban (sz) [Uzon Hsz; EHA]. 1728: Kús Antal kurtajáb(an) (sz) [Illyefva Hsz; EHA]. 1767: In loco Kurtak (sz) [Borosbenedek AF; EHA]. 1768: A Kurták gyepei [Oroszfalu Hsz; RSzF 134]. 1803: a Jaraí oldal kurtájában (sz) [Körtvélyfája MT; EHA]. 1848: A Kurtágba (sz) [Miriszló AF; EHA]. 1891: Kurta irotványa [Inaktelke K; KHn 203].

◇ *Sz*: *eb adós ~nak kolbász áraval* ' 1638: Hallottam közbesziddel hogi Istua(n) Ura(m) adossagot ker vala Garczo Gergeljteöl, amaz azt mondotta volna hogi eb ados kurtanak, kolbasz artaval^a [Mv; MvLt 291. 130b. — "Elírás áraval h.] * ? *megcsalja a ~t* " 1671: Az Kegyelmed írását . . . nem értem, noha Márton Uramra^a gondolhatnám, ki is mesterkedik vagy mesterkedett más dologban ellenem, de bizony megcsalja a kurtát [TML V, 462 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — "Sárpataki Márton].

kurtábbít megrövidít; a scurta; (ver)kürzen. 1765: ki ugrot belé tehát ezen fo)ldbe a' mellyen mos (!) állunk kurtabbitani kívánván a' többítöl ? [H; JHb XXXIII/19 vk].

kurtabunda bekecsféle; cojoc; Pekesche, kurzer Pelzrock. 1827: a' fejeken viseltek fekete sapkákat, és a' testeken kurta bundákat [DLt 417 nyomt. kl]. 1830: egy fekete avaték kurta bunda zöld gombokkal [DLt 452 ua.].

kurtabúza törpebúza; griu pitic/cu paiul scurt; Zwergweizen. 1742: Vetettem a Pokol aj vermére véggel az uton keresztül járo földben kurta búzát metr. 15 [M.köblös SzD; RLt DiarOec. 19]. 1745: Vetés . . . A'

Szölöre fekvő alsó láb mellett kurta buza [Marosszt-
király AF; Told. 18]. 1746: Tiszta kurta buza . . . Ele-
gyes kurta buza [Borsa K; i.h. 49]. 1842: Kúrta buza 4
véka [Csekelaka AF; KCsl 3].

Szk: *magyarországi* ~. 1741: Vettettem . . . Magyar
országi kurta buzát metr. 6 [M.köblös SzD; RLt Diar-
Oec 13].

kurtabúza-vetés törpebúza-vetés; holdá de griu pitic;
Zwergweizensaat. 1753: Tiszta buza vetes Kurta bu-
za vetes [Beresztelke MT; Told. 19].

kurtacopf-tekerés rövid hajfonat-fonás; ímpletitül pã-
rului în cosiþe scurté; Flechten des kurzen Zopfs. 1823-
1830: a papi ház kapujánál . . . a copfom tekerő pántli-
káját lehúztam s kaputom zsebibe dugtam, mert akkor
még nem jött volt erősen módiba az egész hajlenyíratás,
hanem a kurtacopf-tekerés volt még szokásban [FogE
272].

kurtacsizma rövid szárú csizma; cizmă cu carîmb
scurt; Stiefel mit kurzem Schaft. 1801: Szávu Popa mint
egy 24. esztendő s töbnyire kurta csizma avagy ugy
nevezet kaltzunba szokott járni [DLt nyomt. kl].

kurtadisznó disznófajta; o rasă de porci; Art Schwein.
1598: Leórincz Venterer . wallia . Egy fekete holdos
kúrta dizno fetreng wala it az piaczon [Kv; TJK V/1. 175].

kurtadolmány rövid dolmány; dolman scurt; kurzer
Dolman. Szk: *atlasz* ~. 1611: Egy oh granat uiselt kurta
dolmá(n) f 6 d Ferkeőnek iutot egy zederes zineő
atlacz kúrta dolman meljet beczwltek . . f 3 [Kv; RDL
I. 88] * *gránát* ~ → *atlasz* ~ * *kamuka* ~. 1629: Egy
szederes kamuka kurta dolmany er tt f 10 [Kv; i.h.
143] * *londis* ~. 1616: Egy zederes londys uiselt kurta
dolma(n) [Kv; i.h. 101 Andr. Junck kezével] * *ve-
res skárlát* ~. 1596: Egy veres skarlat kúrtha dol-
many zeold prusszay bagaziaval bellet f 11 [Kv; i.h.
65].

kurtadolmányos rövid dolmányt viselő személy; per-
soană îmbrăcată cu dolman scurt; einen kurzen Dolman
tragende Person. 1598: egy eyel hazara ieottek uala az
Actornak, mo(n)dgiak hogy eggik egy kurta dolmanyos
ieott uala de en azt sem túdo (m) kj volt [UszT 13/31
Anthonius Fazakas de Vduarhely vall.]. 1603: Varga
Kaspar Azt vallia: egy feyer kurta dolomanios
vagdalta volna eotet [Kv; TJK VI/1. 666].

kurtaforint magyar forint (50 krajcár); florin ungu-
resc; ungarischer Florin(t) (50 Kreuzer). 1705: egy négy-
százig valót elhajtottanak, benne ökröket és teheneke-
t, kiknek is bokrárt tizenöt kurta forinton, amint most itt
jár, megvehetné az ember tőlök | Toroczka Istvánné
asszonyomnak . . az százhusz forintokat kölcsön az úr
megadta . . az interest relaxálván, hanem csak a kurta
mostani forintért hogy hosszú forinttal fizessenek,
amely elég interes [WIN I, 594, 613]. 1719: egy három
Libertast es egy kurta forintot [OfLev]. 1736 u.: akkor^a
~ egy arany hat kurta forintokban járt [MetTrCs 448.
~^a A feji-i kor végén].

kurtafriskó rövid vászonujjas; haină scurtă de pînă;
kurze Linnenjacke. 1847: Triff Dumitru ruházattya olá-
hos ing, lábravalo, egy kis fejjér kurta oláhos frisco, egy
rosz czipők | Juon Nyáncz . . Ruházattja fekete czond-
ra, harisnya, kurta fejjér friskó [DLt 1035, 1160 nyomt.
kl].

kurtaguba rövid posztókabát; sarică/gubă scurtă;
kurzer Flauschmantel. 1803: Lepedat N. nevű Gyilkos
Czigány . kurta Gubában fejjér Harisnyában sző-
kött-el [DLt nyomt. kl]. 1817: Egy kurta guba [Mv;
DLev. 3. XXVIII. A]. 1840: Markuj Máris mintegy
32 esztendő s . viselt világos kék pettyezetett ótska ba-
gazia kurta gubát [DLt 843 nyomt. kl].

kurta-gulyatyúk tyúkfajta; o rasă de găină (cu coadă
scurtă); Art (stumpfschwänziger) Huhn. 1747: az J. eo
Kglme maga férjével saját tulajdon majorsagaim
közül edgy kurta gulya tyukot hat tsirkeiuel edgyütt meg
fogott akaratom ellen [Torda; TJKt III. 151].

kurtagyolcs ? rövid gyolcs; pînă scurtă; kurze Lein-
wand. 1620: Egy Bál hoszszu, auagy keskeny, auagy
haitot giolcztul f 4^a . . Egy Baal kurta giolcztul f 1/50^a
[Kv; KvLt II/69 VecTr 10-1. — ^{a-b}A harmincad-vám
összege]. 1687 k.: Egy Baal kurta Gyolcsbol f 2/25 [Mv-
RKLev. Vect. 15-6].

kurtahecuka (könnyű) felsőkabát; mântăluță (ușoa-
ră); (leichter) Mantel. 1810: Görgényi Görög János
mintegy 34. Esztendő s szokótt-el fekete kurta hatzu-
kaba [DLt 181 nyomt. kl].

kurtahold (vhány) kis holdnyi; (de citeva) pogoane
mici; (einige) kleine Morgen (groß). 1818: Vagyon a'
Kis Fekete Toban 14. kurta hold Széna rétem [Ne;
DobLev. V/1021].

kurta-jánkerli rövid ujjasféle; un fel de haină scurtă;
Art Mäntelchen. 1795: visel egy rongyos kék színű apro
fejjér gombos kurta Jánkerlit [DLt nyomt. kl].

kurtakabát rövidkabát; haină scurtă; kurzer Mantel.
1860: Egy kurta kabát janot belléssel fl. 1 [Kv; Újf. 1].

kurtakalangya ? kiskalangya; clăie mică; kleine Man-
del. 1722 k.: Proventus Pastoris. A Nemességétől nyolcz
kurta kalangya Buza . . A Parasztságtól ket egész ka-
langya Buza [Felfalu MT; GörgJk 91].

kurtakan kandisznó-fajta; un fel de vier; Art Eber-
schwein. 1656: Fejer kurta kan [Doboka; Mk Inv. 13].

kurtakaput rövid-felsőkabát; redingotă scurtă; kur-
zer Mantel/Oberrock. 1801: Vinter Ádám visel ha-
mu szin szürke kurta Kaputot [DLt nyomt. kl] | Egy
Zöld kurta kaput fekete hajtókával és Sárga Réz gom-
bokkal együtt [Vargyas U; CsS].

kurtakarabély rövid csövű puska; carabină; Karabi-
ner. 1823: Egy Par nyakba valo kurta korabély | Egy kur-
ta Damastzerozt korabey sárga kötőjével [BK Inv.].

kurtakarakó rövid kabátfajta; un fel de haină scurtă; Art kurzer Mantel/Oberrock. 1811: egy Ujjas kurta Karako Publikán szín [Mv; LLt].

kurtakesztyű rövid szárú kesztyű; mănușă scurtă; Handschuh mit kurzer Stulpe. 1804: glazirtos bőr hosszú és egy kurta kéztyű [Koronka MT; Told. 19]. 1826: Egy pár kurta kesztyű [uo.; i.h.].

kurtakorbács rövid korbács; gîrbaci scurt; kurze Peitsche. 1828: Hosszu Korbács kettő, nyeregből hajto kurta egy [Szentdemeter U; Told. 39].

kurtakorcsma (nem egész évben nyitva tartó) falusi kocsmá; círciumă sezonieră (la țară); (nicht das ganze Jahr hindurch offen gehaltene) Dorfschenke. 1780: Déván a Hajosok között Lostyán Moyses és Janku Fia luon ezen Esztendőbe alattomba kurta Pálinka korcsmát tartanak [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. 1843: Endes Antal a faluban levő korcsomáig — hol én azon időben éppen korcsomárosné voltam — 's kurta korcsomának nevezetett — elcsalta (igy!) [Szucság K; KLev.].

kurtakorcsmáros időszakos falusi kocsmáros; proprietor de círciumă sezonieră; zeitweiliger Dorfschenk. 1780: az Dévai Őr ményektől ... Szokták venni az Titkon Áruo kurta korcsmárosok az Pálinkát | én magam Szeimeimmel láttam gyakran izben, hogy az meg irt kurta korcsomárosokhoz jártanak innya [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

kurtaköpenyeg rövid köpönyeg; manta scurtă; kurzer weiter Mantel. 1820: Barát szín nem egész fekete kurta Köpönyeg [Kv; DLt].

kurtalájbí rövid mellény; vestă scurtă; kurze Weste. 1815: Nemes Személy Domokos Miklos ... Körtvélykapun Lakos és Árendátor ... Visel kék poszto fejer gombos kurta Lájbít [Torda; TLt 1237].

kurtaló ? gebe; gloabă, mirjoagă; Klepper. 1633: egi kurta fejer louais volt niereghben [Mv; MvLt 290. 135b/2].

kurtamente rövid felsőkabát; redingotă scurtă; kurzer Oberrock. 1748: holló szín kurta aranyas paszomántos bogár hátú Sinórral Nestell prémezett és bérlett mentéje [Vargyas U; CsS]. 1750: Karmasin Szín kurta Menté, egy rend paszamántal, és szép elegyes Aranyal és Ezüstel készült kötés az kerületin Szkofium Gombokkal. Bélése Jáuor, préme Nyust [WassLt Wass Dánielné portékái]. 1790: most mind kurta mentékben vadnak az Gavalérok . Betlen Joseff magyar Mentében, kurtában [Nsz; Ks gr. Kornis Anna lev.]. 1823-1830: mentem haza Marosvásárhelyre, sokat szenvedtem egy hitvány szőlőbeli sajtoszínbe egy kis kurta deáki mentébe s vassott köpönyegbe egész éjszakáknént többnyire kint halván | a más ágy végénél ült egy előttem esmeretlen ember^a fekete csinos öltözetben, kurta mentében [FogE 109, 272. — "Vályi Pál gogánváraljai oskolamester].

kurtán röviden, rövidre; scurt; kurz. 1819: Barabásnak Kurtán és Rövideden, világasan izentem volt [Gya-

lakuta MT; IB]. 1823-1830: A fát kurtán fűrészelik^a, hogy a rostélyra felférjen [FogE 193. — "1796 tájt a németországi Hallében]. 1826 k.: A Pataknak záporos ki áradása sokkal kiméletesebben halad a Balavásárig tartó hosszú folyamatjában mintsem vagy három puska lövésnyi kurtán meg szorított új árkába [Gyalakuta MT; GyL]. 1829: Vaszi Patkovénak . a' haja kurtán bütösön vágva [DLt 942 nyomt. kl]. 1830: írjál te is ennyi ujságot de sok és hosszú levelet ne a' szokot Stylus szerént nagy kurtán [Kv; Pk 6].

Szk: vkít ~ vesz. 1846: A Ttes Praefectus Ur, Csánba^a létünkör (!), az arendátort, azt mondá azért nem veszi kurtán, ne hogy meg ijedve — holmijét el költöztesse [Budatelke K; Born. F.IIIa L.Luka György lev. — "TA] * vkivel ~ jön ki. 1823-1830: De nem is lett volna szerencsés, hogy engem próbálgasson, mert én megállapodott karakterű, ép erkölcsű ifjú voltam és velem kurtán jött volna ki [FogE 155]. 1838-1845: Ha itt nem lesz a parancsolt napra, velem kurtán jösz ki [MNYTK 107. 26].

kurtán, kurtány udvari zsoldos katona; curtean; Söldner am fürstlichen Hof. 1601: Jazvasart^a volt tizezer kopias lengiel es tizenhet ezer Moldovay kurtaniok vannak vele Podoliay kozakokkal együtt [Belényes B; Hurm. IV/1. 245 Bartholomeus Somogy Mihály vajdához. — "Jászvásár (Iasi)]. 1611: Im ma hozának két zászlót urunknak, kit az kurtanioktul nyertek, kurtánokat is hozának [Veress, Doc. VIII, 126 Imreff János kancellár feleségéhez, Iffiu Katához Tírgovisteből]. 1614: Talaltatnak sokan kik ez orzagban, Teoreokhez, Tatarhoz es Kurtanokhoz aduan magokat, velek eggiwt Nemest, es Nemtelent egettek es puztitottak [Ks 87 egyi végzés]. 1644: Lupulra vigyáznotok nem árt Im az kaszai bíró leveléből is megláthatod, mint jártak az beszökött kurtányi [RákCsLev. 215 a fejj. feleségéhez Tokajból]. 1662: Az kurtányok elmentek . Verestoronynál által Havasalföldében [KCs 451]. 1685: mikor Kemeny Janos idejében, a kurtanokat Buzaban^a le vágat vala [Meggyesfva MT; BálLt 59. — "SzD]. — L. még ETA I, 62-5, 116, IV, 177, 269; KemOn. 187, 235, 238, 262; RákCsLev. 229, 306, 348, 376; SKr 526, 540, 548, 653; TMÁO I, 243, III, 309, 487, 513, VII, 400-1; TML I, 295, 344, 350, 352, 371, 374, 376, II, 230, 259, 268, 281, 285, 338, 344, 350, 352, 371, 373-4, 376; Veress, Doc. V, 210.

Szn. 1614: Kurtian Janos [Köröspatak Hsz; BethU 267]. 1640: Kurtan Mihály [UF I, 687]. 1663: Kurtán Péter [TML II, 563]. 1679: Kurtany Peter [Gyalu K; GyU 208]. 1869: Kurtán Balas [Oroszhegy U; UszLt IV. 53]. 1708: Kurtány Joseph ref. kurátor [Kv; SRE 109]. 1712: Johannes Kurtány [Karácsonyfa U; UszLt VII. 59]. 1723: Kurtány Mária Aszszony [Kv; TJK XV/4. 64]. 1740: Kurtány Istok [Cege SzD; WassLt].

Án. 1655: Kurtány (lónév) [MGtSz II, 52 II. Rákóczi György ménésének összeir.].

Szk: lovas ~. 1620: Parancsojon ő nagysága igen serio Moldovában, küldjenek igen jó válogatott két ezer lovas kurtánt én mellém, azonképen havasalföldi vajda . . . ötszáz lovas kurtánt igen válogatott jókat [TMÁO I, 243 a fejj. ut. portai követének]. 1623: Havasalföldéből ezer jó lovas kurtánt Szpotár Mihullal bocsátá [ToldE 237]. 1626: Az moldovai vajda hogy válogatott tizenkét

száz lovas kurtánt készítsenek, kiket magunk embe-
re válogathassan meg és azok készen legyenek [i.h. 461 a
fej. Toldalagi Mihályhoz].

kurtanadrág rövidnadrág; pantaloni scurtti; kurze
Hose. 1823–1830: Régen parókában, kurta német nad-
rágban jártanak, ezt ugyan már az én deákságamban el-
hagyták volt | egy napon a szálláson, német kur-
ta nadrágban az ablakba való virágokat tisztítgatván,
bejön egy hasonló német öltözetű ember | A német bur-
gerek kék köntösben, kurta nadrágban mentenek |
el mentem gyalog indulva, németesen kurta Nadrágba
papatson [FogE 213, 244, 259, FogEK 460–1].

kurtán-gyalog udvari zsoldos gyalogos; curtean; Fül-
siliher-Söldner am fürstlichen Hof. 1611: Az Olton innét
ki volt azokat még ma hozza Eördög Boldisar Uram,
mind kurtán gyalogot és mind földnépét ide be ő
Felségéhez [Veress, Doc. VIII, 127 Imreff János
feleségéhez Türgöviséből].

kurtán-had udvari zsoldos sereg; oaste de curteni;
Söldnerheer am fürstlichen Hof. 1645: jó Várad felé jöni
az székelyekkel az kurtán és tatár hadaknak [RákCsLev.
329 a fej. lev.fiahoz]. 1653: És mikor a futott kurtán had
a Nyárad mellé jutott volna, két felé szakadának [ETA I,
62 NSz]. 1662: az erdélyi fejedelem . . . valami kevés
török és kurtán hadakkal Kolozsvárat meg szállani
kényszerített [SKR 673]. — L. még ETA I, 150.

kurtáni udvari zsoldos katonai; de curteni; höfisch-
söldnerisch. 1662: Constandin vajda, Mikes Kelemen-
nel amelly hadakkal moldvai Gyika vajdára mentek va-
la, hogy annak török-tatár kurtányi erejéhez hasonló
erejek nem volna megveretének [SKR 526].

kurtán-ló udvari zsoldos katonai ló; calul unui cur-
tean; Pferd der höfischen Söldner. 1653: egyik, egy szép
kék almás kurtán ló, ott marada az istállóban . . . de az
apám leszállta a lóról, hogy vissza alá menjek és a kur-
tán lovat is elhozzam [ETA I, 70 NSz].

kurtán-lovaszászló udvari zsoldos lovas katonai zász-
ló; steag de cavalerie format din curteni; Fahne der
höfischen Söldnerreiter. 1663: Vagion ez hazban . . .
Gyalog zászlo no. 4. Kurtan lovas zászlo no. 2 [UF II,
313].

kurtán-nyereg nyeregfajta; un fel de şa; Art Sattel.
1681: Fejervarra Eot kurtany, s Haro(m) murat
Nyergek [Utl].

kurtánság, kurtányság (udvari) zsoldos katonaság;
curteni; Söldner/Soldatenvolk am fürstlichen Hof.
1611: Az kurtánság ösvő verte volt magát mint egy szá-
zig való [Veress, Doc. VIII, 219–20 Baksi Mihály gr.
Mágóchi Ferenchez Munkácsról]. 1613: az Moldovai es
Havaseli kurtánsagh az keossegh es szegenisegh
keozzwl, a kit ereovel kenszeritesbeol el nem vehet . . .
el hitegeti [Kv; Hurm. XV/II, 859 a fej. Beszt. városá-
hoz]. 1653: Ezenközben, a kurtánság kettőt választának
el ő magokban [ETA I, 63 NSz]. 1662: az Havasalföldé-

ből kijött nyolcz zászló kurtánság alja, mely szerencsét-
lenül járt legyen [Veress, Doc. XI, 15 Buday Péter és Cse-
rei Farkas a fej-hez Brassóból] | Stephanus Ebeni
Apaft az egész törökséggel és kurtánsággal Medgyes
székben írja lenni [TML II, 371 Teleki Mihály Frederich
Cobhoz]. 1680 k.: az visza jut kurtánsagot engedgie meg
Ngod [Utl]. — L. még ETA I, 63–4; SKR 440, 652, 654,
658; TML II, 237, 264.

kurtán-zászló udvari zsoldos katonai zászló; steag de
curtean; Fahne der höfischen Söldner. 1667: Vagyon ez
házban . . . Gyalogh zászlok . . . nro. 5 Kurtán zászlok
nro. 2 [Fog.; UF II, 338]. 1673: Vagion ez hazban
. . . Gjalog zászlok nro 6. Kurtán zászlo nro. 1
Taphota lovas zaszlo nro. 1 [i.h. 538].

kurta-ökör kis termetű ökör; bou de statură mică;
Ochs(e) von kleinem Wuchs. 1687: Egy veres kurta ök-
ret [Déva; Szer.].

kurtaöl kisöl; stinjen mic; kleines Klatfer. 1799 k.: ha
hoszu ölbe hozzák egy ölet három szekeren ha kurtába
egyét két szekeren szokták hozatni [Aggmlt C.
114. — ^aA fát]. 1829: Quadrát öl. Kurta öl [Hosszuaszó
KK; Born. F.1a Bod László tt jel.].

kurtapipa rövid szárú pipa; pipă/lulea scurtă; Pfeife
mit kurzem Stiel/Rohr. 1823–1830: meglátta a gróf,
hogy dolmányom zsebiben egy kis kurta pipám vagyon
[FogE 146]. — A 'makrapipa' jel-sel is számolhatni.

kurta-rekli rövid ujjasfajta; bluză scurtă; kurzer Tuli-
fant. 1811: Egy Fekete Kazimir poszto Kurta Rékli
[Görgény MT; Born. XXXIX. 43]. 1817: volt egy kana-
fász nyári kurta reklje [DLt 744 nyomt. kl]. 1823–1830:
Itt^a a fejrénepék tiszta fekete s hitvány posztóköntösben
járnak derekakon fekete kurta rekli vagy ujjas, en-
nek ujjá mint a fodorháj ráncos és felkonkorodott
[FogE 247. — ^aA németországi Kasselben 1796 táján].

kurtás I. mn 1. alacsony termetű ló; (cal) de statură
mică; (Pferd) von kurzem/untersetztem Wuchs. 1807:
Egy kised fekete Kantza kurtás [DLt 576 nyomt. kl].

II. fn [?] **Hn.** 1641: Az Kurtasban (sz) [Kakasd MT;
EHA]. 1691: Az Kurtasban (sz) [uo.; EHA]. 1793: a'
Kurtasban . . . fele bokros (sz) [uo.; EHA]. 1816: A
Kurtasban (sz) [Csúcs AF; EHA].

kurta-saru ? rövid szárú lábbeli; încălțăminte cu ca-
rimbi scurtti; Schuhwerk mit kurzem Schaft. 1801: Illo-
mola György^a, 24 eredetere nézve Morvába Budschovitzi
. . . visel . . . kurta Sarut [DLt nyomt. kl. — ^aKatona].
1802: Groschinger Matyás (20) Morvába lévő Kanitz
Várossából való visel kurta sarut [DLt ua.].

kurtaszárú rövid szárú; scurt; kurzstielig. 1802 k.: A'
Szatsvay Sándornál található oltoványok(na)k Specifi-
catioja lo Paris alma. Hoszszu szárú kurta szárú es tsok-
ros [Kv; IB].

Szk: ~ *cseréppipa*. 1842: Kerek Pipa tarto egy 16
hosszu 3 kurta szárú cserép pipákkal [Dés; Újf. 3 Újfalvi
György hagy.].

kurtaszék kb. kisszék; scäunaß, scäunel; kleiner Stuhl. 1654: Az másik hazbanis . Egy kurta szék [Mezőrűcs MT; Ks Bánffy Anna urb.].

kurta-szívar rövid szivar; țigară scurtă; kurze Zigarre. 1859: 125. darab kurta szivar f. 2,50 [Kv; Újf. I].

kurtaszokmány rövid posztó felsőkabát; suman scurt; kurzer Tuch/Flauschmantel. 1847: Kádár Márton mintegy 21 éves viselt kurta szokmány posztó konogányát kék posztóba szegve [DLt 118 nyomt. kl]

kurta-szoknya fustă scurtă; kurzer Rock. 1823-1830: A fejérnépeknek^a kurta szoknyájok szárközépig ér [FogE 175. — ^aMorvaországban].

kurtatarack rövid csövű tarack; un fel de tun cu jeavă scurtă; Art Haubitze/Geschütz mit kurzem Rohr. 1637: Kiczin kurta Tarack uagio(n) n.l [Ebesfva; UtI].

kurta-tehén kis termetű tehén; vacă mică; Kuh von kleinem Wuchs. 1641: 1 szeőke kurta tehen [Tompaháza AF; BáI Lt 40].

kurtékli kurta rékli, rövid ujjasfajta; bluză scurtă; kurzer Tulifant. 1838-1845: Kurtékli . rövid szövetből készült ujjas [MNYTK 107]. — Vö. a *kurta-rékli* címszóval.

kurtézia udvariaskodás; curtoazie; Höflichkeit/bezeugung. 1812: Hoszszas Courtesia nélkül irok [Maros-újvár AF; Ks 89].

kurti rövid női kabátfajta; jachetică; Art kurze Frauenjacke. 1830: Vagyon 1 Kurti és 1 kis mejre valo [Oroszfalu Hsz; HSzjP]. 1835: két kurti egy selyem és egy merino 25 Rf 30 [Illyefva Hsz; i.h.]. 1836: Vagyon egy kurti két, mely ér 3 Flo. 10 [Gelence Hsz; i.h.]. 1839: Vagyon két kurti Tiszta barson a másik karton 13 fr [Szászfalu Hsz; i.h.]. 1852: Két kurti Egyik sellyem más posztó 11 Rf [Nagyborosnyó Hsz; i.h.]. 1887: Egy rokokó, kurti, egy ruha 1 f. 50 xr [Nagybacon Hsz; i.h.].

Szk: *briner* ~ ? brünni kabátfajta. 1837: egy kávészin és egy fekete selyem és egy briner kurti 35 Rf. 30 x [Kvh; i.h.] * *kávészin* ~ → *briner* ~ * *kék* ~. 1845: Duduj Annis . visel kék fejtős fersinget, kék kurtit [DLt 52 kv-i nyomt. kl] * *selyem* ~ → *briner* ~ * *tibet* ~ kasmir kabátfajta. 1850: Egy tibet kurti 4. fl [Kiskászon Hsz; HSzjP]. 1852: Egy hitvány tibet kurti Becsára váltóban 30 xr [Zabola Hsz; i.h.].

kurtuj rég. táj kurti (rövid kabátfajta); jachetică; Art kurze Jacke. 1838: Vagyon két kurtuj egy kiitsi Bunda [Gidófvá Hsz; HSzjP].

kurtul rövidül; a se scurta; kurz/kürzer werden. 1823-1830: (Az apparitor) Egy hatágú lapos szíjjú korbácsot hordozott kezében vagy vállán, melyet a csintalanabbak keményen vertek a földhöz, hogy hamarabb kurtuljon, mert új korában volt kétsinges hosszú is [FogE 104].

kuruc I mn I. a kurucokhoz/kuruc hadsereghez tartozó; al curujilor, de curuji; kurutzisch, Kurutzen-. 1705:

a szász kalendáriumban Szent György 23-án vagyon, a másban pedig mind a kuruc magyar kalendáriumban 24-én vagyon [WIN I, 409].

A szó bekerült a hazai latinságba is. Pl. 1707: Curuconibus (abl., dat.). Kuruczones (tbsz acc.) [SzO IV, 352].

Szn. 1754: Kurucz András j b [Betlensztmiklós KK; BKG]. 1770: Kurucz Tivodor (Burjánosbuda K; JHbK LVI/1). 1777: Kurucz Todor [uo.; i.h.]. 1786: Kurucz Kati [KLev.]. 1798: Kurutz János Futkoso [Bh; KszTJ].

Hn. 1740: A' Kurutz verem mellett (sz) [Gyerővásárhely K; EHA]. 1796: az Arapataki réten Kurutzburok nevezetű helyben (k) [Arapataka Hsz; EHA]. 1803: a' Kurutzborokba (k) [uo.; EHA]. 1835: A' Kurutz borok szélén [uo.; EHA]. 1864: Kurutz juk [Inaktelke K; KHn 203].

Szk: ~ 1715/1761: Ebben a' boldogtalan időben, Sohó! Semmiféle marhám meg nem maradt, az Kurutz Atyafiak mind el hajtották [Nsz; Berz. 17a] * ~ *balta*. 1801: Egy hitván Régi kurutz Balta nyel nélkül [Vargyas K; CsS] * ~ *bor*. 1705: neki^a egy fél ejtel tokaji bort töltöttek, és mondotta^b, hogy igyék, mert az kuruc bor [WIN I, 384. — ^aKárolyi Sándor kuruc generális emberének. ^bForgách Zsigmond] * ~ *erő*. 1704: Érkeztén nagy kuruc erő Szamosfalva felől fel [Kv; KvE 285 SzF] * ~ *generális*. 1774: Felesége volt^a nagy híres kuruc generális Pekri Lőrinc leánya [RettE 330. — ^aDaniel Istvánnak] * ~ *háború*. 1795: kiis mint hogy még az akkori, ugy Nevezetett kurutz haboru egészen le nem tsendeset v<olt> Rész Jozságát fejé^a Testverinek . . . hagyta [Kápolna SzD: ÁLt Com. Szolnok Interior 2/1795. — ^aTollvétség férje h.] * ~ *had*. 1705: Károlyi valami kuruc hadakkal általmenvén, Austriába nagy kegyetlenséget, égetést cselekedtetnek volna [WIN I, 381] * ~ *hadnagy*. 1710: Szacsvai híres kuruc hadnagyot sebesen elhozának^a [CsH 348. — ^a1704-ben]. 1716: Kurucz Hadnagy lévén Pap Mihály . . . Matájszával ketten mivelén akkor az üdöb(en)^a Bányát, ugj Csuszott belé Pap Mihály, es illyen után bírja mostis [Nagyalmás H; BK ad nro 184]. 1722: egy Kurucz Hadnagy jött vala bé az is öszve gyűjtete valamit valamit hol megkaphata [Újfalu Cs; LLt] * ~ *hajdú*. 1705: Ugyan ma jött híre bé, hogy valami kuruc hajdúk . . . az éjszaka mentenek volna itt által Sellemberknél^a [WIN I, 608. — ^aSzb]. * ~ *hajdúság*. 1705: Disznód körül amely kuruc hajdúságok voltak, akik az Olton innen vigyáztanak az ösvényekre, azok mi okra nézve onnan lejöttenek és elmentenek [i.h. 592. — ^aSzb] * ~ *kapitány*. 1704: Bethlen táján, aholott öszeellenkezvén, egy kuruc kapitány, Tordai nevű, elesett [Kv; KvE 283 SzF]. 1710: Már az erdélyi kurucság főcommendója^a Toroczka István vala, mellette lévén Pekri Lőrinc^a több kuruc kapitányok [CsH 341. — ^a1704-ben] * ~ *posszessor*. 1704: Örményszékest^a, minthogy kuruc posszorok is bírtanak benne, mind felpredálták [WIN I, 214. — ^aAF] * ~ *prezidium* kuruc várórség. 1705: Hunyadon és Déván kuruc praesidiumok vannak, és valami kevés fennálló had is lehet ott [i.h. 609-10] * ~ *rab*. 1704: A generál pedig öt kuruc rabot ígirt érettek^a [i.h. 110. — ^aA német rabok helyett]. 1705: (A generális) hasonlót követ el rajta itt, mind a Vay László feleségén, mind annyi kuruc rabon, amennyin ott azt fogják

cselekedni [i.h. 441]. 1710: Teleki Mihály . maga is kuruccá lett . . a várban^a levő kuruc rabokat is Szebenben elvivé [CsH 348. — ^aGörgény várában] * ~ *salvagvárdia* a. kuruc védőőrség. 1691: kurucz salag várda volt a közelebbi esztendőben Gidófalván [Gidófa Hsz; HSzjP]. — b. kuruc védőőrszem. 1711: Tudom hogj egj Kűs András nevű kurucz Salagvardia, adott vala Újfalvi Kozma Thamásnak, egj nestes süvegért, egj Sárگا Szörű ökröt [Újfalú Cs; WLt Joannes Andras (35) ns vall.] | azon marhák . . Sárگا fenn álló szarvuak valának . . mindenik helyről újfalvi Kastalj Györgj ur(am) hajtata el egj Kurucz Salvagvardiaval [Remete Cs; WLt Franc. Csörtán (40) pix vall.] * ~ *tábor*. 1704: a falukra majd elviselhetetlen élest vettettek a kurucok, akit admínisztrálniok kellett a kuruc táborra [WIN I, 76]. 1705: a bércre küldötte volt fel a generál, ahonnan belátta az egész kuruc táborn hun fekszik [i.h. 518] * ~ *tiszt*. 1705: Horváth Ferenc nevű kuruc tiszt jött volna újobban Brassó alá [i.h. 405–6] * ~ *trombitás*. 1705: Az mely kuruc trombitást tegnap felakasztata . azért akasztották fel, hogy a generálisnak szóló leveleken kívül más seditóra való leveleket hozott volna [i.h. 565] * ~ *úr*. 1704: egy ember . . azt hozta volna hírül, hogy a fehervári kuruc urak gyűlése holnap vagy holnapután el fogna bomlani és eloszolnának | ma hallottam, hogy valami ember jött volna titkon egy kuruc úr feleségéhez [i.h. 141, 214].

2. kuruc érzületű; cu sentimente/simjtáminte de curuți; von kurutzscher Gesinnung. 1704: ma vivének fel 14 német rabokat a profusztól a törvényre, kik kuruc németek voltak [i.h. 271].

3. ~ *nevezete alatt* kuruc meggyőződés okán; pe bază de convingeri de curuți; infolge kurutzischer Überzeugung. 1716: az elmúlt Esztendőkbén a Nimet vitézek alkalmosságával el Laboncz es Kurucz nevezeti alatt az magyar nemzet egymás ellen Rebelálván edgyik az másikat rontotta pusztította [A.csernátón Hsz; HSzjP].

4. *sziik*. 1599: mond megh kruz (!) kurwa hol az vrad [UstT 15/197 Zekely Isthw(n) Betfalui Zabab Zekely vall.]. 1738: irtóztató káromkodásokkal káromkodott, ördög attával kurucz kutya Teremtettével . . . illetvén sokakat kurucz kutya teremtettével káromkodott legyen [Dés; Jk].

II. *fn* I. kuruc katona; curuți; Kurutze. 1641: mentest menék az kuruczok szekerihez vigyázni kezdék a szekereken [F.volál Hsz; HSzjP Pater István Száraz Pataki Parochus (40) vall.]. 1690: egy Kolosvármegyei Szeploki Nagy Janos fia Andris, ki is volt Szép loki István Vra(m) jobbagya, mostan állot volt az Kuruczok közí (Szárhegy Cs; LLt). 1734: Tudgia e aztis a Tanu hogy azon Ilko István az Revolutiokor midőn az kuruczok Hét falut el hajtották volna . . kiis Fiatskájával Havasalföldébe menvén Feleségéstől a Pestisben meg holt [Hétfalú Br; BrÁlt Stenner IV. 51. — Binder Pál kijegyzése]. 1782: az apám a sibai^a Sántzlövő útközetben jelen volt mint kurutz [Paptelke SzD; JHbT VIII/18 Pétrán Togyér Senior (72) jb vall. — ^aÉrtsd: zsióí]. 1805: ezen Kastélyt^a, a' Kurutzak égették el [Ózd AF; MúzRadák. — ^aRadák családét. — Tomai László kijegyzése].

Szk: ~ *cá lesz*. 1710 k.: osztán Rácz István kuruccá lön, és így ez is elméne Pater János, Száva, Apor után [BÖn. 887] * *német* ~. 1705: hat német kuruc szökvén bé, azok azt referálják, hogy Forgách azt mondja, hogy

a német kurucokat azért tartja, hogy ha az erdélyiek valami hamisságban járnak, azokkal öszveületi őket [WIN I, 438].

2. kurucság, kuruc hadsereg; curuțime, armata curuților; Kurutzentum, Kurutzenheer. 1709: A német . Ez előtt is Abrudról kinyomta volt a kurucot [Kv; KvE 253 VBgy]. 1753/1781: a Tutor^a Labontz lévén . . . mieltette az oeconomiat a kurutz távozáván maga is itt a kastélyban lakott [Algyógy H; JHb LXXI/3. 194. — ^aBr. Jósika Imre].

kuruci szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *revoluție* kuruc-felkelés; răscoală curuților; Kurutzenaufstand. 1736 u.: (Gr. Apor István) minden bonumai . . az kuruczi revolutióban oda lettenek [MetTrCs 447]. 1748: (A föld) az kuruczi revolutio előtt egész az patakig biratott [Ks 7. XV. 31].

kurucia kuruc-felkelés; răscoală curuților; Kurutzenaufstand. 1739: Néh Csetre Samuel uram is Magyar országra az Kurucziab(an) ki bujdosván . . . oda ki meg is holt [Mezőbánd MT; MbK VI. 6]. 1758: a Kuruczia után az eő Nga Jobágyai hat rudnyi szélességű darab kaszálot . . eő kglme ehez^a foglalta [Mocs K; JHbK XLVII/18 Mintyes György (60) jb vall. — ^aA földhöz]. 1760/1767: a' kurutziaba ezen Falu Szálántzi Istvánné Aszszonyomtól hetven veder Bort kért [Szentmargita SzD; Ks 92]. 1762: ide Percsenben szakadtott volt egy bujdoso szegény Legény Czeglédi Szabo Istvának hívták, énnékem Darocztos varrot itten az első kurucziában [Percsen Sz; IB IV. 76 Th. Balla (74) jb vall.]. 1767/1782: Mikes Kelemen Vr az Kurutzia alkalmosságával el bujdosván vette kezéhez őket^a néhai Lázár György Vr [M.bénye KK; LLt Balog Vonya (70) jb vall. — ^aBizonyos jb-okat] | kurutiában Pojana Sakuluj nevezetű kaszálot Kretsun Ignat birta de vissza Jován kurutziából egy Bátyam magáénak mondotta [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28. 17]. 1770: értük az előbbeni hidatis, mely itt a Marus Vizen volt, és a Kurutzia alkalmosságával el égettettett [Radnótfája MT; Born. XVI].

kurucjárás kb. kuruchadakozás/hadviselés; luptele curuților; Kurutzenzug/kriegsführung. 1710: Mocskos, hazug pátenseket is bocsáta ki Pekri Lőrinc, hogy a németet Magyarországbán mind levágták . . . Senki, aki okos ember vala, nem ada hitelt Pekri pátensének, mert ismerték jól, hogy azért is mindenkor hazug ember volt . . a kurucok között hozzá kellett szokni a hazugsághoz, s biztatáshoz, mert mindenkor a kurucjárás hazugságon fundáltatott [CsH 375]. — L. még CsH 125.

kuruckodik kurucként katonáskodik; a intra în rîndul curuților; als Kurutzensoldat dienen/kämpfen. 1725: Bukur, Miklós. János és Sztójka, itt lakának ök is a kurucz világkor kuruczkodának [Szépviz Cs; Sándor conscr. 268].

? *kuruckó-tartó* 1730: égy kalamáris Porczoval, Csengettyűvél és kuruczko tartovall edgyütt [Kv; Ks 15. LVIII. 6].

kurucné kurucfeleség; soție de curuț; Frau eines Kurutzen. 1704: Már holnap ki fog menni^a innen . . . az

több kurucnéknak elfelejthetetlen keserűségekre [WIN I, 264–5. — ^aPekri Lőrincné].

kurucokféle kurucokkal tartó; care jine cu curujii; sich zu den Kurutzen haltend. 1705: ma estve érkezének tizenegy kuruc németek bé, kinek hármá . . . németekfélek voltak, a többi pedig a lengyel király, úgymint a saxo hadaifélék voltak . . . kik azok közül az égetni rendeltetett kurucokfélek voltak, kik Balázsfalváról elszaladtanak [WIN I, 598].

kurucónia kuruc-felkelés; răscoala curujilor; Kurutzenaufstand, az németek által a kuruczoniában elégetetvén végső pusztulásra jutattak volt mind az udvarházak, mind pedig egyéb appertinentiák [Déva; BK ad nro 144 Mich. Somlyai (50) ns vall.] | Mlgoz Grofné Folthi Maria Aszszonyak Foltan azon udvarháza és kastélya, az kuruczoniab(an) az németek által egészen el égettetett volt [Folt H; i.h. Tabák Juon (60) jb vall.].

kurucoskodik kurucként katonáskodik; a lupta în rîndul curujilor; als Kuruzensoldat dienen/kämpfen. 1704: Nyavalyás Gyárfás halálosan lévén lüve ma délután meg is hala. Az többet nem kurucoskodik [WIN I, 12–1].

kurucság 1. kb. kurucpártiság; faptil de a fi alături de curuj; von kurutzischer Parteieinstellung. 1696: En Váradí Inczédi Mihály . . . recognoscálom, hogi Dosa Mihály ur(am) a mellj Feleséget Kuruczágában el vett volt, minekelőtte el vette volna is kurva volt [Gyf; Berz. 17. XII]. 1704: Másként, ha itt is meg lőtt volna^a, Kolozsvár, Fehérvár el nem hányódott volna és a bennevaló főrendek is kurucságra nem hagyattattanak volna [WIN I, 285. — ^aA fegyverszünet]. 1706: egy kuruczczal sem Czimboraltam senkit kuruczágra nem gerjesztetem [ApLt 1 Apor Péter lev.]. 1719: Ez előtt őt vagj hat esztendővel azon ember titkon vagj nyilván fogadotté ifju legényeket és hazas embereket is kezeket bé bevén hogj elő, katonai legének, és elő Hadnagjok leszen, labonczsagra vagy kuruczsagra igyekezetté [Dob.; RLt vk].

Szk: ~ból leülte kuruc pártiságról lemondát. 1704: Ugyan ma ment ki Conrad Sámuel uram haza Medgyesre hogj Medgyest székestül . . . lecsendesítse és leültesse a kuruczágból [WIN I, 266] * ~ra áll kurucpárti lesz. 1710: a várát^a Fel is adák, s a német commendánszt árestálák, a praesidium kuruczágra állá [CsH 336. — ^aKóvár várát] * ~ra vetemedik. 1717: Varadi Márton . . . az el mult Revolutiob(an) kuruczágra vetemedvén, egy akkori Zászlo Tarto kétt jó lovált el vite [Kv; Ks 89].

2. kuruc katonaság; armata curujilor, armată de curuj; kurutzisches Soldatenvolk. 1703: a kuruczág már annyira bé hatot ebben az Hazában, hogj annak leg job s tehetőseb részét, az adózásra tellyességgel alkalmatlanná tőtte [ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez Nszböl]. 1714/1781: a mostani leg közelebb való Revolutioban a kuruczág által, minden Jóságokban elő Nagyságok igen meg pusztultak volt [Lóna TA; JHb LXXI/3. 467]. 1715: egyszer egi Falka kuruczág jöven az Mondrai Erdőbe(e) . . . a mi szénát készen ott Talaltanak fel egették [Sárkány F; Utli]. — L. még CsH 313, 341, 353, 392, 454; TT 1890.321; WIN I, 83, 157, 589.

Szk: ~közé/ ~ra megy. 1706: A kuruczág közzi mentek ezeken kívül Uzoni Szakács János, Szakács István^a | A Jobbágyok közül ment Kuruczágra Sz. Léleki Kis Márton, ki most is oda vagyon [Hsz; Törzs. — ^aFolyt. a fels.]. 1715: Pál Iános . . . Néhái . . . Rhedei Istvá(n) Vram(na)k ős örökös lobbajja volt, innen mentvén a Kolosvári Unitaria Scholáb(a), onnét Kurutzágra, most(an) hol lakik, nem tudom [Városfva U; WH. Mart. Gedő (33) pp vall.].

3. kuruc felkelés/szabadságharc; răscoala curujilor; Kurutzenaufstand, Freiheitskampf der Kurutzen. 1717: Varro Jánost . . . édes Feleségével . . . kicsinsyégétől fogva tartotta^a tanitatták varroságra is és Continualta Szolgálotját mind addig valamig az kuruczág dolga be következett [Koronka MT; Mk Ugron lev. 1717–38 Király János (55) ns vall.]. 1725: az idő tájb(an) mikoron az kuruczágból haza jöttünk . . . Horvath Kristina Aszszony, Sirván panaszkodott nekünk hogj minden arany s ezüst portekáit azon Ioszáért adta volna az Vra [Náznánfva MT; Szentkgy Joh. Katona (38) alias Literati de Náznánfalva ns vall.]. 1753/1783: hogj meg jöve Kun Miklós ur a kurutzágból, a Tutorságnak vége szakada [Nagyrapolt H; JHb LXXI/3. 331].

kuruc világ epoca curujilor; Kurutzenzeit. 1709: a kérdőben forgo kertet most ebben a zene bonas kurucz világban kerteltek oda [F.csernát Hsz; HSzJP Bod Daniel (50) ns vall.]. 1711 u.: 1703-ba kezdődött az kurucz világh tartot het Esztendejigh [Torockó; MNy IV, 233]. 1746: két nyilatska kaszáloját . . . zalogositotta a Kurucz világkor nehái Dábo István relictájától [Szőkefva KK; Ks 91]. 1766: a kurutz világbanis ezen Falu közönséges kis helyetskéjén Pásztor ház volt [Szentegyed SzD; WassLt öreg Pop Iuon (76) zs vall.]. 1779: nehái nemes Pap Lupuj és meg nevezett fiai soha az Kurucz Világ utanis senkit Jobágy képen nem szolgáltának [Orbó SzD; GyL. — Vajda Jonucz (52) ns vall.]. — L. még CsH 383; RettE 55, 59, 71, 90, 92, 170, 274, 310, 352, 386.

Szk: beáll/következik a ~. 1742: a Kurutz Világ is bé állván, egyszer tsak elé vetődött Veres Samuel 's látta hogj pusztába áll Jóságá [Kisenyed AF; JHb Geor. Petrikovits (46) ns vall.]. | Meg hallván Apor Istvánis a Kurutz világis bé következőn, elé vetődött valahonnan Veres Samuel 's belé ült a Jóságba [uo.; JHb Opra Oltyán (64) jb vall.]. 1753: egy üdő telve háboru üdő következőn ugy mint Kurucz világ az egész falu ell pusztult [Aranyosszmtmiklós SzD; Ks K. 82].

kuruc-világi din epoca curujilor; aus der Kurutzenzeit. 1752: Gáspár Mihály meg a kurucz világi revolutioban vetemedett el [Szentmargita SzD; Ks 16. LXXXVIII].

kuruzslás vajákolás, rég bűbájoskodás; vrájtorie; Zauberei, Kurpfuscherei. 1694: Mivel Gergely Ersebe<ne>k sok rendbeli varaslasí kuruzslási ördögi Practikái mellyek szerint Urának veszedelmére sőt halálára is igyekezett . . . Azért . . . az infidelis ördögh Taghja Felesege vincualtatik [SzJk 279]. 1699: Pet(er) Kelemen azért hogj kuruzslással akarta feleséget vissza szerezteni kövesse(n) Ecclat [i.h. 317]. 1712: Ki volna Boszorkany: ördögi Praktikával elő, vagy kuruzslással fenyegetőző? [Múzbethlen vk]. 1759: Hát azt tudja, avagy lát-

taé a' Tanu, hogy ő kegyelme babot vetett . közönséges tréfából, játékból, vagy pedig nyilvánosságos és valószínű boszorkányságból és kuruslásból? [Kovácsna Hsz; HSzjP].

kuruzsló-asszony vajákos/vajákoskodó nő; vrájitóare; Quacksalberin, Kurpfuscherin. 1736: Márton kovátsné Szendrei Judith gonosz cselekedetei, ugymint kuruslo; vagj Varáslo Asz(sz)onyhoz valo fojamodása ... subinferáltatik de most élete meg hagjatik [Dés; Jk 219-20]. 1769: egy kurusolo Asszonyt házánál tartott sok ideig azért: hogy eő ngát kurusallya meg hogy nékik semmit ne árthasson [T; Told. 3a]. 1789: Kecsedben^a ment valami Kuruzslo Asszonyhoz [Dés; DLt. — aSzD].

kuruzsoltat táj vajákolat; a pune pe cineva să facă vrăji; kurpfuschen lassen. 1669: Szent Páliné asszonyomnak egy nagy rendű azt mondotta, az asszony feleségemmel edgyütt edgy boszorkánt tartanak és az fejedelemasszonyt curusoltatják, meghaljon [TML IV, 432 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1823-1830: A felesége . templomba sem ment, hanem hozzá jartak be cigánynék, azokkal kuruzsoltatott [FogE 154].

kurva I. fn becsm, szitk 1. rima, szajha; curvá; Hure, Dirne. 1567: Vrsula Rlta Emerici thakach ... fassa est ... Az Anyadis egy cigan kurua vala [Kv; Tjk III/1. 118]. 1631: Szalontajne . szitta az Urat hogy Baczki Kata az te kuruad, inkab eled eötett hogi sem engem ugj mond [Mv; MvLt 290. 238b]. 1718: a sokszor említett Gyermekek egy Kata nevű Kurváé lett volna, kitis innet Kolosvarrul csaptak ki [Kv; Told. 2]. 1761: ötlet a' Molnár János feleségéhez Catharinához ilyen szóval hívta, gyere a' kurvához [Szászszitván KK; BK. Michael Fejér (63) jb vall.]. 1832: mert hogy én mint egy rossz kurva úgy csapattassam ki — úgy inkább veszem volna örök felesédekenségre [Torda; IB. Demény János tt nyil.].

Szk: *baszomteremtette* ~. 1772: Nem veszem^a baszom Teremtette kurváját [Dés; DLt 321. 76b P. Etsedi (45) ns vall. — "Feleségül] * *becstelen* ~. 1745: Sárvári Bota Mária Captiva Meretrix . elsőbben a Plengeren; Mint afféle Szokasos Bestelen Kurva keményen meg vesztőztessék [Kv; Tjk XVI/5. 4-5] * *beste/bestyé hires* ~. 1567: E bozorkany bazo bestye hyres kurua, leany koraba is egy bozorkany bazo bestye hires kurua uala [Kv; Tjk III/1. 82 Anna vxor Jacobi Nagy vall.]. 1629: a nyлуу(n) valo beste hires kurua be gyűjti az latrokat azokkal vendegeskedik [Mv; MvLt 290. 173a] * *beste/bestyé lélek* ~. 1567: czoel czoel bestye lelek kurua [Kv; Tjk III/1. 110 Benedictus Koach vall.]. 1683: meg hid lelek beste lelek Curva [Aranyosrákos TA; Borb.] * *bestialis (hires)* ~. 1769: Simon Juczi ; Bestialis hires nagy Kurva [Mv; Told. 19/45]. 1797: az sokadalom halatára gyalázta, motskolta, bestiális kurvának ország, vármegye kurvajának teli torokkal kiáltozta [Dés; DLt] * *bestye eretnek nyilvánvaló* ~. 1591: Teglasne igi ziggia vala Zekely Mihalnet, the sakos, bestie Eretnek nyлуу(n) valo Curua [Kv; Tjk V/1. 121] * *bestye hamis* ~. 1697: (Hogy) bestye hamis kurvának kialtottam vagy szidalmaztam volna ... Simplicer tagadom [Dés; Jk] * *bestye lotyó* ~. 1570: Mond az zora Zech georgy Bestie Lotthyó kwrwa, Illien Zydalmakal Illette [Kv; Tjk III/2. 11] * *boszorkányos (hires)* ~. 1689:

diffamalt boszorkányos hires kurvanak [Zabola Hsz; HSzjP]. 1800: megnyergellek ilyen teremtette vén Boszorkányos kurvája [Bereczk Hsz; i.h. Gábor András özvegye Szép Anna (72) vall.] * *boszorkányos lüderces* ~. 1782: Kézdi Széki Hatolykai Bak Istvánné Ilona proclamaltatá ugyan Kézdi Széki Hatolykai Kozma Györgiöt és Feleségit Pál Susát, mint Inctusokat ... diffamáltak az Inctusok boszorkányos lüderczes kurvának [Hatolyka Hsz; i.h.] * *bűbajos bestye lélek* ~. 1592: Georgy Eotweos Marton Inassa Ach Antal fia vallia Jgy zidta Kalmar Tamasne a' Njari Marton Anniat: Megh egettetem Az Bw Bajos bestie lelek Curwat [Kv; Tjk V/1. 300] * *bűvös-bajos* ~. 1593: Ersebet leowegh Peterne vallia hallotta(m) hogy Cassaj Kalmar Tamasne Buweos Bajos Curwanak zidta, a Nyary Marton Anniat [Kv; i.h. 333] * *céda* ~. 1835: Feleségével illetlenül bánt, szidalmazta Kristus tagadonak, czéda kurvának [Szentkatolna Hsz; HSzjP Cseh Josefne Köntzei Susánna (39) vall.] * *cégéres* ~. 1591: Halla(m) . hogi czegetes kuruanak ziggia vala [Kv; Tjk V/1. 112] * *cifra* ~. → *szép* ~ * *cigány* ~. 1831: a' férje Jantsó Péter ötlet álmából fel döfölte ezt mondván: kelj fel te cigány kurva [Kvh; HSzjP] * *cseren hordozott* ~. 1729: Cseren hordozott kurvának, Sok káromkodási és mocskolodási között diffamálta^a [Dés; Jk. — "Székelyhidi Anna Bakos Mihályné Cserei Juditot] * *ebadta* ~. 1700: az l. rüt szidalmakkal szidalmazta, eb adta kurvajanak [Dés; Jk 317a] * *eretnek* ~. 1591: Sziluai Benedekne vallia Keczkemethi Georgine fejedinet takniosnak, rezegesnek ziggia vala nyлуу(n)valo Eretnek Curuanak [Kv; Tjk V/1. 113] * *esse/essez/este(lélek)* ~. 1570: Martha Nagy Marthonne . vallia, hogy ... Zabo Janos az feleséget ky wzte az hazból Es ezt kyaltya volt vtanna, hamoch (!) esseh lelek kwrwa Kardos Myklos kurua [Kv; Tjk III/2. 35]. 1572: azta-las Ilona eomaga kezdy Mondany Eo damakos Matiasnal lakozot Jol tartottak ... Essez kwrwa legien Eo ha oda Nem megien [Kv; Tjk III/3. 12]. 1590: az Vra mo(n)dgia vala az feleségeken este kwrwa te giakrob(n) vagy agiassa Pribekek ne hogy neke(m) [Szu; UszT]. 1634: hazuczy abban lelek esset lelek kurva [Mv; MvLt 291. 9a]. 1635: mondgia uala az kathona Turi Ferenczy, Aha kurua keritő eszes lelek kurua, Te is ollian kurua uagy mint az kit el keritez [Mv; i.h. 59a] * *fatilla lélek* ~. 1584: Laktam eztendeig Zabo Catonal . Az fazakasnet így fenyegette egkor megh en Mia(m) kel meg halny az fatilla lelek kwrwanak vagy enneke(m) kel miatta meg halmom [Kv; Tjk IV/1. 216] * *fattyafattyúvetett* ~. 1693: Ország kerülte fattya vetett nilvan valo kurvanak szidot [Barátos Hsz; HSzjP]. 1820: Demén Márisko Székely Rosi mind Fattyu vetett kurvák [Várfva TA; JF 48/70 Buszujok Anna Matzodi Szamuiláné vall.] * *fattyas* ~. 1573: te egy fattyas kwrwa vagi, Az eleotis az voltal [Kv; Tjk III/2. 106] * *fattyázó* ~. 1736: Jut eszemben gyermekkoromban, hogy egy fattyázó kurva vala Torján [MetTr 346] * *fertelmes* ~. 1631: Szilagi Janos ... ezt mondgia vala Szanto Peter-nenek, te fertelmes lilek kurua [Mv; MvLt 290. 258a] * *fosos* ~. 1584: Így ziggia vala Az Isac Peter az gazdaia feleséget, fosos kwrwa [Kv; Tjk IV/1. 208 Regeni Tamasne ersebet vall.] * *fosztos nyilvánvaló* ~. 1691: Balog Klara mint A. proclamaltatta Balog Annat . diffamalt ... fosztos nyil(van)valo kurvanak [Kovácsna

Hsz; HSzjP] * *francos* ~. 1845: Madarasiné a leányomat francos kurvának nevezte [Dés; DLt 502. 2] * *görbe* ~. 1844: Szakmári Ferentz . . görbe kurvának szidta Cseresnyés Dánielnét [A.sófa U; DLt 144] * *gráciás* ~. 1573: Hegedwsne azt Mongia volt, Mind addeg orzagh kwrwayanak gracias kwrwanak Mondom ky Iambor vrat ely hatta [Kv; Tjk III/3. 74 Anna Aztalos Imrehne vall.] * *gyilkos teremtetten* ~. 1816: Várj meg Kutya Gyilkos teremtetten Kurvája; mert most meg menekedél [Dés; DLt 99] * *házi* ~. 1849: Krisán Mária . felemlített portékákat . . Kelemen Bérinek ajándékaiból — mint ki ötét házi kurvájanak tartotta — szerezgette [Kv; Végr. Vall. 78] * *híres* ~. 1568: Anna Borbely Janosne . . fassa est, hogy halotta hogy . . Andras Kato Racok fekta híres Kurua-yanak zytta [Kv; Tjk III/1. 237] 1572: Marton Azt Mongia vala Lakatos leorincznene . . En Keore Janosnak Igaz germeke vagiok, De teneked Az anyad egy híres kwrwa volt [Kv; Tjk III/3. 329 Lakatos Péter és felesége, Lakatos Albert vall.] * *húgyos* ~. 1597: aztis hallam hogy húgyos kurwanak zida [Kv; Tjk V/1. 113 Zekely Andrasne Ersebet vall. — ^aNagy Mathe Nagy Jstwannét] * *huncfut teremtetten* ~. 1728: te Rebeka huncz Fut teremtetten Kurvája, ha Istentül nem felnek, az fejedbe lönek [MNy XXXVI. 269] * *istentelen* ~. 1631: latam hogi . . be kezkeőneőttek s mondam nekik hogy Istentelen kurua . . ty megh sem kerettetek egymast [Mv; MvLt 290. 246b] * *keringő* ~. 1754: Tudgyaé a tanú . . Hogy Karathán lakó Szabo Klárais fattya vetett, fél eszü, keringő kurva volna? [Altörja Hsz; HSzjP] * *kerítő (bestye)* ~. 1570: Zabo Janos ky wzte hazabo (!), Mert az egy hyres kerytheo kwrwa volna [Kv; Tjk III/2. 28 Vrsula Boldyzar Mesterne vall.] 1585: Az palastos Istwan Annyat keriteő Bestie Curwanak zitta volna [Kv; Tjk IV/1. 417 Meraj Tamas vall.] * *kicsapnivaló* ~. 1689: ki Csapni valo soros nyilvan valo kurvanak mondotta [Dés; Jk]. 1814: Te mond meg annak a ki csapni valo kurva Nénédnek [Dés; DLt 222] * *kicsapott* ~. 1688: ki Csapat kurvanak nyilvan valo Boszorkanynek kialtat ingemet [Dés; Jk] * *krimínális teremtetten* ~. 1793: hazud a' Krimínális teremtetten Kurvája [Koronka MT; Told.] * *lélek* ~. 1591: Anna Biro Kelemenne vallia, Nagy ereossen ziggya vala eleoezor teglasne a' Zekel Mihalne leaniat, Lelek Curwanak, perenger rontogatot lelek Curwanak [Kv; Tjk V/1. 119–20] * *lepcsés* ~. 1781: ugy el perlem hogy hammas faza-ka sem marad, mostis egy lepcsés tetves kurvát tart [A.csernátón Hsz; HSzjP Catharina Matéfi vall.] * *locsos/loncsos* ~. 1573: Valamely kwrwa engem kwrwanak zyd Mind addeg eomaga legen Miglen Ream Ne(m) byzonitod, te hitetlen gracias^a lochios orzagfolta esselelek kwrwa [Kv; Tjk III/3. 74 Margit Biro Myhalne vall. — ^aElőtte kihúzva: Eretnek]. 1629: te Öregh Aszony miert nem tanitod megh az leaniodat az lonczos esse lilek kuruat . . de en megh tanitlak az szarodat orrodo(n) torkodon niomon ki lonczos esse lilek kurua [Mv; MvLt 290. 177a] * *lotyó* ~. 1567: Zöcz Fabyane . . Jgy felelt de mayd merne az lotyó bestye kúrua velem perleny [Kv; Tjk III/1. 95] * *lucskos* ~. 1590: Jstuan kowachyne Zitta az Peter kowachinet luchikos kurwanak [Kv; Tjk V/1. 39 Andras kowachi legeny vall.] * *lustos* ~. 1625: Falabu Janosneis . . tutta az leanianak kuruasagatt . . sokszor Zitta az leaniat mondua(n), Te

lustos híres kurua regen megh erdemletted volna te hogi keöwel vertek volna agion vagi el vermetek volna, vagi az vizbe vetettek volna [Mv; MvLt 290. 32b] * *neste (híres)* ~. 1568: Anna Pechy Matiasne fassa est . . neky azt monta Andras Katho Jm mynt vezek gergel deakne mya, az Racok Neste híres kurua mya [Kv; Tjk III/1. 236]. 1582: Monda Igiarto Georgy^a, Ieozte Neste kwrwa vgianys kellez vala, sok wdeoteöl fentem fogat read [Kv; Tjk IV/1. 53 Cathalin Somogy Palne vall. — ^aRengeo Annanak] * *neste lélek* ~. 1568: halottam hogy eyel azt monda gergel deak, halnod kel neste lelek kurua [Kv; Tjk III/1. 237 Pal Ilona vall.] * *nevezetes* ~. 1823: elmentem Szász Régenbe a hol egy nevezetes kurva kérdezte töllem ha nem láttamé Csernaton Samuelt [Radnótfája MT; TLT Praes.ir. 65/827-hez Roska Mitruj (50) szolgálomember vall.] * *nyilvánáságos* ~. 1739: Szabó Gergely né Kibédi Eresébeth nyilvánáságos kurvának kialtatott [Dés; Jk 301b] * *nyilvánvaló* ~. 1568: Ezt hallottam hogy monda Andras Kato gergel Deaknenak, Te nyilvan valo kurua vagy, Raczok kuruaia voltal . . es kuruasagod mya . . ne(m) leze(n) gyermeked [Kv; Tjk III/1. 33 Miklosy Kato vall.] * *ocsmány* ~. 1637: monda balogh Giörgineis, oczman Kurua talam ugia(n) megh igiztek most [Mv; MvLt 291. 117b] * *orv* ~. 1574: Zalay Istwan . . Mongia Magaba hogi Meg fogtatom az or kwrwat [Kv; Tjk III/3. 371 Katalin Zatmary Ianosne vall.] * *ördög* ~. 1590: monda a este lelek Eoroeogh kwrwak bizony megh leolek bennetek [Szu; UszT] * *ördögadia* ~. 1707: Hallottam Csehi Istvanak a Szajabul hogi Peter Deakne asszonyomatt ördög teremtetten meg a lelketis Ördög atta kurvaja(na)k Szitta [Dés; DLt 488] * *ördög lelkü* ~. 1684: Baltaval elembe hatalmasul allat, engemet ördögh atta, ördögh Lelkü kurvajanak, fattya vetett, országh nyilvan valo kurvajanak Ucza hallatara meltatlan voltomra szidot s szidalmazat [Dés; Jk G. Kapronczai jun.vall.] * *ördög teremtetten* ~. 1772: Egy alkalmatossággal haza jöven Szilágyi Josef ittasson a maga szájából hallottam tudniillik Nyisd Ördög teremtetten kurvaja miert Zárod bé az ajtot előttem [Dés; DLt 321. 80a Jos. Sarkadi (48) ns vall.] * *pellengerezett lélek* ~. 1591: Az Teglasne leaniatis hallam hogi igi ziggya vala, Te faggias, pelenger ala valo, pelengerezett lelek Curua, nyilvan valo es Cinkos kezebe valo [Kv; Tjk V/1. 121 Margith, Czako Ambrusné vall.] * *piros* ~. 1813: Barátosiné azt felelte: Jol tette, hogy le Kurvázza mert piros Kurva volt, örökön öröke azis lesz holtig [Dés; DLt 56. 178] * *szép* ~. 1816: Halgass te Szép Kurva, ugyan Szep Czifra Kurva vagy, s mind ezen Szokkal kurvázza [Dés; DLt 99] * *szokásos* ~. 1731: Szilágyi Szécsi Maria . . fertelmes kedéséért hohér attal a pelengéren mint igen szokásos kurva megh csapottatik [Kv; Tjk XV/8. 26] * *talléros beste lélek* ~. 1595: az Alperes Talleros beste lelek kuruanak zida [UszT 10/61] * *tetves* ~. *lepcsés* ~. * *vágott hajú* ~. 1771: száma nélkült hallottam Dértari Marit . . káromkodni mikor öszve vezett egy vágott hajú kurvával [Dés; DLt 321. 29b P. Marton (30) ns és Judith Király cons. Petri Király (22) vall.] * *vén* ~. 1806: Varro Katinál az Ingek még nem lévén készen megh intetém a' vén kurvát hogy . . tzuht hasba dugatom [Mv; Ks 94 Vegyes lev.] * *veszett teremtetten* ~. 1816: nem-is nyugszom mig meg nem ölöm a' veszett Termettetten Kurváját [Dés; DLt 99].

Sz. 1724: az melj eb eczzer által uszsa a dunat, mász-zoris meg probalja kurvának Csak kurva az dolga [Nyujtód Hsz; ApL 2 Apor Péter feleségéhez].

2. *szilk* kurafi; nemernic, om fārā character; Huren-sohn. 1593: Kuti Marton vallia . . . Baka ferencz engem ebnek, kuruanak, arulonak zid vala [Kv; Tjk V/1. 250]. 1626: latam, hogj Boczkor Matthiasnak . . . hegies teór uala az kezibe(n) ereossen feniegetj uala az molnart, hogj Kurva latod eh hogj ha akarnek (!) által verhetne-lek az hegies teórue! [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1820: Bása György egy Szo szátyár Ember a' többi pedig . . . vagy Kurvák vagy Tolvajok [Várfva TA; JF 48 Biro Sigmond (49) hites assz. vall.].

Szk: *akasztófára való* ~. 1638: az Aszony . . . szida varga lanost . . . akasztófára való kuruanak [Mv; MvLt 291. 134a] * *bálványozó* ~. 1590: Ereossen szida a papas Balwaniozo Eordeogh lelek kwrwak [Szu; UszT] * *beste/bestye (lélek)* ~. 1573: Molnar Kelemen . . . Ezt Mongia volt Ihol leo Amaz varos arwlato Bestie lelek kwrwa az Roz eb halaz gergel [Kv; Tjk III/3. 77]. 1591: Halla(m) monda Karacho(n) Mihaly az zolgainak beste lelek kuruak nem aszert tartlak hogj kurualkodni Jaria-tok [UszT 13/70 J. Demeter de Thelekfalua jb vall.] * 1640: Polgár István . . . fassus est . . . mondá Török András, hogj mit beszélész, Asztalos bátya?! — s mon-dá Asztalos Márton: De beste kurva, te is egynehány-szor tevéd meg az én feleségemnek [Mv; MvLt 291. 212a átírásban!] * *beste hitellen* ~. 1630: Hallotta(m) azt hogj ezt az Varga Andrast szolította Szanto Marton, s mondotta . . . hogj te beste hitellen kurua te Andras Mester giezte^a ugj mond [Mv; i.h. 206a. — ^aOlv.: *gyesz-te* ~ *győszte*; értsd: *jőszte*] * *cifra* ~. 1761: az I.

kalodáb(a) kívanta verettni őket^a, s' nagyon diffamal-ta Cifra kurváknak nevezvén [Torda; TjkT V. 45. — ^aA deputátusokat] * *cigány* ~. 1617: hallottam, hogj az niavalias Antalfi Matiaszt zitta Antalfi Tamasne, hogj czigan kuruak voltak minden nemzetsegestől [Kobátfva U; Pf Torok Istuane Erzebet vall. — Kelemen Lajos ki-jegyzése] * *eretnek* ~. 1591: Hegedws Peter . . . vallia monda Berekzazi Mathe nekem . . . miért allaz fel ez eretnek kuruak eleot, mert ezek az papok Eretnekek [Kv; Tjk V/1. 103] * *esse(lélek)* ~. 1591: hallam hogj

Nagi Marton ki hya vala Berekzazit, Jwi ki vgimond te esse lelek kurua, te oruia Jwi ki mert or vagi te [Kv; Tjk V/1. 158 Orsolia Bekken Antalne vall.]. 1592: Cata-lin Merten Grünze vallia: hallam hogj Mihali ezt mon-da, vgian illienek az Coloswari Aratok az Esse kuruak [Kv; i.h. 289]. 1736: Bethlen Gergely . . . mondja vala

Sándor Gergely essekura (ez kedves szolgája volt) uramnak adj egy darab bort [MetTr 328] * *eszsz/ez s ez lélek* ~. 1584: Hallottam ezt Zaiabol Danch Leórincz-nek hogj zemebe monda ezeket viczey Andrasnak, The vgimond . . . Eszsz lelek Curwa Eb, Rut eb . . . emberb vagiok minden Nemzetednelis Rut eb [Kv; Tjk IV/1. 359 Simon Marthon vall.]. 1599: Egy Haydu Balinth Neueó Zolgaia Christoph Vramnak . . . kezdy Rut ikte-len zokkal Zidalmaznj zegeni Vramath . . . monduan . . . The Nagy hasu ez s ez lilek kúrua Rhadak Andras leoy ream most, ha kurua nem vagy, Nem vagy vitez Ember kurua vagy [Dés; Eszt-Mk] * *fertelmes* ~. 1631: hallam hogj Beóruely Istuane mo(n)gia vala nagj fel szouall, az maga Edesenek Aha fertelmes kurua io lők addig migh az hasamon fetrengell, de immar megh

unal [Mv; MvLt 290. 47b] * *gyilkos esse* ~. 1626: hal-lek zitkozodast . . . tehát az molnart igen zidgia Boczkor Matthias (így!), igen mongia hogj ieoy közeleb gilkos esse kurua [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Gjwteo Pal (60) pix vall.] * *hires* ~. 1600: Nyreo Miklosne Catha azzony vallya . . . Darabosne . . . kezdé mondany Im vgimond edes Angyom azzony minth Jarek Amaz hyres kurwa Jakab deak miatt [Kv; Tjk VI/1. 516] * *lélek-(beste)* ~. 1573: Sophia Kadar Myhalne Azt vallia hallotta . . . Nagy Zokat feddeodet Balasy gergel Lw-kach deakal . . . Mond Balasy gergel Nem Megiek Mint Lelek bestie kwrwahoz [Kv; Tjk III/3. 233] * 1599: azt ne(m) weötte ezebe hogj Kiraly Ferencz lelek kurwanak zitta volna Wargha Balast [UszT 15/197 Nagy Isth-wa(n), zabad zekely, Makfalui (MT) vall.] * *lotyó* ~. 1573: Molnar Kelemen . . . Mond Kelemen Gergelnek, Te . . . Lotthio kurwa hyzelkedew vallottam 32 fl kart az telbe myattad [Kv; Tjk III/3. 142] * *neste* ~. 1584: Marta Bota lanosn hallotta hogj Danch Leorincz ig gialazta Vinczey Andrast, The Neste Curwa, Roz eb, leochieos labu, chonka pechiw az beoreodet zalmaual theolteóm meg, es az Zarad chontiaabol sipot chinaltatok [Kv; Tjk IV/1. 360] * *nyársba való* ~. 1638: az Aszony . . . szida varga lanost . . . megh iud az veremett Niars-ba(n) való, akasztófára való kuruanak szida az batiat [Mv; MvLt 291. 134a] * *nyilvánvaló hires* ~. 1637: kez-de mindgjart szidni szantajne Aszoniom szabó lakab-net, hogj te Ecclesia köeüetett kurua vagj, s az eöczedis nylua(n) való hires kurua, s ra bizonitom egy nehany em-berrel hogj nylua(n) való kurua [Mv; i.h. 81a] * *orv(bestye lélek)* ~. 1592: az J. szida kemetők szemelit kewetteom or bestye leleok kwrwanak En or sem wa-gyok bestye leleok kwrwa sem wagyok [Szu; UszT]. 1644: hallam azt hogj Haidu Marton Lakatos Janost Or kuruanak ziggia vala hogj Regen megh erdemlette volna az Akasztofat [Mv; MvLt 291 435b] * *pápas kereszties* ~. 1590: Hallam hogj szidgia vala az keresztieseket a este lelek papas kereszties kwrwak [Szu; UszT] * *részeg* ~. 1630: hallam hogj vajolagat vala . . . oda megiek az tol-uai kialtasra mert ne tala(n)tan az reszegh kuruak megh colik az szegeni Embert [Mv; MvLt 290. 201a] * *tolvaj* ~. 1599: az apiat Wargha Palt, Nagy Zakalu Tolway kurwanak zitta Kys Thamasne [UszT 15/187 Molnar Mihalyne, Orsolia Kobadfalui vall.] * *városárultató* ~. → *beste/bestye(lélek)* ~ * *vén* ~. 1652: Buxa Istvanne . . . Eyel Nappal szidalmazta az urat Wen embernek Wen kurvának [Böd SzD; BK. Ki vid (!) nemes Mihaly (76) zs vall.].

3. hitvány (állat); (despre animale) slab; schlecht, wertlos (Tier). 1570: Bak Matthias . . . vallya . . . az Ja-nos kowachne az ew gyermekewel Leh vagata az Jnat egy Tehennek, Azt Mongya vala Neky hogj vagd ely az kwr-wanak az farkat es vzd ky Thowa [Kv; Tjk III/2. 18].

II. *mn szilk* I. szajha, ringyó; destrábálata, desfrinatá, stricatá, curvá; hurerisch, buhlerisch. 1584: balasi ger-geli tartot egy madarat . . . az madarrol azt mondatak hogj kúrua kato kurua kato erre tanitotak [Kv; Tjk IV/1. 194a]. 1779: égy Kurva Aszszonyt . . . az el mult nyáron Szabo Ferkőne szállásolt [Dés; DLt 321. 22a Eli-zabeta László cons. Valentini Bálint (40) vall.]. 1814: Te mond meg annak a Kurva Nénérdnek, hogj kurva, most is a' Németekkel csináltatta fel magát [Dés; DLt 22]. — L. még BÖN. 947; RettE 356; TML V. 82.

2. ~ *bankó* hamis bankjegy/bankó; bancnotá falsá; falsech/gefälschte Banknote. 1823: e nem igaz Bánko . evel porul jársz, mivel e' csak Kurva Bánko [Radnótfája MT; TLt Praes.ir.65/827-hez Roska Mitruj (50) szolgaember vall.].

◇ Hn. 1765/1801: Kurva szöktető [Timafva U; EHA]. XVIII. sz. v.: a' Kurvák uttyánál (sz) [Bita Hsz; EHA].

kurv(a)anyáz kurva anyájának mocskol/szid; a aduce insultă cuiva spunînd despre mamă sa că e curvă; jn eine Hurenmutter habend (be)schimpfen. 1765: volté azért arra eő kgylménék óka, hogy egyben szidgya, kurvanyázza, Hunczfutozza Varga Györgyöt .? [Dob; Esz-Mk Vall. 8 vk].

kurv(a)anyja 1. *szitk* muiere curvă; Hurenmutter. 1590: Hogy az Pribek hazanal megiek vala, szidgia vala az keresztéseket a kirie Elejsomos bestie kwrwak kwrwaniatokat (valaga) [Szu; UszT]. 1780: ezt is mondván beszéd közben: de külömben kurvannya az ilyen attáknak, mi gondja réa akár kinek [Bethlen SzD; BK. Juliana Ersekujvári (24) conj.St. Butzi vall.].

Sz. 1753: monda Nyikulitza Eregy akár hová a kurvanyazba [Abrufva AF; Ks 27 Szekuje Gyorgyice (22) Krisznyik Eccl(esi)ae vall.].

2. *szitk* kurafi, lator; curvar; Hurensohn. 1712: Az eb születte Jáger es Czigányok kurvannyokban mind(en) kutyaimban is nem kevés kár esett [Farkastelke AF; Told. 4].

kurvácska ringyócska; curvulișcă, curvuliță; Dirnchen. 1570: Mond volt zabo Janosne Meny ky kwrwachka Mert Beled verem az kest [Kv; Tjk III/2. 28].

kurva-feleségű cu soție de curvă; eine Hure/Dirne zur Frau habend. 1582: Besan Anna vallia hallottam hog Rengeo Anna Igiarto Georgieot, kwrwa felesego bestie hires kwrwafinak monta [Kv; Tjk IV/1. 69]. 1585: Nagy Janos vallia, hallotam ezt Istuantol, Ah Curwa felesegw Te biro Mihalj [Kv; i.h. 537]. 1591: Nagi Sofia vallia Jeoue ki Santa Jstuanne, es monda, te kurua felesegw Tot Jstuan [Kv; Tjk V/1. 153].

kurvafi(a) 1. *szitk* kurafi, lator; curvar; Hurensohn. 1555: Ha valakit kurva fiának . mondanak ha a más jel meg bizonyítja, hogy ő hozzája büntelen mondotta, eleven díján, az az tizenharmad fél forinton marad: mert tisztességében jár [Szu; SzO II, 121]. 1598: az A Vaida Janos, zidott enge(m) rut zitkokkal kúra fiának [UszT 13/21]. 1760: (A) Praefectus . . . azt monda Kura fiai jusson eszete(k)e hogj ez a' Nyil ház vtán való nyila az Ur eő Nsgá(n)k [Dés; Ks 28. 5]. — L. még fia 13. al.

Szn. 1657: (Báthori Gábornak) volt egy Imrefi János veszedelmes, de feleségéjért igen kedves embere; ezt az atyám Kurvafi Jánosnak hitta, és több akkor élt böcsületes főrend hazafiai is [KemÖn. 27. — ^aEz — férje tudtával — a fej-nek kedvese volt].

Szk: *akasztófára való* ~. 1645: en nem költők többet Az menyit költöttem az akasztó fára való kurva fiara [Felvinc TA; Berz. 12. 92/83] * *áruló* ~. 1568: mond brassay Janos hazuc bestye veren termet, arulo kura-

fiaul benne [Kv; Tjk III/1. 218]. 1653: Áruló kurvafiai! hiszem nagy dolog, hogy meg sem fogták a madarat, addig immár melyesztik [ETA I, 32 NSz] * *beslak* ~. 1573: Mond Nyreo Andras vgian Beslak kwrwafy legek ha azt aggyak myglen az Jele megh leszen [Kv; Tjk III/3. 78] * *beste/bestye áruló* ~. 1595: Vrnep Vtan való hét feon . . . engemet az eggik al peres . . . beste áruló kúruafinak zida [UszT 10/19]. 1605: hazűch benne bestie Arulo Kurua fyaüll [i.h. 19/82] * *beste/bestye hires* ~. 1568: Az rezezes pelengerthwl zakat bestye hires kurua anyad uuolt az bestye hires kurua fia [Kv; Tjk III/1. 147]. 1638: rutul szidgia Csiszar Mihalyne, az szegenj Csiszar Istuant Hoher bestie hires kurua fiának, Niarsba valonak minek [Mv; MvLt 291. 130a] * *beste/bestye (lélek)* ~. 1567: fog meg fogy meg a Gylkos bestye kuruaftat En magam lezek hohera [Kv; Tjk III/1. 49]. 1568: Közep vchyabays perengerezed bestye lelek kúrwa fyaynak zitta, gabor az mihalt [Kv; i.h. 193]. 1593: Cathalin Azzoni Keomies Mihalne vallia monda ferenczi Jstuan, No bestie kuruaftae^a ninch nekem felesegem [Kv; Tjk V/1. 384. — ^aOlv.: kurvafiáé] 1597: Andras Balinth . . . ige(n) zidgia vala beste lelek kúrwa fiának [UszT 12/78 G. Gelerd de Farkaslaka (U) jb vall.]. 1684: asztis hallam, hogy szidák az besteielek kurafiaval [Kvh; HSzJP G. Fogarasi (36) negociator Fogarasiensis vall.]. 1702: hazudot a beste lélek kura fia [Ádamos KK; ApLt Mikes Mihály Apor Péterhez] * *beste bolond* ~. 1673: Irhatom Kegyelmednek, ezek az beste bolond kurvafiak az beszterczeiek, a Kemeniczbül jövő vagy inkább szökő 15 jancsárt az országban . . . bebocsátták [TML VI, 454 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *beste fattyú* ~. 1673: Tudtam urunk, nehéz felöllem való szavait, beste fattyú kurvafiával felöllem való emlékeztet [i.h. 438 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] * *beste tolvaj (lélek)* ~. 1631: azt monda bizony neki aha ehel holt Gilkos beste toluai lelek kurua fia ugmond, s miért jöz ide, mikor tudod hogj nem szeretlek [Mv; MvLt 290. 53a]. 1656: Mikor oztek . . . be jötek volna a hazához az pénzért, megh szitta ezt mondván . . . hon laktok beste Tolvaj kurva fiai [Kv; CardTr II. 933 Hunyady Janos (35) vall.] * *beste tökéletlen* ~. 1669: nem keveset búsultam azon levelek miatt, kiket atúl a beste tekeletlen kurva fiától Szuhaitúl elködtem volt [TML IV, 572 Teleki Mihály Naláczai Istvánhoz] * *bestye hamis lélek* ~. 1653: Nyerges Janos . . . monda nekem: Ám el vittik az eördögök az bestye hamis lelek kurua fiat Meszaros Petert . . . menny hamis bírsagot vont [Ne; KemLev. 1394 Martinus Kolosi (35) ns vall.] * *bestye hitetlen* ~. 1603: az Azzon ereosse(n) kezdé sikotanj, es rut ondok zitkokkal kezdé zidalmaz(n)ji vitez chonka rut bestie hitetlen kwrwa fia [Kv; Tjk VI/1. 674-5] * *bestye pogány* ~. 1710: Ha vétettünk is, jobb volt a két gonosz közül kisebbiket választani, mint az egész országot veszedelemre vetni, mert ez a német fegyverre hánta volna az ország népit, ha mi be ne esküdünk, s török uram, a bestye pogány kurva fia, nem vette volna el rólunk [CsH 209-10] * *bitang bestye* ~. 1573: meg hallia Grwz peter Meg ter es Mond Neky hogi Mondal (!) te Bitang bestie kwrwafy hogy Zaros az gatiám [Kv; Tjk III/3. 305] * *bolond* ~. 1573: Marton Vduarhely . . . vallia . . . Mongia volt Neky Kapa Myhale . . . Bolond kwrwafy Nem Thwcz az Mas partra towa Zatmar fele lowaywal Menny [Kv; i.h. 70] * *cincius beste* ~.

alattomos beste kurvafia. 1667: Isten úgy segéljen, ilyen czinczius beste kurvafiai között nem maradok [TML IV, 107 Bethlen Gergely Teleki Mihályhoz Husztról] * *disznó bestye* ~. 1590: (A tizedes) dizno bestie kwrwa fianakis szigia Albertott [UszT]. 1592: Nagi Bachi Miklos . vallia: Hallottam Zaiabol Zabo Georg'nek . ziggiatok vgimond ez rezeges diznott, mert chak hasa Jstene ez dizno bestie kuruaifianak [Kv; Tjk V/1. 183] * *eb* ~. 1570: zeoch peterne . ezt Mongia Had Jarion Az Eb kwrwafia, Mert Mindenbe elseo akar lenny [Kv; Tjk III/2. 74d Zygarto Mathias vall.] * *eb-henger bestye* ~. 1570: Ilona Zattyros Peterne . . . vallia . . . hallotta . . . hogy az Zeoch Peterne azt Mongia volt Te chyan eb henger Bestie kwrwafia [Kv; i.h. 74] * *eretnek bestye/esse* ~. 1572: Kalmar Marton, Hallotta hogy Zeoch Benedekne Zytkozodot Illenzowal hogy hazdw Eretnek esseh kwrwafyawl benne ha ferfy [Kv; Tjk III/3. 18]. 1603: Bwrkeorne . . . zidgia vala Ballos Istwant, mondgia vala hogy, im a chonka eretnek bestie kurwa fia le mordalla itt [Kv; Tjk VI/1. 674 Relicta Andreae Eordeogh Anna vall.] * *esse (lélek)* ~ 1570: Feyerdy Kato . . . vallia . . . hallotta hogy az Montha Zabo Janosne Trombitasnak . . . az kert aytayan Bochyatom beh az esseh kwrwafyat [Kv; Tjk III/2. 26]. 1593: Barbara Azzoni Balasfi Gergelne vallia: . . . Mondek . . . mit chinalz esse kuruaia minem latornak valo az en hazam [Kv; Tjk V/1. 362]. 1630: ki vonta vala Halom Gieörgy az kardot s ereössen szidgia vala Azta-los Marton (igy!), hogy jöj ki esse ilek kurwa fia [Kv; MvLt 290. 228b] * *esse pogány* ~. 1592: Nagi Mihali vallia Nyreo Istuan Tamassal vezekedik vala, es mongia vala . . . ad megh esse pogan kurua fia az fw arrat es meni dolgodra, mert nem iol Iarz meg ma [Kv; Tjk V/1. 261] * *eszez/ez s ez (lélek)* ~ 1584: Helfer Mihali vallia, Balassy Gergeltoel Az wsteok vonaskort illyen zitkot hallottam Nemet Menyharta, Ah eszez Kurwafy hazadatis el Arultad [Kv; Tjk IV/1. 197]. 1598: Kwn Iacab varos zolgaia . . . wallia . . . az horwat monda. Birohoz! eszez lelek kúrwaifiah [Kv; Tjk V/1. 149]. 1612/1613: megh latiaik az Eszez kurwa fia, hogi az kik engemet abban az ros z hirben kevertenek megh keresem öket erette [Szászszombor SzD; KJ] 1653: De bizonyára a közrendnek is a hajduk és németek ugyancsak oda mondták azt: „Áhá, tarka hitű hajas török, ez s ez lélek kurvafiai! . . .” [ETA I, 83–4 NSz] * *este (lélek)* ~. 1600: latam hogy ket beres gjermekek tiuok kergetnj kezdenek, igen zida eoket Lazlo Pal, mondua(n) este kúruafiah vgymo(n)d yssetek megh tys az kit megh ne(m) ytettek [UszT 15/27 St. Hoggai de Hoggia ns vall.]. 1657: Azt mondod Este lelek kurua fia hogi en rontottam be ekkor, ekkor az hazad aytaiat [Csiksztmárton MT; Berz. 12. 92/127] * *fattyú* ~. 1654: az notariusnal kard leuen, meg szida fattyu kurua fianak Istuan deakot [Ksz; BLt 7] * *hamis bestye* ~. 1693: megh kivanom az törvény közb(en) me'gh szidot hamis bestye' kurwa fianak [Szentegyházasoláhfalu U; Törzs. Janos András (30) ns vall.] * *henger cigány bestye* ~. 1570: Az Zeoch peterne ky Jeot az hazbol, Mond Nagy kyaltassal Mely Henger chigan Bestie Kwrwafia vtek az ebeth [Kv; Tjk III/2. 74 Margith Nyerges peterneh vall.] * *hires* ~. 1591: Zeogh Istuanne . . . felele . . . hazud hyres Curwa fiaul Aky azt mongia [Kv; Tjk V/1. 157] * *hitetlen bestye* ~.

1617: Hallottam hogi elege zitta ez az Antalfi Tamasne Antalfi Matias fatiu hitetlen bestie kurua fianak [Kobátfva U; Pf Fr. Bencser de Medeser nb és Th. Böleoni rector Scholae Tarczialfalviensis vall. — Kelemen Lajos kijegyzése] * *kerítő eszez* ~. 1585: Caspar . . . mikor keritheo eszez Curwafianak zida . . . vizza Adam Neky hogi eo maga legie(n) az Az Bestie Curwafia [Kv; Tjk IV/1. 419] * *kurvás (bestye/esse)* ~. 1570: Besterchey chyriak . . . vallia . . . hogy az Azzony ezt Montha Symonnak Menny el kwrwas Bestye kwrwafy Te egy kwrwas orzag Bestie kwrwafy vagy chigan Bestye kwrwafy nemzet [Kv; Tjk III/2. 167]. 1573: Es hogi ky ment volna vduarara . . . kerdy my dolog es vgi zolal egi legeny Eleh . . . Im az kwrwas esse kwrwafy zegent tezen vala hazadon [Kv; Tjk III/3. 58]. 1602: Zep Miklosne Magdolna azzony . . . vallia . . . Molnar Mihalne kery vala hogy az eo mustiat haza hoznaya, vgi monda hogy nem vihety mert Baka ferencznek igerte magat, de az vthan az kurwas kurwafy vthan nem gyeozok varakozny [Kv; Tjk VI/1. 564] * *lélek* ~. 1635: Ezt hallottam ettől az Járai Pálnétól, hogy mondja vala, hogy az egyik katona — az lélek kurvafia — kétszer megötötte öneki [Mv; MvLt 291. 500 átirásban!]. 1683: megh suketutell lelek Curva fija [Aranyosrákos TA; Borb.] * *lélektelen/lelketlen* ~. 1638: Czakine . . . kezde szidni az legent ugian agjarkodot az legenre aha hitetlen lelektelen kurua fia . . . toluai lelektelen kurua fia megh kel hal-nodt ugj mond [Mv; MvLt 291. 170b]. 1736: Minden szitkozódások az férfiaknak, uraknak, nemeseknek, alábbvaló rendeknek ez volt: lelketlen kurwa fia, pogány kurwa fia, számár kurwa fia [MetTr 415] * *neste (lélek)* ~. 1572: Keowet Matthias Kakas Andras zolgaia . . . vallia, hogy . . . Mathe kowacz . . . Illien Modon zyda volt Caspar Mate kowachot Neste lelelek (!) kwrwafia [Kv; Tjk III/3. 45]. 1573: Bara ferench azt vallia hogi . . . egi penz myat haborodot Eozwe zeoch gergy fekete Matewal, addeg versenget rayta hogi Mate Neste kwrwafianak zitta gergiet giörg Archwl chapta Erte [Kv; i.h. 289]. 1584: Perecheny Mihali vallia eszt(is) mongia vala Balinh eleghe Immar Neste kwrwafy [Kv; Tjk IV/1. 203] * *orv* ~. 1633: azt mo(n)dot-ta hogi nem lakik eo mint ollia(n) orv kurua fiaual, mert az az szegeni embertis ugi mint Rado Petert eo koppaz-totta megh [Mv; MvLt 290. 131a/2] * *parázna (bestye)* ~. 1573: Rosa azzony Medues palne, Azt vallia hogi Aztis bezelete Neky gergel deakne hogi az parazna kurwafy Janos deak leot vala hozzam az Boltba . . . en egy zingel ky haitam az Boltbol az parazna kurwafiat [Kv; Tjk III/3. 154. — ^aValami gyalázót mondott Medvesnének]. 1582: Martha Daly Martonne . . . vallia azt, hallottam Rengeo Anna zaiabol, Mondwan: Ezt mon-dom en Igiarto Georgnek hog Kwrwas fattias erethnek parazna bestie kwrwafia [Kv; Tjk IV/1. 69] * *pellengerezett* ~ → *beste/bestye (lélek)* ~. * *pellengerezett nemzetü* ~. 1568: Julianna Alba Narrasset Meg valtal az apadtwl a sententiaozt Beste pelengerezett Nemzetw kurwafiatul [Kv; Tjk III/1. 145] * *pogány hires* ~. 1634: uerjetek megh az Pogany hires kurwa fiat [M.köb-lös SzD; DLt 383] * *pogány* ~ → *lélektelen/lelketlen* ~ * *rossz (áruló)* ~. 1620: Ezzel többítette urunk felöl való rossz hiteket az rossz kurvafia^a [BTN² 396. — ^aKöv. a nyil.]. 1664: Elég bajt szerze . . . egy rossz áruló kurvafia mindnyájunknak, mert el hitette az egész köz-

séget, hogy Kegyelmed s én hoztuk ez kőborló hadat ez országra [TML III, 178 Ebeni István Teleki Mihályhoz] * *szamár* ~. 1736: igen jámbor ember volt^a, legnagyobb szitka ilyen volt; *szamár kurva fia* [MetTr 337. — Apafi Mihály fej.] * *szentenciázott* ~. 1568: retorsisset vxor Petri grüz az anyad wolt az rezeges bestye hires kwrwa pelengerezet nemzetek bestye Kwrwafi, sentenciázoth kurwaffy [Kv; Tjk III/1. 146] * *tökéletlen bestye* ~. 1665: Az dévai kapitány pedig oly tökéletlen bestye kurvafi, hogy még ő ad tanácsot nekik, hogy ne engedelmeskedjenek az ő nagysága parancsolatának [TML III, 490 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; attributiv gebraucht: 'ua.; idem' 1573: hallotta aztis Mongia volt az Azonnak Nem az kwrwafi ageb attyatok veot (!) volt az chatornat hagi Ely vittetek az chatornat de esmet ebwl vyzza hozzatok sem az te kwrwafi ageb batiad veotte volt hane(m) sayat penzemen veottem [Kv; Tjk III/3. 232 Anna Zent lazlay gergelne vall.]. 1584: ferkelij Miklos monda Im az Curwafi kabalat Mezitele(n) talala(m) hogy Balhaz vala [Kv; Tjk IV/1. 226]. 1602: Stamp Janosne Cathalin azzony vallya ... fenessy marton megh hazutata az azzont mondwan hogy hazudcz kurwafi egeb (!) azzony [Kv; Tjk VI/1. 612]. 1612/1613: hallottam az aszzonnak zaiabol hagi szitta a giermeket azt mondvan Tiztessegh adassek kegk(ne)k besttie czonka ötödfel vyu kurvafi ageb apaiu kurva fia [Sajókeresztúr SzD; KJ].

Szk: A. tulajdonnév előtt; înaintea numelor proprii; vor Eigennamen: *beste/bestye* ~. 1600: Bek ~~Peter~~ne zolgaloleany Ersebet vallya hallottam Kis Casparné azzoniomtól hogy mondotta ... Amaz hwgyös bor lopo kachyba kezeo bestie kurwafi Bek Peter [Kv; Tjk VI/1. 480]. 1705: az én jámbor szolgám, a beste kurafia Kaszta. Décsivel elszökte nek [WIN I, 415] * *esse* ~. 1573: Pestty Katus Cassay Janos deakne vallya hagi Erzebet Kappa Myhal zolgalolea vgi-mond az esse kwrwa fia Kerestury peter haromsor leot vala Rea(m) [Kv; Tjk III/3. 50] * *neste lélek* ~. 1583: Magyar Andras vallya Hallam Balintol hog monda Kis Thamasnak, The Neste lelek ... kwrwafi Kis Tamas kurwas vagy [Kv; Tjk IV/1. 183] * *rossz bestye* ~. 1568: mikor Jmar a per meg volt, haza megien volt gergel deak hegedwlue, es hogy Andras Kato meg hallia, mond hogy Jhol az en hegedosom az Rosz bestie kurafia gergel deak [Kv; Tjk III/1. 236 Barbara vxoris Casparis Jaxit (!) vall.].

B. köznévi előtt; înaintea apelativelor; vor Gattungsnamen: ~ *bestye druló*. 1572: Monostory Kabos Ferench zygya wala ... hogy Kwrwafi Bestya Arwlók Myth cynaltok [Jákótelke K; KP] * *bestye* ~ *aggeb*. 1570: Vernyka Taligas Janosne, Kalara Vas Martonne vallyak ... azt felely More Janos, hazwd Tyztesssegem arwlowl (!) az Bestie küriafy ageb Mert nem en zom [Kv; Tjk III/2. 102b]. 1585: Monda az Azzony hazuch Bestie Curwafi Ageb Abba(n) ... Mondany kezdé ... Biro Mihalne, Megh vonalak hize(m) Bestie Curwafi Ageb egzer [Kv; Tjk IV/1. 537] * *bestye* ~ *asszony*. 1590: Peter Kowach Zayabul hollottam ... monda io zerencheye az bestie kurwaffy aszonnak, hogy Nem irtem it [Kv; Tjk V/1. 38 gal kowach vall.] * *bestye* ~ *ebagnó*. 1585: Torday Was Georgy vallya, hallam hogy Tapazto Istua(n) Trefakepen így zola Az Azzon

Nepeknek Hallatok Bestie Curwafi ebagneok Aggyatok penzt hozassunk bort [Kv; Tjk IV/1. 537] * *bestye* ~ *fattyú*. 1625: Jm az bestie kurvafi fattiaj addig kergettek az Demeter Ferencz Giermek louat hogi az Karoba szeőkeött [UstT 920] * *bestye rossz* ~ *asszony*. 1600: Kanndert Mihaline Cathalin Azzony vallya ... Orban rea mene, es torkon ragada, s vgy eote az feoldhez mondwan neky mert bestie roz kur(ua)fy azzony hogy fattywnak zydad az fiamat Nem chinaltam en fattyhat [Kv; Tjk VI/1. 431] * *rossz cigány* ~ *aggeb*. 1619: ezért az pénzért meg kellett fogatnom az rossz cigán kurvafi agebet, Jakab doktort [BTN 286] * *rút bestye* ~ *aggeb*. 1582: Nireó Kalman Zidogatny kezdé enge-met Mondwan, Oh wen rut bestie kwrwafi Ageb, myt hazucz [Kv; Tjk IV/1. 41]. 1585: mikor Seggel fordula Igyarto Georgre ezt monda veres peterne, ezt wsd ugymond, fattias feleségw Rut Bestie Curwafi Ageb [Kv; i.h. 511-2]

L. még a *beste*, *esse*, *este* címszók al.

kurvafiáz l. kurafiáz

kurvafi-nemzet lator-fajzat; ticălos, nemernic; Schurkenbrut. Szk: *cigány bestye* ~. 1570: Besterchey Chyriak ... vallya hogy az Azzony ezt Montha Symonnak ... Te chigan Bestie kwrwafi nemzet [Kv; Tjk III/2. 167].

kurva-forma asemănător unei curve; hurenartig. 1771: Detari Maris ... affele Lézenő kurva forma Aszszonyokat be szokot fogadni a házhöz [Dés; DLt 321. 15] Szabó Ferkőné minden főle idegen kurva forma Aszszonyokat és katonákat bé gyűjt a házban és ottan éjjel nappal dörbezolnak [Dés; i.h. 19a Elizabeta Kis Georgii Szeki (60) vall.].

kurvahaj kb. álhaj, paróka; perucă; falsches Haar, Perücke. 1736: A fejét majd mindnyájan borotváltatták, ha kopocz volt, nem viselt idegen kurva haját, az kit most barokának hinak [MetTr 350].

kurvai szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: I. ringyóra/szajhára jellemző; caracteristic prostituatelor; für eine Hure charakteristisch. ~ *integetés*. 1583: ualtig intēm uala kegielmednek hagi ualanak de en Nem tudok az fele Curuai Integeteshez [Kv; Tjk IV/1. 150a].

2. ringyót/szajhát megillető; care se cuvine prostituatelor; eine Hure betreffend. ~ *név*. 1735: Azon Kurvaj nevek meg bizonítására más bites Aszszonyinak Férfjével egy Lasnak alatt egész etczakákon hált [Dés; Jk]. 1736: mind kurvai Név, mind mással való együtt halása egy Citatoriába iratott [Dés; Jk].

kurva-kerítés (practicarea) proxenetism(ului); Kuppein. 1636: en soha semmi feslet erkeőlczjét ne(m) látam sem kurua keritessett [Kv; MvLt 290. 117].

kurva-kerítő I. mn care practică proxenetismul; Kupplerei treibend. Szk: ~ *asszony* kerítő; proxenet; Kupplerin. 1633: emlitem ... Bekessi zőcz Mihalinnét, mely io Aszsony, arra Zabo Marto(n) mo(n)da eze(n) az varassonis ninczjen nagiob kurua kerítő Aszsony annal [Mv; MvLt 290. 117a].

II. fn 'ua.; idem' 1639: Szilagi az hadnagy monda te magad lator vagy, az feleséget (!) kurva kerito [Mv; i.h. 291. 201b].

Szk: *eszez lélek ~.* 1635: mágától hállottám phuloph palnetol hogy sirua pánázolkodot ennekem hogy az en szallo(m) Fejeruari Andras ven eszes lelek kurua keritonek szitta uolna [Mv; i.h. 55b].

kurvalélek I. fn szitk kb. kurvafajzat/származék; bestie; Hurenbrut. 1573: Borbel Myklos . vallia hogi egyzer Borbel Balint hozatot volt egy Eytel Irmes Bort Eo wele az felesegenek Az Iwt benne az vtan hogi panazolkodot az azzony az vranak hogy az Irmes Bortwl vagion Neky Nawaliaia, Azt Monta Borbel Balint vgian sem Io dyznonak gember por kwrwalek | Agota Tothazy Imrehne Azt vallia hogi Kowach Benedek Mongia volt Bochassatok ely Meg latom en az kurva lelek My okaert taglotta leh az en gyermekemet [Kv; Tjk III/3. 113, 229]. 1590: kurua lelöknek szydoth [Uszt].

II. mn szitk kurvalelkű; ticälos; hurerisch gesinnt. **Szk:** ~ *kurvafia.* 1585: Biro Mihalne, Monda Te tapazto Istua(n) Curwa lelek Curwafia, hize(m) kezembe vala most egszer a' zakalod, hizem meg vonalak egszer [Kv; Tjk IV/1. 536] * ~ *kurvanó.* 1585: Anna Aztalos Imrehne vallia Tapazto Istwa(n) monda: Ha megh Ittatok kurwa lelek Curwanók az gazda borat Aggyatok ide ket ket penzt [Kv; i.h.].

kurvalelkű kurva lelkületű; ticälos; hurerisch/buhlerisch gesinnt. 1700: rút szidalmakkal szidalmazta, . . . kurva lelkűnek, eb s kutya lelkűnek mondotta az A(c-tor)nak [Dés; Jk].

kurvázkodás fajtalankodás, paráználkodás; viajā desfrinatā; Hurerrei, Buhlerrei. 1710: Forgács . csak részességgel vesztegeté el az időt, s kurvázkodással [CsH 357]. 1766: Midőn kurvázkodásáért Törvény Székre idézetet volna, a Szék Színe előtt Petrucz Györgyöt gyermeke attyának vallotta [Grohot H; Ks 10/9 Rómán Juon (40) jb vall.]. 1803: Vonya Parászka keringő és kurvázkodáshoz szokott személy [Torda; DLt].

kurvázkodhatik fajtalankodhatik; paráználkodhatik; a putea trăi în desfriū; huren können. 1584: Dorothea Zabo Caspar zolgaloia vallia hallotta . Kowach Ianosnetol hogy Igy zolot Az vranak: No eleget kwrwalkodhatale vgmond [Kv; Tjk IV/1. 367]. 1761: Molnár János keritit, és Sertés pajtáját iffiaabb Ferentz Lörintz gyujtotta volna fel, talám a' béli boszúságából hogy a' Feleségivel Molnár Jánosnak nem kurvákadhattott [Szászsztiván KK; BK. Laurentius Kólcár (68) jb vall.].

kurvázkodik I. fajtalankodik, paráználkodik; a trăi în desfriū; huren. A. nőre von; despre femei; in bezug auf Weib. 1597: Chizar ferencz wallia . Chizar Peter panazolkodek hogi az felesége az zolgayawal Chizar Giergiel kurwalkodik az zeoleobe [Kv; Tjk VI/1. 73-4]. 1731: Szilagi Szécsi Maria a bástyáb(an) taláztatot kurvákodni [Kv; Tjk XV/8. 26]. 1769: Tobiás Juonné . . .

mondotta Tyu Györgynek miért mondasz te engem kurvának, mert ha kurvákadtam is, mással nem kurvákodtam, hanem tsak veled [Bukurest H; Ks]. 1771: Ugy hallottam Szabo Ferkoné felől hogy egy idegen Aszszonyt tartot a maga házánál és ott ketten kurvákodtanak a katonákkal [Dés; DLt 321 Anna Szombati cons. nb Petri Király (60) vall.].

B. férfira von.; despre bărbati; in bezug auf Mann. 1591: Miklos . megh mondotta(m) en the neked . hogy . . . ne(m) aszerth fogadott eő teged hogy kúrualkodgyal hane(m) hogy a lohoz lass | Halla(m) monda Karacho(n) Mihaly az zolgainak beste lelek kúruak nem aszerit tartlak hogy kurualkodni Jariatok [Uszt 13/70 J. Demeter de Thelekfalua jb vall.]. 1631: monta az Apia neki, meniel meniel kuruas kurua és uid el Uarga Menyhartnett az szeretődet és kurualkodgyal ucle [Mv; MvLt 290. 61b]. 1724: panaszolkodott az a Leány, h(ogy) . Pekri minden nap háromszor is kurvákodott véle [Hidvég MT; BK. Lüdvégi Ferentzné (48) ns vall.]. 1802/1816: Ismérem Nagy Sándort tudom hogy Lázár András Ur szolgálójával kurvákodott örökke [Dálnok Hsz; Kp IV. 317 Bajka Susánna (28) vall.].

2. bujálkodik; a avea relații sexuale; jm beischlafen. 1623 k.: fel vgra(m) agiambol es egy faual ki vete(m) az lege(n)t az Azzoni melleol . mondua(n) nekie ith bizoni ne(m) kurualkottok [Mv; MvLt 290. 30a]. 1732: az Incta Aszszony maga lako Házat bordely háznak tartotta ott Kurvákat tartott és magais mind penigen azon személyek külön külön Szemelyekkel Kurvákodtanak diversis vicibus Temporebus et locis Csokolodtanak és minden utállatosságokat Cselekedtenek [Dés; Jk]. 1796: ő látta volna hogy Gál katival kurvákadott [Kv; Aggm-Lt B. 15].

kurvákodó bujálkodó; curvar; hurerisch, buhlerisch. 1756: Ezen a' földön nagjób Lator, kurwalkodobb Molduán Vonyánál nem lehet [Galac BN; WLt Zegrán Nyikuláj (30) zs vall.].

kurva-nemzet kb. kurvafajta; neam de prostituată; Hurenart/schlag. 1573: Palfy Gaspar Apahidy, Azt vallia hogy Mond az Ember No thwdom ky vagi esse kwrwaffy Mert egy kwrwa Nemzetbeol valo vagy [Kv; Tjk III/3. 88].

kurva-nemzetség kurvafajta/származék; neam de prostituată; hurerisches Geschlecht, buhlerischer Schlag. 1629: Hallotta(m) az Üstgjarto Jstua(n) gyermekeő, hogi megh szida Rado Peternett, Locsos kuruanak, s kurua nemzetsegenek [Mv; MvLt 290. 154a]. 1634: Cziki Georgy mondá Bakos Andrasnenak; Te ugian kurua nemzetszeg vagy [Mv; i.h. 291. 5b].

kurva-nemzetű kurvafajtájú; de neam de prostituată; von Hurenschlag. 1603: Bwrkeorne zidgia vala Ballos Jstwant . hogy im a chonka eretnek bestie kurwa fia legie(n) valamegh ram bizonyttia hogy en kurwa Nemzeteo vagyok [Kv; Tjk VI/1. 674]. 1630: mikor Kallöz Giörgj az feleséget megh verte hallam hogy mind ketten valtigh szidak egimast kurua nemzetwnek [Kv; RDL I. 19 eoregh Barbara azzonj Thorday Lakatos Tamasnak relictaja vall.].

kurvanó 1. szajha, ringyó; curvá; Hure, Dirne. 1567: audisset deinde p(er) Maritu(m) (!) Bestia(m) apellasset, ac. vxore(m) Nagy Kontyw kuruanew [Kv; Tjk III/1. 70]. 1573: Mond zeoch gërg ... Enis terwenniel Rea kereslek, vakar ely chiak Roz kwrwaneo [Kv; Tjk III/3. 201]. 1584: Barbara Peter deak zolgaloia vallia ... Monda mit hazucz kwrwanó [Kv; Tjk IV/1. 286].

Szk: *eretnek* ~. 1597: monda Sardine The eretnek kúrwaneo soha meg ne tagad az mit nekem mondottal [Kv; Tjk VI/1. 94-5] * *esse* ~. 1592: Giroti Peter vallia ... Hallam ... Mond meg az hazad nepenek az esse kuruaneknek, hogi az meli legint ot tartanak bochással el mert sok gonoz hirt hallok feleolle [Kv; Tjk V/1. 264] * *hires* ~. 1589: Ne oztogatnad az buzat hogi mas hires kurwaneo teoltőozzik velle [Dés; DLt 226] * *hitvány* ~. 1593: Anna Azzoni, fierdi Balintne vallia monda ... az Maiorne, Am ott vagion ez hituan kuruaneo nagi hasa vagion, mert ferenczi Istuan vgi eli mint egi felesget [Kv; Tjk V/1. 383] * *kurvalélek* ~. 1585: Anna Az-talos Imrehne vallia ... Tapazto Istwa(n) ... le wle s monda: Ha meg Ittatok kurwa lelek Curwanók az gazda borat ... Aggyatok ide ket ket penzt [Kv; Tjk IV/1. 536] * *rózsás valagú* ~. 1628: a' te rósás valagú kurvánél [Szentgyörgy Cs; SzO VI, 89].

2. Jelzői haszn-ban; cu funkcije atributivá; in attributivem Gebrauch: 'ua.; idem' 1568: Michael Landor fas(sus) e(st) az (!) monda hogi Im az Rezeg lopo kuruanoleanya el eset és azt mo(n)ga hogi meg zeget az laba [Kv; Tjk III/1. 200]. 1573: Ilona Zyw Andrasne zolgaloia ... vallia Mazas peterne Mond az zolgalonak Te Bestie kurwaneo leania ha az haz eleybe kap-hallak meg verlek [Kv; Tjk III/3. 272].

kurvanócske szajhácska, ringyócska; curvuliță; Dirn-chen. 1568: Anna consors Stephani Nagy fassa e(st), Ezt halotta(m), hogi az leant Jgy zida, kurua nõchke, veyelek, de egzer se(m) wtte [Kv; Tjk III/1. 185].

kurvás 1. bujálkodó, fajtalankodó (férfi); (bárbat) curvar, desfrinat; unzüchtig lebend(er Mann) | ringyós-kodó, szajhaskodó (nő); (femeie) desfrinată, stricată; hurerisch/buhlerisch lebend(e Frau). 1582: Iulia Zemet-biro Gergelne ... vallia hallottam Rengeo Annatol Mikor Iarhatnek, meg talalna(m) Az Igiartha Georg fattiat ... Seót vgian verte Az kezét és azt monta hog kwrwas [Kv; Tjk IV/1. 69]. 1583: Magiar Andras vallia Hallam Balintol hog monda Kis Thamasnak, The Neste lelek ... kwrwafi Kis Tamas kurwas vagy [Kv; i.h. 183]. 1778: Gróff Kornis István Vr ö Nsga ... tsak egy Vén Kurvás [Pósa SzD; Ks 34. V]. 1820: Nem hiába hog a' Báro Kurvás volt, mert volt mivel [Várfva TA; JHb 48 Biro Zsigmond (49) hites assz. vall.].

Szk: ~ *asszony*. 1771: Tudom mondani ... Szabo Ferkőnérről, hogi a' mig a katonaság ide bé vala az Exercicium(an) egy olyas kurvás Asszonyt tartot a katonáknak [Dés; DLt 321. 9a Samuel Borzási (54) ns vall.] * ~ *beste (lator)*. 1591: Kuruas beste vgimond te nek Jambor felesged vagio(n), nem lakol Jamborul velle, hanem kuruath tartasz aszal lakol | Kuruas beste lator soha nem megj toúab, ki toliom az lelket [Sz; UszT] * ~ *bestye kurvafi(a)*. 1570: Besterchey chyriak ... vallya, hogi ... Nagy Symon, Lattha hogi az Az-

zony ezt Montha Symonnak Menny el kwrwas Bes-tye kwrwaffy [Kv; Tjk III/2. 167]. 1572: Ieo oda panity gaspar ... Es mond kurwas bestie kwrwafy, chigan vagy [Kv; Tjk III/3. 88]. 1582: hallottam Rengeo Anna zaiabol ... Ezt mandom en Igiarto Georgnek hogi Kurwas fattias erethnek parázna bestie kurwafia [Kv; Tjk IV/1. 69] * ~ *ember*. 1724: Hallottam hogi az a Pekri Ferentz igen kurvas ember [Mv; IB. Rápolti Sámuelné (50) vall.]. 1758: minden rosszal bevádoltattam, hogi tudniillik kórhely, részeseg, vesztegető s kurvas ember vagyok [RettE 74] * ~ *eretnek* → ~ *bestye kurvafi(a)* * ~ *esse (kurvafi)*. 1573: Mond hogi Im az kwrwas esse kwrwafy zegent tezen vala hazadon [Kv; Tjk III/2. 58]. 1583: Chizar Balint vallia, Igiarto Ianos ... eg Nehanzor zitta Igiarto Georgiet kurwas essehek [Kv; Tjk IV/1. 137] * *fattyas kurvafia* → ~ *bestye kurvafi(a)* * ~ *kurva*. 1631: monta az Apia neki meniel, kuruas kurua [Mv; MvLt 290. 61b] * ~ *kurvafi*. 1602: Zep Miklosne Magdalna azzony vallja ... mondot-tam Neki myert nem Adgya Baka Ferencznek leanyat, vgy monta hogi nem adgya Az kurwas kurwa fianak [Kv; Tjk VI/1. 564] * ~ *lator*. 1582: Orsolia Kis Ist-wanne vallia hallottam Rengeo Anna zaiabol, kezét eozwe verwen, hogi kurwas Latornak mondotta Igiarto Georgiet [Kv; Tjk IV/1. 70]. 1591: Az felesged Jam-bor volna teneked, de te magad kuruas lator vagj [Sz; UszT] * ~ *ország bestye kurvafi*. 1570: Besterchey chyriak vallya hogi az Azzony ... ezt Montha Symonnak ... Te egy kwrwas orzag Bestie kwrwaffy vagy [Kv; Tjk III/2. 167] * ~ *parázna* → ~ *bestye kurvafi(a)* * *vki* ~ *élete*. 1724: Egyebet kglmetek(ne)k ne(m) mondhatunk ... hogi a Pekri Fere(nc) Ur(am) kurvás és hamis életének elég rut hire van [Mezőbánd MT; BK]. 2. '?' Hn. 1746: A' tehen tsorda járjon a Kurvás völ-gyig [Torda; Tjkt III. 37].

kurvaság ringyóság, szajhaság; viață desfrinată; Hu-rerei, Buhlerei. 1568: Miklosy Kato fassa est, Ezt hallottam hogi monda Andras Kato gergel Deaknenak ... az kuruasagod mya ne(m) leze(n) gyermekek [Kv; Tjk III/1. 233]. 1583: Ieremias paxi vallia ... gergely kowachnenak se keritesse se kwrwasaga feleol nem tudok semmit [Kv; Tjk IV/1. 149-50]. 1630 k.: En egieb kuruasagat nem latta(m) sem tudom Böruejnenek, hanem Kalmar Istvantul halottam hogi meg teotte Böruejnenek kerkedet vele [Mv; MvLt 290. 45a]. 1679: Azt kivano(m) bizonyits meg az mit Borzasi Peterne felesgem ellen mondottal hogi kurvasagatt lattad vol-na [SzJk 142]. 1739: minémű becstelen szókkal illette 's kurvasággal vádolta az A. Feleségét az I. Nms Fekete Judit Asz(sz)onyom, exhibeált Citatoriambol Constál [Dés; Jk 304b]. 1755: Kalos Katát ki kiáltatta ezen vere-kedés előtt kurvának ... Hát az mentionalt Asszonjnak kurvasagat Boszorkányságát ki látta [Dob. WLt vk]. — L. még RettE 169.

Szk: ~ *ban élő személy*. 1757: Tudom bizonyoson ... Czirilla Mária nevű száz személynek erköltselenségét, hogi kurvaságban élő személy, mert kétszer is vetett fattyat [Kv; Mk IX Vall. 194] * ~ *ban találtaik*. 1757: egy Pál Ersók nevű bestelen személy már sok vers-ben találta(ván) kurvaság(ban) végeztetett ..., hogi ha többször a' Városban redeálna Hóhér által elimi-náltassék [Kv; Tjk XVI/8. 350] * ~ *gal adattatik ki*.

1701: Kasa Sára kurvasaggal adatatvan ki igert fara valcsagért két baranyos juhokot [Vécke U; Ks 90].

kurváskodik bujálkodik, fajtalankodik; a traî in desfrû; huren, Unzucht treiben. 1769: Hallottam hogy ... azért nem házassodot volna meg, hogy felettebb kurvás volt de nevezetesen kikkel kurváskodot légyen nem tudom [K; Told. 3a].

kurvaul 1. kurva módján; ca o curvă; hurenhaft. 1570: valaky azt Mongya ... hogy latrokat fogattam en hazamba ... hazwd Bestie kwrwaywl benne [Kv; Tjk III/2. 71]. 1574: Sofia Alch Matiasne Azt hallota Antalne Mongia volt hazwch esse kwrwaywl Mig Ream Nem byzonitod [Kv; Tjk III/3. 404]. 1584: Anna Iso Boldisarne vallia Azt(is) monda ozta(n) hagyone hogy Zep Miklosne Curwaul hazudna [Kv; Tjk IV/1. 365]. 1593: Duruttia Azzoni Chizar Balintne vallia ... monda Leorincz Hazuch abba bestie lelek kurvaul mert en ne(m) eoltem [Kv; Tjk V/1. 356]. 1689: az Deakal kurvavul szöktém ell [Dés; Jk].

2. rosszul, cudarul; prost de tot; schlecht, elend. 1629: monda az gyermek(ne)k ... az eleot sem szidot engemet effele rosz gyermek soha is kurvajul tanjtottanak [Mv; MvLt 290. 154a]. 1662: En felek bizony, az nagy hűség mellett kurvaul leszen nekünk dolgunk [TML II, 356 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1675: En úgy látom, magam személyemre nézve kurvaul vagyok, natom, magam személyemre nézve kurvaul vagyok, natomként böcstelenebb kenyerm [TML VII, 7 Béli Pál ua-hoz].

kurváz 1. szajhának/ringyónak mocskol/szid; a numi/face pe cineva curvă; Dirne/Hure rügen/schelten/schimpfen. 1570: Angalyt Borbel Marthon Zolgaloia ... Azt hallotta hogy az zwr takachne kwrwaza volt az zaboneth [Kv; Tjk III/2. 94]. 1591: Horwat Peter vallia mikor eozeve haborottanak volna, Molnos Miklos es Tot Istuan valtigh kurwazak Santa Istuannet [Kv; Tjk V/1. 153]. 1688: Szilagyi Ersébet vallja ... hogy ötlet Ferje ... szidgya veri kurvázza boszorkányozza [SzJk 230]. 1718: Ilona ... rutulis kurvaszta Tolnai Clara Aszszont [Kv; Told. 2]. 1744: hallottam, hogy ... a napájával együtt kurvázták a' korcsomárosnét és azt mondtottak, hogy Hunyadról is a' kurvaságért csapták ki [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1772: aztis hallottam füleimmel hogy ... Major Iuanat Gligorás kurvázta [Záh TA; Mk V.VII/17 Lupu Nyigy (29) zs vall.]. 1841: Sármasinét meg támadván kezdette cigánynezní, kurvázni [Dés; DLt 109].

2. latornak/kurafinak szid/mocskol; a numi/face pe cineva curvar; Schuft/Hurensohn rügen/schelten/schimpfen. 1573: Kinches Georgy Azt vallia hogi ... peter ... Megh zitta kwrwazta Eoket [Kv; Tjk III/3. 202]. 1593: Georgi kouach vallia tudom hogi Caspar kouachot az vra Jstuan kouach rutul kurwazta zidalmazta [Kv; Tjk V/1. 390]. 1610: azt monda Gergelj Janos, Ferencz uram engem igen meg szidott rutult, kurwazott [Martonos U; UszT 33a]. 1644: Elseobennis rutul Matthias deakne kezde zidni Marto(n) Deakot, kurwazta rutul [Mv; MvLt 291. 429b].

kurvázás kurvának nevezés; insultarea cuiva cu epitetul de curvă; Huren/Dirnenbenennung. 1600: Teowissy

Zabo Janos vallya Az Rwt Zidalmazast hallotta es egymass ellen valo kurwazast Aztalos Istwannetol, feketé Jlkotol es Vargha Casparnetol [Kv; Tjk VI/1. 395].

Szk: lélek ~. 1599: Geobeol Martonne Ersebet azzony vallja Balasnak izoniw Zidalmazasat lelek kurwazasat hallotta [Kv; i.h. 367].

kurzilis levél kb. körlevél/irat; circulară; Rundschreiben. 1685: ide erkezek N.B.D. Uramnak szolgája, ki az ő kglme Házassági állapotja felől, az en Cursilis levelemet Esperestektől Esperestekre hordozta [Fog.; BLt 9 Horti Istvan Mikes Pálhoz].

kurzor, kurzur 1. futár; curier; Eil/Sendbote. 1670: Beszterczen honnét az nemes 23 vármegyék és királyi s montana civitasok Nemessányi Bálint nevű cursurok által már régen fen forgó gravaminájokat fel küldvén ő feleségének, azokat nagypénteken exhibiálván azon cursor ő felségének, az locumtenens és több tanácsúr hivei ... Bécsben ... consiliumot tartottak volna [TML V, 243 Ujhely Pál Teleki Mihályhoz]. — L. még TML V, 244.

2. diákny kollégiumi szolgadiáki tisztség; elev (sárc) care făcea serviciu la poarta liceului/colegiului; Amt eines diensttuenden Schülers in einem Kollegium. 1870 k./1914: Cursor ... a kapuban 3-4 óránként felváltott állandó kapuőr, aki egyszersmind köteles volt az idegeneket, koldusokat távoltartani a városi toronyórák ütésére az osztályok előtti oszlopon levő kis csengettyűt óránként meghuzni | A cursor, mint mindig kéznél levő végrehajtó volt a contra által ... megbüntetett suhanok nádpálcás csapója | Kapuzás, kapuzás: a kollégium főkapujában reggel 5 órai nyitástól esti 8-9 órai zárásig 3-4 órás felváltással állandólag egy szolga (cursor) állott őrt. Ennek kötelessége volt az ott állingálókát vagy ki, vagy be tessékelni [MvÉrt. 8, 9, 19].

kurzus 1. (idő) eltelés, lefolyás; trecerea/curgere (impului); Vergehen/streichen. 1750: leváltam Ts Nts Borsai Istvan Uramtol ... 12 Magyar forintakat edgj hold szanto földemnek Zálagjára ea Conditione hogi Nolz Esztendőknek Cursusa alatt eő kegelmétől ki ne válthasam [Asszonynépe AF; DobLev. I/238 Domokos György kezével].

2. terjedezés; ráspindire; Aus/Verbreitung. 1719: ige(n) nagy bodulásban vad(nak) mert a Pestis csak folytattya Cursussat [KJ. Rétyi Péter lev. Ebefalváról].

3. körlevél, körözvény; circulară; Rundschreiben. 1665: Kun István uram cursust bocsátott vala ki az vármegyére, az fejedelem commissioját hozván alá [TML III, 540 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1744: Itt Köpeczen volt egy néhányszor Falubol az Adozo Rendeknek minden Falubol Gyülések arrol valo Cursust innen küldöztek a Falukra [Köpec Hsz; INyR 44 Baláss András (40) pp vall.]. 1795: jött Cursus melib(en) parantsoltatik hogy Viaticumot kel adni a' nagyobb helyek Dr 40 az alább valok Dr 34 a' Mesternek [M.Bikal K; Rak 19]. 1840: 17ik octobr. datalt Cursus foglalattja [Nagykapus K; Rak 17]. — L. még BÖn. 877.

Szk: ~ jár. 1744: Tudom hogy a nyárban Cursus járt hogy a fel vetett Pénzt vigyik bé Köpeczre, de a Cursust nem ismertük hogy ki írása lött volna [Középajta Hsz; INyR 5 Nagy Gergely (30) pp vall.] * ~sal jár.

1744: a Kápolna Kuttyánál tanálék edgy Embert Nagy Ajtait, azt mondá Cursussal járt [Bölon Hsz; i.h. 44 Gazdag Gyorgy Mediocris (45) ns vall.] * ~t ad. 1744: énnékem mint Falusi Bironak, Tiszt, és Connumerator Vraimék 11. Cursust adtanak, hogy a Falukra el küldözem [Középajta Hsz; i.h.] * ~t körül körlevelet köröztet. 1798: Tiszteletes Tsiki János Esperest Urunk 23a Aug 1798 botsátott Cursust körülötte Tiszts Püspök Ur-na)k e következő Rendelésit [HbEk].

4. kb. eljárás; procedeu; Vorgehen, Handlung. 1727: Az Inquisitor Cancellista Déakok mellé . rendeltetik Commissarius(na)k Benczenzi Rác András Uram, kiis mindenütt azan Deakokkal fog járni a Specificalt személyekhez hogy minél hamaréb és minél hasznasabban, producallya(na)k, Végezvén egész Cursusakat [Déva; JHb XLI].

5. jog (per)folymat; proces; Prozeß. 1733: Tudva van pedig ezen Nms Sedria előtt ezen Causanak az előtt valo Cursussa, söt bizonyos exceptio mellett tovább valo folyásais [Torda; TjKT I. 4].

6. tanfolymat; curs; Kursus, Kurs. 1853: vivásért (:egy cursus 24 ora:) 6 tallér [KCs 3. — Berlini följegyzés].

7. (kollégiumi, főiskolai) tanulmányi idő; anii de studii (la liceu, la universitate); (Kollegium-, Hochschule-) Studienzeit. 1657: Ha valakik protopap vagy falú be fogadnák, a Magistratus büntetésében maraggyanak, a bé álopt pap is jobbágia tetetessék, hanem ha a scholában jöme mingyarást tanulni, s cursusát ott végezne el [UF II, 187]. 1751: Atyánkfia Pataki Samuel Collegiumunkban Cursusát rendesen és igen dítséretesen folytatván . mostan Academiaakra szándékozik [Pat.]. 1823–1830: Ebben az időben^a a deákoknak csak két classisok volt, úgymint filológusok és teológusok. Mind a kettő három-három esztendő alatt abszolválta a maga kurzusát [FogE 138. — ^a1796 táján]. 1832: Dobolyi Klára . . köszönöm, hogy Fiamnak hiv dajkája voltál, Házodnál nevelni meg szenvedtet egész Colégiumi cursussa alatt [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.]. — L. még FogE 217, 228.

8. diákny szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~t folytat előadást hallgat; a frecventa cursurile; Vorlesung hören. 1823–1830: már az új fél esztendőre is a professzoroknak befizettem s kurzusomat folytatni elkezdtem^a [FogE 217. — ^a1796 táján, a göttingai egyetemen] * ~t hallgat 'ua.; idem' 1823–1830: írtam Öccellájának, hogy elmegyek, csak tavaszig még egy kurzust hallgatni kívánok [i.h. 215] * ~t kihallgat előadást végighallgat/látogat; a asculta cursurile cuiva; eine Vorlesung bis zum Ende hören/besuchen. 1823–1830: Amint az akadémiákon szokták mondani, aki nem fizetésért, nem is egész kurzust hallgat ki, hanem csak egynéhányzszor megyen valamely professzor leckéjére, hospitáltam [i.h. 190].

9. diákny (kollégiumi, főiskolai) kéziratos jegyzet; curs (servind ca manual); handschriftlicher (Kollegium-, Hochschule-)Lehrstoff, Kurs. 1823–1830: Azonban a logicei cursust Feder szerént írván, minden logicusheli praeceptor újabb kurzust írt^a [i.h. 125. — ^aAz 1780-90-es években a mv-i ref.kollégiumban]. 1870 k./1914: Cursus: így neveztünk minden kézikönyvet pótló s egy-egy tantárgy egész évi, vagy félévi tananyagját (pensum) magában foglaló kéziratos füzetet. Néha a ta-

nár adta ki az általa kidolgozott kéziratot ivenként egynek s a többiek úgy másolták tovább, néha előadás után „lekapott” jegyzetéből állítottak össze s egymáséból másoltattunk. A cursus másolásból (ivenként egy susták, 6 p. krajcár) sok szegény jó és gyorsírásu tanuló tartotta fenn magát egész tanulói pályáján [MvÉrt. 9].

10. napi árfolyam; cursul bursei; (Geld) Tageskurs. 1816: A Pénznek úgy nevezni szokott Cursussa és annal fogva a mostani Pappiros Pénznek nagyon alá szállott betse [H; Ks 91. C. 8].

kurzus-másolás diákny jegyzetmásolás; copiatul cursurilor; Kopieren der Mitschrift. 1870 k./1914: A cursus másolásból (ivenként egy susták, 6 p. krajcár) sok szegény jó és gyorsírásu tanuló tartotta fenn magát egész tanulói pályáján [MvÉrt. 9].

? kusiny ' 1781: 10 Gomb fábol Kúsin [Berz. 17].

kussol meglapul; a se piti/pitula; sich kuschen, ducken. 1769: De Idán^a avagy másutt is ha szinte Barázdát Szántanánakis az ő Nga Hátán, azért nem kellene örvendezni jó Testvérenek, nem is kellene kusolni [Mv; Told. 19/45. — ^aNagyida K].

kussoló meglapuló; care stă piti; (sich) kuschend, duckend. 1769: jó Testvérenek, nem is kellene kusolni legjobban tanult Vislához Ngdk ő Ngát hasonlítani, mert ha ő Nga hasonló a Kusoló Vislához, Ngdis szintén úgy hasonló azon Kusoló Vislához, melyhez ő Ngát hasonlittya Ngd [Mv; Told. 19/45].

kusti coki, kuss; marş (de aici)!; kusch. 1843: Kotsis Károly pedig szembe találva az uttzán azt mondotta volna a Grofnak kusti czuki állj ki az utbol előllem [Moson MT; TSb 49]. 1847: Varga Katalin . . engem megfenyegetett, mondván: „Kusti, mert mindjárt szekérre rakatom, s hozzája küldöm^a, hogy tartsa!” [VKp 286. — ^aA tanítót az ispánhoz].

kustigat cokigat (cokival/kussal szidogat); a spune marş (de aici) in repetate rundiri; wiederholt kusch sagen. 1843: engemet ne urazzon — mert ma engemet le Huczfutozot — czukigatot — kustigatot [Moson MT; TSb 49].

kuszkru apatárs; cuscru; Mitschwiegervater. 1769: az Oprán Vutzul Kuszkriai is bé jövének [Bukuresd H; Ks Aramie Stefán (40) vall.].

kuszkuria faskamra; magazie de lemne; Holzkammer. 1870 k./1914: Cuscuria: faskamara. Ott, hol hely volt reá soronként, söt szobánként egy-egy kis faskamra jutott, hová a szolgák által fölvágot tűzifát elraktározták [MvÉrt. 9. — ^aÉrtsd: szolgadiákok].

A MTsz Zilah vidékéről 'viskó, vityilló'. a nagyenyedi és székelyudvarhelyi diáknyelvből 'spanyolfallal elkerített, primáriusi lokus' jel-ben szótarozta e szót. — A szerk. e század elejéről a dési köznyelvből a szónak 'lomtár, lim-lomos kuckó' jel-ére emlékezik.

kusztódia 1. őrizet; pazá; Haft. 1678: urunk kemény válaszszaal bocsáttá az követeket, várják csak az törvénytől, söt éjjel-nappal távol való custodia alatt vagon [TML VIII, 84 Toldalagi János Teleki Mihályhoz].

szabad székely vall.]. 1768: a Medve István Uram Béresei ... a Réten keresztül egyenesen eleiben szaladtanak a Kúpús Kutnál [Mezőmadaras MT; BK. St. Szabó (38) vall.] * *közönséges* ~ *közkút*. 1816: a' Déllői Árokban lévő közönséges Kutnál [Dés; EHA] * *ó* ~. 1662: a fedelelem, Nagy Andrást igen megrészegítvén megvasztatott és egy ó kútba vetetett vala [SKr 89] * *ostoros* ~ | *gárgyás* ~ * *rakott* ~. 1680: az nil Kerekes Mihály vicinumiában rajta leveo rakot kuttal egiut [HSzj *főzd-kutacska* al.] * *száraz* ~. 1817: Ezen kertnek fenekében találtunk egy pusztá Száraz kutatis [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. 6] * *tövis* ~. 1852: által adom Tövis kut javíttására a Szöllők Gödribe lévő Tövisemet [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével] * *urusos* ~ gyógyforrás/kút. 1864: Urusos kut melybe régen sok helyekről összegyűlő kövsényes, otvaros és más egyéb nyavalyás emberek gyógyulásokat érzették [Oroszhegy U; Pesty, MgHnt LVII, 282]. — Vö. az *ivó*-, *kő*- és *sóskút* címszóval.

Sz. 1762: Sákokat Sokat csinálánk de az is mintha az kut(ba) eset volna mind oda vagyon [Oltsem Hsz; Mk RN. IX. 109].

2. csigáskút; fintinā cu scripete; Rollbrunnen. 1584: veottem esmeg Az kwthoz egy Chygat Balassy Gergeli-teol fizettünk errete f.1 [Kv; Szám. 3/XV. 17]. 1596: Hogy az Scolaban valo kuton az chyga karikan az was-sok el teortenek volt most (!) chynaltattunk a helybe [Kv; i.h. 7/II. 20]. 1609: az gyermekek az scholabeli kútnak chigaiait el teortek volt chinalta megy Georgy kowachy d 22 [Kv; i.h. 12b/IV. 127]. 1747: tanáltatott az Udvar közepin, egy kerekén köből ki rakott Csigás kut [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. 1777: vagyon az Udvar közöpin egy Csigány (!) Járókutt Sendely fedél alatt, egy darabig kövel, azon feljül Csere fával ki rakva, és ugyan Cserefa gárgyával jó moddal fel készítve [Meggyesfva MT; LLt Fasc. 28].

3. gémeskút; fintinā cu cumpănă; Galgenbrunnen. 1595: Biro Wram hozatot .1. Agast az Kúthoz ada-tot ... errete f 2 d 60 ... tetetem fel az ghemet ... fizet-tem töle f 1 d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 249 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1649: Safar Polgar Ur(am) ... ket szál padló fát ... szegeztet az Fördő haz kutianak Agassahoz [Kv; i.h. 26/VI. 559]. 1694: vagion a' Konjha-ház ... Ennek mellette vagion az Kúth Agassán állo Gheme-je készségevel, vas abrontos es fogantos vedrivel egj-güitt [Kisened AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1773: vagion egy köből ki rakott jo Kut felső része Gárdjája Cserefából van ki építve Cserefa Ágossa és fenyő fa Gémje mellette egy Nyárfa vályu [Ksz; EMLt]. 1821: Az Udvaron vagion egy bővséges vízü Cserefa blánákkal ki rakott kut ujj gárgyákkal ujj ágassával a' gémnak az ostora vason függ, a végibenis vagion egy vas horog [Koronka MT; Told.]. 1851: Kut gémes vederrel vasazva tűrhető gárgyával [M.bogáta SzD; BetLt 2]. — Vö. a *gémeskút* címszóval.

4. kerekeskút; fintinā cu roată; Radbrunnen. 1638: az szinnek vegeben vagion eggi fabol fel rott sendelyes fedél, kereken jaro kut [A.porumbák F; UF I, 661]. 1679: Kút ... vago(n) négi szegű oldala — az feneke-től fogva az felső Kávájaih barona faval rott ... Tengelyes kereke nro l [Udziszt Péter K; TL. Bajomi Jenő inv. 91–2]. 1694: Va(gyo)n egy vastag fakkal felgerendá-zott mély kút ... kerekdeden fel van gardozva, Tenge-

lye kerekes [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1824: A' kut kerekes, bé fedett, 's rajta egy vas veder egy darab lántzal [Kv; BetLt 2].

5. szívó/szivattyús kút; fintinā cu pompă; Pumpbrunnen. Szk: *pumpás/pumpenes/pumpos* ~. 1833: Pumpás Kut Huzoja [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8]. 1838: az odavalo Ser háznál lévő Pálinka főző Pumpos kutnak meg tsináltatására szükséges költségek [Kv; DLt 146]. 1849: Az Udvaron van egy veress fedelű 'sendellyel fedett, faragatt kövekkel körült pumpenes kut [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *szivárványos* ~. 1822: Szivárványos kut minden hozzá tartozó fa és vas Szer-számokkal [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8]. 1827: Szivárványos kuthoz valo két agu vas i [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1852: Egy Szivárványos kuthaz valo — pump rézből Két vas rudjával édgüitt [Dés; DLt 923].

6. ~ *köble* kútgödör; groapa fintinii; Brunnengrube. 1776: parontsolt nekünk Vlása Ignáth hogy szolgál-tában szednének Szöllő kötő veszszőköket ... szedtünk, és Kut Köblének valo fákat vásárolt vélle [Mihálcfa AF; MvRKLev.].

7. forrás; izvor; Quelle. 1811: Most-is nevezetiek ama' szép Forrás Szent László Kuttyának [ÁRÉ 63].

Hn. 1399: fontem Olachwewighkuta vocatum [M.bikal K; KHn 70]. 1465/1539: fontem Laposkwt vocatum. fons Paklyaskwt ad fontem Chygankwtha nominatum [Bh; KHn 5]. 1514: iuxta fontem Monyaroskwt nominatum [Tóhát BN; TeO II, 328]. 1548/1755: fontem scaturientem ~ Kencses kut nuncupatum [Incsel K; EHA]. 1623: fontem Kis Szarmany kuttia [Bodola Hsz; EHA]. 1740: Feredő kut nevű Forrás, holott is régen feredőhely volt [Inaktelke K; EHA]. — Lehetséges, hogy az 1. jel. alá sorolt hn-ek némelyike ide tartozik.

Szk: *csorgós* ~. 1599: a' chorgos kut patakara [Oroszhegy U; EHA] * *gárgyás* ~. 1797: a Tekintő meggett a' Betzei élen ... sővényből font gárgyás forrás vagy kut [M.bece AF; EHA]. — Vö. a *bodon-* és *bodon-skút* címszóval.

kutacska fintinijă, fintinel; Brunnlein. 1751: Bos pa-takán innen lévő Láb földének alsó borozdáján valo kutatskáig rug [Koronka MT; EHA]. 1768: Vagyon egy kutacska, roszt kut gárgyával [Sarmaság Sz; TGsz 23]. 1781: én meg szonyazván le mentem inya egy Kutacska-ra [Mezőszopor K; MkG 36. 3/2 Petrask Atyim (50) jő vall.]. — Vö. az *ivó*- és *kőkutacska* címszóval.

kútágas furca fintinii; Brunnensäule. 1766: egj kut ágosnak való fát adott fizetés nélkül [Pocsfa KK; Ks 8. XXV. 18]. 1810: (A) kut egészen bé omlott tsak a' kut ágos, és vallu vagion meg [Kisjenő SzD; Ks 77/20 Conscr. 129]. 1851: Az udvaron vagion egy jó kőkút ... a kút ágas meg avult tölgyfa négy támaszokkal [Er-dősztyörgy MT; Tsb 34].

kutas ? kútcináló; fintinar; Brunnenmacher. 1570: Anna Azzon Borbely Janosne, Es Lakatos Esthwanne Jloná ... vallyak, hogy Elcozer Engesztelylek az pe-rest Kwthy Anthalt, Mert Jgen Rea Erészedet, Es az wtan mykor az Byrothwl Ely Jeot volna, Bornemyzza-nawal Lakathos esthwannewal egetembe harman ... hyak Be az Kwtas hazaba Kwthy Anthalt [Kv; TJK III/2. 100].

Szn. 1482: Johannes Kwthas jöb [M.zsuk K; TelO II, 148]. 1554: Kwthos pether [Kv; Szám. 1/IV. 16]. 1562: Stephanus Kutos [Kv; i.h. 1/VIII. 43]. 1570: Kwthas Isthsuan [Kv; TJK III/2. 137]. 1572: Kwthas Jacobne [Kv; TJK III/3. 43]. 1583: Kutos Marton [Kv; Szám. 3/XI. 17]. 1590: Kutos Jacob [Kv; i.h. 4/XXIV. 14]. 1614: Kutas Mathe zs [Udvarfva MT; BethÜ 39] | Kutas Mihaj. Kutas Gyorgi [Agárd MT; i.h. 61]. 1726: Kutas István fia Kutas Gyurka (inas) [Kv; CsCjK III. 170a]. 1763: Georgius Kutas [Kv; Dica XIV. 36].

Hn. 1438: Kuthus [Kv; Csánki V, 316]. 1737: A Kutos Kertben [Nyárszó K; KHn 122]. 1756: A' Kutas nevű Lábban (sz) [Szemerja Hsz; EHA]. 1758: A' Kutas Völgy főb(en) (sz) [M.kiskapus K; EHA]. 1771: A Kutasban (sz) [Dálnok Hsz; EHA]. 1777: a Kutos nevezetű helyben (sz) [Albis Hsz; EHA]. 1784: A' Kutas Irotvannya alatt (k) [Szásznyires SzD; EHA]. 1808: a Kutasban (sz) [Mezőbánd MT; EHA]. 1891: Kutas v(ölgy) [M.kiskapus K; KHn 173].

kútásó fintinar, sápätor de fintini; Brunnengräber. 1570: Eotthues Ferench es Borbel Janos Byzonsagy, Kys Estwan es Masyk Esthwan kwt asok ellen . . . Mengia neky . . . hogy ky apad az kwt beleole^a Azt felelte az kwt aso hogy . . . Mondom vala Tarsomnak hoki az honnat Egy kewes wyz Jeo wala Rea, Arra Jobban asswnk [Kv; TJK III/2. 194. — "A kútból]. 1589: Az kut asokat hoki zaz Georgi Gebebe^a vitte, attam neky f. 1 [Kv; Szám. 4/X. 69. — "SzD]. 1592: fizetem ket kut asonak az keözep kapu alat valo teömleöcz meg tiztitsaert f 0 d 40 [Kv; i.h. 5/XIV. 160 Eppel Péter sp kezével].

Szn. 1564: Kwth asso mathe [Kv; i.h. 1/XII. 19]. 1573: Kwthasso Mate [Kv; TJK III/3. 192a, 340]. 1588: Az Nemet Kuthasso Balint [Kv; Szám. 4/III. 33]. 1589: Az Kutasso Balintnak att(am) 2^a [Kv; i.h. 4/XII. 10. — "Sajtot].

kútbeli vmilyen kútnál levő/fekvő; de la fintinā; an irgendeinem Brunnen befindlich/legend. **Hn.** 1702: A Bocskut bali föld [Tarcsafva (U) körny.; Pf]. 1869: Kintceses kutbéli szántó föld [Csomafája K; BHn 63].

kútesináló fintinar, sápätor de fintini; Brunnenmacher/gräber. 1824: A Kut Kihányására és Rakására . . . ha az Aknai^a Kut Csinálóval ki Rakatva, a' Rakasért kell 6 öl méségert 25 Rf [Dés; DLt 424. — "Désaknai]. 1847: Idős Bálint János, meg holt Ketesden^a Kőmives és kút csináló volt [Damos K; Rak 121. ^aK].

kútfalvi a Kútfalva (AF) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kútfalva/Cut; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kútfalva: Kútfalvához tartozó; care aparține de Kútfalva; zu Kútfalva gehöri. 1683: a Kútfalvi házhoz tartozando s mostan jelen lévő mindenfele bonumokrol valo Eösi Generalis Extractus [Utl].

kútfej kútfő, forrás; izvor; Brunnenkopf. **Hn.** 1700: Az masik vagyó(n) az Erdő alatt Kútfej nevű helyben [Aldoboly Hsz; EHA].

kútforrás forrás; izvor; Brunnenquell(e). 1702: az erdő alatt rakottás tó mellett vagyon egy kutt forrás [Szentkirály; Cs; EHA]

kútfő 1. forrás; izvor; Brunnenquell(e). 1634: (A hátár) azo(n) . . . kut főnek az uizen ala menuen hassittia megh Pettkj Istua(n) Ura(m) ő kegme igassaganak hatarat [Cszs; BálLt 61]. 1636: Egyéb iránt nem az folyam eredne az kut főből, hanem az kut fő az folyamból [ÖGr Aj.]. 1724: az Kútfőnek egyike, melly Vizzel tartya ezen Haltartot Istvan Déak Uramék birodalmáb(an) marad [Hévíz NK; JHbT]. 1753: minden Embernek aki tiszta vizet akar inya a kut főre kel menni s onnan merithet [Illyefva Hsz; HSzJP].

Hn. 1639/1687 k.: A' Kút főnél vagyon 2. hold föld [Nagyernye MT; MMatr. 279]. 1641/1687 k.: Kút főb(en) egy réth [Székes MT; i.h. 286]. 1677: Kútfőn (sz) [Balla Sz] 1682/1687 k.: Kut fő nevű helyben [Fele MT; MMatr. 404]. 1691: a júlso Kútfőben (sz) [Harasztkerék MT]. 1693: Az Kut főben (sz) [Harangláb KK]. 1714: Kútfő nevű helyben [Petek U]. 1724: Az kórtueljes kut fűn (sz) [Kide K; BHn 88]. 1740: Kútfő Berke oldalán (sz) [Gyerővásárhely K]. 1744: Kut fön (sz, k) [Pipe KK]. 1758: A Kútfű felett (sz) [Nyárszó K]. 1759: Az Hídeg kút főben vagy Nyires közepén [Zovány Sz]. 1770: a kut fő nevezetű patak [Nagyadorján MT]. 1774: A Kut fű felett (sz) [Pókafva AF]. 1822: Kútfő berkibe (k) [Gyerővásárhely K; KHn 156]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. átv vminek forrása; izvorul unui lucru; Quelle einer Sache | vminek eredete; sursa unui lucru; Ursprung einer Sache. 1659: Nem csudálom, ha az ő kegyelme akkori időbeli gyermek elméje megvesztegetődött és én tölem megidegenedett, mert az kik az fejedelem elméjét, szívét minden rosszra bírták, az kútfő megvesztegetődvén, az folyamok is olyakká lettek [TML I, 469 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: A jó hírnév, akár igaz, akár hamis . . . praesumáltatik, feltétetik az emberektől, hogy jó kútfőből, jó gyökérből, úgy mint a híres, neves emberek virtusiból . . . vészen eredet [BÖn. 441]. 1759: minden e világi haszontalan dolgokat tegyünk félre s csak egyedül öfelségéhez, mint élő víznek s minden tökéletes ajándékoknak kútfejéhez ragaszkodjunk [RettE 86]. — L. még AC 210.

Szk: a gonosznak kútfejére emeli lelkét. 1662: ne azt tartasuk keserves bánatnak, törődésinknek fő s első okának, hogy illy nagy rettenetes romlásba estünk, hanem a gonosznak kútfejére emeljük lelkünket, melly a bűn, s azt sirassuk [SKr 701] * a gonosznak kútfejére megy. 1662: ha igaz, kegyes embereknek tartjuk magunkat, ne a legyen a mi keserves bánatinknak . . . fő s első oka, hogy illy rettenetes nagy romlásba estünk s vagyunk, hanem a nagy Istenért, a gonosznak kútfejére menjünk [SKr 698] * vminek a kútjéből merit. 1799: A Pénz szűke is majd olyan közös nállam is mind Fiam Uramnál, mert én is csak ugyanazon kut fejekből meritem a Pénzt, úgy mint Istenünk Segedelméből a Sarlo kapa és kotzor után gyűjtegetünk [Ne; DobLev. IV/810. 1b Szántó Sándor lev.] * vminek a kútjéjél tesz. 1766: Végeztetre ugj látom Ra(ti)ojit az A. ő Kegjelmének, mellyekkel engem debellálni akar öt Positionba Contrahálta, ezeknek Kútjéjél tette azt, hogy én az Vdvar közős voltát magamis agnoscalom [Torda; TJKt V. 328].

kútgárgya kútkáva; ghizd; Brunnenkranz | kútkáva-gerenda; grinda ghizdului; Brunnenkranz/kastenbal-ken. 1655: ueött egy Kut Gardat az kutra [Kv; SzC-Lev.]. 1750: kut gárgya csinálásaért és kut tisztításaért Hflor I d. 2 [Kv; Szám. 70/VIII. 17]. 1791: egy három ölnyi hőszzuságú Cserefa tőkéjét Kózma Ferentz Urnak, kut gárgyák(na)k fel hasagattatta [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9]. 1835: a' Felesége . már kutba ia akart volna szökni, 's a' kut gárgyájáról rántották visz-sza [Zsibó Sz; Wlt]. 1850: A Retsei Legelőbe az itato Kutnál nintsen, Vallu Gém, és Kut gardja [Kajántó K; KmULev. 3].

kútgém cumpăna fintinii; Brunnenschwengel. 1732: egy köből kereken ki rakott, cserefa gárgyas, gémes kut, a kut gémen vas lánczocskán függ egy fenjő rud [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1774: Csutak Uram ... adot Néhai Gyöngyösi Uramnak kutnak valo két fát égyet ágosnak mást pediglen keresztül valo kut Gémnek [Mocs K; KS Conscr.]. 1804: Horvath Daniel Nobilitaris Sessioján . Kö kut, kut Gemmel Gargyaval együtt 8 Mfor . . az el romladozott kut Gém és küpü [Radnót-fája MT; Born. G. IVa. 6]. 1805: Int(e)r(im)alis Had-nagy atyánkfia mégma jártassa el Fertalyonkent, és Há-zanként az ollyanokat, kiknek kút gémjek az utzára ki áll [Torda; TLt Közig. ir. 252/825]. 1837: vagyon edgy kövel ki rakott derék kut, a föld színén fellyül bükfa gárgyájával, a' kut gém ágassa tölgyfa, a' viz edgy tölgy fa vassal vedderrel huzodik, mely a' kut gémhez egészszen vassal vagyon foglalva [A. szöcs SzD; BetLt 5]. 1844: A palinka főző mellett, van egy kut fából ki rakva — cserefa ágossal kut gémmel és egy hitvány kut ostorral [Aba-fája MT; Tsb 35]. 1851: Az udvaron vagyon egy jó kő-kút avult tölgyfa gárdjakkal; a kút ágas meg avult tölgyfa támaszokkal, — a' kút gém is tölgyfa, mely vas szeg-el van az ágasba alkalmazva, — fenyő kút ostor . . al-só végén küpüs vas horoggal, melyen áll egy vas kávas vas abroncsu cserefa rozsz veder [Erdősztyörgy MT; Tsb 34].

kúthorog círligul de la fintină; Brunnenhaken. 1656: ezen hid mellett vagjon allol feleöl, egy két agu labu kut horogh meliben vagyon egi eoregh vas szegh [Fog.; UF II, 144].

kúti 1. ' Szn. 1567: Antonius Kwthj [Kv; Tjk III/1. 117]. 1568: Anna Kwty Antalne [Kv; i.h. 186]. 1576: kuty peter [Uzon Hsz; Kp I]. 1602: Kúti János szabados [Szentiván Hsz; SzO V, 202] | Kúti Ferencz jb [Várdot-fva Cs; i.h. 230] | Kúti Pál jb [Csomortán Cs; i.h. 229]. 1712: Örög Kúti Mihály jb [Kissáros KK; Ks 39. XVI. 6]. 1763: Kúti Muzdár [Uzon Hsz; HSzjP].

A személynévadás szemléleti alapja, és következésképpen a címszó jel-nem világos.

2. vmely kútnál lévő; care se află lângă fintină; bei/an cinem Brunnen befindlich. Hn. 1846: gárgyas kúti tábla (sz) [Tasnádszántó Sz; EHA]

kutink 1. kutnik

kútkáva táj kútgárda; ghizd; Brunnenkranz/kasten. 1884: Nálam minden nyugodt ... verekedő varjúk a

kútkávan, verebek a fedelen [Mv; PLev. 110 Petelei Ist-ván Jakab Ödönhöz].

kút-kőgárda kő-kútkáva; ghizd de piatră; Brunnenkranz/kasten aus Stein. 1586: Daud Janos viszen 14 eokreon egy kwt keo Gardat, Sombory' zamara Zent Egiedig^a attam f. 3 [Kv; Szám. 3/XXIV. 53. — "SzD].

kútmocsár mociula de la fintină; Brunnensumpf/mo-rast. Hn. 1589: Tudom hogy ennekem vala egy Tanoro-kom az Kutt mocziarban [Szu; UszT]. 1628: Szolokma^a fele fordulo hatarban Kut mocsar nevű helyben (k) [Küsmöd U; EHA. — ^aU]. 1760: a Nyarád fojammattya és a Kut motsár közt lévő hátton [Nyárádremete MT; EHA]. 1835: also Határban Kut motsára nevű helység-ben (k) [Küsmöd U; EHA].

kútnáli kút melletti; de la fintină; am/beim Brunnen. Hn. 1838: Sós kútnáli innenső láb. Sós kútnáli túlsó láb [Csekelaka AF; EHA].

kutnik 1. kelmefajta; un fel de stofă, cutnie; Art Stoff. 1628: Egy kutnigbul czinalt antependium [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6]. 1676: Két vég kutnikra adt(am) ... f.15 . Szabó Matyás Uramnak adtam Kutnikra f.8 [Utl]. 1683: Négy vég kutnyikot, végit fl.6/50 [Utl]. 1684: Macedonai Száva nevű Görögtől ... Négy vég Kutnyikot, vigit per fl.7// teszen fl.28 [Utl]. 1686: Hat vég Kutnyok no 6. Ket Karmasin Szin, két eg szin. Két narants szin [Utl].

Szk: két ~. 1595: Egy granat chyonka vjw menthe kek kutnikkal bellet f.32 [Zsombor K; SL Sombori László reg.] * tarka ~. 1628: Egy kis darab tarka kut-nik [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 5] * veres ~. 1685 k.: Vettem ... Egy vég Veres Kutinkat f.6//50 [Utl] * zöld ~. 1628/1635: Egi sarga atlacz foston dolmanj zeold kutnikalotta Egi metzjn atlacz forma dolmanj zeold kutnikalotta [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kele-men inv.] 1642: Egy mente ala valo Zöld kutink [Koron-ka MT; Told. Ia. II].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; attributiv gebraucht: kutnik kelmefajtaból való; de/din cutnie; aus Kutnik-Stoffart. 1614: Io kutnik uj papplan [Kv; PLPr 1612–15. 114]. 1709: Refeji mihaly fijamnak kiatam az magajet l kutnyik Supelatot^a [WassLt Árva Matskási Eresébet lelt. — ^aFels-ből kiemelve].

kutnik-kaftán caftan de cutnie; aus Kutnik verfertigt-ter Kaftan. 1628: kutnik kaftan ueres [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9].

Szk: két aranyos ~. 1628: Egy kek kutnik arannias kaftan [uo.; i.h.] * veres aranyos ~. 1628: Egy uerez arannias kutnik kaftan^a [uo.; i.h.].

kútostor prăjină de fintină; Brunnenstange. 1823: A' Kut . . meg lehets állapatb(an) vagyon ... a Kut Gém és Kut ostorjok [Egerszeg MT; LLt 63/7]. 1844: A palinka főző mellett van egy kut fából ki rakva — cserefa ágossal kut gémmel és egy hitvány kut ostorral [Aba-fája MT; Tsb 35].

Szk: vassas ~. 1819: egi arbotz fas es Gemes Kutt va-sas Kút ostorával és vedrével [Nagypacal Sz; Berz. 8. 72].

küttengely sul la roata fintinii; Brunnenachse. 1681: Vagyo(n) ezen kút tengelyen fel s alá járo jo vasas nagy veder Nro 2 [Vh; VhU 521].

küttisztítás curăţatul fintinii; Brunnensäuberung. 1825: Négy Kut tisztításhoz valo ágas [Dés; DLt 595].

küttisztító 1. kúttakarító; care se ocupă cu curăţatul fintinii; Brunnen säubernd. Szn. 1666: Kut tisztító Leőrcinc [Kv; Dica XXII. 2].

2. ~ *masina* küttisztító készség; instrument folosit la curăţatul fintinii; Mittel/Instrument zur Säuberung des Brunnens. 1825: Egy kut tisztító maschina [Dés; DLt 595].

kuttog gunnyaszt, kuksol; a staşedea (unde va reţras); hocken, kauern. 1724: Akarom, hogy vigan töltöd oda ala az időtt (igyl) en itt csak kuttogok [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. 1785 k.: Papot kérek De hogy a pap csak otthon kuttogna. Nem kell nékem karimás kalapja [EM XX, 500 Balás kódex]. 1789: láttam hogy egy ember szokmányban a Sebestyen Márton Ur(am) katalanya mellett hajladozott kuttogott [Dés; DLt]. 1838: Csőtörtöken fel is rontá a' Csizma lábomat a' sok kasmatlásban, 's azóta sántán bennán a' házban kuttogok [Kv; Pk 7].

kutya I. *fn* 1. eb; ciine; Hund. 1586: Anna Zas Georgine vallia . . . Monda vram, Eregy las ki la mint vghat a' kuthia [Kv; TJK IV/1. 562]. 1603: Gaspar Balint nagy Galambfalwi . . . ezt wallia . . . Egy kutia Jó wala az menesek wtanna Jarnak wala bwzelik wala mondok is . . . czioda dolog mint bwzelik az menesek oz ebet [UstT II/3 B. 40]. 1644: az Haydu Marton kuczay az giermek vta(n) rohananak Az giermek hatra vete az palczaiat az Eb fele megh riualkodek az eb, Haydu Marto(n) . . . Monda . . . miért bantod az kuczat [Mv; MvLt 291. 431a]. 1710: a hazából senki hazugságára ki nem bujdosom, jobb, hogy az erdélyi kutyák egyék meg a testemet, mint idegen országra menjek reménység fejiben [CsH 232]. 1759: az döglött kutyát meg pökdös-vén azt mondták volna: hogy valamiképpen a döglött kutyát utálják az emberek, ugy utáljon minden Aszony állatott [Kvh; HSzjp J. Rapolti de Peselnek (59) vall.]. 1780: a' Béres reá uszítá a' kutyákat [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20]. 1828 k.: Elmennék én ti hozzátok De harapos a kutyákat^a [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. ^aTáncsó].

Hn. 1663: kutyapatak (e) [Hidegszamos K; EHA]. 1720: Kutya kő [Nagykalota K; EHA]. 1891: Kutyairtoványa [M. valkó K; KHn 118].

Szk: ~ *picsájából/picsáján/valagából esett*. 1768: Szerderjesi Istvánt szidgja vala kutya pitsájából esetnek az utrizált Aszszon [Tarcsafala U; Pf]. 1772: Széplaki Lajosné Aszszonyom . . . sziddta s. v. kutya Pitsájából esetnek [K; CsV]. 1773: Kutja valagából eset vén Kannya [Tarcsafala U; Pf]. 1800: annal jobban kezdett lármázni kutya pitsáján esett fertelmesnek kiáltván [Dés; DLt] * ~ *ra kap* kutyával törődik/foglalkozik. 1710 k.: Mikor osztán nagyobbbat növen, lóra, puskára, kutyára kaptam . . . vadászat, fűrjészás halászás etc. voltak igen a mulatságim [BÖn. 501] * ~ *t táncoltat*. 1806: delután egy Olasz jöt valami bubákat és egy ku-

tyát tántzoltatott [Dés; KMN 175] * *dániai* ~. 1705: Holott^a is láték egy nagy dániai kutyát [WIN I, 631. — ^aWindischgrätznel] * *dühös* ~. 1776: számba se kelni venni had ugassanak mind az dühös kutyák [GyL gr. Lázár János lev. Nsz-ből]. 1819: mint a dühös kutya martzongol mindent [K; KLev.] * *megdühödött* ~. 1838: egy dühödött kutya által sertessei meg martzangoltatvan [Dés; DLt 786] * *menkő* ~. 1810: Ugyan menkő kutya az a' ménes pásztor Kutyaja, ha az enyim volna, nem adnam sokért [Dés; DLt 82] * *vadászó* ~. 1710: Ebéd után megindulván^a feles puskásokkal és vadászó kutyákkal, egész estig mind hajtják az erdőket [CsH 73. — ^aZrínyi Miklós]. 1746: ha kiknek vadászó kutyái vadnak, az krajnyikátus tartozik az dévai udvarba beküldeni [Déva; ErdO II, 36] * *veszett* ~. 1764: estve későn . . . halván hogy a patakba jön felém valami a paltzamat jól fogám a kezembe hogy ha valami veszett kutya volna meg ne marjon [Bögöz U; IB. Oláh Bukur (18) jb vall.].

Sz: ~ *ba se veszi*. 1879: Az a falusi pap . . . kutyaába se vette a levelemet [Mv; PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhoz] * ~ *nak sem jó a legelső kölyke*. 1811: kutyának sem jó a' legelső köjke. Ez egy fontos paraszt példabeszédetske Azokról mondják ezt, kik elsőbben állnak-ki Mesterségekkel s elsőbben próbálnak, Mint a' Varga inas első csizmájával, 'S A' Fazakas inas első csuporjával [ÁrÉ 48] * ~ *teremjen a lelkében*. 1728: Constal hogy az I: Citatoriamb(an) declarált . . . szemelyt Tüzes Ördög attával, kutya teremjen a Lelkeben(en) görbe eb ágiab(an) születetnek káromlotta [Dés; Jk 39a] * *a ~ t megköszönni nem jó*. 1659: kérem, küldjön egy pár jó agarat; az kutyát megköszönni nem jó, de az jó akaratot megszolgalom Kegyelmednek [TML I, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~ *vá legyek, ha* . . . 1678: az mennyi levelét vöttem Kk, kikkel csak hat árkus pappiros sem tölt volna meg, mind elégettem, kutyává legyek bár, ha csak egyet is parióltattam benne [TML VIII, 273 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz] * *az én ebem az én ~ m*. 1593: az én ebem az én kutyám [Szente gyházasoláhalu U; OfLev.] * *becsülete van, mint a ~ knak*. 1705: a magyaroknak közönségesen micsoda becsületünk van, mint a kutyáknak . . . a németeknek a szarvok is égig nevedekett és olybá tartják, mintha egy magyar sem volna ez világon [WIN I, 602] * *csak a ~ nak való*. 1704: Az egyike az úr tiz lovának csak a kutyának való [i.h. 79] * *eben gubát vagy ~ t cserél*. 1710 k.: eben gubát vagy kutyát cserélni [BÖn. 711] * *hazudik ebül, mint a ~*. 1672: Gyerőfi hazudott ebül, mint az kutya [TML VI, 228 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *kiveti, mint egy ~ t*. 1748: magától Molnár Jánostól hallottam mondani, hogy . . . ugy ki veti Joszi-vot a malomból mint egy kutyát [Déva; Ks 112 Vegyes ír.] * *mint egy gazdátlan ~ kapuról kapura vándorol*. 1880: miért nem tudsz álláshoz, nyugodalomhoz jutni, miért kell mint egy gazdátlan kutyának kapuról kapura vándorolnod [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhoz] * *nagyobb becsülete van egy ~ nak, mintsem . . .* 1736: azon fejedelemasszony^a előtt nagyobb becsületi volt egy kutyának mintsem egy catholicus embernek [MetTr 441. — ^aI. Apafi Mihályné Bornemisza Anna] * *sem kendnek, sem a ~ jának nem vét*. 1768: hajtsd bé^a, add ki, mert meg pirongat Uram ha bé hajtod, hiszem sem Kendnek, sem a' kutyájának nem vétettem [Mező-

madaras MT; BK. Kalányos Miklos (30) jv vall. — ^a Az ökröket] * *semmi tisztessége nincs, mint egy ~nak*. 1585: Theneked mandom Lator Bestie Curwafia, semmy tisztessged Ninch Mint egy küczanak [Kv; TJK IV/1. 529] * *sok ~ban több hűség van, mint sok gonosz emberekből*. 1710: Egy Körtövény nevű vizslája volt . . . mikor a szegény úr megholt, a temetésinél egy hétig mind ordított, mert sok kutyában több hűség van, mint sok gonosz emberekből [CsH 147] * *tégy jól a ~val, s megugat érte*. 1820: a Köz mondás szerént tégy jól a' Kutyával, 's meg ugat érette [Várfva TA; JHb 48 Sigm. Biro (49) hűtes assz. vall.] * *úgy jár, mint az Aesopus ~ja*. 1663: bizony bannám, ha úgy járnék, mint az Esopus kutyája [TML II, 442 Teleki Mihály Bornemisza Susánához] * *valamint a ~nak a fürdés, úgy fér fogára a tanulás*. 1815: tudom, hogy valamint az kutyának az fű rágás; úgy fér nekéd az fogadra az Tanulás, s úgy mész be Iskolába, mintha nyuzni vinnének [Köröd KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár öccséhez] * *verjenek agyon mint a ~t*. 1742: Marti Janos arra tanyitatta Bodor Mártont . . . hogy verjenek agyon . . . mint a kutyát [Szermerja Hsz; ApLt Gazda Mihály Apor Péternéhez].

2. *becsm, szitt* alávaló/sem mirekellő (személy); ticálos, netrebnic; niederträchtige/nichtswürdige (Person). 1666: ha engem kapitánnak több ő nagysága s ugyan az nyakamban hagyja, bizonyára nem sokára azt a hírt hallja ő nagysága, hogy két darabbá esett az kutya [TML III, 633–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710: Te dolgoz ez, kutya, hogy hatalmas császár vitézeit így vágattad le a németekkel [CsH 189]. 1724/1779: András fel menetekor vitt fel hírem nélkül egy satsko borsot . . . adgyon számot rolla, Szegény az vén Kutyának hogy mégis lop [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes Székely Ferenc saját gondviselőhöz]. 1752: te is olyan kutya vagy mint Urad, Urad olyan mint te, ebnek parancsol Urad, eb Ura [MNY XXXVI, 269]. 1822: Bernárd Benedek, hozzá hasonló bossorkányos Groff Mikes Jóni etc. . . az ő bossorkányos modgyok Szerént kialtozó ördög, kutya, veszett (:castis omnia casta:) baszom teremtetekkel rajtam ördöngösködnek [Kv; RLt ismeretlen rk pap panasza].

Szk: *csorba* ~. 1800: Horvath Lőrinczet tsorba kutyának kitsoda kiáltatta, és mi formálag szidta? [Dés; DLt vk] * *disznó-teremtette jobbagy* ~. 1762: László Ferencz . . . azt mondgya vala; hogy: jo szerencséje ugy mond a Diszno teremtetten Jobbagy kutyáinak, mert ha oda érkeztem volna, mind ki hajtottam volna őket a Házból [Geges MT; IB. St. Nemes (34) jv vall.] * *golyvás* ~. 1763: minden ok nélkül velem háborgott, szidott . . . eb ágyában szülnék szidott, kopacz Góvjás kutyának csufos szokkal gazlolt [Sár.] * *kopasz* ~ → *golyvás* ~ * *kálvínista* ~. 1724: Hunczfut, Istentől rebelláló Calvinista kutya [Kantafva Hsz; MNY XXXVI, 269] * *lecsi* ~ nyelvesszálaló kutya. 1696. varjon reá az lecsi kutya most nem kaphatám megh de holnap mind őszve rontom [Mikháza MT; Berz. 17. XII] * *pá-pista* ~. 1726: Nagy János Kis Anna, Paris János Uram házastarsa . . . fassa (est) . . . egyben háborodván velem Molnár Mihályné illy bestelen szokot vetett szememre mondván te is olly két Istenű Papista kutya vagy mint Urad [Ne; Ks 90] * *tolvaj* ~. 1752: hova hajtod tolvaj kutya a Tehent [Teke K; BLt] * *vak* ~. 1675: az Dnus

I. házamb(a) jöven, engemet iámbor Nemes Embert, első(en) rutul szidott, vak kutyának [Kv; TJK XI. 359] * *vármegye ugató ~ja*. 1840: Ide valo Darabont István engemet ország, világ koborlonak; 's vármegye ugató kutyájának mondott [Dés; DLt 1008] * *vén(csi-pás)* ~. 1693: Nemes Nagy Kata vén csipás kutyának szidta Urát és egyéb mocskos szokkal illette [SzJk 273]. 1717: Becski ura(m) . . . Dobai Uramat ebnek és vén kutyának nevezte [M.köblös SzD; RLt Máramarosi Marika (30) szolgáló vall.]. 1762: az edgyik A(ct)ort az I(nct)a vén kutyának, ven tolvajnak vén latornak mon-dotta [Torda; TJKt V. 139].

Sz. 1677: úgy látom, eb a török, kutya a német és ezek ketten megemésztenek bennünket [TML VII, 507 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

3. kb. a rosszak; cei rái; die Bösen. 1887: A kutyák eszik a fejemet, s nem tudok nekéd írni. Mihelyt jobban leszek, írni fogok [Kv; PLev. 132 Petelei István Jakab Ödönhöz].

II. *mn* 1. *becsm* cudar, gyalázatos; mišel, nemernic, ticálos; gemein, schmachvoll. 1667: Én, Uram, az szegény Rédeiné asszonyommal is irattam annak az kutya Zólyominak [TML IV, 230 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1676: Az budai vezér mind szépen ír mindenről, de ezek a kutya basák semmit sem cselekesznek [TML VII, 277 Vesselőnyi Pál ua-hoz]. 1704: Apor azt feleli: Csak hallgasson excellenciád, mert most ama kutya Commissió jü és az én javaimat mind rakatta és elvitette [WIN I, 281]. 1710: (Bécsben) a német szidván: „Aha, kutya magyarok, ti hoztátok ránk a törököt.” [CsH 169]. 1724: Ez a kutya tekergő lager két hete oda van, soha nem nyughatám még vissza nem fogadám [Altörja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. 1729: ördög koma, kutya koma Tüzes lobogos, lánczos Menykö Teremtettével és attával káromkodott [Dés; Jk]. 1899: be kutya nehéz dolog az első lépést megtenni [Mv; PLev. 203 Petelei István Gyalui Farkashoz].

Szk: ~ *fortély*. 1768: ismertük a' Nagy Kantzát . . . fortellyárol, mely a volt, hogy ha meg kutjálta magát nem elé hanem hátra tojta a' Szekeret, mostis hogy ele hoztak próbát tevén rajta azon Kutja fortellj benne volt [Páké Hsz; Szentk Gy Ios. Szörtssei kezével] * ~ *praktika*. 1710: nem olyan bolond vagyok én, által ne látnám a te kutya practicádott [CsH 189] * ~ *privátum*. 1711: Így volt ez mindenkor Erdélyben, a kutya privátum szerelme miatt elrontották a publicum bönümot, s nem veszik ezekben, mikor a publicum oda leszen, bizony a privátum sem durál akkor [CsH 464].

2. *szitt* 'ua.; idem' Szk: ~ *disznó teremtetten*. 1843: portékáit mind ki hánta az eresze ezeket mondván: Ne kutya disznó teremtetten [Karatna Hsz; HSzjP prov. Keresztely András felesége Tamás Ágnes (30) vall.] * ~ *höhér teremtetten*. 1756: Jöszte Biro nézd meg le arattatá a Kutja Höhér Teremtette Gazdag kutjaja az földemben Termett búzámat [Petek U; Hr 3/15] * ~ *menkö születten*. 1740: kutya menkö születten nem adok én néktek számot [Szentbenedek SzD; Ks 54/72] * ~ *ördögátda teremtetten*. 1756: Kutja ördögátda Teremtette Diszno Pásztori tű még az én udvaromban jötek portio kérni [Petek U; Hr 3/15].

Ha. 1585: küczanak [Kv; TJK IV/1. 529]. 1712: kutyákat [Szurdok Mm; JHbT].

kutya-adta *sziik* ebszülte/fajzotta; porc de ciîne; Verdammt(e)r/fluchte(r). 1717: Kutya attával valo szitkozódását hallotta(m) Becski Ura(m)nak [M.köblös SzD; RLt Pataki Sámuelné Dósi Kata (28) ns vall.]. 1771: Pap György nevű kadár . Felesége is mindigárt az kutya s Menko attával valo szitkot el sujtja [Dés; DLt 321. 16a Borbara Szőlősi cons.nb Lad. Mak (26) vall.].

kutya-baszta *sziik* kutyacsínálta/nemzette; porc de ciîne; vom Hund(e) gezeugt. 1675: hallottam hogy kutia baztanak zitta az feleséget [Kőrispatak U; Pf].

kutyacenk kutyakölyök; pui de ciîne, cäjel; junger Hund. 1765: Földben ásott két vékony cserefa lábak között forgo megavult pecsenyesütő-kerék mellyet kutya-czenk szokott forgatni [HSzJ *pecsenyesütő-kerék* al.].

kutya-csinálta *sziik* kutya-fajzotta/nemzette; porc de ciîne; vom Hund(e) gezeugt. 1700: Hallam Kuti Georgytól hogy szida Kovacz Tamast es az Eöczit Palt eördög lelkunek is kutia csinaltanak [BLt].

kutyácska kutyus; cäjelus; Hündchen, Hündlein. 1704: Pekriné asszonyomtól valamely kicsi kutyácska adatottat volna az asszonynak [WIN I, 269]. 1721: egy kicsi kutyacskát küldet Ngdnak [Nsz; Ks 96 Bornemiszta Imre lev.]. 1736: Sok óra volt a házában:^a az többi között egy az asztalán állott, mint egy bojtos kicsin kutyácska, mikor ütni kellett, megmozdult az asztalon valahány óra volt, annyiszor az száját feltátotta s annyit ugatott, mintha valóságos kutya lett volna [MetTr 337 — ^a1. Apafi Mihálynak].

kutya-ette kutya-rágta; ronjtait de ciîni; vom Hund(e) angenagt. 1824: Vitt el a Szőcsné csávnai . . édyg kutya ette fejár Notyin bört [M.köblös SzD; RLt]

kutyafa kutyaabenge; Frangula alnus; crusin; Faulbaum, Pulverholz. 1754: az mezőszélj meg gödröztetet egy kis vad alma fa mellett, feljéb öszve tekerve gánja fa, varju tövis fával johor fával, kutja fával [Mezőmadaras MT; Berz. 18]. 1758: a kollégiumnak^a szász sütője tanítá arra, hogy a kutyafának megfőzött hajáról való ivás hasznos orvosság volna^b [Hermányi, Eml. 28. — ^aA nagyenyedi ref. kollégiumének. ^bA sárgaság ellen. — Benkő Samu kijegyzése].

kutyafia *sziik* gazfickó; ticálos; mišel; Gauner, Schurke | huncut; šmecher; Hundsfoht. 1675: Huszain . . olyan a kutya fia, mint cigány; arra bizony semmit se hajtsen Kegyelmed [TML VII, 102 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1676: Bizony el veszünk a kutyafiai miá, ha itt nem élhetünk [i.h. 276 ua. ua-hoz]. 1728: Ebregy meny el kutya fia, mert ihol jön amaz hæv kő az Urát értven inkább hiszem rajta [BfN Krasznai csomó]. — L. még MNy XXXVI, 269; TML VII, 277.

kutyafül kutyafül alakú hajtóka a ruhauijon; manšetă în formă de ureche de ciîne; hundsohrförmiger Ärmelaufschlag. 1736: Az uraknak, első főrendeknek az pompára való mentéjek hosszu volt . . az két úja úgy fityeggett az földig . . az végén az kutyafül felé, az kutya füllel együtt egy kevés bérítés volt | az ki ezen bakacsban öl-

tőztetett lóra ült . . derekában pánczél-ing az két karján két karvas, annak az kutyafüle felé pánczél volt [MetTr 350–1, 407].

kutyafüles kutyafül-hajtókás; cu manšetă în formă de ureche de ciîne; mit hundsohrförmigem Aufschlag (versehen). 1736: Az uraknak, első főrendeknek az pompára való mentéjek úja kutyafüles volt [MetTr 350].

kutyaharapás kutyamarás; mușcătură de ciîne; Hundebiß. 1806: latott-e azon Sertések közzül valamelyiken s milyen Szerű kutya Harapásokat Martzangásokat Verezéseket? [Dés; DLt 82/1810 vk].

kutyahenger *becsm* kutyapecér/ütő, sintér; hingher; Hundeschläger/fänger. 1570: Erzebet fekete Balintne leanya . . hallotta hogy Zeoch peterne Mongia volt Zygarto Georg felesegének hogy nem Zoktak kwtya hengert cehben Tartany [Kv; TJK III/2. 74]. — L. az *eb-henger*-hez fűzött magyarázatot.

kutyahitű szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *lélek* megátalkodott ember; om inrätt; Hundsfoht. 1683: kivált képpe(n) enghemet Tizedesét böstelenitet szemtől szembe aszt mondta: Te Jobbagi kutya hitű lelek [TJK III/13. 130] * ~ *legény* kb. kutya fickó; flăcău încăpăinât; Hundskerl. 1891: Én, kedves Zoltán úr! én, ki elég kutyahitű legény vagyok, nem átalom bevallani, hogy szívtelenül irigylem magát [Mv; PLev. 157 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz].

kutyahús carne de ciîne; Hundefleisch. 1710 k.: A cigányt láttam a kutyahúst megenni; megnyúzta [BÖn. 564].

kutyaketrec kutyaöl; cușcă de ciîni; Hundehütte. 1882 k.: Olyan kutyaketrec ez a szerkesztőség, s olyan nehéz lánc van az én nyakamban . . — hogy minden egyéb lehet, csak az nem, hogy egy-két napra megszökhessek [PLev. 102 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kutyakölyök kiskutya; cäjel, pui de ciîne; junger Hund. 1710: a városbeli kútban a kiszökött németek kutyakölykeket hántak [CsH 350]. 1734: adtam is néki egy kutja köljököt jót [Szentmargita SzD; Ks 12. LXXVIII. 14]. 1768: olyan Kutya Kölykemet ütötte meg, hogy sokat ért volna [Szentlélek Cs; BLt 7]. 1783: azon Pap Flóra, itt Faragon jártában egy s.v. Kutya kölykemet el lopta a Házomtól [Faragó K; GyL. Bukur Thodor (60) jb vall.]. 1797: a Gyermekek a kutya kölykeket az után bé vivék [A.csernátón Hsz; HSzJP Judita Batz cons. Andre Alexa (29) ns vall.].

kutyailelkű *sziik* eblelkű, csirkefogó; ticálos; Lumpenhund/kerl. 1670: Szilagyi Janosne . . monda Kotsis Ferentz(ne)k, no te hamis lelkű. Ördögh lelkű, Kutya lelkű [Görgénysztimre MT; RLt I Petri Szilagyi cons. Margarita Nagy (32) ns vall.]. 1682: Sok izben vert szidalmazottis, kutya, s eb lelkűnek s egyéb sok rut szitkok(na)k nemével [SzJk 163–4]. 1700: az I. rüt szidalmazott szidalmazta . . . eb s kutya lelkűnek . . . mondotta [Dés; Jk 317a].

kutyalelkűz vkít eblelkűnek szid; a face ticălos pe cineva; jn Lumpenhund schelten. 1668: Kivánságom nekem az, hogy engemet ne verjen . . . ne kutya s eb lelkűzön [TML IV, 401 Szalánczy Krisztina Teleki Mihályhoz].

kutyálkodik kb. csintalankodik, helytelenkedik; a face drăcovenii; Unfug treiben, sich schlecht benehmen. 1755: B. Bálintot ide hozá a' Tatár, mikor asztalnál vagy, nem nagy gyönyörűség . . . mivel anyit kutyálkodik (!), hogy a' katzagom már mind egybe romlott [KS 96 Baló Antal lev. Nsz-ből].

kutya-marakodás kb. kutyahörgés; hírűlál de ciini; Hunderöcheln. 1843: a közelebb mult vasárnap a falu között leindulván s hallok valami kutya marakodást s úgy látom meg hogy az utzán a két udvarbeli kutyák marakodnak [Moson MT; TSb 49].

kutyamarás kutyaharapás; muşcătură de ciine; Hundebiß. 1806: az 3. Süldőit láttam, hogy az Ház előtt Sántikálva járnak, melyeken kutya marás a Fülein és az hátulso Lában láttzatt [Dés; DLt 82/1810]. 1810 k.: nem is látott senki a' Sertéseken a' kutya marásokon kívül vereket [Dés; i.h.].

kutyamarás-forradék kutyaharapás-forradás; cicatrice formată după vindecarea muşcăturii de ciine; Vernarbung von Hundebiß. 1831: a' bal láb-szárán egy kutya marás forradék látszik [DLt 388 nyomt. kl].

kutyamarcongas kutyamarás/marcangolás; muşcătură de ciine; Hundebiß. 1806: latott é azon Sertések közül valamelyiken s milyen Szerű kutya Harapásokat Martzangásokat valhattya é a Tanu hogy a Sertések közül valamelyik(ne)k nem a kutya martzongás hanem bizonyosan a Verés miatt kellett el döglöni? [Dés; DLt 82/1810 vk].

kutyamódi kutyamódra; ciineşte; hundeartig. 1770: Sok rühes kezen forgás, Kutyamódi vigyorgás [EM XI, 498 Kolozsvári ének].

kutya-nyakravaló kutya/nyakörv; zgardă; Halsband. 1843: Egy kutya nyakra valot csináltam 50 xr [Kv; Újf. Nemessányi András szgy szám.].

kutyaporció naspágolás, verés; bătaie straşnică; Prügel, Verwalken. 1801: Te ne szolj egyet is . . . mert ha szollasz mingjárt te is kutya portiot kapsz [Bács K; RKA].

kutyaság 1. kb. gazemberség; ticălosie; Schlimm/Schlechtheit. 1670: Máthé kutyaságát én nem kétlem, Uram. Magunk vétke, nem tudunk egy emberséges embert oda commendálni [TML V, 342 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. kb. hányavetiség, hetykeség; arroganjă; Mutwilligkeiten, Dreistigkeiten. 1823–1830: Ezután is csak magokat gondolták a debreceniek, kutyaságból mindjárt-mindjárt vágtatni kezdettek, eleget kértük a szolgát . . . hogy ne hajtson olyan sebesen [FogE 264–5].

3. ~át űzi bujálkodik, fajtalankodik; a duce o viaţă desfrinată; sein liederliches Leben führen. 1777: Hát

Márton Gazda űzi é még ked az elébbeni Kutyaságát [Bh; KLev.].

kutyaszülötte 1. mn szitk eb-kölykezte, kutya-nemzete; blestemat, împelişat; vom Hund gezeugt. XVIII. sz. eleje: halgass Kutya születte tacsokója [Kv; EMLt Németi lev.].

II. fn szitk ebadta; şnapan, potlogar; Verdammt/fluchte. 1724: A Német Leánt Etsedi Uramék hozták el Segesvárrúl, kitis Szorongatott Pekri és mondotta a Leány Etsedi Uramék(na)k No kutya születtek el hoztatok engemet Seges-Várrúl [Koronka MT; BK].

kutyatartás dreptul de a ţine ciini; Hundehalten. 1813: kik(ne)k a' Kutya tartás meg eng(ed)tetik, meg parantsoltassék, hogy mihelyt leg kissebb Kornyadázásokat észre veszik, azonnal meg kössék [Dés; DLt 329. — Veszétség elleni int.].

kutya-teremtette szitk ebadta; porc de ciine; Verdammt(r)/fluchte(r). 1739: Szabade ebben a' Faluban katonának jóni, mellyre monda a' katona: tartozzál kutya teremtette, mert mindgyárt meglőlek [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Elisabetha Dobos Georgy Farkas de Ernye cons. (37) ns vall.]. 1772: hallottam Török Josefnetől száma nélkül hogy az Urát kutya Teremtettével káromolta [Dés; DLt 321. 66b Samuel Berekszászi (24) ns vall.]. 1786: Tott István káramalta rudul (!) az nevezett Fogadost . . . ilyen szokkal Baszam a Léledet kutya Teremtette [Hidvég MT; GyL]. 1803: kiseb pál András szidja Pál Györnéti úgy meg verlek hogy a kutya isza meg az veredet kutya teremtette Cofrongosa [UszLt ComGub. 1201u]. 1813: Kitisz beszély te te piros Todora S.v. Kutya teremtette [Dés; DLt 34].

Szk: disznó ~. 1762: az Ia masokat ördög hohér, Disznó kutya teremtettével . . . káromlott [Torda; TJkT V. 139]. 1771: Szabo Ferkonét száma nélkül hallottam káromkodni Disznó kutya Teremtettével [Dés; DLt 321. 26a]. 1779: Hát te Vén disznó Kutya teremtette, miért bünteted meg az Fogadosomat [K; KLev.] * ördög mennykő ~. 1771: a Gyermekek Inas fel ment a Béla Hegy tetőre . . . ott étette az Ökrökkel Imbrefi Ferentz is hogy ki jöve azt mondá az Inaskának hat té mért butál el előlem hogy ide jöjj Lantzas Disznó Ördög Menko Kutya Teremtette? [Dés; DLt 321. 39–40 Lad. Mak (26) vall.].

kutyatetem kutyahulla; cadavru de ciine; Hundskadaver. 1695: Gyakorlati anatómiaóránk volt kutyatetemen, ahol a nyirokereket tanulmányoztuk [Kv; KvE 237 VBgy].

kutyaugatás látrat de ciine; Hundegebell. 1804: egykor halyuk hogy valami kutya ugatás . . . vagy az Exponens ur Szőlőjének kapuja fele [Dés; DLt 82/1810]. 1810: mihcnest a' kutya ugatás meg hallották volna a gyertya világ mingyárt meg szűnt s el alutt [K; KLev.].

kutyául alávalóan, cudarul, gyalázatosan; mişeleşte; niederträchtig, schändlich, gemein. 1672: Az az hamis kutya Strasoldo . . . hazud kutyául [TML VI, 50 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kutyfalvi a Kutyfalva [AF] tn -i képzős szárm-a; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kutyfalva/Cuci; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kutyfalva. 1. Kutyfalváról való; din Kutyfalva; aus Kutyfalva stammend, Kutyfalvaer. **Szk:** ~ *fontos körtővély*. XIX. sz. *eleje:* Kuty falvi Fontos körtővély [Kelemenelke MT; JB] * ~ *nyári Katalin körtővély*. XIX. sz. *eleje:* Kutyfalvi Nari (!) katalin körtővély Nro 6 [uo.; IB] * ~ *őszi piros körtővély*. XIX. sz. *eleje:* kuty falvi őszi Piros körtővély Nro 6 [uo.; IB].

2. Kutyfalván levő; de la/din Kutyfalva; in Kutyfalva befindlich. **Hn.** 1779: A' Kutyfalvi köteles hidnál [Marosbogát TA; EHA]. 1786: A Kutyfalvi hidasnál való Fogadó [uo.; EHA].

kutyó . 1673: Kemény Janos bellet Nadruga. Két Kis Kutyó [Fog.; UtI].

kutyos 1587: Vagyon egy kuthios Arany gywreó. fel ort hēan egy Arany benne [Kv; KvLt Inv. II/2. 13].

kuttyanás kb. csámpásodás; semne de subdezvoltare; Krummbeinigkeit/füßigkeit. 1848: Régota tapasztaltuk, hogy a' dajkának kevés a' teje, a' gyermek étkes, és sokszor nem kap annyit, mennyi neki kellene . szóval kinlódik, — noha külsőleg a' gyermekén semmi kuttyanás nem volt észrevehető [Kv; Pk 7].

kuttyocska 1629: Egy Ezwtbeol czinalt Kuttiocza aestim. tt.f.15 d.33 Egy Ezwtbeol czinalt Bika [Kv; RDL I. 132].

kuvad l. guvad

kuvasz 1. házörző kutya; ciine de curte; Haushund. 1748: ott kaptuk a' Tatár Vr(am) sok sertessit, és ha kergetni kezdettük tsak ugj által ugrostanak a' kerten, mint valami kuvaszok [Torda; TJKT III. 241]. 1761: az mai napig is olly félelemb(en) vagyon hogy jó Kovaszok nélkül Házát éppen tartani nem méri, ugj hallottuk egytűlis másuttis hogy jo Kovaszszát Toldalagi Pál ur eő Naga lövette meg | eő Naga lövette meg az utrizált Kovaszt^a [Karácsonfva MT; Told. 76. — ^aAlább többször *kuvasz* alakban is]. 1776: azon meg nyuzot bornyut . . . a' ket viz közé huztatván ottan a kuvaszok meg ették [Kiskáján SzD; BK]. 1785: azon napnak éjszakáján az kuvaszam ugatván ki menék a' gyepon kívül [Backamadaras MT; CsS].

Szk: házörző ~. 1756: Jo Haz örző veres, és szürke kuvasz Numero 2 [Branyicska H; JHb XXXV/35 Molnár István molnár vall.].

Sz. 1680 k./1715 k.: Ha a' kuvasz közt jársz, ne hadd el a' Füstélt [Rosnyai, HorTurc. 139] * 1710 k.: a világi hírnév, becsület . . . valójában az Aesopus kuvasza szájában való kőncnak az árnyéka, melyhez mikor a világ kapdos, magát a valóságos becsületet veszti el [BÖN. 419].

2. juhászkutya; ciine ciobănesc, dula; Schäferhund. 1764: Az Juhok mellett lévő fejer kuvasztis esmérte az Incuséinak lenni [Torda; TJKT V. 202].

Szk: juh örző ~. 1734: adok néked egy jo juh örző kuaz<t>. [Szentmargita SzD; Ks 15. LXXVIII. 14].

kuvert levélboríték, táj kóperta; plic; Briefumschlag. 1869: Leveledet, illetőleg kuertedet vagy is az abban le-

vőt olvasván egészen föl csigáztad eszemet lakadalmadba valo hívásoddal [Kv; Pf].

küküllőgálfalvi a Küküllőgálfalva (KK) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Küküllőgálfalva/Gănești; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Küküllőgálfalva: Küküllőgálfalván lakó/működő; care locuiește/activează în Küküllőgálfalva; in Küküllőgálfalva wohnhaft/tätig. 1823-1830: az ispotály papja, Imreh Zsigmond azt mondotta, hogy ő beszélt az akkor idevaló küküllőgátfalvi esperessel, Kónya Ferenczel [FogE 214].

küküllőkeményfalvi a Küküllőkeményfalva (KK) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Küküllőkeményfalva/Tirnovița; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Küküllőkeményfalva Küküllőkeményfalván lakó; din/care locuiește în Küküllőkeményfalva; in Küküllőkeményfalva wohnhaft. 1600: Alperesek Kikelleo Kemenj faj lwfeyek Alberth mihaly, Albertt Janos Marton Janosne, Marto(n) Gabor [Uszt 15/45].

küküllővári a Küküllővár (KK) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Küküllővár/Cetatea de Baltă; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Küküllővár. 1. Küküllőváron levő, Küküllővárhoz tartozó; care se află în Küküllővár, care aparține de Küküllővár; in Küküllővár befindlich, zu Küküllővár gehörig. 1570: Segeswary peter . vallya hogy Ez elymwlt kykelleowary zokadalomnak eleotte egy Nap Megen ky az piachra feyerdy Balint es hoz valamy Dyzo hws pecheniet Es egy Mayost [Kv; TJK III/2. 114]. 1684: Küküllővarj Tyukfi nro 7. Küküllővarj pipe nro 2 [UtI]. 1782: ezen épületeknek minden alkalmasabb fái, a' Küküllővári Dominiumhoz tartozo Erdőkből töltene ki a' fenyő fákon kívül [Dombó KK; JHb XIX/22. 10-11].

2. Küküllőváron lakó; din/care locuiește în Küküllővár; in Küküllővár wohnhaft. 1801: Kikelő vari Szabo Marton^a [Sajósárvár SzD; SzConscr.]

kül¹ külső; exterior; äußer. 1849: A' két szabák padlázattjai a' belsőnek tölgyfa, a külnek fenyő deszka [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Hn. 1685/1792: az Rét kül Labján [BLev. Transs. 14]. 1757: kül szegben (sz) [Malomfva Ü; EHA]. 1863: A külmagyar utcai házak és telkek [Kv; Végr.]

kül² l. kívül

külajtó külső ajtó; ușa exterioară; Außentür. 1849: a' Külajtabol a' Palotára vagyis a' nagy kastélyba való feljárásra használtatnak faragott kővekből garaditsak, fa karazatakkal a' garadits mellett ellátva | a' pintze kül ajtaja létése | Csupán a' kertbe nyillo kül ajton van szimpla Zár [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1851: közönséges ló-istálló . . . Van egy bikfából készült hülajtó (!) is rajta, vas kávéval [Erdősztygyörgy MT; TSB 34].

külbirtok külső/határbeli jószág; proprietate (de pá-mint) din hotar; auswärtiges/in der Feldmark liegendes

Gut. 1846: A' szolgálat egyenlő lévén, legyen a' külbirtok is egyenlő [Gernyeszeg MT; Tsb 1].

külbirtokos (máshonnan) bebíró birtokos; proprietari care nu este localnic/din partea locului; (von außerhalb kommender) Besitzer. 1853: küldöttünk vala egy tudósítást Uraságodhoz, hogy mint meg bízottya a több külbirtokos uraknak mentől hamarabb velünk édgyet értőleg, erdeink posztulását meg menthető modot ki-gondolván egy új rendet (törvényt:) hozzunk [Pálfa U; Pf]. 1868: A' legelésre nézve, ha jonak látják szaporíthatják a' marha számot csakhogy a' belbirtokosoké is csak annyival szaporodjék, mint a külbirtokosoké [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

külbirtokosság (máshonnan) bebíró birtokosság; proprietari care nu sint localnici/din partea locului; (von außerhalb kommende) Gutsbesitzerschaft. 1861: Uraságodnak mint a külbirtokosság Biztosságának tudtul adatik a több külbirtokossággal tudatni, hogy kinek mi sérelme arra fel szollalni Február. 20-ig jo, ellen esethe 20 évig fel nem léphetik [Pálfa U; Pf]. 1868: a régi compositiot pedig mig ez ujabb nem alapul addig mind a bel, mind a külbirtokosság kellően tartsa fen | sem a 3ik Esztene, sem külső marhák bé fogadása a külbirtokosság belé édjézése nélkül ne történnyen [uo.; Pf]. 1878: Hivatalból ki folyolag értesítettik Uraságod, hogy a külbirtokosság égygyet érteséből a külbirtokosság részire Uraságod elnöknek nevezetett ki [uo.; Pf].

küld 1. elküld/meneszt vkit vhová; a trimate pe cineva undeva; jn irgendwohin (ab)schicken/gehen lassen. 1548: Továbbat im az kecskéhez majort költem, ki mind sajtját, ordáját, berenczeit vaját megtudja csinálnia [Fog.; NádTLev. 137 Nádasy Anna Nádasy Tamáshoz]. 1553: Az nagyságos wr Azth poroncola, hogy ... Az dobosth Az Dobal myngiarast my hozank kwlged [BesztLt 38 Pestesy Mathe lev.]. 1590: Replicat A Az hol mondgia hogj Varos kildett fejedelemhez Az re-szeben felely azt hogy nem kildett eő engemet. Ezekreöl engemet az theorúeni ki bohasson megh Bizonjtom hogj eő kyldett Varos ziksegeertis vgj vagio(n) hogj Enge(m) oda kjldott volna akkor, de te magadnakis Zoltak es keőnyeörgöttek hogj ne kwlgj oda megh maradgiak Itthon [UzT]. 1592: Anna Sos Mihalne vallia fel kel az legini, es az swtete meg keresi az Azzont, es le fekeznek, eo ne(m) tuggia az vtan mit chelekettének. Eotet ket eyel is kwltke masuais halni: eo magok ot hon marattanak [Kv; Tjk V/1. 269]. 1593: Kowach Balint vallia, Latta(m) hogj Kajtar Anna, Nalla halatta vincet, és a' leankat Mas hazba kwldottek [Kv; i.h. 423]. 1630: Czegej Vas Janos es Vas Györgj Vramek nemek Jutalmomat megh külduin Vasas Zentivanra kölduen engemett, Certificaltatak ... Főzesi Janos Vramat ... ez Jőuendő Quasimodo Vasarnapra¹ Indicattat Coloswarat Celebrando Brevis Terminusra [WassLt. — ¹Apr. 24]. 1657: Mind eddig akartam Kegyelmedhez szolgámat küldenem [TML I, 102 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1744: Közép-Ajtáról Vágo Mihályt küldöttük volt Köpeczre hogj Szebenbe készülycnek az Adonak meg Szállítása felől [Középjaita Hsz; INyR 5-6 Nagy Gergely (30) pp vall.].

Szk: *anyjába* ~. 1848: miért küldössz az anyámba? | le parasztozott — s az anyámba küldött [Dés; DLt] * *együvé is, másüvé is* ~. 1668: Édes Komám uram bizony sokszor küldenék együvé is, másüvé is, de nincs kit [TML VI, 350 Bánffy Ágnes Teleki Mihályhoz] * *red* ~. 1550: wk az kereztes kort haytottak volt neg' szaz ek-röth, fel a Cylla mezőre, Banffi Janostwl valo feltekben, es mykoron walkay wrak eszt megh értöttek volna, hog' az barmot otth tartanayak reayok kwltke es az baromba ala haytottak walkora^a [Szentkirály/Damos K; MNY XXIV, 291 Lucas Mathe de Szent kyalr jb vall. — ^aK]. 1668: az bátyjait reám küldötte, rajtam házamnál rút dolgot követtek . hatalmaskodtak [TML IV, 398 Pas-kó Kristófné Szalánczy Krisztina Teleki Mihályhoz].

2. vmit eljuttat vkihez; a trimate ceva cuiva; etw. zu jm senden, jm etw. zukommen lassen. 1540: k: kerem mynth kegyelmes uramath, hogj the k: kwlgyen walamy kewes penzt kywel gywyghassam meg a labomat [Kv; LevT I, 9 Petrus Litteratus Nic. Thelegdyhez]. 1564: Wallom ez lewell alttall: hogj azz tiztelendew Bezter-czey Biro: kwldeth: w felsige paranczolattya vtann: szazz ötve(n) kobell zobboth . Deesre [BesztLt 11]. 1594: 31 die Janiari B. vram kilde egi Leuelet, Barlasib Gergeliel, Kaplaniba . . d 62 1/2 [Kv; Szám. 6/VIII. 7 Caspar Semel sp kezével]. 1600: egy zeker sendelt kwldet wolt Peter vram ala megyesen [UzT 15/40 Andras Leó-rincz Tiboldi, Zabad zekely vall.]. 1633: Szabo Jacobne az scholabanis kwldetö Abrugi Istuannak ludas kassat talba [Mv; MvLt 290. 125b]. 1703: a bor akit küttél igen Szeretjük [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1793: egy sajtot küldek kednek ajándékba [Drassó AF; GyL gr. Lázár János lev.]. 1832: itthon kell ülnem Janit küldettem, tölle küldem az Ispanlaki . . Contractust [O.asszonynepe AF; DobLev. V/1184 Zabolai F.Pál Kökösi Dobolyi Sigmundhoz].

Szk: *kézbe/kézhez* ~. 1629: Suki pal vram ezen dolog felől mely uallasomról ualo relatoriat kezemben küldet mostis azt mondom hogj ualamit ennek elotte uallottám . . az elebbely hitem es uallasom zerint mon-dom mostis [SLT TU. 7 G.Nagylaki de eadem (48) ns vall.]. 1661: Ez levelet az rukari porkolab kezéhez hiteles alkalmatossággal küldje hűségtek, ne is czégéresen [SzO VI, 235 a fej Fog. főtisztjeihez]. 1722: Szolga Biro Vrai-mek(na)k mindenüvé ki irtom, hogj a Conscriptor Urakra tett expensa iránt valo Ratiojokat . küldgiék kezemb(e) [Pókafva AF; Ks 95 Borsaj N.Pál lev.]. 1833: (A tabellákat) Tiszteletes Director Atyámfia kezébe küldeni esmerjék szoross kötelességjeknek [Vaja MT; HbEk].

3. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen; *küldeti* ~ sietve/sürgősen küld vmit; a trimate urgent ceva; etw. dringend/eilig schicken. 1666: Az lovak felől való kegyelmes parancsolatját is Nagyságodnak effectuálni el nem mulatom . és valamihelyt szerit tehetem, küldet küldöm, tartván is nyereségnek, ha véghöz vihet-ném [TML III, 620 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc ná-dorhoz] * *küldtön* ~ a. 'ua.; idem' 1619: Mihelt önéki levelet s emberét látjuk, minden tartózás és késedelem nélkül küldtön küldöm mind az ajándékot és ha kell, az segítséget [BTN² 313]. 1670: Kérem Kegyelmedet becsü-lettel, ezen kegyelmes urunknak szóló leveletem kültön-küldje ő nagyságának [TML V, 110 Kászonyi Márton

Teleki Mihályhoz]. 1705: Buzat, Lisztet, Bort, Sert kültön küldött mikor modgja volt benne [Pálfa U; Pf]. — b. sietve/sürgösen meneszt vkit; a trimite urgent pe cineva; jn dringend/eilig gehen lassen. 1633: az Inassat az ficzkótt külteön külte koncnehozis az Aszony uta(n) es vgi hiautta ki [Mv; MvLt 290. 122a]. 1649: mindgiarast kwlteo(n) kwltm Verner Mathias [Kv; Tjk VIII/4. 357].

4. (katonaságot) kivezényel; a trimite (solda)ji; (Militár) ausrücken lassen. 1596: Haggiuk ti nektek, hogi az menni huzad es Kapw zamrol ualo gialoggal onnet tartoztok, azokat minden ok uetetlen, mingiart ide feruuarra kulgietek taborunkba [APol. I. 61]. 1659: Az jobbágyokra katonákat kell küldeni [TML I, 473 Teleki Mihály feleségéhez, Pekri Sófiahöz]. 1705: Verestoronnyhoz is ma küldött az generális németeket [WIN I, 604]. 1739: öt hat Regimentet ugyan előre küldöttek explorálni [Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1744: Tiszt és Connumeratör Vraimék eleghet erőltetéek illyen szokkal: Hogy állyanak elő a Connumeratiora, mert külbömben edgy Campagnia Németet küldenek rájuk [Középajta Hsz; lNyR Incze György (54) vall.].

Szk: haddal ~ 1614: Ez időben az fővezért császár a persákra nagy haddal küldven maga helyébe kajmekámnak hagyá Giurcsi Hadon Nehemet bassát, egy igen eszes vén vezért [ToldE 224].

5. hadba ~ katonának küld, besoroz; a încorpora; ausheben, mustern. 1597: Mikor az Darabantokat az hadban kwldk B V Adata Az satort vellek [Kv; Szám. 7/XII. 38 Flstich Lörinc sp kezével]. 1600: Ki akarratiabol kwldettek az Lenarth Marto(n) fiat az hadba azt ne(m) tudom [UszT 15/2 Chur Jakab Zentleleki vall.].

6. úrdolgára/munkára rendel; a ordona să meargă la robotă; zur Fron/Herrenarbeit bestellen. 1546: mykoron az thooth megk chenaltatyak, az wagy az thoon az molmot meg eppythykh esz mykoron az zegeny nepeth kyldyk reya myweln chak anya zegeny nepeth thartozzanak menden napon kyldeny az chenalthathasra mynd az gatthra mynd az malomra, menyeeeth Bogathy Chaspar kyldeth esz adhath az felereel [Panot^a; Daniel O. — ^aPanád KK]. 1551: kwldiwk Egh Emberwnketh, Es achyokat kyk keressyk es wagyak megh Az lakath [BesztLt 49 Joannes Dobai Vincencius swcts (!) beszti-bíróhoz]. 1621: Azzonjunk eo fels: paranczolatlyara kuldue(n) Bjrak Vrajm Varad eppitesere keomjes mestereket Hat eokren zekeren Huniadig f 1/50 [Kv; Szám. 15b/IX. 166]. 1702: Az szebeni Fortalitium építésére kegielték szekibül küldött dolgosokban visza szöktének Nro 13. kegielték küldgien masokat

ujjabbán a munkára kemény fenyték alatt hogi többször meg ne próbállyák [UszLt IX. 77. 53 gub.]. 1770: Szolgalatra Sokszor küldöttünk Gyerekeket Senki visza nem hajtotta [A.várca Sz; IB]. 1771: Zilahi István Ur(am) egykor a Béla hegyére küldött szántani [Dés; DLt 321. 33b St.Gyöngyösi (67) ns vall.]. 1784: a széna gyűjtésre nekünk annyi gyalog nem kéne kevessebbel fel gyujthetnők az mennyi szénája terem itt a Mlgs Uraságnak, de soha egy valamire valo embert nem küldenek, hanem csak Gyerekeket [Torockó; TLev. 4/9. 14b-5a]. 1843: Nékem parancsolatom lévén, hogy ide Szent György napja után való napra, úgmint május 6-án erdőmagvetésre munkásokat küldjek ki, küldöttem 18 embert [VKp 115].

7. tömlőcbe/rabságba vitet; a trimite pe cineva la închisoare; ins in Gefängnis/in Gefangenschaft führen lassen. 1565: Svender Lázárnak az őcsese Svender Kristóf ott esék foglyá a bassának, kit császárnak rabul küldenek [ETA I, 23 BS]. 1720: Josika Sigmund Ur(am) Tot Györgjet Devára küldötte Tömlécbe, es ott tartotta [Branyicska H; JHb Vlad Demeter (42) jb vall.]. 1723: Nemasági vram Lukára haragut s eődött verte sőt Tömlőczreis külte [Hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.]. 1741: mondotta volna Egri Janos ur(am) fogadja(na)k szot az esküttek, mert ha szot nem fogadnak az Tömlécbe küldi őket [M.fráta K; BLt 1 Pap Lázár (46) zs vall.]. 1767: Lengyelországban a muszka rútul gazol két nagy püspököt. Szibériába küldött [RettE 212-3]. 1794: a Potentiariüssokat, szo fogadatlanakat a Drassai Tömlőczre küldöm [Vingárd AF; TSb 24]. 1801: a Tömletzbe küldette a rabat [Torda; KW]. 1812: indulatosságáért arestomban szándékozván küldeni [Dés; DLt 522].

8. vkiért/vmiért/vki után elküld/meneszt; a trimite pe cineva după cineva/ceva; für jn/etw. gehen lassen. 1582: István Polpesser (!) Keleme(n) fya valia hogy az attia küldette, kett penzara kolbazert [Kv; Tjk IV/1. 98]. 1583: Ersebet Dabo Thamasne^a Egkor kwldcek ez Ilona lea(n)t thywkmnyert, de ige(n) kessen Jeowe meg [Kv; i.h. 153. — ^aVallja]. 1632: ha czak ket penzel valahoua vagi piacra vagi korczoma (!) küldöttelek, megh abbanis el loptal [Mv; MvLt 290. 86a]. 1755: Engemet küldött Paterért északának idején, hogy meg azon északán hozsam Vasas Sz. Iványba [Altörja; HSzjP Veres Sámuel de Dálnok (35) ns vall.]. 1776: Csizi Hadnagy nagy Sebessen tsak Szörin Loháton, egy Katonáját utannam küldé [Kóród KK; GyL. G. Vizi (30) rk kántor vall.]. 1823-1830: Orvos után küldöttem, de mást nem találtak, hanem egy Horváth Mátyás nevű doktort [FogE 130]. 1848: köldjön utánna még messze nem halad [Dés; DLt]. 1852: ha valami bajad van töstént küldj utanam [Kv; Pk 6].

9. iskolába járat; a trimite/da la școală; in die Schule gehen lassen, zur Schule schicken. 1689: ertem hogy kgld Janos Deákot oskolaba küldötte, azt nem banom hogy Kglđ tanittattya mert most ideie [Nagykászón; BCs]. 1736: az Jósika István fiait és Jósika Imrét, Jósika Istvánt, Jósika Dánielt kivéteté az fejedelemasszony erővel az udvarhelyi catholica iskolából és erőszakoson küldé az enyedi kálvinista iskolában, s erővel kálvinistát csinála belőlök [MetTr 438-9].

10. vitet; a trimite prin cineva; tragen lassen. 1570: Borbelj Marton ezt vallya az wchan az Byro haza eleot fekyk Kowach Kalara. Ew egy zaroglyara tety (!) es az byro kwldy az ew hazahoz, ew hazanal meg latya hogy Megh Theort az Laba [Kv; Tjk III/2. 56].

11. biz, udv levélkezdő v. végző köszöntésben; in formulele de început sau încheiere a scrisorilor; im Gruß am Briefanfang od. -schluß; küld; a trimite; schicken. Szk: csókot ~ 1663: ezer csokot küldék maganak édes kedves Titim [Kv; Pk 7] * köszöntést ~. 1886: Én szeretetteljes köszöntésemet küldöm neked is, a feleségednek is [PLev. 130 Petelei István Jakab Ödönhöz] * szolgálatját ~i. 1663: Bethlen uramék küldték Kegyelmednek szolgálatjokat [TML II, 624-5 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

12. 1743: Mészáros Gligor és az Nyisztor luon gyermekei ... jáczdózván, és ott egymással végtére mint gyermekek össze veszvén egy másnak szemire hányák ... Anyád a boszorkánokot az mi Anyánkra küldötte volt, s az Apánkra, de Anyám is tudot anyit hogy Viszsa küldötte Anjadra [Szásznyires SzD; Ks].

◇ Szk: *execuciót ~ vkire végrehajtást* foganatosít vkin; a ordona *execucia*; *Zwangsvollstreckung* durchführen/vornehmen. 1703: az hátra lévő pénznek fel szedeseben penig vgy szorgalmatoskadgyék, hogy ha hamar meg nem lészen ... Meltgos Generalis Vr(am) kegyelmekre magokra küldi az Executiót [UzstLt IX. 77. 72 gub.]. 1765: az mű falusi Biráinkot nem praemoneáltatta ... Regius Perceptor uram arról hogy a rendes üdöre legyünk készen a pénzel, mert külfömben Executiót küld reánk [Ompolyica AF; Eszt-Mk Vall.]. * *Isten segedelmet ~ Isten megsegít; Dumnezeul ne va ajuta; Gott hilft.* 1784: kívánom ... a mostani szorongottásokb(an), hogy külgyen az Isten segedelmet a Ngtok Házab(a) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. * *sem jöve, sem ~ e se nem jött, se nem üzent; nici nu a venit, nici vorbă nu a trimis; weder gekommen, noch Nachricht gesandt.* 1607: mikor Etedre mene az A engemis elhyt uala velle, de setetigh az napo(n) sem jeowe sem kwle az J [UzstLt II/4. A. 239 Mich.Zabo de Keórispatak lib. vall.]. * *teremtett ~. üzenetben szitkozódik; a trimite vorba injurioase; in der Nachricht fluchen/schimpfen.* 1823-1830: Dósáné ... mérges, káromkodó asszony volt, majd minden cipőval egy-egy pár teremtet küldött be a kollégiumba [FogE 117].

küldendő 1. vki menesztendő vhová; care urmează să fie trimis undeva; der zu sendende. 1653: Academia ban küldendő Deak számára harmad fel száz araniát⁴ [KemLev. 1402 Mészáros Péter Fejér m-i viceispán végr. — ⁴Értsd:hagyományoz]. 1661: Ha Kegyelmed Husztra küldendő szolgálaim felől talál urunknak ő nagyságának emlékezni, megmondhatja, ő nagysága felőlem ne gondolkodjék [TML II, 60 Rhédei Ferencz Teleki Mihályhoz]. 1780: Bányászok Fizetéséről. Az Bányákra küldendő Béres dolgozók iránt való rend tartás így határozottat⁴ [Torockó; TLev. 7b. — ⁴Köv. a részl.].

2. eljuttatandó vhová/vkinek; care trebuie trimis undeva/cuiva; irgendwohin jm zuzustellend. 1722: En már purizalom ... eő Ng(ana)k küldendő Memorialisomat [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1800: Ezen Expressusam által küldendő választát el várom [Gerebenes TA; Ks 34 Szásznyires I. 9 gr. Kornis Zsigmond lev.]. 1812: vigasztalo jo választát az Esperestnek küldendő levéllel ki instálván maradok ... engedelmes tisztelő szerenstelen Attya fia Szolgája [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel lev.]. 1816: ha Kedves Sogor Urnak különös alkalmatossága a' Levélküldésre nem lenne; tehát a' nekünk küldendő Levélét méltotasságk tsak az Hidasnak által adatni [Kv; DobLev. V/1000]. 1848: a Főispányhoz küldendő Lovat add által ezen embernek [Csúcs AF; i.h. V/1272]. 1866: a gabona pénzé teendő s circulus utján hova hamarabb esperes urhoz küldendő [M. gye-rőmonostor; RHak 13 esp. kl].

3. kivezényelendő; care trebuie trimis prin ordin; auszurücken lassend. 1662: a fejedelem is ... az ármáda elmeneteliről ... s hogy maga is már félinduló készületben volna, tudósította⁴, és hogy a generál, Duglász nevű

generált is vagy nyolcezer jó könnyű haddal a Fehérhegyen innen eleibe küldendő volna, csak tudhatná indultját, erre képest is megindulásáról bizonyosan tudósította vala [SKr 254. — ⁴Gróf Dorstenson generálist].

küldés 1. vkinek vhová menesztése; trimitere; Schickung, Sendung. 1596: az bizonságok megh Vallyak hogy naznagisaga miatt egyzer az A rendi a' chjrcalasbúl hatra maratt Estrasa allasbul, az tizedes kyldesere el kellett volna men(n)y [UzstLt 10/48]. 1599: Megh értettek eo Kgmek az vrunk eo fel(se)ge paranchyolattyanak Tenorabol, mith paranchiolion eo felesége az hadban való keoldes feleol [Kv; TanJk I/1. 345]. 1643: ennekem ma penteken estve fele hozak az kd Varosahoz tartozo herah ellen ... ualo leuelett Alya Samuelne Aszonyomnak oda Saira⁴ küldese feleol [Sófva BN; BesztLt 33 P. Gavay Andreas Vegh beszt-i bírőhoz. — ⁴Nagysajóra (BN)]. 1678: Kegyelmed parancsolatjára nézve szolgál a mezei hadak közé való küldését, egyebet a készen való lételeknél s a közöttök való jó rendnél ... s egyességnél ... nem javallottam [TML VIII, 154 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

2. vminek vhová eljuttatása/küldése; trimiterea/expedierea unui lucru; Verschickung, Absendung. 1663: Szekereknek küldését az mi illeti, kegyelmes Asszonyom, én kiküldettem, meghagytam, készen legyenek [TML II, 435 Teleki Mihály Lónyai Anna fejedelem-asszonyhoz]. 1722: Hét öles Fenyő Gerendák küldésiről ir Ur(am) kgd [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1746: Sokszor volt töllem szenvedése a Csesztvei Gondviselőnek a' Levelek után restül való küldése miá [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. 1770: ezen három esztendő kö alatt igen súlyos teherviselés volt a vármegyén sok száz szál fáknak szállítása ... a campamentumra való naturáknak, hetelő szekereknek és manuiariusoknak küldése [RettE 243-4]. 1787: és mind eddigis azért késtem a küldéssel, mert kászu sajtat vartom, de még nem hozának [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. (börtönbe) kísérés; exortare (pînă la închisoare); Führung (in den Kerker). 1810: Thordai Musikus Czigány Suki Vojsza Latzi az itten Quartélyban lévő Baro Knézovits N. Dragonos Regementyéhez tartozott Káplárt agyon ütvén, azonnal elszökött, kinek-is felkerestetése, és ide Thordára léjendő küldése minden Jurisdictionak ajánlatik [Torda; DLt 151].

küldet 1. vkit vová menesztet; a dispune/ordona să fie trimis undeva; schicken lassen. 1593: Küldete Esmeg Biro vram Andrast az Louas Legent feierüara [Kv; Szám. 5/XXIII, 48 Casp. Schemel sp kezével]. 1662: Kegyelmed kívánta vala, hogy egynéhány lovast küldjek oda s Nagy Jakabékat azért küldettem, hogy talám inkább vehet valamit bé a szegénységben [TML II, 346 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1800: nyoltzadikára Tordára Érkezik a' Comonderazo Generalis, és a' Bellicus Commissarius Urak (!) ... Ezek mellé küldettünk egy fellajtárt [Torockó; TLev. 5].

2. vmit vhová eljuttat/küldet; a dispune să fie trimis ceva undeva; etw. irgendwohin zustellen/schicken lassen. 1595: Christoff Deaknak az Warmegye Ispanyanak küldette Biro W. Ajandekot ... küldete ő kme bösegesen⁴ [Kv; Szám. 6/XVII. 181 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — ⁴Köv. a fels.]. 1712: az Nchali Galgai Raczi Ist-

va(n) Ur(am) szölőjetis akkor ősszel Racz Peter, es Orban Elek ur(am) szedtek meg, de az meg irt Asszonyinak- is küldetük az borban az utan tudom minden esztendőben [Vadverem AF; JHb XXIX/21].

3. (tömlöcbe) vitet; a dispune să fie escortat (pină la închisoare); (ins Gefängnis/in den Kerker) führen lassen. 1725: a Beretholmi^a Templomát fel verték volt ... nyomozván a dolgot itt Ivánfalván Suspicalodván őtt emberre ... hármát meg fogottam es ... Tömlötzbzen küldettem [Ks 99 Miske Imre lev. — ^aNK]. 1786: Sako Mihály panaszra Becsben ment, azért ithon az Feleségét Mlgs Groff Thoroczka Sigmund Ur eő Naga el fogatta és Galdra^a Tömlöczre küldette [Torockó; TLev. 4/13. 23. — ^aAF].

4. vki után elküldet; a dispune să trimită pe cineva după cineva; nach jm schicken lassen. 1835: valahány-szer hirtelen valami betegség adta elé magát, tüzen vizen mind annyiszor küldetett ő nga a' Doctor után éjjel napal [Zsibó Sz; WLT].

küldetés menesztetés; trimitere; Schickung, Entsendung. 1614: Báthori Gábor . egész télen mind vonta-tá-haladoztatá az Portára való küldetést [BTN^a 61]. 1662: Kapronczai Györgynek Liptó s Árva vármegyék meghajtására való küldetése [SKr 215 Tartalomjelző fejezetcímbe]].

küldetett 1. menesztetett; trimis; geschickt, gesandt. 1657: (A) császárhoz küldetett követ urak tractálván Bécsben, jártak ottan-ottan az posták | már az ellenség-nek is az tábornak megütésére küldetett derekas csatája^a ... fekvű helyében verték volna fel az táborunkat [KemÖn. 152, 179. — ^aÉrtsd: csapat, osztag]. 1816: Má-jor Cserei Farkas Urnak Krasznáig^a küldetett Esraffe-láért ... 23 Rhf [Kv; Born. IV. 41. — ^aSz].

2. vhová eljuttatott/küldött; care a fost trimis unde-va; irgendwohin geschickt/zugestellt. 1710: él vöttem én hoszam küldetett Levelet [Dánfa Cs; BCs. Dánfalvi Lukács Péter lev.]. 1802: a' királyi ide küldetett Patenst két egymás után következő Vasár napokon a' predikállo székbeől fel olvassak [M.bikal K; RAK esp. kl kiv.].

küldetik 1. vki vhová menesztetik; a fi trimis undeva; geschickt/entsandt werden. 1670: im Uram, panaszunk-ra egy kapuczi agáját küldette ő nagysága, az ki minden dolgoknak eligazítására s végére való menetelire küldet-t [TML V, 96–7 Bojér Sigmund Teleki Mihályhoz]. 1810: újesztendő nap után mintegy két héttel erdőbe küldettem gazdám által [Szárhegy Cs; RSzF 275].

2. vmi vhová eljuttatatik/küldetik; a fi trimis/expediat ceva undeva; zugestellt/geschickt werden. 1661: ha nekem teljes plenipotencia nem küldetik, nem sok embertől búcsuzom el Bécsben [TML II, 58 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1681: Elsőben a Szőcs levele-ben volt takarva levelem . második küldetett March An-ton uram embere által, harmadik lofogott uram embere által havasalföldi postátul [TML VII, 110 Paskó Kristóf ua-hoz Drinápolyból]. 1827: Jelentem alázatosan a' Tks Törvényes Derék Széknek hogy procedálás végett ... Instructio küldetett a' kezemhez [Fejér m.; DobLev. V/1126]. 1838: küldetnek Nyíresről Hosszufalvára^a nyolcz füzet pitonka . egy véka fái mogyoró [Nagy-nyíres Szt; TKhf — ^aSzt]. 1849: Postára bécsbe köldet-

ven egy levél recepisse 30 krajcár [Somb. II]. 1864: Min-den Anya, és leány Egyházak számára egy egy példány^a küldetik [Gyalu U; RAK 95 esp. kl kiv. — ^aNyomat-vány].

3. kivezényeltetik; a fi trimis (prin ordin); komman-diért werden. 1662: Bornemisza Pál és Bakos Gábor gene-rálisok a fizetett hadaknak derekával a bányavárosok és a Füleken felül levő végek meghajtásokra küldettek vala [SKr 216].

4. (tömlöcbe) kísértetik; a fi escortat (pină la închisoare); (in den Kerker) geführt werden. 1837: el-szökött rab Pojána Juon . ha megcsipetethetik, küldessék a' Szebenszéki fogházhoz [DLt 587 nyomt. kl].

◇ Szk: *exekució ~ reá végrehajtás* foganatosittatik vkin; a fi ordonat execuția împotriva cuiva; Zwang(s)-vollstreckung durchgeführt werden. 1810: a provinciális bíró admoniálja Gábor Pált, hogy ha harmad nap alatt eleget nem téssen, executio küldetik reá [Szárhegy Cs; RSzF 100 Mikó János vkb rend.].

küldetetés (tömlöcbe) vitetés; trimitere (la închisoare); Führung (in den Kerker). 1790: Okát érttettem a' Bukurești Dominális Dsugyának Magistratualis Tömlö-tzre lett küldetetésinek [Valeybrád H; Ks 75. VII. 250].

küldetett menesztetett; trimis; entsandt. 1667: Több szavak is volt, de én arra csak azt mondtam, fejelelem s az országhoz küldetett követet, azért ha mi panaszok vagy-on, ott mondják meg, s leszen válaszok [TML IV, Nalácz István Teleki Mihályhoz].

küldetetik 1. vki vhová menesztettetik; a fi trimis unde-va; irgendwohin entsandt werden. 1662: egyik viceispán . Boldvai Márton portai kapikihaságra küldet-tetvén, főispán nélkül viceispánt is állítani nem szintén szokásos volna [SKr 308]. 1672: Szerdán hajnalba For-gács uram is beérkezék^a, küldetettvén az méltóságos fe-jedelemhez ú nagyságához [TML VI, 400 Vér Mihály Teleki Mihályhoz Kővárból. — ^aDebrecenbe]. 1760: küldetett ide Abosfalváról egy Mihály nevezetű Ma-gyar malom mester [Mihálcfa AF; Eszt-Mk]. 1791: Mű ezen keresdesben forgo Erdőre nem küldetettünk [Ádámos KK; JHb XIX/58. 26].

2. vmi vhová eljuttatik/küldetik; a fi trimis/expediat ceva undeva; etw. irgendwohin zugestellt/verschickt werden. 1754: küldött . Szarvas, Vad Diszno, Vad ketske husokot . sok izben küldöttetennek ezen Natu-ralék [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1758: A Város Biráin-ak küldetett ily parontsalot^a [Torockó; TLev. 8/6. — ^aKöv. a részl.]. 1780 k.: a' Borgai Jozság . két rendben egy esztendőben küldetett Padovdába [JHbB 46]. 1805: az Kovátok . az Birákhöz minyájon be gyűj-tessenek a Csinalgotas iránt tegyenek egy oly allando vegzest mely meg erősites veget előmbe küldettessek [Torockósztyörgy; TLev. 9/40 br. Thorotzkay Josef kezével].

3. kísértetik; a fi escortat; begleitet werden. 1792: a Szovatyosok együt, ha szépen nem akartak fogva mi-nyájon küldetettek volna Topánfalvára [Kv; Somb. II].

4. (börtönbe) vitetik/kísértetik; a fi escortat (pină la închisoare); (in den Kerker) geführt werden. 1788: á ket fenn irt Tzigányok a' Magistratualis Tömlöztbe Sz. Ré-

genbe küldettettek [Teke K; KLev. a tekei városi tanács Species Factioja]. 1801: Argya Eva az Ötsivel Sandor Jantsival a Tiszt Groffné Aszszony eö Nga Erdejét meg gyujtották és ez okbol Sándor Jantsi a tselekedeten el fogattatvan tömletzre küldtetett [Erdősztyörgy MT; WH.Nagy Péter (36) szabad székely vall.].

küldhet 1. vkit vhová menesztet; a putea trimite pe cineva undeva; jn irgendwohin gehen lassen können. 1637: Czehffei Lazlo vram .. az Tora nem küldhet, mert az Vass Gieörgi Uram szolgay az mitt az szolgainkkal Es embereinknel kaphatnak mind horgostol el von(n)ijak [Noszoly SzD; WassLt]. 1796: Mást rajta kívül akárkit küldhet a jó Hugom [Hagymásbodon MT; IB gr. Toldalagi László lev.]. 1809: A Tegnap a szörnyű esső miatt nem küldhettem Embert [Jára MT; Berz. 11. F. 75]. 1826: A Kalandos gyűlésebe s egyebütt is a hol a kalandosbélnek személyesen kell megjelenni, maga helyett feleségét, kalandos-társát vagy mást akármit is nem küldhet [Kv; EM XI, 376 A külközép-utcai Kalandos-társaság art.].

2. vmit vhová eljuttathat/küldhet; a putea trimite ceva undeva; etw. irgendwohin zustellen/verschicken können. 1569: Kwlthem eo felsege hazabol thyz masa saletromot kegielmetekhez es egy masa keny koweth. Jolehet azt hata vala hogy thyzen keth masa legyen de thobet nem kwlidhetek [Gyalu K; BesztLt 31 Haraklyany Lazlo gyalay Wdwarbyro a beszt-i biróhoz es polgárokhoz]. 1630: (A) hatalmas császár Portájára is császárnak és az anyjának ha mit küldhet, küldjön^a [BTN² 434. — ^aA fej. helyzete megerősítése végett]. 1659: az fel vetet summat ejjel nappal siessen be küldeni jo penzül az komornik kezehez, küldhessük be az Portara mentől hamareb az mit küldhetünk [UszLt 15 fej.]. 1719: elég későre küldhettem a Czitrom levét s fa olajat [O.csesztve AF; Ks 96 Ágoston György lev.]. 1770: olyant küldhet az ember az mitsodás van [Ne; Told. 5a]. 1787: Majorságot Tojást s egyebetis bővebben küldhetek ezentul [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1853: mikor a Bogdánt le öleted akkor a más diszno ázalék helyett friset küldhetnél [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádamosra].

3. úrdolgára rendelhet; a putea ordona să meargă la robotă; zur Fron/Herrenarbeit bestimmen können. 1696: Hallattam az Birotol hogy panaszlotta Naskulyit nem küldheti az Ur dolgara [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 4].

4. (fogva vhová) kísértethet; a putea escorta; (gefangen) führen/begleiten lassen können. 1765: Hogy ha pedig ezen Conditok ellen tsak legg küssebbenis vétené .. Székely Elek eokgylme .. az édes Anyja .. meg fogathassa és Szebenben küldhesse, minden kegyelem és irlmasság nélkül [Torda; Pk 2].

5. vmiért elküldhet; a putea trimite pe cineva după ceva; um etw. schicken können. 1796: holnap küldhessek a gabana után [Vaja MT; Ks 101 Balla Imre lev.].

◇ Szk: *részvétet* ~ a putea trimite condoleante; Beileid schicken können. 1886: Írj, Ödön! ... A levélben küldheted részvétet [PLev. 130 Petelei István Jakab Ödönhöz].

küldődik küldetik; a fi trimis; geschickt werden. 1833: A' Fiam azt mondá hogy 500 Vft vagyon ott a' Tulkok-

ba, 's rendre nekem viszsza fizeti, már 150 Vft abbol Raffinénak küldödöt ... a' többit itt meg adja a' Fiam [Hada Sz; Borb. II Árva Kendeffi Rakhel lev.].

küldött 1. mn 1. vhová menesztett; trimis undeva; irgendwohin verschickt. 1653: a küldött jancsárok is oda érkezének [ETA I, 133 NSz]. 1668: Az Kegyelmedhez küldött étekgónak megindulása után érkezém én is ide Vinczre udvarhoz, mivel én is haza rugozkottam vala [TML IV, 367 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1768: Örvendezve értettem ide küldött legényedtől, Mált Groffnédnak jobb létit, asztot nagyobbára okozta az én imadságom [Szilvá Sz; TKhf Alvintzi Gábor lev.].

Szk: *Istentől* ~. 1847: három falu lakosai úgy te-kéntettek magok közt engemet, mintha az Istentől küldött jóltévo anygalt látták volna, becsülték hívségemet, meg voltak győződve igazságomról [VKp 159 Varga Katalin sk].

2. vhová/vkihez eljuttatott; care a fost trimis undeva/cuiva; irgendwohin/jm zugestellt. 1670: A Kgd nékünk küldet levelet igen kedvesen vettem [Algyógy H; Ks 41 Miss.]. 1774: mihent vettük az battyám urom küldett pénzt mingarást (!) el elindítottom ... Szebenbe [Meggyesfva MT; LLt Fasc. 115]. 1787: Leveledet vettem a fiamnak küldett szürke Lovai edgyütt [Bolya NK; IB gr.Toldi Zsigmond gr.Bethlen Sámuelhez].

3. érte/vkiért elküldött; care a fost trimis după cineva; für jn geschickt. 1662: (Sapia) a várbam megrészedvén éjfeltájban jött ki, a mezőben lefeküdt, érette küldött emberimet megfosztván, a gyalog jövének meg [SKr 377].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivisch gebraucht; *rendsz tbsz* ajándékba küldött dolgok; lucruri trimise (în cadou); (als Geschenk) Versandte(s). 1822: Habari Leveledet az a mellett küldötökkel együtt vettük [Kv; Pk 7]. 1830: köszönyük a küldeteket de meg romlottak a' meleg idő 's Vuntujnak hoszu utazasa miatt .. tsak ugyan a' kolbászbol .. ettem énis egyszer [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

küldötte, küldte 1. vkitől küldött; trimis prin cineva; von jm geschickt. 1670: Ebből az Ispán Ferencz uram küldte levélből fog érteni Kegyelmed [TML V, 262 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. 1672: Kegyelmed küldte híreket egészen kommunikáltom urunkkal [TML VI, 175 Székely László ua-hoz]. 1681: Mihály szpatar küldte fako paripa [Utl].

2. vkitől kivezényelt; trimis din ordinul cuiva; von jm kommandiert. 1657: az quartirmesterek Árvában érkezvén, s hírek esvén az én küldöttem csata felől is, néme-lyek visszaszaladtanak Lengyelországra előttök, néme-lyek pedig az várbam salváltak magokat, és így jüvének vissza azon csatáról [KemÖn. 231].

küldöttség delegatie; Abordnung, Delegation. 1842: hálá Istennek hogy a' küldöttségel bé jösz; akkor ha arra valo lesznek véled énis haza megyek [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

küldöz 1. menesztget; a tot trimite; wiederholt gehen lassen. 1587: Farkas ferenchj Negi louan voltunk az Varos falwiban az Meg holt ember vere latasara vgian akkor az louas legini velunk volt es hogi Nemes

nepeket kellett kwldeoznunk Zolga Biroert is fizettem -/37 1/2 [Kv; Szám. 3/XXX. 51 Seres István sp kezével]. 1678: Én még élek; engem itt cirkálnak az emberek, küldöznek ide felé [TML VIII, 34 Teleki Mihály Nálácsi Istvánhoz]. 1710: a császár ... bizonyos követjeit küldözé [CsH 77]. 1799: Samukátis a' mire hová kellett küldözték [Mv; MvLev. Vall. 6]

Szk: *alá s fel* ~ 1597: Gyulai Mihály vallya . . . Peter mester az Inast Petit alasfel küldesze . . . Csak hogy gondoltom hogy ez Asszonyhoz küldesz [Kv; TJK hogy gondoltom hogy ez Asszonyhoz küldesz [Kv; TJK V/1. 129] * *hol ide, hol másuvá* ~. 1586: az vtban hol ide hol masua kwldeoztunk zolga birakert [Kv; Szám. 3/XXIV. 52] * *idestova* ~. 1586: Junj 12 Az louas leginek hogy idestoua kwldeoztwk lóhaton -/36 [Kv; i.h. 3/XXIV. 54] * *imide-amoda* ~. 1746: minthogy Béres voltam imide amoda küldetzenek bennünket [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 150].

2. küldözget vmit; a tot trimite (cuiva) ceva, a trimite mereu ceva; etw. wiederholt schicken. 1570: Molnar Balinthne Ilona . . . vallya, Latta hogy Zabo Janosne gywmeolchet kwldezet Trombitas Demeternek [Kv; TJK III/2. 23]. 1595: Miért hogy az Zab draga vala és sok fele kel vala zabot küldeznem: Vöttem 24 sing vasznat: És cijnaltattam keskeny 4 saakot: Abban küldeztem aján-dekot [Kv; Szám. 6/XVII. 115]. ifj. Heltai Gáspár sp kezével. 1606: Az Felperes pedig azt magiaraszá hogy mikor Bedeo Istua(n) ura(m) a Capitansagra jeött leuelet küldezett minden felé hogi minden ember haza takarodgiek [UszT 20/11]. 1632: küldöztek egymásnak holmi egyetmást [Mv; MvLt 290. 82a]. 1767: töllem küldözt önni innya Josefnek Ersebet [Ditró Cs; LLt Fasc. 145]. 1776: Jött Kettzeris M Groff Lázár János Urffi ő Nga . . . Etelt, italt, Kaffét eleget küldöztött [Kóród KK; Gyl. Christ. Kováts conj. St. Miklos (55) vall.].

Szk: *alá s fel* ~. 1573: Somogy Leorinch Azt vallia hogy . . . az Kanna Iarto Janos hazatwl wyt on palazokat fodor Istvan hazához . . . onnat eo Nem twgia howa leottek Mert az biro szokzor kwldeozte alasfel Borral [Kv; TJK III/3. 152].

3. (börtönbe) vitetget; a tot duce (la închisoare); nach und nach (in den Kerker/ins Gefängnis) führen lassen. 1655: onnét pünköst-tájban követek jövének a széjmenyektől urunk ő nagysága . . . a követeket el nem bocsátotta, hanem megtartóztatá és várakba tömlöczbe küldöze őket [ETA I, 158-9 NSz. — "II.Rákóczi György].

4. vki után küldözget; a trimite mereu după cineva; nach jm wiederholt schicken. 1570: Orsola Bor Janosne . . . vallya, hogy . . . az Erzen Jarto Balint fya ely Jeot volt Gywlay Myhaltwl Es vthana kezd kwldeozny hogy vyzza Menneh [Kv; TJK III/2. 164-5].

küldözés 1. menesztgetés; trimitere încoace și incolo; wiederholte Abschickung. 1615: eleitől fogva ott Keővár vidékin, inkább minden faluban afféle megnesesített Boerok, kiket vaidáknak is hinak voltanak . . . regi királyoktól és fejedelmektől nagyon szabadságokról privilegiumok; attul elválva, hogy a' várhoz lovok hátán imide amoda való küldözéssel tartoznak szolgálni [Gyf; Veress, Doc. IX, 62 Bethlen Gábor Dóczy Endre kapitányhoz]. 1677: Mint egyebek, ugy a' Székelyekis hamikor extra Regnum Fejedelmek, vagy a' Haza szolgáltatásban küldettettek, elegendő költség adassék nekik,

a' szolgálathoz és uthoz képest, ide nem értvén a' rend szerint Oláh Országokra, vagy másuvá való postálkodást, küldözést, vagy hírek tudására, vigyázásra a' Tisztektől expedialtatni szokott embereket [AC 240]. 1710 k.: A három követ elment azalatt Beldihez^a. Elment azután Nemes János avval a küldözéssel, tractával, mint a róka a kölyök agarat a farkával, úgy hordozták s vesztég ültették Beldit [BÖn. 707. — ^aBeldi Pálhoz, Háromszék főkirálybírájához]. 1838: Altalom egyszersmind szégyellem is Sogor Urhoz valo sok kuldozesunkot, keren (!) Atyafisagoston ne hogy meg ne nehezkegyek (így!) mert a szegenség es nyomorúság kentelenit [Usz; Pf Mátéfi Károly lev.].

2. küldözgetés; trimiteri repetate; wiederholte Schickung. 1596: Azzoniunknak, Egieb feo Embereknekis es minden rendbeli Aiandek kwldezesre Valo keolchieg [Kv; Szám. 7/XII. 91 Filstich Lőrinc sp kezével. — ^aKöv. a fels.]. 1597: Mindenestwl wolt 37. Tiwk . . . Melleknek Aiandekben walo kwlidoszesit az kowetkezendó latwssokban meg Mwtogatom [Kv; i.h. 7/XIV. 2 Th. Masass sp kezével]. 1679: Ngodat is kérem, az írásoknak küldözésében birja meg magát [TML VIII, 474 Teleki Mihály Lónyai Annához].

küldözget 1. menesztget; a trimite mereu; wiederholt gehen lassen. 1761: Gyermekek koromba engemet is a Néhai edess Anyám küldözgetvén . . . Nagy Bentser Pálné Kovács Margith Aszszonjhoz, és emlékezem arra vilagosan, hogy mind elméjében, mind pedig erejében meg fogyatkozott volt [Medesér U; Ks]. 1767: engemet gjakran el küldettének hazul hól Potsfalvara^a hol együve hól máshuva, de mi okon küldözgettenek en Semmit abban eszre nem Vehettem [Abosfva KK; Ks 4 St. Szabo (14) jb vall. — ^aKK].

2. küldöz; a trimite mereu ceva; wiederholt schicken. 1735: Szalonnat, s' egyéb enni valott küldözget Titkon, az Urffi számára [Drágavilma SzD; TKI Csuka Kosztán (48) jb vall.]. 1793: az Aszszony őNga külömb külömféle leveket küldözgetett Csernatoninak | Fejér Lisztet . . . küldözgetett Csernatóni Urnak [Koronka MT; Told.]. 1819: utra valot én töllem alattomba küldözgetet [Kv; Pk 2]. 1823-1830: (Trencsényi Sámuel) holtáig Marosvásárhelyt lakott egyes-egyedül . . . felkereste a gyermekes házakat, ott tanította őket vallásra, szent históriácskára, azután küldözgettek neki egy-egy kenyeret s egyebet [FogE 94].

küldözgetés küldözés; trimitere repetate; Schickerei, wiederholtes Schicken. 1793: Fejér Lisztet küldözgetett Csernatóni Urnak, és mind ezen küldözgetések a' N. Gróf Urnak hire 's akarátja nélkül estenek | A' . . . küldözgetések a Kakas nevű Inas által estenek, az itt létem előtt vgy hallottam hogy az illyen színű küldözgetésekben Csenusár nevezetű Czigány vólt a' posta [Koronka MT; Told.].

küldözhet meneszthet; a putea trimite; gehen lassen können. 1661: Latrány András vigye az Székelyhidiaikat, az többi jűjön hozzánk, küldözhezzük, az hová rendelve lesznek [TML II, 75 Kemény János Teleki Mihályhoz]. 1663: Kérem azon is Kegyelmedet, szerezzne Rácz Istvánra is egy parancsolatot, ha(dd) küldözhetném szolgálmat be, csak az anyám látogatására is nem

merek küldeni, akasztással fenyegeti embereimet [i.h. 442 Teleki Mihály Bornemisza Susannához].

küldözö I. mn küldözgető; care tot trimite; schickend. 1677: mind a' szeginy köség s' mind pedig egyéb rendbéli emberek a' magok dolgokban jaro avagy küldözö embe- rektől ne terheltenessnek [AC 244].

II. fn vkit vhová menesztgető személy; persoană care tot trimite pe cineva undeva; jn irgendwohin abschickende Person. 1710 k.: A három követ elment azaltt Bélihez^a Elment azután Nemes János, az is csak haszontalanul a közönségesre nézve, de a küldözök részé- ről felette hasznoson [BÖn. 707. — ^aBéli Pálhoz, Há- romszék főkirálybírájához].

küldözött küldözgetett; care este mereu trimis unde- va; wiederholt geschickt. 1670: Már azután esett kőbor- lásokat le kellene írni, úgy szathmári német generál dol- gait, és Nagyságod országabeliekre küldözött patensek- ben meg is kellene neki az páternek mutatni [TML V, 133 Teleki Mihály a fej-hez].

küldöztetés menesztgetés; trimitere; wiederholte Abschickung. 1823-1830: Küldöztetése sem sok vagyon a szolgálonak^a, mert a deákok ifjak, s maguk is minde- nűvé megérkeznek, s dolgokat igazítják [FogE 226. — ^aA göttingai egyetemisták diákszállásain dolgozóknak]

küldöztetik rabságba vitetik; a fi dus in robie; in Ge- fangenschaft geführt werden. 1662: a szombatosok . mindnyájan fejö, jószágok elvesztésén maradtak vala; a megszentiazás után, az kamaraház előtt lévően egy szép öreg puszta egyház naponkint abba reggettet- nek vala, míg annyira szaporodnának, hogy a várakba egyűvé is, másúvá is, százon-, másfél százonkint jó gond- viselés alatt küldöztetnének, úgy, hogy Váradon. Szé- kelyhídon, Jenőben . vasakat is alig győznének ková- csolni nékiek [SKr 192-3].

külesemény külső esemény; evenimente externe; äußeres Ereignis. 1854: A kül események beléletünket is roppant reformoknak tették ki [ÜjfE 4].

külfal külső várfal; peretele exterior al cetății; äußere Burgmauer. 1676: Fogaras Várának kettős keő fala va- gyon, az belső keletesenek vadnak az négy szegeletin, negj tornyos bástyai, külfalais pedig belől duplász az lövő lyukokra valo állásigh, földel töltet [Fog.; UF II, 735].

külfelől kívülről; din/de afară; von draußen. 1786: Oly rozsz volt ezen Malom hogy az ahaz p(rae)tendá- lo Attyafiak tűznek a' fált fel akarták osztani egy más közt, mellyet azoltátul fogva az Exponens Vr Conservált Curiose meg támogatván kül felől három támaszakkal, Ugy a' Kő padotis meg tamagattatta mellyetis ha nem tselekedet volna rég már fel dőlt volna [Apahida K; RLt 0. 2].

külföld más vidék (a nyilatkozattevő lakóhelye hatá- rán kívüli terület); altă regiune; äußeres Land (außer- halb der Grenzen des Wohnort(es) des Äußerungtuen- den liegendes Gebiet). 1662: És ha a külföldön tanált is

esni valami csintalanság, de ha annak szerző oka a vá- rosra nyomoztathatott, ha katona vagy egyéb rend lenni találattott is, azonnal feltaláltattott | egyik fél is, másik is a győzelemre nagyon igyekeztvén, magok mellé kül- földről is nagy sok ifjúságot lázzasztottak vala [SKr 421-2, 629].

E jel-re legrégbebbi adatunk Cal-ból való, de MA és nyomában PP és PPB is szótároztá. Mág eltkozódott nyj-i életére l. *kiföld, küföld és külföl- di* al. a jegyzetet.

külföldi I. mn 1. más helységbeli, más vidékről való; din altă regiune/localitate; aus anderer Gegend/Ort- schaft stammend. 1632: egy külföldi kovacstol el vevek az sarlot [HSzj *kovács* al.] 1629: bizony eleget szida min- denkeppen, utalatos kuruanak, külfeöldi kuruanak ugián csak egy külfeöldj kurua volt eő ugi mond [Mv; MvLt 290. 160b]. 1662: Külföldi szaszaghrul valo mi- vesseknek Az mikor dolghoznak per diem lib 5^a [UF II, 222. — ^aValószínűleg búzajárandóságra von.]. 1737: akármely Városi és kül földi Emberek(ne)k szabad volt marha, borbécs, bárány, sertés etc. húst árulni [Gyalu K; MNy XXXVI, 188, SzE 433]. 1738: senki az külföldi be- tsületes emberek között sem pedig Városunkbeli ke- nyérsütő Aszszonyok között tellyességgel semmi Gabo- nát, sem vaját, sem tyúkot, sem tojást egy szóval semmi ételre valót (:az egy szék húson kívül:) meg-venni 12 ~ Tizenkét óra előtt ne merészellenek [Dés; Jk 490. — A teljesebb szö. a II. al.].

E címszót vő. a *külföld* és *külföldi* címszóval. — Ezt a jel-t a régiségből — a NySz adalékainak felhasználásával az EtSz és a TESz is szótároztá. Az 1737-ből beiktatott gyalu adalékkal kapcsolatban érdemes megjegyez- ni, hogy a Gyaluval tőszomszédos Nagykapuson a falubeli magyarság a fa- lu határan kívül eső területet ma is *külföldnek*, a más helységbeli *külföldi- nek* nevezi [MNy XXXVI, 188; SzE 233]. A köz- és irodalmi nyelvből el- avult e régi jel. mai nyj-i életére további bizonyosság, hogy a kolozsvári Hő- sőt kertgazdálkodást folytató és a piacon áruló asszonyai a nem kolozsvári árusokat ma is *külföldiként* emlegetik.

2. külországi, külföldről származó; din străinătate; ausländisch. 1837: az ablak sarkai, riglii és bé horgolójai mind kül földi onozott vas munkák [A.szöcs SzD; BetLt 5]. 1849: 1 Paquets Panonia szivar 30 xr 100 dr külföldi Trabucos 4 f 30 xr [Kv; Üjf. 1].

II. fn más helységbeli, más vidéki személy; persoană din altă localitate/regiune; aus einer anderen Ortschaft stammende Person. 1738: Sok kárát tapasztalva a Nms Város abb(an), hogy mind az Örmény Városbeliek 's mind egyéb külföldiek, mind búzát, mind zabot egy szó- val mindenféle Leguminát p(rae)ripiáln(a)k Nms Vára- sunk Lakosaitól, melly miá, még ezen sullyos Quárté- lyos kívánságira valókat sem vehetünk, Concludáltattott azért firmiter, hogy . . . senki az külföldi betsületes em- berek között sem pedig Városunkbeli kenyérsütő Asz- szonyok között tellyességgel semmi Gabonát, sem vaját, sem tyúkot, sem tojást, egy szóval semmi ételre valót (:az egy szék húson kívül:) meg-venni 12 ~ Tizenkét óra előtt, nem merészellen(e)k [Dés; Jk 490].

külfűtő l. kívülfűtő

külhatóság világi hatóság; autoritățile laice; weltliche Behörde. 1867: Minden Papi, és Mesteri bérek fel haj- tassanak addig, mert akkor őket^a exequatlatja a' T. Es- peres a' külhatóság által [Gyalu K; RAK 128 esp. kl. — ^aA gondnokokat]. 1869: ugy az eddig történt, mind az

ezutáni történendő névváltoztatások a külhatóságok megkeresésére az anyakönyvbe le jegyeztessenek [M. bikal K; RAK 176 ua.].

külhavas külső havas; pāsunā alpinā; außeres Hochgebirge. 1864: Szárhegy községe külhavasaival határos Ditró községével [Szárhegy Cs; EHA].

külkapu utcai kapu; poarta de la stradă; Straßentor. 1849: A' kül nagy kapu . . . Ezen kapun bé menve jobbról egy sorba rostélyas (:stakétás:) kert, használható állapotba | Darabant ház . . . (A) kül nagy kapuhaz közel a' kertbe van egy ház | A' Kül nagy Kapu [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

küllég szabad levegő; aer liber; freie Luft. 1849: Mig a' szem borongatás len ruha által ezen szem vízzel folytatandatik a' ruha a' szemem egyszer se száradjon meg 's az alatt etzetes étel, édes tej, turo, bor, pálinka s küllég telyességgel el távolíttandok [Etéd U; Pf Kendi Ferenc lev.].

küllő rég, táj fentő, kerékküllő; spijā; Radspeiche. 1586: Egj vj kerekat az varas kochiahoz . . . /40 Mas kerekat meg talpalt az kerekas es három kwillieot is Csinalt bele attam -/18 [Kv; Szám. 3/XXIV. 19]. 1587: Kerekas Mihajl három kerekat Czinalt wj falozással kwilliokkal fiztettem teolle -/78 [Kv; i.h. 3/XXX. 13 Seres István sp kezével] | Chinaltattam az eoreg zekere 3 Falfat egj küleot p(ro) d. 17 [Kv; i.h. 3/XXV. 51 Suweges György isp.m.kezével]. 1590: fiztettem Kerekas Matyasnak hogy 3 Kerekat foldozott meg és 2 kyulotol attam f — d.70 [Kv; i.h. 4/XX. 19 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1662: mig rájok derekasabb erő érkeznék, a három lövészszámoknak gyújtó- és deréklyukait is csontokkal, szegekkel úgy beverték, s kerekék küllőit úgy le kezdették vala vagdalni, hogy csak alig vehetnék meg tőlök [SKr 327]. 1681: Kerék agiára küllő melle valo vas karika Nro 1 [Hátszeg; VhU 597]. 1698: negj löcs, kerek küvő nr: 16. viseltes küvő nr: 22 [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. 1729: az Hajduk házába(n) Fentő vagj küvő az gerenda(n) 200 [Marossztygyörgy MT; Ks 23. XXIb]. ? Hn. 1813: Küllő Völgy (sz) [Nagykapus K; KHn 164].

Ha. 1597: kwlot [Kv; Szám. 7/XIV. 49 Th. Masass sp kezével]. 1600: kiweot [Kv; i.h. 9/XII. 69 Igyarto Simon isp.m. kezével]. 1649: kwillöt [Kv; i.h. 26/VI. 464]. 1778: Küllő [Csapó KK; Berz. 4 F. 8 C. 18].

küllőfa rég, táj fentőfa; lemne pentru spije; Speichenholz. 1632: Ez mellet kiuwł uagion egj nagj rakasban algiu kerekkekhez ualo kwleō fa [UF I, 187]. 1637: Egy falka kerekre ualo kwleō fa [i.h. 418]. 1679: Kerekhez valo vj Küllő fa, czak ki nagyolva nro 166 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 90]. 1681: Beres szekerhez valo Uy küllő fa Nro 37 [Vh; VhU 567]. 1794: Avart kik gyujtottak meg mondani nem tudam, hanem azt láttam hogy örökké égett ezen a tavaszon, és hogy a Papnakis vagy két száz küllő fája el égett az erdön [Nagykristolc SzD; JHb]. 1816: Négy kerékbe valo ki vont küllő fák [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

A 'kerékküllő-készítéséhez való fa' értelmezéssel is számolhatni.

küllős ' Hn. :Küllősvölgy [Nagykapus K; KHn 165].

Vö. a bizonytalanul és értelmezhetetlenül — küllő címszó alá vont Küllővölgy hn alakváltozattal.

külön I. *hsz* 1. külön-külön, egyenként; ficare separat/in parte; jeder/jede/jedes einzeln, einzeln. 1570: Segeswary Damakos testamentom zerent ezeket hatta kyleon az fiaynak leanyanak fl 50 [Kv; Tjk III/2. 1300 Ekkert Janos vall.]. 1596: Én úgy túdo(m) hogy az ado rendeskor mikor az Raúas volth ne(m) kylen rottak hane(m) chak egy sum(m)ara hattak az falut [Uoszt 12/111 Marthi(nus) Farkas de S. Abran ppix vall.]. 1604: az Zölöt Tudom hogy görfi lazlo es Balas kwlön mieltek az öueköt [i.h. 18/138 Barla Tamas Kereszturj vall.]. 1629: hatart küleon nem birtak hane(m) tauaszal az Oh mind az vj Thordaiak egyben gyülv(e)n vgi mentek ki feold oztanj [Kv; TanJk II/1. 57]. 1699: van . . . hat pusztá melyek(ne)k nem tudhattuk meg neveit minthogj régen hol-tak ki a meg irt emberek ezen pusztakrul és ezek utan jarandó foldeknek neveit is mind külön meg ne(m) visgaltuk mivel öszve elegyedetek [Rava U; LLt Inv. 107]. 1760: az hol akör az meg irt kezések fel taláttatnának mindenik kezesen külön 40 ~ 40 ~ magyar forintokat akár mi nével nevezendő Javaikból meg vehesse vetehesse [Retteg SzD; GyL]. 1798: 12 véka ösz gabona férő-jü földeket fen hagytnak két szántó földek mindenik külön három véka férő föld [Uraly MT; CU]. 1846: A Lisztelő Malom Vannak itten 3 jo gerendelyek mindenik gerendely a falon belől külön egy egy bél kerek — kívül egy egy vízkereket forgat [Bács K; KmULev.].

2. elkülönítve, más-más helyen/helyre; separat (de cineva); gesondert. 1568: Ezt tudom hogy meg minek elötte, az anyam az zölöth el atta vala . . . atta el az hazat barla peternek, annak elötte penig barla peter masut lakoth, kwlyon lakot az anyatul [Kv; Tjk III/1. 203 Vrsula (c)on)sors francisci korchyolas vall.]. 1570: Thakacz Antal ezt vallyá, hogy Ezek sok Jdeic hogy egymastwl kywlén laknak, Im vgy zerzettw eket egybe hogy Minden vettheket ky Eddegh volt Megh engettek egy Masnak es ez vthan Jamborwl es Tyztesselgel Thartjak egy Mast [Kv; Tjk III/2. 147]. 1592: En Niluan túdo(m) hogy Balas Janos az apiattol Balas gjergtöl külo(n) volt es oztözüa valanak [Uoszt]. 1597: Ne(m) túdo(m) hogy kylen lett volna valakj része a' fyben [i.h. 12/89 St. Leorinch de Bogatfalua jb vall.]. 1647: Azon pajtak vegeben . . . külön mas szin alat vagion negj öregh fenyő gerenda [Marosillye H; VLt 55/5415]. 1696: a' melly Typographiat néhai Gilányi Jakab Uram vött volt az Colosvari Eccla es Collegium számára, aszt noha kezéhez vötte Totfalusi Kis Miklos Uram, mindazáltal eo Kglme az ország Typographiajaval ne confundallya, hanem . . . külön tartsa es reparallya a' betüket a' szerént a' mind in compendio egy Typografiasca kitelik belölle [Kv; SRE 47]. 1783: az Ujjfalvi határon lévő zalagos bé vetett földből gabonát vitetett bé M.Szent Királyi gondviselőm, a' mellyet jo gond viselés alatt külön is tétetett, és az enyim közé nem is elegyedik [Mezőszakai TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz]. 1802: Tulok Pajta külen [Mezőbánd MT; Hr 3]. 1851: a' szujszékból vegyenek fuszujkát mérve — azt válagassák meg nagy lapast külön, apro lábút külön nagy gömbelyeket mezei fuszujkanak az elegyest töltik öszve [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: ~ *veszi magát*. 1847: Édes idvezitőnk, éppen ilyen tájba vedd külön magad, s menél a pusztába bőjtölni [VKp 159 Varga Katalin sk.].

3. magában, egyedül; singur; in sich (selbst), allein. 1545 k.: az en atyámfya . rakost^a ha kewlen akarya meg valtani adyon keth zaz forintoth [MNY XL, 138. — ^aAlmásrákos Sz]. 1589: Az foghaznal Jacob az poroztlo kylen Lakyk [Kv; Szám. 4/VI. 51 Stenzely András sp kezével]. 1593: Az scholaban az nagi Cloacaban chynaltatunk a lectornak kilen eo maganak egi wleo helt [Kv; i.h. 5/XX. 122–3]. 1618: Azután az én szolgálmaink soha csak egy csepp bort sem adatott az császárból is, hanem külön magam pénzéből tartottam őket [BTN² 102]. 1645: Katona Istuan Vram . Szwlkerekken kweleon Szantatot vettetet maiorkodot [Szükerék SzD; RLt 5 Boldis János (45) jb vall. Fr. Patko vicejudex nob. com. Interioris Szolnok kezével]. 1736: Az erdélyi tisztességekről . Volt egész ország főgenerálisa, volt váradi generális, a székelyeknek külön volt generálisok [MetTr 411]. 1785: néhai Jantso Kelemen, tudom hogy külön szekereskedett egy kevéség [Kvh; HSzjP St. Benkő (68) vall.].

4. nyomatékosan, hangsúlyozottan; accentuat; nach/ausdrücklich. 1758: Igen nehezen vettem magamat a tanulásra, de osztán, hogy Dobai János bátyám is külön számot kért tőlem a szálláson a leckéről, megjedtem a kétféle praeceptortól s tanulásra adtam magamat [RettE 61].

II. mn 1. más, nem közös; altul, nu același; ein anderer, eine andere, ein anders, nicht gemeinsam. 1570: Leckencheik (!)³ hitek zerent vallyak hogy . . . Annyok az ket azzonnak kylén voltak [Kv; TJK III/2. 125. — ^aErdst: lekenceiek (BN)]. 1590: ez Alperessel en vgi uagio(n) hogi Atiaual egi uagiok, de Aniank kylen volt [UszT]. 1593: Püngeracz Marton . . . vallia: Tudom bizonnial hogi olaios Georginek es Gresp (?) Martonnak egi anniok volt, Ersebet azzoni, de az apiok kweleon volt [Kv; TJK V/1. 387]. 1618: Kamuti uram meghadta vala Sajgó Istvánnak . . . hogy rovásra hordjon bort az asztalra . . . az én szolgálmpak sem adtak ebben, hanem külön rovások volt [BTN² 86]. 1687: külön szalma fedél alatt edgy tornáczos talpra csinált deszkás gabonás ház, mely foglal magába(n) tiz szuszékokat [Mocs K; JHbK LVI/6]. 1789: az idei Csikokat külen pajtába szoktuk rekeszteni, [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1835: a Rectoran kivől külön Praeceptort hozott [Zsibó Sz; WLt].

Szk: ~ *áristom*. 1842: mind engem, mint az Szólgálot a város Hadnagyvához vitettek, 's mind kettőnkét külön árestomban tettek [Dés; DLt 730] * ~ *atya*. 1597: Nemezygarto Kelemenne Sophy Asszony . . . vallya Nyirő Josanenak fodor Gergelynenek Zakal Benedeknek és az meg holt Orsiknak és Zekel Adrasnak mind egy Annyok volt . . . Nyirő Josanenak külen Attya vala [Kv; TJK V/1. 121] * ~ *bélyeg*. 1781: Minden verőnek külön bélyeget adjon az Mlgs Familia melyel azon verőhez tartozó Gazdák magok vasakat tartozzanak meg bélyegezni [Torockó; TLev. 9/20] * ~ *erszénye van*. 1812: a Groffnének külön Erszénye volt és külön kereskedett, 's az ebből gyült vagonyt közre nem bótáította [Héderfaja KK; IB. Bali Borbára (22) grófi konyhaszolgáló vall.]. * ~ *erszényt tart*. 1812: ugy Nyilatkoztatja ki magát Szathmári Anna, özvegy Szabadi Joseffné, hogy

a Néhai férjével mindig külön Erszényt tartottak [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 15] * ~ *házban lakik*. 1592 k.: en teteolled kweleon voltam kweleon keölchiegen es kweleon hazba laktam [UszT]. 1806: külen házakba lakunk [Dedrád K; LLt] * ~ *háztűzük van* külön háztartásuk van. 1744: külön Házok tűzők is vagon [Uzon Hsz; HSzjP Dánér Mihály jun. (16) pp vall.] * ~ *kenyéren van* külön háztartásban él. 1570: Farkas pal Azt vallya hogy Twgya Az Markos Antal attiafiay egygy laktak Antalal es zolgtaltak neky, de Nem Thudja ha penzeyert vagy Ingen, azt sem Thwgia ha Egy kenyeren vagy kyleon voltak [Kv; TJK III/2. 138]. 1681: Ezen négi gazdák Jobbagiok mindenik külön kenyer(e)n vago(n) [A.nádasd H; VhU 94]. 1807 k.: Nemes Székely Márton öklme hogy meg házasadat . . . nem sok üdö múlva külön kenyeren volt [Sinfva TA; Borb. II. Fülep Mihály (49) ns vall.] * ~ *kenyérre áll*. 1807 k.: Az Eskettetőt tudam házassága után a néhai edes Attyától kulon kenyerre és keresetre állatt, és sem edtzer Sem mattzor néhai edes Attya haláláig egy kenyerre és keresetre viszsza nem alat(t) [uo.; i.h. Fodor István (50) a szék assz. vall.] * ~ *kenyérre veszi magát*. 1807 k.: az Ex(pone)ns hazasulása után külön kenyérre vette magát [uo.; i.h. Fülep Mihály (49) ns vall.] * ~ *kenyérre vet*. 1638: Csillag Giörgj megh teottte Uarga Miklosnak, s küleön kenierreis vetette volt Uarga Miklos akkor tajba(n) az feleségett, nem eöt vele, az uta(n) ismet egi son keniere(n)^a volt vele, s egygyütt lakot vele sok eztendeigh [Mv; MvLt 291. 146a. — ^aErdst: egy sön, egy kenyerén] * ~ *kereseten van*. 1734: Székely Ferencz Uram az Atyai Joszagra maga epitet Pinczet Pájtát es egyebeket is, noha külön kereseten volt az Annyatol es bátyától Székely Sig(mond) uramtól [Asz; Borb. II] * ~ *keresetre áll* → ~ *kenyérre áll* * ~ *költségen van* → ~ *házban lakik*.

2. elkülönített; izolat, separat; gesondert. **Szk:** ~ *instrukció*. 1800: jobbnak láttya külön Instruktiot irni ez iránt [Széplak KK; Ks Simon Elek lev.] * ~ *jegyzet*. 1861: írják fel a' . . . Tabellába, külön jegyzetbe azt is, hogy egyféle nyelvet beszél-e az Egyházközség, 's minőt, ha vegyes nyelvű, mitsoda nyelvek divatoznak? [Gyalu K; RAK 59 esp. kl] * ~ *numerus*. 1821: az Alpere(s) a Falu protocollumába külön nrus alatt mint Ménes pásztor protocolláltott [F.rákos U; Falujk 115 Bíró Mihály not. kezével] * ~ *regesztrum*. 1595: Sombory Sandor zamara Nyl zerenth Amminimeo Jobbagyok Juttottak Azokat keoleon regestumban Irwan kezebe(n) Attuk [Zsombor K; SL] * ~ *rekesz*. 1849: Van ezen hujuba egy külön rekesz fenyő détkákból a' galambak helye [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

3. saját; propriu; eigen. **Szk:** ~ *bíró*. 1702–1764: Az Cziganjokis ebben Rebelláltanak volt az varas Ellen külen Birot teven magaknak [Torockó; MNY IV. 234] * ~ *erdő*. 1652: Kweleon Erdejek itt az Szazfenesi hataron eő Nagnak ninczen [Szászfenes K; GyU 122] * ~ *havas*. 1654: it az Kozmasi hauason nincz kulo(n) hauasunk nam sz: Georgion, magamnak külo(n) uagio(n) hauaso(m) [Kozmás Cs; BLt] * ~ *nyíl*. 1759: az Erdőt mikoron felnyilalak külön nyilat nem adának a Groff Ur ö Ngnak [Vaja MT; Ks 17/LXXXI. 16] * ~ *szántóföld*. 1677: A Mikola-jobbagyok külön Szanto földeket Széna Réteket ne(m) bírtak, hanem az faluval edgyütt adták ki nyíl szerént azon részen valo jobbagyok(na)k [Velkér TA; JHbK XXIV/23] * ~ *szénarét* → ~ *szán-*

tőföld * ~ szoba. 1823-1830: Ezen közönséges istápolyon kívül vagyon még különösebb is, ahol minden betegnek külön szobája, külön hozzá járó doktora, az ifjabbak közül szolgálja vagyon [FogE 261]. 1880: Szállásokot volna nálam. Külön udvar, külön szobák — ketőt! [PLev. 73 Petelei István Jakab Ödönhöz] * ~ temetkezőhely. 1873: a ref. családoknak nagyobb része külön temetkező helyet szakítottak saját kertjökbe, vagy tagosított birtokba [Burjánosóbuda K; RAK 18].

4. kb. megkülönböztetett; aparte; besonder. 1593: szolgáló lyaniomot (!) myert verttek annak es kweon terhet warom [Szu; UstT]. 1596: mas feöldemre, parlogomra vetette louait ... Ezertis kylen terhen vagion eo kme [i.h. 11/24]. 1597: Nagy Andrasne kepebe pedigh azt mondo(m), hogy engemet zihernek zihernenek mondot^a koponenak myert keresztiensegemteöl megh valaztott, kylen dion vagio(n) erette [i.h. 12/27. — ^aE két szö utólagos betoldás]. 1600: wygon aszon kertünkbe ment Rea egy Gywmölcsj fankra mellic (!) piros edes almanak hinak asztis p(er) potentia(m) megh zette azertis kilen hattalmon wagyon az Rolla el vit Giwmeolchett bwchjwiewel kewanywk meg [i.h. 15/56].

5. ? egyes, bizonyos; unele, anumite; einige. 1572: Az my egieb Supplicatiokat kywlen zemeliek Be attak azokrolis Mas gywlessen zolnak [Kv; TanJk V/3. 57b].

különállít a separa; seitwärts/abseits stellen. 1736: Mikor osztán az faluhoz közel érkeztenek az hol az lakodalom volt az völégény résziről egynehány paripát külön állítottanak [MeiTr 380].

különálló elkülönítetten/egymagában álló; izolát, separat; isoliert/abgesondert stehend. 1862: van egy 4 lora valo külön álló istálo koré fedél alatt nem rég építve avaték cserefa sásfákkal és fenyő deszka oldalokkal [Mezőbánd MT; Tsb 39].

különb 1. mn 1. külön; separat, special, aparte; (ab)gesondert/getrennt. 1566: My az Nemesség kywlemb thewrvnyel Elewnk hogy Nem Mynth Az zaszag Minden theorvnywnk nekywnk az warmegere Megien [Szentmihálytelke K; BesztLt 12 Sebastianus Erdely Aulicus Regiae Ma(ies)t(a)t(is) a beszt-i bíróhoz]. 1590: A tíz kalongya szaboth ... be hoszta hiszkw aszt szabaddas nelkil, tisztt tarto hyre nelkil, eo magha erejeteol, Azerth Annakis kilemb terhet kewannyuk az Kegtek teorüenyeteol [UstT]. 1619: Én az uradnak soha többet nem írok fejőle, hanem erre külömb gondot kell viselnünk [BTN² 244].

2. mai deosebit; besonder. 1603: más külemb utat keresünk az kegyelmekek hozzánk való hajtására [SzO VI, 7 Székely Mózes rend.]. 1619: Mert Jenő nem Lippa, hanem külömb s nem olyan helyen is vagyon, mint Lippa, hanem külömb helyen [BTN² 179]. 1660: Állapotom is, Uram nekem, Istennek hála, érdemem kívül volt, mert kik ezelőtt esztendővel nálamnál elébb szolgáltanak is, külömb állapotjuk nincsen, mint a ki nekem van [TML I, 558 Teleki Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1662: mintha hatalmas, győzhetetlen császárnak annál^a külömb erősegeknek is, amelyeknek elfoglalására, akaratra indul, elegendő ereje és hatalma nem volna! [SKr 572. — ^aVárad váránál]. 1753: mert már szokasul vette kigyelmed hogy ennekem mindenkoron olyan leveleket küld hogy

egy jo szolganakis mas külömb levelet kellene írni [Lörfölv MT; SLt XIV. 13]. 1770: mentünk Gorbóra^a gr. Haller János úrfihoz ... Udvart és abban helyesebb rendtartást ma Erdélyben senkinél különbet látni nem lehet [RettE 227-8. — ^aCsákgorbóra (SzD)]. 1772: Egy Mentét is adot vala Gázmér Kriskának melyet az Alpareti Sokadalomba el loptak volt tőle, de tsak hamar kapat külömb új Mentére mint az első volt [Dés; DLt 321. 79a St. Sárosi (46) ns vall.].

Sz. 1781: hogyan lakhatot itten Kovásznai Kata Aszony aszt okozta a maga gassága mert nem volt külömb mint az pokrotzos tzigányné [Besenyő Hsz; HSzjP].

3. más; alt; ander. 1571: plebanos vram dolga feoleol Ez elymwlt gywlesben vgy vegeztek, hogy . eo k. plebanos vram visellie gongiat Az egyhazy zolgaknak fizetesenek, Azert mostanis arról kyleomb vegezest eo k. varoswl Nem teznek [Kv; TanJk V/3. 48b]. 1584: ha penigh Isten olchiosagot adand akkor ew kegmeknek kewleomb gondwiselek tractatusok lezen feoleolle [Kv; PolgK 13]. 1615/1616: Mondek Gaspar Uramnak^a Uram mind Jo volna az, de külömb most az üdö, külömb az alapat is, nem vezen ki az Feiedelem minketis az mi törüenyünköl, nekünkis azon igassagal tartozik mint masnak [Kv; RDL I. 100 Emericus Nagy Bikfalvinus előbb kolozsi préd. vall. — ^aA kolozsi esküdtnek]. 1619: vettem az Bocskai fejedelem példáját is elő. Arra csak azt mondá, hogy külömb volt az Bocskai dolga. Mert mikor Bocskai feltámadott volt, akkor nyilvánvaló ellensége volt az német az hatalmas császárnak^a ..., de most műelőttünk csak az áll, hogy ilyen nyilvánvaló, csak most megerősített szent békességet hogy bontsanak fel? [BTN² 350-1. — ^aA török szultánnak]. 1623: Az giules^a vtan valo szallagossok allapatia küleomb mert az giules utan semmi uo(n), es modo(n), szyn es titulus alatt nem volt szabad Zazlo alol jobagiott chenaln [Csikszereda; Törzs. — ^aA besztercei egy 1622 okt. 8-án hozott a székely szabad rendre és a jobbagyságra nézve határozatot (EOE VIII, 106)]. 1629: az Constitutio nem az illyen foglyokrol szol az peldais külemb ennel [Kv; Tjk VII/3. 143].

Szk: ~ harc. 1662: Arad nevű török kastély és palánk, Lippán alól egy mérföldnyire, de a Maroson innen, Jenő felől lévén, hogy azoktól a lippaiakkal együtt a jeneiek ... azt felégetvén, ha külömb harcot adni nem akarnának is, de azzal felingereltethetnének s indittathatnának az általjövételre [SKr 411] * ~ szokás. 1554: Myert penygh az Maros Zeken lakozo Zekely wraymnak az ló fewseghbewl kylemb Zokasok wagyon az töb zekelynel [Mv; SzO II, 108] * vmi ~ (színű) dolog. 1657: Ez nem külömb dolog, mintha valahány latrok magokat egybenadván, akarnának menni valamely jámbornak háza felverésére [KemÖn. 170]. 1797: Ami pedigh az acqviralt jóságokatt illeti semilet képpen osztásra azt nem bocsátom, mivel az külömb színű dologh [Nagyrapolt H; JHb XLVII. 18].

4. jobb, kiválóbb; mai deosebit/remarcabil; besser, vorzüglicher. 1619: Énnékem úgy tetszik, hogy Markó vajda uram csak most is nem az az ember, azmikor én idejöttem, hanem sokkal külömb, s igen meg is emendálta magát [BTN² 248]. 1815: Péterffy György ... Remekje sokkal külömb volt a' Héthársi Gergely ő kegyelme Remekjénél, tehát a' Péterffy György neve előbb irato-

dott a' Catalogusba a' Héthársi Gergely nevénél [Kv; ÖCJk].

Szk: ~ ember. 1658: hogy jó állapotod vagyon udvarnál köszönd az Istennek, annak utánna nekem, mert jobb s külömb ember gyermeki is voltanak udvarnál, nem olyanok, mint te [TML I, 155 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz] * ~ nek tart. 1671 Kegyelmedet pedig . . . nem különbnek tartom, mint az magam véremet [TML V, 6132 Bánfi Dienes ua-hoz] * ~ nél ~. 1662: azon bástyának . . . meredek töltése különbnél-különb szép szőlőkkel barackfákkal beültetett [SKr 301]. 1695: Mongiák, hogy rák hal igaz elégh és külömbnél külömbek vad(nak) [Bogártelke K; KHn 183]. 1732: az a tökéletlen Banyás Koller . . . hirünk s akarunk ellen Nemet Acsokat fogadott, és külömnél külömb Házakatt akar építtetni fábol az Bányához [Kv; Ks 99 Gyerfffi Kata lev.].

II. fn más/egyéb dolog; alt lucru, altceva; andere Sache, ein Anderes. 1573: Markos Janos azt vallia hogi

Az vtan hogi hallota volna hogi kylémbet volna be Ment az Toromba Rea kerte Myert vallana Maskeppen. Azt Monta hogi azzonim kert Rea hogi Neh Mongia(m) [Kv; Tjk III/3. 64]. 1588: ez varosis ebben nem Akar kylembet chelekedny [Kv; TanJk I/1. 73]. 1589/XYII. sz. eleje: Mikoron penigh . . . az ki szabot apród esztendeöket éppen ki teoltí, megis tartozzék azon ő Uraln mesterenél hat holnapigh heti bér fizetésre lakni es szolgálni, mivelni. Ha ebben hwiémbet czielekednek, tehát ez vetekert négi forinttal bwnntetessék [Kv; KómcArt. II. 5 — "Az inas"]. 1591: itt az tw Capitanagtokban, kinek kinek gazdagulását, neukedését, es Apadásat, marhaiban megh mongiatok Igazan, sem keduet (!), sem baratsagert, sem Adomaniert, sem bozzusagert keoleombet nem mondotok [Kv; Szám. 5/VIII. 35]. 1594: Temeswari Istvanne viczej Magdalna Azzoni vallia . . . mondek neki, Jo fiam Andras vram, kerlek ha vetke ninch Balassi Gergelnek ne vali reaia, mert az Isten az eo orszagaba be nem fogad ha kwleombet monda az igaznal [Kv; Tjk V/1. 465]. 1603: Gagi Antalfi mihalj lo fw Ember hwti vtan minden czikeliben ezt wallia az mit palfi Andras, cziak aual külömbet hogy az haznak wrasaga wagi tulajdonsaga felol eo nem tugia ha marton kowaczie wolte wagi kie [UszT 17/25]. 1605: Gyulaffy Vramnakis irnya kell, es arrolis certificalny kell hogy az Toluayok kergetesere prouidealny akarnuk, eo Nagok kwleombet varosunk felol ne itelyenek hogy egyeb vegre bochatanuk ky fegyueres embereinket [Kv; TanJk I/1. 518]. 1662: De hogy külömbet cselekedni nem merészelnének s az fejedelem által cselekedni nem is engedtetnének, az portára íratni kénszeritettek vala [SKr 408].

különben 1. különbül, másként, másképpen; altfel; anders. ? 1503: Az en Hutom szerynth Irattam czekek Nyncz különben dopzay Janos györgy dyak előth [Szentlélek Hsz; MNy LX, 105]. 1561: Mydön az zwksegy mwtattya az mesterek zombatnap gwilyenek eg'be Mynden mester tartozzek ot ielen lennj ha penig ualammelknek olly zwksege törtennek ky mia ot nem lehetne. Ez illyen se merezlyen el maradni kwlomben hanem az ceh mestereknek hirre agg'a [Kv; ÓCART.]. 1573: Alcz gaspar hity vtan azt vallia hogi . . . eo ne(m) Twgia ky-lemben hane(m) az mynt Eomaga Kis Antal bezelle

neky [Kv; Tjk III/3. 187]. 1596: Kegmed haragiat vegie el rolam mert kulomben vagio(n) az dolog az Mint Nagy Georgj kegnek monta [Radnótfája MT; Bállt I]. 1607: Azt penigh mindeneknek felette czuadalluik hogy kgmetekkel ualaki fegiuerrrel es haddal ualo meneswnkett el hitette, es hogy az haza zabsadsaga ellen . . . az Orzag romlasara mw inditottunk uolna es uinnénk innét nagy hadat, ha uoltakeppen ualaki az mw meneswnknek uegerere ment uolna mw rollunk kgitek kwleomben gondolkodott uolna [Lompért Sz; Törzs]. 1649: utsza ajtajat be zarolua leue(n) . . . potentiose le ueötte, es azt kwleomb(en) czinaltatta . . . seöt ot leueö jovaim(na)k latogatasara boraim(na)k teöltesere emberemet be ne(m) eresztette [Kv; Tjk VIII/4. 386]. 1717: Amely levelek rész szerént én nállom vadnak igen is ki adom, noha némely jószágok(na)k mi voltáról szűksegh lett volna külemben gondolkadni, és egy más között inkább Conferalni [Nagyrápolt H; JHb XLVII. 18]. 1757: Virágos nevezetű Bányász Czimborak . . . banyajok tilolom alatt hagyatják mind addig mig köztök levő Contraversia vagi törvényes utan vagy Külemben decidalodik [Torockó; Bosla]. 1802: olly akadályakat keres az Ur, hogy a' jelenvaló Határ osztállynak 'a Törvény, és az említett Ítélet Szerint való végét, az Urak Sombori Fiakul ne érhesék külömbön, ha tsak az Exponens Ur Néhai nagyatyja, és édes-Atya Acquisitumáról le nem mond, és az Urakat meg nem osztja [M.zsombor K; Somb. II].

Szk: nem ~. 1603: hostátunknak elégsékes az tűz nem külemben hullott be városunkra, mint az köeső [Kv; SzO VI, 8 a kv-i tanács Nsz városához]. 1759: penzt is nem külemben hanem az odajának ki poltalasara vón [Csekelaka AF; KCsl 3]. 1824: érosen sok Gabona Széna, sarju és szalma, nem külömbön Bor és Pálinka adattott volt által [Szentdemeter U; Told. 40].

2. ellenkező esetben; in caz contrar; im Gegenfall. 1607: tudom aztis hogy keru uala egjczer giorgi Andras hogi penzel megh ualtja az iozagot azt monda Becz Imreh uram hogi ha az fulit orrat elmecky megh adgia de kulomben ha zaz forintot hoznais megh nem adgia az olta tudom hogi Becz Imrech uram bekesegezen birta mind halalaig [Szentsimon Cs; BLt I Daruas Benedek (75) pp vall.]. 1623: ha valamely ver avagy Attyafiu hozza akarna nyolni, az szaz Forintot . . . le tegye . . . kwlönben hozza ne nyolhason [Uzon Hsz; BLt]. 1688: az sokadalmi alkalmatossaggal, megh engedtetik az Meszarosok(na)k harom napok alat hogy az Tehen husnak fontyat negy negy penzen arullyak az utanis Becsi fontal ha mérik megh engedtetik . . . Az Becsi fonta fel legyen belegezve az font szám külömb(en) az itt valo fontal negy penzen arulni, megh nem engedtetik [Dés; Jk 26b]. 1761: Ferentz Lörintz . . . Az el múlt esztendöb(en) az Ócsivel Andrással tántz közben egyben veszvén, kést ragada réa, 's a hasába üte, de szerentséje volt az ócsinek Andrásnak azzal, hogy tsapanolag ment belé a' kés mert különben a' mia meg kellett volna nékie hálnia [Szászsztiván KK; BK. Michael Demeter (37) jb vall.]. 1813: rész szerént el buttunk külemben tulajdon Gabanánk mellett megöltek volna [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. 1831: Meghatározta a B: Céh Hogy az Umständereket ho tsak idegenek nintsenek más napon mint Vasárnap, es Szerdán ne Tzusikolyák akkor is Bőjáró Mesterel, mert külömbön az Dékán 3 fogtig (!) fog büntettetni [Kv; AC-Lev. I].

3. egyébként, máskülönben; altfel, altminteri; ansonst(en), úbrigens. 1570: Thakacz Gërgh, Ambrosius falth, Thyamar Symon vallyak Alcz Antal Illien zowal zolt Torozkay gergelnek Jo gergel vram en zoltam Kalmar Janossal az 18 forint feleol, Azert en annak gonnyat visele(m) es Kegnek Arra semmy gongia Neh legen, Bathor kylëmben Neh Tharthad mynt ha Mostan az Al-domas Italla leh teottem volna eleotted [Kv; TJK III/2. 84a]. 1596: Tuggiak az Iambor zolgak minemw faratsagom volt ennekem ott hogi lowam hatarol hajnaltol fogva kweleomben estigh le nem zallottam hanem az mikor eottem [Kv; Szám. 6/XXIX. 170 Bachi Tamás sp kezével]. 1598: Jakab eolt volt egy embert megh, es azert megh foghtak . zegeni Vram Az dolgoth meg ertwen ugy ieó megh, es sok Jamboroknak teorekedesekre el vegezy diath az megh holt embernek, kinek az megh fizetesere kilemben elegek ne(m) voltak, hane(m) az megh neúezett peres feoldeket Adgyak Istua(n)fj Kelemennek [Uzst 13/48]. 1729: a gyümölcsös kosárt Viszsa küldötte(m), Udvarhelj szeki Borsos nevü körtvélyek teli, küleomben inkább mondhatni öszszi Muskotálnynak [Szentdemeter U; Ks 98 Gyulafi László lev.]. 1730: Minthogy most ágyban fekvő beteg vagyok az Leveleknek resignatiob(an) mondom nincsen, küleomben nem vagyok feledékeny iránta, csak hogy mostani betegségem miá nem kereshetem öszve [Kendilóna SzD; JHbK L. 24]. 1755: a' describált házok alatt lévő Pinczékben . a' küleomben vékony gerendákat tálpokra tsínált és rész szerint földbe vert ászkokkal segítették [Ludesd H; IB sub nr. 1020 Naláczai conscr.]. 1760: tövises helyi, küleomben jó féle szénat termene [Novaly K; BLt]. 1810: Egy küleomben fako szekér, de negy vasas roszzs kerekkel edgyütt [Csapó KK; LLt]. 1826: A Csitko küleomben ép, hanem a' tavalyi Seb helye mostis egy kevésse bogos [Kv; Pk 7].

Szk: ~ is. 1662: És így, hogy idejekorán a népet a várba be nem vitték és rendelést nem tettek volna, az következők belőle, hogy a vitézlő népnek is java elmenvén a véghelyből, küleomben is csak nagy készültségben tanáltatának, városokat fölégették vala [SKr 429]. 1731: örömeztőbb adnok olyan Atyafinak kinek küleombenis közü vagyon hozzá [Gerend TA; Told. 21]. 1764: gyanu fér hozzá miért alteralta fassioját . küleombenis in reliquo azon egy tenorral fateal mindenekben [Torda; TJKt V. 206. — "A tanú" * ~ sem. 1600: Hogy Zilwas Miklos walamit igirth volna neki, ne(m) hallottam kweleombe(n) sem lattam hogy egymással zembe leöttek volna [Uzst 15/49 Demien Ambrus Betfalui, Zabad Zekely (60) vall.]. 1662: nagyobb részből küleomben sem köteleességünk [SKr 578] * úgy ~. 1766: Ugy küleomben Ezen folyo Esztendőben a Tavasz félt Tanáltam eő Nagyságák egyben falyó Erdejü között orozva Le vágott és egy rakásban rakatt 100 Gőmölyü szőlő karoknak való fát [A. kápolna KK; BK. Dikuj Száva (30) jb zsitár vall.].

4. rosszabbul; mai ráu; schlechter. 1590: mond Bodo Marton, No fedked le te kozos ezes (!) lelek — mert meg ma kulemben iazr [Kv; TJK V/1. 44]. 1628: Ennél küleomben nem leszen, ha minket akarnának is requirálni, de haszontalan leszen, azzal üdöt ne vontassák [SzO VI, 79–80 fej.]. 1672: sokkal küleomben vannak az dolgok; a miben az előtt ő nagyságokat nem tartjuk vala fősvényeknek, immár az is megváltozott [TML VI, 70 Naláczai István Teleki Mihályhoz].

5. ksz-szerűen; in functie de conjunctie; als Bindewort: egyébként; altfel; sonst, úbrigens. 1662: Küleomben ez esztendő mindenféle gabonával, búzával nagyon bővölködő vala [SKr 343]. 1705: A Citadellában és kívül is rajta két forrás fakadtott Küleomben kifolyó források és tiszták, kiknek eddig itt híre is soha sem volt [WIN I, 578]. 1744: küleomb(en) nyakaskodnak az emberek, az minthogy Bartok Ferencz ur(ama)t meg is kellett dulatnom [Ikfva Hsz; ApLt 1 Dombi János Apor Péterhez]. 1755: Küleomb(en) az Doctorok eo Excellya, hideg lelését jonak tartják, jobb egészséget remélvén utánna [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. 1784: Azért ha a' szép szora innen el messzsz (:nem lévén Semmi keresetett itten:) jo; küleomben tud meg azt hogy veréssel innen el kergetünk [Vormága H; JHb XXXIII. 36]. 1843: Varga Katalint láttam a templomunk előtt a közelebb múlt husvét másodnapján és hallottam, hogy még azelőtt is járt Abrudfalván. Küleomben ki és honnét való légyen, nem tudom [VKp 84].

Szk: ~ is. 1672: Küleomben is, Uram, az Veselényi uram dispositioja az, hogy tülem hétfün induljon meg [TML VI, 116 Béli Pál Teleki Mihályhoz]. 1799/1800: Küleombenis emlékezem magára az időre [Harasztkerék MT; Told. 30]. 1857: Küleomben is az emberek úgy látszik bujtogatva vagynak [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylveszter Dávid lev.].

különbféle különözőféle; de diferite feluri; unterschiedlich. 1595: 1 1/2 Eyytel Eczet küleomb fele Lengyel étekben tt d 18 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 160 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1621: Gubernator vramnak eo Naganak kwluden az hauasely feoldy Vayda egy vizat es egieb kweleombfele Testebeli (!) halakat . attunk alaya Szegedy Marton hatt Eökret, szekeret Uwywarigh, fizette(m) . f l d 12 1/2 [Kv; i.h. 15b/XI 273]. 1622: Iarmi Miklos Vra(m), ez ideigh sok kweleomb fele io akarattiat, szolgaltattat mutatta volna Tetey Boldisar Vramhoz [Kük.; DobLev. 1/4]. 1633: azert haragusznak az Vasarheli Iffiak en ream hog' oket ne(m) szeretem hane(m) azi^a igenis szerete(m), mert ez talpig skarlatba(n), es minde(n) nap küleomb fele keonteosben jar megis nem kevely es azert szeretem [Mv; MvLt 290. 12b. — ^aAbrugi Istvánt]. 1714: Gyöngye Vaszonnybul agira való Lepedő, alsó s felső részén küleomb fele arany Pkofium Viragokkal ékesített fl. Hung. 24 [AH 30]. 1756: a Táblák széle(n) vadnak 15 meg fogott küleomb féle Alma és körtvély oltványok [Branyicska H; JHb LXX/2. 39] | Bástyába . . . Virágoskertbe virág mellé Pálczá tetejébe kívántató feles küleombféle üveg gomb [Déva; Ks 92. I. 32]. 1830: a' dolgok érdemet vagy igen fel, vagy igen alá betsüllő betsüsők által küleomb féle, és a perlekedő Feleknek kárt okozó rendetlenségek csuszattak bé [Kv; Borb. II. gub.]. 1849: Kelemen Beni engemet . . . hol vad diszno hussal, hol küleombféle gyümölcsökkel köldött a' Grof urhoz [Kv; Végr. Vall. 54].

Szk: küleombnél ~. 1662: Az kastélytul^a fogva küleombnél küleombféle gyönyörűséges ültetések, mesterségesen nevelt zöldségek, árnyékos helyek [SKr 261. ^aLichtenstein herceg morvaországi kastélyától].

különbféleképpen különbözöképpen; in fel și chip; unterschiedlich. 1714: Tengeri Rakok, küleomb féleképe(n) meg festett | Küleombféleképpen figuralt ovit böres

karpitok külömb külömb Quantitásu fl. Hung. 60 [AH 11, 17]. 1743: a' Rütsi^a Lakosok ... a' Possessorokat

. Zállogolni, büntetni, s külömbfőle képpen vexalni áttentalák [Ks 14. XXXII. 4. — ^aMT].

különb-különb 1. különféle; fel de fel, de tot felül; verschieden. 1543: Az ezer forinth felöl nyilwan wagyon the k., hog ely kewlthem wala Hawasaly waydahoz, hog zegyethene megh az my vrvnk zabadulasat wele, bathor az w embere wyne be chazar porthayglan, ozthan the k. mwatnak be az bassaknak. Abba wayda kylemb kylemb fogassokat thesen [Fog.; LevT I, 23 Gerdy Demeter lev.]. 1570: Az eleby gywlesben Rendelt, varas adaya Melle, kylémb kylemb zwksegnek Beh teljesesere Az felekyekre Rendeltek adoth fl 25 [Kv; TanJk V/9. 5a]. 1625: miuehogy eo kgmek mégis Regestumiban külemb külemb abusosokat animadvertáltak zalitottak le benne f/100 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 261]. 1677: a' mi szegény hazánk minden felől külömb külömb Nemzetekkel vétetet környül [AC 36]. 1747: az J^a magát külömb külömb személyekkel paráznaságban elegyítette [Torda; TJkT III. 145. — ^aGeorgius Lovas de Torda]. 1783: külömb külömb meg tizfráztatott iszonyu adta s teremteté szüntelen a' szájába, melyeket minden tartozkodás és félelem nélkül sürü záporosó módjára szor [uo.; KW].

2. eltérő, különböző; distinct, diferit; abweichend, verschieden. 1582: Ez kilenczwen eoth keöbleoth az wdo hozassa zerenth kweleomb kweleomb Arron el Atta, es teót eg Summaba f. 92/48 [Kv; Szám. 3/VI. 12 Diósy Gergely not. kezével]. 1592: egy dologrol Nem chak egy lewel, hanem teobis talaltatik, de inkab mind kileomb kyleomb Numero alath [Kv; DiósyInd. 14]. 1678: Az német az Rakomázi sánczban vagyon; ki azt mondja erősíti, ki azt, hogy csak tisztíltatja, úgy azt is külömb-külömb formában hozzák, ki őt, ki hat, ki hét ezernek mondja az ellenség számát [TML VIII, 204 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

3. más-más; diferit; verschieden. 1573: Kodos Matthias hity vtan azt vallia hogi eginehanzor hallotta Istwan deak zajabol kywlémb kywlémb helien hogi Kozma gergelnet Kwrwanak Monta [Kv; TJk III/3. 96]. 1582: Lederer Mihalnak az eggik Safar polgarnak kweleomb kweleomb wdeokbe Attanak, eg Summaba ki teze(n) f. 1810/79 [Kv; Szám. 3/VI. 8 Diósy Gergely not. kezével]. 1627: Egy pappirosban vizsált Atlacz selyem kweleomb kweleomb színw, veres selyem szyllel [Kv; RDL I. 132]. 1677: Söldosit peniglen mindenik Vármegyebéli jóságáról egybe comportálván és transferálván, onnét állassa csak, külömb külömb Vármegyebéliek között ne kényszerítessék szaggatni jóságát [AC 96]. 1791: Asztatis tudgyuk hogy Orvgazda Lovakat is külömb külömb Szörüeket tart és tsak hamar rajtak elébb ád, az melyeket áldamas ital nélkül veszi, és ugyan a nélkül elébb is álitya [Sebesel AF; JHB]. 1809: külömb külömb időben és alkalmatossággal hirhesztette is azt, hogy az Alperesek ajándékbeli ígéretekkel fogadták meg őtet [Dés; DLt 406].

4. kiválóbb, szebbnél szebb; minunat, fermecátor; ausgezeichnet, wunderschön. 1619: Ó magának az követnek patyolatját egynéhány helyen tekerték vala által aranyláncsal, azmely aranyláncnak mindenik szeme külömb-külömb drágakövekkel vala megrakva [BTN^a 280]. 1823–1830: Vágnak az Vorstadtban kü-

lönb-különb kertek, melyekben gyönyörűséges sétálók és mulatóhelyek vagynak [FogE 194].

Ha. 1590: kilemb kilemb [UuszT]. 1597: külemb külemb [Körtvélyfája MT; LLt].

különb-különbféle különbözöféle; fel de fel, de tot felül; unterschiedlich. 1560: az ew kewlchegeeth . ha melthonak Itelyk hath azokrol Lagistromokath ... hozhasson, Nemellyeketh Embery Byzonssagales megh Byzonythhasson Ees azon kywewl walo kylemb kylembfele k(ew)lthsegewth mellyekrewl Byzonyal Nem Emlekewzhethyk [Dés; SLt AB. 3]. 1573: Azt vallia Eottwes Andras, hogi . . Mywelt egi Mas Approlekot nekyk hoztak approlek ezwsteot hozza kylémb kylémb felet [Kv; TJk III/3. 173]. 1580: Megh ertettek eo kegnek az kwelemb kwelemb fele fogiatkozast az Molnok kernywl [Kv; TanJk V/3. 225a]. 1630: valami Elegi belegi kweleomb, kweleomb fele köuek, vgi mint feyr teorkesek, Dupletek, Almadinok [Kv; RDL I. 147]. 1699: Ezen közező Udvarrol mennek bé az Kastélyba ket erős cserefákra külömb külömb fele fából csinált fel vono kapun [Szentdemeter U; LLt Inv. 8]. 1714: az kert veres hagyma, fok hagyma, murók, petrezsejem, kapor, külömb külömb fele saláta tarkony, sálja szopora hagymával ékesítve [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85]. 1780: egy-mást halálosan gyűlölik, üldözik, külömb külömbféle boszszukkal illetik, perlekedésekkel egy mást rontyák, farásztják, egyet nem értenek [Mv; Told. 27].

Sz. 1594 k.: egy nehany ezteendeoteöl fogva az Vristen kwelemb, kwelemb fele latogato ostorit reank bochyatuan, mind az twz miath ualo puztulast, mind penigh zeoleheginknek es feoldi uetemeniwnknek nem termese miath ualo Zwksegek, ki miat telliessegeel el fogiatkozunk [Dés; DLt 247].

különb-különbféleképpen különbözöképpen, többféleképpen; in diferite feluri; unterschiedlich, verschiedenlich. 1746: Éltető Ur(am) Az emberek(nek) Marháját reggette és külömb külömbféle képpen kintozta [Szentgyed SzD; WassLt Barbocz Prekup (34) zs vall.]. 1775: sokat kezdenek beszélni a németről és azokat különb-különbféleképpen gyalázni hol németül, hol csehül [RettE 352]. 1794: Azan Eskető Cancelisták engemet is sokat keringettek hol ide hol oda valasztatván külömb külömbféle képpen Eskető kérdéseiket [Koronka MT; Told. 42/1].

különb-különbképpen különbözöképpen; in diferite feluri; unterschiedlich. 1618: Az perzsiai hírek igen sok külömb-külömbképpen forgattak eddig [BTN^a 170].

különb-különbforma különbözö formájú; de diferite feluri; von verschiedener Form. 1720: Tötséresnek valo külömb külömb forma kalapáts nro 7 [HSzj tölcséres al.].

különbözés 1. különbség; diferenjá, deosebire; Unterschied. 1573: ez May Napon egyreol egyre feyenkent vort adwan hozza, azkor ely vegezet Akaratyokat helybe (!) es Ereyeben akariak megtartany, Semmj kywlembeszt sem akarnak tenny es vegezny [Kv; TanJk V/3. 73b]. 1629: Oh Thordanak es vy Thordanak egy biraja volt ... az szanto feóldeket es kaszalo reketet küleomb-

bezes nélkül birtak mind az két városrol [Kv; i.h. II/1. 56]. 1653: A Kalendáriumban látom kezdettek valami historiát írogatni De a mint látom és olvasom, valami különbözés vagyon benne, mert a mint az egyik Kalendáriumban vagyon, a másikban különben vagyon [ETA I, 41 NSz]. 1767: mind öröké szabad volt külömbezés nélkül a falusiaknak tulkoit jártottni az ökör tilalmasba [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 16] | Az Határ dolgában egyéb külömbözést nem tudunk hanem ki ki az maga földit bírja [Hidvég Hsz; Eszt-Mk]. 1834: a' Conventioknak ilyen Szembe tűnő külömbözését hozza tisztában, külömbben ki tétetik difficultásul [Somb. II].

2. 1710 k.: Hogy egy holnap, egy esztendő ennyi vagy amannyi napokból álljon, azt ugyan az emberek vették úgy rendben, mégpedig sok külömbözésekkel, veszekedésekkel [BÖN. 452].

különbözhetik a se putea deosebi; sich unterscheiden/ von einer Sache verschieden sein können. 1869: a te lakadalmad is olyan mint az enyim; csak abban külömbözhetik hogy meg lehet nem egy farsangba lesz a kettő [Kv; Pf. — "A válása].

különböz(ik) a se deosebi; sich unterscheiden. 1570: Chodalatos az emberek között kynek kinék természeteben distinciot tenni, Miuel hogy Miuel kwlömböz az egyik természeti az Masiktól [Nsz; MKsz 1896. 366–7]. 1573: Zabo Marton polgar Balasy Georgy olah Mihal Istwan deak Azi valliai, hogi mykoron ... Jeot Be Iffiabik Bwday Georgy egi ados lewelel ... kiben fl 99 volt Irwan Monda Bwday Georgy hogi Regestumais vagion rola, Aztis latny kewanta Andras deak, mykor oda hozta volna es meg Nezte Andras deak, Mond hogi kylembez az ados leweltwl Mert Ninchen Annye Benne Irwa [Kv; Tjk III/3 296]. 1605: Kys Andras hoggyay Verra drabant ... fass(us) est azont felely myt az elseo myndenben, chyak annjua kwleomboez hogy az Zablyat azt ne(m) latta [UszT 19/89]. 1681: Vannak idegen orszagbol ki bujdosott, es ezen Hunyadhoz tartozo Erdő hátságon levő jószágban egy nyihány Falukb(an) meg telepedet muntyánokis; kiknek szolgálattyok az örökos jobbagyok szolgálattja külömböz, mert azok Levelek Continentiaja szerint esztendőt által 15 napi munkaual többel nem tartoz(na)k; excepto eo: hogi aratáskor (a 15 napoko(n) fellyül:) Hunyadon három egész napoko(n) aratni tartoz(na)k [VhU 200–1]. 1710: Semmi ezen siralmas állapotok között nem esék nehezebben mind a magyar rab uraknak, mind az egész országnak annál, hogy a császár nem magyar törvény szerint, nem is magyar magisztrátus előtt, hanem német nemzetből álló delegátusok előtt, austriai törvény szerint, mely sokkal külömbözik a magyar törvénytől, láttata és mondata sententiat reájok [CsH 82. — "1671-re von. feljegyzés]. 1757: Találatik a' folyo vizekben igen szép arany, melyet többire a' Bányász Czigányok szoktak keresni, és mosogatni ... tsak annyival külömböz ennek keresése, s mosása, hogy az Aranyász Czigányok nem tesznek fotakat deszkájokra, hanem azokat sűrűn meg rovádolják, és az olyan rovádzatokban meg ülepedik s meg marad az Arany [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével]. 1827: egy ily veszedelme a Juhoknak fedezett fel közelebről az ök legelőjekre nézve egy fü Hajka árva leány haj tollu fünek nevezetik ... Ezen

Plántának ... két neme szokott lenni, Egyik a Tollas ... a másik a Hajas hajka tulajdon képpen árva leány haj de a kettő egy másol kevésbé külömböz [TLt Közgy. ir. 836].

különböző 1. deosebit; verschieden. 1657: Parancsolának is, hogy bizonyos időre Kolosvárhoz gyűlne az ország hada, melyben az gubernátor is nem ellenkezett, de az két fél külömböző végekkel [KemÖn. 126]. 1662: Mindeknek, akik a fejedelemtől külömböző elmével volnának, előttök jelenvaló félelem forog vala! [SKr 406]. 1766: A tanú hol egy, hol más Jobbagyá(na)k, vagy Sellerinek mongya magát, mely ezen külembező szavaierit hitele nekie nem lehet [Torda; TJKt V. 302]. 1804: az ök magok irásoktól sokkal külembező kéz vonásoknak találtattak [Dés; DLT]. 1848: Négy külömböző kávév keszkenyő fán 50 rft [Görgényszimre MT; Born. G. XXIVd].

2. különféle; diferit; unterschiedlich, verschiedenartig. 1672: Tudja Kegyelmed az külömböző religiokot [TML VI, 340–1 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. 1704: ha iránta külömböző votumok szakadoznának, az apellatioval kívána felvitetni az olyan külömböző voxokat is, minthogy erről öfelsége is már parancsolt kegyelmesen [WIN I, 173]. 1820: úgy vészem észre, hogy külömböző színek 's titulusok alatt Adámosi kevés jóvedelméből ki akarsz forgatni [Kv; Pk 7]. 1823–1830: a külömböző nyelvek is elenyésznek [FogE 110].

3. egymástól eltérő; deosebit, diferit; voneinander abweichend, verschieden. 1761: Azon fatensek közül többire mind a kik az A Ur Inquisitoriajab(an) meg eskettettek ... én nekem külembező modon vallanak, és az dolognak valóságáról sokkal külembező declarationt tesznek [Torda; TJKt V. 70]. 1766/1802: A Meltóságos Actorak Inquisitoriajakban más metalis ductust előbbeni ki menetekkel Commissarius Uraimeknak ugyan most, utolbszori ki menetekkel pedig ismét külembező ductust adtanak fel és contemplattattanakis [Bsz; JHb LXVII/3. 8]. 1775: Külömböző fassiojaert itelet szerent öttettett reája 12 páltza [H; Ks 124 Vegyes ir.].

különbözden különféleképpen, külömbözőképpen; in mod diferit; verschiedenartig. 1730: a nép is nagyon külömbözden él. Az oláh pl. sokat böjtöl, nem eszik hús ételt, kenyeret sem eszik, csak máliét [SzO VII, 359].

különbözőképpen különféleképpen; in mod diferit; verschiedenlich. 1771: Ezekon kívül lévő katona fatensek közül is, akik külömbözőképpen vagy értelemmel felelnek, hogy meg ne állhasson, megkivánom, confrontaltassanak evégre a relatóriák [M. hermány U; RSzF 268]. 1803: a Vas Bányászok mind a többi Hazabéli Bányászokkal a praestatiokra nézve egy Cathgoriba (!) légyenek. Ugy de mostan külömböző képpen vagy (!) a dolog; mivel egy helyt nagyobb, más helyt meg szorítottabb immunitasba tartatnak a Bányászok [Torockó; TLev. 15/9].

különbözőleg külömbözőképpen; diferit; verschiedenartig. 1797: tapasztaltattott, hogy az Assessorok a' Relatóriákat külömbözőleg intitulálják, azért ezután ezen titulast kell observálni [Mv; MbK XII. 113. — "Köv. a rész].

különböztet 1. elkülönít/választ; a separa; trennen. 1763: Ezen Erdőt mitsoda jegyek vagy határ borozdák külembeszetik avagy határozzák az más részekben való Erdőktől? [Forró AF; JHb XXVIII/48 vk]. 1772: (Az ablak) Rámái Hársfából két kisebb, és két nagyobb Táblákra vadnak külembeszettve [BethKt Mikes conscr.]. 1816: (Az erdőt egy másik erdőtől) keresztes-fák, és hompok külemböztetik [Jobbágyfa MT; Bállt 67].

2. megkülönböztet; a diferenția; unterscheiden. 1657: az unitáriusokat pedig ezzel külemböztetik vala: dissidentes in religione [KemÖn. 296].

különböztetés 1. elkülönítés; separare; Trennung, Absonderung/grenzung. 1765: a Nehai Szt Péteri Papne ezen Halmokon alól a Botfalviaktól^a Zallagjara birta azon Hellyet akkor tudom hogy a Hatarok külemböztetése véget fűzfakot ültetettett innen a vidomback vizétől fogva keresztül az alte grabenig [BrÁlt. — Binder Pál kijegyzése. — ^aBarcaspéter és Botfalu (Br) egymással tőszomszédos település]. 1791: hogy ez után, a két Mlgos Atyafiak Tisztei között a Széna fűben bizonyos jel esmértenék s a vizsongás is el távosztathatnék ezen részek külemböztetésére nagy borozdáló ekével Borozda huzattattassék [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10].

2. megkülönböztetés; diferențiare; Unterscheidung. 1779: A gubernátor úr indul Bécsbe, udvarhoz hivattatik. Azt mondják, hogy a császár öfelségének az (a) szándéka, hogy a status equestris három részre clasificáltassék s mindenik a maga rendi szerint obvenialandó gradusát, melynek létszen valami jele és külemböztetése, bizonyos summa pénzzel redimálja minden esztendőben [RetE 399].

különböztetett elkülönített/osztatott; separat, împărțit; getrennt, abgesondert. 1772: Hat Ablakai vadnak ezen két részre külemböztetett Istállonak [Kozmás Cs; BethKt Mikes conscr.].

különböztetik megkülönböztetik; a fi deosebit/diferențiat; unterschieden werden. 1697: Léven mű előttünk két Molduvai Olahok mind kettőnek neve Ola Simon nagyob es küsseb szoval külemböztetven egy más-tól [Kilyén Hsz; LLt].

különböztető elkülönítő/választó; de separare; trennend, absondernd. 1798: amikor én itt a fiammal irtani kezdettem, se David Nyikulajnak se Dingá Maftyejnek egy más-tól való külemböztető Metái nem voltak [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

különbség 1. eltérés, különbözőség; diferență, deosebire; Unterschied. 1570: Ekherth Janos Azt vallia, hogy Az mynt helay gaspar vra(m) az Testamentum lewelet Jrta, Mind azon keppen eo maga Segeswary Damakos Zabab Akartya zerent zamlalta eleh semmy kylémsegh Mostan s ninchen (igy!) benne [Kv; Tjk III/2. 131]. 1688: Mivel az Disznok közöt különbség van az ki kövér avagy Pasitnak mondatik vegere menven, a szerent adgyanak Harminczadot tolle [Mv; RKLev. 31]. 1757: 'a Mineralis Vénát tarto Hegyeknek hol egy, hol más részében találtnak gazdag Vénák, és így akár mint argu-

mentalodgyanak a' Phisicusok, de az experientia semmi különbséget ebben nem tanit [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével]. 1799: énis csak ugyan azon kut fejekből meritem a Pénzt éppen csak az a külembőség vagyon közöttünk, hogy en a Fogadokból való jövedelmemmel házam tartását, Cselédeim fizetését, és az interest megnyertem [Ne; DobLev. IV/810. 1b Szántó Sándor lev.]. 1843: A szolgálatra nézve pedig ezek is úgy vallanak, mint a bucsumi tanúk, azon különbséggel, miszerént aztat, hogy a bucsumiak által megnevezett helyekre hány öl fát és szál deszkát visznek, s azokért a kamara mit fizet, megnevezni nem tudják [VKp 134].

Szk: ~et tesz. 1636: reá hagygyuk az testi embereket, az kik a' kortsoma között s — az templum között, különbséget nem tesznek [ÖGr Aj.]. 1782/1799: azt tudom a' Molnárok relatiojából, hogy a' pohár, vagy foka mellyel vámot szoktak venni, nagyobb mint eddig abban sem tudok különbséget tenni, mennyivel volt kisebb az helységünkbeli Malmok pohára vagy mértéke, a' más helységekben lévő Malmok Mértékeinél [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 349]. 1812: Más privátusok-(na)k is vagyon egy egy kis Berkek, és pedig egy vég-tiben lévén az Eklésia berkivel, annyira hogy alig lehet különbséget tenni [Nagyalk AF; DobLev. IV/943. 27b Morsinán Luka (60) col. vall.] * jóságbeli ~. 1795: Mivel a' borok között tanáltatott jóság béli különbség, ezenn osztálybann a vedrek számát Sinor mértéküll venni nem engedte igazságos elintézésünk szerént kitéttük [Ádámos KK; JHb XIX/50].

2. különbségtétel; diferențiare; Unterscheidung, Differenzierung. 1629: Szanto föld kaszalo ret ki oztas es ki fogasbannis semmi valasztas es küleombsegh nem volt, hane(m) indifferenter az hol ki akarta foghni ot foghta kj [Kv; TanJk II/1. 54].

különbül 1. másképpen; altfel; anders(wie). 1619: Az-előtt azért megmondottam vala nektek, hogy titkon is elküldöm Budáig az kapucsi pasától az ajándékot, kit már el is rendeltem vala, Kurt Ali agát, de erre a nagy bizontalan dologra hogy indítsam meg az hatalmas császár fő kapucsi pasáját bottal, zászlóval? Nincs nekem annyi fejem, valamég ehhez az urad külemből nem fog [BTN² 348–9].

2. egyébként különben; altminteri; altfel; sonst. 1814: mondottam hogy vessük ugyan tömötten, mivel külembül semmire kellő létszen, melyre nehezen hajlott is de tsak ugyan ritkán és szigorán kelvén igen gyarló zab termés lett [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38].

különféle különbözöféle; diferit; verschiedenartig. 1837: A' Csehi vagy Pánczélcsehi Pánczél nemzetség leányivadékaí 's különféle avatkozatú számos utodí birták ezen falu^a [Hodor, Dob. 543. — ^aPánczélcsehet].

különhív félrehív; a chema la o parte; beiseite/zur Seite rufen. 1823–1830: Egy alkalmatossággal elmegyünk az úrfával hozzá. Estvefelé az úrfít különhívja, sokat pus-tognak együtt [FogE 172].

különjártat a trimite separat la pășune/pășunat; getrennt (herum)gehen/auf- und abführen lassen. 1739: it levő kanczak közül négy meg csitkozot ketőnek Paripa csitkoja vagyon; és külön jartatom az gyermek lovakal

[Pálos NK; Ks 99]. 1741: ha kik pedig lovokat külön akarnák jártatni, azoknak Lovokat is az Ménés közzé jártatni cogálhassák [Dés; Jk 553b].

különkenyeres különfelkes; care are locuinjă separată; mit getrenntem Grundstück/Sondergrundstück. 1640: Censur ... Az mellett minden külön kenyeres haszas ember fel fel köbeöl komloual tartozik [UF I, 692–3]. 1674: Minden külön kenyeres ember (certsed a ki házas ember:) ad metretas Triticis nro 2 Az Somlyai vekaval [Somlyóújlak Sz; SzVJK 63]. 1676 u.: Bort minden külön kenyeres ember ad két ket veder bort a Somlyai vederral [Balla Sz; i.h. 173]. 1677: Fejedelmek hűségére homagiumokat prestálni tartoznak minden rendek külön kenyeres gazdaságban szállók is husz esztendő korokban [AC 256]. 1683 k.: Minden külön kenyeres ember ad d. 25^a [Zovány Sz; SzVJK 53. — ^aA papnak].

különköltözik a se muta separat (unul de altul); auseinanderziehen. 1640: Opra Jonika Most epit edgy hazat hogy külön költöztek eocseitől [F.vist F; UF I, 799].

különköt különválasztva összeköt; a lega separat; abgesondert zusammenbinden. 1854: a Jóságaimat és más egyéb tárgyakat érdeklő Leveleim közül azokat, a melyek nevezett rosz fiamnak által adhatok és adni kellettök külön választva és kötvé indorsáltam [Kv; Végér].

külön-külön I. hsz I. egyenként; ficare separat/in parte; einzeln. 1554: En feyrdy ferench sardon az en zwksigymnek kwlem kwlom el tawoztatassayrt, sardon szaz istwan haza ky wala attam orok arron fl Somaj balint vramnak es az w felesigynnek Katalin azzonnak orokke meg hihatatlan kypen [Sárd K; Törzs]. 1573: Margit greb Péter leanya, orsolia Karos Iacab leanya azt vallaki hogi eoket kwlen kweznwnk ha az teowenw mutatya [UzT]. 1670: leuenek mu elötunk kezesek külön külön mindenikert negyven magyar forentokert [Csapó KK; Berz. 12. 91/44]. 1673: Nemzetes Rudnaj Anna Aszszonj(na)k egy Vajda János Nevű jobbágiáért. Szent Bertala(n) napigh kilen kilen Negyven Negyven forintigh Lének kezesek [RLt 5]. 1726: sellerek házait, udvart, kértit, gyümölsös kértit, szőlőt, tilalmas Erdőt mind külön külön, fel járván, fel vizsgálván, meg beszülvén lé irtuk [Esztény SzD; Told. 29]. 1787: öt Hetet külön külön mindenik m(a)gok erejeken Ökörrel szolgáltnak [Majos MT; Told. 35]. 1820: Tizenket Személyre valo Kilentz sáhos abaszok, külön külön mindenik abaszhoz ugyan tsak 12 az az egy egy tuttet Sashos asztal Keszkenyök 117 Darab [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].

2. egymástól elkülönítve; izolat (unul de celălalt); (voneinander) getrennt. 1588: Egy Eoregh rakot lada zaros lutot Az ket Arwakkak Melybe Marhaiokat kyleon kileon kel rakni [Kv; KvLt Vegyes I/2 26]. 1596: mely erdeot még kyleon kyleon fel nem oztottunk mos<tan> az fellyél meg h Irt Allapotat tizes zamra all [UzT I/173]. 1597: (A) tanorokoth el oztottak volna, hogy kweleon kweleon kazalliak [A.csernátón Hsz; HSzJP].

1638: egykor latok hogy ki ki mind külön külön szagatgia az eökreit [Mv; MvLt 291. 150b]. 1783: Fel mer vén a Mustot külön külön Hordo Szám Szerést Szin Mustot Sajtólást [Mv; Told. 20/5]. 1827: Szabo Márton, itten Gyaluba tölle meg esett Menyetske Székelyi Susival Házassági életre akarván lépni ... ki kérdezettvén, külön külön egyenként ezt felelték^a [Gyalu K; RAK 18. — ^aKöv. a nyil.].

II. mn I. különféle; diferit, deosebit; verschieden | más-más; divers, felurit; verschiedenartig. 1637: 1637 esztendőbeli uetesek kweleon kweleon hatarokon es feöldekben [UF I, 426]. 1638: melyet ha Docealhatok külön külön serieset kívanom [Dés; JK]. 1673: Vagion megis ezen also czejtházban külön külön rekeszekben agjuhoz valo goljobis e' szerént^a [UF II, 538. — ^aKöv. a fels.].

Szk: ~ *alkalmatosság*. 1734: mint hogy mind a Czeh^a s mind Sallaj János külön külön alkalmatossággal magok authoritassokból a Vévöktől a büröket el vöttek, Hadnagj Atyankfia eo kglme, mind a Czehet külön külön Sallaj Janost külön 12/12 forintokig Zallogoltasson [Dés; Jk 449a. — ^aA varga céh] * ~ *állapot*. 1664: Most igen szép alázatos, engedelmes levelet írtattak seregestül urunknak, melyet reggel be visznek, ha meg nem változnék szavok szokások szerint, mert ezek minden külön-külön állapotban változtatják szavokat [TML III, 319 Szeptán Ferencz Teleki Mihályhoz] * ~ *forma*. 1608: Vadnak hett kalanok kuleon kuleon formak [Kv; RDL I. 83]. 1678: A mostani világban bajos igen, Kglmes uram, az emberektől külön-külön formában hallandó híreken eligazodni, nem tudván kinek-kinek szívében mik legyenek elrejtve s mire célozzanak [TML VIII, 27 Teleki Mihály a fej-hez] * ~ *ház*. 1737: a melly régi egj (egj) Házhelyen . . . két s több jó portio fizető emberek laknak külön külön Házakb(an); azok-(na)k úgy adattassék ki nyilok, mint két Ház-helyekre [Dés; Jk 478a] * ~ *hely*. 1609: Vadnak relictak mellickek Gazdaiok külön külön helyeken az Hadban holtak auagy el veztek [Kv; Szám. 12b/IV. 450]. 1755: Constatván . . . Margitai Kovács Mariának Sok izben általa végb(en) vitt külön külön helyekben fertelmes paráznsága azért végeztetett hogy hi(n)c et nunc a deresben sullyos és kemény korbács ütésekkel veretessék meg [Kv; TJK XVI/8. 107] * ~ *helység*. 1765: A Bukovitsan Martin apjának Istvánnak vadnak mais életben három Házos fiai külön külön helysegekben 's országokban. [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir.] * ~ *igazgatás*. 1662: így e világi birodalmak is a külön-külön igazgatások által szépen megállhassanak [SKr 69] * ~ *koh*. 1736: a' Regius Fiscus(na)k . . . vagynak illyen nevezetű ös örökös cigány Jobbágyi: Flore Sigá(na)k két fiai mind külön külön koval . . . Flore Kosztának négy fiai külön külön Kóhval . . . Talpas Stephán, három házas fiai, kik(ne)k is ketteje külön külön Kohon [Hosszúfalu Szt; TKI Kardos Gábor (50) cigány jv vall.] * ~ *planéta*. 1570: Minden ember kwlön kwlön planetak alatt fogantattak es szlettettek, azoknakis mind kwlömb kwlömb természetű vagion [Nsz; MKS 1896. 366–7] * ~ *teher*. 1591: kinek mindentek feleol kik hatalmakkottatok kyleon kyleon terhet varom [UzT]. 1592: miért eo kegme Jgj ellfogalta^a az maior petentianak terhen vagio(n) erette az felett hogy meg nem beochywlleotte az eoneo(n) tilalmat es chiowalasat, azertis kyleon kyleon terheken vagion [i.h. — ^aA jószágot].

2. elkülönített; izolat, separat; getrennt, abgesondert. 1710: Rákóczit Bécsből elviszik Németújhelyben erős fogságra, a több magyar rabokat is oda viszik külön-külön házakban [CsH 329–30]. 1823-1830: Voltam ottan az ispótyában is, a közönségesben, mert Bécsben sokféle ispótyák vagynak ... Vagynak külön-külön nagy szobák, mind a férfiaknak, mind a fejrénépeknek [FogE 260].

Ha. 1592: kilon kilon [Kv; Szám. 5/XI. 1]. 1592 k.: kylene kylene [UszT]. 1600: kilen kilen [i.h. 15/45]. 1606: kjeon kjeon [i.h. 20/269]. 1619: kólón kólón [Dob; Ks 42. E]. 1649: kwlen kwlen [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1664: külön külön [Mezősámsond MT; Berz. 12. 92/159]. 1666: külen külen [Pókafva AF; Törzs]. 1712: külen külen [Mezőuraly TA; BLt]. 1755: külen külen [Csapó KK; Berz. 12. 91/161].

külön-különféle különbözőféle; diferit, de diferite feluri; verschiedenartig. 1580: eo kegmek az tawaly vraink nylwabban megh Attak erteny az varasnak Balassy Gergelnek wetket es engedetlenseget kyt kwlen-kwlen fele engedetlen bezedywel It fen mah is nylwa(n) confirmala es erossyte seot vgia(n) wyeta is [Kv; TanJk V/3. 218a]. 1595: Mind az Scolara smind templumra es kwlenkwlenfele zwksegekre valo expensa [Kv; Szám. 6/XIII. 33]. 1600: Kewetkezik ... az Malomra walo kwleon kwleon fele Keolchieg [Kv; i.h. 9/VIII. 5]. 1680: ezen hazok(na)k ablakaiban ki rakva megre lapos Űvegek(en) külön külön fele füvek(ne)k, es viragok(na)k vizei in vitris no. 40 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 12]. 1683: comprobalta az Alperes az Actrának külön külön fele Lopogatasit [Dés; Jk]. 1715: Ismét az új király és fejedem születését nagy solennitással megülik és üdvözlők generális Branner önagsága házánál, holott sok és külön-különféle illuminatiók estenek [Kv; Kvr/256 VBGy].

különlakás különélés; vieŭuire separatá; Getrenntsein. 1762: Die 29 Martii Katona János ellen, a Felesége Szóts Ersébet panaszolván, akarta volna a' Venerabile Consistorium őket össze bekelteni, de nem lehetet, mivel a' Felesége tsak külön lakást kívánt betegsége miatt [Kv; SRE 203].

különlakó különéltes; care are locuință separatá; mit getrenntem Grundstück. 1823-1830: Vettem volt már egy lovat egy odavaló gazdától 24 forintokon ... Estve megvettem, reggel az eladónak testvére, aki különlakó gazda volt, reám jött, el akarta venni magának, de én nem adtam, s minden fenyegetőzése mellett is a ló nekem maradt [FogE 282–3].

különlakta vkinek különélése; vieŭuirea separatá a cuiva; js Getrenntsein. 1741: hallottam ..., hogj Dumitru a' Dédai vratol való külön laktáb(an) az Annja az urnak egj Muczok nevű Jobbagjától bitangban kapta volna [Glédén BN; Ks 7. XIX].

különlét különélés/lakás; vieŭuire separatá; Getrenntsein. 1585: teónk jllyen wegezest ... mindeneket igazán kette ozzanak p(al) es balas keozoett harom darab feoldet azok keozwl kj weüen mely feoldet az ketteyt az marhanak keozteok el oztasakor gyeorgfi balasnenak deputaltanak volt harmadikatis, melyet ez meg neuzezt

gyeorgfi balas kwleon leteb(en) irtot melyek azon gagy hatarban wadnak az machykas weolgyben [UszT].

különmegy különköltözik; a se muta separat (unul de altul); aus/voneinanderziehen. 1700: miolta Sinka János Ur(am) külön ment az Atyatul, Sinka György Uramtul minden-kor szabadoson korcsomallot, ez mostani ideig [Makfva MT; DLev. 5]. 1757: lakott a Fia György véle addig még jobbanis észre vette, hogy az Attya mindeniből ki pusztította magát akkor külön ment asztán az Attyától [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17c]. 1761: (Bányai Ferentz és felesége) egymás ellen panaszolván ... Minthogy a' köztők való haborgásnak nagy részént nevelője az Férjfinak At(t)ya, tehát az Atyoktól külön menyének [Kv; SRE 200].

különös I. mn 1. különálló; independent, separat; all-einstehend. 1662: Fogaras vára ahhoz tartozó sok szép latifundiumokkal, egynéhány különös udvarházú jószágokkal, majorságokkal, Monostor is az örményesi szép jószággal a fejedelemasszonyé volna [SKr 306]. 1733: Vagyon egy különös Török Buzás kertis avagy Tonorok. Vagyon más különös Törökbuzás Tanorokis [Nyárad-sztlászló MT; Sár.]. 1736 u.: (Mikes Mihályt) oda tették bé hol apja anyja feküdt mely különös kis temető-boltot ugyan Mikes Kelemen^a csináltatott volt a templomnak ajtaja felől való résziben, abban felyül szép készülettel való oltárt is [MetTrCs 479. — ^aA Törökország levelek írójának nagybátyja]. 1761: fenyő fűrész deszkából tsinált két különös gabona tarto szakaszok avvagy hámbarok, melyek capiálnak, circiter kilecz száz véka gabonát [Spring AF; JHbK LVIII/1. 498]. 1776: (A bányászok) féltélig más fél ló követ, tavaszra két ló követ hordhatnak a' régi usus szerént, de ezt sitt felett különös rakásban önteni tartozzanak [Torockó; TLev. 7/5]. 1784: hogy ezen különös keritesben lévő hely valaha a Vintzi nevezet alatt lévő Telekhez tartozott volna vagy abból szakadtot volna ki, soha se hallottam [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4]. 1794: Vagyon ezen fundamentumból való ujj épületnek ... egy különös feljaro gráditza [Kv; CsS]. 1824: a' Felsőbb rendelkezések szerént különös Íspútyá éránt gondoskodtasson [Dés; DLt 1003].

2. külön, saját; propriu; eigen. 1710: Így szakada el Erdély a magyar koronától és különös titulus alatt fejedelemség alá jutta, melyben a török nemzet tovább egy saeculumnál nagy boldogságban s nyugodalomban tartá az erdélyi fejedelmeket [CsH 67]. 1724: az Controversiában forgo buzais maga különös majorsága s keresménye volt [Asz; Borb. I]. 1759: ha az közönséges Erdő felosztodnék abban a proportione lenne különös része ezen Urasagnakis [Kornicel AF; Born. XXIX. 18]. 1774: Férjem boldogtalanságára nézve ha tovább élne is Házunk és kedves Gyermekeink mely nagy tehetetlenségre 's boldogtalan állapotra jutnának, különös Gyámolok, Tutorok és Curatorok nélkül [Közárvár SzD; Told. 23]. 1776: maga mondotta Groff Kornis Anna, hogy minden böjtön Különös imádsága volt azért, hogy Gróff Lázárné légyen [Szentdemeter U; GyL gr. Teheresia Eszterházi (35) vall.]. 1804: (A csordának) különös Sertés Pásztorra ugyan nem volt, hanem ... Házi Cselégyei is vigyáztak a Sertésekre, hogy kárban ne menyenek [Dés; DLt 82/1810]. 1807 k.: A melj Ekeje és

Boronája mostan jo állapattyában van (!) az Esketetőnek maga tsinaltatta az Esketető maga külenes költségekéből, a Szekerit pedig meg ujjitatta mikor mi része el romlott [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) Asz assz. vall.].

3. elkülönített; separat, delimitat; getrennt, abgesondert. 1715: még a Cápaltanbanis ugy találták hogi ezek (ne)k az Faluknak nincsen különös határok, Söt Ponor^a nincsenis az Faluk Laistromáb(an) [WH. — ^aAF]. 1718: az Gyertyanasiaknak nincsen sémi különös határok, mivel az Falujakis az Aranyi határban vagy(a)n [H; JHb XXI/46]. 1737: minthogy különös, mindenkor ugyan egyféle Gábonával vetendő Határ nintsen . . . külömbőség nélkül ösz buza férőjüségére vétetődik-fel [Pujon SzD; WassLt Conscr. 487].

4. különbözö; diferit; verschieden. 1753: soha sem hallottam tölle is, hogy a Mihálcz Familiához valami atyafiságát tartotta volna . . . ugy másoktól is soha sem hallottam, hogy azon két különös Familiának egymással tsak atyafisága is lett volna | úgy tudom, hogy a 'Gelencezi Mihálcz Familia különös és distincta Familia a' Miháts Familiától [Dálnok Hsz; Told. 30/46]. 1757: Különös árron kit ocsobban, kit dragábbban adván 26 Gyaipjuért és 2 bárány gyaipjuért Forint 6 Den. 25 [Kis-kend KK; Ks 71/52 Szám.]. 1808: a' Betsületes Ns Czéh . . . már Tavasz felé, mind eddig 'a Téből nagy költséggel majd ki tartott Legényeimet, mintegy elragadozni, s különös nem is képzelt utokon modokon s az Igazságtul jól távol járva el venni szándékozik [Kv; ACLev.].

5. kb. egyes (személy); solitar, singular, particular; einzeln(e Person). 1754: Nevezetesen a sokaság között eszre nem vettem kik hánták, de azt observáltam, hogy nem valamelly különös Possessor Urnak Jobbágysai tselekédtek [Gálvva KK; Ks 66. 44. 17a]. 1769: a' Falu Nyárádtó Neve alatt esett a' Panasz az Méls Exponens Ur ellen, nem valaki külenes ember akarattyából esett [Nyárádtó MT; SLt XLVIII. 15] | Ns Erdély Országában a régi háboru és táborozó üdőkben sok féle hasznos és publicumot s Hazánk jóvát néző Levelek a Mlts Gubernium Archivumából el tévelyedvén, akadtanak meg némellyek . . . különös Possessorok és adozo renden lévő Emberek(ne)k kezénél [Uzslt XIII. 97]. 1770: a Torom oldal beli Bányák . . . nagyobb része külenes emberek földein vadnak [Thor. XVI/39]. 1785: a Felseges Királyi Rendelések(ne)k is nem a tzellya hogy annak observatioja miá illyeten Casusok és károk akár Communitasok(na)k akár külenes Gazdáknak emeraldogyanak [Torockó; TLev. 4/11. 1b]. 1792: igen Szerfelett erőszakos ember . . . ottan ottan hol az Faluban kötelődzik minden ok nélkül, hol pedig más különös Gazda emberekben [Szováta MT; Berz. 16. XL. 5] | noha Városunk nem tsak közönségesen, hanem annak különös Lakossai is a Só árulás ez előtti ussussában voltak . . . ezen Szókásnak ellenére a Só Árulhatásnak Beneficiumával Hazánk fiai közzül egy is nem élhet [Zilah; Borb. II].

6. egyénileg birtokolt; in posesiune personală; persönlich besessen. 1717: Az Közös füle szölő, Az Különes füle szölő [Tasnád Sz; EHA]. 1731: Fát tudom hogy Kolsvárra Sz Pálrol és Vajdaházáról . . . hordatott az Nagy Ur . . . az eö Nga^a különös Jozságából pedig még tsak edgy szálatkát sem vittének egyszeris [Szentpál K; TKI. — ^aGr. Teleki Pál]. 1735: A Sz. Jakabi Jobbágysoknak es Sellereknek különös Ház helyek utan valo szánto

fölgljek, es Kaszalojok nincsen [Mezősztyakab TA; JHb X/9. 22–3]. 1815/1817: Allodialis Erdejek, vagy különös Páscuumok itten nintsen [Szu; Tsb 47].

7. egyéni, személyes; individual, personal; individuell, persönlich. 1710: Így veszének el a nagy dicsőséges vitéz magyar fejedelmi urak . . . hazájoknak elnyomatott szabadságát, minthogy különben nem lehetett, fegyverrel akarták extorqueálni, nem a magok különös hasznát, hanem a közönséges jót forgatván, gyalázatosan, hóhér keze által ölettettek meg [CsH 91. — 1671-re von. feljegyzés]. 1710 k.: Gondolhatja akárki, hogy mind a haza közönséges, mind a maga különös nagy romlasi között az én atyám pénzzel nem bővelkedett [BÖn. 566]. 1776: Csizi Hadnagy-is fel jöve á Grof-fal, és engemet kiküldé, Csizi Hadnagy az Házból, mondván: egy Kús Különös Beszélgetésünk vagyon, addig Fordullyon is Tisztó Atyaságod [Egrestő KK; Gyl. Jos. Székelly (28) parochus cath. vall.]. 1783: némely Atyáncfiai . . . Városunk határán magok kaszálló Rétyek mellett lévő Gyepű fáikat kívánták magok külenes szükségére és házi tüze potlására fordítani [Torockó; TLev. 10/3]. 1840: Csátó Gyurka keritette Léányomat — ő volt a' meg rontoja — tette Szerentsétlenné — mert a káplárnak különös barátja volt [Dés; DLt 277]. 1849: gróf Mikes Jánossal samái különös esmeretségem nem volt [Kv; Végr. Vall. 36–7].

8. különleges, rendkívüli; deosebit, extraordinar; außerordentlich. 1720: Magam különös meg terhelhetém iránt kellették az Mlgos urat bittano(m) [Szókfva KK; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz]. 1756: Nagy vas Láda, mely Dominális, vagy Provisorális Cassának nevezetik, holott az Uraság pénzbeli Proventussa Conzer-váltatik különös nagy kemény mesterséges Zárral munálva [Déva; Ks 92. I. 32]. 1758: az Árnyékszékre . . . szolgáló ajtokis különös fordított zárokkal pántokkal és sorkokkal [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1765: Ennékem méltoztatván Ngod parantsolni lehetőségemig Mlgs parantsoltyát tellyesíteni tartom igen különös alázatos obligatiom(na)k [Torda; Borb. II Also Lajos lev.]. 1774: Ipom Gróf Földvári Ferentz Ur Testamentuma . . . a' Fiuhoz különösöbbs indulattal viseltetett és a' Léányoknak keveset hagyott [Kozárvár SzD; Told. 22]. 1814: kérem édes Bartalis Úr! külenes bizadallmal, valamiképen járjan végire, hogy ha meg kaphatnám, öremest meg fizetném [Apanagyfalu SzD; TKHf Bethlen Sámuelné Fekete Klára Bartalis János insp-hoz]. 1835: Ugy látom, de különös örömmel látom leveléből, hogy Maga igen jo humorban van — hálá Istennek [Kv; Pk 7].

Szk: ~ érdem. 1767: T. Prof. Huszti György vram . . . ö kegyelmének, régi szolgálattáyra, és különös érdemeire nézve, egész fizetése . . . intacte ki járjon [Kv; SRE 222] * ~ gond. 1797: az említett Fogados, és Fogados-ne . . . a' gyakran betegségben volt idegen Legényekre különös jó gondot visel [Kv; ACLev.] * ~ haszon. 1796: a' távol jutott részinek különös hasznát nem veheti [Ilenfva MT; DE 3. XXXV/4] * ~ juss. 1815: Allodialis Erdők sem voltak különös Jussal biratok [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 396] * ~ kár. 1821: Egy Birtokos is Somboron a Ketskék iránt, semmi panaszt, Sehová nem kívánt tenni, Sombori István Ur is, koránt sem annak tekintetéből kívánt panaszolni, hogy abban valami különös kárát tapasztalta volna [M.zsombor K; Somb.II Sombori Farkas kezével] * ~ kegyelem. 1786:

Régi szabadságából, 's Jusaiból a' változó idők mosto-
hasági által ki esett Toroczkoí vas, és régebben ezüst Bá-
nyák Cultuoris ... personalis szabadságokotis Felsőes
Urunk különös királyi kegyelméből meg nyerték [Mező-
madaras MT; TLev. 5/5] * ~ *megelégedés*. 1829: Négy
esztendei Számadásaink műdön .. Felsőes Asz-
szonyunk lábaihoz terjesztettek, nem tsak különös meg-
elégedését méltoztatott ki jelenteni, hanem ... szép
Summával meg is ajándékozta az Institutumat [Kv; BLt
12 a kv-i dolgozóház nyomt.szám.] * ~ *privilegium*.
1800: a' Flgs Rendelések szerént meg vagy on tiltva,
hogy senkiis praedicatumaval ne élhessen, ha az ötet
Törvény vagy különös privilegium szerént nem illeti
[Msz; DE 4. XL]. 1815: Vass Jos(ef) Instantiája mely-
b(en) a felsőes udvartol különös Privilegyimot kért
[Kv; ACSzám. 35] * ~ *végezés*. 1855: Az Isten különös
bölcs végezése szerént biztonan lévén e földön szeretet
kedvesseim közti mulatásom ideje kívántom földi
dolgoim elrendezése által ez enyémekhez forro és igaz
szeretemet holtom után is tanusítani [Sáromberke
MT; TSB 7 gr. Teleki Sámuel végr.].

9. furcsa, szokatlan; ciudat, neobişnuit; sonderbar,
ungewöhnlich. 1762: observattatának ... az Ia eőke-
gyelme arant az ő kegyelmé nehezkes állapattját repre-
zentalo jelek, az irt üdöben ugymint, hogy ... külön-
es vastagsagu lett légyen [Torda; TJKt V. 92]. 1776: A szeg-
ény Órás Sámuel is megholt, kit is csak azért említek,
hogy ez különös természetű és conceptusú ember volt.
Mesterségére nézve órás, de azt csak imígy-amígy foly-
tatta, egyebekben törte az eszt, ugymint hogy lehetne az
embernek szárnyat csinálni [RettE 372]. 1794: ő azonn
ettzakán, melyet mindgyárt követett azonn különös
történetű ettzaka, mellyen . Czirla Vonyának Csüre
és Csüre körül levő Gyujteményei elegetnek, tanálta
Irimia Csupugyánt jönni a Falu fele ... kezében egy da-
rab aszu tüzes Ganéjjal [Szászvolgy KK; BK. Dán Vonu
(50) col. vall.]. 1834: Nemes Budafalvi Bors Sámuel Hi-
tes Ügyész ... szeles magaviseletű, különös ruházatú
leginkább Atilla dolmány, szük, vagy az alján színóris
pantalon nadrág, bakkants [Dés; DLt 48].

II. fn 1. egyéni tulajdon; proprietate particulară/indi-
viduală; eigener Besitz, Eigen/Privatbesitz. 1736: úgy
békéllődtének őszve az két Poss(ess)orok, nem lévén
szabad senki(ne)kis különöst tartani a közönségesből
[F.detrehem TA; Born. XI. 7 Kivorán Mihály (70) zs
vall.]. 1803: Mind ezen erdők ma el vagynak pusztulva
mert a' különöst a' volt őrmény arendátor, a közöst pe-
dig a' részesek el élték [Berekeresztúr MT; BetLt 5 Mart.
Sinka (50) ns vall.]. 1851: Találtatott Kész pénzbe a
Czéh Különösse 6 Rf [Kv; ACLev. Kül.Perc. 66].

2. különálló személy; persoană aparte; alleinstehen-
de Person. 1786: most az közelebből el mult 1785. Esz-
tendőben a Fő Szolgabiro Titt. Miske Kristoff Ur az
Thoroczkoí Lakosak panaszaire tett kegyelmes rendelé-
sei ki hirdettek itten Thoroczkon . tudam . Hogy
az Varos képeben sem pediglen Valaki különös leg kis-
sebb illetlenséggel nem felelt arra nemis mondatta senki
aszt hogy Nyomatásban nincsen nem kötelezi [Toroc-
kó; TLev. 4/13. 32.]

különösebben különösképpen; mai cu seamă, indeo-
sebi; seltsamer/merkwürdigerweise. 1808: Ezek^a közöt
Gyalut különösebben ki kell hirdetni [M.bikal K; RAK

40. — ^aA tűzvész pusztította helységek között]. 1826:
Szükség, hogy a' Kalandos társaságnak egy igazgatója
legyen kitől az egész társaság függjön, az egymásközti
való szeretetnek 's jó rendtartásnak fentartására külö-
nösebben vigyázzon, mint jó apa, a maga háza népére
[Kv; EM XI, 373 A külközép-utcai Kalandos-társaság
art.].

különösecskén kissé különösen; puţin ciudat; ein we-
nig/bißchen sonderlich/merkwürdig. 1854: ha előttd
különösetskén is jön^a, ne nézd le [Ujfe 73. — ^aA patriar-
chalis gazdálkodást folytató Cserei Ilona maradisága].

különösen 1. különállóan; separat; alleinstehend.
1746: Lévén két To és egy To hely, a Felső To vettetik
egyib(en) a To helyel az a To pedig a hól a Malom va-
gyon különösen egy részre [Mezőbodon TA; JHb XI/22.
10]. 1757: azon a' helyen sokat dolgoztam Széna Csiná-
láskor, juhokkal laktam ott, tavaszonként, mind addig,
a' míg a' Fejér János Hadnagysága alatt valo Tolvajok
fel Verék azon Számos Embereket^a, az után nem mervén
különösön bírni, közönséges Megye birtokára botsáták
[Gyszm; DE 3. — ^aAkik a Keményest bírták]. 1759:
ezen Falunak határán valami allodialis erdő különösön
birattatni volna, vagy most is birattatnék, nem értük,
nem is hallottuk [Lázárfva Cs; BLt 9]. 1768: Világos az
hogy azon Szanto Föld nem az alatta Lévo Láb Földhöz
tartozott, hanem különösön mind az osztozás előtt mind
azután Groff Wass Miklos Ur Embere háza után bira-
tott [Cege SzD; Wass Lt]. 1803: Az Tekintetes Expo-
nens Aszszonynak különösön biratni szokott allodialis
erdejét sehol sem tudom [Berekeresztúr MT; BetLt 5].
1814: a' Dálnoki Jussón lévő Telket különösön bírta
volt Vice Ispány néhai Salánki Gábor Ur [Dés; Ks 79.
29. 784].

2. külön; separat; eigens, extra. 1702: Méltóságos
Gubernátorunk Banfi Gjörgy Ő Nagysága különösen
tsak maga egy alkalmatossággal Privilegialis Levelün-
ket kívánta látni [Torockó; TLev. 4/3. 2a]. 1744: ő vagta
volna le Felcsán Nyikolyi Sellére Sertéssét mivel ő
nem atta volt az falu sertései közé, h(ane)m csak külö-
nösön jártatta a faluetol [Szentmargita SzD; Ks 17.
LXXXIV. 27]. 1756: Néhai Bátsi István Batizi Vlád
Muntyánnál Cimborála olly kötés és Conditioiok alatt
hogy Néhai Bátsi István az Vlád Muntyán Őkreit sem-
miképpen különösön ne fogja, ne tseréllye, és egy más
mellett jártossa [Bácsi H; BK. Joannes Onadi (53) ns
vall.]. 1762: az fel adot panasz szerént p(rae)somalhatni,
hogy már ez elött Meszaros eőkegyelmek az bőreknak sze-
pit kiválogatván, különösen el adták [Torda; TJKt V.
126]. 1774: Praefectus Uram négy Tulkot telettetett it-
ten, mellyeknek gondviselésekre különösön egy Job-
bágy Bérest tett [Mocs K; KS Conscr. 90]. 1839/1840:
Pepi kedves Leányomnak ... különömes hagyom azon
summa pénzt egészszen [Kv; Ks 100 gr. Kornis János
végr.].

3. másoktól elkülönülve; izolat de ceilalt; von den
anderen getrennt/abgesondert. 1713: Mind az két félnek
bé adot Relatoria(i)bol világosan ki jó Széki Tamásné
Toth Lőrincz Ersoknak rut feslet erkölce . . . masokkal
egy hazban különösön valo létele s még egy ágiban valo
fekvéseis [Kv; TJK XV/1. 102]. 1762: hitetlenül Férjét
Babor Panda el hadta és Vésza Siliphez advan magát el

szőköt az Thordai szállásokon masok láttára edgyüt csokolodtanak, éjelenként magokra különesen egy házban edgyütt háltanak [Torda; TJKT V. 133]. 1776: egy Csizi nevezetű ... Hadnagy mind a Mlgs Groffnéval, mind pedig Annikó Kis Aszszony ő Ngával sokat suttogott, s különösön beszélgetett [Kóród KK; GyL]. 1778: mivel ... ezen Divisionnak állapottýáb(an)

a Condividens Felek tsak különösön egy más között meg nem edgyezhettek; erre nézve kívánának ... maguk keziben Divisor Biráknak fel venni [Szentbenedek AF; DobLev. III/513]. 1820: egy idő tájba Tktes Tótóri Ferentz Ur Házához menvén meg állottam kemetzéje meget ... hogy tsak különösön beszélhetnék az Ifju aszszonnyal [Aranyosrákos TA; JHB 48 Groza Marisko Luka Monujne (50) zs vall.].

4. külön-külön; ficare separat/in parte; gesondert für sich, jeder, jede, jedes besonders. 1748: notificaltotik hogi ... Harmincz kilecz kobol Borsos es Szegeny Tavasz Buza, mely az több Buza közti nem inventáltothot hanem különösen hat fele subdividaltunk [Aranykút K; Ks 11. 23. XXIIb]. 1780: szivem öröme szolgál az nekem hogy T P Szatmári Uram a Nemes Ifjakat különösön fel jártatya és az Valásra tanítya [Borb. II Bethlen Kristina lev. Nsz-ből]. 1796: a' szolgálatyok fellyebb meg vagon kinek különösön irva [Balázsháza SzD; WassLt]. 1798: Minek utánna mind ki takaradtanak különösön ki mit beszéllett a' sok ember között meg váaszztani nem tudom [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

5. személyesen; personal; persönlich. 1783: En ugyan különösön nem ismerem Pap Florát, hanem aszt halom sokaktól beszélteni hogy az Uton járokatis huza vonyra ráfogván hogy a vetésit tapodtyák, elveszi kusmájokat, köntőseket [Faragó K; GyL].

6. egymagában; singur; allein. 1677: Volt-e gróf uramnak urunktúl ő nagyságátul arra autoritása, hogy Forvállal, Veselényi urammal s másokkal tractálhasson, végezessen magátul különösön, vagy együtt is dispositókat tehessenek, én nem tudom [TML VII, 525 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

7. főként, kiváltképpen; mai ales; hauptsächlich. 1782: ha valakit arra rendelendő Embereink altol rajta kaptunk, hogy potentiose Erdeinket akarholott az Thoroczka határunak vagja elsőbbenis azt a ki invadálta Törvény szerint büntetetni fogjuk, az Birakat pedig az Vigyázotlansagert különösen [Torockósztygyörgy; Thor. 21/24]. 1786: Tisztelem Pápaít az Ifju Aszszonnyal ... Susikát pedig különösen [Mrégen MT; DobLev. III/615. 2b Szántó Sándor lev.]. 1793: a' Gyermekekről annyit tapasztaltam: Hogy ... még akkor is a' Nagybikát halálban gyűlölte, s átkozta, ellenben a' kissebbiket különösön szerette [Koronka MT; Told.]. 1816: Mely felfedezésemre^a nézve különösön kérem kedves Sogor Vrat, hogy addig, mig nem sokára a' Circularis Rendelések innét ki nem mennek, másoknak ezeket ne jelentse ki [Kv; DobLev. V/993. 2a N.Sz. Szigethi György lev. — ^aA pénzértécsökkenésre von. felvilágosítás]. 1817: az költségre különösen ügyel [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához. Lajoshoz]. 1841: a' Nagy Erdőbe tsak is a' Várhegy tetőn van e'gy kitsiny fiatal cserefás hely, melyet különösen meg kimélleni tanátsos [Gyalakuta MT; EHA]. 1846: maga az épület is oly rosz lévén, hogy abba a lakás leg veszedelmesebb 's különösön a gyulástól mindég rebeghetni lehetett [Dés; DLt 1040].

különösít elkülönít/választ, különválaszt; a separa; abtrennen/sondern. 1761: Udvar Biro Uramtol valo nekem ígért Busztolnikáér Bukuresdi Groza Iván Sugyához Panasza mentem egy néhányszor, és kértem hogy azon nekem ígért Busztolnikát hogy jöjen el és a' több Nyikulajestyiek örökségektől különösítse meg ... De ... azon Busztolnikát a' több Nyikuléstyiek örökségektől nem különösítete [Bukuresd H; Ks 62/4].

különösség 1. különállóság; separare, separație, despărțire; Getrenntheit, Selbständigkeit. 1770 k.: Talaltattott a' Verős-Kovatsok között egy Koronkai Janos nevezetű Atyankfia. kiis Constitutionkat invigorálni praesumalta, merészelvén a nro négy ágos vason kívül még egy ágos vasat futtatni illyen ki keresett okbol. Hogy irt Koronkai János maga Fiától különös Gazdagságot főjtattna. De ... az Gazdagságba Fiától lot különösségét, mind eddig Városunk Semmibennis nem tapasztaltya s nemis tapasztalta, jól lehet ... iratik, hogy különösön Oeconomizálnak [Torockó; TLev. 9/14].

2. különlegesség (különleges fajta); particularitate; Besonderheit. 1824: az érdeklött fekete Farkast ... anyival nagyobb különösségnek lehet venni, hogy még tudunkra eddig elé házánk ilyet nem termett egy felől, de más felől midőn a több vele együtt született Kölykek természeti színekben jelentek meg — ezt egynek lehet tartani a munkáiban oly szabad törvények alatt lévő természet sebb Játékai közül [Torda; TLt Közj.ir. 114].

különözés különbözés; diferență, deosebire; Verschiedenheit. 1657: Noha pedig talán harmadik esztendejében együttlakásunknak vallásban is megegyeztünk: mindazáltal addig nagy szübeli fájdalommal szenvedtem az vallásban különözést ... de minden kényszergetés és az miatt való izetlenkedés nélkül Isten megtéríté [KemÖn. 151].

különöz(ik) 1. különbözik; a se deosebi; sich unterscheiden. 1675: en erterme az böéri rend, az min hogy ket karban allott, ugy szabadságokis különözött, az mint az atyám udvarbiroságában az őregh Rákoczi György Fejedelem idejében experialtam [Fog.; UF II, 662 St. Leszai de Fogaras (43) juratus notarius Sedis Superioris Fogarasiensis vall.].

2. összekülönbözik, más véleményen van; a fi de altá pärere; sich mit jm entzweien, anderer Meinung sein. 1618: Mi légyen penig, Kegyelmes uram, az őkegyelme követségére az Nagyságod derék válasza, azt én plenarie nem értettem, minthogy őkegyelme néha különözött is tőlünk^a [BTN^a 107. — ^aCélzás Kamuti Farkas, a portai főkövet és Borsos Tamás, meg a többi követségi tagok közötti ellentétkekre]. 1697: nagy Banjai Banyai Janos uramnak ... felesége mint hogy különöznek mosta(n) őo kglmek jelen nem volt [Kv; Ks 12. XLVI]. 1795: Fejér Ferentz eöröкке egygyes volt az Édes Anyyával, de Antal eöröкке különözöt [HSzP Zsögön János (62) vall.].

3. ts elkülönítve kezel/tart; a ține separat; getrennt behandeln/halten. 1812: Bizonyoson tudom hogy az őreg Groffné eő nsga Arany és ezüst pénzt ajándékozván mind a Groffnak mind a Groffnénak, a' Groffné eből Jozzágot árendált, Kortsomákat tartott 's külön ke-

reskedett — a' Groff ur eo nsga a' magáét nem különöz-
te, mindazonáltal ha a Groffné költsön adott azt viszsza
fizette [Héderfája KK; IB. nemes Jánosi Ersébeth Ta-
káts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéjének
vall.].

különözö vmitől különbözö, eltérö; care se deosebeste
de ceva; verschieden, unterschiedlich. 1657: Én mindaz-
által senkinek nem tanácslom, hogy azt próbálja, külö-
nözö vallásra házasodjék: nagy lelki gyűtrelem [Kem-
Ön. 151]. 1678: Ha pedig Kd ki jü, miért nem parancsolt
nekem is felöle, látván készségünket. Félek, egy rossz
confusióban ejtik magokat is, minket is ha Kdtől külö-
nözö parancsolatok nincsen, mint mi nekünk [TML
VIII, 59 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

különöztetés elkülönítetés/szakittatás; separare, des-
pártjire; Trennung, Absonderung. 1703: ennek előtte
esztendővel felültetvén elméjeket valakik a Zetelakiak-
nak a ns. széktől való elszakadásokat munkálódták és
adózásból nemes széktől való különöztetést [Bögöz U;
SzO VII, 119 gr. Pekri Lőrincz Usz főkapitányának
nyil.].

különöztetik elkülönítetik, különválasztatik; a fi des-
pártjít; getrennt/abgesondert werden. 1756: (A) virágos
kert az udvar felöli különöztetik valami törpe olaszosan
készült köfállal [Déva; Ks 92. I. 32 kúrialeir.].

különszakad el/különválnak; a se separa; sich scheiden/
absondern. 1662: Az Szabolcs vármegyei hét hajdúváro-
sokbéliék idejénkorán megintettek vala . . . kik is mind
az ügynek igazságát, s mind a vármegyékkel egybekö-
tött szabadságokat előtök viselvén, az vármegyéktől
különszakadni nem akarnak vala [SKr 207]. 1687 k.:
Azt kívánnya Geses falva Sz. Simon megyétől úgy mint
külön szakadtanak a nagyobb résztől, a Sz. Simon
megye béli fő Sz. egyház fiak minden esztendőnkint valo
jövedelmiről a Templomnak vagy írással vagy hittel szá-
mot adgyanak [Geges MT; MMatr. 174. — ^aElőzőleg
Szentsimon társ- v. leányegyháza volt]. 1692: inkább szal-
lítottam kapu számokat ha ugyan jo alais^a, hogy sem kvlön
szakadjanak, mert ugyan tsak valamit egjeb adoza ren-
dek nem supportalhatnak, ne(m) esik tsak az varmegje
nyakaban, s, ne(m) uezik ok tauul, hane(m) edgyt ve-
lünk supportallyak az terhet [Szókfva KK; Törzs. Sa-
rosj Janos kezével. — ^aA szász nációnak].

különszakadás különválás; separare; Trennung, Ab-
sonderung. 1692: Hogy az accordaban az Contributio
oszolylek meg es vagj fele vagj egjeb valami bizonyos re-
sze háromolylek eö kglmekre^a, en aszt . . . ne(m) jauallom
... Mert mentest az külön szakadásnak lattzanék
[Szókfva KK; Törzs. Sárosj János kezével. — ^aA szász
nációra]. 1737: semmiképpen az külön szakadas a
Tordai Possesorok(nak) meg nem engedtetik, hanem
mind Dékány és Pásztor tételben, ugy büntetésekben is
Communi Consensu procedálynak [Torda; TJKT I.
147].

különszakadt el/különvált; separat, despártjít; (ab)-
getrennt/gesondert. 1687 k.: Azt kívánnya Geses falva

Sz. Simon megyétől úgy mint külön szakadt rész^a, a
Templom közönséges pénzéből és jövedelmiből^a
Sz. Simon megye béli fő Sz. egyház fiak minden esztén-
dönkint valo jövedelmiről a Templomnak vagy írással
vagy hittel számot adgyanak, mivel nekikis abba(n) a
Templom jövedelmib(en) úgy mint edgyik résznek re-
szek vagyon [Geges MT; MMatr. 174. — ^aElőzőleg
Szentsimon társ- v. leányegyháza volt].

különszakaszt különválaszt; a separa; trennen. 1623:
ha . . . eggiút deponalta uolna az summat, megh tud-
tunk uolna mi Tholdalagi Vrammal oztolni, de hoga eo
Kelme küleön szakasztot benünköt, az nem en uet-
kem [Szamosfva K; KCs IV. 102]. 1674: eö Ngoknak ez
falu hataran vagyon külön szakasztva egy darab bik
makkos erdeje [A. porumbák F; UF II, 628]. 1680: Va-
gyon ö nagak(na)k it külön szakasztva egy darab
Branstájok is, melljen mak termesnek idein kétt szaz diszno
megh hizhatik [F. ucsa F; ÁLt Urb. 59]. 1750: A' Koron-
kai Reformata Eklésia, Parochialis Házak, Czintermek
Conservatiojára az Ecclesiának eddig való három darab
Erdejeihez . . . még egy darabot külön szakasztának
[Koronka MT; EHA].

különszakasztás külön/szétválasztás; separare, des-
pártjire; Trennung, Absonderung. 1711: Ecsedi Mihály
Feleségevel Szoboszlai Ersebettel vizsáson elvén . . .
mindenik edj mástól külön szakasztást kíván [Kv; SRE
119]. 1766: azon jóság közenséges élesre leendő mara-
dása, vagy külen szakasztása s kertel valo elrekesztésé-
ben kinek kinek mennyi haszna vagy kára [Torda; TJKT
V. 340].

különszakasztatik 1. külön/szétválasztatik; a fi sepa-
rat/despártjít; getrennt/abgesondert werden. 1662: Az
gyalgóság pedig, hogy különszakasztatott volna, vala-
kik közülök az havasokra, erdőkre nem szaladhattak,
mindenestül fogva odaveszték, s lövőszerszámok elnye-
rettek vala [SKr 520]. 1701: Huják István . . . igen em-
bertelenül, és türehtetlen kegyetlenséggel viselte magát
Feleségéhez . . . azért külön szakasztatnak edj ideig
edgimástól [Kv; SRE 75].

2. elkülönítetik; a fi separat; getrennt/abgeschieden
werden. 1747: egy darabotska hely a soványság miá kü-
len szakasztatott [Nagyida K; Told. 9].

különszakasztthat különválasztthat; a putea separa;
(ab)trennen/sondern können. 1680: Szekely Leórincz
Vr(am) is . . . kevannya az Bernhard Kis Anna reszere
Job Annja Balk Anna Aszony decessussa uta(n) exci-
daltatott harmadott inacte eö kenek adatni, de hogy
eö keme azon particulat külön szakasztthassa, es vehesse
abba(n) modot ne(m) latva(n) veheti eo keme extra om-
ne(m) controversia(m) az harmadnak harmadgyát, en-
nek penigh ket resztét az város masokkal edgyütt [Kv;
RDL I. 158].

különszakasztott elkülönített, különválasztott; sepa-
rat, despártjít; (ab)getrennt/gesondert. 1632: Ennek az
vegeben uagion egy darab kwlön szakasztott szín [Fog;
UF I, 187]. 1692: azon Erdő . . . külön szakasztott Erdő
az töb közönséges falu Erdeitül [RLt I Szöcs Gabor (60)
jb vall.].

külön száll különköltözik/válik; a se muta separat (unul de altul); sich (besitzmäßig) trennen. 1590: szantásunk vetesünk egy volt, ez mostani tauazigh, most kilen szállottam az Alperesektől [UszT]. 1654/1681: Hogy ha penigh idő jártába(n) az Eöttse más örökségre külön szállana, rea vigyázvan akkori Gondviselőim hozzaja ilendő szolgálattal külön szolgáltassak [VhU 470-1]. 1740: még az Kováts György és Péter meg különözések-től fogva mindenik Atyafi birta a maga részit a földek-ből... a Szölötis egymás közt ruddal mérték volt két fele hogy külön szállottak volt [Szásznyíres SzD; Ks 17. LXXXIV. 13]. 1753/1781: mikor arra az időre léptenek hogy fel serdültenek, Kun Gáspár az előtt nagy idővel külön szállott [Algyógy H; JHb LXXI/9. 192 Lup Filip (88) jb vall.].

külön szállít különköltöztet; a face să fie separați (unul de altul); sich trennen lassen. 1654: Somaj Tamas ura(m) ... intette ne veszekedjenek mert ha veszekednek, bizonj az hazat ket fele rekeszti, es külön szállittia őket [M.újfalu K; Ks 42. C. 42].

külön választ elkülönít; a separa; trennen, absondern. 1722: Az Csitkoknak egyéb gongjok nincse(n) hane(m) nem atta(na)k jo szénát el este(ne)k, Jo ha fele meg marad látván veszet dolgokat ő kglme az ige(n) hitványt külön választotta, azért ugys tarcsák hogy azokat jobban jobban táplálhassák [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1854: a Jozságaimat és más egyéb tárgyakat érdeklő Leveleim közül azokat, a melyek nevezett rosz fiainak általadhatok és adni kellettök külön választva és kötve indorsáltam [Kv; Végr.].

külön választás elkülönítés; separare; Trennung, Absonderung. 1798: A' Trauzner Jusnak Descriptioját ... a Fel peres Asszony nem ellenzi ezen moddal: Hogy az örökségek ne Confundáltassanak, és külön választásokat ne szenvedjenek, hanem mindenik belső Ülés Ház hely az ahoz tartozó appertinentiák, a' Felleperes Asszonynak részére reapcáltassanak [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 1b].

külön választat elkülönített; a dispune să fie separați; (ab)trennen/sondern lassen. 1722: rettenetes roszszak azok az kgd Sertéssi, most edgy néhányat külön választattam, és szemecskével tartatom, másként bizonj el vez(ne)k [Fog.; KJ Miss.].

külön válik 1. elkülönül; a se separa; sich absondern/scheiden. 1591: Mielhogy Constal az bizonsagokból hogj el állottanak melleoleok kwleon valtanak^a tehát mostis cziak az lofeiek tartoznak adni^a lo feonek, wrwnk Jobbagj nem [UszT. — ^aA lófök a darabontoktól és a jobbagyoktól. ^bNyilat, azaz földhasználatbeli részese-lészt].

2. egymástól elszakad; a se despărți; sich voneinander trennen. 1811: Ama vén Szilurus ... Elé szállítottá ötven Gyermekait, 'S Mondta; hozza elé ki-ki egy vesz-szejit, Az ötven veszszöket tsomóba fogatta, Melyik tör-heti el, meg próbálgattatta ... E'képpen folytatta azok-hoz, szavait: Látyátok! Fiaim! e' tsomó veszszöket Égy sem ronthatá-el öszve kötve őket ... Ugy ha tü égyesek lésztek, ne féljete, Meg nem ronthat senki, nem birhat

véletek, De ha külön váltok, és meg-hasonlatok Abból következik végső romlásatok [ArÉ 100-1].

külön való 1. elkülönült; separat; abgesondert/ge-schieden. 1671: Felek nem leve(n) külön való hely Colosvartol, seőt inkab reputaltatva(n) Colosvarnak hostáttya(na)k, mennyibe(n) in territorio Ci(vi)t(a)tis Colosvar va(gyo)n [Kv; TJK XI/1. 151]. 1710 k.: Mikor a pap után az imádságot mondd, de az elméd mást gondol, az a gondolat a testtől külön való munkája akkor a léleknek [BÖn. 435].

2. saját; propriu; eigen. 1591: Thudom hogy ez peres szena fw nem tulajdon sem kwleon való Eoreokseg hane(m) nyl feold fele [UszT]. 1598: az Actornak kylen való zolgaia volt a' Simo Janos Auagy ne(m) [i.h. 13/35 vk]. 1629: noha, a' meg mondott Cizmazia mesterek-nek, az elébbi Instantiaioakra meg engettük volt, seőt hű-ségteknek paranczoltunk volt is kglsen, hogy az Cizmaziakat az Varga Mesterektől seingálván, külön való Cehet instutualni és tartani az Cizmaziaknak meg engedne

De mivel informáltattunk felölle, hogy az Cizmazia Mestereket arra a scissiora, nem valami derekas és helyes ok, hanem csak valami egymás között való priuata iniuria vötte ... végeztük kegyel(me)ssen az mint eddigh, ugy ez utann is azon Varga mestereckel egy unio alatt tartassanak, és ... külön Cehet ne tarczanak [KvLt Céhir. I feji rend.].

3. külön; aparte; besondern. 1573: Feierwary Martonne Marta azzon felely Zeoch Georgy ellen hogi Engemet Bwntelen Igh zydalmazot, ha az teorweny engedj Nyelwehez zolok erte, Es valamenyezer Zidot Minden Zer valonak kywlen valo Terhet varo(m) az Theorwentwl [Kv; TJK III/3. 200a].

4. ~ *dolog* testi szükséglet; trebuință, necesitate, nevoie naturală; Notdurft. 1770: Amikoris külön való dolgara a rab ki kerezvén, minekutánna ki bósátatott volna tettetvén magát mintha végezni akarna, hirtelen által szökék a kerten [Mezőpágcsoa TA; SzentkGy].

külön válogattat külön választat; a dispune să fie separați; trennen/absondern lassen. 1814: a' groff Ur ő Nagysága a régi Istálonak senyvedő félben lévő fáit egybe szedette, a' jobbakat Külön válogattatta [Banyica K; BfR 117/1 Andr. Csatt (58) ns vall.].

külön vált elkülönült; separat; getrennt, abgesondert. 1823-1830: Itt mindenféle kötelességről lemondottam, a szolgálágról semmit is tudni nem akartam, az urak közé elegyedni nem bátorkodtam, hanem mint egy minden rendűektől külön vált személy úgy éltem, kertben s más különös magányos helyeken magamra andalogtam [FogE 156].

különvehet elkülöníthet; külön választhat; a putea separa; trennen/absondern können. 1680: Szekely Leó-rincz Vr(am) is ... kevannya az Bernhard Kis Anna részere Job Annya Balk Anna Aszony decessussa uta(n) excidaltattott harmadott intacté eő kenek adatni, de hogy eő keme azon particulat külön szakaszthassa es vehesse abba(n) modot ne(m) latva(n) veheti eo keme extra omne(m) controversia(n) az harmadnak harmadgyát ennek pedig ket részét az város masokkal edgyütt [Kv; RDL I. 158].

különvet külön/szétválaszt; a separa; trennen, absondern. 1760: 12 Octobris, hivatván a' Venerabile Consistorium Kis Mártont és Feleségét . . . nem jött el parantsolattyára Kis Márton. Külön veti azért a' Venerab. Consistorium őket a' jövő Partialisig [Kv; SRE 194]. 1761: panasznál Albert Kata, férjére Tszimadea Fazakas Janosra, a' Venerabile Consistorium, őket külön vetette, minthogy a' Felesége is Udvari Dajkaságra kötelezte magát [Kv; SRE 196]. 1764: tapasztaljuk hogy minden viszázkodások(na)k az oka az Aszszony(na)k mérges és indomabilis indulatja . . . őket külön vetettük a' Jövő Gergel pápa napi Partialisig [Kv; SRE 211].

különvetés külön/szétválasztás; separare; Trennung, Absonderung. 1761: Die 28 9bris . . . Lakatos Sára, panasznál Férjére Dömsödi Jozsef, hogy tudni illik Férje tsak iszik, nem dolgozik, ötet kurvának nevezi, és öléssel fenyegeti a' Ferfiu éppen semmi jora nem akarván magát igerni, sőt maga is külön vetést kívánván; a Venerabilia Consistorium őket egymástól külön veti Gergely Pápa napig [Kv; SRE 202]. 1764: Jöven a Vener. Consistorium eleiben . . . Szombati Jósefnek és Feleségének Boér Marianak Házassági Causájok, ezeket az együtt való békességes Cohabitatiojára réa vettük ha . . . valamelyik ezen eleiben tétetett Conditiot bé nem tölténé, tehát minket requiralván, az ártatlan fél avagy tsak egy ideig való külön vetéssel Consoláltatik [Kv; SRE 211].

különvettetés külön/szétválasztás; separare; Trennung, Absonderung. 1763: Kolosvarott lako Civist Kis Istvánt és Feleségét Pap Evat kiket a felyebb el múlt Esztendőben Sz. Mihály Napig külön vetet(t)ünk volt, minthogy akkor nem Comparealtanak most ezen külön vettetéseket prorongaltuk (!) ezen Esztendőben lejendő Gergely Pápa Napig [Kv; SRE 208].

különvettetik elválasztatik, szétválasztatik; a fi separar; getrennt/abgesondert werden. 1700: Besztertzei Jánosnak Feleségével valo egyenetlen életéről tettett igj végezni a T. Consistoriumnak. Bizonyos ideig Besztertzei János Feleségétől külön vettetik [Kv; SRE 69]. 1761: Felszegi Gyorginek és Belenyesi Susannának első meg jelenések lévén a Ven. Consistorium előtt, helyesebbnek iteli, hogy mostan külön ne vettessenek | (Bányai Ferentz és felesége) egymás ellen panasználván, nem itéltük helyesnek hogy még most külön vettessenek, hanem inkább hogy együtt istenesen békességben éljenek [Kv; SRE 200]. 1765: Mostan őket . . . nem separálják hanem mig az Aszszony mostani terhet le teszi addig együtt lakjanak Édes Annyok Hazoknál, az alatt pedig leg kisebb kedvetlenségre is se égyik se másik fél okot ne szolgáltatson, különben a' Hazasok-is külön vettetnek [Kv; SRE 213].

külső I. mn 1. kinnebb/kívül levő; exterior; äußer, auswärtig. 1597: Aztalos Lúkachinak, hogy az feredőhaz ablakara mind kwlseo es belseo ramat chinalt fizetem f — d 70 [Kv; Szám. 7/XII. 17 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1681: Munitiós Bástya Az bastya külső szegeletin vagyon nyolcz szegre rakot Czirkalo hazaczka [Vh; VhU 564–5]. 1732: Uti hinto . . . külső bé vono bórökkal [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 34]. 1818: A Kül-

só Oldalán e vala: A Martonfalvi Katona Bironak adasék Levelünk [F.csernátón Hsz; HSzJP].

Hn. 1600: az kulseo labban egi zoleó [Kisgörgény MT; EHA] 1609: Az Kewlseo Magyar vtzay palo [Kv; Szám. 12b/IV. 35]. 1647: az poklos utzaban az kuso Várbali hazanal [Mv; EHA]. 1666: Kiüsső (!) alatt [Illyefva Hsz; EHA]. 1720: a felső Mezőre forduloban a külső dorma tetőn a pastos utt mellet (sz) [Alfalu Cs; EHA]. 1770: Külső Liget (sző) . Belső Liget (sző) [Somlyó Sz; EHA]. 1773: Külső Lentse hely nevű helyén (sz) [Szent Simon Cs; EHA]. 1824: Külső Hiuz árok vagy is Szatsvai féle Hegy [Dés; EHA]. 1842: a Nagy orotvány külső ponkja [Bodola Hsz; EHA]. 1863: a Külső főlmező nevű helyen (sz, l) [Nagygalambfva U; EHA].

Szk: ~ *ablak*. 1797: egy külső Ablak Salokáterit bé petsételtém [Mv; Told. 42/1]. 1830: Az oldal szobába két belső ablakjainak nyoltz táblái el hasadozottak külső teli ablakjainak viszont nyoltz táblái onozottak [Kv; Somb. II] * ~ *ajtó*. 1573: hoki kylleb Ment volna az kylseo aytot meg Nitni, latot egi Nergetis az Thornachba [Kv; Tjk III/3. 49]. 1852: A konyha külső Ajtóját meg vasaltam ujonnan [Kv; SLT Vegyes perir. Géng Ádám lak. m. nyil.] * ~ *kapu*. 1597: Az kozeb (!) kapuban az kwlo kapwnak az allia el bomlot wala [Kv; Szám. 7/XIV. 104 Th. Masass sp kezével]. 1774: Szám tarto Uram ki költsolta 'a külső kaput [O.zsákok KK; LLt Vall. 196]. 1849: A' Nagy Udvari lakbol ki menve találatott egy a' nagy kerten keresztül alakított nagy ut egész az külső kapuig, két felőlről Barierral el látva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * ~ *kerék* vízikerek. 1587: az Alpret Molnabol utietwnk egy Malom keouet fel chinaltattuk. Az felseo kwlseo kereket megh chinaltattuk fl. l [Kv; Szám. 3/XXXII. 12]. 1620: Onah Bobes a külső kereketi^a megh czinaltatta [Récsé F; Szád. Stroya Morar (35) feji-jb vall. — "Malomkereket]. 1840: Külső kerekék kereszt fájának valo ki faragott fa l [Km; KmULev. 2 papirosalom] * ~ *udvar*. 1597: A C(om)p(ro)bat hogy eo az Molnos Peter kylseo Vduara kapuiat . . . soha ne(m) wegezett az faluual hogy eo chynallya [UszT 12/131]. 1843: a' jövő héten . . . a' külső Udvar planirozgatásához kívánnék fogni [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenc-hez] * ~ *vár*. 1633: az külső varbanis egi haz helje vala [Mv; MvLt 290. 133a]. 1694: Ez az Közepső Kapu, az belső és külső Varak között levő Udvarnak Kapuja [Kóvár Szt; JHb Inv.] * ~ *vízkerék*. 1637: vagyon három liszteleő malom bel kerekueuel kwlseo viz kerekueuel egygywt [Fog; UF I, 425].

2. felső; care se poartă deasupra; ober, Ober-. **Szk:** ~ *ing*. 1736: Igen viselték azelőtt mind az asszonyok mind az leányok, mind belső kis ingen, mind az külső ingen is sűrűn egészen mindenütt megrakva rézből csinált igen apró, mint egy lence szemnyi islógokat [MetTr 342] * ~ *smizérli* felsőing. 1832: Külső és belső Smizérli hat [HG br. Brukenenthal lev. — A „főre s egyeb apróság öltöztethet valok” között].

3. szk-ban; in konstrukcii; in Wortkonstruktionen: ~ *ház*. a. előlő szoba; cameră din față; Vorderstube/zimmer. 1619: Béhivák Gratianus uramat az külső ház-ból [BTN⁺ 200]. 1790: A Leg Külsőbb Házba Diofa Asztal l [Sv; Ks]. 1825: Első vagy külső haz . . . régen Palota lévén . . . [Szárzapatok Hsz; SzentkZs Conscr.

328]. — b. elülső helyiség; incăpere din față; Vorder-raum. 1679: Serfőző Ház . Vagyon ezen külső házban

Malátás Kád nro 1^a [Uzdiszt Péter K; TL.Bajomi János inv. 137. — ^aFolyt. a fels.] * ~ *palota* elülső terem; sală din față; Vordersaal. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium . . . Az kwlseő kis Palotaban. Aztal uagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 33]. 1710: Künn vala akkor a külső palotában Barcsai [CsH 177] * ~ *pitvar* pridvor din față; Vorderflur/diele. 1656: Ezen hazbol nilik az külseő pitvarra, egy vas sorkon panton forgo, holliagos szegekkel vért tarkan festett bellett ajto [UF II, 128] * ~ *tornácz*; cerdac/pridvor din față; Vordergang/flur. 1725: A' külső Tornáczban Gabonának valo egy rekesz fájaért es Deszkaiért f 2 d. 71 [Kv; Szám. 54/II. 8]. 1774: A külső Tornáczra applicalt 32. deszka [Déva; Ks 73. IV. 10].

4. házon kívüli; din afara locuinței; außerhalb des Hauses liegend | külső gazdaságbeli; din gospodărie; in der äußeren Wirtschaft befindlich. 1587: Az haz zwkseger e es egyeb kwlseo zwksegre walo keolchyegeh [Kv; Szám. 3/XXXIV 11 Zabo György isp.m. kezével]. 1625: Engemet az J hazához fogadott volt enis Vgy Viseltem az ott valo mind kwlseő es belseő gondot a mint illien szegeny legeny ertekem szerezni fogiatkozas nekwl [Uszt 107a]. 1732: Kastal Ur(am) . . . írja . . . hogy . . . minden külső belső dolog Conscribaltassék [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz]. 1824/1826: kedves Feleségem . . . az Házomnak belső, külső terheit szakadatlan fáradozásával az én, és Házom jól létét kieszközlette [Koppánd AF; DobLev. V/1092 Kőkösi Dobolyi István végr.].

Szk: ~ *gazdasági*. 1837: A Cél arányos hasznos, Szükséges külső vagy belső gazdasági önkényes, és szabados építményekben, és elkerülhetetlen javításokban . . . azoknak értéke a ki válto által fordítottassék meg [Dés; BtLt 5].

5. kinti; de din afară; außenliegend, auswärtig. 1586: egy Voxal vegeztek varosul, hogy senkinek az Clastromba, es keo kertbe Ne legie(n) zabad senkit temetnj hane(m) tulajdon chak az Nagy vy kyseo Seoweny kertbe^a [Kv; TankJk I/1. 35. — ^aAz ez évben a Házson-gárdban létesített temetőkertbe]. 1694: az . . . külső és belső Filegoriak(na)k avagi njári házak(na)k sendeljes fedelek . . . ujjitást kívánó [Borberek AF; BFR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. 1725: Az Ház mellett lévő külső Arok ki hányatásáért f: 1 d 02 [Kv; Szám. 54/I. 5].

6. vár- v. városzéli; de la marginea cetății/oraşului; am Rande der Burg/der Stadt liegend/behindlich. 1588: Az keozep kaput a' kilseo torniot Epittessek megh, mert Immar zinte le zakadologh vagion [Kv; TankJk I/1. 75]. 1681: Vajda Hunyad vára. Ennek külső keretese (:amely vár hidgian kívül levő Palanknak-is nevezetik:) mind a negi oldalrol köből rakatott [Vh; VhU 502]. — L. még SKR 246, 300.

Szk: ~ *bástya*. 1662: Haller Gábor majd minden kikeleten, tavaszon, nyáron egy-egy külső reguláris bástyáját a várnak^a megépítteti vala [SKR 319. — ^aA borosjenői várnak] * ~ *kapu*. 1662: A vár külső kapuja és Bethlen-bástya között a külső várban . . . egy sor földházak volnának [SKR 601]. 1694: Arx Keővár Az legalso es külső kapuja eleiben menven ki az Varnak . . . Ezen belől mindgyart van, egy köből rakot Arkocska [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1823-1830: Estvéli 4-5 óra között

beérkeztünk Prága városába, és a külső kapunál passusunkat elkérték [FogE 176] * ~ *palánk*. 1662: Aranyasmedgyesnek városát és vára előtt való külső palánkját is mind fölégette s elpusztította vala^a [SKR 659. — ^aA tatárság]. 1681: Vajda Hunyad vára . . . Ezen külső keretesb(en) levő Epuletek Délről valo Szegelet kö bastyaja az külső Palank(na)k [Vh; VhU 502-5] * ~ *sánc*. 1662: És így a bástyák alá való bemenetelre a külső sáncoktól fogva az egész árkon által . . . szabados passust, menőhelyt csináltak vala [SKR 600]. 1823-1830: Theresienstadt igen kemény erősség, négy kerítése vagyon, ugyanannyi sáncokkal, és így négy kapun kell bemenni, míg a városba behat az ember. A külső sáncban akkor is folyt a víz [FogE 178] * ~ *sorompó*. 1595: Byro vram megh paranchiollia hogy az kewlseo sarampokra zorgalmatosan vigiazwa(n) wgia(n) azon vczabelliek sarral megh thapazzak es illendeo helieken leoweo lykakát hagyyanak raytha . . . eyelys penigh az kewlseo sarampok be tetessenek [Kv; TankJk I/1. 278]. 1662: (A várnak) csak a külső sarampója s gémeje valónak belakotolva [SKR 568] * ~ *szolgálat*. 1662: Török Istvánnak is, ott való jó egy külső szolgálatra való nemes embernek, ki alá a Veres-bástyán a fizetett száz számú szabad legények gondviselésére bízott vala, csak a nyaka bőre alatt menven el a golyóbis, Ravazdi György és András sebesen jöven ki, ugyan Debrecenben megholtak vala [SKR 611] * ~ *várkapu*. 1662: Az árva Rákóczi László udvarbíráját . . . másoknak példájára a külső várkapu bálványára lábbal felakasztatván, a több tisztviselőket . . . Patakra hozták vala [SKR 232].

7. hóstáti, városfalon kívüli, elővárosi; din suburbie; in der Hofstatt befindlich, außerhalb der Burgmauer liegend, vorstädtisch. 1586: valahol kyweol valaky megh haland, azokat az kyseo temető emberek temessek el [Kv; TankJk I/1. 35]. 1597: Az kwlseo drabantoknak az ho pinzesseknek Ez May Nap keztem el az fizetist [Kv; Szám. 7/XIV. 110 Th. Masass sp kezével]. 1604: így vegeztenek eő kegek feleolle, hogy az kewlseo megh eget fel hagiott haz helyeket vonas^a ne vessek [Kv; TankJk I/1. 465. — ^aAdókiróvársra]. 1647: Az Szam vetes legyen az Kwlseő Kapitanok eleőt [Kv; TJK VIII/4. 225]. 1705: mind a' városbéli mind a' Hostátbéli Atyafiak buzgo kegies adakozasokból annyira fel éppült romlásából a' Külső Templom, hogy az Isten szolgálat benne el kezdődhetett [Kv; SRE 94]. 1740: Isten ő szent Felsége 22da et 23tia xbris lött példás és szomorú nagy árviznek violentiája által külső Hidunkat^a egészen, a' belsőt pedig nagj részib(en) el rontotta 's desolálta [Dés; Jk 544a. — ^aDésen közvetlenül a város széle mellett folyó malomárkon volt a belső, a vmivel távolabbi nagy Szamos ágon volt a külső híd]. 1833: (A taligást) külső nagy Vizi Malmakra vecturáztattyuk [Torda; TLt Praes. ir. 1534]. 1839: A ujjanon építendő Külső templom építésére 25 Fl [Kv; ACSzám. 131]. — L. még SKR 451-2, 493.

8. külsőségbeli; care se găsește în cîmp/hotarul satului; in der Flur befindlich. 1573: Ieot volt oda kalachsitene Mely Nap meg holt Zitane . . . Es Tyltotta Biro pechetewel Mind kyseo Belseo Marhaiat mygen az Eowe meg leszen [Kv; TJK III/3. 240 Borbara Eotthues Antal-ne vall.]. 1596: Viczey Anna azzony az gyermek hazat, es kewlseo cőreőksegit birya [Kv; RDL I. 65]. 1650: minden kilseő belseő hova tartozando Szanto földei [Gyszm; LLt Fasc. 69]. 1756: Munker Márton Uram

Lenardot tsak imigy amugy tractalta, külső munkára a' mikor minek ideje volt el hajtotta [Mv; Told. 16/42]. 1810: Brie Von 'Sellér. Belső Tehettsége Örök kettő ... Külső Tehettségei. Szántó Földök ... Kaszálok [Kisjenő SzD; Ks 77/20 Conscr.]. 1871: (A) külső kaszálo birtokot . kételenítetik el adová teni [Szováta MT; Bereczki József lev.].

Szk: ~ *alloidialis hely* külsőségbeli földesúri birtok, *ek* majorságföld. 1763: ad Faciem Loci ki menvén elsőben is az belső Nehai Lippai András örökös Sessioját ki járván, kimutogatván, . . . nem külömben az külső alloidialis helyeketis barazdáról barazdára ki mutogatván hánny veka Ferüek, kik szomszédságokban légyenek [A.detrehem TA; Born. IX. 44] * ~ *appertinencia* kb. külsőségbeli ingatlan-tartozék. 1690: ezen örökseget . . . veve meg külső pertinentiák nélkül Kovasznai Iános Pap Uramut [Makfva MT; DLev. 3. XXXIA. 25]. 1827: bir . . . az Exponens aszszony itt a faluban . . . két minden külső appertinentiák nélkül való belső telkeket [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 6 Boros Mihály (43) zs. vall.] * ~ *birodalom*. 1766/1800: Enis a' Harasztkeréki Jozsagomat azutánn járandó minden nével nevezendő külső Birodalmimat . . . hagyom . . . fogadatt Fiamnak Tutoramnak Osvath Ferentznek [Harasztkerék MT; Told. 30]. 1809: az Havasali Falukbeli belső s külső Birodalmi [Nyárádsztlészló MT; Sár.] * ~ *birtok*. 1814: zallogosítatát külső birtakán [uo.; Sár.] 1871: mű eladgyuk egy Darabotska külső haszony vehetetlen birtokunkott [Szováta MT; Bereczki József lev.] * ~ *föld*. 1592 k.: az teob kwlseo feoldeket eo magok kbozeot eo magok Limitaltak [UszT]. 1631: kyseő feoldekert nem adának [Szentgyörgy Cs; IB] * ~ *gazdaság*. 1826: Nehai Dobollyi István Ur . . . magával is joltehetetlen lévén, mind a belső, mind a külső Gazdaságot . . . a Felesége fojtatta [Ne; DobLev. V/1114. 6a]. 1836: Mihály . . . a külső gazdaságot is . . . közösen viszi [Szentimre MT; BalLev.] * ~ *ház*. 1850: Az also Berekbeli külső ház gömbelyég fenyő fábol van építve [Gyéressztkirály TA; DE 5] * ~ *jó*. 1607: vet volt . . . egy Lofeo hazat hozza tartozando mind kwlseo es belseo . . . iawaiwal es eoreoksegiuel egyetemben [Berz. 8. 72/27]. 1651: huiatanak minket . . . , hogy néhai ugyan Szent Egyedi Deak Istuan Vramtol marat minden . . . ingo bingo belseő es külső jokat . . . fel osztanánk [Szentegyed SzD; WassLt]. 1696: az Nehai Üdvezült Ur Tekentes Nemzetes Bethleni Bethlen Elek Urnak it Bethlen Varaban es Hozza Tartozando Jozsagban minden Fele külső es Belső Java [Bethlen SzD; BK]. 1831: Béli Antal Ur bizonyos Nyieni s ahoz tartozo belső es külső fekvő Jovai [Keresztvár Hsz; EHA] * ~ *jószág*. 1684: contraháltanak uolt kglmek precise az Kaszony Pal Deak Uram magha tulaydon Kaszonszkei Imperfalui eostól maradot külső es belső joszaga felől [Impér-fva Cs; BCs]. 1798: én bizony nem tudam . . . külső Jozsagais ma mennyi maradatt nem tudom [Komjátszeg TA; Pk 7] * ~ *örökség* külsőségbeli jószág. 1820: Mü, kiknek egyforma külső örökségeink vagynak, hetenként két két napi szolgáltatot tesszünk . . . négy vagy két ökörrel czimborába, vagy pedig gyalogszerbe [Km; KmU-Lev. 1] * ~ *porció* külsőségbeli részjószág. 1612: Keopcezy Janosnak valaminemő kilseő belseő porcioja es Jussa Maros szent Geörgj hatarban Maroszekben volna [BálLt 54]. 1804: perlette az irt Deficiensnek holtával

maradott belső külső portiot hozzátartozandókkal [Ne; DobLev. IV/878].

9. szélső; lateral, care este la margine; äußere. 1718: ugia(n) azon Lábban Kosa Máte földé féle . . . ennek az Külső része is őš földből áll [Szentmihály Cs; Borb. II Kosa Péter (65) pp vall.]. 1801: a' nagy völgybeli Szöllők külső gyepeje mellett fel, vagy le járó út [Sövényfva KK; EHA]. 1811: A' völgy teteire négy sor fát ültettem A' külső sor Dió, Barkotza 's Gesztenye [ÁrÉ 46].

10. máshonnan/hova való; din altá parte, de altundeva; von anderswo stammend. 1585: Maradek peter vallia . . . Lattam hogy kwlseo idegenek haltak Nala [Kv; TJK IV/1. 491. — "Mészáros Mártonnénál]. 1597: kwlseo tanukat allassanak jeoweo zekre [UszT 12/121]. 1671: Ha kik penigh akar Kalmarok, akar más rendbeliek, külseo es elado sarukat hoznanak be . . . arestalhassak, es el vennj tartozzanak [Kv; KvLt Céhir. I. 17]. 1682: ez Hazaban ab antiquo soha szokas nem volt, hogy külső szolgabirak, Nemes emberek hozanak Divisor Uraimek eleib(en) instructiot, vagy allegatiot [Kv; RDL I. 161]. 1737: mostani Borbirák Atyánkfiai Conscribállyák mennyire való Dési Borok találtathatnak, és mennyi külső Borok, és reveideállyák ha az idegen Borok Hordói bélyegesek; vagj nem? [Dés; Jk 468b]. 1781: ha pedig valami gonosszágban, tolvajságban vagy egyéb roszbán járni találtatik valaki . . . ha külső idegen lesz, a' Nemes Vármegye Tisztyeinek által adattassék [Torockó; TLev. 2/5]. 1808/1809: (A) szalonnát . . . ő nem adja el itt, mert inkább adja más idegen külső embereknek [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. 1823-1830: (Az univerzitásbeliek ha Göttingán kívül perelnek, akkor fizetnek úgy a külső perlekődők is az Academicus Senatumnak [FogE 232]. — L. még AC 170, 269; CC 84; RSzF 269; SzO VI, 74.

Szk: ~ *ember*. 1671: kwlseo emberek bírua(n) Desen eőreoksegheket . . . Az illyenek tartozzanak, az ollyon eőreokseghekreől szolgálni, az szwkseghnek idein; Auagy állitson Soldost rolla [Dés; Borb. I egy-i bizottság jel.]. 1768: Akiknek molnároknak vagy külső embereknek — tehenyek vagyon az csordában, azok bikabért tartoznak adni [Oroszfalu Hsz; RSzF 178] * ~ *poszessor*. 1763: Szentkereszti Samuel . . . a' külső Possessorok(na)k is a' kik soha nem nevelték, nem örzötték a' falút bajaiba, s Törvényeibe nem segítették azok(na)k is mindenb(en) részt akart adni [Zágon Hsz; Szentk. Fr. Domokos (57) pp vall.]. 1815: hirt sok tőrsőkos és gazda embereknek sem külső Possessoroknak nem adtanak [Sóvárád MT; LLt 88/12]. — L. még RSzF 187.

11. külföldi/országi; străin, de peste hotare, din străinătate; ausländisch. 1597: az Georeogeoket es egieb kwlseo kereskedeoket harmad napnal touab it nem akarnak az Aros vrain zenwedny [Kv; TanJk I/1. 294]. 1614: Menniucl nehezeb . . . az nem czia kwlseo ellensegekteol keorniwl uetetet, es giakran megh rontatot, hanem beliwl eonen magaban felhaborodot orzagokat gubernálni [Ks 87 egy-i végzés]. 1615: sem faratsagunkat, keoltsegwnket nem szantuk, hogj az kwlseo Hatalmas Fejedelmeknelis Orzagunknak kedues allando bekessegett, szerezhesswnk [Gyf; Törzs. fej-i rend. Uszhez]. 1677: semmi követseget . . . Gubernator Urunk ő Nagysága és Tanácsok hire nélkül ő Felsege ne hallyon, és választ semmi külső Fejedelmeknek ne adgyon [AC

23]. 1769: keményen parantsallya eo Felsege Hogy Nemes Magyar Erdély és Német Országokba külső Tot és Horváth könyveket Passualis nélkül bé vinni senki ne bátorkodgyék [UszLt XIII. 97]. 1796: ök^a eleitől fogva más külső Nemzeteknek tartattak, és hasonlok a' Szászokhoz [Mv; TLev. 5/16 Transm. 23 tábl. — ^aA torockóiak]. 1823-1830: Elkezdődik pedig egyszer, hogy amely külső emberek pántlikába tekert haját, úgynevezett copfot viseltek, nagyobb kommoditásért elől a fejük tetején több lenyíratk az hajukat, ezt dupának nevezték [FogE 108]. — L. még CsH 167; KemI. 346; KemÖn. 189, 425; MetTr 425; SKr 293.

Szk: ~ mester. 1589/XVII. sz. eleje: az Legeny rend ez Varasbol el mehet . idegen mesterekhez, országokat járhat az tudomány kedueert, igaz hellieken, kwlseo mestereknél szolgálhat tisztsegesen [Kv; KómcArt. 7-8].

12. kül-; extern; Aus-, Außen-, auswärtig. **Szk:** ~ földi más helyről/helységből való. 1829: én a külső földieknek Borviz tsorgatásokra voltam rendeltetve [Bor-szék Cs; LLt] * ~ ország. 1657: ha recusálom^a, nagyságtoknak fognak valakik olyat mondani, hogy az külső nemzetekkel és országokkal való nagyságod erősödését valami mala intentione nem akarom [KemÖn. 309. — ^aA románsággal való konfederációt]. 1805: az Zállago-sitto Báro ur külső országban lakik [Usz; Hr] * ~ országbeli. 1623: mind a kulseo orzagbelik es mjnd ezen három zekbeliek, ha mit kereskedesnek es vasarlasnak okaert behoztak zabadosan arulhattak [HSzj kereskedés al.]. 1662: Udvarát^a pedig szakadatlanul külső országokbéli nagy úri és főrendek gyermeki is nagyon tartották [SKr 126. — ^aA Bethlen Gáborét] * ~ ország. 1813: a' külső országai Académiákra szándékozó Ifjak ... neveiket a' Mlgos Fő consistoriumnak fel jelentsem [Ne; NyIrK XII, 139]. 1815: Körösi Sándor^a a' külső országai Academiákra passualtatott [Kv; i.h. — ^aKörösi Csoma Sándor] * ~ város. 1662: a csúnya kegyetlen pusztító nép . az egész nagy rakott épületű külső-belső várost porrá és hamuvá tevék [SKr 439]. 1825: Brigit-tenau nevű Betsi Hostátban (:Külső Városba:) [DLT 543 nyomt. kl].

13. világi; lumesc; weltlich. 1631: ezennis eőreőkke aldóm eő szent felseghenek szent neuet, hagi engemet kegyelmessegebeol nem tsak ep elmeuel es testel adót ez vilagra, hanem az felett külseő iouaiualis [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 1]. 1677: Az Oláh Püspökök, Esperestek, és Papok a' visitalásnak idején a' külső Tiszteknék hivatalyokban magokat ne elegyítsék . külső dolgokat ne igazgassanak, executiokat affélékről ne tegyenek, hanem visitalyák csak a' magok Papjait, és Deákjait, Beszerikájokat [AC 14]. 1704: a generális parancsolatjából mind paterekre, mind szász papokra ráizentek, hogy hagyjanak békét a külső dolgoknak, azt ne egyelítsék a prédikációra [WIN I, 115]. 1723: minthogy a magzatokban propagalodik az Isten Háza, mint a külső vezendő jobban a mik (!) marad hadjak edes magzatoknak [Kv; KvRLt VII. 19].

Szk: ~ rend. 1677: meg-kivántatik az-is, hogy azon Collegiumnak mind külső és belső állapottyára, mind az Ecclesiái Statusból, s' mind pedig külső rendekből bizonyos fő Inspectorok állattassanak, kik az Orthodox Fejedelmek után vigyázzanak a' Collegium derekasb állapottyára [AC 17]. 1710: új Curatorok választattak ...

új mint a belső rendből Curatornak Tiszteletes Sóós Ferencz uram^a a Külső rendről pedig Nemzets Keczei Samuel ur(am) [Kv; SRE 114. — ^aAz eklézsia egyik lel-késze].

14. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~ bíró (erdélyi) úriszéki bíró; jude al forului dominal; Richter des (siebenbürgischen) Patrimonialgerichts. 1607: Deliberatum. Miért hogy az Also, auagy kwlseő biro eleőt nem excipialt, se(m) ne(m) appellalt az J: Jmar az felseo zeken semmit hozza az eő Actioyához sine dicendi facultate, per nouas adductas allegaciones, et responsiones, nem annectalhatt [Torda; TJkT I. 20] * ~ ember világi tisztségviselő; functionar laic; weltlicher Dignitar. 1710: Azért^a csak haszontalan dolog volna a külső embereket büntetni, sőt inkább a büntetést azok a papok^b érdemlenék^c [CsH 95. — ^aA császárellenes magyarországi rebellióért. A magyar ref. és ev. papok. 1674-re von. feljegyzés]. 1823-1830: báró Jósika Antal ... előbb jezsuita volt, s ezeknek elosztattatásokkal lett külső ember^d [FogE 92. — ^aA districtualis tábla praesese] * ~ fórum úriszék; for dominal; Patrimonialgericht, Herrentag. 1644: nem tudatik mi okból az ő felesege tölle el ment ... ha szinten haza Jőne is, melleje nem fogadna; hanem tölle absolutiot kiua(n) Deliberatu(m). Tudgia hol vagion mennien utanna es az külseő forumo(n) persequallia hitőtlen el hagyasaert [SzJk 61]. 1690: Gyergyai Annok ... Férje ellen . divortiumot kíván mint paráznatul. Deliberatum. A sz: Szék nyilván láttya Fejér Péternek latorságát, de . nem procedal addigh . migh a' Tisztek a' külső forumon el nem igazittyák [i.h. 245] * ~ hivatal világi hivatal; functie laică; weltliches Amt. 1769: Meg határozta kegyelmesen Felseges Aszszonyunk hogy három esztendő(n)k el te-lése után senki külső hivatalokra fel nem vetettetik, hanem ha az ő Felsege orszagaib(an) lévő Akadémiákon a Tudományokat el végezi [UszLt XIII. 97] * ~ kurátor világi gondnok; epitrop laic; weltlicher Kurator. 1708: Belső Curator Ura(m) ő kglme, Külső Curator Uramékkal edgjütt az T. Ekklesia hasznát néző dolgokban, ő kglmek is viszontag ő kglmével edgjütt edgjet értse-nék, es edgjütt percipiallyanak s erogallyanak [Kv; SRE 107] * ~ magisztrátus világi hatóság; autoritate laică; weltliche Behörde. 1646: az ollian Causa Diuorty most az szent szeken nem agitaltatik azért . remittaltatik az kulseő Forumra őt (!) agitaltassek a hol illik az külseő Magistratusok eleőt [SzJk 64]. 1671: Azzal az jussal ne(m) elhet az Incta, mellyel az teőb indubitata Ecclesiastica personák szokta(na)k élni, mint hagi külső magistratusnak bottia alatt, ez varosi territoriumon az városnak ussával fructussával elődik [Kv; TJk XI/1. 165]. 1795: meg kívanyuk hogy az Alperesek eő kegyelmek, el károsodott marháinkat vagy Lábán elő adják vagy pedig azoknak árokat meg fizessék gonosz-ságokért pedig az Külső megistratussal transcribaltassanak [Msz; MbK 104] * ~ szék a. úriszék; for dominal; Herrentag. 1608: Deliberatum. Miért hogy az kulseo szeken nem Excipialt az zekre be hozot relatoriahoz semmit sem annectalhatt [Torda; TJkT I. 27]. — b. ? más törvényhatóságbeli/saját törvényhatóságon kívüli szék; for din alt municipiu/din altá unitate teritorială autonomă; Stuhl/Stelle aus einer anderen/außer der eigenen Munizipalbehörde. 1667: Dali Miklos es Nagi Istvan ... az Kirali Birotol Tilalomra törvent kerenek, es szo-

kot jussát az Kirali Birá(na)k megh advan első szekre el Tiltá(na)k, de, külső avagi belseő szek legiene azt nem aperiáltak [Asz; Borb. I] * ~ *szolgálat* a. úrdolga, robot; robotá, slujbá; Frondienst/arbeit. 1666/1681: Igy ertvén Sztojka Istvan es Felesegehez ... valo joakaromat praespecificalt hazanak is Uri joakaratombul megh nemessitést Semmi nevel nevezendő külső avagy paraszti szolgálattal, postalkodas, dözma es kilenczed adasra erőltetni semmi p(rae)textus alatt megh ne merészellyek [VhU 361 Zolyomi Miklós ad.lev.]. — b. ? (házon kívüli) gazdasági cselédi szolgálat; slujbá servitorească externă; Dienst des Ackerknechts außerhalb des Hauses. 1781 k.: Mind a' belseőbb mind a' külsőbb Szolgálatra valónak pedig légyenek fizetések e' szerint: ... a' palotás inasoknak 15 forint a' külsőbb Tselédeknek pedig tíz forint [Told. 27] * ~ *tiszt* törvényhatósági tisztviselő; dregátor municipal; Munizipaldignitar. 1689: Darna Mihály mivel nyilvánvaló hamis hitű parazna Feleségével Ballo Anokkal post separationem cohabitált, és magát paráznavá tőtte, Tetczett a' sz: Széknek, hogy Darna Mihály Ur(am) excommunicaltassék, és a' sz: Társaságtól^a relegaltassék, a' Felesége és maga dolgát penig a' külső Tisztek előtt igazittassa [SzJk 241. — ^aA papságból, papi testületből]. 1780/1804: valameddig akár mely Causa Torotzkai Birák előtt foly minden processusokba, mellyek Bányáról, Kohokról vagy Verőkről lesznek a' familia és ordinarie a' Torotzkai Biró petségje jével élyen a Peres nem külömben addig olyan Casusokban külső Tisztekkel Ass(ess)orokkal semmi némű Literale Instrumentumokat senki ne expedáltasson [Torockó; TLev. 40–1]. — L. még AC 14 * ~ *tisztviselő* 'ua.; idem' 1847: nem tartván az elfogatástól, sőt inkább azt gondoltam, hogy ha szinte a külső tisztviselők el akarnának is fogni, azt fogja mondani mint belseő hivatal viselő főpap, hogy az én ítéltem alatt ne történjen [VKp 156 Varga Katalin kezével] * ~ *törvény* a. úriszék; for dominal; Herrentag. 1607: J. replicat Az hol Azt mongya hogy az kwlseo teórúenyben az bizonsagoknak mind helt Attam, heltt Attanak az en teórúeny teweoyom [Torda; TJkT I. 20]. — b. úriszéki ítélet; sentință dată de un for dominal; Urteil des Herrentags. 1628: 12 eztendeoteol fogua birta az mi Jobbagiunk az ki benne lakot, az en Erdeomót, Zantofeoldemet elte, en hatalmom alatt uolt, az en Jobbagim semmi potentian ninchenek, mert az az Jobbagis en zamo(m)ra volt s vagio(n) mostis az ki benne lakik, es igi az kwlseo teorueny in vigore maradhat [uo.; i.h.].

15. kinn való; extern, exterior; auswärtig, draußen (befindlich). 1670: Az vármegyéből is leszen 150 gyalog s 50 lovas, az ki kinn vigyáz Most is én csak kinn laktam, úgy vigyázhattam jobban az külső dolgokra [TML V, 70 Teleki Mihály Naláczai Istvánhoz]. 1679/1681: (A főporkolab) magát a külső dolgok(ba)^a ne elegyicze [Vh; VhU 667. — ^aA vár biztonságán kívüli, gazdasági ügyekbe].

16. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen. ~ *cselekedet* külsőleges/látszatra való cselekedet; faptă prin care se pot salva aparențele; äußerliche Tat. 1661: öfelségének mindenekben engedelmes szolgálai leszünk és noha külsőképpen az töröknek adózással s egyéb külső cselekedetünkkel oda is engedelmességet kell mutatnunk, de szívünk mindenkor öfelségénél léssen [KemI. 345] * ~ *pompásság* színlelt pompásság;

pompá/strălucire aparentă; Scheinprunkhaftigkeit/pomp. 1636: A' Pápa részegítő borának arulói ... hogy az igaz vallást a' külső pompásságról és gyönyörűségről bősülő ítéletlen embereket reá hitegethessék ... műsikásokat ... tartanak, az kiknek szű gyönyörköd-tető zengedezések miatt az balgatag emberek az sok hiuságos emberi leleményekkel meg trágyázott babonákra futnak [ÖGr Aj.] * ~ *solemnitás* kb. formális külsőség; formalitate pură; formelle Äußerlichkeit. 1826: azon esketés mind belseő mind külső Solemnitására nézve a fel fedezett okokból bizonyitto erővel nem bírván cassáltassék [Ne; DobLev. V/1114. 10a].

◇ *Szk*: ~ *áer* szabad levegő; aer liber; freie Luft. 1778: tsak a' hideg szél a' beteget ne érje, mert a' meg fázás is veszedelmes, annnyival inkább a külső hideg aerre ki vinni [MvÁlt Mátyus, ConsSan. gub.]. 1824: beteg embernek a' Tavasz külső Aer nem használ [Hosszútele AF; DobLev. V/1084. 1b ifj. Dobolyi Sigmund kezével] * ~ *büntetés*. a. testi büntetés; pedeapsă corporală; körperliche Strafe. 1662: (Isten) amelly nemzetséget meg akar büntetni, annak egy ideig ugyan eszt is el szokta venni, hogy látván ne lássanak, hallván ne halljanak, értvén ne értsenek s érthessenek, és így az ellenek rendeltetett külső büntetés rajtok végbemehessen [SKr 343]. — b. világi büntetés; pedeapsă, amendă; weltliche Strafe. 1677: Mind Visitationak idején, s' mind egyébkor az Egyházi rendek a' Szegénységet ne taxálják, multtallyak, egyébirtant az efféle külső büntetéseknek rendi nem az ő kegyelmek hivatallyát illetvén [AC 10]. — L. még AC 14, 15 * ~ *jel* kézzelfogható/látható jel; semn palpabil; faßbares/sichtbares Zeichen. 1634: Erdely Istvan eo kegyemehez valo belseo szwbeli affectusomnak kwlseo jelet akaruan declaralni, hattam eo kegemnek az en kis Hebenum fabol chinalt, Romabol hozott Reliquiaimat [WassLtt 73/1 Vass János végr.]. 1666: jó ideje szándékozik az én kegyelmes uram ő nagysága, hogy Nagyságod udvarlására böcsülletes szolgáját küldhesse, kedveskedő jó akaratjának külső jelével [TML III, 586 Teleki Mihály Csáki Ferenchez] * ~ *jó anyagi jó*; bunuri materiale; materielles Gut. 1658: Itt azt beszélük némely emberek, hogy ők inkább adnak az töröknek adót, sem mint az németnek, mert az német ötlet lelkében háborgatja, de az török csak külső jóvalban [TML I, 275 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * ~ *mesterséget folytat* gazdálkodik; a gospodări; wirtschaften. 1763: Nagy Sámuel Angyalosi mester nem tanit hanem inkább külső mesterséget folytat [Szemerja Hsz; HSzjP] * ~ *nemesség* városon kívül lakó nemesség; nobilimea care locuieşte în afara oraşelor; außerhalb der Stadt wohnender Adel. 1671: (A) Tisztek magát-is a' Debitort meg-foghassák ... Ha penig az Debitorok deficiáltak volna, azokra szállyon az adós-ság, kikre az Debitornak javai szállottanak, valamint a' külső Nemesség és egyéb rendek-is adosságokat ez Articulunk vigorával extorqueallyák a' városi rendeken, ugy azok-is meg-vehessék a' Nemesi és más állapotbéli rendeken [CC 77] * ~ *rend* városon kívüli/városi kiváltságokkal nem rendelkező rend; populația din afara oraşelor/care nu are privilegiul oraşenilor; über Vorrechte außerhalb der Stadt/in der Stadt nicht verfügender Stand. 1603: lattyak eo kgmek egez varosul az hazassagoknak kywaltkeppen az keolseo rendek miat valo nagy abususat [Kv; TanJk I/1. 434]. 1660 k.: it Colosvá-

rat mind ennek az Városnak lakosi s mind külső rendek vadnak [BLt]. 1677: ha valaki az ő adóssát az elég-tétel-re nem vihetné külömben, competens Birája eleiben idézze ... a' Birák mindgyárt elég-tételt szolgáltatassanak az adósságot kereső félnek ... Ez igazításnak modgya néz a' külső rendekre, egyébiránt a' Városoknak és Szász Székes helyeknek lakosi, élyenek a' magok eddig valo privilegiumokkal magok között, és törvényekkel [AC 180] * ~ szabadság függetlenség; independentia; Unabhängigkeit. 1657: Bocskai ... állatta helyben Magyar-és Erdélyországnak mind külső, s mind belső szabadságit [KemÖn. 26] * ~ színnel látszólag; aparent; scheinbar. 1780: ezek ... külső színnel erős Argumentumok, melyekre nyertekis jó resolútiót [Torockó; TLev. 9/16] * ~ teherviselés városon kívüli teherviselés; obligatie/prestapje in afara oraşului; Lastenträger außerhalb der Stadt. 1712: az Nemes Varos(na)k semmi külső tereh viselésének hordozásával ne(m) tartozoz(m) [Kv; Pk 6] * ~ vármegyei tisztjei a városon kívüli/vármegyei tisztségek; functionarii judeţului/din afara oraşului; Diognitare außerhalb der Stadt/im Kreis. 1786: Az előtt az Város szokot volt venni Számat az Biraktól, hanem már mostan ... az külső Nemes Vármegyei Tiszteire ment az Szám vételek [Torockó; TLev. 4/13. 19].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivisch gebraucht. 1. vmi kívül levő (dolog/vagyon-tárgy); (lucru/bun material) care se află in exterior/afara a ceva; außerhalb einer Sache befindlich (Ding/Besitzstück). 1699: Vagyon az Udvarháznak két udvara melly(ne)k a külsőjén kezdettük elsőbennis munkánkat [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1744: A belső Pinczébe edgy Ajtó helyvel választodik meg a külsőtől [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1747: találtnak két Kő házak Ezek közül a külsőben tanáltnak katona Fogasok 3 A Belsőben pedig katona Fogas 2 Karos Fogasoska 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIb]. 1765: also fálu végen a külső félén a' belső betűjen az Ut, a' külsőn Isák György vicinitásokban [Kissolyos U; Márkos lev.].

2. határbeli ingatlan/jószág (a belsőségbeli telek tartozéka); pámtinturile din hotarul satului; Liegenschaft/Gut in der Flur/Feldmark (Appertinenzien der Gewanne). 1606: az az haz küs faludba(n) mind hozza tartozza(n)do iozagual mind belsőkel, s külsőkel enge(m) ugi illet, mint eő kegielmet [UszT 20/47]. 1630: Ada ... Pettkj Farkas Ur(am) . Pettkne(n) levő iobbágit Cum omnibus pertinentys külsőkel es belsőkel Pettkj István Ur(am)nak [Ks 67. 46. 24a. — "Petek U]. 1652: az Feleseghemmel együtt kerestük az mi kevés bonumunk vagyon mind belsők es külsők az mi marad mind külsőket es belsőket Inghokat es Ingtalanokat (!) hagyok az en kedves hwtős Feleseghemnek Makai Balasi Annának [Kv; RDL I. 139]. 1767: ezen belső^a után tudok külsőket [Tasnád Sz; Hr 11. — "Belsőség, belső telek]. 1772: Lévén egy Jóság Verebesben külsővel edgyüt [Hr 9/7. — "Cs]. 1793: volt itten egy ben valo pusztá Jóságá külsővel edgyütt [Kisilley MT; TSb 51]. 1800: minden szolgáló Ember fizet ... a küssőkért ... Egy véka férőjü földre egy garast [Bikszád Hsz; HG Conscr. 81]. 1850: Sziminnak Mitruj ... Kozma Iuon ... Kozma Irimia Nincs semmi külsőjek [Bács K; KmULev. 3]. 1857: Nyágyul András ... elment a' bir-

tokbol s birtoka aloldizalodott — a Telek pusztá. Pásztor András — ennek külsője aloldizalodott a' belsőbe benne lakik [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. — L. még AC 144; RSzF 232, 243; VKp 132.

3. előlő szobalakó; persoană care locuieşte in camera din faţă; Bewohner des Vorderzimmers. 1688: Külső Házaimnal vadnak hat szállóim, a belsőt soval fával gyertyával tartom, a külsőketis kénáltam velle, de el nem vötték, hanem mégis pénzés fát kel mindenkor számokra vitetnem [Kv; UtI].

4. hóstáti/városfalon kívüli/elővárosi személy; persoană care locuieşte in suburbie; außerhalb der Hofstatt/Burgmauer/in der Vorstadt wohnende Person. 1597: Ha ky penigh az Mezaros Vraim mind kewlseok belseok keozzewl ez vegezes ellen barmat laban el adna, ... az el adot marhanak az arraval bewntettesek [Kv; TanJk I/1. 301]. 1621: 24. April ... az hidon^a alol az Vtakat, czinaltattuk es teolteottuk meg Viulag az magiar Vczajakal az kulseokel [Kv; Szám. 15b/VIII. 11. — "A Nádas alsó hídján]. 1782/1799: A' Külsőkis^a kezdték a' Sertés Husokot darabjában árulni [Torockó; TLev. 3/16 Transm. 343. — "A hóstáti/külvárosi mészárosok].

5. máshonnan/hova való ember; persoană din alte parte; Mensch von anderswoher. 1597: Palfalúiak feleöll ieott szo be hogy az sora iaroknak az ky ereztett helyekreöl marhaiokot be haitai holott az eleott Regennis ki erezteő helyek voltak olyan helyekreöl sem kyleoknek sem pedig az Korondiának marhaiokot ne haitogassuk [UszT 12/97]. 1671: Ismet senki, vagy külseo, vagy ennek az Varosnak lakossa, ... masun(n)at ebben az Varosb(an) nyeresegre, sarukat el adni be ne hozzo(n) (ki véven az szabad sokadalmok(na)k napjait) [Kv; KvLt Cehir. I. 17] Minden sokadalmokban külsőknek meg-engedetett az adás és vevés [CC 83]. 1740: külsőknekis megengedetetik, szalonnat bé hozni és fonttal árulni [Dés; Jk 536a]. 1782/1799: eleitől fogva usuban volt közöttünk hogy Szombati Vásárokra Szalonnat, Fadgyut szőrös bocskor, Sertés hust, darabjában bé hozzanak a' külsők, 's fontalis adhassák [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 356]. — L. még RSzF 157.

6. külföldi ember; străin(ă); Ausländer. 1677: Rezek ez Országbol valo ki-vitele szabados: De az Haza fiainak a' külsőktől, pénzek le-tévén, mindenütt szabados magokhoz venni [AC 267].

7. külföldi ellenség; inamicul străin/din străinatate; ausländischer Feind. 1542: Azt jól erthy k., hog en wg erthem az mw porkolabynkthol az wraynkthol, hog azon ewk meg eskewtthek, hog ha kewol walo ellensege lenne az haznak, ewk kethfelol walo ellensege lenne az haznak. ewk kethfelol walo ellensege nem wyslenenek gondoth hanem chak az kewlsewre [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához, Fogaras vára urához].

8. 1851: Anikó a' főző el fog menni helyette mást fogattak külső még nintsen [Kv; Pk 6].

Ha. 1574: kylseo [Kv; TanJk V/3. 104a]. 1584: kewlseo [Kv; PolgK 9]. 1589: kilseo [Kv; TanJk I/1. 107]. 1590: keölseo [Km; GyU 13]. 1606: kilseo [UszT 20/74 Brúltanus (!) Zabo de Orozhegi (50) lib. vall.]. 1609: kylseo [i.h. 20/349]. 1651: keolseo [Szászcego SzD; JHBK XIX/26].

külsőképpen 1. látszólag, színleg; aparent; scheinbar, anscheinend. 1657: (A fejedelem) ha római császárral való szövetsége végbenmehet vala, igen szornjúhozza vala az pogányság ellen való hadakozást, noha külsőképpen igen színezett és kereste kedveket [KemÖn. 58]. 1661: öfelségének mindenkben engedelmes szolgálai leszünk minden igazsággal, és noha külsőképpen az töröknek leszünk alája vetettek, és . . . oda is engedelmesseget kell mutatnunk, de szívünk mindenkor öfelségénél leszen [Kemlr. 345]. 1710: Teleki azért külsőképpen azt tétetvén, hogy mindeniknek igaz barátja, serénységihez képest hol egyiket, hol a másikat mind az udvarnál, mind házoknál gyakorta meglátogatja, oly okoson mindazáltal, hogy egyik is esziben nem venné, amit akarna [CsH 110]. 1786: a' kik külsőképpen jobb gazdáknak láttatnak is, szűk állapotban lenni vélek való Conversatiobol tapasztalom [Torockó; TLev. 4/13. 55]. — L. még BÖn. 720; CsH 387; KemÖn. 115.

2. külsőleg; extern; äußerlich. 1664: Az doctor jegyzésben irt holmit, az kivel külsőképen orvosoltathatja magát [TML III, 176 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

3. láthatólag; mai cu seamă, vizibil; sichtbar. 1631: Ha kwlemben czelekednenek, tehat Istennek rettenetes sulios atka szallion reaiok. Külseő keppen is ezekteől az ioszagoktól wressek legyenek [Teremi KK; JHb XXI/1. 8 Sükösd György végr.].

külsőleg láthatólag; vizibil; sichtbar. 1848: Régota tapasztaltuk, hogy a' dajkának kevés a' teje, a' gyermekek étkez, és sokszor nem kap annyit, mennyi neki kellene szóval kinlódik, — noha külsőleg a' gyermekem semmi kutyánás nem volt észrevehető [Kv; Pk 7].

külsőszoba előszó szoba; cameră din față; Vorderzimmer. 1849: a' Tiszti kül szabában . . . A' padlásan függő egy stélácsi. 13 darab nagyobb és kisebb rajta lévő üveg Czilinderekkel, — melyekben jó Etzetek vannak [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

? **külter** 1666: Ozdi Peter Uram ó kglme . . . Szabadon lako egy Jobban Marton nevű Ifiu nőtelen Jobbaga . . . külter volt az Görgeny Varb(an) [Gálfa MT; Berz.].

külü l. kölyü

külvaló kintlevő, használatban levő; care este uzitat/în folosință; im Gebrauch befindlich. 1620: vagyon szép ezüst mivünk és egyéb valamennyi aranyunk, tallérunk is, azzmellert kül való apróságaink is [BTN² 422]. — Vö. a *külváló* címszóval.

külvár külső vár; cetate de apărare; Vorburg. 1846: a' Meggyesi külvárban lakó [DLt 281 nyomt. kl]. — Vö. a *külső l. l.* ~ *vár* szk-tal.

künn l. kinn

künting l. könting

küpi l. köpi

kürt 1. goarnă, corn; (Signal)Horn. 1636: vagy mint az Molochnak gyermekikkel áldozók tselekesznek vala, kürtöt kell funiok, s dobót kell zörgetnie [ÖGR Aj.]. 1807: kürtet csináltak és azzal adnak hírt hogy lopni mennyenek [Mészö TA; EMLt Mészöi lev.].

Szk: *székely* ~. XIX. sz. m. f.: Ne felejtse el házadat Édes szülőanyádat A székejkürtnek szavára Induj egyre a csatára^a [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — ^aTánczó] * *tengeri csiga* ~. 1804: Egy meg ezüstezett Tengeri Csiga Kürt [Hosszútelke AF; Kath.].

2. 1697: Jöt(t)em Jákóhalmára, it(t) az Lehel kürt-(j)ét m(e)gh fu(j)tam m(e)gh pirongatám a város bíráját, azután job(b) ember volt [AIN 145–6].

3. kályhacső; burlan, urloi; Ofenrohr. 1589: Az megh neüszet kamaraba(n) chynaltatunk egy wy kemenczet Egy Eoreg kürtet vettünk p(ro) f. — d. 32 [Kv; Szám. 4/IX. 19]. 1747: a Tisztarto uram mostani lakó Házában . . . találtunk . . . Kürtet, réz pléh vagyon szélesen rajta Nro 1 [Szpring AF; JHb XXV/88. 3].

A címszónak a *kürt-sütő* fa összetétel tanúsága szerint lehetett 'kürtös-kalács' jel-e is, de erre önállóan nem került a gyűjtő elé egykorú bizonyosság.

◇ ? **Szn.** 1505: in genere Meggyes in linea Kwrth [Barabás, SzO 211].

Az ágnév ide vonásának lehetőségére nézve l. a TESz-ben kifejtett véleményt.

kürtő 1. kályha/kemencecső; burlan, urloi; Ofenrohr. 1558: Byro wram az thyzedeseknek Ees kapitanoknak megh hagyak hogy kywrtheketh kemeneketh megh lassak Arthalmasth el thewrywnek (!) [Kv; TanJk V/1. 48]. 1585: Margit Bachi Mihaline vallia Ne(m) lakhatot benne^a, mert el teortek vala a' kwrteoyet, Igit vala Zeoch Caspar es adottis vala eg' kwrteot [Kv; TJk IV/1. 443. — ^aA házban]. 1597: Egy wy kemenczet chinaltat(m) . . . Egi kwrteot vette(m) p(er) —/25 [Kv; Szám. 7/XIII. 11–2]. 1682: hazamra jöven engemet kiüzve kemenczemnek kürteit levagta [HSzJ *kemence-kürtő* al.]. 1699: vagyon romladozott paraszt tüzelő kemence kürteje nyulik az megirt sütő ház kemenyiben [Vécke U; LLt]. 1732: a le irt házban vagyon egy sütő Kementze, mellyen hoszszan nyul paraszt kájhabol rakott Cserepes, a Kürtője a ház fedelivel edj iránt ki nyulo Kéményben) bocsáttya a füstöt [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51]. 1761: Ezen ház . . . Kementzéje köből rakot köz tűzhelyre paraszt kájhából rakatott küsded füttőjével, álván a Kementzének eleje vas pántron. Melynek kürteje az Híjjuban nyulik fel [Pagocsa MT; JHbK LXVIII/1. 14]. 1772: Vagyon ezen Házban mint egy singnyi magosságra Tégálból fel rakott Tűzhely, a mellyen mázotlan kályhából egy Füttő nélkül valo kementze áll, ennek kürtője az konyhára ki szolgál [Szász-fenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1780: a tselédházban

Pujkát sütöttek s mikor ked kiment, mindenkor a kürtőben fel dugták a nyársat, hogy ked meg ne lássa [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Sophia Varga (26) vall.].

2. kémény; cső; horn; Schornstein. 1573: Beso Anna fundatorne . . . vallia, hogy Mykor . . . Kapa Mihánet keresnek, Egy Eysel az eskolaba hagyak egy kamaraba, Mykor otth Nem byzta volna Magat egy kwrteon akar volt ki bwny eo vgi erkezik oda [Kv; TJk III/3. 62]. 1681: Elegyes, Lapos kalyhas, belül szenelő

Sütő Kemenczeje, mindenik teglából rakott, es jó; egi Sator alatt; füstys egi kürtön megyen ki [Vh; VhU 520]. 1718: Laktaké . . . lángot az kürtő torkán honnan gondolható volna belső tüztől gyúlt (!) meg a ház? [H; JHb vk]. 1745: mondek a feleségemnek: „kelj fel, vigyázz . . . boszorkány vagyon a házban”, osztán bizony mindjárt hallám, hogy a kürtön kimene nagy suhogással [Kőröspatak U; Ethn. XXIV, 161 Simén György (42) un. préd. ns vall.] | Hallottam Sánta Tódornétól, hogy ő az ő házá- nak kürtőjében látta Borkát mezitelen . . . Todorné penig azt mondja, hogy ő álmában látta [uo.; i.h. 162 Boszorkánysággal gyanúsított Stephan Majorné Bundás Borka (30) jé vall.]. 1789: Korom Bírót tartanak a ki minden héten a kürtököt Házról házra visitálván a ki- nek kormoson találja azokat meg bünteti [UszLt XIII. 97]. 1823: Vagyoné minden Faluban Korom Biro és minden héten azok meg vizsgálják a kürtöket és kemen- czéket . . . ? [Bölon Hsz; HSzjP]. — L. még FogE 265.

3. füstfogó; hotá, separator de fum; Rauchmantel. 1583: Catalin, Zondos Bertalané vallia, Hegedews Iano- sne Zolgaloia theot volt az kwrtheobe, eg Zeoleó le- welbe be takarwa, melliet esmertenek az lewelen Valo Bekanak lenny, mikor az leant firtattak volna . . . ta- gadny kezdj [Kv; TJK IV/1.143]. 1584: Velmen Mihálj vallia, semmy fewsteot hertelen Nem lathek, hal- na(m) oza(n) egzsersmind leowe kj a' langh az paytarol . . . alygh volt egy araznyera a' zalma heazat a' Sereny- teól (!) akj a' kwrteo felet Allot [Kv; i.h. 207]. 1638: Vin- czi Istuan oston ugi rekeztette be az ket inast, s az eggik az kwrton büt ozton ki [Mv; MvLt 291. 143b]. 1679: (A) Sütő Ház Teglabul csinált Sütő Kemenczeje nr. 1. . . Belől szenelő, kürtös Tüzhelye is; teghlabul rakott. Ennen szenelő hely kürtőjét az mellette levő Nagi Konyha kéményere hajtották által, es az füstí oda jár | Serfőző Ház . . . Belső háza . . . Teglabul rakott szenelő helye, kürtőjével együtt nro 1. Ennek melege, füstí, az ház pad- lásan vago(n) által véve, Vagyon ezen padlásan; Teglabul rakott szabad szaraszto, két Leszajával együtt nro 1 (:ez az szoba kürtője felső végere vagyon csinálva; Az házban valo tüzelő helyen égő tűznek mind oda alá, s mind ide fel hasznat veszik:) [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 66, 137–8]. 1774: (A legény) Szántarto Ur(am) az udvarban lévő fog házban du- gatotta, 'a honnat 'a kürtön ki but [O.zsákod KK; LLt Vall. 198]. 1801: a Pitvarba vagyon egy Kőből tsi- nált, Sütő Kemencze, és felette egy fenyő Fából hoszsa- ban kürtő feljebb a Sipja rövidebb modilak (!) fél tsinált két ajtaival [Nagynyulas K; DLev. 5]. 1813: Konyha Tüszje ebbe 4 vas . . . A' Kürtön vas Tábla ajtó [Veres- egyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lett.].

4. lélegző/szellőztető cső; tub de ventilatie; Entlüf- tungsrohr. 1793: jo szárazon hordassa bé az zabot éppen olly nagy asztagokba ne rakassa, sőt a' midőn kevés Nedvességet tapasztalna is benne, inkább kürtőt tétes- sen bele minthogy az őszve melegedvén, hamar el romlik [JF 36 LevK 189–90].

Ha. 1621: kwrteyehoz [Kv; Szám. 15b/IV. 27].

kürtődugó sz-ban; in expresie; in Redewendung; olyan, mint egy ~ szurtos; foarte murdar; sudelig, schmierig. 1799: A Bán György Uram Leányát Juliskát Sánta Urék alá valo modon jártatták, Sánta Urnál laktában eleget dolgozott . . . 's ollyan volt mint egy

kürtő dugo [Mv; MvLev. 8 György Rebeka Bajnotzi Györgyné (50) vall.].

kürtőkalács kürtőskalács; cozonac secuiesc/in formă de burlan; Baumkuchen, Prügelkrapfen. 1723: Kdet azon kéreti a Méltos Vajdáné mi általlunk . . . hogy egy inast küldene ki Kghez az kit is ne sainálly Kg meg ta- nittani minden afféle sütőgetésekre a többi között kürtő kalácsra is | a M Vajdáné kéreti . . . a mely inas iránt igirte kgd io akarattját hogy meg taníttattya . . . Edes nénem Aszony . . . ne sainálly Kg annyi io akarattját mind Czipo sütésre (<s) egyép (!) gyenge sütőgetésekre és kürtő kalácsra is és valami pástetomra és valami gyenge edelre megtaníttatni [ApLt gr. Ferratti Lajosné Kálnoki Ágnes Apor Péterné Kálnoki Borbárához a jászvá- sári vajdai udvarból].

A szó történetére l. Csefkő: MNy XLVI, 257–8, Szabó T. A: i.h. 269–71 és SzE 354–60.

kürtőkalács-sütő cserép cserép borítású kürtőskalács- fa; unealtă/instrument de lemn folosit la coacerea cozo- nacului secuiesc; Baumkuchenholz mit irdenen Über- zug. 1772: Kürtő kalács Sütő tserép [Kv; MkG].

kürtőkalács-sütő fa kürtőskalács-fa; unealtă/instru- ment de lemn folosit la coacerea cozonacului secuiesc; Baumkuchenholz 1744: Kürtő kalács sütő fa [Szentde- meter U; LLt Fasc. 67]. — Vö. a kürtőskalács-sütő fa címszóval.

kürtől a suna din goarnă; das Horn blasen. 1806: Kis Papa egy Posta kürtőt hozott, aval sipoltunk délig (Másnap) Egész nap játszottam, kürtöltem | tsoka fiakat szedtünk, kürtöltünk [Dés; KMN 319]. 1828: a Teheny Pásztor tartozik . . . mikor a Csordát regvelenként ki hajtja mindenkor kürtölni [Étfva Hsz; HSzjP].

kürtöltet a pune pe cineva să sune din goarnă; das Horn blasen lassen. 1626: hatar jarni . . . münket fel küldenek a Maira szburatojrara, es ot . . . kürteltetenek velünk. hogj megh halljak hol jarú(n)k [A.szöcs SzD; WassLt].

kürtös 1. trombitás; gornist, trompetist; Trompeter. Sz. 1554: Kurthos pether [Kv; Dica IV. 16]. 1814: a Bi- ro Kürtös Anton [Sóakna MT; Born. G. IX. 6].

2. ? Hn. 1728: A Kürtös ton alol az kürtös to erin. Konyak lesdúje [Illyefva Hsz; EHA]. 1749 k.: az Kürtös- b(en) levő bányák. Kürtös nevű helyben az mely Bányák az Kabla kuttyán alol vad(na)k [Torockó; TLev. 2/1].

kürtös füstfogós; cu hotă; mit Hornmantel. 1679: (A) Sütő Ház Teglabul csinált Sütő Kemenczeje nro 1. . . Belől szenelő kürtös Tüzhelye is; teghlabul rakott [Uzdizstpéter U; TL. Bajomi János inv. 66. — A telje- sebb szö. kürtő 3. al.].

kürtőseprő kéményseprő; coșar, hornar; Schornstein- feger. 1809: Dévai Kürtő Seprő fiának Interes 2 f 30 xr [Déva; Ks 99].

kürtősfánk-sütés kürtőskalács-sütés; coacerea cozo- nacului secuiesc; Backen von Baumkuchen. 1679: Kür-

tős Fánk Sütéshez valo fa nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 63].

kürtőskalács kürtőkalács; cozonac secuiesc; Baumkuchen. 1806: 6 után osonálván elmentünk Déesi Urhoz Klára köszönteni ot kürtös kalatsot ettünk [Dés; KMN 325]. 1807: Kis Papák haza jöttek Benedekről^a békeséggel kürtőskalátsal [Dés; KMN 350. — ^aA várossal tőzsomszédos Szentbenedekről]. 1808: Esmérem a Hegy Farki Nyékuláj Molnárt .. Palatsintát és Kürtös Kalátsat tudam hogy eleget sütettek [Sóákna/F.oroszfalu MT; Born. G. IX. 3]. 1814: az azon földből termendő Buzából nem fognak Kürtös Kalatsot enni az Arendatorok [Dés; DLt 174]. — Vö. a *kürtőkalács* címszóval. L. *kürtőkalács* al. a jegyzet.

kürtőskalács-forma cserép borítású kürtőskalács-fa; instrument de lemn folosit la coacerea cozonacului secuiesc; Baumkuchenholz mit irdenem Überzug. 1792: Kürtös kaláts forma [TL Conscr.]. 1793: Kürtös Kalats forma [Kv; i.h.].

kürtőskalács-formájú kürtőskalács-alakú/szerű; de forma cozonacului secuiesc; baumkuchenförmig/artig. 1761: Kürtös Kaláts formájú földbe való föld Tsatorna Nro 10 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 27].

kürtőskalács-sütő (cserépborítású) kürtőskalács-fa; unealtă/instrument de lemn folosit la coacerea cozonacului secuiesc; Baumkuchenholz (mit irdenem Überzug). 1840: Egy Cserép Kürtös Kaláts Sütöt Bajnotzi László (vett meg) 10 xr [Dés; DLt 456]. 1850 k.: kürtös kalács sütő 1 f 40 kron vétetett [Pk 2].

kürtőskalács-sütő fa kürtőskalács-fa; instrument/unealtă de lemn folosit la coacerea cozonacului secuiesc; Baumkuchenholz. 1810: Egy Kürtös koláts sütő fa | Egy kürtös kalats sütő fa 16 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 19]. 1811: egy Kürtös kaláts sütő fa [Mezőr K; MkG]. 1816: Egy kürtös kaláts Sütő fa [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1822: Egy Kürtös Kaláts Sütő fa [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8 br. Gyalakuti Lázár József udvarház-leir.]. 1827: Kürtös kaláts sütő fa tserepével 1 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir. P.Horváth Károly inv.]. 1849: Az élés kamáraba .. egy Kürtös Kaláts sütő fa [Somkerék SzD; Ks 73/55]. 1851: Egy nagy fejer fenyő fa láda benne . egy kürtös kaláts sütő fa [Dés; DLt az 1852. évi iratok közt].

kürtősné trombitásné; sofia gornistului; Frau des Trompeters. 1591: kwrteosne [Kv; Szám. 5/IX. 23].

kürtőtlen kemencecső nélküli; fără burlan; ohne Ofenrohr. 1621: Az mester hazaba(n) az kwrteoten es Zayatlan kemencezhez veottwnk Egj vy Éőregh kwrteot p(ro) d. 50 [Kv; Szám. 15b/IV. 29].

kürt-sütő fa kürtőskalács-fa; instrument/unealtă de lemn folosit la coacerea cozonacului secuiesc; Baumkuchenholz. 1819: Egy kürt Sütő Fa [Mv; MvLev.].

kürtszó kürthang; sunet de trompetă; Trompetenklang. 1747: látom hogj keményen ég az Soma, kopo

hajtást és kürt szót is hallottam [Báré K; EMLt Székely lev. Supl. 28–39 Moldován Gligoras (42) zs vall.].

küsmődi a Küsmöd (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Küsmöd/Cuşmed; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Küsmöd. Szn. 1614: Kis Meodi Balas oltalomert adta^a Lazar Janosnak^b [Sóvárád MT; BethU 70. — ^aUtána tollban maradhatott: magát, Jb-ként].

küsz fogó-fajta (lakatos- és ötvös-szerszám); un fel de cleşte (folosit de lăcătuşi şi giuvaergii); Art Zange (Schlosser- u. Goldschmiedwerkzeug). 1629: Az mw-heliben lakatos Gergelinek volt harom sutuia ... két kwsv vagio(n) egy pók reszelő [Gyf; EMKt VI. E. 2. 228b]. 1741: Három sróf tábla 3 Harom küsz 3 Egy Görbe küsz 1 [Kv; TL 90 lak.].

Szk: foglalo ~. 1622: Egj foglaló küseő tt f. — d. 25 ... Egj hozzá niako uereo tt f. — d. 10. Egj teőke kwseő tt f. — d. 6 [Kv; RDL I. 119 néhai Tótházi Eötes Mihály ötvös műszereinek lelt.]. * *görbe* ~. 1741: Egy Görbe küsz 1 [Kv; TL 90 lak.]. * *tőke* ~. → *foglalo* ~.

küszködés 1. vesződés; necaz; Plage, Mühe, Mühsal. 1823–1830: Istennek hálá, mind is ép gyermekeim voltak ... testi épségekre nagy gondom volt, ezért a feleségemmel is küszködésem volt ha láttam, hogy egyéb sok dolgai miatt tágítja a gyermekekre való ügyeletet, azért mindgyárt megszólítottam [FogE 227].

2. dulakodás, viaskodás; luptă; Gerangel, Rauferei. 1724: a Leány mondá, bezzeg én többször Pekrihez ne(m) megjek, mert ha ugan nem erőlkedtem volna epen meg ejtett volna, de az Inas is halván küszködésemet, az ajtót meg zördíte [Királyfa KK; BK. Hét Falusi Istvánné (50) ns vall.].

3. *utolsó* ~ében van haláltusáját vívja; a fi in stare de agonie; mit dem Tode ringen. 1797: a' Nehai Gróff utolsó küszködésében volt, és azon Testamentumot ... el nem készíthetvén, maga a' Nehai Groff Ur ó Nagysága nem subscribálhatta [Kolozs; Told. 42/24].

küszködik 1. viaskodik; a se lupta; ringen, kämpfen. 1679: úgy gondolom, már tovább Istennel, a portával, kgl's urunkkal nem küszködik Vesseléni uram is, hanem bejű, Kgl'd is akadály nélkül folytathatja a dolgokat [TML VIII, 518 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. 1697: Minemű nyomorusagokkal küszködgyek szegeny várasunk, a mindennapi rajtunk által menő Contributioc (!) es vecturak elegge bizonytlyak [BK]. 1772: Másfelől sok különféle injuriálatásommal küszködtem. Egyfelől a fiam Zsigmond kikölt ellenem s a guberniumban azzal vádolt be, hogy én az ő materno-aviticum bonumit dila-pidáltam, holott egy talpalatnyi örökösse sem volt [RettE 290]. 1799: hozzám utasított Levelit Kedves Fiam Uramnak kedvesen vettem. Melyből látom minemű bajoskodásokkal küszkedjék de bizony velem is közös, mert a F. Királyi Gubernium parancsolatyaiból csak a mult héten tentáltatott a Tekintetes Tisztség ellenem Executiót 64. Rforintokig [Ne; DobLev. IV/810 Szántó Sándor lev.]. 1807: esedezem méltotassék a' Felsőes Királyi Fő Kormanyozo Tanáts atyaiképpen gondoskodni, hogy ... az inséggel küszködni ne kente-leníttessünk [Ks 73/55 gr. Kornis Gáspár foly.]. 1816:

éppen olyan Éhséggel küszködnek Colonusaink, millyennel tusakodtak az el múlt Tavasszal [Vályebrád H; Ks 118 Vegyes ir.]. 1832: csak mi tudjuk, hogy mennyi bajokkal küzködünk [Torda; IB. Demény János tt lev.]. — L. még BÖn. 472.

2. a halállal ~ a halállal tusakodik, haláltusáját vivja; a agoniza; mit dem Tode ringen. 1775: nehéz betegségben fetreng és szinte az halállal küzködöm [Örményszékes AF; BetLt 6]. 1793: mit keres itt az aszszony ... ? menyinyen oda a' kivel flangérozott, a' míg a' szegény néhai Grof itten az halállal küzködött [Koronka MT; Told.].

3. gyötrődik, vergődik; a se zbate; sich (ab)quälen/plagen. 1796: ez előtt hét nyoltz esztendőkel olly terhes nyavallyákkal küszkedett^a hogy magát Vásárhelyenn kellett orvasoltatni költségesen [DLev. 3. XXXV. 4. — ^aAlább a forrásban küzködött alakban is]. 1797: Szilágyi Mihály ... a' szegény gyermeket ... ugy a' földhez verte üttette hogy máigis nyomorék farába ... kiis minnek utánna haza jött házához tsak nem a' Nyavalya rántással küszkedett [Náznánfa MT; Berz. 3. 3. N. 21]. 1829: Sajnálom hogy terhelnem kellett a' T(ekintetes Sogor Urat de tám ember olyan nagy nyomorúságban nem küzködik mint én — tsuda hogy még élek [Asszonynepe AF; DobLev. V/1154 Zabolai Pál Kókosi Dobolyi Sigmondhoz]. 1852: akár merre megyek bajak között kel küzködnem [Kv; Pk 6].

4. bajlódik, veszkódik, vészódik; a se necăji/trudi; sich (ab)mühen. 1736: az Kotsis dehortalta hogy ne küzködjék lovaival hanem bizzá reaja, de nem tselekedte [Torda; TJKt I. 117–8]. 1826 k.: A mint mi Gyálakúti közönség két Patakunknak Küküllőbe folyó vizével küzködünk; az árkoknak ki takarításával, ne restellené a kelementelki közönség is ezen egygyetlen egy Csulak ágy Patajkoknak árkat kitakarítani, és partjait erősíteni [Gyalakuta MT; LLt].

5. dulakodik; a se lupta; (sich) raufen, sich herum-schlagen. 1724: Pekri a Kamarába be húzta, hívta, ott küzködött a Lean(n)y(a)l, h(ogy) nézzen a fejében, beszélte a Leány h(ogy) meg indult a rozsz természetis Pekrin erőssen, ő erővel keze közül ki Szalatt [Msz; BK. Halmágyi István (24) ns vall.].

küzködő I. mn viaskodó; care se luptă; ringend. 1730: en sok nyomorúság latott, es ez mostoha vilagnak sok gonoszival küzködő gyamoltalan arva [Folt H; BK sub nro 140 öv. Folti Bálintné Josika Mária végr.]. 1792: hogy ha ezeket, külömben is, igen sok terhekkal küzködő Városunk szorgalmatosan nem tsínálna, minden felé járhatatlanok lennének az innen ki menő Utak [Zilah; Borb. II hiv.]. 1851: instálam hogy pénzen fogadot követemet üres válaszal ne botsássa vissza mert én nagy szűkségekel küzködő el nyomaradatt beteges özvegy aszszony vagyok [Ö-Torda; DobLev. V/1321].

II. **fn I.** viaskodó ember; persoană care se luptă cu ceva; Kämpfer, Fechter. 1810: mennyi bajoskodással sullyositatnak a' szegények sorsal küzködők Terhei, ha ... a' kolosvári malmok meg állani kéntelenítettnek [Kv; KmULev. 3].

2. ~ be megy dulakodni kezd; a se încăiera cu cineva; zu balgen/raufen beginnen. 1772: Gazmér György az édes Apját meg támadta és küzködőbe ment az édes Apjával [Dés; DLt 321. 56b Jos. Getse (60) ns vall.].

küszöb I. prag; Schwelle. 1570: Agotha Bako Myhal-ne valija ... Mykor eleget farsangoltak volna haza Mennek, Es az kweobre leh fekeznek [Kv; TJK III/2. 148]. 1585: faragtatunk Keomiwes Balasal az waras hazanak a kybe az harangozo lakot egik aytayanak egy kizebet ... f 2 d. 25 [Kv; Szám. 3/XIX. 39]. 1597: Chizar ferencz ... wallia ... Chizar Peter ... egi zabliat vize(n) welle az legent ige(n) megh wagdallia, az azzonnak az kwezeobon vely feyet [Kv; TJK VI/1. 73–4]. 1623: Az Istalloknak kwezeobeokeott igen Alacsononn Czenalliak ne kellessek az Louaknak vgrany [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1690: Nylik ezen Pitvarbol be az nyari Hazba(n), Füresz Deszkabol csinalt Vas Sarkakon Pantokon jaro bellet parkanyazatos Ajto, Ajto melyeki Szömoldeki küszöbe Cserefa [BK Kentelki inv. 3]. 1692: ezen rend hazaknak ajtajinak ajto melyeki, küszöbői, szemöldeki, ablakainak parkannyai faragot köből valok [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1731: Vagyon ... Kászon Jakabfalvában a Kászon Vízén edgy fellyül Csapo két kövü malom ... ajtajának faragott cserefakból valo küszöbje, szömlődöke és küszöb labja van [Kászonzakabfva; BCs]. 1732: 6, fenyő deszka ajtok vas sorkokon es horgokon berlet küszöben, s ajto melyeken forognak [Tancs K; Told. 11/70]. 1794: meg vetette a' lábát a' pitvar küszöbiben [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. 1809: 'a Vám ház Ajtaja küszöbén [Dés; DLt 145]. — L. még FogE 461; UF II, 114, 122, 129; VKp 72.

Szk: vki vkinek háza ~én belől nem volt vkinek házában nem járt vki. 1570: Sofi azzon pesthy Zabo Lwkach-ne ezt valija ... egy nap az korban mykor Zabo Balinthnenak Marhaya ely vezetolt, Megien oda Zeoch Jmrehne Es Mond neky Az legent ... fogtasd meg Zabo Balinthne azt Monta hogy en Nem fogtattom, Mert ... az en hazam kwezeoben soha beleol nem volt [Kv; TJK III/2. 65. — ^aA legény].

Vö. az alsó- és felsőküszöb címszóval.

2. határ; hotar, graniță; Grenze, Feldmark. 1598: mikoron az Coloswary vagy egiezb orzaghy Aros ember az mas parthi harminczadon által ieuw illien valazzal bochiattiak eoket. No im my bekewel el bochiattunk, de mikor zinte hazatok kwezeobet ernek az ti orzagtokbeli harminczadosoktol leze(n) bantastok [Kv; TJK V/1. 180 Petrus Filstich junior nb vall.].

3. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: a halál belépik ~én beteszi lábát házába a halál; a soși moartea în casa cuiva; der Tod tritt in sein/ihr Haus. 1658: az en eltemnek Utolsó Napia nem messe (!) Vagyo(n), mert az halál az Eo keövetet, es postajat en hozzam ely küldötte, Melyből Veszem eszemben hogy Magais az halál, Ezen ket napon keöszöbömön be lépik [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. * vki ~e előtt lakó közvetlen környezetében levő; care este în apropierea cuiva; in seiner/ihrer unmittelbaren Nähe befindlich. 1662: Az régi jó magyarri hírnek-névnek csak a seprője maradt volna, mert ... az magyar nemzetnek sok végházai nagyobb részént elfoglaltatván, azok mind olyan nagy keresztény világra kiterjedt hatalmas császári igazgatás alatt is nemcsak vissza nem vétetnének, hanem maga a palatinus küszöbe előtt lakó jobbágyok is töröknek szolgálnának, holdolnának [SKr 488–9] * vki ~e előtt

van hamarosan bekövetkezik; a bate/fi la usá; bald er-folgen/eintreten/treffen. 1662: Gyulai Ferenc pedig jól látván, hogy már Váradnak is a fürdő mindenképpen valójában elkészítettet, és hogy csak annak is romlása csak szinte küszöbe előtt volna ... s hogy Ali passa ... maholnap Váradot megszállandó volna, a vár-bul végképpen kimenni készült vala [SKr 558] * *vmilyen iskola ~ét nyomja* kb. vmit megtanul, vmilyen szokást felvesz; a se obisnui/deprinde cu ceva; etw. erlernen, ir-gendeine Gewohnheit annehmen. 1676: én ha lehet senki kedvéért hazugságot nem irok, mivel nem ügye-keztem az olyan scolának az küszöbit nyomni, meg sem szokom, ha lehet [TML VII, 137 Székely László Teleki Mihályhoz].

Ha. 1588: kywzebet [Kv; Szám. 4/III. 30]. 1606: kw-szeóbreöl [UszT 20/190 Görgi Deak Iakabne (Vágás) vall.]. 1772: küszebe [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

küszöbkő 1. piatră de prag; Schwell(en)stein. 1584: Sophia Zeoch Iakabne vallia Zolgalo leany valem Latam ezt Zabo Catotol, hogy az Zoba Ayto eleot kew-zwob keowet fel vewe es Sowal s hamúwal hinte megh az helyet es Hirser Martonnewal haromzor lepteite Altal [Kv; TJK IV/1. 216]. 1656: Az filegoria ... aytala előtt valo küszeob keő, eoregh egesz [UF II, 93].

2. szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: alsó ~ kö-ablakpárkány; glaf (de fereastră) din piatră; steinerne Fenster(sohl)bank. 1656: Ezen 2 ablakoknak faragott keő melljeki faragott keő keresztje felső es also küszöb keővej megh vadnak [Fog.; i.h. 123] * *felső ~ kö-ablakszemöldök*, buiandrugul de piatră al ferestre; steinerne Fenstersturz. 1656: Ezen 2 ablakoknak faragott keő melljeki faragott keő keresztje felső es also küszöb keővej megh vadnak [uo.; i.h. 123].

küszöbláb ajtófélfá; proptea, toc de ușă; Türpfosten. 1637: apgyon kett, boronabol rott ayto nelkw ualo jstallocsyka, kwszeob labajual | uadnak harom reszbe-li pinczek; ketteinek aytay ninczyenek hanem kwszeob labj pusztak [UF I, 424, 425]. 1714: Az Ereszből Fenyő fából valo küszöb Lábon fa sorkokon forgo belletlen fenyő deszkából valo szín házba nyilo ajto | Csere fa küszöb lábon fa sorkokon forgo belletlen ajto [Kászonfelsőfalú; LLt Fasc. 85]. 1731: Vagyon ... Kászon Jakabfálvában a Kászon Vízén edgy fellyül Csapo két kövü malom ... ajtajának faragott cserefákból valo küszöbje, szömlődökje és küszöb labja van [BCs].

küszöbös (prevázut) cu prag; mit Schwelle. 1694: Njilik innét az ebédő Palotára faragott kö melljékes küszöbös és szemöldökös pusztá Ajtó [Borberek AF; BfR] | találtatik az Udvar-ház a' Tornáttzán ... nyilik fa melljékes küszöbös, és szemöldökös pusztá Ajtó [Kisened AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1738: Ezen Pitvarból az elébb irt Legények házában nyilik jo Tölgi fa melljékes küszöbes jo Ajtó [Szászvezsöd NK; Born. XX. 12].

Szk: alsó ~. 1694: vagyon egy Nagj Pajta, avagy Jstál-ol két szakaszokb(an), baróna fákal fel rótt ... nyilik itt a' Felsőre, vas sarkako(n) pantoko(n) forgó, fa hevederes felszer Ajtó. Az Alsóra is nyilik, tsak pusztá, fa

melljékes, alsó es felső küszöbös Ajtó [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.].

Vö. a *felsőküszöbös* címszóval.

küszöbű vmilyen küszöbös; cu un anumit fel de prag; mit irgendeiner Schwelle. 1699: vas ütközőjü Csere fa melljékü, küszöbű, s szemöldökü berlett festett jó ajtó [O.csesztve AF; LLt].

küül 1. kívül

küvő 1. küllő

küvül 1. kívül

küzd küszködik; a (se) lupta; ringen, sich müde kämpfen. 1710 k.: Ne küzdjél hát tovább, ó frigynek örökkévaló angyala, a mű erőtlenségünkkel [Bfm. 1023]. 1823-1830: Én pedig az öcsémet tartoztattam, s küzdöttem vele, hogy ne elegyedjék közikbe^a [FogE 264. — "A „tépelődök" közé]. 1879: Azonban, Ödön, a mi édes jó öreg urunk^a meghalt Küzdött, kínlódott sokat [PLev. 66 Petelei István Jakab Ödönhöz. — "Mentovich Ferenc]

küzdelem átv harc; luptă; Kampf. 1889: Az erdélyi magyar küzdelmeknek nagy céljairól a múltban csak akkor beszélhet magyar historikus ma, ha Bátyám hallgatni akar. Kérem, ne akarjon [PLev. 151 Petelei István Szilágyi Sándorhoz]. — L. még i.h. 149.

küzdeldök dulakodik; a se lupta; sich balgen/herumschlagen. 1849: össze mentünk, s mint küsdelttünk egy eset az ágy arrára^a, hogy a feje bé hasadt [Szentkatolna Hsz; HSzJP. — Értsd: orrára].

küzdés 1. küzdelem; luptă; Kampf. Sz. 1861: mű Nagyságodal nem akarunk perelni mert tudgyuk hogy a' szunyognak a' bikával valo küsdése szintén hasztalan [M.zsákod U; Told. 31].

2. birkózás; trintă, luptă; Ringkampf. 1710 k.: a testnek ingatásával járó játékokban gyönyörködtem, mint a labda, forgattyú, parittyá versfutás, küzdés, ugrás [BÖn. 501].

küzdhet küszködhet; a se putea lupta; sich müde kämpfen können. 1710 k.: én nemcsak az egyik, hanem mind a két lábamra megsántultam immár, és nem küzdhetem tovább [Bfm. 1023].

küzdik birkózik; a se lupta; ringen, sich balgen. 1605: az Peter djakne fja en velem kwzdiik vala az Fe<rencz> Palne fja meg Segetthe azon el valank egy mastol [UszT 19/87 Nagy Peter fia Janos Zent mihalj vall.]. 1637: a Kovacz Legeny torkon igio(n) megh fogta vala s az kis kette deöiteötte vala, eggi kor tekintek hatra s hatt Moldouai Martonis ereössen kuzdek vala az Jnassal eggi kapa felet [Mv; MvLt 291. 119a].

küzdő 1. küszködő; care se luptă; ringend, kämpfend. 1845: Ő Szegény el aggatt vén korába ehel halással küzdő nyomorult, a mult télig még volt egy Fejős Tehene,

de az is mételybe el döglött [Görgény MT; Born. F. VIII].

2. ~be megy dulakodni kezd; a se încăiera; zu raufen beginnen. 1772: Almási Mihályis . . . torkon ragadá Vernes Jánost, és küzdöbe menvén a' két fél el döltek [Torockó; Bosla. Vidallyi Mada Száv (40) zs vall.].

küzdődik 1. dulakodik; a se încăiera; raufen, sich (herum)balgen. 1762: Tudom azt világosan hogy az Utízált Házhoz Kassai János jöve, és ott küsködött, hatalmaskodott el akarván venni a Hegedüst a táncoló Inasoktól [Geges MT; IB. Fr. Csok (35) ppix vall.]. 1823-1830: volt egy nagy hoszsza léha Fia . . . volt egy nagy Szilindekje, az két lábra álván, az utzán sokat küsdödtek együtt [FogE K 411].

2. birkózik; a se lupta, a se lua la trîntă (cu cineva); ringen. 1823-1830: Ezekbe a faházakba egy rakás novitiús embert behánytak, kik között semmi függés nem volt, ha valamelyiknek a tanuláshoz lett is volna kedve, nem volt módja, mert táncoltak, fütültek, énekeltek, küsdödtek [FogE 97].

kváderkő négyszögű kő; piatră cubică, calup; Quad(er)stein, viereckiger Stein. 1829: (A malomnak) a' Viz felől való oldala . . . a' kerekeknel egy darabig quader Faragot kövekből . . . vagyon kirakva de vakolatlan [Km; KmU Lev. 2].

kvadraginta szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *hites* ~ a negyven tagból álló, évenként választott városi nagytanács (quadraginta viratus) tagja; membru al adunării generale orașenești, constituită din patruzeci de membri aleși anual (consiliul mare); Mitglied des aus vierzig Mitgliedern bestehenden, jährlich gewählten großen Stadtrats. 1755: Székely Samuel N(e)mejs Torda Várossá(na)k hűtős Quadragintaja, és Szaniszo Sigmond hűtős Szolgabirája [Asz; Borb. II]. 1797: Hivatattam az Grof Teleki László udvarába Régyiussnak felméretvén valamí tavasz Buzát let 27 véka adom ezen hiteles Testimoniális levelemet jöendő béli bizonságul Gegesi Sigmond Hites kvotraginta mp. [TKI].

kvadrál egybevág, talál; a cadra/corespunde, a se potrive; passen, übereinstimmen. 1681: megh vizsgálván egyszersmind az fatensek(ne)k élő nyelvekkel in facie Sedis lótt fassiojokat is, . . . fassiojok nem mindenben lattatott első tekintettel qvadrálni [Kük.; SLt AM. 37].

kvadranguláris négyszögű; pátrati; viereckig. 1713: az nagy házból van egy bé vágott ajtó kicsiny quadranguláris dirib darab hitván padlásu fenyőfa [MNy XXXVIII, 56].

kvadrangularitás négyszögű forma/nagyság; formă pătrată; viereckige Form/Größe. 1747: minthogy a' fundus ne(m) egyenlő quadrangularitasban va(gyo)n Pap János Vr(am) reszire . . . excindaltassék az három singes Ruddal tíz Rud föld, a' más két Atyafinak kilencz, kilencz és fél Rud [Torda; TJKt III. 113-4].

kvadrát 1. négyszögöl; stinjen pátrati; Quadratklafter. 1801: a' Halál uttyánál más föld . . . ennek hoszsza 50.

Szélessége . . . 18. a más végén 10. ölek téssen 700. quadratot ~ □ [Mezőbánd MT; MMatr. 369]. 1852: Egy nagy Plattenes Kementzéhez . . . Egy Lang Soritto Suber 13" hoszu 14" szeles . . . hamu Suber 6" kvadrát [Kv; SLt Vegyes perir.].

2. whány négyszögölnyi; de un anumit număr de stinjen pátrati; von einigen Quadratklaftern. 1825: 2' 0" quadrat mértékű 'Sendely fedélhez . . . kívántatik 1 □ öltre 250 Sendely [Dés; DLt 3].

kvadrátöl 1. négyszögöl; stinjen pátrati; Quadratklaf-ter. 1794: a' szerint fel-mért Kőfalakat quadrát, vagy négy szegű ölkre reducalván téssnek mind öszve 189 quadrat öltöt [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41]. 1799/1802: (A föld) hoszsza 70. Szélessége mind két Végén 47. Német öltöt téssen, és így jön ki belőlle, 3220 quadrat öl [Erdősztygörgy MT; MMatr. 146]. 1801: Az egész M.N. Sombori Határban azok az Földek, melyeket úgy adtak ki mint Comunekot, fell mérettetvén találtattak mind öszveségel 3186 Hold földeknek, avagy 6372 köből ala valoknak, és 545 quadrátöleeknek [M.nagyszombor K; Somb. I]. 1817: A' stricklázott linea jelenti, hol lehetne a' köz kertet elvinni hogy mindenik fél annyit nyérjen egy helyt, a' mennyit vesz más helyt quadrat ölekre [Mv; DE 4]. 1842: (A) földnek egész kiterjedése mérnöki mérés után téssen quadrát ölkben 3292 5/6 □ ölköt [Szentbenedek SzD; Ks 92] | Jakab János . . . Köz-helyek béli jussából . . . még ha a magának meg maradó fél seccion (!) feljel hamí Quadrát öle találtatik által adá . . . Vas Jánosnak [Bözöd U; Borb. II Bözödi László István székely ns kezével].

2. whány négyszögölnyi; de un anumit număr de stinjen pátrati; von einigen Quadratklaftern. 1800: ezen szölötskéjért ada Cserett . . . két anyi quadrát öl szölött [DLev. 2. XI A. 6]. 1829: Örög Bartoknak egy Malam Gerendejér 1 Quadrát öl^a [Pókafva AF; Born. F. Ia Bod László tt szám. — ^aFa]. 1831: 20-5'-8" Quadrátöl fekvő Tégla pádimentom [Kv; i.h. IV. 24]. 1836: 112. quadrát öl kiterjedésű gazos gyümölsős, betse Rh fl. 30 [Kv; Pk 3]. 1841: A' Gyalakuti 650 Jüger. és 370 quadrat öl kiterjedésű Nagy Erdő [Gyalakuta MT; EHA].

kvadrátöle négyszögöle, négyszögölben számít; a calcula în stinjen pátrati; in Quadratklaftern rechnen. 1831: Ezen Földet, melj □. ölezve 866 □ öleket foglal magába . . . meg tseréle [Szőkefva KK; Kp II. 132].

kvadrátúra kb. négyzetes/táblás beosztás; împărțire pătrată; quadratische/tafelförmige Einteilung. 1743: Az felső tractusban csinyál Hamer Ur(am) az nagy palotát . . . sima s qvadrátúrával való Stukaturat, mindazonáltal léssen az egyikben valami czirádais [Nsz; Ks 107 Vegyes ir.].

kvadrátus átv kb. egyenes; drept; gerade. 1771: (Egri János) Kolozs vármegyében nótáriusságot és viceispán-ságot is viselt, de nem volt quadratus ember, könnyen hajlott az igazságtól s ha módja volt benne, maga is szaporán eltekerte in favorem alterutrius [RettE 256].

kvadrup bútorfajta; un fel de mobilă; Art Möbel. 1849: a' falba van alkatva szalma színre festett égy

quadrup, egy kaszli három fiokas polituras [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kvadrupláz megnégyszerez; a cvadrupla/ímpátri; ver-vierfachen. 1792: azt tartom triplázva qvadruplázva, praetensioimat [Bezdéd SzD; BálLt 1].

kvalifikáció 1. kb. fenntartás; rezervá; Vorbehalt. 1671: Az kiknek Urok el raboltatott, eletek feleől semmi hir ninchen, . . . Az olyan fundusra, ha epíteni akarna valaki, Az hadnagy . . . mutassa ki Annak az hataratt, es tartozzek kezeben bochyattani, ilyen qualificatioual; hogy ha succesu temporis, szabadulasa teörtennek az hely gazdajanak, Istenesen valo aestimatio szerent, az valorat ha akarya deponalhassa, es azis ki epített rayta [Borb. I egy-i biz. jel-e Dészről]. 1739: a controversia-b(an) lévő széna fű a Venditortol . . . olly conditionnal s qualificatioval adatott által az Emptor Sebestyén János Ur(amna)k, hogy minden esztendőb(en) kaszáltathasson az emtor rajta hat szekér szénát [Torda; TJKt I. 178]. 1753: Nagy ruinában vagyon mind a templom, mind az harangláb . . . de mivelhogy erős assecuratioval a ruínak reparálására magokat kötelezték, még most . . . a büntetés condonáltatik, de olly qualificatioval, hogy a jövő pünkösztig reparálják [Mezőköbölktút K; ETF 107. 16].

Szk: ~t tesz. 1780/1804: A' Városi Lakosok(na)k ugy a' Mlgs Familiaánk Torotzkó Körül levő Jozsági Lakosinak Város petettyével való Élhetést a' Mlgs familia maga szabad Dispositioja szerent meg-engedi, ezt a qualificatiót tévén hogy Exmissio Deliberatumokra, és egyéb aproság dolgokra a' szegénységnek táxálásával petsétet ne tégyenek, hanem az illyeneket tsak subscriptio alatt [Torockó; TLev. 40].

2. kb. észrevétel; observatie; remarcá; Bemerkung. 1647: Mind ket fel comparealua(n) es az exmissio szerent colligalt Testimoniumokat, es az peres szeöleöert valo ok leueleket exhibealua(n) az szek szenin Birak Urameks rend szerent minden arrol valo exhibitakot megh oluastatu(n), é mellet qualificatiokat admittalua(n) ily deliberalnak [Kv; TJK VIII/4. 218]. 1682: Jm latom az ketek Exhibitait, s hallom az mellet valo qualificatioit, de azokbol nem elucescal megh üdvözult Berki Jstvan Ur(am)n(a)k nilvan valo adossaga [Kv; RDL I. 161].

3. kb. állítás; afirmatie; Behauptung. 1658: Sos Marton Ur(am), ma . . . érkezvén hozzám á kegyelmed leve-lével s inclusájával, mellyekből meg értém a' kegték kö-zött valo villongást az én testa(ti)om és qualifica(ti)om felett, mellyekről mostanis rutunde minden kedvezés nélkül, mivel hitben s jo lelki esmértben jár a dolog, ily declaralom magam [Nagykerek B; CartTr II. 101 Coloman(us) Igaz nyil.]. 1798/1799: az Al Peres Báró Úr, a' Processus folyamatjában nem ezt erősíti, hogy ezen Recognitiója^a extrajudicialis lett volna, hanem tsak azt állítja, hogy az illusive lett volna . . . melly qualificatio meg-mutatattott, hogy az tsak illusióból nem eshetett [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 424. — ^aTi. annak elismerése, hogy a perben forgó kiváltságlev. birtokában van].

4. (vallomáshoz való) hozzátétel, megtoldás, rég töb-bítés; completare (a márturisirilor); Zufügung (zum Geständnis). 1813: Mi is azért tartozo kötelességünk

szerent el mentünk . . . Héderfájára . . . az hová is a meg nevezett Inquisitóriában is nevezett Tanukat törvé-nyesen magunk eleibe idéztetvén, és elsobben is kemény hittel meg esketvén, a kérdő pontokat és az arra tett val-lomásokat külön külön mindenik Vallo előtt fel olvas-tuk, kik is arra valo helybe hagyásokat 's qualificatiojo-kat meg tették e szerent [Kük.; IB].

kvalifikál 1. kb. értelmez; a explicat/comenta; erklä-ren, deuten. 1598: Az dologh mjuel hogy niluabban lü-cealtassek az zek eleött qualificalno(m) kell [UszT 13/102]. 1667: Panajot irását mint qualificalja Kegyel-med, holott azt írja: Propter firmissimam juramento factam pacem amplectari non potuit? . . . nem is írja, non potest, sed non potuit [TML IV, 168 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1672: Ado. Az Boldogh üdöben . . . volt Szent György Adaja f. 20 Szent Mihaly Adajais f. 20. Ezt mind az által ugy qualificalyák hogy alazatos Supplicatiojokra üdvezült Groff Ur(am) harminczöt for-intra szállította volt le [Szu; Born. VI.24]. 1780: ámbár találtattak légien Communitásunkban némely Emberek ollyanak, kikis ezen Köz Jónak elő mozdittását Contra Jnstantiájokban Ngtok által akadályozni, vagy leg alább az magok gustussokhoz szabván qualificalni kí-vánták volna [Torockó; TLev. 9/19]. — L. még CC 25.

2. kb. megállapít/határoz; a stabili/constata; feststel-len, bestimmen. 1629: én mindenik leányottnak is ad-tam per manus teheneket, lovakot, juhokot; akarom, hogy fiamnak is maradjon külön való és osztózsra nem menő része azokban. Azért az marhák állapotját ily qualificalom: . . . vagyon most lábos barmaink szépen [BTN⁴ 423. — ^aKöv. a fels.]. 1647: egy kek mentemet el ue(ue)k, Annak utanna az mentet megh talalua(n) az piaczo(n) az Incta eleöt ügy intetem Biro Uramhoz hogy mondgya megh hol ueotte, es ki atta neki, adgya szauatossat . . . Nem qualificalok en most, hanem czia-k azt keuanom hogy ad szauatossat [Kv; TJK VIII/4. 238-9]. 1831: az Instáns kormány állasa leg kevésbé sem lévén qualificalva arra, hogy részére, az általa kívántatott Cri-dazhatás meg engedtetethetnék, annál fogva kérése helyt nem talált [T; TLT Köz. ir. 403].

3. átv vmihez (még) hozzászós vmit, rég vmivel többít vmit; a adäuga ceva la ceva; noch etw. mehr hinzufügen. 1633: Szabo Jacob . . . Az Varga Menihart megh tartoz-tatasatt, es az Harminczados dolgott ugy vallia, mint Szöcz Izmael es Nyreö Gaspar Ezzel qualificallia. Hogy Dobran Szöcz Daniel kerdette elsöben az Asztalnál eöktet, hol talaltak Varga Menihartot [Mv; MvLt 290. 113a]. 1775/1802: Qualificalják . . . ezzel Fassiojukat: hogy . . . a Bezdédi Lakos ha szintén irtottis a Nagy Kristolczi Határban . . . nem difficultaltatott s contra-versiában sem hozodatt [BSz; JHb LXVII/3. 115]. 1813: Az lö Tanu mindenekbe helybe hadja Vallomását. A 3k Tanu ad 1m qualificallya hogy nem tudja hanem ugy hallotta másoktól — egyebekbe pedig Vallomását helybe hadja [Kük.; IB jel.]. 1827: Karába Kosztán Annor(um) cir. 29 Confrontáltatván vallomását most szemben a' követ-kezendökb(en) qualificalta . . . Karába Kosztánt igaz hogy meg Czutzurázta, de ötet nagyon meg szidta azért Czuczurázta meg [Nyérce K; KLev.].

4. ~ja magát kiképezi magát; a se pregăti/forma; sich ausbilden. 1839: a Legénysége alatt tett rajzolatjait

is bé kellettik mutatni annak bé bizonyítására hogy a rajzban-is magat qualificalta [Kv; ACLev. 128].

kvalifikálás (további) magyarázás, magyarázat; comentare, explicare; (weitere) Erklärung/Deutung. 1618: Az hatalmas császárnak ez ellen most vagon Erdélybe igaz tökéletes szolgája, Bethlen Gábor, ennek igyekezze nagyságod^a kedvét keresni, s többet használ nagyságod véle. Ekkor csak ezzel akarám urunk személyét kedvesíteni előtte. Erről többet nem szólván, más üdöre tartottam ennek qualificalását [BTN² 142. — ^aGörcsi Mehmet pasa, a nagyvezír].

kvalifikálhat hozzátehet; a putea adăuga; hinzufügen können. 1669: Az hol penig irom azt, nem régen is, ha mi akartuk volna, böcsületiben s jószágában kárt vallhat vala. Kegyelmed azt is qualificalhatja neki, (mivel az bizony úgy is vala) [TML IV, 575 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kvalifikálódik kiképződik; a se califica; ausgebildet werden. 1801: minék előtte valamely asztalos mester Ember meg nem hal, addig egy a'vagy több érdemes Ifiak annotalva levén, és eladando első vacantiakor bé vétetik, a' mellyis az czéhnak segitségire szolgál, és az Ifiu adig is jobban qualificalodik a' Mesterségében [Kv; ACLev.].

kvalifikáltatik értelmeztetik; a fi interpretat; erklärt/geedeutet werden. 1716/XVIII. sz. köz.: az Approbatabeli Articulus Parti. 4 Tit I. Arti. 78 ... iga qualificaltatik. Az Potentian értetik olyan tselekedett mikor valamely Paraszt ember másnak . kárt teszen az Var(me)gye Tisztei procedallya(na)k ellene [TLev. 11/1 egy-i végzés].

kvalifikáltott képesített; calificat; qualifiziert. 1770: Henter Zsigmond úr megholt .. guttaütésben ... Jól qualificaltatott ifjúember vala, Maros széki főtsitz [RettE 230].

kvalifikátus felkészült, képesített; calificat; vorbereitet, qualifiziert. 1764: Ez az Haller Pál derék úriember lenne egyébaránt, hatalmas qualificatus ember, kár a zabolátlanság benne [RettE 167].

kvalitás 1. milyenség, minőség; calitate; Qualität. 1722: Ecsedi Mihály az hatarok(na)k quantitassakat ugj qualitassokat nem tudgya [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.]. 1736/1783: (Az) Udvarház hely és Paraszt házhely után járo szántó Földeknek, és kaszálloknak, a' . Szek betsületes Assessori által ki járt, és erigált Metálissából, mind quantitással, 's mind qualitassa conotál [Kissáros KK; DobLev. III/374]. 1760: (A jobbágy) Sessioit, hozzá valo appertinentiaival együtt quantitassokat, qualitassokat számlállyal elé a' Tanu [T; SzentGy vk]. 1801: Arra szorgalmatosan vigyázzon . a Geometra hogy ... az Commune Terrenumok quantitassát és qualitassát jól meg vizsgálván, ugy erányozzuk a dolgot, hogy a leg kisebb Birtokos is az maga rata portiojában Notabilis jacturát ne szenvedjen [M.zsombor K; Somb. II]. 1814: az érdeklött Trauzner jussón lévő Mikeszasi^a és Lunkai^b Jozságnak

az Exponens Úr ... localitassáról, vicinitassáról, és qualitatssáról a ... Conscriptionak hiteles Mását közli az Urakkal [Ne; DobLev. V/967. 1b. — ^{a-b}KK].

2. a határ ~a a határ java (földje); pământurile cele mai bune din hotar; das Beste (Boden) der Feldmark. 1760: Az Faluban az Biroság viselés miképpen jár? Az Határ Qualitassa tilalomban meddig, és miképpen tartatik? [K; BLt].

3. mivolta; caracer, natură; Beschaffenheit, Wesen. 1721: az Falukat qualitatssokhoz képpeset egy más után irtuk, mellynek Regestumat Fő Biro Uram Nagodnak representallya [Ne; Ks 95].

4. fajta; calitate; Sorte, Art. 1809: Groff Bethlen Josef Királyi Thesaurarius Principalis Uram elő Excellentiája, egy uj Pappiros malmot építvén olt Bogáthon^a, mely papiros Fabricához, mostan számos rongyok Kevántatnak ... a Tkts Nemes Szék(ne)k azon rongyért Compétáló papirossat igyekezni fog a Bogáthi Udvar a leg jobb qualitásból és nagyobbatska mertékkel is ki adni [Küküllővár KK; UszLt ComGub. Buzgó József ns lev. — ^aNK].

5. tulajdonság; însuşire, calitate; Eigenschaft. XVIII. sz. eleje: ha fiát quoque Sub respectu köszvényes, Arenás Kolyikás, Kaszibás Balgatak Familiaba hazasittya Valaki vagy Leányát a féle Nemzettség közzé adgya, Consolatioját bizonyossan afféle qualitásokból várja [JHb 17/10 lőrtartási ut.]. 1710 k.: A név az emberektől a dolgok vagy emberek egymástól való megkülönböztetésére és annak jobban való megismerésére . szereztett jegy . . így innét jöttek már a világba bé ezek a szók és az embereknek morális vagy civilis qualitasi: jó vagy rossz hírnév, gyalázat, rágalmazás, szidás, vádlás vagy dicséret, becsület, méltóság, és élektben is, holtok után is jó vagy rossz emlékezet [BÖn. 410–1]. 1774: rút volt^a, de voltak benne sok szép qualitasok. A többi között olyan nótája volt, hogy soha annál szebbet hallani nem lehetett. Jó gazdaasszony is volt [RettE 322. — ^aToroczka Kata]. — L. még BÖn. 414, 427, 441.

kvalitású vmilyen minőségű; de un anumit fel de calitate; von irgendwelcher Qualität. 1720/1770: hasonló jó helyen való quantitassu és qualitassu földöt adasson [Kük.; SLt évr. Transm. 234]. 1777/1790: Hasonlo qualitassu Föld vagon La Tov nevezetű helyben [Alparét SzD; JHbK LII/3. 93]. 1778: Ezen Curia és Gyümölcsös maradgyon Trauzner Judith Aszszonynak s mind a Sessioért, mind a Gyümölcsösért Trauzner Ersébeth Aszszonynak másutt hasonló quantitassu és qualitassu hely adattassék [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 2a]. 1780: A mi pedig az Irtványokat illeti, azokis kinek kinek birtokában a mennyiben lehet maradnak, és másutt hasonló Nagyságu és qualitassu helyel ki potoltatnak [BSz; JHbK LVI/25. 25]. 1820: a szántok, és kaszálók mind jó qualitassuak [Báld K; BLt 6]. 1827: Makkot Termő ... milyen Qualitassu Allodialis Erdők vagynak-é? a Makkot Termőkbe hány sertést lehet ki hizlaltatni .? [Dob.; WassLt Conscr. 5 vk].

kvantitás 1. szám, mennyiség; cantitate; Quantität. 1599: mindeneke . . annotalyanak, hogy mind labas marhaimnak smind egyebeknek lassam quantitassat [Kv; TJK V/1. 274–5 Vasarhely Zabo Manihart vall.].

2. mivolta; cantitate; Beschaffenheit. 1803: az Ebenianumban^a lehető részesülésbéli Jussának quantitással meghatározni, a' Bizottság maga Operatioja tárgyának lenni nem esmerheti [Torda; JHb XIII/68. — ^aAz Ebeni örökségben]. 1805: Radákné Asszonyom, itt való Jussát az Osztazás után nem szaparította, hanem mostis oly quantitasba vagyon, a' mint az Osztazáskor volt [M.sülye AF; MúzRadák].

3. nagyság; mărime; Größe. 1589 k.: vgj vetenek adott az varosra, vagj hogy kin kin mind vgj vegiek az adonak quantitassat az kinek mint vagion ertheke [Szu; UszT]. 1677: Ha kik fel nem űlnének, és a' rendelt időben helyben jelen nem lennének A' fél Kapun fellyül való értékű Nemes ember, ötven forinttal mulcaltassék; ha pedig az egy Kapun fellyül terjed jóságának quantitása, száz forinttra [AC 92]. 1729: az Nagy Szamoson levő hidunk(na)k Quantitassa három annyira extendalodik mostan mint annak előtte [Dés; Jk 383b]. 1738: az Actor Székely Mihály Ur(am) kárának quantitását nem comprobállja [Torda; TJkT I. 173]. 1762: a' földek(ne)k per Commensurationem tandem per multiplicationem elicialando quantitassait, 's azokból való két rész differentiákat elicialván petsét alatt küldjék el T. Fő Biro, V. Ispány és több Commisarius Urak Társaihoz [Szava K; RLt 0. 1 Mich. Medve lev. Marat. Vesz máshoz és Lad. Somkerekéhez]. 1802: A' mi az osztály alatt forgo nova sessioikat illeti azok is Quantitasokban közöttünk egyeztesse(ne)k, a' falu mellett jutott Terrenumból potoltassék [M.zsombor K; Somb. II].

4. vmilyen nagyságú/terjedelmű darab; (bučaji) de o anumită mărime; (Stück) von irgendwelcher Größe/irgendwelchem Umfang. 1757: A' mely Vénákban az Arany indivisibiliter vagion Lovakan kósárokban le horgyuk a' Stompakhaz, s ott Pörölyekkel alma és dionnyi qvantitasokra meg rontyuk [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével]. 1783: azon vasakat melyek ágas vasnak nevezetnek, a kohoban felette nagj quantitasban fujtatták, hogj az Uraságot meg tsalhassák, a' mely miatt sok embereink azon vasnak emlésekb(en), vagj igen elnyomorodtak, vagj megis haltanak [Torockó; Thor. XX/5. 41].

5. űrtartalom; capacitate; Rauminhalt. 1634: Az hordók mérésének ideynis tehessenek recognitiot az hol kéuantatik az hordonak quantitassaról meny bor férőre lehetet [UF I, 333].

kvantitású 1. vmilyen mennyiségű; de o anumită cantitate; von irgendwelcher Quantität. 1699: Banyai Rab Janos Uramis bizonyos quantitasu gletet advan Baczai Szikszai Andras(na)k e' vegre hogy Deesre hozza a' betetis leválta //78 [Dés; Jk 279a].

2. vmilyen nagyságú; de o anumită mărime; von irgendwelcher Größe. 1714: Külömbfélekeppen figuralt ovit böres karpitok külömb külömb Quantitásu fl. Hung. 60 | Külömbfele quantitassu szarvas szarv 10 pár [AH 17, 58].

3. vmilyen kiterjedésű/nagyságú; de o anumită întindere/mărime; von irgendwelchem Umfang/irgendwelcher Größe. 1727: midőn azon . . . Deserta sessioik közül Valamellyikre embert Telepitének azon Sessiora rud számrá merettesek ki annyi quantitasu nyíll, mennyi egy populusa sessio után vagjon [Dés; Jk 361b]. 1767: A Magyar uttza vegin . . . efféle Zálagos hasonló

Quantitasu foldje [Ne; DobLev. II/380. 3a]. 1768: mitsoda Curialis, és Udvarház helye ki Szomszedságaiban, mekkora qvantitasu szakaszlatatt ki ? [T; Ks 8. XXI. 36 vk]. 1775/1781: mind a két fordulón vagyon annyi quantitasu szántó föld ezen részre, hogy ha bé vetetődnek mindenik fordulóban Lehetne vetni nyóltz száz véka Gabonát, 's többetis [Algyógy H; JHb LXXI/3. 443]. 1828: hasanlo quantitasu föld [Alvinc AF; LLt].

4. micsoda ~ ? mekkora?; ce mărime?; wie groß? 1779/1785: Szent Benedeken^a Lakott Néhai Nemes Thordai Détei István Uram . . minemű és mitsoda quantitasu Jóságokat birt? [Fejér m.; DobLev. III/596. 83 vk. — ^aAF].

5. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivisch gebraucht: vmekkora kiterjedésű (föld); pämint de o anumită întindere/mărime; (Feldstück) von irgendwelchem Umfang. 1801: Nemes Burzo Gávrylla a Providus Kornye Togyer, és Kornye Ursz Kertekből egy darabot a maga Kertezhez Kertelt bé de bizonyal mennyi quantitasut fogott bé, ki intézni nem tudom [F.szöcs SzD; TKI Páska Styéfán (42) col. vall.].

kvantum 1. állomány; efectiv; Bestand. 1696: Meljhez kepest, megitilhető, mennji legjen ez hely(ne)k Qvantuma, az Adozáshoz kepest: Talaltatván a' Ravatalb(an), ado fizethető paraszt emberek nro 4. Donatariusok is, kik Adó alá vettette(ne)k nro 5 [Szentbenedek AF; BR]. 1809: A' Sovágoknak száma mind eddig csak 40 főből állott . . de az idén magokat volonterek tsak négyen jelentették, és ily formán lehetetlenség hogy a' szokott quantumot a' téli holnapokban proceálhassuk [Parajd U; UszLt ComGub. 1743].

2. összeg, summa; sumă, cuantum; Summe. 1697: ha peniglen fogadása szerént nem Evincalná, Evincalhatná, vagy Evincalni sem akarná vel in toto, vel in aliqua saltem parte, tartozzek azon Summa pénzt, azon helyen épített és azok mellé acquiralt helyek(ne)k s épületek(ne)k betsű szerint való quantumát refundalni [Fog; Borb. II]. 1765: az adó quantumának csónkittásais, mely a költségekre fordított, nagyon késedelmezett az adonak szaporán való fel kelésit [Szecsor F; Eszt-Mk Vall. 265].

3. (királyi) adó; impozit (regal); (königliche) Steuer. 1715: az idei Qvantumnakis a tavalyihoz adaeqvate kelletvén fel vettetni; esett kgltek Vároására R. f. 1000 [Kv-Lt I/216 a gub. Nsz-ből]. 1721: a' Contributiok fel vétésenek olly bizonyos Normaja lenne, melyet ki, ki tudván . . maga Quantumát könnyebben hordozhassa [Ks 18. XLIII ua. Kv-ról]. 1739: Concludáltuk, hogj Túri Istvánné ő kglme, a' Kovács Samuel atyánkfiára, pro A(nn)o 1739 repartiait 3 ~ három Rh. forintokból álló quantumának két Rh. forintját p(rae)stállja a Nms Vároznak, Gombkötő Istvánné ő kglme . . Fazekas Kovács Samuel pedig fizessen quantumában Rh. flor. 1. xgr. 12 [Dés; Jk 516a]. 1740: Respectálván a' Tktes Nms Tanács Enyedi Miklos(na)k a' Nms Városhoz való hűségés szolgálattját, és sok rendbéli szennyvedését, pro hoc Anno 1740 reája vettetett, ő Felsőge quantumát, a Tktes Nms Tanács, ex Gratia relaxálta 's elengedte [Dés; Jk 542a]. 1765: a mely normát a Qvantum exactiojára allított volt fel eő kegyelme, a szerént sokkal könnyebben költ fel az Eő Felsőge qvantuma a szegénység kis-

sebb terhelhetésével [M.igen AF; Eszt-Mk Vall. 325]. 1784: A Királyi Quantum fel szedéséről. A királyi Contributionak fel hajtásán az Biro, és az Polgárok ugy igyekezzenek, hogy azt . . . az Helység természetéhez mérsékelt Terminusokon Executio nélkül Perceptoralis Casára administralhassák [Torockó; TLev. 2/6]. 1809: ö Felségének Szentséges akarata abban függ, hogy az Erdélyi Quantum apadást ne szenvedgyen [Asz; Borb. II].

4. ek katonapénz (a katonaság fenntartására kivett pénzbeli szolgáltatás); sumă/cuantumul de bani cu care cetăţenii contribuie la întreţinerea armatei; Militärgeld (Abgabe/Leistung auferlegt für die Erhaltung des Militärs). 1705: a generál parancsolatjából a Gubernium az itt körül levő székekre és vármegyékre patenseket bocsátott ki, hogy . . . az reájok vetett quantumot ide administralják (WIN I, 370). 1715: hogy ha akarjuk, hogy a német militia ne lakjék rajtunk azért segéljük meg öfelségét vagy ötezer forinttal. De . . . az mostani városra vetett quantumot is alig tudják felszedni [Kv; KvE 295–6 SzF]. 1718: Szintén expirálván a két hybernalis hónapok, melyre a téli qvartélyban localt Militiánakis anticipált Quantuma consum(m)áltatik, illendő, ujjabb Dispositioit tenni, de ulteriori Subsistentia ejusdem Militiae [Ks 83 a gub. Kv-ról]. 1740: a mint Hosdátrol^a irt le velünkben Nagd(na)k alázatosan notificáltak vala az Quantum repartitiojára nézve (:továbbá nem lehetvén differálnunk:) a Nemes var(me)gyét confluattnunk kellett [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev. — ^aH]. 1765: mikor . . . Kornis Gábor Uram hajtattya fel a quantumot, tizen egy versen jöttek militar Executorok reánk [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. Sárd cs.].

5. természetbeni katonai beszolgáltatás; cotă de produse agricole predată în fondul armatei; militärische Natur(al)abgabe. 1698: az magazinale quantumokat kglmetek administraltotni siessen de mi oktl viseltetvén, mind eddigh . . . az Gubernium(na)k küssebegevel Dispositionkat posthabealta [UszLt IX. 76. 57 gub.]. 1702: A zab és széna quantumab(an) pedig, ugj érte kegltek, hogj ez jelen valo Octoberi holnap subintelligatlik, hogj erreis a mi fog disponaltatni p(rae)stallja kegltek [i.h. IX. 77. 55 gub.]. 1714: az Nemes V(ár)mege küljén ki ket Assesort s revideállyák ezen el Éget Pusztá helyet, tegjenek Comparatio, más ép Falukkal, legjen a szerint mind az quártély mind az quantum [Szurdok Mm; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz]. 1739: Ezen Inquartizirált hat Compagnia(na)k csak rendes Consumptiois . . . accedálván az Bórgónál tett Novemberi Consumptiois ezen Alsó Járás(na)k egész Quantumát az eddig tett Marschualis Expensákkal edgyütt, nem csak absorbeállyák, sött Superállyákis [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával].

kvare cuarţ; Quarz. 1785: Citallyuk^a az Familiak-(na)k névéket, 'a Bányákban lévő Mineráknak, és egyéb Materiáknak ugymint, ort, Értz, quartz, Katzender etc. [Torockó; Thor. XX/9. — ^aA torockói családok német eredetének bizonyítására].

kvárdia őrizet, őrség; pază; Wache. 1661: Ha valahol jöbőgyom s jószágom maradt, kérem Kegyelmet, idején salva quardiát szerezzen beléjük, ne romlanának végképpen el. Kérem felette, legyen jóakarattal eziránt is, mind magyar német quardiákat szerezne Ke-

gyelmed s idején penig [TML II, 168 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kvárta 1. dézmanegyed; sfertul dijmiei; Zeh(e)ntviertel. 1570: Az varosnak Minden Jeowedelmereol Es az quartarolis Megh kewannyak az zam adast [Kv; TanJk V/3. 28a]. 1571: Az plebanosság quartayanak Beh takarasat eo k. varosswl Byzzuk az ket vramira kyk az Eskola quartayanak gongyat viselyk [Kv; i.h. 47b]. 1614/1616: Coloson . . . Az praedicatoroknak az Quarta meg jart aztis meg attak [Torda; RDL I. 100 Mich. Literatus Nyilas ns kezével]. 1622: Praedicator Salariuma Jóvedelme. Mindenfele vetemeniből ősziből es Tausazi gabonabol Quarta ā kiraliok Institutioia szerent [Ördöngősfűzes SzD; SzJk I]. 1681: Minden fele mezei vetésekből . . . Tizedet adnak mind azokbol penigh az ott valo Magiar p(rae)dikatornak quarta adatik [Hátszeg; VhU 150]. 1722 k.: Proventus Pastoris Minden mezei vetemenyből, Borból, Mehből, Baranyból Quarta [Körtvélyfája MT; GörgJk 121]. 1780: az Enyedi Dominium a' Collegiumnak conferáltat volt A' Szász papoknak jár egy harmad része azon quártának [Ne; Borb. II Kováts József prof. rektor lev.]. 1801: A' Quartabol közép termésben a' Darabantaktol, kiket-is a' Sz-Ujvari Communitás dezml 2 kal(angya) ősz Buza 1/2 Veder Bor^a [Szépkényerüsztmárton SzD; SzConscr. — ^aJár a ref. papnak]. — L. még AC 75, 251; CC 2; FogE 215–6; GyU 97, 127; UF I, 693, II, 305.

2. negyedrés-örökség; a patra parte din bunurile moştenite; Viertelteil-Erbe. 1598: ha mi Jozag mostan Chiereni Martonne Azzoniom Ziniei Sara Azzoni kezinel az ket Balasffalwaba^a volna dossaig es Chiereni Ersebet Azzoninal quartaig, es emarita(t)ioiaig ki Az Azzoninak holta vagi firhez menese vtan, Azon keppen az leani Azzoninak firhez menesse vagi halala vtan, ha magtalanul meg halna Chiereni lazloraz zallana azokba valo iussatis Chiereni lazlo eoreokbe Teke Ferencz vrunknak es felessiginek . . . valla chjerebe birniok eoreokbe [Törzs. — ^aA. és F. balázsfva BN].

◇ Hn. 1771: A járai qvarta nevű helyen (sz) [Jára MT; EHA].

kvárta-adás dézmanegyed-adás; predarea sfertului de dijmă; Zeh(e)ntviertel-Abgabe. 1713/1750 k.: szorgalmatosan investigállyak ö Kglmek^a mindenütt a hol kívántatik . . . hol s mellyik Collegiumhoz, Ecclesiahoz, Templomhoz, Scholahoz Parochiahhoz, eleitől fogva mtsoda Beneficiumok jártanak Quarta, Dézma, Penzbeli f(i)zetés es kitől s mennyi, hogy a hol nyaka Szakadott affele Qvarta adás(na)k valamelly Terrestris (Domi)nus keze alatt, vagy Communitasnál, először is placitis mediis proballya restitultatni [RGyLt A. 12. — ^aA kúrátorok].

kvárta-bor dézmanegyed-bor; vin colectat în contul sfertului de dijmă; Zeh(e)ntviertel-Wein. 1585: Attanak Gialüban^a három Quarta bortt . . . Az egk bortt Azzonfalwan^a Gywrka neweo ember Arulta ky . . . Masodik Quarta bortt felseo fwlen^a Illics Tatul Arulta ki . . . Harmadik quarta bortt Also fwlen^a kys Lukacz Arulta kj [Kv; Szám. 3/XVI. 29. — ^aK. b. TA]. 1590: fytettem Kozma Balint vramnak quarta Bor Araban f. 10 [Kv; i.h. 4/XXI. 30 Kis István sp kezével]. 1621: Kamuti

Farkas Vramnak vittem . . . Eot ejtel bort az quarta borabol [Kv; i.h. 15b/IX. 200].

kvárta-búza dézmanegyed-búza; grîu colectat în conțutul sfertului de dijmă; Zeh(e)ntviertel-Weizen. 1595: Adot Zöcz Balint Wram az Qûarta Búzabol D. Georgius Enyedinus Püspek W(ram)nak szolgalttara 16. köbel Búzat [Kv; Szám. 6/XVIIa. 120 ifj. Heltai Gáspar sp kezével].

kvárta-ház dézmanegyedkezelő-ház; sediul colectorilor sfertului de dijmă; Abfertigungshaus für Zeh(e)ntviertel. 1718: ezen scholát kívánják^a . . . és a quartaházat^b <mely vo>lt ennek előtte Volman Mi(hályé) [Kv; KvE 298 SzF. — ^aA pápisták. ^bE ház a Hid-utcában, a mai lutheránus templomon alul állott (KvTel. 95–6)].

kvártál l. kvártális

kvártálás dézmanegyed-szedés; stringerea sfertului de dijmă; Einhebung des Zeh(e)ntviertels. 1679: Az quartálásban az reghi difficultasok fen vadnak az Asztagok fedeseben is | Quartalas es Buza takarítása mentül jobban lehet ugy légyen [Dés; Jk 39]. 1728: az Quartalásb(an) szükségesnek itültük Dezmások(na)k rendelnünk Ntzes Szent Jobi István, Varadi György, és Notarius Atyánk fiai et kglmeket, Lovas Csovások(na)k Szathmári al(ia)s Varro Mihály, és Gáll János Atyánk-fiai, Gyalog villásoknak Ifju K; Szűcs Mihály és Ifju Daroczi Mihály Atyankfiai et kglmeket | Az Quartalásnak idejen Dezmás Atyánkfiak Tizedes Atyánkfiával jartassák el a várost, hogj hol kezdik a Quartálást, és rend szerint merre mennek, s merre végeznek hogj a szerint Compareallanak a Buzás Emberek Dezmás Atyánkfiak után, kik ha akkor nem Comparealának azoknak buzajok nem meg Quartaltatik, hanem meg Dezmaltatik [Dés; Jk 377a]. 1737: Bizonyos ratiokra nézve tettett a T.N. Tanács(na)k és Universitás(na)k a Dézmálás és quartálás terminusát meg változtatván, hogj ezenn Héten Szeredán a Papság és Ispótály földek Dézmáltassanak meg, Penteken és Csőtörtökön pedig az egészsz Tilalmas Határ quartáltassék meg [Dés; Jk 484b].

kvártálatlan kvárta-szedetlen; unde nu s-a colectat sfertul de dijmă; ohne Einhebung des Zeh(e)ntviertels. 1699: a' quartálatlan földén ket teslás ökör leszakasztva, kalangyaim között járván kalangjaimat teptek huztak [Dés; Jk].

kvartalícium negyedrés-örökség; a patra parte dintr-o moștenire; Viertelteil-Erbschaft. 1583: Mierthogi pedig mosta(n) Torozkaj Istua(n) vra(m) illye(n) zwksigibe(n) Lugossj Miklosnak mj előttwnk ezt ada (így!) hogj az öczye Lugossj Mathe az w ryze izogoczykat masnak akarta idegitenie (!), ez azyrt kell fizetnie nekj mostan az wczjnek, tehát arrais kötelez megat mj előttwnk hogj per nelkwl meg alkotzik az quartalitium dolgából (!) Toroczka Istua(n) vrammal [Torockósztygyörgy; Thor. II/15]. 1589: vala arrol vtlozor keozteok az Controversia ha az eotwen haz Jobagybol mely az azzonnak Rewai Annanak Jakczy Boldisar halala vtan dossaban volth

aggyanak abbol az leanyanak kvartalíciumoth awagy Nem [Hadad Sz; WLt]. 1629/1676: keld az keglték szüle attya jóságából kívánta és kívánnya az Quartalitiumot, . . . az kglték jobb apja, az nagy erdélyi miklos volt, mellyiket birta légye(n), . . . nem tudom meg monda(n)j | quartalitiumat kért kgl, és én mentést meg ígérte(m) [Somkerék SzD/Sv; WassLt St. Erdelyi vall.]. 1641: eő nekik uagion Szeőren Varmegieben egy Kis Joszagoczkaik melliet Nehai Nemes Gaman Miklos kvartalícium adot uolt ki nekik [JHb XXXVIII/40 fej.]. 1728: A Mikó Hidvéghi Joszágbol birnaké Quartalitiumat, ./. Nyolczadot, és ha birnak? kik birják? [Fejér m.; Mk I. I vk].

kvartalícium-fizetés negyedrés-örökségfizetés; plată pentru a patra parte dintr-o moștenire; Erbbezahlung des Viertelteils. 1568: Zekel Janos . . . Tholdalagy Andrasnak . . . az Meg Ityeltt Negy falubol ha teobbet oztany Nem Nyernek, az ew Rezebeol twny illyk felebeol, harom Ioh haz Jobbagyot aad eoreokbe, es az kvartalícium fizetesnek az ew Rezenek harmad Rezeth, Engedy [Gyf; BfN 54/6].

kvártális szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *céhgyűlés* negyedévi céhgyűlés; adunare trimestrială a breslei; vierteljährliche Zunftversammlung/Sitzung. 1831: 17a Januarii 1831 quartál Czéh gyűlés tartott [Kv; ACSzám. 85]. 1845: A' Kérelmes^a a bent irt kérelmes tárgya iránt a' leg közelebb jövő quartális Czéh gyűlésre határozatlik [Kv; ACProt. 13. — ^aA kántor].

kvartalitás negyedrés; a patra parte (dintr-un întreg), sfert; Viertelteil. 1734: az actu talalhato szarvas marhak(na)k és lovak(na)k quartalitassa az Anak adjudicatlik [Torda; TJKT I. 32]. 1771: a' Somlyai részen, a' Falun alol lévő vadas To nevezetű helyben, a' Mohai részenek a' maga quartáltitassa, a' Falu felől valo végiben in contiguitate szakasztatott ki [Fejér m.; DobLev. II/428. 29]. 1777/1780: eő Nagysága . . . két Esztendői Vásár Proventusnakis tsak a Quartalitassát percipiállyá . . . Hf 30 [Alparét SzD; JHbK LII/3. 101]. 1778: A Több részek . . . oszollyanak három egyenlő részekre; olly formán: hogj mindenütt Nyil szerint ki tudodvan az: mellyik felől esik a Trauzner Ersébeth Aszszony quartalitassa [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 3a].

kvárta-regesztrum dézmanegyed-könyv; registru de evidență pentru sfert de dijmă; Zeh(e)ntviertel-Buch. 1593: Notarius uramnak attam az eot quarta Regestrumnak irasatul f 6 [Kv; Szám. 5/XXI. 10].

kvártás I. mn I. dézmanegyed-szedés/kvártálás alá tartozó; care este supus la predarea sfertului de dijmă; zur Einhebung des Zeh(e)ntviertels gehörend. 1693: Az első Hersá(n) három tsetert kvártás szőlő, mely <(ne)k> tertialitassa jutott Sárközíné Asz(onyo)m(na)k | Az Sulymos tonál negi hold földetske, fele kvártás, fele dezmás [Ne; DobLev. I/37]. 1729: a' Szágúldó út mellett az harmadik lábban két hold kvártás szántó föld [Ne; i.h. I/138]. 1792: Szántó Elek Ur adott volt Zalogban . . . egy holdnál valamivel nagyobb Kvártás kukuriza földet [Ne; i.h. IV/691]. 1830: az idevalo szokás szerint a' kvartás szőlőket két három nappal is hamarább

szokták meg szedni mint a' Dézmásokat . . . azon szőlőt eleitől fogva quartásnak tudom [Ne; i.h. V/1169. 3b].
2. dézmanegyed/kvártászedő; care predă sfertul de dijmă; Zeh(é)ntviertel leistend. 1622: Sombor^a Quartas mindenből. Ezenküül minden hazas ember kett kett kalongia buzat ad; Jsmegh Tiz tiz penzt [SzJk 3. — ^aSzászszombor SzD]. 1828: Quartás Gazdáknek nevek és azoknak Szöllejek [Dés; DLt 161].

3. dézmanegyed/kvártászedő; care stringe sfertul de dijmă; Zeh(é)ntviertel einhebend. 1582: Az Quartas Vraimtol weottem egy 75 wedres bort attam erette f. 7 [Kv; Szám. 3/V 20 Lederer Mihály sp kezével]. 1621: az kewes Bor es Buza Restantianak az Tawalj Qvartas Vraim viselleik gondgiat [Kv; TanJk II/1. 236]. 1693: Quartás Uraimek fizetéseket meg jobbitván, igit határozta meg, kész pénz fizetése edgyik(ne)k leszen fl. 25 . . . E' felet, ö-klmek(ne)k ezen a' hataron termet gabonájokat, és borokat dezma alol eximallya az Ecclesia [Kv; SRE 12–3]. 1727: En T.T. eszküszöm az egy elő Istentre . . . hogj T. Quartas Uram(na)k mellette mint jó kéz láb híven szolgálók [Kv; SRE 154–5].

II. fn dézmanegyed/kvártászedő; collector de sfert de dijmă; Einnehmer des Zeh(é)ntviertels. 1579: az Arwakan Az fel quartabol Aggianak Tyzenhat hordo bort, es hatwan köbel buzat . . . Az teobbit peng az fel quartának varos Zamara vgian vgian azon quartassok azon fyeztesel be takaryak es gongyat vssellyek [Kv; TanJk V/3. 196a]. 1587: Kerik Biro vramoth hogj eo kgme az Q(u)artasokat Inche meggh hogj az tarlot zabadichak meggh, Arattassak a' keosseggel, es otta(n) dezmalliak [Kv; i.h. I/1. 55]. 1695: A' Malmokban a' mely négy öreg köből buzát, az előt valo üdőkben nemely Quartások . . . nem jo uton a' talygia tartásért szoktanak volt ki venni, ennekutanna az Ecclesia számára vetessék ki [Kv; SRE 41]. 1738: Isten ő Szent Felsege nagj kegjelmességből szintén el-hozván azt az időt, mellyb(en) ő Felsege Gabona béli szép áldását kezünkbe véhettyük; azért . . . Dézmások(na)k quartások(na)k rendeltetnek . . . ő kglmek [Dés; Jk 500. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1791: Szükségesnek ítélteetti, hogy a' Quartások számokra készítettessék egy Instructio, a' mellyben a' Dézmának mind bé vétele, mind pedig ki adása iránt olly rend szabattassék, hogy a' mennyiben csak lehet a' Dézmából valo jövedelem szaporitassék [Kv; SRE 277].

kvártási dézmanegyed-szedői; de collector de sfert de dijmă; von dem Einnehmer des Zeh(é)ntviertels. 1726: Quartas Szőlősi Gabor vram ő klme Quartasi és Malom Biroi hivatallyát dicséretesen és az Ecclesianak consolatiora veghez vitte melly Quartási officiumatul a be vett jo szokas szerent annak idejeben bucsuzni kivant, de a T. Consistorium kivanta ő klmet a mas esztendőre is meg marasztani [Kv; SRE 151]. 1753: mivel már egynehany esztendő alatt tsak a' Nemes Magyar Natio viselte a' Quartasi Hivatalt, ezután azon Quartasi Hivatallal a' Nemes Szász Natio-is illendőképen consoláltassék [Kv; SRE 189].

kvártasság dézmanegyed/kvártászedői tisztség; functie de collector de dijmă; Amt des Einnehmers des Zeh(é)ntviertels. 1591: Ladas Janos vallia. Mikoron en az Quarta borat arulta(m) Eottues ferencz quartasagaban arultam ki neha ket vagy három bortis egi mas

vtan azon czeget alát [Kv; TJk V/1. 66]. 1693: Exactor Uraimek ő kglmek a' Tiszt Consistorium eleiben adván Bihari István Uram Quartássága felöl valo ratioját az iránt valo difficultásokkal edgyütt, ugyan akkor liquidattak volt sok difficultások, mellyek szerént ő kglme adosságais világos nap fényre jött volt az T. Ecclesia előtt [Kv; SRE 17]. 1698: a' Tiszteletes Consistoriu(m) Benei György Quartas Ur(am) melle Szappanyos Török Mihály Vramat be allitya Quartassagra [Kv; SRE 56]. 1765: Tek. Harsanyi vram bizonyos conditiokra nézve, még esztendeig meg-hagyatott a' Quartásságban; ugy Tek. Hadadi György vram-is a' Vice-Quartásságba [Kv; SRE 220].

kvártázás dézmanegyed/kvártászedés; colectarea/stringerea sfertului de dijmă; Einhebung des Zeh(é)ntviertels. 1733: 17ma mensis Augusti az Papság, Egjház és Ispotály földék Dezmáltassanak meg az el vegezödvn a Quartazast az naponnis Continuallyak 18 Augusti pedig az egész hataron lévő gabonák Quartasztassanak meg [Dés; Jk 440a]. 1734: Az Quartazást peng kezdgjek 31 Augusti [Dés; Jk 449a]. 1846: Papi szent szolgálatunk bérének egy nem legkissebb részét teszi a' Quarta . . . ezen intézkedésnek a' Zab és Alakor termékek kvártázására is kiterjesztését kérni szükségek kényszeritenek [Dés; DLt 941].

kvártély 1. katonai szálláshely; loc de incartuire; Quartier. A. 1657: Ezen hadbéliekkal voltam szemben qvartirjokban | S én azonban az én seregemet megindítám, s magam is elmenék vélek az szállólhelyig úgy rendelék, hogy az seregek mind falukra menjenek ki quartirul [KemÖn. 118, 148]. 1662: Azon vármegyékben azért quartírokban osztván a hadakat, jó lakásnak adván magát^a, hogy azt eleitől megszokta volna, a vigyáznak úgy meg nem kezdze felelni, mint rá bizott tisztí s generálisí hivatalja kívánja vala [SKr 215. — ^aKapronczai György]. 1674: Tatrosra^a bizonyos számú tatár hadakat szállítanak quarterban [TML VI, 574 Beldi Pál Teleki Mihályhoz. — ^aMoldvai település]. 1677: Bekeséges időben, a' pénzen élés nélkül valo Quartir tellyességgel tollaltatott, és pénzeken élve-is a' Vitézlő rend, Urak, Nemesség, Szászság jóságira Quartir ne rendeltessék [AC 98]. 1749: Én úgy gondolom nem volna Semmi terhire az Nemes Széknek ha énnékem Dislocalna az Markusfalvi Stabalis Házatt Quarterul [Szgy; ApLt br. Josika Mózes őbester lev.]. — L. még KemÖn. 114, 118; SKr 190, 679, 682, 684–5; TML II, 651, VII, 504.

B. 1629: Amikor az szekelj Istua(n) loua el uezset volt en akkor quartiljba(n) Kapuson voltam [Mv; MvLt 290. 161b]. 1656: a katonak be szállottak quartilba(n) [Gyf; DLt 440]. 1668: a quartélyban valo bé szállás után, és noha most házomnál nem lakhatom, mivel mi-helt bé szállottak házamhoz mindenemet el vötték, házambul kivertek [Kv; UtI]. 1694: az Ház annak előtte Porkolab Ház volt, most Nemetek Quartalya (!) [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1717: Hasanak képpen a Varost ott quartelljban levő Generalis palisadával környül akarvan venni, kegjelmeket ebbenis concurráljon [ApLt a gub. Kv-ról Hsz-hez.]. 1724: Olah Miklostól harmad napja, hogy el vitték a' Qvartélt [Altörja Hsz; ApLt Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. 1728: Mgos Groff Gu-

bernator Kornis Sigmond Uramhoz eő Exjahoz ugy Fő Commissarius Kornis Istvan Urhoz eő Ngahoz s Vogel Ur(am)hoz eő Ngahoz az Quartelytul valo Immunitatatusunk iránt alazatos Instantiankal Expediáltak . . . Irsaj István, és Hadnagy Lőcsej Joseph Expraessis Atyánkfiait eő kglmeket [Dés; Jk 378b–9a]. 1815: a' Katonai Correspondenziák(nak) jobb moddal folytatására Szebentől fogva, egész Kolosvárig, meg határozott Statiokon, két két Levél hordozo a' Hohenzoller Regementyebéli Lovas ordinántzok állítatván ki . . . Nemes Torda Várossába is két illeten ordinántzok lésznek quártyelba mind szállásakrol, mind pedig . . . quietantia mellett naponként kiszolgáltató két-két kenyér és Lo portiókrol provideáltassan^a [Torda; TVLt rtlen. — ^aA város hadnagya]. 1823-1830: Ezen Házát elfoglalták volt a' Verbunkos Hadnagynak Quartelyul [FogE 46]. — L. még BÖn. 563: CsH 93, 204, 211, 220, 451; Ethn. XXIV, 86–7; RettE 148, 152; SKr 670, 682; SzO IV, 336; TML I, 373, II, 8, 206, 256, III, 110, 605, IV, 238, VIII, 10, 52, 62, 66, 144; TT 1889, 522; WIN I, 205, 382, 406, 585, 630.

C. 1661: Nem tudom, ha igaz-e vagy nem, azt halom, hogy urunk kovártelyban osztotta az hadait [TML III, 206–7 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1726: az Aszso(ny) ő Nga az Somlyai hazait oda engete az vice koronelnak (!) Covartelynak [Darlac KK; ApLt Apor Sanna Apor Péterhez]. 1738: Hunyad Vármegyének elég sulyoson esset az qovártele (!), nemis tudom hova tuggy dislocalni ha csak pestises falukbanis nem Szálanak) az Militiais ottan qovártelban szállat [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1765: A Kantaban kovartelyt tartó négy Huszároknak fél honapra adtunk egy köből Buzát [Kvh; HszjP]. — L. még TML II, 112.

Szk: ~ csinálni. 1827: Négy katona Kovárté tsinálni ment Kolosvárra [K; KLev.] * nyári ~. 1740: midőn az Militia nyári Qvártely(a) Szállat, az nyári Quartelhoz competalo Regulamentalis dispositioikat mindenfelé ki adtam az Commissariusok(nak) [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.]. * téli ~. 1662: az hadaknak nagyobb részét, kik azelőtt házakhoz nem bocsáthattak volna, most házokhoz bocsátatá, a többi téli quártirokra, telelőhelyekre osztatá [SKr 245]. 1723: végeztett, hogy téli quártélyából la lony ki mozdulyon a lovas Militia, Bozára, Libáncsra, és a' Vas Kapuhoz szállyon remélvén ez által a Szegeynységnek nemű nemű Subléváltatásat [Ks 18. XCIII gub.]. 1738: ezen mostani Téli quártély, új annak' terehviselése a Tktes Nms V(á)r(me)gjét és nem nyomorult Városunkat illeti [Dés; Jk 505b–506a].

2. szállás; sálas; Unterkunft, Absteigequartier. A. 1676: Kegyelmednek mint uramnak megszolgáltatám, ha az pusztá quártelyt el nem kerülne. Jól nem tarthatnám, de bizony jó szívvvel látnám [TML VII, 217 Matskási Boldizsár Teleki Mihályhoz]. 1749: Mostani Quártelyombul addiglan ki mozdulni, miglen amaz ad perfectum Statum epittetik, tartozzamé ? vagy Sem [Hsz; ApLt Ant. Kalnoki lev.]. 1787: Midőn . . . szegeny Qvartejamra meg érkezém, meg látám Mártont [Kackó SzD; Kp II. 27 Újfalvi Sámuel Máthéné Újfalvi Krisztinához] | Kegyelmes emberséges embereket akkor hivu Innepelni mikor már máshoz a Déákok is ki szállatok Quartellyra [Szászalmás NK; IB gr. Toldi Sigmond

tréfálkozó lev. gr. I. Bethlen Sámuelhez]. 1831: Vas Mihály a' Szöllő hegyet meg jártuk de hogy senkit meg nem láttunk vissza tértünk quartelyunkra [Dés; DLt 332. 6]. — L. még TML VII, 199; WIN I, 633.

B. 1661: Az mely egyetmásokat küldöttél Bucsi uramtúl, meghozták. Most is kiment szekérrel az kovártelyban, de ismét bejö [TML II, 213 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1803: a' Remeteiek . . . a' mikor erre jártak szabados kovártelyt csináltak házainkból, 's tettések szerént ettek abból, a' mit nállunk kaptak [Toplica MT; Born. Xvc. 1/59].

3. kvártélyos; persoană primită în gazdă, chirias; Einquartierte(r). A. 1625: Vaczorara attam^a Eles hajto mesternek Hust lib. 4 . . . Hauptma(n) Matias quartirnak lib. 8 [Kv; Szám. 6/XXXV. 87–8. — ^aA fejű udvarnéphez tartozóknak].

B. 1726: az Aszso(ny) ő Nga az Somlyai hazait oda engete az vice koronelnak (!) Covartelynak . en bizony csak nem igen tartom rendesnek egy olyan Uri házat hogy Covartely lakja [Darlac KK; ApLt Apor Sanna Apor Péterhez].

kvártélyadás szállásadás; sálläshuire, gäzduire; Quartierleistung. 1823-1830: Ha az univerzitáshoz^a tartozóknak polgári háza vagyon, azután a város terheit hordozni tartozik, de a személyes terhektől, polgári esküvéstől, vagy magánál kvártélyadástól szabad [FogE 233. — ^aA göttingaihoz].

kvártélybeli katonai szálláshelybeli; din/de la locul de încartiruie; aus/von militärischem Quartier. 1675: az hadak s több rendek is . . . az fizetésnek nem léte, vagy késedelme és quártélybeli szüksége miatt el ne oszoljon s több gonosz is ne következék belőle [TML VII, 99 Vesselényi Pál, Kende Gábor, Kubinyi László Teleki Mihályhoz].

kvártélyház kvártélyos ház; casă de închinat; Quartierhaus. A. 1824: a' Német Theatrálísták el foglalván benn a' Nagy Udvarban bizonyos Napokig Quartir házat . . . a Censust egyezés mellett ki is fizették [Déva; Ks 106. 44].

B. 1769: a' Militaris Quartély Házakat és Epületeket ugy készíttesse Kglđ és reparaltassa . . . , hogy ad 15tam 8br(is) készen légyenek [UzLt XIII. 97]. 1772: Excellenciaja Malmán alol kevéssele feles kövek ládczattanak és parasztak kő pinczék, kutak Quártély hazok és egyéb epületekre el hordattanak valam száz ölet [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 375]. 1776: a Quártély ház vagyon a' kis rét mellett [Csávás KK; EHA]. 1810: rövid időn Alvinczen^a quártély ház készül [Buza SzD; JHb Jósika János lev. — ^aAF]. — L. még RettE 228.

Hn. 1757: A Quártély ház alatt az Uraság Tanorokján fellyül Kertben lévő Kaszáló [Nagyernye MT; EHA]. 1761: a' Quártély Ház mellett lévő Csegelly Föld [Marosbogat TA; EHA]. 1765: A quártély házon allol az ut hosszszaban (sz) [Csávás KK; EHA]. XIX. sz. eleje: A Quártély Háznál (k) [Pálos NK; EHA]. 1813: A Quártely Házon allol az uton fejjül a Dioszak réttye felől (k) [M.köblös SzD; EHA]. 1825: a quártély Ház háta meggett (sz) [Zágon Hsz; EHA].

kvártély-majster kvártélycsináló/mester; persoană însărcinată cu încartiruirea; Quartiermeister. 1657: Míkor az Hernádhoz érkezénk, már az ellenség quartiermaiszteri az táborhelyeket járák vala [KemÖn. 213].

kvártélymester kvártélycsináló; persoană însărcinată cu încartiruirea; Quartiermeister. A. 1657: az quartier-mesterek Árvában érkezvén, s hírek esvén az én küldöttem csata felől is, némelyek visszaszaladtanak Lengyelországba előttök [KemÖn. 231].

B. 1729: Domini Senatores: Sig. Farkas Quartélymester [Dés; Jk]. 1736: két quartély-mesternek szállást nem tartozunk adni [Dés; Jk 463a]. 1737: Quartély Mester Butyka István Atyánkfia [Dés; Jk 223b]. 1868: hivatokra nézve az exemptiora érdemesek. A Collectork Quartély Mester^a [Szu; UszLt 8/68. — ^aFels-ből kiemelve].

C. 1736: Az kovarter mester Bíró uramnit volt feleségestől [Kvh; HSzjP].

kvártélymesteri kvártélycsináló; de încartiruire; von dem Quartiermeister. 1738: Barants Mihály atyánkfia mostani terhes Quartély Mesteri hivatallját 's Militia mellett való éjjeli 's nappali szolgálattját respectálván a T.N. Tanás. 1738dik Esztendei quantumát in toto relaxállya [Dés; Jk 489b].

kvártélyos I. mn szállásoló (katonai kvártélyban lakó); care este încartiruit undeva; quartierend. 1724: Agilis plus Andreas Porsolt de Dálnok Aor. cir. 36. fatet(ur). Bukur quartelyos nimet is tartot [Dálnok Hsz; HSzjP]. 1729: Ezen Kótzob Tamas Qvarteljos Németje. Radulj Muntyant. meg hajtot artzul egy fával [Sövényfa KK; TSb 51]. 1745: az oldal ház melyet nem régen valami kvártélyos Németek rategszotttak és csináltattak az Városiakkal. bitang munka volt [Kraszna Sz; BfN Krasznai cs.]. 1751: Ez mostani Quarteljos németekkel való veszekedése alkalmatossággal Vándor Juonnak hallottam illjen kérdéseit^a [Balázstelke KK; IB. Joh. Vernel (30) jv vall. — ^aFolyt. a vall.]. 1754: a Szovai^a quartélyos Katonák egy Szédelgős erdőben el maradt juhut is hozának [Marokháza K; Ks 5. IX. 4 Marsinan Nisztor (40) zs vall. — ^aK].

Szk: ~ *káplár*. 1748: Kis Ludosi^a Quartélyos Káplár [Kath. — ^aAF] * ~ *katona*. 1678: én Uram bizony gyűlésnek híret sem hallottam Margián s nem is hiszem, az ott való quartélyos katonák s Apagyi uramon kívül senki ott lett volna [TML VIII, 154 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * ~ *lejtman*. 1732: Buza. Az Quartelyos Lejtmannak Discretiojáb(an) Cub — 4 [Dés; Jk 432a].

II. fn 1. szállásoló (kvártélyban lakó) katona; soldat încartiruit; Soldat (in Quartier untergebracht). A. 1711: az Somostelkiek falustól az német Számára Szent Pálra hordották az uram eő naga Besenyei erdeit. Az Laczkodiak is hordották azon erdőt nállok is quartelyosok lévén [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Fekete Pál (38) jv vall.]. 1723: Marosa(n) Kosztantin Quartilyossa^a edgi Szapullo Csebremet vitte el [Kisdevecser SzD; Ks 39. XXIII. 1. — ^aSzállásoló német]. 1730: többire Quartelyosunk lévén Fő, és Vice Colonellus Urak foglaltak az ... eő kglme^a házat [Dés; Jk 392a. — ^aPetki Nagy Sig-

mondét]. 1736: Nem lévén immunitalva Szabo Gábor ur á Contributiotól az Quartelyosnak fizetendő Zab szena pedig hasonló dolog lévén tartozik masokkal annak administratiojáb(an) Concurralni [Torda; TJKt I. 118]. 1737: Szomorán értettük fül hegy(gy)el, hogy az jövő telre ismét Quartelyosunk designaltatnék [Vh; Ks 83]. 1740: az előbbi dispositio szerint is alig hiszem competentiajít subministrálhatta volna maga Quartélyasainak ezen meg romlott V(á)r(me)gye [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. 1797: sohult a' Kereskedők quartelyosokkal nem terhelhetnek ... a' mint hogy az Hóra támadásáig soha nem is terhelhettenek [Déva; Ks 73. 74. VII. 124].

B. 1744: Házban pedig olyanban laknak, hogy akár mitsoda kovártejos belé szállhat, mint akárki házába [Uzon Hsz; HSzjP Dánér Mihály jun. (16) pp vall.].

Szk: ~ *t tart*. 1822: a Contribuens Nemesek sorában vagyok, ha Katona quartélyos van Zilahon quartélyost tartok [Borb. II Décsy György kezével] * *lovas* ~. 1771: a Falusi szegény Lakosoknak, in casu, midőn Lovas Quartélyost kellett tartani, légyen közel jo kezek ügyiben lévő helyek, a' melyből füvet administralhassanak, a' Militia számára [Fejér m.; DobLev. II/428. 8a].

2. lakó; chirias; Mieter, Bewohner. 1758: Egikor kovartejosa lévén Szekei Boldisar ur(amna)k az beszellelte nekünk hogy az mi Leanju(n)k Mari buzát és Lisztet ugj egjebeketis ell ad és csak az Sebbe teszi [Aranyosrákos TA; Borb. II Bako Ferencz (32) ns vall.].

kvártélyos ház kvártélyház; casă de închiriat; Quartierhaus. 1753: Az mi az N. Doboka Var(me)gyeit illeti itt is csak Girás és nem Törvényes Szék lévén Kékesen^a, nemis folytak semmi Törvényes dolgok, hanem Commisioik olvastatak, Quartelyos hazak eptesssi iránt valo Concertatiok [Kecset SzD; TKI Váradí Zsigmond Teleki Ádámhoz. — ^aSzD].

kvártélyozás katonai (el)szállásolás; încartiruire; Einquartierung. A. 1662: (A) császárnak Getz nevű generálisa egy rész armádával s bizonyos végbeli s Dunántúl való magyar és horvát hadakkal Nagyszombat tájakra érkezett vala ... Hírekkel lévén azért a mieinknek Galgóc táján való kvártirozások és hogy szerényszerre nagy vigyázatlanságban volnának; onnan a velek való hadnak színét rájuk küldék [SKr 216]. 1677: Quartirozás békeséges időben mindenütt tolláltatik [AC 266]. 1799: nevezetesebb terheltetései az Adozo közönségnek im e' következendők 10 A F. Királyi Katonák(na)k gyakor alá 's fel való Utozasok s itten majd mindenkor egy Station-jok lévén quartirozások^a [A.árpás F; TKI sub BB. IV/5. — ^aFolyt. a fels.]. 1801: a' quartirozásra nézve nagyon sajnálom, hogy eztet, magam használatára nem fordíthatom [Kv; SLt 17 Lázár István D. Horváth Ferenchez].

B. 1671: Végezűk azt-is Nagd annuentiajából, hogy mindenütt az ingyen elődés, és quartilyozás tollaltassék [CC 30]. 1675: tavaly esztendőben is ide be az Körös két felére szorítván az nemességet quartelőzásra, kit megöltének benne, kiket pedig igen megkárosítottanak [TML VII, 84 Farkas László Teleki Mihályhoz]. 1708: Az Sárkányi Lajtmán Quartelyozasa uta(n) Inquiraltván ur(am) ezen alkalmatossággal az Inquisitiot kld kezehez küldöttem [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1799: mindenféle utonjárok Szállásadásával terhelte-

tünk Nevezetesen ... háborus idők levén, a Sok Katonák gyakor Kvártélyozása ... és forspont(na)k ki állítása ... mind egy nehanyon bennnyon terhelnek [A. Árpás F; TKI sub BB. IV/5 Vaszika Gráma (50) col. vall.].
Ha. 1689: koártélyozás [Veress, Doc. XI, 388].

kvártélyozók 1. (katonai kvártélyban) szállásolt; a încartirui; einquartieren. A. 1657: Bethlen Gábor német gyaloginak maradéka még az az regiment, mely Alvincen^a szokott vala quartirozni [KemÖn. 39. — ^aAF].

B. 1653: Az hópénzes hadak azon télen Erdélyben kvártélyozának nagy viszszaforodtsággal, melyben nékem is jutott vala egy Gilyén nevű kapitány a házámhoz [ETA I, 157 NSz]. 1678: Az mely mezei hadakbeli gyalogság itt e tájon a Szilágyságban kvártélyoztak, az előtők járóiban bejöttek hozzám [TML VIII, 39 Teleki Mihály Nalaczi Istvánhoz Kővárból]. 1688: a Nemet Vitezek ... miolta it kvártélyoznak egy bornyumat el loptak [Kv; Utl]. 1702: Ment el innen Kolozsvárról a Pálfi regimentje, amelynek ... az oberstleitmanja (!) volt Johannes Gottfried Hennisch, ki is immár 3 esztendőktől fogva itt kvártélyozván, sok méltatlan dolgot követett el a városon [Kv; KvE 273 SzF]. 1773: Lengyelországban a mi népünk frissen kvártélyoz [RettE 316]. 1823-1830: (Gr. Bethlen Pál) katonaságra adván magát, Olaszországban sokáig kvártélyozott [FogE 152].

2. szállásolt; a sălaşlui; einlogieren/quartieren | tanýázik; a locui/șede; lagern, sich aufhalten. 1766: Petrucz György az irt kurvához járos nem volt, a más pedig szüntelen nálla kvártélyozot [Ribicsora H; Ks 40/9]. 1772: a Vincze György Léánya Erso is egész Nyáron Bányai Györgynél kvártélyozta a katonával [Dés; DLt 321. 49]. 1843: a' testvérem öszve háborodván az Urával, hozzám huzodott, s vagy két hétig nálom kvártélyozott mint Nénnyénél [Dés; DLt 1371].

Ha. 1811: kvártélyozatt [Kiscég K; KLev.].

kvártélyozkodás beszállásolás; încartiruire; Einquartierung. 1840: az itt körül belől minden nap, 's Heteiken jövő és menő remonda hordozo különböző és alkatatlan katonaságnak kvártélyozkodásaitol nemes városunk menté tétett [Dés; DLt 935].

kvártélyozó I. mn szállásoló; care este încartiruit (un-deva); einquartierend. A. 1647: it az hostatba(n) quarterozo katonak instantiajara cziak így patenter ki attak^a [Kv; TJK VIII/4. 194. — ^aKöv. a fels.]. 1776: Falunkba akkor Qvarterozo Ladányi nevezetű katonával complánált [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1828: itten Déesen quartierozo Czugbéli Szombati nevezetű kaplár [Dés; DLt 187].

B. 1671: Mikola Sigmond Atyánkfának Colosvármegyében lévő Pusztá szent Miklos nevű örökös Falu helye határán, néha az lovakat hatalmasul az Posses-sornak Nemessi szabadsága meg-bántodásával és sok kárával az Colosvárat kvártélyozo Katonák füvelték [CC 92]. 1688: az Erdélyben Quartelizo Nemet Vitezek [Kilyén Hsz; LLt B/220]. 1701: eo Felsőge ez Hazába(n) Kvártélyozo Hadai(na)k interten(tio)járól szükséges-keppen tempestiva dispositioikat kívánván, hogj a' Militia(na)k teli Interten(tio)ia facilitaldohassék [UzLk IX. 77. 31 gub.]. 1729: Az Adámoson^a quartellyozo Lajkmán ... két holnapra négy négy máriást rántot raj-

tok^b [TSb 36. — ^aKK. ^bA gazdákon]. 1730: Az itten kvartellyozo Incl. Militia(na)k Carnis Gratis Hfl 259 Den. 20 [Kv; Szám. 56/XIX. 31].

II. fn szállásoló katona; soldat încartiruit; Einquartierte(r). 1671: Nem kevés terhetetések levén a' Szász Nation lévő szegénységnek, az ingyen rajtok. elődők, és kvartellyozók miatt, mellyet semmiképpen nem supportalhatnak [CC 30]. 1698: mi az sok Kvartellyozok miat, kik rajtunk voltak mind(en) esztendőn fogitunk el inkab [A. karácsonyfa AF; Told. 31]. 1702: az tehetős ember el ne fizesse magáról az kvartellyozót más erőtelene, vagy ajándékkal [Gyf; SzO VII, 101].

kvártélyozott szállásolt; încartiruit; einquartiert. 1755: edgy itten Csanádonn^a quartierozott Német Lajdinántnakis adott vala eő Nsga ... edgy Pej Paripa Gyermeke Lovatis [Gernyeszeg MT; TGsz 35. — ^aErdőcsinád MT].

kvártélyoztat szállásoltat; a face să fie încartiruit; einquartieren lassen. A. 1677: levén bizonyos számú zászlós hadak öszvegyülve ... a mig portára küldött követünk vagy maga, vagy tudósítása érkezik, ott Belső s Közép Szolnok vármegyékben őket kvartiroztassa és subsistáltassa [TML VII, 410-1 a fej. Teleki Mihályhoz].

B. 1658: Rákóczi fejedelem méne Gyaluba^a, és a katonáit Várárhelyről s egyebünnet is oda kvártélyoztatá [ETA I, 166 NSz. — ^aK]. 1662: az uraknak s nemes-ségnek jószágira kőborló katonáit rájok küldvén, szállítván ... rajtok elődteti, rettenetes inséggel rajtok kvártélyoztatja vala^a [SKr 149. — ^aZólyomi Dávid]. 1677: A' Katonaságot, és egyeb vitézlő rendet a' Fejedelmek, vagy magok mellet tartásák, vagy Fiscalis Városokban, és nem egyéb helyeken kvártélyoztassák békes-ségnek idején [AC 98]. 1710: a francia király is ... a maga hadait mindenkor az ellenség országában kvártélyoztatá [CsH 451].

kvártélyoztatás elszállásoltatás; încartiruire; Einquartierung. 1677: Quartiroztatása a' Vitézlő rendnek tolláltatván, pénzeken élyenek [AC 266].

kvártélypénz szálláspénz; indemnizație de chirie; Quartiergeld. 1767: a kvartély penznek le fizetéséért eőtszer hatszor ell jöttek s ugy alkatlanlankodtak [Kv; Ks 11. XLVI. 45].

kvártélypénz-fizetés szálláspénz-fizetés; plata indemnizației de chirie; Bezahlung von Quartiergeld. 1767: az betsületes Tanács béli Embereknek özvegyei ... Ki vétetődtek az egész kvartély pénz fizetésből [Kv; Ks 11. XLVI. 45].

kvártély-szupportálás szállás-terhviselés; obligatie de încartiruire; Lastentragung von Quartier. 1740: Johannes Perle Hogj ... a' Militia tereh viselése alóll kvartely supportálástól, és közönséges szolgálatoktól immunitáltathassék az Impracticabile [Dés; Jk 533b-4a].

kvártélytartás szállásadás/tartás; obligatie de încartiruire; Quartierleistung. 1698: mar tellyesseggel a rajtunk forgo sok Portiozas miatt mind a sullyos Kvartély

tartas miat annyira jutottunk, hogy telyesselgel el pusztulag vagyunk [M. bece AF; Told. 24]. 1720: mind a' quartely tartás(an) eshető Confusioakat, és difficultasokat evitálni mind pedig illendőképpen a' Militia Sustentatiojáról tempestivè provideálni akarván az míg az egész Téli Quantum fel vettethetik ad Assignationes Commissariatus Provincialis a Militianak anticipálynak [Ks 83 gub.]. 1736: Ugy esett értésünkre hogy a Tktes Nms V(á)r(me)gjének egy hét alatt Generalis Girás Széki fog Celebrálatni, hovais szegény nyomorult Várasunk igyes bajos dolgainak a quartely-tartás és Servitz iránt való Instantiat promittálynak Hadnagy Nztes Lótsej Jóseff és Zilahi István kedves Atyánkfiak ő kglmek [Dés; Jk 462b]. 1739: sokkal terheseb most az quartely tartás mint tavaj volt, most minden rend nélkült a Tiszt valamit el vehet Csak el veszi [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.].

kvártely-viseles szállás-teherviselés; obligatie de incartuiri; Lastentrugung von Quartier. 1729: Dadai Joseph Atyánkfia eő kglme Sullyos Quartely Viselesét Consideralvan Házánál feles ganajat hagván az quartelyos arra valo nézve egy napra . . nyolcz ~ 8 szekeret adgyon Hadnagy Atyánkfia eő kglme ganey ki hordásra [Dés; Jk 387b].

kvártir l. kvártely

kvartirizáns kvártelyban lakó; care este incartuirit; im Quartier wohnend. 1749: quartirizans tiszt úr, Kornétás uram . . alázatosan köszöntet [Bodok Hsz; DanielAd. 275 Hídvégi Mikó Ferenc Vargyasi Daniel Istvánhoz].

kvartum dézmanegyed; sfertul de dijmă; Zeh(e)ntviertel. 1734: az Quartumból levő Penz Perceptor Kállaj Joseph Atyánkfia magánál maradt 43 nemeth forintig 57 1/2 grajczárig [Dés; Jk]. 1736: quartum(na)k summaja meg ne tsonküllyonn [Dés; Jk].

kveker férfi öltözetfajta; un fel de îmbrăcămintă bărbătească; Art Männerkleid. 1830: Egy kávészin frakk — egy fekete frakk — egy zöld quekker 89 vf [Algyógy H; Born. F. li Török Antal uradalmi biztos összeírása].

kvéker quaker; Quäker. 1710 k.: a római atyafiaktól híresített sok csudákat, látásokat, mind az angliai kvékeres és több olyanok revelációit, jövedölését hiábavalóknak és veszedelmeseknek is tartom [BIm. 1031].

kverela 1. panasz; plingere; Klage, Beschwerde. 1681: Brettyén^a, es ahoz tartozo Némely Falukból jövének ilyen Quaerelákis be . . panaszolkodván a szegény jobbágyok [VhU 118. — ^aH]. 1698: Kegjelmek levelet vittük mind az be nyújtott querelákkal együtt [UzslT IX. 76. 61 gub.]. 1728: Nehai N: Kuppen Miklos ur(am) ket gyermekei adodván előnkbe(n) bizonyos quaerelák melyre nevez intimationkra előttünk egigjezének meg [Dés; Jk 380a]. 1742: (A) Vár(me)gye Deputatussai ezen Instantiab(an) inseralt quaerelákott Szebenben at Feo posta Mester vr(am) előtt detegallyak [K; Somb. I].

2. sérelem; nedreptate, injurie; Gravamen. 1662: az Tiszáig való szép darab föld a szép rakott hajdúvárosokkal . . az 1619-béli Magyarország panasz, quae-

relái között megértetek, im mostan mindenestül porrá és hamuvá tétetek! [SKr 549].

kverimónia panasz; plingere; Klage, Beschwerde. 1741: semmi justa querimoniák Catholicus atyánkfiain(a)k nem lehetvén^a; ez után, ha ellenünk valamit moveálni akarnak ő kglmek, fulciállyák azt, Nms Várasunk Constitutiojával, Nms Ország Törvényével, és helyes Ratiokkal [Dés; Jk 548a. — ^aA városi tisztségekben való részesedést illetően].

kverulálódik panaszolkodik; a se plinge; klagen. 1756: Querulalodott Pataki István Vr(am) a N(emes) Var(me)gye előtt veletlen kárai iránt [M. köblös SzD; RLt Lad. Kolosi (33) ns vall.].

kveruláns panaszos; reclamant; Kläger, Beschwerer. 1737: Nem kétlem, ha foganattya intimatiomnak nem leszen, tovabráis fogják a' Querulansok panaszokat, és instantiájokot urgealni [Darlac KK; ApLt gr. Haller János aláírásával]. 1744: az Querelans Instantiáját azaz concludallya hogy Excellentialok és Nagyságtok committallyon Nemes Doboka Vármegye Fő és Vice Tiszteinek, hogy praetensivé el praedalt Gabonáit Sz: Egyeddel^a, refundaltassák, kárait restitultassák, el hánt és égetett Kerteit restauraltassák [WassLt Czegei Wass Ádám lev. — ^aSzentegedy SzD]. 1744: A' Querulansok magok is meg valyák hogy Mészárosi Mesterségek(ne)k régen renunciatassák magok és ha a' Czéh neve alatt ment is azon Instantia bé a' Quaerulansok mind Czehon kívül valok oda nem értettethetnek [Kv; MészCLev.]. 1776: (A kanca) ha hogy pediglen meg nem gyavul, és a Querulans gyavittására költeni fog, azon költségis tartozzék Igna Ursz kifizetni [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1784: Az Querulansak panaszszá az elé számlált Hazakb(an) levő lakosok ellen abbol all, hogy a közönseges tereh viselésben leg küsebbennis nem concurr(al)na)k [Torockó; TLev. 4/9. 19a]. — L. még RSzF 226.

kveszcio 1. isk kérdés; întrebare; Frage. 1710 k.: Nagy secretuma volt Keresztúri Pálnak^a ez: hogy valamit lehetett, mind in quaestiones et responsiones redigált, és a quaeştiót láttuk az írásban, a responsiót bétakartuk papiroskával, melyet kezünkkel alá s fel vontunk, mint szintén a vocabulák tanulásában, annak gyakor bés és felfedése, nézése, elrejtése, ugyancsak mind olvasás, tanulás és repetálás . . volt [BÖn. 538. — ^aA maga korában kiváló gyf-i tanár]. — L. még BÖn. 539.

2. vitás v. eldöntendő kérdés; chestie litigioasă; Streitfrage. 1619: Mint ilyen gravis questióra és ilyen hirtelen, azmint tudtam, Kegyelmes uram, én ilyen választ tottem^a [BTN^a 298. — ^aKöv. a válaszl]. 1764: Az oculatorok előtt kell vala meg forgatni ezen quaeştiokat hogy azok előtt producalván Judiciumot tegyenek [Torda; TJKT V 231].

Szk: ~ban forgó. 1761: Convocaltatván ennek előtte a Mag(ist)r(at)us eleiben az károsok^a . . az questióban forgo tolvaj szolgálóval . . . confrontaltottanak [uo.; i.h. 47. — ^aKöv. a nevek fels.]. * ~ban forog. 1704: De minthogy ezek a questióban nem forgattanak . . exhibeála az archivumból kivött holmi aktákat [WIN I. 172].

3. ~ *van vmiről* szó van vmiről; a fi vorba despre ce-va; es handelt sich um etw., es ist die Rede von etw. 1764: ma az Perben forgo Joszágnak eladásáról és vévéseről vagyon Quaestio, és nem az örökös Iusrol kit illet-hetne [Torda; TjKt V. 187].

kveszcionált kérdésbeli; în discuție; zur Frage stehend, vorliegend. 1757: Réti Uram ... apprehendalta vagy váltotta ki az questionált két fundust [Mocs K; JHbK LIII]. 1765: én úgy hallottam hogy mikor a' Quaestionált Legenyek ... az Árokba löttenek, már akkor az Aszszony Bánffi Maria az Aranyos Vízén a' hajan ment által [Gerend TA; KS. J. Etselei (50) jud. poss. vall.]. 1768: ezen questionált örökséget ... Budai Ferencz eő kegyelmetől ... vásárolták [Harró H; JHb XXXIII/39]. 1770: látom hogy egy Lájberbe s veres Sapkába megyen nagy Sebesen ... eő Nga Quaestionalt Udvari Liberias Csizmadiája [Dés; JHbB 361 Mezei Alexa (23) jb vall.]. 1773: én az Utrizált időben ... tanálkoztam a' Quaestionalt károssal kiis panasz képpen elé beszélte meg történt kárát [Dés; Ks 32. XXXII] | Hogy Valami kárt tet volna Török Ioszivné kertiben a questionalt golda nem tudjuk [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

kvesztus kereskedés; comerț, nego; Handel. 1779: Én bizony jó szívvvel adnék öfelségének portiót, csak engedné meg öfelsége is a sóval való questust nekünk is [RettE 399].

kvietál 1. nyugtáz; a adeveri; bescheinigen, quittieren. 1592: Giwlay Mihály lewele, kibén Quietallia az varost, hogy noha hazat veót volt Nemes Ember lewen ith, de az varos, Nem engedte, es fel veótte az eo pinzeeth [Kv; DiósyInd. 21]. 1595: Mind ezekreol Sara azzonj gyermekiwl egyetemben quietalljak Mathe vramat es irasomal [Vécs MT; SLt AU 58]. 1738: a Zabot kárason quiétálták [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. 1770: Gróff Vass Adám Urnak adván költsön, 100 száz Aranyakat. Mái Napan nekem betsüllettel meg fizette. Recognaskálam. az köntlektüst (!) pedig ... azannal visza adam, högy pedig azan száz aranyakal az Ur nekem nem tartazik atól quietálom [Császari SzD; WassLt Arva Bánffi Kristina kezével]. 1806: En nekem AlBisi Bartos Samuel Vram az maji napon befizete az 30 magyar forintokat melyről ... quietálom Bartos Samuel eő kegyelmit [A.csernátan Hsz; BLev.]. 1815: Hogy Lénárt János Tutor Ur 12 Rforintott és ött garast ki fizetett légyen meg esmérém és Quaetalom (!) én Szürtei Mária Enyedi Ignátné mpra [Mv; MvLev. Szürtei József hagy.]. — L. még RettE 183; VKp 215.

2. nyugalomba vonul; a ieși la pensie, a se retrage; in den Ruhestand treten, in Pension gehen. 1822: Kibédi Gergelyfi Bénéiaminnak hivatatom, az Nemes Maros Széki, Kibédi Nemes Ember vagyok, az Anglus Király nevét viselő Huszár Regimentbe, mint Kadét szolgálván, úgy quietaltam, hogy ha Absittom meg jó, töstént

a' Székely Huszár Regimentbe aiutalliroztassam [K; KLev.]. 1823-1830: Csakugyan az öreg gróf sok <rend>-beli adakozása annyira vitte volt az ifjabb grófnak állapotját, hogy midőn kvietált, generális ranggal bocsátott el [FogE 152].

3. *hitével* ~ esküjével megnyugtat/biztosít; a asigură pe cineva prin jurământ; mit seinem/ihrem Eid beruhigen/sichern. 1677: abban-is ő Naga^a hitivel quietalljon bennünket igireti szerint, hogy a' Hajdu vitézekkel valo transactional minket Országul, három Nemzetül, Magyar Országunk ide tartozo részeivel egyetemben, sem Hitünknek, sem Törvényünknek szabadságában, sem birodalminkban és határinkban, sem személyünkben, sem semminémü javainkban, jóságunkban, kitsinytől fogva nagyig meg nem sért semmi időben [AC 20-1. — Báthori Gábor].

Ha. 1721: quietalam [WassLt Veres Ferencz Dob. hitet szb kezével]. 1812: quietalam [Kv; IB. Kis Ferencz számt. kezével].

kvietálás 1. nyugtázás; adeverire; Bescheinigung, Quittierung. 1599: Janos Deak vallja minde- nekreol quietala Poch Janos Thamast, amy megh maratt volt az Marhaban aztis megh monda Thamasnak ... annak vthanna, az quietalasa vthan harmad nappal en vittem Thamashoz egy ladat [Kv; TjK VI/1. 295].

2. nyugalomba vonulás; ieșire la pensie; Pensionierung. 1822: Kibédi Gergelyfi Bénéiaminnak hivatatom, az Nemes Maros Széki, Kibédi Nemes Ember vagyok ... Katonáskodásom előtt szolgáltam Nemes Hunyad Vármegyébe, mint Stationális Notarius, és a' Tyrozás- kor Szolga Biro képibe, quietálásomtol fogva pedig mint Árendátor Szutsákba^a Oeconomuskodtam [K; KLev. — "K].

kvietált nyugállománybeli; pensionar; pensioniert. 1777: egy Macskási Pál nevű, siketes, főstrázsamester titulussal élő Gyulaianus quietált katonával nagy confi- dentiában vagyon [RettE 378].

kvietáltat 1. nyugtáztat; a face să fie adeverit; beschei- nigen/quittieren lassen. 1662: azhonnan valamennyi jó- vedelmet naponként behordanak vala, maga házába hordatván fel^a a perceptorok, mindenkor maga olvas- ván meg, úgy quietáltatja vala őket [SKr 144. — "I. Rákóczi György].

2. ~ *ja magát* nyugtáztatja magát, nyugtát vesz ma- gának; a cere adeverință; sich eine Quittung nehmen, sich quittieren lassen. 1695: (A borokat) Curator Ura- mék közöl edgyik(ne)k jelen létiben töltesse meg, és ma- gát quietaltassa ő klmekkel, pecsetes recognitiot extra- hálván [Kv; SRE 36]. 1722: Visitationi alkalmatosságával a' Visitationorok(na)k asztal tartások légyen determinatív a' Megye bizonyos pénzéből és arrol quietaltassák magokat a Visitationorokkal ő kglmekkel generaliter [HbEk Consist. hat.]. 1736: tartozik Nagy Gergely Cza- ko Marton ur(na)k meg fizetni, quietaltatván magát [Torda; TjKt I. 116]. 1743: Áltitott Pisztrangas ha- lásznak Bolog Mihaj, aki tartozik annuatim be adni 600. melyeket tartozik két Angaria alatt az Udvarb(a) p(rae)sentalni, s magát quietaltatni [Grohot H; Ks 62/6].

kvietáltatik nyugtáztatik; a fi adevirit/certificat (prin cineva); quittiert werden. 1735/1770 k.: Albert Mihály, és Apja Egyed János az Eklának fizettek meg . . . flor 1 // 2 erről quietaltatott T. Esperest Enyedi Mihály Ur(am) által [Sajószendrás SzD; SzConscr.]. 1761: Hogy Nemes Botsoni (!) Samuel Ur(am) elő Klme Eő Felsége Számára Katona pénzt a' mostani néhez Circumstantiak (!) nézve offeralt légyen egy Rhenenst, es praestalta is arrol vigore p(rae)sentium qvietaltatik altalam [Somlyó Sz; Borb. II Balog And(rás) szb kezével]. 1787: Ezen Falusi Magazinum mennyisége a' Falu Libellusába bé irattassék és a' midőn Katonaság, vagy a' Ns V(ár)(me)gye számára széna, Zab Portio, és kenyér adattatik ide connotáltassék, és Quietaltassék [Torockó; TLev. 3/2. 2b–3a]. 1826: Quietaltatik Budatelly^a Tisztem . . . három és fél kupa ki olvasztott bélzsirróll [Kv; Born. F. IIe. — ^aK].

kvietancia nyugtatvány, rég menedéklevel; chitanjá; Quittung, Schutzbrief. 1592: Reeghy Quietanciak, mikor a' fejedelmek Summath kértenek arrol valok [Kv; DiósyInd. 62]. 1595: Mind ezekreöl walo lewelek quietanciakkal egy kis Tarka scatulaban vadnak be rakwa az ados lewelekkel egywt az ladaban [Kv; Szám. 6/XI. 41]. 1694: Esküszöm az élő Istenre hogy ezen hivatalomban . . . minden proventusokat az Jozsagon . . . eo nsga számára fel szedem igazán, és szedetem, és azokrol Ration tartok, tartatok, aszt igazán költ Commissiokkal Quietantiakkal, testimoniumokkal, Catalogusokkal és ahoz meg kivantatni, szokot Partialisokkal, és diariumokkal stabilialom [Fog.; Szád. Boér Peter fog-i ub kezével]. 1708: Hung f 153 . . . az Also Visti^a Plajastól Petset allat klmed kezizhez küldetünk . . . hozan Quetantiat nekünk rollá [Fog.; KJ. Fogarasi János lev. — ^aF]. 1765: az administrált naturálekot, és sok vecturákat, még nem imputalta Kornis Gábor Uram a Contributio-ba, a qvietantiakat pedig bé szedte [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 51]. 1802: A Parajdra^a adott gabonáról valo quietantiakrol irtam volt a' Mlgs Kamara Ispány U(ram)-nak . . . ha a quétantiát nem kapnak a' Faluk Nem kel hát el halgatni [Nagykede U; UszLt ComGub. Fekete Zsigmond lev. — ^aU]. 1832: Nyugtatóvány Négy vég sima pátz vászonról és ismét két vég gyapottas pátz vászonról . . . ezeket hogy Kerczesorai Udvarbiro Incze György Urtol által vettem meg esmérem, 's azokrol ezennel meg is nyugtatom . . . Kis László mpia. Az ezen quietantiába foglalt Vásznaakat vettem, meg esmérem . . . Kis Lajos mpia. Inspector [Kercsesora F; TL]. — L. még CC 99; CsVh 108; RettE 183; TML V, 7, VIII, 56, 61; UF II, 211; VKp 228.

Szk: ~t ad. 1592: kirul nagy Janosis quietan(t)iat adgio(n) az varosnak [Dés; DLt 234]. 1638: En Cziomai Andras mahoz három hetre ide Aranya, vagy penigh Barczia^a ala jeöueök, az samadasra, es eő Nagaua^a valo ratiomat el igazitom attol foghua Computalua(n), miolta az quitantiat attak eő Na(gysa)gok [Arany H; BK. — ^aH]. 1806: Sebest Ur . . . a 250 Rforintot . . . talám Kolos-varrol fel küldheti Bétsbe; erről Quiétantiát is adott [Zilah; BfR 4/151 dr. Zoványi Imre lev.] * ~t vesz. 1614/1616: missilis nélkül semmi deputatio soot, nem meritem adni, sem nem attam, sőt azkinck missilire meg attamis, Quietantiat rolla nem veven az kinek attam az Missilist sem acceptaltak rolla suspi-

ciensnek és difficultasra irtak [Kv; RDL 1. 100 Petrus Literati Szöllőssi civis et centum pater kezével]. 1825: az Interest mindenüvé ki fizesse s Quietantiat vegyen rolla [Kv; IB. Korda Anna lev.] * hiteles ~. 1690: Intyük azért Kgdet . . . azon buzat . . . fel keszítettini es Brassoban rolla hiteles qvietantiat extrahaltatvan semmi keppen ne posthabeallya [Borb. I egy-i végzés.]. 1693: respiriumot engedet a Tiszt. Ecclesia ö kgl(ne)k^a, hogy azon difficultásokbul hiteles quietantiat és bé vehető hiteles tanuk által enodállya magát [Kv; SRE 17. — ^aA kvártásnak] * hivatalos ~. 1847: mind e mai napig is pénzemet, miről is hivatalos quietantiáim kezemnél vagynak, ki nem kaphattam [VKp 183] * marsudlis ~ katonai nyugta. 1809: az ide zárt . . . Marsualis quietantiatot . . . feltanálván, küldöttem bé [Kadács U; UszLt ComGub. 1612] | a Processust meg jártam, a Marschualis, és más quietantiakat mellyeket tanáltam fel szedtem [Szu; i.h.] * pecsétes ~. 1662: Percipialt volt eő Keglime . . . Maros székről ā Negy forintos adobol . . . fl. 83 // 12^a . . . Melylyet egészen eő keglmetől percipialta(m), Kiről adom ez pecsetes Quietantiamat [Medgyes; Törzs. Cserej Miklós aláírásával. — ^aFels-ből kiemelve] * perceptoralis ~ adószedő nyugtatvány. 1793: (A) bé küldött Perceptoralis quietantiát hiteles Mássában, ā pénz gyanitott el költésért az Ur ellen rendelt Fiscalis Actio el engedésinek nyomos ajánlásával ā Fels. Fő ig. Tanátsnak, ā Tisztség bé mutatta légyen [Torda; DobLev. IV/714].

kvietancionalis nyugtatvány; chitanjá; Quittung. 1625: Balintfi Istuan eo felge quietancionalissa szerént administraltunk az tarhazban egy termés Christaly üveghez valo tokot [Kv; Szám. 16/XXVII. 1]. 1819/1831: Simon Jánosnak quietantionalissa, melly szerént Granertől vett 100 Rft. summa iránt azt meg nyugtattya 23a May 1742 [Aranyosrákos TA; Borb. II].

kvietancionalis-könyv nyugtakönyv; chitanťier; Quitungsbuch. 1799: a Quietantionalis Könyveknek edgiben vetése után azis meg valosítottatott, hogi (a) Szász Régeni Communitás 180. f. 33 1/2 Xrokat superflűe administralt [Kv; TLt 662 gub-i rend. 6074].

kvietancionalis-level nyugtatvány; chitanjá; Quitung. 1823–1830: Verestői Pál is . . . a nagyapám 1761-ben, mégpedig Szent György és Szent Márton napjai között meghalt, melyet egy quietancionalis levélből látok [FogE 70].

kvindéna 1. tizenöt napnyi idő(szakasz); perioadā de cincisprezece zile; Zeit(spanne) von fünfzehn Tagen. 1671: foglyokat-is quindenaig tarthassák [CCI]. 1735: (A) Hazzal s Telekkel István Kovács Uramat, szamszedgjait s Annját admonealtattam s kenaltattam hogy intra Quindena(m) az praensiojot Salanki ur(amna)k tegyek le, melynekis ma lévén Quindénája, de se egy se más fel magokhoz nem váltották [Dés; Jk 165b]. 1818: Mely exequált Szántó Földeknek, és szőlőlöknek viszsza váltása iránt a' quindena bé telésekor nevezett Dobolyi Joseff Ur általunk meg kínáltatván, minthogy viszsza nem válthatása iránt magát ki nyilatkoztatta a' fenn meg nevezett exequutumokat tettzett a' Collegium számára meg venni [Ne; DobLev. V/1012].

2. kb. tizenöt napos egyházi gyűlés/ülésszak; adunare eparhială de cincisprezece zile; kirchliche Sitzungsperiode von 15 Tagen. 1817 k.: Itten ma elkezdődött a' Partialis, és foly igen keményen tálám mind itt vagynak a' könyékből (!) a Papok olyan sokan gyűltenek össze ... igen nagy solemnitással mentvéghoz a' Quindena [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.].

kvinting l. könting

kvitt szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ek lesznek dolguk kölcsönösen rendeződik; vor fi chit; quitt sein. 1806: a' két leány testvére Nagyságodnak, a' Solymosi, és Korodi minden részét adja által Ngodnak örökösön, Nagyságodis a' maga Buza mezőhez való jussáról mondjan le, és így quittek lesznek [Mv; Ks Thuróczy Károly lev.].

kvodlibet ? szekrényféle; un fel de dulap; Art Schrank. 1821: Van egy quodlibetbe való mosdo medentze Van egy gyermeknek való quodlibetből való Findsia Fejér [Veresegyháza AF; Told. 19].

kvodlibetbéli ? szekrénybéli; din dulap; von/aus dem Schrank. 1815: A Defterben említett Quodlibetbéli ap-

roságokat is tudom hogy a' Grofné Kolosvárra vitte, az Édes Annyának [Mv; Told. 45].

kvodlibetes ' ' 1821: Egy Quodlibetes Kép [Backamadaras MT; CsS].

kvodlibet-kaszten szekrényféle; un fel de dulap; Art Kasten. 1816: Quodlibet kaszten a' benne találtokkal 71 Rf 13 xr [Kv; Born. IV 41].

kvodlibet-kép ' ' 1851: Négy fekete rá máju quodlibet képek [Dés; DLt 2284].

kvóta adózásbéli rész; cotă/parte de impozit; Steueranteil. 1742: az tavalyi Quotta szerint reank jött Summának egy részét töstént repartialtuk, hogy az szegény adoza rend lassan lassan meg szerezvén obtingensit praeoccupalhatnok az következő Militaris Executio [Hsz; ApLt 4]. 1765: mikor már mind bé fizette volna contributiojanak qvottáját, mégis valami rancorbol ... Birámnak Feleséget kis gyermekivel, telnek hideg idején s.v. az sertés ölba rekesztette [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall.]. 1780: nem a mi henyeségünk vagy nem akarásunk, hanem az említett Szén tsinálástól való el tiltattásunk miat nem futathattuk s mivelhettük ki quottánkat; de a praestatiokat tartozásunk szerint erönk felet is meg tettük [Torockó; TLev. 9/18].